Şûle Yayınları: 35
İslâm Düşüncesi Dizisi: 12

Orijinal Adı
Hücciyyetü's-Sünne

Editör
A. Ali Ural

Redaksiyon-Tashih
Tarkan Kaba

Sayfa Düzeni
Yener Turan

Kapak
Ramazan Erkut

Montaj
Hasan Kurt

Baskı
Eko Ofset

Cilt
İstanbul Mücellithanesi

Şûle Yayınları
Piyerloti Cd. Dostlukyurdu Sk.
Yeşil Apt. 1/3 Çemberlitaş/İSTANBUL
Tel: (0212) 516 82 93 - 638 32 91 - 638 57 54 Faks: (0212) 516 23 36

KONYA.
خالد
Halid.

Abdülganî Abdülhâlık

HÜCCİYYETÜ'S-SÜNNE

- Sünnetin Delil Oluşu -

Çeviri

Dr. Dilâver Selvi

ŞÛLE YAYINLARI
1996

İÇİNDEKİLER

3. BÖLÜM

SÜNNETİN DELİL (HÜCCET) OLUŞUNU İNKÂR EDENLERİN ORTAYA ATTIKLARI ŞÜPHELER VE BUNLARIN CEVABI / 179

SONUÇ
SÜNNETİN DELİL OLUŞUYLA İLGİLİ BAHİSLER / 287

SUNUŞ

Bu eser;

Hakemliğinde ve hükümlerinde bütün müminlerin ittifak ettiği Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber (s.a.v)'i bize nasıl takdim ettiğini; O'nun asıl görevinin ve gönderiliş amacının ne olduğunu, O'na karşı bakış, değerlendirme ve tutumumuzun nasıl olması gerektiğini, başta Sahabiler olmak üzere, Tâbiîn, Tebe-i Tâbiîn ve onlara önderlik eden imamların Sünnet'e karşı saygı, edep ve aşklarını ele alıyor...

Sünnet'in etrafında oluşturulmak istenen şüphelerin, ne zaman, nereden ve kimlerden kaynaklandığını, bazı müslümanların bütünlüğü dikkate almadıkları için, Kur'ân'a nasıl ters düştüklerini; bazı âyetleri yorumlamaya çalışırken, nasıl diğer âyetlere ve İslâm'ın genel edebine aykırı hareket ettiklerini, bunun sebep ve sonuçlarını tespit ediyor...

Dini hükümlerde Sünnet'in zaruretini, aklın yerini, şahsî görüşlerin değerini, Kur'ân'ı açıktan reddedemeyen oryantalist ve İslâm düşmanlarınm nasıl Sünnet'i etkisiz hale getirmeye çalıştıklarını açıklıyor...

Sünnet'in kalp ve ruhî hayatları başta olmak üzere müminlerin sosyal yaşantılarındaki bütün güzelliklerin kaynağı oluşuna da dikkati çeken eser, ilâhi huzurun ve rızamn Sünnet'ten uzak gerçekleşemeyeceğini ilmi bir uslûpla ispat ediyor.

Şûle

ÇEVİRENİN SUNUŞU

Hamd olsun; **Hz. Muhammed** (s.a.v) Efendimiz'i bütün âlemlere ve özellikle mü'minlere bir rahmet, nûr ve sürûr olarak gönderen Allah Teâlâ'ya.

Bütün insanlığa ilâhî edeb ve kemâlatı öğretmede en güzel örnek olan Hz. Rasûlullah (a.s)'a sonsuz salât ve selâm, O'nun âl-u ashâb ve ahbâbına nihayetsiz hürmet ve ihtirâm olsun.

Geçen asırlar ve içinde bulunduğumuz zamanda, müslüman toplumların bazılarının mübtelâ olduğu bir hastalık vardır ki; bu, sünnet-i seniyye üzerinde şüphe, itiraz ve sonuçta inkâr hastalığıdır. Bu insanlar, hadislerin tesbit, tedvin ve nakil yolu üzerinde birtakım şüpheler ortaya atarak; dinin ikinci asıl kaynağını zedelemekte ve sonunda, güya dini ve Kur'ân'ı, aslî hüviyetine kavuşturacağız diye, sünneti devre dışı bırakmaktadırlar.

Sahâbe, Tâbiîn ve müçtehid imamların kendilerini bağlamayacağını rahatça söyleyebilen bu anlayış sahiplerinin iddiaları şudur:

"Madem ki hadisler üzerinde bunca şâibe ve şüphe var; başkalarının uygulaması ve içtihadı da bizi bağlamaz, bu durumda biz; doğrudan Kur'ân'la muhatab olup kendi akıl ve dirâyetimizle,ilâhî hükümleri birinci kaynaktan tesbit ve tatbik ederiz!"

Bu fikrin asıl tehlikeli yanı; onu, fikirleri baştan kabul görmeyecek kâfir ve müşriklerin değil, kendini müslüman sayan kimselerin ortaya atıp savunmaları ve cahil müslümanların da gerçek

zannedip bu tür düşüncelerin peşine takılmalarıdır.

Değerli okurlar!

Elinizdeki eserin müellifi **Dr. Abdülganî Abdülhâlık** (Rahmetullahî aleyh), 1940'lı yıllarda, bu fikirlerin tartışıldığı ve yayılmaya çalışıldığı bir dönemde, konunun önemine binâen, bu eseri hazırlayarak ümmetin istifadesine sunmuştur. Biz de zamanımızda yayılma meyli gösteren bu tür fikirlere ve şüphelere cevap ve insaf ehline irşâd vesilesi olacak bir çalışmayı düşünürdük. Tam bu sırada merhum müellife ait *Hücciyyetü's-Sünne* adlı eser elimize geçti. İncelediğimizde; bunun bizim düşündüğümüzden daha çaplı ve faydalı bir çalışma olduğunu tesbit ettik. İlmî araştırmalarımızın yoğunluğuna rağmen, bu eserin âcilen ümmete sunulmasını zarûrî gördük ve Cenâb-ı Hakk'tan yardım ve muvaffakiyet dileyerek, eseri tercümeye başladık.

Müellif, kitabında asıl konuya girmeden önce, *"Sünnetin mezheplere göre mânâları"* ve *"Peygamberlerin ismeti"* konularını, çok detaylı ve uzun bir şekilde, iki ayrı mukaddimede işlemişti. Biz, müellif gibi bu konuların bilinmesini zarûrî gördüğümüz halde; okuyucuyu doğrudan asıl konu ile yüzyüze getirmek için bu iki mukaddimeyi tercüme etmedik. Gerçekten her mukaddime birer ayrı kitapçık olacak kadar detaylı bilgi vermekte idi.

Müellif, alıntı yaptığı kaynaklara, bazen, sadece müellifin veya kitabının meşhur adını vererek, bazen de cild ve sayfa numaralarını belirterek atıflarda bulunmuştur. Biz, bütün hadis ve haberlerin mümkün olduğunca numaralı şekilde kaynaklarını tesbit ettik. Bu şekilde, eserin güvenilirliğini ve müellifin dayandığı kaynakların sağlamlığını ortaya koymak istedik. Hem de araştırma yapacaklara bir kolaylık olmasım düşündük.

Tercümede, dilin rahatlığını ve mânânın bütünlüğü içinde sunulmasını hedef aldığımızdan; az da olsa, asıl metne göre bazı eklemelerimiz olmuştur.

Her bölümde dipnotlar, 1'den başlayarak, yeniden numaralandırılmıştır. Kitabımızın Arapçasımn üçüncü bölümü, **Prof. Muhammed Ebû Şehbe**'nin yine bu alanda yazılmış *Difâun ani's-Sünne* adlı eserine tamamen eklenerek neşredilmiş, bu eser, Rehber Yayıncılık tarafından *Sünnet Müdafaası, I ve II* başlığıyla tercüme ettirilip istifâdeye sunulmuştur. Bu vesileyle mevcut tercümeyi inceledik; gerçekten, adı geçen bölümün tercümesini başarılı bulduk; zaman

zaman, mânayı toplama ve cümle dizilişinden istifade ettik. Bunu belirtmeyi bir borç bilir, mütercim arkadaşlara üstün başarılar, yayınevine hayırlı hizmetler dileriz.

Değerli okurlar!

Tercümesini sunduğumuz bu eser, gerçekten bir ilaç gibidir; faydası iman ve insafa, sonuç Cenâb-ı Hakk'ın takdirine bağlıdır.

Kitabın her bölümü ayrı bir devâdır. Özellikle, ikinci bölümde Ashâb ve Selef-i Sâlihîn'in sünnete karşı örnek edeb ve tavırlarının ibretle okunmasını şiddetle tavsiye ediyoruz. Bütün peygamberlerin, gıyâben ümmeti olmayı arzuladıkları, Cibril-i Emin'in, huzuru saadetlerinde edeble oturduğu, Cenâb-ı Hakk'ın, hakkında: *"Rasûlüm! Sen, çok büyük bir ahlâk üzerindesin"* diye şahitlik yaptığı, o nûr insan, Yüce Peygamber (s.a.v) olmadan ve örnek alınmadan Kur'ân nasıl anlaşılır, ilâhî edeb nasıl yaşanır ve Allah'ın rızasına nasıl ulaşılır? Bunu da temiz vicdanlara soruyoruz.

Beşer sıfatımız ve şaşar vasfımızdan kaynaklanan hatalarımızı tesbit ve tebliğ edenlerden Allah razı olsun.

Tek arzumuz; Cenâb-ı Hakk'ın, bu mütevâzi çalışmayı, bize ve bütün Ümmet-i Muhammed'e, ahlâkı Kur'ân ve her şeyi nûr olan Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetini sevmede ve onu ihyâ edip ihyâ olmada bir vesile-i rahmet ve sebeb-i inâyet yapmasıdır.

Hamd olsun âlemlerin Rabbi olan Allah'a.

Dr. Dilâver Selvi

ÖNSÖZ

Hamd olsun Allah Teâlâ'ya. O, bizim için din olarak İslâm'a razı oldu. Onu çok şerefli bir din yaptı; yüceltti, tertemiz ve bereketli kıldı, aydınlatıp âleme yaydı. O'nu destekleyip kuvvetlendirdi. Din olarak ondan başkasını kabul etmedi. Kendisine İslâm'ı nasib ederek bahtiyar yaptığı kimseye; rızasını, mağfiretini ve rahmetini nasib etti. Emrine muhâlefetle başka yollar arayana; dünya ve âhirette, hayatta ve mematta pişmanlık, perişanlık, zillet ve alçaklık takdir etti.

Yüce âyetinde: *"Kim, İslâm'dan başka bir din (ve hayat şekli) ararsa (o bulduğu) kendisinden kesinlikle kabul edilmeyecektir ve o kimse, âhirette hüsrana düşenlerden olacaktır,"* buyurdu.

Allah'tan başka ilâh olmadığına ve O'nun hiçbir ortağı bulunmadığına, Efendimiz **Hz. Muhammed** (s.a.v)'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehâdet ederim. Allah (c.c) O'nu, Araplar içinde en faziletli, hasebçe en şerefli, nesebde en keremli, cömertlikte en ileri olan Kureyş kabilesinden seçmiştir ve kendisini, vahyini emin bir şekilde tebliğ edip Kitabı'm açıklaması için göndermiş, O'nu bütün nebi ve rasûllerin hâtemi yapmış, kıyâmete kadar ümmetin önünde ilâhî hücceti O'nunla ortaya koyup ayakta tutmuştur.

İsâ aleyhisselâmdan sonra, risâletin bir süre kesilmesiyle insanlar dalâlete saplanmış, azgınlıkta son hadde varmış, körü körüne taklide takılıp kalmış, cehâlete bulanmış ve tamamıyle isyana dalmış iken Allah (c.c), O'nu, (mü'minleri Cennetle) müjdeleyen, (kâfirleri Cehennemle) korkutan, Allah'ın izniyle O'na davet eden bir

nûr ve aydınlatıcı olarak, hak din ile gönderdi. O da gür bir sesle Rabbinin emrini duyurdu, risâletini tebliğ etti, emaneti yerine getirdi, hayrı emretti, şerden sakındırdı. İnsanları dalâlet ve felâketten çekip hidâyete davet etti. Dinin temel prensiplerini ortaya koydu; farzlarını bildirdi, hükümlerini beyân edip usûl ve edeblerini açıkladı. Ümmetine hayır tavsiyede bulundu. Ölüm emri gelinceye kadar, Allah yolunda cehd ve cihad etti. Zikredenlerin zikri, gaflet ehlinin de gafleti devam ettiği müddetçe Allah'ın salât ve selâmı, Efendimiz **Hz. Muhammed**'e olsun. Allah, öncekiler ve sonrakiler içinde, mahlûkatına yaptığı en temiz ve en efdal selâm ile O'na selâm etsin. Allah O'na yapılan salât-u selâmla bizi ve sizi en güzel şekilde temizlesin. Allah'ın selâmı, rahmeti ve bereketi O'nun üzerine olsun. Allah, bizim adımıza O'nu en güzel derecelerle mükâfatlandırsın. Hiç şüphesiz Allah, O'nun sebebiyle bizi helâktan kurtardı; bizi, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmet içinde yarattı. Razı olduğu din ile şereflendirdi. O din için meleklerini ve kendilerine in'am ve ihsanda bulunduğu kullarını seçti.

Zâhiren ve bâtınen, din ve dünya adına, elde ettiğimiz her nimetin bize ulaşmasına, dinimiz ve dünyamız için başımıza gelecek bütün felâketlerin bizden uzaklaşmasına tek sebep, **Hz. Muhammed** (s.a.v) Efendimiz'dir. O (s.a.v), hayrın öncüsü, doğrunun mürşidi, dalâlet ve felâketten alıkoyan, dünyada ümmetini irşâd ederken hep nasihat yolunu tutan bir saadet rehberidir.

Allah Teâlâ, **İbrahim** (a.s) ve âline salât ettiği gibi Efendimiz **Muhammed**'e (s.a.v) ve âline de salât etsin. O, son derece hamde lâyık ve pek yüce bir Rab'dir.

Yüce Allah, dinin imamları, hidâyete ulaşanların yıldızları, azgınlık yolunda gidenlerin engeli, sünnet yoluna sülûk ederek, Hz. Peygamber'in (s.a.v) edeb, hâl ve gidişâtına sımsıkı sarılan, O'nun nurlu yolunu takip, hâlini taklid, fiillerini tatbik eden, sözlerini araştırıp koyduğu esasları yaşatan ve yücelten, O'nun getirdikleri ile şereflenen ashâb, ahbâb, dost ve etbâından razı olsun.

Âyetin beyânıyla: *"Onlar; Rablerinden gelen hidâyet yolu üzerindedirler ve onlar, gerçekten kurtuluşa eren kimselerdir."* (1)

Bundan sonra, şunu ifade etmek istiyorum: Ben, Şeriat-ı İslâmiyye Fakültesinde, ihtisas talebelerine, *"İslâm Hukuk Tarihi"* derslerine girerken fakülte idaresi, fakülte hocalarından üç şahsın hazırladığı bir kitabı, talebelerin ders olarak okuması ve bu sahada

1- Bakara, 5.

imtihanda temel bir eser olarak ellerinde bulunması için talebelere dağıtmıştı. Kitapta, İslâm hukukunun geçirdiği devrelerden dördüncü devre işlenirken araştırmacılar, Mu'tezile mezhebinin sünnete karşı tutumlarından bahsetmekteydiler. Orada, Mu'tezile'den bir fırkanın Rasûlullah'tan (s.a.v) sâdır olan sünnetle içtihadda bulunmayı (onunla hüküm çıkarmayı) inkâr ettiğini söylüyorlar ve **İmam Şâfiî**'nin de *el-Ümm* adlı eserinin yedinci cüz'ünde özel bir bâb açarak bu fırkanın şüphelerini zikredip, onlara cevaplar verdiğini ileri sürüyorlardı. Halbuki benim, bundan önce diğer usûl kitaplarından edindiğim bilgiye göre müslümanlar arasında sünnet ve onun hükümlerde kaynak olması konusunda, hiçbir çekişme mevcut değildi ve bütün eserlerde, sünnetin zarûret-i diniyyeden olduğu belirtilmekteydi.

Bahsettiğim çalışmayı yapanların bu meselede ileri sürdüklerinin, haktan ve doğruluktan uzak olduğunu gördüm. Çünkü usûl âlimleri, bu konuda geniş vukûfiyet sahibi idiler ve büyük olsun küçük olsun, müslüman cemaatm selefi ve halefi arasındaki ihtilâfları naklederken son derece titiz davranıyorlardı. Şayet, sünnetin hücciyyeti (delil oluşu) konusunda herhangi bir ihtilâf bulunsaydı, mutlaka onu naklederlerdi. Nitekim âlimler, icmâ ve kıyas konusunda vâki olan ihtilâfları zikretmişlerdir. Gerçi bu muhâlefet sahipleri tutunamamış ve silinip gitmişlerdir; fakat usûl âlimleri, yine de bu ihtilâfları tesbit ve nakletmişlerdir. Sünnetin hüccet olması konusunda herhangi bir ihtilâf vâki olsaydı; bazıları ona vâkıf olmasa bile, diğer âlimler onu gözden kaçırmayıp tesbit ve tasrih ederlerdi. Görülüyor ki, âlimlerin bu konuda herhangi bir ihtilâfı yoktur; aksine, sünnetin hücciyyeti (hükme kaynak olması) konusundaki ulemânın icmâsı, yukarıdaki araştırmacıların *el-Ümm* kitabından anladıklarımn bâtıl olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonra ben, *el-Ümm* kitabıyla, onunla birlikte basılmış, yine **İmam Şâfiî**'ye ait *Cimâu'l-İlim* kitabına müracaat ettim. Eserleri, baştan sonra okudum; bahsi geçen araştırmacıların görüşünü destekleyen ve doğruluğunu ortaya koyan herhangi bir ibâre ve mânâya rastlamadım. Bilakis, onların söylediklerinin tam tersinin ifade edildiğini gördüm. Halbuki **İmam Şâfiî**'nin (r.h) yazı ve ifadelerinden anlaşılan, sünnetin hücciyyetini inkâr eden hiçbir müslümanın bulunmadığıdır. Hem İmam'ın ibâre ve ifadelerinden alınacak ve anlaşılacak olan bütün mânâ şudur: *"Bazıları, bütün haber ve hadisleri reddetmekte ve onlarla hüküm çıkarılamayacağını söylemektedirler. Çünkü bu kimseler, Rasûlullah'tan (s.a.v) bize kadar sahih, sağlam*

bir haberin nakledilmediği görüşündedirler."

Bundan çok hayrete düştüm ve -Allah kendilerini muhafaza etsin- bu üstadların **İmam Şâfiî**'nin sözlerini ele alışlarını ve bu tür bir mânâ ile yorumlamalarını çok yadırgadım. Onların, bu sözü başka bir kaynaktan alarak aktarmalarını ve ona dayanarak bu görüşe varmalarını ne kadar arzulardım.

Sonra, İslâm Hukuk Tarihi konusunda yazılmış olup elde mevcut diğer kaynaklara müracaat ettim. *Tarihu't-Teşrîi'-İslâmî* kitabının yazarı, Üstad **el-Hüdarî**'nin kitabında, yukarıdaki görüşü kaydedip desteklediğini ve sünnetin hücciyyeti konusunda zikrettiği ihtilâfı, onun da **İmam Şâfiî**'nin ifadelerine dayandırdığını gördüm.

Bu sırada, *Mecelletu'l-Kânun ve'l-İktisad*'da, Üstad **Şeyh Abdülvehhab Hallaf**'ın *İslam'da Üç Temel Delil* adıyla neşrettiği, kıymetli bir araştırmasına müttalî oldum. Çalışmayı incelediğimde, onun da Üstad **Hüdarî**'nin ortaya koyduklarını kaydettiğini gördüm. Üstad, her ne kadar muhâlif fırkaya cevap verirken: *"Onlar, sünneti bizâtihi sünnet olarak inkâr etmiyorlar; ancak sünnetin bize gelişini nazar-ı dikkate alarak bütün haberleri reddediyorlar."* şeklinde bir yaklaşımda bulunmuşsa da sünnet konusundaki muhâliflerin delillerinin detayını görmek ve okumak isteyenleri, **İmam Şâfiî**'nin *el-Ümm* kitabıyla, Dr. **Tevfik Sıdkı** ile Ezher âlimlerinden birisi arasında geçen ve *İslâm Sadece Kur'ân'dır* başlığı ile *Mecelletü'l-Menar*'da yayınlanan tartışmaya havale etmiştir.

Bunun üzerine ben de bu dergiye müracaat ettim ve işaret edilen yazıyı bulup inceledim; her iki tarafın sözlerini okudum. Dr. **Tevfik**'in, sünnetin hüccet oluşunu inkâr ettiğini, doğru dürüst bir hazırlık yapmadığı bir konuda konuştuğunu, işin aslını bilmediğini, ulu orta, körü körüne fikirler ileri sürdüğünü, bizâtihi sünnetin hüccet olmasıyla, onun elde ediliş yollarını ve onların güvenilirliği konusunu birbirine karıştırdığını, sırf lâf olsun diye konuşan kimseler gibi olduğunu, söylediklerinin hak ölçüsüne uyup uymadığına, halk yanında kabul görüp görmediğine bakmadan ve buna hiç aldırış etmeden fikir beyân ettiğini gördüm.

Sonra, **Muhammed İs'âf en-Neşşâşîbî**'ye ait *el-İslâmü's-Sahîh* adında bir kitap elime geçti. Müellifin, kitabının mukaddimesinde, **Dr. Tevfik**'in sözlerine benzer ifadeler kullandığım gördüm. Fakat yazar, sözlerinde neyi kasdettiğini açıkça belirtmemişti. Bu konunun İslâm hukukunda ve şer'î hükümlerin istinbâtında büyük bir önem ve ehemmiyeti bulunduğundan dolayı, sünnetin hücciyyeti

(dinî hükümlerde delil oluşu) konusunda bir kitap yazmayı ve bunun zarûretini ortaya koymayı gerekli gördüm.

Kitabımda, müslümanlar arasında bu konuda, herhangi bir ihtilâfın bulunmadığını, **İmam Şâfiî**'nin sözünden de kesinlikle yukarıdaki iddianın anlaşılmayacağını ortaya koydum. Sonra sünnetin, dinî mesâilde bir delil olduğunu, hiçbir şek ve şüpheye mahal bırakmayacak şekilde, kesin delillerle açıkladım. Bizâtihi sünnetin hüccet oluşuyla, nakle dayanan haberlerin delil oluşu arasındaki farkı belirttim. Aynı zamanda, **Dr. Tevfik** ve benzerlerinin ortaya attığı ve takıldıkları birtakım şüphelere de cevaplar verdim. Asıl konuya girmeden, ismet konusunun ele alınmasını da gerekli gördüm. Çünkü ismet (Hz. Peygamber'in (s.a.v) hatadan korunması), sünnetin hücciyyetini isbat konusunda temel bir unsurdur ve bu konudaki diğer deliller hep buna dayanmaktadır. Ayrıca sünnetin ne mânâlara geldiğini açıklamayı da; sünnetin usûldeki mânâsı ile diğer mânâları arasındaki farkın belli olması açısından gerekli gördüm.

Bunların yanında, kitabın sonunda, sünnetin hüccet olmasıyla ilgili iki meseleye değinmeyi de uygun buldum. Bunlar; delil olma konusunda sünnetin, Kitab (Kur'ân)'la aynı değerde olduğu ve sünnetin hüküm koymada müstakil oluşu konularıdır. Bu iki konuya değinmek zorunda kaldım; çünkü bazı imamlar bu konuda çekişmeye girmişler ve değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Ben de bu konulardaki hak olan görüşü açıklamak istedim. Böylece kitabımız; iki mukaddime, üç bölüm ve bir hâtimeden oluşmuştur:

Birinci mukaddime; sünnetin mânâlarını,

İkinci mukaddime; peygamberlerin ismetini işlemektedir.

Bölümler ise,

1. Bölüm: Sünnetin hüccet oluşunun dinî bir zarûret olduğunu,

2. Bölüm: Sünnetin hüccet oluşunun delillerini,

3. Bölüm: Sünnetin hüccet oluşu konusunda ileri sürülen şüpheler ve bunlara verilen cevapları ithiva etmekte ve işlemektedir.

Hâtime (sonuç) bölümü ise sünnetin hücciyyetiyle ilgili bahisleri içermektedir. Kitabın adını, *"Hücciyyetü's-Sünne"* (sünnetin dinde delil oluşu) koydum. Ele aldığım her bahsi, ancak o konuda yazılmış, büyük veya küçük, bulabildiğim bütün kaynaklara müracaat ettikten sonra işleyip ortaya koydum. Mevcut her eseri nazar-ı dikkate aldım. Çünkü bazen küçük bir kitapta bulunan bilgiler, büyük kitap-

larda bulunmayabiliyor. Her yazdığımı, ancak onun sahih ve doğru olduğuna yakînen inandıktan sonra yazdım. Ele aldığım konuda eser yazan kim olursa olsun, muâsır veya önceki devirlerde yaşasın, fikri benim mezhebime uysun veya uymasın, hiçbir fikre şartlanmadan sadece gerçeğin peşine düştüm. Eserini veya fikrini incelediğim kimsenin hata ettiğini tesbit ettiğimde ona muhâlefet etmede hiç tereddüt etmedim. O konudaki tercih ve tesbit ettiğim görüşün isabet yönünü de açıkladım. Bununla birlikte, tenkid ettiğim şahsa hürmet ve ihtiramla faziletini itirafı elden bırakmadım. İlmini takdir, derecesini tebcil ettim.

Bazı bahislerde sözü uzattığım, bazı ibare ve ifadeleri çokça tekrarladığım, kapalı geçilecek noktaları genişçe açıkladığım için veya başka sebeplerden dolayı tenkid edilebilirim. Fakat, bütün bunlardaki maksadım; konuyu hakkıyla işlemek, istifadenin tam olmasını temin, meseleleri genişçe izah edip araştırıcının karışıklık ve şüpheye düşmemesini sağlamaktır. Üzerime düşeni yapmada muvaffak olduğumu ümid ediyorum. Bu muvaffakiyetim ancak Allah Teâlâ'nın tevfik ve inâyetiyle olmuştur. Hem O'ndan başka (asıl) güç ve kuvvet sahibi yoktur.

Bu arada ben, bu çalışma sayesinde fıkıh, fıkıh usûlü ve İslâm Hukuk Tarihi alanında üstad derecesine (doktora) ulaşmak için gerekli imtihanları geçmeye muvaffak oldum. Bu dereceye ulaşmak için bu alanda bir konunun araştırılıp kitap halinde ilgili mercilere sunulması gerekliydi. Ben de Şeriat Fakültesi'ndeki doktora imtihanını yöneten heyete, bu kitabımı takdim etmeyi uygun buldum. Allah'ın izniyle, bu sayede üstadlık pâyesine ulaştım.

Biz şükründen âciz iken hak etmediğimiz nimetlerini üzerimize akıtan ve ihsanlarını devam ettiren, bizi, insanların ihyâ ve irşâdı için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmet içinde yaratan Allah Teâlâ'dan, bizi, Kitabı'nı ve Rasûlü'nün sünnetini güzelce anlamak, kavlen ve fiilen onlara uymak nimetiyle rızıklandırmasını niyâz ederiz.

Dr. Abdülganî Abdülhâlık

GİRİŞ

SÜNNETİN DELİL OLMASINDAN MAKSAD NEDİR?

Hiç şüphesiz, Allah Teâlâ, tek hüküm koyucudur ve O'ndan başka ilâh yoktur ve yine bir gerçektir ki; hiçbir kulun diğer kullar üzerinde kendi tasarrufu ile hükmetme yetkisi yoktur. Bu hakikatı, Kur'ân-ı Kerîm şöyle ifade eder: *"Hüküm ancak Allah'a aittir."*[1] Bu konuda bütün müslümanlar aynı görüştedirler ve yine, Cenâb-ı Hakk'ın hükmüne kesin olarak uymanın vâcib olduğunda ittifak hâlindedirler.

Sonra ilâhî hükümler, Allah'ın zâtına ait nefsî hitablar olduğundan; bizim, bir delil ve işaret olmaksızın bu hükümlere muttali olmamız mümkün değildir. Bu sebeple Allah Teâlâ, bize, hitab ettiği hükümleri bilmemiz veya kesin bir kanaatla hükmün dayanağını bilip amel etmemiz için önümüze Kitab, sünnet, icmâ, kıyas gibi delil ve işaretleri koymuştur.

Buna göre sünnetin delil olmasının mânâsı şudur: Sünnet, Allah'ın hükmüne bir delil olup bize ilâhî hükmü bilmede yakîn ilim ve kanaat verir, onu bize izah eder ve kapalı yönlerini açıklar.

Bu durumda bizler, sünnet vasıtasıyla ilâhî hükmü kesin olarak bildiğimizde veya onun Cenâb-ı Hakk'a ait olduğuna kanaat ettiğimizde, ona uymak ve onunla amel etmek üzerimize vâcibdir. Bunun için âlimler şöyle demişlerdir: *"Sünnetin delil olmasından maksad, gereğince amelin vâcib olmasıdır."*

Demek ki sünnetin delil olmasıyla anlatılmak istenen; onun

---

(1) Yunus, 40.

ilâhî hükümleri açıklaması, kapalı yönlerini açması ve ona delâlet etmesidir. Bu da onun delâlet ettiği şeyle amel etmenin vâcib olmasını gerekli kılar. Çünkü bu durumda o, Allah'ın hükmü olmaktadır.

Bu açıklamadan anlaşılmıştır ki: *"Sünnet, Kur'ân'ın haricinde hüküm ortaya koyar, bu yetkiyi elinde bulundurur ve Hz. Peygamber kendi başına hüküm koyucudur"* demek, doğru değildir. Hem böyle bir şeyi, hiçbir kimse söylememiştir.

Allah Teâlâ, *"Peygambere itaat ediniz"* (2) buyurarak, Peygamber'e itaatı vâcib kılmıştır. Bu emir, Hz. Peygamber'in de tek başına hüküm koyucu olduğunu, ondan çıkan emir ve yasakların, Allah Teâlâ'dan değil, kendisinden kaynaklanan hükümler olduğunu gösterir. Çünkü Allah'ın Peygamber'e itaatı vâcib kılmasının mânâsı, Hz. Peygamber herhangi bir fiili emredip gerekli kıldığında, ona uymamızın vâcib olmasından başka bir şey değildir. Şu halde, burada iki hüküm vardır: Biri, Hz. Peygamber'e uymanın gerekli oluşu ki bu hüküm, Allah Teâlâ'dan gelmektedir; diğeri de fiilin gerekli oluşu ki, bu da Hz. Peygamber'den kaynaklanmaktadır. Demek ki, *"Hz. Peygamber de hüküm koyucudur,"* dersen, cevaben derim ki: *"Hayır, öyle değildir. Asıl hüküm koyan, Hz. Peygamber'e ve O'ndan sâdır olan emirlere uymayı gerekli kılan Allah Teâlâ'dır."*

Buradan anlaşılacak olan şey şudur: Allah Teâlâ, Hz. Peygamber'den sâdır olan ifadeleri, kendisinin o fiili gerekli kıldığına bir delil ve işaret yapmıştır.

Buna göre *"Peygambere itaat ediniz"* sözünün mânâsı: *"Peygamber'den bir emir ve nehiy sözcüğü çıktığında, biliniz ki, emredilen şeyi size ben vâcib kıldım ve nehyedileni de ben haram yaptım,"* demek olur. Nitekim güneş öğle vakti tepe noktasından kaydığında: *"Öğle namazı vâcib oldu,"* denilir.

Bu izahımıza göre şunu söyleyebiliriz: Eğer Cenâb-ı Hakk'ın Peygambere uyunuz emri olmasaydı, Hz. Peygamber'in emri bize vâcib olmazdı. Şu halde, her ne kadar Hz. Peygamber zâhiren hüküm koyucu görünüyorsa da aslında, hüküm koyup emir veren sadece Allah Teâlâ'dır.

---

(2) Nisâ, 59; Mâide, 92; Muhammed, 33; Teğâbün, 12.

1. BÖLÜM

SÜNNETİN DELİL OLUŞU DİNÎ BİR ZARÛRETTİR. BU KONUDA MÜSLÜMANLAR ARASINDA BİR İHTİLÂF VÂKİ OLMAMIŞTIR

Hiç şüphesiz, dinî akide ve şer'î bir hüküm konusunda, Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivâyet edilen bir hadisle istidlâl etmenin ve hüküm çıkarmamn sahih olması, iki şeye bağlıdır :

1- Hadisin, Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olduğu şekilde tesbit edilmesi. Bu durumda hadis, hüküm kaynaklarından bir asıl ve delil olmaktadır.

2- Hadisin Hz. Peygamber (s.a.v)'den, güvenilir râviler yoluyla rivâyet edildiğinin tesbit edilmesi.

Bu ikinci durum, Tâbiîn ve onlardan sonra kıyâmete kadar geleceklerle, Sahâbe'den bazıları için sözkonusudur. Sahâbe-i Kirâm, Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olan fiil ve sözleri, bizâtihi gözüyle görüyor, kulağıyla işitiyordu. Bu durumda, ikinci şıkkın gereği kalmamıştır. Çünkü onun, buna ihtiyacı kalmamakta, hadisi tesbit ve tebliğinde müşâhedesiyle hareket etmektedir. Ancak bazıları uyku, başka yerlerde bulunmak ve benzeri sebeplerden dolayı Hz. Peygamber'in her fiil ve sözüne şâhid olamıyordu. Bu durumda, hadiseyi bizzat gören başka bir sahâbeden rivâyet ve dinleme yoluyla öğrenme durumunda kalıyordu. O zaman da *"tâbi"* durumunda oluyordu.

Sonra âlimler, ikinci şıkta hadisin, Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelişini tesbit için tutulan yol konusunda, pek çok değişik görüşler

ileri sürmüşlerdir:

Bazıları, bize bir hadisin, Hz. Peygamber'e ait olduğunu ne ilmen, ne zannen, ne tevâtür yoluyla ne de âhad yolla gösterecek herhangi bir yol yoktur, demişlerdir. Bu durumda onlar, Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivâyet edilen bütün hadislerle ameli inkâr, haberleri reddetmiş oluyorlar.

Bu kimselerin inkâr ve itirazı, hadislerin Hz. Peygamber'den geliş şekline ve bu rivâyetlerin delil olmasına değil, güvenilir ve kabul edilir herhangi bir yolla, böyle bir tesbitin bulunmadığı sebebine dayanmaktadır.

İmam Suyûtî (911/1505), *Miftâhü'l-Cenne fil-Ahbâri bi's-Sünne* kitabında bu grubun şüphelerini açıklayarak şöyle demiştir: *"Sünnetle hüküm çıkarmayı inkâr eden bazı kimseler, Rasûlullah'ın peygamberliğini kabul etmekte, fakat ilk halifeliği* ***Hz. Ali****'nin hakkı görmektedir. Sahâbe-i Kirâm (r.a),* ***Hz. Ebû Bekir****'e halifeliği teklif ve ona bey'at ettiklerinde, bu sapık kimseler -Allah onlara lânet etsin- Sahâbe-i Kirâm'a: 'Zulüm yaptılar, hakkı sahibine vermediler,' diye kâfir dediler ve yine bu grub, -Allah kendilerine lânet etsin- hakkını aramadı diye,* ***Hz. Ali****'yi de kâfirlikle itham ettiler ve bu anlayış üzerine, bütün hadisleri redde gittiler. Çünkü onların düşüncesine göre hadisler, kâfir kimselerin rivâyeti ile gelmiş oluyordu. Allah! Allah! bu ne sapık düşünce! İnnâ lillâh ve İnnâ ileyhi râciûn!"*

Âlimlerin bir kısmı da, *"Hadisler ancak tevâtür yoluyla tesbit edilebilir,"* deyip bütün âhad haberleri [1] reddetmişlerdir.

Âlimlerin bir kısmı ise hadislerin mütevâtir ve âhad yollarla gelişini kabul ettikleri halde, haber-i vâhidin şartlarında birçok farklı görüşe sahip olmuşlardır:

(1) Bu kitabımızda sık sık geçeceği için önemli hadis çeşitlerini kısaca izah edelim:
a) Mütevâtir hadis, her devir ve tabakada, Hz. Peygamber (s.a.v) adına yalan söylemeleri aklen mümkün olmayan çok sayıda râvi tarafından, görerek ve işiterek rivâyet edilen hadis ve haberlere denir.
b) Âhad hadis: Mütevatir haber şartlarını taşımayan haber ve hadislere denir ki büyük kalabalıklar tarafından değil, belirli şahıslar yoluyla nakledilen hadislerdir ve "sahih, hasen ve zayıf hadisler" bu kısma girer.
c) Sahih hadis: Adâlet ve zabt sahibi râvilerin kesiksiz bir senetle, birbirinden rivâyet ettikleri, şaz ve illetli olmaktan uzak hadislere denir.
d) Hasen hadis: Adalet yönü sağlam olmakla beraber, zabt yönünden bazı zaafları bulunan râvi ya da râvilerin bulunduğu bir senetle gelen hadislere denir.
e) Zayıf hadis: Râvileri, sahih ve hasen hadis vasıflarını taşımayan hadistir.
f) Mevzu hadis: Uydurulmuş ve hadis diye ortaya atılmış söz demektir. Aslında buna hadis demek doğru değildir. (Müt.)

Hanefîler, haber-i vâhidin kabûlü için şu şartları ileri sürmüşlerdir:

1- Râvisi, hadise muhâlif amel etmeyecek.

2- Hadis, umûmî belvâ durumunda olan bir konuda olmayacak.

3- Kıyasa ters düşmeyecek. (2)

Mâlikîler, haber-i vâhidin, Medine Ehli'nin ameline ters düşmemesini şart koşmuşlardır.

Şâfiîler ise haber-i vâhidin mürsel olmama şartını ileri sürmüşlerdir.

Haricîler, Sahâbe'den sadece kendisini idare ve yönetime lâyık gördükleri kimsenin rivâyet ettiği hadisleri kabul etmektedirler. Onlara göre hadis, Sahâbe arasında çıkan fitneden önceki hadistir. Fitneden sonra ise, kendi zanlarınca, çoğunluk zâlim imamlara tâbi oldukları için onları tamamen terk ettiler ve onlara düşman oldular. Böylece cumhur, onların güvenini alacak kimseler olmaktan çıkmış oldu. (3)

Şia'nın bir kısmı da imamlarının veya imamların sülâlesinden gelen kimselerin rivâyet ettikleri hadislere güveniyor, bunların dışındaki kimselerin rivâyet ettikleri hadisleri terk ediyorlardı. Çünkü **Hz. Ali**'yi imam ve halife kabul etmeyen kimse, bu iş için ehil ve emniyetli değildir, diyorlardı. (4)

Bu konuda, bunlardan başka, daha pek çok ihtilâf mevcuttur.

Burada biz, bu ihtilâfları açıklama, haklı olanları beyan etme durumunda değiliz. Çünkü kitabımızın konusu bunlar değildir. Ancak bunlara kısaca değindik ki, okuyucu yanılarak bu ihtilâfları ve onlardan bazılarını, sünnetin delil olma hususundaki ihtilâf olduğunu zannetmesin.

Şimdi, ilk meseleyi ele alalım. İnceleyeceğimiz konu şudur: Rasûlullah (a.s)'dan geldiği sabit olduktan sonra, sünnetin delil oluşu ve bu konuda herhangi bir ihtilâfın olup olmadığı.

Tesbitlerimize göre bazı âlimler, sünnetin birtakım özel durum ve alanlarda delil oluşunu kabul etmemektedirler. Meselâ, sünnetin hüküm koymada müstakil oluşunu inkâr eden ve Kur'ân'dan bir âyet

(2) Hanefîlerin bu konudaki görüşlerinin izahı için bkz. *Şerhu Cem'i'l-Cevâmi*, 11, 93.
(3) Geniş bilgi için bkz. *Târihu't-Teşrîil-İslâmî*, 21.
(4) Bkz. *Târihu't-Teşrîi'l-İslâmî*, 21.

bulunmayan konularda sünnetle hüküm koymayı kabul etmeyenlerle, sünnetin Kur'ân'ı nesh etmeyeceğini savunan ve benzeri görüşler ileri süren kimseler gibi. Bunların açıklaması ileride gelecektir. Biz, şimdilik bu konulardan söz etmeyeceğiz. Bizim üzerinde durduğumuz konu, genel olarak sünnetin delil oluşunu tesbit etmek ve *"hiçbir halde ve hiçbir şekilde sünnetle hüküm çıkarılmaz,"* diyerek bu konuda çekişmeye giren, herhangi bir âlimin olup olmadığını ortaya çıkarmaktır.

Biz, **Gazâlî** (505/1111), **Âmidî** (617/1220), **Pezdevî** (483/1090) ve eserlerinde bunların yolunu izleyen bütün usûl âlimlerinin kitaplarında, açıkça veya işaret yoluyla, sünnetin delil olması konusunda bir ihtilâfın bulunduğu konusunda bir kayda rastlayamadık. Bu zevât, daha önceki âlimlerin kitaplarını ve görüşlerini iyice araştırmış, en zayıfına kadar bütün ihtilâfları incelemiş ve onlara en güzel cevaplarla karşılık vermeye özen göstermiş kimselerdi.

Tesbitlerimizde, onların, sünnetin hüküm kaynağı oluşuna delil getirmek için pek uğraşmadıklarını gördük. Bu konuda bazılarının yaptığı bütün şey, sünnetin delil oluşunun dayandığı noktaları ifade etmek olmuştur ve bununla, sünnetin delil oluşunu kabul etmeyene cevap vermeyi de düşünmemişlerdir. Onlar, bu konuda, herhangi bir delil açıklamakla sünnetin, bütün muhâliflerin çekişmesinden, tereddüt edenlerin endişesinden uzak, mevkiinin yüksek olduğunu anlatmak istemişlerdir.

Tesbitlerimize göre **Kemal İbnu Hümam** (861/1457), sünnetle hüküm çıkarmanın ve sünneti bir delil kabul etmenin dinî bir zarûret olduğunu kaydetmektedir. (5) **Sa'du Taftazânî** (793/1390) ise bu konuda, ondan önce *et-Telvih* isimli eserinde şunları söylemiştir:

Eğer, *"Ulemânın işini anlayamadım; onlar, icmâ ve kıyas gibi usûl meselelerini isbat ederken yaptıklarını, Kitab ve sünneti isbat ederken yapmıyorlar; öncekileri genişçe ele aldıkları ve bir sürü delille destekledikleri halde, Kitab ve sünneti kısaca zikredip geçiyorlar. Bunun sebebi ne olabilir?"* dersen, derim ki: *"Usûl ilminde, araştırmanın gayesi, delile muhtaç olan şeylerdir. Kitab ve sünnetin delil oluşu, halk arasında mâlum ve meşhur olduğu için apaçık ortadadır. İcmâ ve kıyas böyle değildir. Bunun için âlimler, hüküm için isbatı kolay olmayan konulara daha çok değindiler. Şâz kıraatlar ve haber-i vâhid gibi."* (6) *Müsellemü's-Sübût* müellifi ve şârihi, bu ko-

(5) Bkz. İbn Hümam, *et-Tahrir*, 305.
(6) Taftazânî, *et-Telvih*, 1, 138.

nuda der ki: *"Kitab, sünnet, icmâ ve kıyasın delil oluşu, kelâm ilmine ait konulardır. Fakat usûl âlimleri, icmâ ve kıyasın delil oluşunu genişçe incelemişlerdir. Çünkü -Allah kendilerini kahretsin- Hâricî ve Râfizîlerden bir grup ahmak, icmâ ve kıyas hakkında çok itiraz ve gürültü yapmışlardır. Kitab ve sünnetin delil oluşuna gelince; dini bütün olan ümmet, bu konuda ittifak hâlindedir. Bunun için fazla izaha gerek yoktur."* (7)

Yukarıdaki izah, müellifin kitabından kısaltılarak alınmıştır.

Evet, **İsnevî** (772/1370), *Şerhu'l-Minhâc* adlı eserinde, **İbn Burhan**'dan şunu nakletmiştir: *"Dehrîler,* (8) *Kitab ve sünnet konusunda muhâlefet ederler."* (9)

Fakat bu kimselerin muhâlefetinin hiç kıymeti yoktur. Çünkü biz, İslâm dairesine girmiş kimselerden, bu konuda farklı görüş ileri süreninі arıyoruz. Müslüman olmayanın inkâr ve itirazı bizi etkilemez.

Dehrî gibi kimselere gelince, bu konuda onlara delil getirmek ve bu meselede onları muhâlif kabul etmek bile abestir. Biz, onlara mezheplerinin temeli konusunda delil getirip bozuk fikirlerini iptal ve Allah Teâlâ'nın varlığı, Hz. Peygamber (s.a.v)'in bütün insanlara peygamber olarak gönderildiğini kendilerine isbat ederiz. Bundan sonra onlara, sünnetin delil olduğunu isbat etmemiz gerekmez. Çünkü O'nun peygamberliğini kabul eden, sünneti de kabul eder.

Hayret ediyorum! Bu konuda müslümanlar arasında bir münakaşanın olması, başında azıcık aklı olan birisinin: *"Ben müslümanım,"* deyip de sonra, bütünüyle sünnetin delil olması konusunda çekişmeye girmesi nasıl düşünülebilir? Böyle bir durumda o kimsenin, başından sonuna kadar İslâm'ı, bütün olarak kabul etmediği ortaya çıkmaktadır.

Hiç şüphesiz, bu dinin temeli ilâhî Kitab'dır. Sünneti bütünüyle inkâr ederek Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğunu söylemek yeterli değildir. Çünkü bu ilâhî kitabın Allah'ın kelâmı olduğu ancak doğruluğu mucizeler ile sabit olan Hz. Rasûlullah'ın (a.s): *"Muhakkak bu, Allah'ın kelâmı ve O'nun kitabıdır,"* demesiyle sabit olmuştur. İşte Peygamber (s.a.v)'in bu sözü de münkirlerin hüccet ve delil değildir diye reddettikleri sünnetin içine girmektedir. Böyle bir anlayış ancak dinden çıkma, zındıklık ve dini kökünden yıkmayı hedefleyen bir

(7) *Şerhu Müsellemü's-Sübût,* 1. 17.
(8) Zamana inanan ve "Hesap kitap yoktur, bizi ancak zaman değiştirir, yok eder" diyenler.
(9) *Şerhu'l-İsnevî,* 1, 38.

inkâr değil midir?

Eğer sen, *"Kur'ân-ı Kerîm'in Allah'ın kelâmı olduğunu ancak Hz. Peygamber'in sözüyle anlarız; iddianı kabul etmiyoruz, onun Allah'ın kelâmı olduğu bizâtihi kendi i'cazı ile sabit olmuştur,"* dersen, cevaben derim ki:

Evet, Kur'ân'ın tamamı, ondan bir tek sûre ve hatta üç âyet hakkında, *"Bunların Allah'ın kelâmı olduğu, kendi i'cazları ile sabit olmuştur. Bu konuda Hz. Peygamberimiz (s.a.v)'in ayrıca sözüne hacet yoktur,"* denebilir. Bu, i'cazı isbat etmek içindir. Ancak iki veya bir âyeti ve âyetin bir kısmını ele aldığımızda, bunlarda i'caz özelliği ortaya çıkmamakta ve dolayısıyla onların Allah'ın kelâmı olduğunu bilmemiz, sadece i'caz anlayışı ile hâsıl olmamaktadır.

Bu durumda onun Allah'ın kelâmı olduğunu, ancak doğruluğu Kur'ân'ın tamamı veya bir sûresinin i'cazı ve başka mu'cizelerle ortaya çıkan Hz. Peygamberimiz (s.a.v)'in: *"O, Allah'ın kelâmıdır,"* sözüyle bilebiliriz. (10)

Bizler, dinî bir akide veya şer'î bir hüküm konusunda, Allah'ın Kitabı'ndan bir delil getirirken, bir âyeti veya âyetin bir kısmını delil olarak kullanmaktayız. Şayet Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu sözü hüccet olmasaydı, bir âyet veya onun bir kısmıyla delil getirmemiz mümkün olmazdı.

Mâlumdur ki, bir âyetin veya bir kısmının Kur'ân'ın bir parçası olması, dinî bir zarûrettir. Bunu inkâr, bir müslüman için hiçbir halde câiz değildir. Âyetlerin bir kısmı ile şer'î bir hüküm konusunda delil getirmek de aynı şekilde dinî bir zarûret ve inkârı câiz olmayan bir durumdur. Bu iki zarûrî iş, sünnetin delil olmasına bağlı olunca aynı şekilde sünnet de zarûret-i diniyyeden olmaktadır. Artık İslâm Dini'ne baş eğip teslim olmuş bir kimsenin, sünnetin delil oluşunu inkâra yeltenmesi veya bu konuda şüpheye düşmesi, nasıl mümkün olur ?

Hayret ediyorum! Ulemâmn, üzerinde icmâ ettiği, zarûrî olarak dine ait olduğu bilinen ve inkârı da dinden çıkmayı gerektiren pek çok mesele -meselâ namazın rek'atlarının sayısı gibi- sünnete dayalı iken ona: *"Dinî bir zarûret değildir,"* demek, nasıl mümkün olur? Hem zarûrî olan şeyler, -onlar gibi düşünürsek- zarûrî olmayan bir şeye nasıl bağımlı olabilir?

Bu meselelerin, sadece Kur'ân'dan anlaşılacağını zannetmek,

(10) Bkz. *Hâşiyetü's-Seyyid Şerîf ale'l-Muhtasar*, 1, 32-33.

elbette bâtıldır. Bu tür bir çaba, muhali gerçekleştirmeye uğraşmaktır ki, sonuç alınamaz. Hem bizden önceki âlimler, bütün meseleleri Kur'ân'dan çıkarmaya bizden daha kudretli ve dirâyetli iken bundan âciz kaldıklarını itiraf etmişlerdir.

Bunca zarûrî mesele, sünnetin delil oluşuna bağlı iken bir mü'minin bu konuda çekişmeye girmesi, nasıl sözkonusu olabilir? Hem bu konuda çekişmeye girmek, ona dayalı bütün meselelerde de çekişmeyi gerektirir. Bu da sonuçta dinden çıkmaya götürür. Çünkü iman, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, din olarak getirdiği şeyleri kesin olarak tasdik etmektir.

Eğer, *"Bu hükümlerin delili, icmâdır; icmâ da delil olarak sünnete bağlı değildir,"* denilirse, derim ki: Bu, boş bir sözdür. Çünkü icmânın bir dayanağı olması lâzımdır. Bu gibi konularda dayanak, Kitab değildir. Çünkü bunların Kitab'dan anlaşılması mümkün değildir. Kıyas da değildir. Şayet kıyası, akılla izah edilebilecek temeli olan konularda, icmâ için dayanak kabul etsek bile yukarıdaki iddiayı doğru bulamayız. Çünkü bu meselelerin pek çoğunda akıl için bir hareket alanı olmadığı gibi kendisine bakılıp kıyas yapılacak başka bir temel de yoktur. Bundan anlaşılır ki, icmânın dayanağı sünnettir. Hatta âlimler, bu meselelerde, sünnetten başka delil ve dayanak bulunmadığına ittifak etmişlerdir. Bu da onların sünnetin delil oluşunda ve gerekliliğinde ittifak hâlinde olduklarını gösterir. Sonra, kelâm ve usûl ilminde kesin olarak kabul edilmiştir ki hiçbir istisnası olmadan, bütün müslümanlar, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, tebliğle ilgili haberlerinde kasden yalan söylemekten mâsum olduğunu, yamlarak böyle bir şey vukû bulunca da onda ısrar etmeyip hemen düzelteceğini kabul ve itiraf etmektedirler. Hz. Peygamber (s.a.v)'in sehven, tebliğde hata edebileceği görüşü, **Kâdî Ebû Bekir Bâkıllânî** (403/1013) ve onunla aynı görüşte olanlara aittir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in doğruluğu, elbette sünnetin delil olmasını gerektirir. Hem bir müslümanın, Hz. Peygamber (s.a.v)'in hata ve yalandan mâsum olduğunu kabul ve itiraftan sonra, O'nun aşağıdakine benzer sözlerinin delil oluşunu inkâr etmesi nasıl düşünülebilir? İşte onun sözleri:

"Dâva sahibine, delil getirmesi gerekir." (11)

"Ameller ancak niyetlere göre değerlendirilir." (12)

(11) Buhârî, *Şehâdat*, 1; Müslim, *Ekdiyye*, 1; Ebû Dâvud, *Ekdiyye*. 23.
(12) Buhârî, *Talak*, 11; Müslim, *İmaret*, 155; Ebû Dâvud, *Talak*, 11.

"İnsanlar, Allah'tan başka ilâh yoktur, deyinceye kadar kendileriyle savaşmakla emrolundum." (13)

"Cebrail bana namaz kıldırdı." (14)

"Ey insanlar! Ben ancak size, Allah'ın emrettiklerini emrediyor, O'nun nehyettiklerini size yasaklıyorum." (15)

"Size, iki şey bırakıyorum. Onlara sımsıkı sarıldığınız müddetçe, asla sapıtmayacaksınız; onlar da: Allah'ın Kitabı ve benim sünnetimdir." (16)

Bir müslüman, bu ve benzeri tebliğle ilgili haberlerin delil oluşunu kabul edince artık O'nun emir, nehiy, fiil ve takrirlerinin delil oluşunu nasıl inkâra gider. Hz. Peygamber (s.a.v)'in, yukarıda geçen: *"Ben size ancak Allah'ın emrettiklerini emrediyorum,"* sözüyle, *"Size iki şey bıraktım,"* sözünü kabul ve bunların hüccet oluşunu itiraf ve yine sünnetin delil olduğunu ifade eden pek çok âyetin, bu konuda hüccet olduğunu kabul ettikten sonra bir mü'min, sünnetin delil oluşunu nasıl inkâr eder?

Bütün bunlardan sonra Hz. Rasûlullah (a.s)'ın söz, fiil ve takrirlerinden herhangi birisinin, dinde hüccet oluşunu inkâr etmek, güneşin doğduğu söylendiği halde *"Vakit şimdi gecedir,"* demek gibi boş ve tuhaftır.

Sünnetin dinde delil oluşunu inkâr etmenin, dinden çıkmayı gerektireceğini, **İbn Abdilberr**'in (380/990) *Câmiu Beyani'l-İlm ve Fadlihi* adlı kitabında zikrettiği şu ifadeler göstermektedir: *"Şer'î ilimlerin aslına gelince bunlar, ikidir: Kitab ve sünnet.*

Sünnet iki kısma ayrılır:

1- Mütevâtir sünnet: Bu, kalabalık bir topluluğun, kalabalık bir topluluktan alarak naklettikleri sünnettir. Bu çeşit sünnet, kesin delillerden oluşmaktadır. Bu konuda hilâf yoktur. Kim, ümmetin icmâını reddederse, Allah'ın naslarından bir nassı reddetmiş olur. Bu kimseye tevbe telkin edilir; tevbe etmezse, müslümanların icmâ ettiği yoldan çıkıp cemaatın gidişatını terk ettiği için kanının dökülmesi yani öldürülmesi helâl olur.

2- Âhad haberler: Bunlar, güvenilir yol ve sağlam senetlerle,

(13) Buhârî, *İman*, 17; Müslim, *İman*, 32; Ebû Dâvud, *Cihad*, 95.
(14) Buhârî, *Mevâkıt*, 1; Nesâî, *Mevâkıt*, 1; İbn Mâce, *Mukaddime*, 11.
(15) Buhârî, Abdilberr, *Camiu Beyâni'l-İlm*, 11, 190.
(16) Ebû Dâvud, *Sünnet*, 5; İbn Mâce, *Mukaddime*, 6; Dârimî, *Mukaddime*, 16.

Hz. Peygamber (s.a.v)'den nakledilen sünnetlerdir. Dinde hüccet ve önder olan ümmetin âlimlerinin çoğunluğuna göre bu çeşit sünnetle amel etmek gerekir. Bazı alimler: 'Haber-i âhad, hem ilim, hem amel ifade eder,' demişlerdir."

Müellifin birinci kısımda söylediklerine bakıldığında onun, mütevâtir sünneti inkâr eden kimsenin dinden çıktığına hükmettiği görülüyor. Bu hüküm, o kimsenin, tevâtür yoluyla Hz. Peygamber (s.a.v)'den geldiği sabit ve kesin olduktan sonra, sünnetin bizâtihi dinde delil oluşunu inkâr ettiği için verilmiştir. Yoksa bu yolla gelenin, sünnet veya başka bir şey oluşunu nazar-ı itibara almadan, mütevâtirin haddizatında ilim ifade etmesini inkâr ettiği için kendisine kâfir denmemiştir. Aksi takdirde, meselâ, varlığı tevâtüren sabit olan Bağdad'ı inkâr edenin de dinden çıkması gerekirdi (her mütevâtir haberi inkâr, kişiyi dinden çıkarmaz ancak mütevâtir sünneti inkâr, bu kötü neticeyi doğurur).

İbn Hazm (456/1062), *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm* adlı eserinde, sünnetin dinde hüccet oluşunun delillerini sayarken şöyle demiştir:

Allah Teâlâ buyurmuştur ki: *"Anlaşamadığınız herhangi bir şeyde, hüküm Allah'a aittir."* (Şura, 10).

Yukarıda açıkladığımız gibi Allah Teâlâ, bizi Peygamberinin sözüne ve hükmüne sevkediyor. Şu halde, tevhide inanmış bir müslümana, herhangi bir konuda ihtilâf vukû bulduğunda meseleyi hâl için Kur'ân ve sünnetten başka bir şeye başvurması ve bu ikisinde bulduğu hükme uymaması câiz değildir. Bir konuda delil varken başka yollara başvuran kimse fâsıktır. Kur'ân ve sünnetin emri dışına çıkmayı helâl, onların dışında herhangi bir kimseye itaatı vâcib gören kimse ise kâfir olur. Bu konuda hiçbir şüphe yoktur. **Muhammed b. Nasr el-Mervezî** (334/945), **İshak b. Rahuveyh**'in şöyle dediğini nakletmiştir: *"Her kime, Hz. Peygamber (s.a.v)'den senedi ve sıhhati sağlam bir haber ulaşır da -takiyye durumu hariç[17]- onu reddederse, o kimse kâfirdir."*

Bu konuda **İshak**'ın sözünü delil olarak getirmedik. Onun görüşünü zikretmemiz, câhil bir kimsenin, bu hükmün sadece bize ait olduğunu zannetmemesi içindir. Biz, sahih bir yolla, Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen bir hükmün hilâfına hareket etmeyi helâl gören kimsenin kâfir olduğuna, Allah Teâlâ'nın Peygamberine yaptığı şu hitabı delil olarak getirdik: *"Hayır, Rabbine yemin olsun ki onlar,*

(17) Takiyye: Herhangi bir tehlikeden korunmak ve bazı hedefleri korumak için olduğundan farklı görünmek ve asıl hâlini gizlemektir. (Mütercim)

aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem yapıp, sonra da verdiğin hükümden nefisleri hiçbir darlık duymadan tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe, iman etmiş olmazlar." (Nisâ, 65).

Bu âyet, düşünen ve sakınan, Allah'a ve âhiret gününe iman eden ve onu, Allah Teâlâ'nın, Rasûlü'ne indirmiş olduğunu yakînen bilen kimseye, konunun ciddiyeti için yeterlidir. Öyleyse insan, kendisini kontrol etsin. Eğer Rasûlullah (a.s)'ın, kendisine kadar ulaşan sahih sünnetinde, vermiş olduğu hükümlere karşı, içinde bir şüphe ve itiraz, falan ve filancanın sözlerine meyil yahut bir başkasının kıyas ve istihsanına rağbet buluyor veya ihtilâfa düştüğü konularda, Hz. Peygamber (s.a.v)'i bırakıp başkalarını destekliyorsa bilsin ki; sözü gerçek olan Cenâb-ı Hakk, onun mü'min olmadığına yemin etmiştir. Allah Teâlâ, elbette doğru söylemiştir. O kimse mü'min olmayınca, belli ki kâfirdir. Üçüncü bir yol yoktur. Ve bu kimse bilsin ki, kendisine tâbi olduğu Sahâbe, Tâbiîn, **İmam Mâlik**, **Ebû Hanîfe**, **Şâfiî**, **Süfyan es-Sevrî**, **Evzâî**, **Ahmed** ve **Dâvud** gibi imanılar -Allah kendilerinden razı olsun- dünyada, âhirette ve şâhidlerin huzura geldiği gün, ondan uzak ve berîdirler.

İbn Hazm, devamla şunları zikretmiştir: [18] Allah Teâlâ buyurmuştur ki: *"Onlara; Allah'ın indirdiği Kur'ân'a ve Peygamberin hükmüne gelin denildiği zaman; münâfıkların, düşmanca senden yüz çevirdiklerini görürsün."* (Nisâ, 61).

Bu âyet karşısında insan, nefsi adına Allah'tan korksun; bu âyeti okurken ürpersin ve bu âyette zikredilen, sonu âfet olan sıfatlardan şiddetle kaçınsın. Bir kimse, bilgi ve derin anlayış sahibi olmakla emrolunduğumuz dinî bir hüküm ve meselede, birisiyle münâzaraya girer de hasmı kendisini, Allah Teâlâ'nın indirdiğine veya Hz. Peygamber (s.a.v)'in bildirdiğine davet edince, onlardan yüz çevirerek muhâtabını bir kıyasa veya falanın ve filanın sözüne çağırırsa bilsin ki, Allah Teâlâ ona, münâfık ismini vermiştir.

İbn Hazm (456/1062), kitabının başka bir yerinde de şöyle demektedir:[19] *"Şayet bir kimse, 'Biz, ancak Kur'ân'da bulduklarımızla amel ederiz' derse, hiç şüphesiz, ümmetin icmâsıyla kâfir olur. Böyle düşünen bir kimseye, namaz olarak, zevâl ile akşam arasında bir rek'at, fecrin doğuşuyla da diğer bir rek'at gerekmektedir. Çünkü sadece Kur'ân'dan anlaşılan namaz bu kadardır.*[20] *Ve namaz diyebil-*

(18) İbn Hazm, *el-İhkam*, 101.
(19) *el-İhkam*, 11, 80.
(20) Bkz. İsrâ Sûresi, 78.

mek için de en az bir rek'at kılınması kâfidir. En fazlası için ise bir sınırlama yoktur. Böyle düşünen ve bunu söyleyen kimse, şirke düşmüş bir kâfirdir. Kanı ve malı helâldir. Böyle bir görüşe ancak ümmetin küfründe birleştiği bazı müfrit Râfizîler sahiptir. Tevfik Allah'tandır."

Şayet bir kimse, sadece ümmetin icmâ ettiği hükümleri kabul edip de hakkında nas bulunan, ihtilâf ettikleri bütün şeyleri terketse ümmetin icmâsıyla bu kimse fâsık olur. Bu iki mukaddimedeki açıkladıklarımız, zarûrî olarak, nakli kabul etmeyi gerektirmektedir.

Basralı Mu'tezile İmamlarından Bazıları Sünnetin Delil Oluşunu İnkâr Etmiş midir ?

Muârızlarımızdan birisi, şöyle diyebilir: *"Sen, sünnetin hüccet oluşunu isbat için epeyce söz söyledin. Fakat bu konuda vâkıa, seni ve kendilerinden nakiller yaptığın kimseleri yalanlamaktadır. Şöyle ki: Allah kendisine rahmet etsin, Üstad **Hüdarî**'nin (1345 / 1927) Târihu't-Teşrî'il-İslâmî adlı eserinde, **İmam Şâfiî**'nin (204 / 819) Cimâu'l-İlm adlı kitabından yapmış olduğu nakilden, bazı Basralı Mu'tezile imamlarının, sünnetin delil oluşunu inkâr ettikleri anlaşılmaktadır."*

Bu konuda asrımızdaki yazarlardan pek çoğu **Hüdarî**'ye tâbi olmuşlar, onlar da aym durumu tesbit etmişlerdir. (21)

Hüdarî'nin dediği şudur: *"Birinci noktaya, yani sünnetin Kur'ân'ı tamamlayan hukukun temellerinden bir kaynak olmasına gelince; bir topluluk, sünneti tamamen terkedip, sadece Kur'ân'la yetinmişlerdir."* (22)

İmam Şâfiî, *el-Ümm* isimli eserinin yedinci bölümünde *"haberleri tamamen reddeden grubun sözlerini anlatma bâbı"* diye özel bir bâb tahsis etmiştir. Orada, onların sözlerini zikretmiş ve bu gruptan, kendisiyle konuşan bir adamın diliyle, onlara birtakım deliller getirmiştir. Adam, kendisine şunları söylemiştir:

(21) *Târihu't-Teşrîi'l-İslâmî*, 202, 203; Üstad Abdulvehhab Hallaf, *Mecelletü'l-Kânun ve'l-İktisad*'da 5, *"İslâm'da Üç Asıl Delil"* adı altında yayınlanan değerli araştırmasında bu konuya değinmiş (s. 600). Üstad Muhammed Ebû Zehra, *"Mülkiyet ve Akid Nazariyesi"* adlı kitabının mukaddimesinde, aynı görüşe yer vermiştir (s. 26). Fakat Ebû Zehra, İmam Şâfiî'nin sözünden anlaşılanın, "Mutezileden bazıları. Kur'ân'ı açıklayıcı olmayan sünnetle hüküm çıkarmayı inkâr etmektedir," şeklinde olduğunu kaydetmiştir.

(22) Hudarî, a.g.e.; 195-199.

Sen, bir Arapsın; Kur'ân da mensup olduğun milletin diliyle inmiştir. O'nu ezberlemeye sen daha müsait ve daha dirâyetlisin. O'nda, Allah'ın farz olarak indirdiği birtakım hükümler mevcuttur. Şayet birisi, Kur'ân'ın bir harfini değiştirse sen, onu tevbeye davet ediyorsun; adam tevbe ederse kurtuluyor, yoksa öldürüyorsun.

Cenâb-ı Hakk, Kur'ân'da: *"Bu Kitabı, sana, her şeyin bir açıklaması olarak indirdik,"* (Nahl, 89) buyurmaktadır.

Bu durumda, senin veya bir başkasının, Allah'ın farz kılmış olduğu bir konuda, bazen: *"Bu farz, umûmîdir," bazen: "Bu, husûsîdir,"* bazen: *"Bu emir, farzdır,"* bazen de: *"Buradaki emir, delâlet içindir,"* demeniz, nasıl câiz oluyor?

Sizdeki bu durum, hadislerde daha çok görülmektedir. Bir râvi, diğerinden bir veya birkaç hadis rivâyet ediyor. Rivâyet zinciri, Hz. Peygamber (s.a.v)'e kadar uzanıyor. Ben, seni ve senin yolunda olanları, karşılaştığınız ve görüştüğünüz veya sizinle karşılaşanlardan benim gördüğüm hiçbir kimseyi, sözü karıştırmak, unutmak veya hadisinde hata etmek gibi kusurlardan temize çıkardığınızı görmedinı. Yine sizin, hadis râvilerinin çoğu için: *"Falanca, şu hadiste, filanca bu hadiste hata etmiştir,"* dediğinizi gördüm. Hatta birisi, sizin kendisiyle helâl ve haram hükmü verdiğiniz özel durum bildiren bir hadis için: *"Rasûlullah (a.s) bunu söylemedi; ancak siz veya size, bunu rivâyet eden hata etmiştir yahut size bildiren yalan söylemektedir,"* diyecek olsa, sizin onu tevbeye davet etmediğinizi ve onun hakkında: *"Ne kötü söz ettin,"* demekten başka bir şey yapmadığınızı biliyorum.

Peki, zâhiren aynı mânâ ve hükmü bildiren Kur'ân hükümleriyle vasfettiğiniz kimselerin verdiği haberleri birbirinden ayırmak câiz midir? Onların haberini, Allah'ın Kitabı yerine koyabilir misiniz? Hem siz, onların bir kısmını alıp bir kısmını bırakıyorsunuz.

Hüdarî (1345/1927), kitabında devamla der ki: Sonra hasmı, şöyle dedi: *"İçinde, zikrettiğim bu durumlar bulunan haberleri alırken; size, bu haberleri kabul etmenizi kim emrediyor ve onları reddedene karşı deliliniz nedir?"*

"Bu durumda ben, içerisinde şek ve vehim bulunan hiçbir haberi kabul etmiyorum. Ancak tek bir harfinde şek ve şüphe etmek câiz olmayan, doğruluğunu, Allah'ı ve Kitabı'nı şâhid tuttuğum haberleri kabul ederim. Yoksa, tam ilim ve yakîn ifade etmeyen bir şeyi, öyleymiş gibi kabul etmek câiz mi olacaktır?"

Hüdarî demiştir ki: *"Anlatılan bu sözden ve getirilen deliller-*

*den anlaşıldığına göre **İmam Şâfiî**'nin muhâtabı, sadece râvilerinde hata ve unutmanın bulunabilmesi sebebiyle, kesin ilim ifade etmeyen haberleri reddetmekte, mütevâtir sünnet gibi ilim ifade eden bir yolla sabit olan sünneti reddetmeyip onunla amel etmektedir."*

Fakat **İmam Şâfiî**, yukarıdaki görüşü eleştirip reddederken, bazı hatalarını anlayan hasmı: *"Bir grup var ki, bizâtihi sünneti reddetmekte, bir başka grup da Kur'ân'ın açıklaması olmayan sünneti kabul etmemektedir,"* diye açıkça itirafta bulunarak şöyle devam etmiştir:

"Bu konuda insanlar iki gruba ayrılmıştır. Bir grup, Allah'ın Kitabı'nda bir açıklama olan konuda başka haberi kabul etmemektedir." (23) **İmam Şâfiî** araya girerek:

"Böyle düşünen kimseye ne gerekir? Bu anlayış, onu nereye götürür?" diye sorunca, hasmı:

"İşin aslı halledilmiş olmaktadır; bunun için pek sıkıntısı olmayacaktır," demiştir. Bunun üzerine **İmam Şâfiî**:

"Peki, Kur'ân'da, namaz emri geçiyor. Başka haber kabul edilmezse, namazdan ne anlayacağımız ve ne kadar kılacağımızı kim belirtecek? Kur'ân'da, zekât emrediliyor. Peki, zekât neye denir, zekât için en az miktar nedir; bunu kim belirtecek? Kur'ân'da, namaz için kesin ve açık bir vakit belirtilmemiştir. Bir mükellef, biri gündüz, biri gece, günde iki rek'at namaz kılacak olsa kendisine ne gerekir ve ona ne denir?" diye sorunca hasmı:

"Allah'ın Kitabı'nda ne emrediliyorsa farz olan odur; başkası gerekmez ve istenmez," demiştir.

Sonra hasmı, yukarıdaki sözüne devamla: *"Bir başka grup da ancak hakkında Kur'ân'da bir açıklama bulunan konularda gelen haberleri kabul etmektedir,"* demiştir.

Bu iki görüşün bâtıl olduğu açıktır.

Hüdarî demiştir ki: *"**İmam Şâfiî**, bize, bu görüşe sahip olan kimseyi açıklamadı. Tarih de bu şahsiyet hakkında açıklama yapmıyor. Ancak **İmam Şâfiî**, Kur'ân'ın dışında gelen özel haberi reddedenlerle yaptığı münâzarada, bu görüşe - yani haberleri tamamen reddeden mezhebe- sahip kimsenin, Basralı olduğunu açıklamıştır. O zaman Basra, kelâm ilminin yayıldığı bir merkez idi. Mu'tezile mezhebi burada ortaya çıkmış, imamları burada yetişmiş, kitapları bu*

(23) Şâfiî, *el-Ümm*, VII, 202; *Cimâu'l-İlm*, 28-29.

beldede yayılmıştı. Ayrıca bunlar, hadisçilerle çekişmeleriyle tanınırlar. Herhalde, bu görüşün sahibi de onlardandır." **İbn Kuteybe**'nin (276/889), *Te'vilu Muhtelefi'l-Hadis* isimli eserinde gördüklerim de bu kanaatimi kuvvetlendirmektedir. O, kitabımn başında şöyle demiştir:

"Allah Teâlâ, seni, tâatıyla hoşnut, bereketiyle himâye etsin. Seni, hakk yolda rahmetiyle muvaffak ve ona ehil yapsın. Gönderdiğin yazıyla, bana, tesbit ettiğin bazı şeyleri bildiriyorsun. Onlar, kelâmcıların hadisçileri ayıplamaları, onları küçük düşürmeleri, kitaplarında onları fazlaca kötülemeleri, yalan şeyleri nakletmek ve çelişik haberleri rivâyet etmeleri yüzünden onlara ağır konuşmaları gibi hallerdir. Sonuçta, ihtilâf vâki oldu. Birbirini ayıplama çoğaldı. Aradaki bağlar koptu. Müslümanlar, birbirine düşman oldu. Birbirini küfürle suçlamaya başladı ve her grup, fikrini destekleyen bir hadise dayanıp kendi görüş ve mezhebine bağlandı."

Hüdarî, devamla der ki: *"**İbn Kuteybe**, sonra, birbirine muhâlif grupların tutunduğu hadisleri sıralayıp peşinden, kelâm âlimlerinin beliğlerinden **Nazzâm** (221/835) ve **Câhız**'dan (255/869) rivâyet edilenlere benzer, sünnet ehline yapılan şiddetli itirazları kaydetmiştir. Sonra, ikinci bölümde, kelâmcılara yaptığı kınamaları ve ayıpladığı noktaları zikretmiş, bu hareketine kelâmcıların, kıyası iyi bildikleri, sağlam düşünce ve geniş mütâlaa vasıtalarına sahip olduklarını iddia etmelerine rağmen insanların en fazla ihtilâfa düşen grubu olmalarını sebep göstermiştir. Öyle ki; **Ebû Huzeyf Hallâf** (230/844), **Nazzâm**'a (221/835) muhâlefet etmekte, **en-Naccâr** ikisine ters düşmekte, **Hişam b. el-Hakem** (148/765) **Naccâr**'ın aksini söylemekte, aynı şekilde **Sümâme b. Eşref** (213/828) bir öncekilere zıt bir görüş ileri sürmekte ve bu, böyle devam edip gitmektedir. Sonuçta, her birisinin, dinde kendi görüşüyle amel ettiği bir mezhebi ve bu mezhep üzerinde kendisine tâbi olan taraftarları oluşmuştur.*

***İbn Kuteybe**, daha sonra **Nazzâm**'ı kötü bir dille vasfetmiş, ashâbının kendini kötülediği noktaları saymış ve icmâya ters düştüğü bazı fıkhî meseleleri zikretmiştir. Meselâ, **Nazzâm**'a göre kinâye lafızlarıyla yapılan boşama geçerli değildir; söyleyen, boşamaya niyet etse bile hüküm aynıdır. Hangi hâlde uyunursa uyunsun uyku, abdesti bozmaz v.s.*

*Sonra **Nazzâm**'ın kusurlu bulduğu Sahâbe fakihlerinden ileri gelen zevâtı zikredip, onlar hakkındaki yanlış değerlendirmeleri dü-*

zeltmekte, peşinden ***Ebû Huzeylî'****yi ele alıp onu da kötü bir şekilde tanıtmakta, arkasından* ***Ubeydullah b. el-Hasenî*** *(ö.168)'yi değerlendirmektedir. Bu şahıs: 'Hangi mezhepten olursa olsun, bütün müçtehidler, görüşlerinde isabet etmişlerdir,' demektedir."*

İbn Kuteybe, daha sonra ehl-i rey'e geçiyor; onların da çelişkilerini dile getiriyor ve ilk olarak **Ebû Hanîfe**'yi (r.h) ele alarak naslara muhâlif olarak hükme bağladığı bazı meseleleri zikrediyor. Sonra **Câhız**'a (255/869) geçiyor, onun da ehl-i sünnete karşı sarfettiği alaylı ifadelerini ve onların birçok rivâyetleriyle alay edişini kaydediyor.

Sonra hadisçileri ele alıyor; onları, müslümanlara has övgülerle vasfediyor ve şu değerlendirmeyi yapıyor: *"Hadisçilere hücum edenler, onları, zayıf hadisleri naklettikleri ve zararlı olan garip hadisleri topladıkları için ayıplamaktadırlar. Halbuki hadisçiler, zayıf ve garip hadisleri doğru kabul ederek nakletmiş değillerdir. Bilakis, birbirinden ayırmak ve her ikisini de belirtmek için çürüğü ile sağlamını, sahihi ile zayıfını biraraya getirmişlerdir. Onların yaptığı budur."* (24)

Daha sonra, kelâmcıların, birbirine veya Kur'ân'ı Kerîm'e zıt zannetikleri hadisleri incelemeye ve muhâliflere cevap vermeye geçmektedir ki, kitabını yazma sebebi de budur.

Hüdarî (1345/1927) demiştir ki: *"Bundan anlaşılıyor ki, bazı şaşkın ve gâfil kelâmcılar,* ***İmam Şâfiî****'nin (204/819) risâlesini yazdığı asırda veya ondan az önce, hadisçilere düşmanlığa başlamışlardır. Kelâmcıların çoğu da Basra'da idi. Bu durum,* ***İmam Şâfiî*** *(r.h) ile münâzaraya giren şahsın da bunlardan birisi olduğunu te'yid etmektedir.*

Sonra ***Hüdarî*** *şu neticeyi çıkarıyor: Bu görüş, hadisçilerin delillerindeki kuvvetini ortaya çıkarmakta ve sünneti, Kur'an'dan sonra İslâm Hukuku'nun temellerinden birisi olarak kabul eden mezhebi desteklemektedir."*

Gördüğün gibi **Hüdarî, İmam Şâfiî**'nin (r.h): *"Bazı imamlar sünnetin delil oluşunu inkâr ediyor, bunlar Basralıdır"* sözünden, bu kimselerin, Mu'tezile fırkasına mensup olduğunu anlıyor ve bu kanaatini de **İbn Kuteybe**'den naklettiği sözlerle destekliyor.

Ben derim ki: Aslında, **İmam Şâfiî**'nin ve onunla mücadeleye giren kimsenin sözünde, kesin ve zannî olarak, bazı imamların bizâtihi sünnetin delil oluşunu inkâr ettiğini ifade edecek bir mânâ

(24) İbn Kuteybe, a.g.e., 62-71.

yoktur. Bu kimselerin inkârı, ancak sünnetin Kur'ân gibi her yönüyle tam olarak tesbit edilmesinin mümkün olmayışından kaynaklanmaktadır. Bu durumda o kimse, haber-i vâhidi ve mütevâtiri reddetmektedir. Ona göre bunlar, tam ve kesin ilim ifade etmemektedir. Bu sebeple, Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olan hadisler, ister Kitab'ı açıklasın, isterse onda olmayan bir hükmü tek başına ortaya koysun, aynıdır.

Mütevâtiri reddedeni ele alalım: Gerçekten, **İmam Şâfiî** ile münâzaraya giren kimse, onun getirdiği deliller ile ikna olduktan sonra, bu konuda ashâbının iki görüşe sahip olduklarını, bunlardan birisinin, Kur'ân'da bir açıklama bulunan konularda gelen haberleri kabul etmediğini söylemiştir. **İmam Şâfiî**, kendisine:

"Böyle düşünene ne gerekir?" dediğinde, adam:

"Bu, onun işlerini büyük ölçüde halleder," demiş. Bunun üzerine **İmam Şâfiî**, adama :

"Peki, namazın ne ve nasıl olduğunu, rek'atlarının, en azının ve en çoğunun ne kadar olduğunu, vakitlerini v.s. bize kim bildirecek? Kur'ân'da, namaz emri ve vakitlerini bildiren kapalı beyânlar olduğu halde, sünnet olmadan, bu durumları nasıl tesbit edeceğiz?" şeklinde, daha önce geçen soruları sorunca muârız, ilk inadından vazgeçerek bu görüşe sahip olanların, mütevâtir sünnetle sabit olan namazın rek'atlarının adedi konusunda bir şey diyemediklerini itiraf etmeye mecbur kalmıştır.

Kitab'ı açıklayan hadisleri inkâr edene gelince, daha önce geçtiği gibi bu adamın iddiası şudur: Kur'ân'ın tesbiti, kat'îdir. Tek harfini inkâr eden kâfir olur. Kat'î ve kesin olan bir şeyin başka bir şeyle açıklanması mümkün değildir. Sünnetin tesbiti zannî olduğu için delâlet yönünden lafızlar arasında fark vardır. Ve onun sübûtunu inkâr, küfrü gerektirmez. Bu durumda mütevâtir ve Kitab'ı açıklayan sünnetle amel etmek câiz olmayınca, haber-i vâhid ile müstakil hüküm bildiren sünnetle amel hiç câiz olmaz.

Bu anlayış, bütün haberleri red mânâsı taşımaktadır. Bu kimseye göre râviler, tevâtür adedine ulaşsalar bile kendilerinde hata, yanılma ve yalan ihtimali olduğu için bütün haberleri reddetmektedir. Anlaşılıyor ki bu kimse, bizâtihi sünneti ve onun delil oluşunu inkâr etmiyor, yanılıyor ve onun tesbitindeki şüphelere takılarak bütün rivâyetleri inkâr ediyor. Bu adam, Hz. Peygamber (s.a.v)'in zamanında yaşasaydı, O'nun sözünü işitip fiilini görseydi, bu inkâra gi-

demezdi.

Bundan sonra, **İmam Şâfiî** (r.h) ile onunla münâzaraya giren şahsın sözlerinden yukarıdaki görüşümüzü ifade eden parçalar sunacağız:

Üstad **Hüdarî**, şunu ifade etmiştir: *"Anlatılan söz ve getirilen delillere bakacak olursak; muârız, sünnetin delil oluşunu inkâr etmemektedir."*

Ancak Üstad, daha sonra hasmın, **İmam Şâfiî**'nin delilleriyle ikna olduktan sonra söylediği şu sözüne takılmıştır: *"Bu konuda insanlar iki gruba ayrılmaktadır: Birisi, Kur'ân'da açıklama bulunan bir konuda, hiçbir haberi kabul etmemektedir..."*

Ben derim ki, hasmın bu sözünden: *"Vâkıada, Allah'ın Kitabı'ndan başka hiçbir delil yoktur. Çünkü O, hükümleri açıklamada, diğer bütün delillerden bizi müstağnî kılmaktadır. Bizâtihi sünnete gelince; aslen ister açıklayıcı olsun, ister müstakil hüküm ortaya koysun, o, bir delil değildir,"* mânâsı anlaşılmaz. Gerçi **Hüdarî** böyle anlamıştır ama asıl mânâ şudur: *"Vâkıada, sünnet bir delildir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v)'i görmeyen bir kimse için mütevâtir haber dahil, bütün haberlerde, râvilerin hata ve yalan ihtimali sebebiyle haberin, Rasûlullah (a.s)'dan geldiği tam kesin olmadığı için onunla herhangi bir hüküm ortaya koymak sahih değildir. Bu durumda o kimseye, mecburen, sübûtu kesin, tek kaynak olan Kitab'a dayanması ve sadece ondaki açıklamalara güvenmesi gerekmektedir. O zaman Allah (c.c), tam tesbit yapmaktan âciz kaldığı için o kimseyi, sünnet gibi başka bir açıklayıcı ile mükellef tutmaz. İnsan ancak bildiği ile mükellef olur."* Tabiî ki bu hükümler, muârızın zan ve iddiasına göredir. Muârızın: *"Allah'ın Kitabı'ndaki açıklamalarla mükellefiz,"* sözünün mânâsı: *"Bizim için uymamız gereken Allah'ın Kitabı'nda olanlardır. Sünnetin beyânlarına gelince, onu tam olarak elde etme ve öğrenme imkânımız bulunmadığı için ona tâbi olma yükümlülüğü üzerimizden düşmektedir,"* demeye gelir.

Eğer sen: *"**İmam Şâfiî** (r.h), **Hüdarî**'nin nakletmediği delilleri serdederken, sünnetin delil olduğunu gösteren birtakım âyetler zikretmiştir. Bu, ancak hasım, bilhassa sünnet hakkında çekişmeye girerse yapılır. Halbuki hasım, onunla sünnetin bazı yönlerinde mücadeleye girmiştir,"* dersen, derim ki: *"**İmam Şâfiî** (r.h), bununla, Peygamber (s.a.v)'e ait haberle amelin vâcib ve râvilere güvenmenin gerekli olduğunu isbata zemin hazırlamayı kasdetmiştir. Şöyle ki; hasma önce şunu isbat etmiştir: Sünnetin delil ve kaynak oluşu, sa-*

dece Hz. Peygamber (s.a.v)'le aynı asırda yaşayanlara has değildir. Bilakis o, onlara ve onlardan sonra kıyâmete kadar gelecek kimselere bir delil ve kaynaktır. Sonra hasma, Cenâb-ı Hakk'ın, Sahâbe'den sonra gelenlere, sünnetle ameli vâcib kılmasını ve sünnetin tesbitini ancak rivâyet yolu ile öğrenebileceğimizi açıklamıştır."

Bunu, âyetleri zikrettikten sonra, cidalin asıl maksada çevrilmesi göstermektedir. Âyetleri dinleyen hasım şöyle demiştir: *"Kur'ân-ı Kerîm'de bize farz kılınan, Hz. Peygamber (s.a.v)'in bize emrettiğini almak ve nehyettiklerinden de vazgeçmemizdir."*

İmam Şâfiî (r.h), diyor ki:

Ben, adama:

"Bu farz, bize, bizden öncekilere ve sonrakilere aynı mıdır?" dedim. Adam: *"Evet,"* dedi. Ben: *"Bu, bize, Rasûlullah (a.s)'ın emrine uyma konusunda bir farzdır. Bu durumda Allah Teâlâ, bir şeyi farz kılınca bize, onu alacağımız kaynağı da göstermiştir, diyebilir miyiz?"* dedim, adam: *"Evet,"* dedi. O zaman ben:

"Peki, Allah Teâlâ'nın, Rasûlullah (a.s)'ın emirlerine uyma konusundaki farzını yerine getirmek için sen veya Hz. Peygamber (a.s)'i görmemiş bir başkası, Rasûlullah (s.a.v)'dan gelen haberlerden başka bir yol bulabilir mi? Aksi takdirde, bu emire nasıl imtisâl edilecektir?" dedim. [25]

İbn Hazm (456/1062) da *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm* kitabında, sünnetin delil oluşunu isbat ederken, bu usûlden hareket etmiş ve delil olarak önce şu âyeti zikretmiştir:

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygambere ve aranızdan seçtiğiniz idarecilerinize de itaat edin. Herhangi bir konuda çekişmeye düştüğünüzde, onu, Allah'a ve Rasûlü'ne götürün. Eğer, Allah'a ve âhiret gününe iman ediyorsanız; böyle hareket edin." (Nisâ, 59)

Daha sonra şöyle demiştir: *"Açıktır ki; bir meseleyi Allah ve Rasûlü'ne götürmek, onu, Kur'ân'a ve Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen hadislere arzetmektir. Bütün ümmet, bu hitâbın, Hz. Peygamber (s.a.v)'in zamanında yaşayanlarla, bizden önce ve Efendimiz'den sonra gelenlere yönelik olduğu gibi bize ve bizden sonra kıyâmete kadar gelecek insan ve cin, herkese ait olduğu ve aralarında hiçbir fark bulunmadığı konusunda ittifak halindedir."*

Kesin olarak bilmekteyiz ki, bizim, Rasûlullah (a.s) ile yüzyüze

(25) Bu münâzaranın detayı için bkz. *el-Ümm*, VII, 251, *Cimâu'l-İlm*, 18-21.

görüşme imkânımız yoktur. Hatta bir bozguncu çıkıp da: *"Bu hitab, sadece Rasûlullah (a.s) ile karşılaşıp görüşmesi mümkün olanlara aittir,"* diyecek olsa bile bu fitnecinin, Allah Teâlâ hakkında, bunu söyleme imkânı olmadığı açıktır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v)'den başka, hiçbir kimsenin, Allah Teâlâ ile konuşmasına -bu mânâda- imkân yoktur. Öyleyse bu düşünce bâtıldır. Gerçekte, yukarıda zikrettiğimiz âyette geçen bir dâvayı Allah ve Rasûlü'ne götürmekten maksad, ancak onu Allah'ın kelâmı olan Kur'ân'a ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in asırlar boyu, bize kadar nakledilen sünnetine (sözlerine) arz etmek ve meseleyi bunlarla halletmektir.

"Hem âyette, Hz. Peygamber'le karşılaşma veya konuşmadan bahsedilmemektedir ve buna delil de yoktur. Âyette geçen, sadece 'dâvayı götürme' emridir. Mâlumdur ki, bu götürme, bir hakem tayin etmedir. Allah Teâlâ'nın ve Rasûlullah (a.s)'ın emirleri, yanımızda mevcuttur. Hepsi, bize nakil yoluyla gelmiştir. Âyet-i kerîme, aramızdaki meseleyi bunlara arzedip onlarla çözmeyi emretmektedir. Herhangi bir zorlama yapmadan ve âyetin zâhirine ters düşmeksizin, anlaşılan budur."

Bununla birlikte aradaki ihtilâf, sadece Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivâyet ve nakil yoluyla gelen haberlerle amelin vâcib olup olmayışındadır. Yoksa, bizâtihi sünnette değildir. Bunu, şuradan anlıyoruz:

İmam Şâfiî (r.h), âyetlerle istidlâl etmeden önce hasmın, sünnetin hüccet oluşunu kabul etmeyen görüşünü iptal etmiş ve ona bunun gereğini itiraf ettirmiş, o da İmam'ın anlattıklarıyla ikna olup görüşünden vazgeçmiştir. Ancak muhâtab, bu konuda daha fazla delil istemiş, o da bu konudaki ilgili âyetleri ve gerektirdiği hükümleri zikretmiştir.

Allah kendisinden razı olsun ve ilmi ile ümmeti menfaatlendirsin, **İmam Şâfiî**'nin konuşması şu minvalde devam etmiştir: Muhâtabıma dedim ki: *"Kim, Allah'ın Kitabı'nın indiği dili ve Allah'ın hükümlerini iyi bilirse, bu bilgisi onu, sâdık ve sağlam kimselerin, Hz. Peygamber (s.a.v)'den naklettiği haberleri almaya ve O'nun, Allah'ın hükümlerindeki farklı beyânlarını kabule ve bu arada Rasûlullah'ın konumunu anlamaya götürür. Çünkü sen veya bir başkası -bizzat Rasûlullah'ı (a.s) - görerek, O'nun husûsî ve genel hüküm bildiren haberlerini, kendisinden dinlemediniz ve buna, rivâyetten başka bir yol da yoktur."*

O da: *"Evet, böyledir,"* dedi. Ben:

"Sen, söylediğin şekilde hareket edince, onları bir kere daha tekrar ettim," dedim. O:

"Rasûlullah'ın haberlerini kabul konusunda, ortaya konan delil karşısında beni bu şekilde mi buldun? Senden daha fazla delil isteyişim, kendim için değildir. Hem sana muhâlefet edene karşı delil ortaya koyuyor, hem de birinin kendi sözünden vazgeçip senin sözüne dönmesi, bana hoş geliyor," dedi.

İmam'ın, *"Çünkü sen, Hz. Peygamber (s.a.v)'i görmedin,"* sözünü düşünürsen, ortaya şu çıkar: Gerçekten hasım, eğer bizâtihi Hz. Peygamber (s.a.v)'i görseydi ve sözünü işitseydi, gördüğü ve duyduğu hükümlerle amel etmenin kendine vâcib olacağını itiraf etmiştir. **İmam Şâfiî** (r.h) de Hz. Peygamber (s.a.v)'den rivâyet edilen özel ve genel hükümlerin, bizâtihi onu görmek yerine geçtiğini, dolayısıyla onlarla amelin vâcib olduğunu söylemiştir.

Eğer hasım, bizâtihi Rasûlullah (a.s)'ı görme durumunda da sünnetle amelin vâcib olduğunu inkâr etmiş olsaydı, bu durumda, o delilleri serdetmeden önce, âyetlerle delil getirmek gerekirdi. Fakat durum, bu noktada değildir. Hasmın, âyetleri delil getirmesi konusunda **İmam Şâfiî** ile münakaşaya girmesi, sünnetin delil oluşunu inkâr için değil, sadece -özellikle- bu âyetlerin, sünnetin delil oluşuna delâlet edip etmediğini anlamak içindir. **İmam Şâfiî**'nin (r.h), *Cimâu'l-İlm* kitabının başında zikrettiği şu sözler, sünnetin delil oluşunda hiçbir çekişmenin olmadığını göstermektedir. Orada demiştir ki: *"İnsanların ilim ehli dediği veya kendisini ehl-i ilim gösteren hiçbir kimsenin, Allah Teâlâ'nın, Rasûlullah'ın emrine ittibâ ve hükmüne teslim olmayı farz kıldığında muhâlefet ettiğini işitmedim. Gerçekten, Allah Teâlâ, O'ndan sonra gelen herkese, kendisine uy*mayı *emretmiştir. Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün (s.a.v) sünnetinden başka hiçbir kimsenin sözü bağlayıcı değildir. İkisinin dışındaki sözler, ancak onlara tâbidir. Onlara uyarsa kabul, uymazsa reddedilirler. Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber (s.a.v)'in haberlerinin kabulü konusundaki farz emri, bizimle, bizden önceki ve sonrakilerle aynıdır."*

"Rasûlullah (a.s)'ın haberlerinin kabulünün farz ve gerekli olması konusunda, sadece bir grup ihtilâf etmiştir. İnşaallah, onların sözlerinden ileride bahsedeceğim."

İmam Şâfiî (r.h), bu sözlerinde, birkaç meseleyi dile getirmiş-

tir:

1- Rasûlullah (a.s)'ın emrine ittibâ ve hükmüne teslim olmak vâcibdir.

2- Hiçbir halde, Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün sünnetinden başka, herhangi bir söz bağlayıcı değildir. İki kaynak dışındaki sözler, onlara tâbidir.

3- Allah Teâlâ, **İmam Şâfiî**'nin asrında, ondan önce ve sonra yaşayan herkese, Rasûlullah (a.s)'ın haberlerini kabul etmeyi farz kılmıştır.

Sonra, senin de gördüğün gibi İmam, muhâlefeti anlatırken, son meseleyi tek başına zikretmiş ve *"Haberlerin kabulünün farz ve gerekli oluşunda, sadece bir fırka muhâlefet etmiştir,"* demiştir.

Şayet, birinci şıktaki hüküm -yani, ittibâ ve hükmüne teslim olma- ihtilâf konusu olsaydı, o zaman: *"Rasûlullah (a.s)'ın emrine ittibâ, hükmüne teslim ve ondan gelen haberleri kabul etmenin farz ve gerekli oluşunda sadece bir fırka ihtilâf etmiştir,"* derdi. Hatta böyle de demeyip sadece: *"Rasûlullah (a.s)'dan gelen haberleri kabul etmenin farz oluşu, bize, bizden önceki ve sonrakilere birdir; ancak bir fırka hariç..."* demiş olsaydı, hepsinden daha kısa olurdu.

Fakat bu kısa ibare, bütün zikrettiği meselelere de sirâyet edeceği için bu durumu defedecek uzun ve ayrıntılı ifadeleri tercih etmiştir. Çünkü ihtilâf, bu son şıkta olmuştur. Yoksa, Rasûlullah (a.s)'ın emrine ittibânın vâcib olmasında ihtilâf yoktur.

Sonra, konuyu daha da açarak şöyle demiştir: *"Sonra kelâmcılar, Rasûlullah (s.a.v)'ın haberlerinin tesbiti konusunda farklı görüşlere ve gruplara sahiptir. Bunlardan başka, fıkıhçılar da bu konuda farklı gruplara ayrılmıştır.*

Bazıları ise tamamen taklid, basit görüş, gaflet ve acilen bir yere baş olma hastalıklarına mübtelâ olmuşlardır. Tanıdığım, her grubun sözlerinden bir kısmını, asıl hallerini gösterecek bir misal olsun diye, sana nakledeceğim, inşaallah."

Bir noktaya dikkat çekelim: İmam'ın: *"Sonra kelâmcılar, Rasûlullah (a.s)'dan gelen haberlerin tesbitinde farklı görüşler ileri sürdüler,"* sözüne baktığında, aradaki hilâfın, sadece haberlerin tesbitinin mümkün olup olmadığında olduğunu, yoksa sünnetin delil olmasında olmadığını görürsün.

Bu konu, böylece açıklanmış oldu; bir de şu nokta var: **İmam Şâfiî** (204/819), *Risâle*'sinde yaptığı gibi sünnetin delil oluşu konusunda açıklama yaparken *"haber"* kelimesini kullanmayıp, sadece *"sünnet"*, *"Rasûlullah'ın emri"*, *"fiili"* veya benzeri bir kelimeyle ifade etmektedir. Sünnetin geliş yolu hakkında konuşmak istendiğinde ise burada yaptığı gibi *"Rasûlullah'dan nakledilen haber"* ifadesini kullanmaktadır. Buradaki ifadelerinde, sünnette ihtilâfı gösterecek bir tabir bulamazsın. İhtilâf olduğu yerlerde *"sünnet"* değil, *"haber"* tabirini kullanmaktadır.

Kitabımızın ikinci bölümünde, **İmam Şâfiî**'nin, müslümanların icmâına dayanarak sünnetin delil oluşu konusundaki açıklamasını nakledeceğiz.

İmam Şâfiî ile Münâzaraya Giren Mu'tezilî Değildir

Sırf cedel olsun diye, **İmam Şâfiî**'nin hasmını, sünnetin delil oluşunu inkâr eden birisi olarak kabul etsek bile, **Hüdarî**'nin düşündüğü gibi onun, Mu'tezile'den olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü usûl, akâid ve mezhep kitablarında, Mu'tezile'den herhangi birinin, sünnetin delil oluşunu inkâr ettiği, nakledilmemiştir. Kitaplarında olan şudur:

İmam Ebû Mansur el-Bağdâdî (429/1037), *Usûlu'd-Din* kitabında, **Nazzâm**'ın (221/835), *"Mütevâtir haber, hüccet değildir,"* şeklinde düşündüğü ve onda yalanın bulunabileceğini söylediğini zikretmektedir.[26]

Yine aynı eserde şunları kaydetmiştir: *"Nazzâmiye fırkası demişlerdir ki: Ümmetin hata üzere birleşmesi câizdir. Mütevâtir haberler, delil olamaz. Çünkü onda yalan haber olması câizdir."* Bu fırka, Sahâbe-i Kirâm hakkında da tenkidlerde bulunmaktadır.[27]

Bağdâdî, *el-Fark Beyne'l-Fırak* adlı eserinde şunları zikretmektedir: *"**Nazzâm**, zarûrî ilim ifade etmeyen haberlerin delil olmasını inkâr etmiştir."* [28]

Yine, **Nazzâm**'dan şu rivâyeti yapmıştır: *"Mütevâtir haber, işitildiği anda nakledenlerinin bilinmediği, herbirinin görüş, anlayış ve gayeleri farklı olduğu için içine yalan katılması câizdir. Bunun yanında onun: 'Âhad haberlerin bir kısmı, zarûrî ilim ifâde eder,' sözü*

(26) Ebû Mansur, *Usûlu'd-Din*, 20.
(27) a.g.e., 11.
(28) Ebû Mansur, *el-Fark*, 124.

de nakledilmiştir."

el-Mevâkıf kitabının sahibi **Adûduddîn Îcî** (756/1355) de kitabında şunları zikretmiştir: *"Nazzâmiye fırkasına mensup* [29] *olanlar, mütevâtir haberde yalan ihtimalinin bulunduğunu söylemişlerdir. Bu fırka, Râfizîlere meyletmiş ve imamla ilgili nassın bulunmasının vâcib olduğuna ve aslında böyle bir nass (âyet ve hadis) mevcut olduğu halde, **Hz. Ömer**'in onu gizlediği fikrine sahip olmuşlardır. Esveriyye fırkası da Nazzâmiye fırkası ile aynı görüştedir."*

İmam Fahruddîn er-Râzî (606/1209) *İ'tikâdâtu Fireki'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn* adlı eserinde, **Nazzâm**'ın: *"Haber-i vâhid, hüccet değildir,"* sözünü nakletmiştir. [30]

Aslında bu nakillerden, Nazzâmiyye ve onlara uyanların, bizâtihi sünneti, sünnet olarak inkâr ettikleri çıkmaz. Bilakis, *Mevâkıf* sahibinin, onlardan naklettiği, imamla ilgili nassın bulunmasının vâcib ve gerçekten sabit olduğu halde **Hz. Ömer**'in onu gizlediği şeklindeki fikirlerine bakıldığında, sünneti delil olarak kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

Yine onların, mütevâtir haberin delil olarak kabul edilmeyişi için öne sürdüğü sebepler, mütevâtir haberin delil oluşunu, onun, Hz. Peygamber (s.a.v)'den söylendiği için değil, geliş yolundan dolayı inkâr ettiklerini göstermektedir.

İbn Kuteybe'nin (r.h) (276/889) sözünde de *"Mu'tezile'den biri sünneti, sünnet olduğu için delil olarak kabul etmemektedir,"* gibi bir mânâ yoktur. Onun sözlerinden anlaşılacak olan mâna şudur:

Mu'tezile, kendileri dışındaki bir grubun rivâyetlerinde, yalan katma ihtimali bulunduğu için onun yaptığı rivâyetlerle hüküm çıkarmayı uygun görmemektedir. Yine onlar, haberler birbiriyle çelişki halinde ve Allah'ın sıfatlarını nefyetme görüşlerine ters olduğu için kabul etmemektedirler. Yoksa haber, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sözü olduğu için bu inkâra gitmemektedirler.

Hem nasıl olur, bizzat **İbn Kuteybe**, onların da başkaları gibi hadislere yapıştıklarını itiraf etmektedir. Daha önce şöyle demişti: *"Onlardan her grup, kendi mezhebine uygun gelen hadise sarılmaktadır."*

Yine **İbn Kuteybe**, Mu'tezile'yi tenkid ettiği gibi **Ebû Hanîfe**'yi de tenkid etmiştir. Bunun mânâsı: *"**Ebû Hanîfe**, sünnet-*

(29) el-Îcî, *el-Mevâkıf*, 147; *Şerhu'l-Mevâkıf*, 11, 284.
(30) Râzî, *el-İtikad*, 41.

le hüküm çıkarmayı inkâr ediyor," demektir, diyebilir miyiz? Elbette, onun murâdı bu değildir.

Burada şunu hatırlatalım: **İbn Hazm** (456/1062), sünnetin delil oluşunu inkâr edenlerin, bazı aşırı Râfizîler olduğunu söylemiş ve: *"Onlar, küfürlerinde, ümmetin icmâ ettiği kimselerdi,"* demiştir.

Sonra **el-Bağdâdî** (429/1037), *Usûlu'd-Din* kitabında şunları zikretmiştir: *"Hâricîler, hüküm koyan sünnetlerin ve icmânın delil oluşunu inkâr etmektedirler ve şer'î hükümlerde Kur'ân'dan başka delil yoktur, düşüncesindedirler. Bunun için de Kur'ân'da bahsedilmedikleri için recmi ve mest üzerine meshi inkâr etmekte, Kur'ân'da hırsızlık yapanın elinin kesilmesiyle ilgili âyet mutlak olup herhangi bir kayıt ve şart ileri sürmediği için hırsızlık yapanın elini, çalınan şey az olsun, çok olsun, her türlü halde kesmekte, kesmeyi gerektiren miktarı belirten rivâyetle, malın korunma altında olmasını nazar-ı itibara alan rivâyeti kabul etmemektedirler."*

el-Bağdâdî, şunu da nakletmiştir: *"Râfizîler: 'Bugün, ne kıyas ne sünnet hatta Kur'ân bile delil değildir. Çünkü Kur'ân da Sahâbe tarafından tahrif edilmiştir,' derler."*[31]

Demek ki Hâricîler, **el-Bağdâdî**'nin sözlerinden anlaşıldığına göre Rasûlullah'dan (a.s) gelen bütün haberlerin, rivâyet ve nakil yollarını nazar-ı itibara alarak, bunlarla delil getirmeyi inkâr etmektedirler. Yoksa Hz. Peygamber (s.a.v)'in sözü olmasıyla inkâra gitmiyorlar. Bu durumda, Nazzâmiye fırkası gibi düşünmüş olmaktadırlar.

Ancak Hâricîlerin yaygın görüşüne göre onlar, Ashâb arasında çıkan anlaşmazlıktan sonra halk arasında yayılan hadisleri inkâr etmektedirler.

Râfizîler ise kendilerinden rivâyet edilenlere bakıldığında, küfre girdiklerinde şüphe yoktur. Nitekim **Ebû Mansur**'un sözünden de bu anlaşılmaktadır.

Celâluddîn es-Suyûtî (911/1505), *Miftâhu'l-Cenne* kitabının[32] girişinde, bazı insanların, sünnetin dinde delil oluşunu inkâr ettiklerini açıklamış ve şöyle demiştir: *"Allah size rahmet etsin. Biliniz ki; bazı ilimler devâ, bazıları da zarûret anında ağıza alınan helâ gibidir. Uzun zamandır pek bilinmezken şimdilerde, kötü koku-*

---

(31) el-Bağdâdî, *Usûlu'd-Din*, 19.

(32) Suyûtî'nin bu eseri "Sünnetin İslâm'daki Yeri" adıyla Türkçe'ye kazandırılmış ve Umran yayınevi tarafından istifadeye sunulmuştur. (Mütercim)

su yayılan bir görüş ortaya çıktı. O da şu: Bir zındık Râfizî, sözünde fazla ileri giderek sünnet-i nebeviyye ve rivâyet edilen hadislerle -Allah onların şeref ve yüceliğini artırsın- amel edilmeyeceğini, sadece Kur'ân'ın delil olacağını söylemiş ve bu sözüne de: 'Size benden bir hadis geldiğinde, onu, Kur'ân'a arzedin; eğer Kur'ân'da onu destekleyen bir âyet bulursanız kabul edin, yoksa onu reddedin,' mânâsındaki bir hadisi delil getirmiştir."(33)

Bu Râfizî'den, bu hadisi, ben de bu şekliyle işittim. Başkaları da işitti. Bazıları da bu sözün aslını ve nereden geldiğini bilmiyor. Ben, bu sözün aslını ve bâtıl olduğunu, insanlara açıklamak istedim. Gerçekten o, toplumu helâke götürecek en büyük sebeplerden birisidir.

Allah Teâlâ, size merhamet etsin. Şunu biliniz ki, usûl ilminde bilinen şartları taşıyan, Hz. Peygamber (s.a.v)'e ait kavlî ve fiilî sünnetin delil oluşunu inkâr eden kimse, küfre girer ve İslâm dairesinden çıkar. Yahudi, Hıristiyan veya Allah'ın dilediği bir başka küfür grubu ile haşredilir.

Rivâyet edildiğine göre **İmam Şâfiî**, bir gün hadis rivâyet etti ve: *"Bu, sahihtir,"* dedi. Dinleyenlerden birisi:

*"Ey **Ebû Abdullah**! Sen de aynı kanaatte misin? "* diye söyleyince İmam'ın cam sıkıldı ve: *"Be adam! Sen, beni hiç Hıristiyan olarak gördün mü? Bana kiliseden çıkarken rastladın mı? Belimde Hıristiyan kuşağı (zünnar) gördün mü? Rasûlullah (a.s)'dan bir hadis rivâyet edeceğim de aynı görüşte olmayacağım ha!"* diye cevap verdi.

*"Bu fâsid görüşün aslı şuraya dayanıyor: Zındıklar ve Râfizîlerden bir grup, sünnetin delil olarak kullanılmasını inkâr etmiş ve sadece Kur'ân'la yetinmişlerdir. Onların bunu yaparken değişik maksadları vardır: Bazıları, nübüvvetin, **Hz. Ali**'nin hakkı olduğuna, Cibril aleyhisselâmın, peygamberlerin efendisine gelişinde hata ettiğine inanmaktadırlar. Allah Teâlâ, zâlimlerin söylediklerinden çok beri ve yücedir.*

*Bunların bazıları da Rasûlullah'ın (s.a.v) nübüvvetini kabul etmiş fakat halifeliğin **Hz. Ali**'nin hakkı olduğunu ileri sürmüşler ve Sahâbe-i Kirâm'ın halifeliği **Hz. Ebû Bekir**'e tevdi etmeleri esnasında: 'Zulmettiler ve hakkı sahibine vermediler,' diye Ashâbı küfürle itham etmişlerdir -Allah onlara lânet etsin-. Bu ilâhî rahmetten mah-*

(33) Suyûtî gibi diğer hadis imamları da bu hadisin aslı olmadığını belirtmişlerdir. Bkz. Şevkanî, *el-Fevâidü'l-Mecmua*, 278, 291; Sehâvî, *el-Makâsıdu'l-Hasene*, 36; Şâfiî, *Risâle*, 224; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I, 170. vd. (Mütercim)

rum edilmiş zavallılar, aynı şekilde ***Hz. Ali*** *için de hakkını aramadı, halifeliği almadı diye, 'kâfir oldu' dediler ve hadisleri tümüyle reddedişlerini bu anlayışa dayandırdılar. Çünkü bunların bozuk fikirlerine göre hadisler, kâfir bir topluluğun rivâyetiyle gelmiş olmaktadır. İnnâ lillâh ve İnnâ ileyhi râciun..."*

"Esasında, zarûret hâsıl olmasaydı, insanların birkaç asırdır kendisinden uzak ve rahat durduğu bu görüşün aslını anlatmayı, helâl ve hayırlı görmüyordum. Bu görüşte olanlar, dört imam zamanında ve onlardan sonraki devirlerde de çokça bulunuyordu. Dört imam ve onların ashâbı, derslerinde, münâzaralarında ve eserlerinde bu görüş sahiplerini red için özellikle yer ayırıyorlardı."

Yine **Suyûtî**, **Ebû Asım**'ın, şöyle dediğini nakleder: **Ebû Hanîfe**'ye sordum ve: *"Ben bu kitapları (içtihâdî görüşleri) işittim, hadisleri kimden dinlememi emredersin?"* dedim. İmam (r.h):

"Şiî hâriç, görüş ve düşüncesinde âdil olanlardan dinle. Çünkü Şîa'nın inancının temeli, Ashâb-ı Kirâm'ı dalâletle suçlamaya dayanır," dedi.

Sonra **Suyûtî** demiştir ki: *"Bu,* ***İmam Ebû Hanîfe*** *(r.h) zamanında Şiîler hakkında söylenmiş bir sözdür ve benim kitabın başında söylediklerimden daha ileri bir seviyededir."*

İmam Suyûtî, bu konudaki derin anlayış ve geniş vukûfiyetine rağmen bize, bu meselede, müfrit Râfizîlerden iki fırka hariç, herhangi bir ihtilâfı zikretmemiştir.

Bunlardan ikinci fırkaya bir sözümüz yok. Çünkü onlar, hadisin aslını değil, gelişine bakarak sıhhatini inkâr etmişlerdir.

Birinci fırka ise bizâtihi sünnetin delil oluşunu inkâr etmektedirler ve bunlar kesin kâfirdirler. Çünkü onlar, **Hz. Muhammed**'in (s.a.v) peygamberliğini inkâr etmektedirler. Aslında sünnetin delil olmasında, bu tür fırkaların muhalefetinin, bize bir etkisi yoktur. Nitekim Yahudi, Hıristiyan ve diğer kâfirlerin bu konuda ve Kur'ân'ın bizzat delil olmasındaki muhalefet ve inkârlarının bir tesiri olmadığı gibi.

İmam Şâfiî'nin Hasmı, Şayet Sünnetin Delil Oluşunu İnkâr Ediciyse O, Râfizîdir

Şayet biz de **el-Hüdarî**'nin düşündüğü gibi **İmam Şâfiî** ile

münâzaraya giren şahsın, sünnetin delil oluşunu inkâr ettiğini düşünsek ve bunu kabul etsek dahi bu, muhâlifin Mu'tezile'den değil, Râfizîlerden olmasını icab ettirir. Hem bu fırkanın Basra'da oturmasına ve **İmam Şâfiî**'nin onlardan birisiyle buluşup, şüphesini gidermek ve onu İslâm dinine döndürmek için kendisiyle mücadeleye girmesine herhangi bir mâni yoktur. Yine Kur'ân'ı kabul ettiği için kendisine Kur'ân'dan delil getirmesi de mümkündür.

Bütün bunlardan, önümüze çıkan şudur: **İmam Şâfiî** (r.h) ile münâzaraya giren şahıs, hangi yolla gelirse gelsin, sünnetin sübûtunu inkâr ediyor olabilir. O zaman bu adam, Nazzâmiye yahut Esveriyye fırkasından olabileceği gibi **Suyûtî**'nin zikrettiği ikinci gruptan da olabilir.

Yine bu adam, sünnetin delil oluşunu inkâr edenlerden de olabilir. O zaman da **Suyûtî**'nin sözünde geçen birinci fırkadan olmaktadır.

Bütün bunlara rağmen diyoruz ki; bu tür muhâlefetlerin, meselemizin önem ve zarûriyetine olumsuz bir tesiri yoktur. Çünkü sünnetin delil oluşunda muhâlif olan kimse, peygamberliği inkâr etmiş olmaktadır ki o, mü'min değildir. Mü'min olmayanın muhâlefeti bir zarar vermez. Hem sünnetin delil oluşunu inkâr eden kimse, başka bir meselede de çekişmeye girer.

Bütün bunlardan sonra açıkça ortaya çıkmıştır ki; müslümanlardan hiçbir kimsenin, Mu'tezilî olması bir yana, imamlardan herhangi birisinin, sünnetin dinde ve hükümde delil oluşunu inkâr ettiğini düşünmesi doğru değildir.

Gerçekten bu düşünce, gördüğün gibi bâtıl olmasına rağmen büyük tehlike arzetmektedir. Çünkü bu anlayış, dine hücum etmek isteyen ve onun sağlam temelini yıkmak isteyen kimseye, sünnetin delil olma özelliğini önemsiz göstermekte ve bu kimselere, sünnete itiraz kapısını açmaktadır. Halbuki o, öyle sağlam surlarla çevrilmiştir ki, kim olursa olsun, hiçbir kimsenin kötü niyetle ona yanaşması ve onda bir tahribat meydana getirmesi mümkün değildir.

Hiç şüphesiz Üstad **Hüdarî** (r.h), bu konuyu, güzel bir niyet ve temiz bir kalble ortaya koymuştur. Tehlikeli neticeler doğuracak bir hâli kasdetmemiştir. Bunu, şu ifadelerinden anlıyoruz: Bu görüş, hadisçilerin kuvvetli savunması ve hadisin, Kur'ân'dan sonra İslâm hukukunun temellerinden biri olması sıfatıyla, sünnete dayanan görüşün galibiyeti karşısmda, yayılma imkânı bulamamıştır. Yine **Hüda-**

rî, sünnetin delil olduğuna dair ümmetin icmâsını nakletmiş ve *Usûlü'l Fıkıh* kitabında bunun zarûretini kaydetmiştir.

Gerçekte o, bu işi, araştırmaya ve gerçek yönünü ortaya koymaya çalışmış fakat yanılmıştır. Araştırma yapan âlimler, çoğu zaman bu tür sürçmelere mâruz kalırlar.

Eğer dersen ki: Sünnetin delil oluşunun dinî bir zarûret olduğunu nasıl söylersin? Ve bu konuda âlimlerden naklettiklerin, nasıl sahih olur? Halbuki **İbnu'l-Hacib** (646/1249) ve onun şârihi ile **Kemal İbn Hümam** (861/1457) ve *Müsellemetü's-Sübût* sahibi **el-Bâhirî** ve başkaları, *"haberin kısımları bölümünde"* şunu söylemektedirler: *"Doğruluğu, nazar (düşünce, inceleme) yoluyla bilinen ilimlerden biri de Hz. Peygamber'in haberidir."* (34)

Aynı şekilde *Akâidü'n-Nesefî* kitabının sahibi ve onun şârihi de *"İlmin elde ediliş yolları"* bölümünde, bu konuya değinmişler ve müellif (**Nesefî**), şöyle demiştir:

İkinci nevi, mucize ile desteklenmiş Hz. Peygamber (s.a.v.)'in haberidir. Bu, istidlâlî ilmi ifade eder. Şârih ise (**Taftazânî**) şöyle açıklama yapmıştır: *"Kesin ilim ifâade etmesinin sebebi şudur: Allah Teâlâ'nın, peygamberlik dâvasında kendisini tasdik için elinde mucizeler ortaya çıkardığı kimse, getirmiş olduğu hükümlerde sâdıktır. Sâdık olunca da verdiği haberler kat'î, kesin ilim ifade etmektedir.*

İstidlâlî olması ise netice itibariyle delile ve birtakım şeyleri gözönünde bulundurmaya dayandığı içindir. Şöyle ki, peygamberliği sabit olan kimsenin, bütün haberleri doğru, muhtevası gerçektir." (35)

Daha önce sen de bana, bazı usûlcülerin, sünnetle ilgili bahislere geçmeden önce sünnetin delil oluşuna temel teşkil ettiği için *"İsmet"* bahsini ele aldıklarını söylemiştin.

Aynı şekilde, **İmam Şâfiî** (204/819) *Risâle*'sinde, **İbn Hazm** (456/1062) *el-İhkâm*, **İbn Abdilberr** (463/1071) *Câmiu Beyâni'l-İlim* adlı eserinde, sünnetin delil olduğunu isbat için Kur'ân, sünnet ve bunların dışında pek çok delil getirmişlerdir. Bu konuda bunca delil getirmeye çalışmaları, sünnetin zarûriyet-i diniyyeden olmasına ters düşer dersen, derim ki: Âlimlerin: *"Peygamberin haberi, istidlâlî ilmi gerekli kılar,"* sözünün mânâsı, böyle bir haberin, bu çeşit bir ilmi gerekli kılması, onun Allah'tan alınarak tebliğ edilen bir peygam-

(34) Bkz. Bâbertî, *Şerhu'l-Muhtasar*, II, 51; İbn Hümam, *et-Tahrir*, II, 230; *Şerhu'l-Müsellem*, II, 109.
(35) *Akâidü'n-Nesefî* (hâşiyeli), I, 53-58 veya *Ramazan Efendi Hâşiyesi*, 51-53.

ber haberi olmayıp bizâtihi kendisinden kaynaklanan bir haber olması sebebiyledir. Hiç şüphesiz, bu durumda şöyle bir istidlâle gidilmektedir: Bu, peygamberliği ve tebliğinde yalandan mâsum olduğu mucize ile sabit olan zâtın haberidir. Bu şekilde olan bir şey doğrudur.

Fakat böyle bir haberin, peygamberliği ve mâsumluğu sabit olan bir zâtın, Allah'tan yaptığı bir tebliğ olduğunu düşündüğümüzde hiç şüphesiz o, kesin ve zarûrî ilmi ifade eder. Nasıl böyle olmasın ki, bu durumdaki bir haber, kesin ilmi ifade eder. Yukarıda geçen önermenin neticesinde de: *"Bu şekilde gelen her haber doğrudur,"* ifadesiyle açıkça bunu belirtmiştir.

Şerhu'l-Akâid üzerine yapılmış **Hayâlî** (862/1457) hâşiyesine bakarsan, söylediklerimizin doğruluğunu görürsün.

Biz, *"Sünnet hüccettir"* derken, onun bir peygamberden sâdır olduğunu nazar-ı dikkate almadan *"Hz. Peygamberin sözleri, fiilleri ve takrirleri bizâtihi hüccettir,"* demek istemiyoruz. Bilakis, bunları söylerken onların, peygamberliği ve mâsumiyeti sabit olan bir zâttan meydana gelmiş şeyler olduğunu kasdediyoruz. Sünneti tarifimiz, bunu göstermektedir. Biz, sünneti tarif ederken şöyle demiştik: *"Sünnet, Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olan şeylerdir."* Tarifte özellikle peygamberlik vasfını kullandık.

Molla Ahmed (Hayâlî), Sa'duddîn Taftazânî'nin (793/1390) yukarıda geçen: *"Peygamberin haberlerinin istidlâlî ilim ifade etmeleri, bazı delillere ve gözönünde bulundurulması gereken sebeplere dayanır,"* sözüne itiraz etmiş ve bazıları da: *"Bu, gizli kıyas ve kıyasla birlikte zikredilen hükümlere benzemektedir,"* demektedirler. *"Bunlar tutarlı değildir,"* demiştir.[36]

Nesefî (537/1142), yukarıda naklettiğimiz sözlerden sonra: *"Bu şekilde sabit olan bir ilim, kesinlik ve doğrulukta zarûrî ilimle aynı derecede olmaktadır,"* demektedir.

Dikkat edersen, müellif önce *"Bu haberler, istidlâlî ilim ifade eder,"* dedikten sonra, aralarındaki benzerlik sebebiyle onu zarûrî ilme yaklaştırmış ve onun yerine koymuştur.

Ahmed Hayâlî (862/1457), hâşiyesinde, müellifin bu ifadeleri için şöyle demiştir: *"Müellifin sözünden ve murâdından ilk anlaşılan, onun bu haberleri, kesinlik ve doğruluk yönüyle zarûrî ilimlere yakın bulmasıdır."* Bu ifadeler sanki şu mânâya geliyor: *"Kesinlik*

(36) *Akâidü'n-Nesefî*'nin hâşiyeli baskısı, c.I. s. 57'ye bakılabilir.

ifade eden, vahye ve ilâhî desteğe dayanan naklî deliller, hata tehlikesinden uzak, en doğru, en mükemmel bilgiyi verirler. Sırf akla dayanan ilimlerse böyle değildir. Çünkü akla, hata, unutkanlık v.s. ârız olur ve akıl, her zaman karışık ve bulanık hâllerden uzak kalamaz."

Sünnetîn Delil Oluşu Zarûret-î Diniyyedendir, İnkâr Edilemez

Biz, sünnetin hüccet oluşu, dinî bir zarûrettir veya (misal olarak söyleyelim) öğle namazının farziyeti ve dört rek'attan oluşması zarûret-i diniyyedendir dediğimizde, bütün bunların bir delili, bir kaynağı vardır.

Bu gibi meselelerde *"zarûriyet-i diniyye"* derken, anlatılmak istenen şudur: Bunlar, ümmetin havassı, avamı, âlimi, câhili, yani her ferdi tarafından bilinen şeylerdir; hiç kimse bunlarda şüpheye düşmez ve inkâra gitmez ki, gelip bizden delil ve kaynağını istesin. Bu gibi meselelerde herhangi bir münkire delil, şüpheye düşene açıklama yapma ihtiyacımız olmadığı için bunlar, zarûrî, kesin hükümler durumunda olmaktadır. Bunun için bu tür meseleleri inkâr edenin veya onlarda şüpheye düşenin dinden çıktığına hükmettik.

Çünkü imanın herkesçe kabul edilen tarifi şudur: *"İman, Hz. Peygamber'in (s.a.v) Allah Teâlâ'dan alıp tebliğ ettiği kesin olarak bilinen bütün şeylerde kalb ile topluca tasdik etmektir."*

Nitekim **Taftazânî**, *Şerhu'l-Akâid*'de, bu tanımı vermiş.[37] **Molla Ahmed Hayâlî** de bu söze, şu açıklamayı getirmiştir: *"Kesin olarak bilinen bütün şeylerde anlatılmak istenen, dinden olduğu ma'lûm ve meşhur olan şeylerdir. Öyle ki, bu şeyleri herkes, hatta delil ve incelemeden anlamayan kimseler bile bilir. Cenâb-ı Hakk'ın birliğini, namazın farz ve şarabın haram oluşunu bilmek gibi. İçtihada dayanan meseleler böyle değildir. İçtihadı inkâr edene kâfir oldu denmez."*[38]

Zarûret-i diniyyenin mânâsı anlaşılınca, ulemânın: *"Sünnetin delil oluşu dinî bir zarûrettir,"* sözüyle, *"Hz. Peygamber (a.s)'in haberleri, istidlâlî ilmi ifade eder,"* sözü arasında bir çelişki olmadığı anlaşılır.

---

(37) *Şerhu'l-Akâid*, I, 178.
(38) *Şerhu'l-Akâid* (haşiyeli baskı), I. 178.

Yine ulemânın, bazı meseleler için önce, *"Bu zarûret-i diniyyedendir,"* deyip de bizim bu meselede yaptığımız gibi sonra, onun delillerini açıklamaya çalışması arasında da bir çelişki yoktur.

Meselâ, Hz. Peygamber'in (s.a.v) sünnetini kabul etmenin ve namaz kılıp, zekât vermenin zarûret-i diniyyeden olduğunu söyledikten sonra, öncekine delil olarak: *"Allah'a itaat edin, Peygambere de itaat edin."* (39) âyetini, diğerlerine delil olarak da: *"Namazı güzelce kılınız ve zekât veriniz,"* (40) âyetini delil getirmek gibi.

Eğer sen: *"Hz. Peygamber (s.a.v)'in haberini, onun zarûrî veya istidlâlî olduğuna bakmaksızın ele aldığımızda, ilim ifade etmesi kabul edilmemiştir. Çünkü* ***Kâdî Ebû Bekir Bâkıllânî*** *(403 / 1013) ve ona tâbi olanlar, tebliğde sehven yalan vukû bulabileceğini câiz görmüşlerdir.*

Halbuki bir haberde, doğruluğunu ifade eden ilimle birlikte, sehven de olsa, yalan bulunabileceğini düşünmek doğru değildir. Bu durumda ***Kâdî****'nin, tebliğle ilgili peygamber haberinin hüccet olmadığı sonucuna varması gerekiyor. O zaman, bu haberlerin zarûret-i diniyyeden olması şöyle dursun, hüccet olmaları konusunda, icmâ dâhi oluşmamıştır,"* dersen, cevap olarak ve bu yanlış değerlendirmelerini düzeltmek için deriz ki:

Kâdî'nin bu fikre sahip olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü o, sehven yalanın câiz olması durumunda, hata vâki olduğunda hemen uyarılmayı ve Allah tarafından tasvip görülmemesini şart koşmuştur. Yalana karşı bir uyarı bulunmadığı zaman, haberin doğruluğuna karar veririz. Buradan anlaşılıyor ki **Kâdî**, Hz. Peygamber'in haberinin hüccet olması konusunda cumhurun görüşüne katılmaktadır.

Bir de şu var, gerçekten **Kâdî**, kendi kanaatince mucizenin Peygamber'in sehven yalana düşmesine mâni olmayacağı görüşünden hareketle, aklen bunu câiz görmüşse de naklen cevâz vermemiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in buna düşmediği konusunda icmâ vardır. Bu durumda, o da sehven de olsa, Hz. Peygamber (s.a.v)'den yalan çıkmadığı konusunda kesin kanaat sahibidir.

Zikrettiğimiz şeylerden anlaşıdı ki, Hz. Peygamber'in (a.s) fiillerinin delil oluşuyla ilgili benzeri müşkillerin giderilmesi, ihtilâf noktalarına göre farklı olmaktadır.

---

(39) Nisa, 59.
(40) Bakara, 43.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in fiillerinde hatayı aklen câiz görenler, hemen uyarılmayı ve öyle bir durumda sükût edilmeyeceğini şart koşmuşlardır. Herhangi bir uyarı bulunmayınca, kesin olarak anlarız ki, fiilde bir isyan ve hata yoktur ve o, kendisinden vazgeçilmemesi gereken kesin bir delildir. Hem bunu câiz gören kimse, hatanın fiilen vukû bulmadığını söylediği halde aklen, olabilir, demektedir. Hatanın vâki olduğu söylense bile, bu çok az olmuştur, denir. Çoğunlukta ise bu tür şeyler vukû bulmamıştır. Akla göre çoğunluğa tâbi olmak, pek nadir olan şeylere uymaktan daha önde ve önce gelir.

Bu son cevabımıza karşı şöyle denebilir: O zaman fiil, az da olsa, hata ihtimali taşıdığı için amelde bir sakınca olmadığına, kat'î olarak değil, zannî olarak delâlet eder.

Buna da şöyle cevap verebiliriz: Fiilî delilin kat'î olması, aynı şekilde, hükme ait delâletinin de kat'î olmasını gerektirmez. Görmez misin, Kur'ân'ın delil oluşu kesin iken bazen herhangi bir âyetin bir hükme delâleti, çeşitli ihtimallerden dolayı zannîdir.

Demek ki, bir şeyin kesin hüccet ve delil olması, onun, istenen şeye delâletinin zannî olmasını ortadan kaldırmaz. Allah, en iyisini bilir.

2. BÖLÜM

SÜNNETİN DELİL OLUŞUNUN DELİLLERİ

Daha önceki anlattıklarımızdan anlaşıldı ki; sünnetin delil oluşu, dinî bir zarûrettir. Aslında bu kadar açıklama, bize ve kalbinde zerre kadar imanı olan kimseye yeterlidir; delillerini söylemeye hâcet yoktur.

Ancak zamanımızda iyice çığırından çıkmış fikrî hürriyet ve gerçeği araştırma perdesi arkasına gizlenerek İslâm'ı içten yıkmak ve aklı zayıf müslümanları oyalamak isteyen zındıkların düşmanlıklarını ve dinsizlerin patırtılarını kesmemiz için bu delilleri açıklamamız, yerinde bir tutum olacaktır. Bütün kuvvet ve kudret Allah'a aittir, deyip söze başlıyoruz:

Sünnetin dinde hüccet olduğunu gösteren deliller yedi tanedir:

1. İsmet.

2. Allah Teâlâ'nın, Sahâbe-i Kirâm'ın, Hz. Peygamber'in hayatında sünnete sımsıkı yapışmalarını tasdik etmesi.

2. Kur'ân-ı Kerîm.

4. Sünnet-i Şerîf.

5. Sadece Kur'ân'la amelin mümkün olmayışı.

6. Sünnetin vahiy ve vahiy derecesinde iki kısımda oluşu.

7. İcmâ.

Birisi çıkıp: *"Sen, sünneti onun hüccet oluşuna nasıl delil gösterebilirsin; bu, aynı noktaya dönmek gibi bir şey değil midir?"* diyebilir, biz de deriz ki: Bir kimse, aşağıdaki gelecek ismet delilinin açıklamasını biraz düşünecek olsa bu itirazın cevabını anlar.

Çünkü biz, Hz. Peygamber (s.a.v)'in yalandan mâsum olduğu tebliğle ilgili haberini, O'nun, emir, nehiy, fiil ve tasviplerinin hüccet olduğuna delil gösteriyoruz. Bunun açıklaması ileride geniş olarak gelecektir.

Diğer bir ifadeyle biz, hasmın da hüccet olduğunu inkâr edemediği bir çeşit sünneti, o derece olmayan ve hasmın bazen eleştiri imkânı bulabildiği diğer bir çeşit sünnetin hüccet olduğuna delil gösteriyoruz. Hasmın ilk kısmı inkâr edemeyişi, Peygamber (s.a.v)'in risâletini kabul eden herkese göre O'nun, bu haberlerinde hata ve yalandan mâsum oluşunun apaçık bilinmesindendir. Bu durumda, inkâra gidenin, bunu tamamen azgınlık ve kibirden dolayı yaptığı ortaya çıkacaktır.

Nitekim biz, sünnetin hüccet olduğuna, Kur'ân'ı da delil gösteriyoruz. Mâlumdur ki, delil gösterdiğimiz âyet veya bir parçasının Kur'ân'dan olduğu ancak Hz. Peygamber (s.a.v)'in haberiyle sabit olmaktadır.

Aynı şekilde, hüccet olduğu haberle sabit olan Hz. Peygamber (a.s)'in emrini, O'nun fiillerinin ve tasviplerinin hüccet olduğuna delil gösteriyoruz.

Kısaca, delil olarak gösterdiğimiz kısmın hüccet oluşu, hüccet oluşuna delil gösterdiğimiz kısımla sabit olmamıştır. Burada aynı yere dönüş yoktur. Şimdi delilleri açıklamaya başlıyoruz.

Birinci Delil: İsmet

Bil ki Rasûlullah (s.a.v), mucizenin delâleti ve ümmetin icmâı ile tebliği zedeleyecek şeyleri kasden yapmaktan mâsumdur ve yine sahih görüşe göre bu konuda hata ve yanılmaya düşmekten de korunmuştur. Hem O'nun bu alanda hataya düşmesini kabul edenler, böyle bir durumda Allah Teâlâ tarafından hemen uyarılması ve tasvip edilmemesinin şart olduğunda icmâ etmişlerdir.

Bu, şunu gerektirir: Gerçekten, tebliğle ilgili her haber, -Allah Teâlâ'nın tasvibinden sonra- icmâ ile doğrudur. Allah'ın katındakine

uygundur. Bu durumda, ona yapışmak vâcibdir.

İşte bu şekilde, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Kur'ân hakkındaki: *"Bu Allah'ın kelâmıdır,"* sözünün delil oluşu sabit olur. Yine hadîs-i kudsîdeki: *"Rabbu'l-izzet şöyle buyurdu..."* şeklindeki sözleriyle, **Ebû Davud** ve **Tirmizî**'nin, **Mikdam b. Ma'dikerib**'den (r.h) rivâyet ettikleri hadîs-i şerîfte geçen: *"Dikkat edin! Bana, Kitab (Kur'ân) ve beraberinde benzeri (değerde sünnet) verildi. Ensesi kalın, karnı tok bir adamın, koltuğuna yaslanarak: 'Size bu Kur'ân'la amel vâcibdir. Onda helâl bulduğunuzu helâl, haram bulduğunuzu haram sayın, başka şeye bakmayın,' demesi yakındır. Gerçek şu ki, Peygamber'in haram kıldığı, Allah'ın haram kıldığı gibidir,"*[1] sözünün delil oluşu, bu şekilde sabit olmuştur.

Yine **Huzeyfe**'nin (r.h) rivâyet ettiği hadiste geçen: *"Bu, âlemlerin Rabbinin elçisi Cibril'dir. Kalbime şunları ilhâm etti: Hiçbir nefis, ulaşması gecikse de rızkı tamamen eline geçmeden ölmez. Öyleyse Allah'tan korkun ve rızkınızı güzel yollardan arayın. Sakın, rızkınızın gecikmesi, sizi, onu Allah'a isyan ederek almaya sevketmesin. Hiç şüphesiz, Allah katındaki şeylere ancak ona itaat edilerek ulaşılır,"* [2] sözünün delil oluşu da onun mâsumiyeti ile sabit olur.

Bütün bu haberler, yalandan korunmuştur. Bu da gösterir ki, vahiy iki kısımdır:

Biricisi, Kitâb-ı Kerîm'dir ki o, tilâvetiyle ibâdet yapılan mu'ciz bir kelâmdır.

İkincisi de hadîs-i kudsî ve hadîs-i nebevîdir ki, mânâsı vahye, ifadesi Hz. Peygamber (s.a.v)'e dayanır.

Bütün bunlar, Allah katından olunca, hepsi kıyâmete kadar halkın önünde duran deliller olmaktadır.

Yine Hz. Peygamber (s.a.v)'in tebliğde yalandan korunmuş olmasıyla, fem-i saadetlerinden çıkan:

"Ameller niyetlere göre değerlendirilir." [3]

"İddia sahibine delil, inkâr edene de yemin gerekir." [4]

"İslâm beş temel üzerine kurulmuştur,"[5] gibi ahkâma delâlet

(1) Ebû Dâvud, *Sünnet*, had. no: 4605, Tirmizî, *İlim*, 10; *Müsned*, VI, 8.
(2) İbn Mâce, *Ticâret*, 2; Beyhakî, *Sünen*. VII. 76.
(3) Buhârî, *Talak*, 11; Müslim, *İmâret*, 155; Ebû Dâvud, *Talak*, 11.
(4) Buhârî, *Şehâdet*, 1; Müslim, *Ekdiyye*, 1.
(5) Buhârî, *İman*, 1; Müslim, *İman*, 19; Tirmizî, *İman*, 3.

eden sözlerinin de yalandan korunmuş haberler ve deliller olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yine bu sıfatı sebebiyle: *"Ey insanlar! Ben, size ancak Allah'ın emrettiğini emrediyor ve O'nun size yasakladıklarından nehyediyorum,"* sözüyle az yukarıda, **el-Mikdam** rivâyetinde geçen: *"Allah Rasûlü'nün haram kıldığı, Allah'ın haram kıldığı gibidir,"*[6] sözünün delil oluşu, sabit olmaktadır.

Bu ve benzeri haberler, yalandan korunmuştur. Bu da bize gösterir ki, Allah Rasülû (s.a.v) ancak Allah'ın emrettiğini emreder ve O'nun yasakladıklarını nehyeder. Bu durum, bütün emir ve nehiylerinin delil olmasını gerekli kılmaktadır.

Yine bu delil sebebiyle Hz. Peygamber'in (s.a.v): *"Benden gördüğünüz şekilde namaz kılınız,"*[7] sözünün hüccet olduğu, sabit olmaktadır. Bu söz hüccet olunca namazı açıklayan bütün fiillerinin de hüccet oluşu sabit olacaktır.

Aynı şekilde: *"Hac ibâdetlerinizi benden öğreniniz,"* [8] sözünün hüccet olmasıyla da hacla ilgili fiillerin delil oluşu ortaya çıkmaktadır.

Yine aynı delille, **Ebû Dâvud**'un (275/888) **Irbaz b. Sâriye**'den (r.h) rivâyet ettiği hadisde geçen: *"Size, Allah'tan korkmanızı, başınızdaki idareci bir Habeşli köle de olsa, dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Sizden uzun müddet yaşayanlar, pek çok ihtilâf görecektir. O durumda size, benim sünnetim ve hidâyet üzere yürüyen râşid halifelerin gidişatı gerekir. Onlara sımsıkı tutunun, azı dişlerinizle (canla-başla) sarılın. Sonradan uydurulan ve dine sokulan işlerden sakının. Şüphesiz (dince makbul olmayan) yeni şeyler bid'attır. Her bid'at, bir dalâlet; her dalâletin sonu ateştir,"* [9] Peygamber sözlerinin de delil olduğu ortaya çıkar.

Bu hadiste geçen sünnete sarılma emrinin hüccet oluşu sabit olunca Hz. Peygamber (s.a.v)'in söz, fiil yahut tasviplerinden oluşan bütün sünnetlerin birer delil olduğu da ortaya çıkmaktadır.

Yine Hz. Peygamber (s.a.v)'in tebliğle ilgili haberlerinde, yalandan mâsum olması sebebiyle ve bunun kesin delâletiyle, **Hâkim en-Neysâbûrî**'nin (405/1014), **İbn Abbas** (r.h)'dan rivâyet ettiği şu ha-

(6) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, II, 190.
(7) Buhârî, *Ezan*, 18.
(8) Nesâî, *Menâsik*, 220; *Müsned*, III. 318. 366.
(9) Ebû Dâvud, *Sünnet*, 5; İbn Mâce, *Mukaddime*, 6; Hâkim, *Müstedrek*, I. 96.

disin de delil oluşu ortaya çıkmaktadır. Rivâyet şudur: Rasûlullah (s.a.v), veda haccında, bize bir hutbe verdi ve bu hutbesinde buyurdu ki: *"Şüphesiz şeytan, bu beldenizde Allah'tan başkasına ibâdet edilmesinden ümidini kesmiştir. Fakat o, bunun dışında, basit gördüğünüz amellerinizle kendisine itaat edilmesine de razı olur. Bu hâle düşmekten sakınınız. Şüphesiz ben, size kendilerine sarıldığınızda hiç sapıtmayacağınız iki şey bıraktım: Bunlar, Allah'ın Kitabı ve Peygamberi'nin sünnetidir."* (10)

Bu hadiste olduğu gibi **Buhârî** (256/870), **Müslîm** (261/874), **Ebû Dâvud** (275/888) ve **İbn Mâce**'nin (273/886) rivâyet ettikleri: *"Bizim işimizde (dinimizde), dinin kabul etmediği bir şeyi icad eden kişi ve işi reddedilir,"* (11) hadisi de bir delil olmaktadır.

Gerçekten şu iki haber, -yalandan mâsum iki haber olmaları sebebiyle- Hz. Peygamber (s.a.v)'in kavlî, fiilî ve takrirî bütün sünnet çeşitlerinin delil olduğunu, bunlara sarılmanın sapıklık olmadığını, asıl sapıklığın, onları terk edip aksine amel etmekte olduğunu göstermektedir. İnşâallah, sana sünnetin bu konuda delil oluşunu gösterirken pek çok hadisler zikredeceğiz, onları iyi düşün ve anla. Sakın şeytan, aklını karıştırıp seninle oynamasın.

Bütün bunlardan anladın ki, Hz. Peygamber (s.a.v)'in tebliğle ilgili haberlerinde mâsum oluşu, yukarıda geçtiği gibi bütün sünnet çeşitlerinin delil olduğunu isbat etmede, tek başına bize yetmektedir. Fakat bununla birlikte biz, diğer ismet çeşitlerini de açıklamak ve onun delâlet yönünü kuvvetlendirmek istedik. Bunun için diyoruz ki: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, ümmetin üzerinde icmâ ettiği gibi tebliği zedeleyecek şeylerden korunmuş olması, sadece tebliğle ilgili haberlerinde yalandan korunmuş olmasına ait değildir. Hiç şüphesiz hükümlerin tebliği, sözlü haberle olduğu gibi fiil ve tasvip, emir ve nehiyle de olmaktadır. Bütün bunlar, tebliğin bir çeşididir.

Şu halde, Hz. Peygamber (s.a.v)'in tebliğe ait haberlerin dışında, tebliği zedeleyecek şeylerden korunmuş olması, onun bütün fiil, tasvip, emir ve nehiylerinin de bizzat delil olmasını gerekli kılmakta, bunun için başka bir habere ihtiyaç duyulmamaktadır. Yine bilmektesin ki Rasûlullah (s.a.v), günah işlemekten korunmuştur. Bu konuda değişik görüşte olan ve bunun bazı çeşitlerini kabul edenler de bir hata anında, hemen uyarılmasını ve tasvip edilmemesini gerekli görmüşlerdir.

(10) Ebû Dâvud, *Sünnet*, 5; İbn Mâce, *Mukaddime*, 6; Dârimî, *Mukaddime*, 16.
(11) Buhârî, *Sulh*, 5; Müslim, *Ekdiyye*, 17; İbn Mâce, *Mukaddime*, 2.

Buna göre Hz. Peygamber (s.a.v), aslında kendisiyle tebliği kasdetmediği, herhangi bir yemeği yemek veya bir tür şeyi içmek gibi bir fiil yaptığında yahut herhangi bir fiile sükût buyurduğunda veya kendisinden -dünyevî konulardaki konuşmaları gibi- herhangi bir söz çıktığında, Allah Teâlâ tarafından uyarılmıyor ve bu haliyle tasvip görüyorsa o zaman, kendisinden meydana gelen bu şeylerin günah ve hata olmadığına kesin olarak hükmederiz. Bu durumda o şeyler, en azından, alınmasmda sakınca bulunmayan bir delil olurlar.

Biz, Hz. Peygamber (s.a.v)'in kendisiyle tebliğ kasdetmediği fiillerinin -meselâ, tabiî fiilleri gibi- delil oluşundan bahsettiğimizde, bununla maksadımız, onların vücûb veya mendûba delâlet ettiği değildir ki bazıları, bu konuda bizimle çekişmeye girsin. Bundan kasdımız, onların, bu fiillerde bir sakınca bulunmadığına veya mübâh olduklarına delil olduklarını göstermektedir.

Aynı şekilde, Hz. Peygamber (s.a.v)'in dünya meseleleriyle ilgili emir ve nehiylerinin delil oluşlarından maksat da onların, vücûb, mendûb, haram veya mekruha delâlet etmesi değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), bunlarla -bir âlimin câhili, bir dostun dostu irşâdı gibi- sadece irşâdı kasdetmiştir.

Demek ki, bu fiillerin delâletindeki hüccet olma, bir fiilin yapılmasım veya yapılmamasını, kesin veya başka bir şekilde istemeyi ifade eden kullandığımız lügat mânâsmda değildir. Bununla anlatılmak istenen, bu tür fiillerin, bir başkası tarafından işlenmesinin mübâh olduğunu göstermektir. Yine bildiğin gibi Hz. Peygamber (s.a.v)'in içtihadla ibâdet etmesiyle ve bunda bazen yanılabileceği konusunda ihtilâf vardır. Câiz görenlere göre de hatasına göz yumulmayacağı, aksine, derhal uyarılıp hatasının açıklanacağı bilinmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından içtihâdî bir hüküm ortaya konduğunda, Allah Teâlâ onu tasvip ve takrir ettiğinde hiç şüphesiz o, icmâ ile delil olur.

İkinci Delil: Rasûlullah'ın (s.a.v) Zamanında Ashâb-ı Kirâm'ın Sünnete Sarılmasını Allah Teâlâ'nın Tasvip ve Takdir Etmesidir

Bilindiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v), ümmetini, sünnetine sarılmaya teşvik ediyor ve ona muhâlefetten de sakındırıyordu. Allah kendilerinden razı olsun, gerçekten Sahâbe-i Kirâm da O'nun bu ko-

nudaki emrine yapışıyor, ona uyuyor, bütün söz, fiil ve tasviplerinde kendisine tâbi oluyor ve O'ndan sâdır olan her şeyi, kendilerine ittibâyı gerekli kılan bir delil olarak görüyorlardı.

Ancak bu hüküm, Hz. Peygamber (s.a.v)'in dünyevî konularla ilgili bir içtihadı olunca o zaman, bunun nasıl ve niçin olduğu konusunda kendisine danışıyorlardı.

Aym şekilde, kendisinden dinî konularda bir içtihad vâki olunca -bir an onun olduğunu düşünelim- içtihad esnasında yahut hükünı bizzat tarafından açıklanınca veya o konuda Allah Teâlâ'nın takrir ve tasvibi gerçekleşmeden önce Ashâb-ı Kirâm, hükmün işaret ettiği noktalarda kendisiyle konuşup tartışabiliyorlardı.

Yine indirilen bir hüküm, kendilerince anlaşılmaz bir durumda olunca, gerçek olduğuna inanmadıkları için değil, ancak hikmetini anlamak için onu, Hz. Peygamber (s.a.v)'e sorup hakikatını anlamaya çalışıyorlardı.

Yine bazı vakitler, Hz. Peygamber (s.a.v)'in birtakım fiillerinde, -bu fiillerin, özellikle Efendimize has kılınmış olabileceğini düşündüklerinden- kendisine tâbi olmuyorlardı. Yahut Rasûlullah (s.a.v)'ın, kendilerine emrettiği bir fiili, Efendimiz (s.a.v) yapmadığı zaman: *"Bu emir, o işin mübâh ve ruhsat olduğunu bildirmek içindir. Efendimiz (s.a.v), onu yapmadığı için emredilenin dışındakini yapmak daha faziletlidir,"* diye düşündüklerinden o fiili yapmıyorlardı. Yoksa bu çeşit davranışlar, Rasûlullah'a (a.s) uymanın vâcib olmadığını ve O'na muhâlefetin de yasaklanmamış olduğunu kabul ettiklerinden kaynaklanmıyordu. Çünkü onların diğer davranışları, bunun aksini göstermektedir. Yine mâlumdur ki Sahâbe-i Kirâm, Kitab'dan hüküm çıkarmaya ve içtihad yapmaya bizden daha muktedir idiler.

Bununla birlikte onlar, başlarına gelen bir hadisede, çözümü için sadece Kur'ân'la yetinmiyorlardı. Bilakis, başlarına gelen her hadisede, sorma imkânı buldukları müddetçe Rasûlullah (s.a.v)'a danışıyorlardı.

Eğer onlardan birisi, Efendimiz (s.a.v)'den uzakta bulunduğunda başına bir hadise gelirse, onun halli için önce Kitab'da cevabını araştırır, O'nda bir cevap bulamazsa sünnette araştırır, orada da bir cevap bulamazsa kendi görüşüyle içtihad ederdi. Rasûlullah (s.a.v)'a döndüğü zaman da durumu O'na arz eder; eğer içtihadında isabetli ise Efendimiz (s.a.v) onu tasvip eder, hatalı ise hatasını gösterir, böy-

lece o da hatasından dönerdi.

Hz. Peygamber (s.a.v) ve Sahâbe-i Kirâm'dan cereyan eden bütün hadiseleri, vahyin inip durduğu bir zamanda Allah Teâlâ, tasvip etmiş ve bu davranışlarında hata ettiklerini açıklamamıştır.

Şayet onlar, bu davranışlarında hatalı olsalardı Allah Teâlâ, kendilerine ikazda bulunur, tasvip etmezdi. Çünkü vahiy inip dururken Allah Teâlâ'nın bir şeyi tasvip etmesi, vahiy derecesinde bir delil olmaktadır.

Bütün bunlar bir yana, gerçek şudur ki: Allah Teâlâ, Sahâbe-i Kirâm'a, Hz. Peygamber (s.a.v)'e tâbi olup itaat etmeyi emrediyor, O'na isyan ve muhâlefetten de sakındırıyordu. Bunun açıklaması gelecek delilde zikredilecektir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in ümmetini, sünnetine yapışmaya teşvik edişine gelince; bunun da açıklaması ileride gelecektir. Bu konuda daha önce bir miktar açıklama yapılmıştı.

Sahâbe-i Kirâm'ın, Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetine yapışmasını, kendi zamanında, onunla delil getirmelerini, Hz. Peygamber'e danışma imkânları olduğu müddetçe sadece Kitab'la yetinmemelerini, yanında değilken yaptıkları içtihadlardan sonra geri döndüğünde, yaptıkları içtihadın doğruluğunu sorup aksi cevap aldıklarında kararlarından hemen nasıl döndüklerini ve olduğunu iddia ettiğimiz diğer davranışlarını izah eden ve bunları ifade eden bazı nakiller sunacağız:

Buhârî (256/870), **İbn Ömer**'den (r.h) rivâyet ediyor; O, demiştir ki: *"Rasûlullah (s.a.v), altından yapılmış bir yüzük takındı. Bunu gören insanlar da birer altın yüzük takındılar. Sonra Efendimiz (a.s): 'Ben altından bir yüzük takınmıştım,' deyip onu attı ve: 'Onu bir daha asla takmayacağım,"* buyurdu. Bunun üzerine insanlar, ellerindeki yüzüklerini attılar. (12)

Aliyyu'l-Kâri (1014/1605), *Şifâ* şerhinde, **Ebû Said el-Hudrî**'nin (r.h) şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Rasûlullah (s.a.v), ashâbına namaz kıldırıyordu. Aniden, ayağındaki nalınlarını çıkarıp, sol tarafına koydu. Bunu gören cemaat da nalınlarını çıkardılar. Rasûlullah (s.a.v) namazı bitirince: 'Sizi, nalınlarınızı çıkarmaya sevkeden nedir?' diye sorduğunda, onlar: 'Sizin nalınlarınızı çıkardığınızı görünce biz de çıkardık,' dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (a.s): 'Bana, Cebrâil (a.s) gelip nalınlarımda pislik olduğunu haber*

(12) Buhârî, *İ'tisam*, 4; *Libas*, 46.

verdi. Ben onun için çıkarttım,'[13] *buyurdular."*

İbn Sa'd (230/844). *Tabâkât*'da zikrediyor: *"Rasûlullah (s.a.v), kendi mescidinde müslümanlara öğle namazını kıldırıyordu ve iki rek'at kılınmıştı. Namazda, Mescid-i Haram'a (Kâbe'ye) dönme emri geldi. Efendimiz, hemen o tarafa doğru döndü. Müslümanlar da onunla birlikte döndüler."* [14]

Fethu'l-Bâri'de, **İbn Ebî Dâvud**'un, **Ümâra b. Ruveybe**'den yaptığı şu rivâyeti nakledilmektedir. **Ümara** (r.h), demiştir ki: *"Biz, kıble değiştiği vakit, Hz. Peygamber (s.a.v)'le yatsı namazının ilk iki rek'atlarından birisindeydik. Efendimiz (s.a.v), yönünü Kâbe'ye doğru çevirdi, biz de kendisine uyarak olduğumuz yerde yönümüzü çevirdik ve kalan iki rek'atı öyle kıldık."*

Ebû Dâvud (275/888) ve **İbn Abdilberr** (463/1071), **İbn Mes'ud** (r.h)'dan rivâyet ediyorlar. O, demiştir ki: *"Bir Cuma günü, Hz. Peygamber'in hutbe verdiği bir anda, mescide vardım. Efendimizin: 'Oturunuz,' dediğini işittim ve hemen mescidin kapısına, olduğum yere oturdum. Rasûlullah (s.a.v), beni gördü ve: 'Ey **Ebû Abdullah** içeri gel,' buyurdular."* [15]

İbn Abdilberr rivâyet ediyor: *"**Abdullah b. Revâha**, Hz. Peygamber'in, mescidin içinden: 'Oturunuz' dediğini duydu. Kendisi dışarıdaydı, hemen yola oturdu. Rasûlullah çıkıncaya kadar orada oturdu. Efendimiz (a.s) mescidden çıkıp yanından geçerken onu gördü ve: 'Nedir bu durumun?' diye sordu. O da : 'Sizin, oturunuz, sözünüzü işittim ve oturdum,' deyince Allah'ın Rasûlü (s.a.v): 'Allah senin itaatını artırsın,' diye hayır duâ etti."*

İmam Buhârî, Ebû Said el-Hudrî'nin (r.h) şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Bir kadın Rasûlullah'a gelerek: *"Ya Rasûlallah! Erkekler, hadislerinizi alıp öğrendiler. Bize bir gününüzü ayırsanız da size gelsek; Allah'ın sana öğrettiği şeylerden bize öğretseniz,"* dedi. Efendimiz (s.a.v) de: *"Şu ve şu günler falanca yerlerde toplanınız,"* buyurdu. Onlar da toplandılar. Allah Rasûlü (s.a.v), kendisine öğretilenleri onlara öğretti. Bir defasında: *"Sizden her kimin, kendisinden önce üç çocuğu âhirete gider (o da sabrederse), muhakkak onlar, kendisine Cehenneme karşı siper olur..."* buyurdu. Bunun üzerine içlerinden bir kadın: *"İki çocuk için de bu müjde var mıdır?"* diye sordu. Efendimiz (s.a.v): *"Evet,"* buyurdu. Kadın sorusunu iki defa tekrar-

(13) Hadisi ayrıca Hâkim de rivâyet etmiştir. Bkz. *el-Müstedrek*, I, 140-141.
(14) İbn Sa'd, *Tabâkât*, II. 7.
(15) Ebû Dâvud, *Salat*, 226.

ladığında Allah Rasûlü (s.a.v) de üç defa: *"Evet, iki için de böyledir,"* buyurdu. [16]

İbn Abdilberr (463/1071), **Muaz b. Cebel**'den (r.h) şu nakli yapmaktadır. O, demiştir ki: Rasûlullah (s.a.v), beni Yemen'e vali olarak gönderdiği zaman bana: *"Önüne bir dâva getirildiği zaman nasıl hüküm verirsin?"* buyurdu.

Ben:

"Allah'ın Kitabı'yla hükme bağlarım," dedim. Efendimiz (a.s):

"Allah'ın Kitabı'nda bir çözüm bulamazsan, ne yaparsın?" diye sordu. Ben:

"Allah Rasûlü'nün sünnetiyle hüküm veririm," dedim. Efendimiz (s.a.v):

"Allah Rasûlü'nün sünnetinde de bir çözüm yoksa, ne yaparsın?" buyurdu. Ben de:

"Kendi görüşümle içtihad ederim; meseleyi yüzüstü bırakmam," dedim. Bu cevap üzerine Rasûlullah (s.a.v) göğsüme vurarak:

"Rasûlü'nün elçisini, onun razı olduğu şeyde muvaffak kılan Allah'a hamd olsun..." diye hamd etti. [17]

İbn Abdilberr, **Ebû Hureyre**'den (r.h) rivâyet ediyor: O, demiştir ki: *"Rasûlullah (s.a.v), bir gün, **Ubeyy b. Ka'b**'ın (r.h) yanına vardı. O, namaz kılıyordu. Efendimiz (a.s): Ya **Ubeyy**! diye seslendi. **Ubeyy**, namaza devam etti. Allah Rasûlü'ne icâbet etmedi. Namazı hafif tutup Allah Rasûlü'ne döndü. Allah Rasûlü, kendisine:*

*'Ya **Ubeyy**! Seni çağırdığımda bana icâbet etmene engel olan neydi?' diye sordu. **Ubeyy**:*

'Namaz kılıyordum, ya Rasûlallah,' dedi. Efendimiz (a.s):

*Sen, âyet-i kerîme'de: 'Size hayat veren şeye çağırdığı zaman Allah'a ve Rasûlü'ne icâbet edin,' buyurduğunu bilmiyor musun? diye sorunca, **Ubeyy**:*

'Evet, ya Rasûlallah! Biliyorum, inşâallah bir daha böyle yapmayacağım,' dedi." [18]

---

(16) Buhârî, *Cenâiz*, 6; Müslim, *Birr*, 152; Tirmizî, *Birr*, 13.
(17) Ebû Dâvud, *Ekdiyye*, 11; Tirmizî, *Sünen*, *Ahkâm*, 3; *Müsned*, 230-236; İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, II, 56; Zeylaî, *Nasbu'r-Raye*, I, 23; İbn Sa'd, *Tabâkât*, III, 164.
(18) Ali Nasıf, *et-Tac*, IV, 123; İbn Kesir, *Tefsir*, II, 297.

Buhârî, Ebû Vâil Şakik b. Selme'nin şöyle dediğini rivâyet etmektedir: *"Sıffîn savaşının yapıldığı ve iki hakemin hüküm verdiği günde **Sehl b. Hanif**'in: 'Ey insanlar, dininize karşı kendi görüşünüzü kusurlu görün. Ben, **Ebû Cendel**'in, anlaşma gereği düşmana teslim edildiği Hudeybiye gününü hatırlıyorum. O an, Rasûlullah (s.a.v)'ın emrini geri çevirmeye gücüm yetseydi, mutlaka yapardım. Bizi rezil duruma düşüren bu durum karşısında kılıçlarımızı omuzlarımıza koymamız, bize, bildiğimiz daha sonraki işleri kolaylaştırdı. Fakat bugünkü iş, böyle değil,' dediğini işittim."*(19)

Ebû Ya'la el-Mevsılî, *Müsned* ve **Beyhakî**, *el-Medhal* adlı eserinde, **Hz. Ömer**'in (r.h) şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: *"Ey insanlar, dininizin hükümleri karşısında kendi görüşlerinizi kusurlu görün. Ben, **Ebû Cendel**'in, düşmana geri verildiği Hudeybiye günündeki hâlimi hatırlıyorum. Ben, kendi içtihadımla, Rasûlullah (s.a.v)'ın emrini değiştirmeye çalışıyordum. Vallahi ben, haktan yüz çevirmiş değildim. Durum, şöyle cereyan etmişti: Rasûlullah (a.s) ile Mekke müşrikleri arasında anlaşma metni yazılıyordu. Efendimiz (s.a.v): 'Bismillahirrahmanirrahim yazın,' buyurdu. Müşrikler: 'Söylediklerini kabul ettiğimizi mi zannediyorsun? Söylediğin gibi değil, fakat Bismikellahumme yaz,' dediler. Rasûlullah (s.a.v), razı oldu; bense dediklerine yanaşmadım. Ben itiraz edip dururken Rasûlullah (s.a.v), bana: 'Ben razı olmuşken, sen razı olmuyor musun?' dedi. O zaman razı oldum."*

İmam Ahmed (241/855) ve **Buhârî** (256/870), Hudeybiye hadisesini anlatırken şunları rivâyet etmişlerdir: **Hz. Ömer** (r.h), demiştir ki: (Hudeybiye anlaşmasıyla Kâbe'yi tavaf etmeden geri dönmeye karar verince) Rasûlullah'a (a.s) geldim ve:

"Sen, Allah'ın gerçek peygamberi değil misin?" dedim.

"Evet, peygamberiyim," dedi. Ben:

"Bizler hak üzere, düşmanlarımız da bâtıl üzere değil mi?" dedim.

"Evet öyledir," dedi. Ben:

"Öyleyse niçin dinimiz konusunda basit tavizler veriyoruz?" dedim. Hz. Peygamber (s.a.v):

"Ben, Allah Rasûlü'yüm; O'na isyan edecek değilim. O, benim

---

(19) Beyhakî, *Medhal*, had. no: 218. Ayrıca bkz. Buhârî, *Cizye*, 18; *Tefsir*, 48; Müslim, *Cihad*, 93-94.

yardımcımdır," buyurdu. Ben:

"Sen, bize Kâbe'ye gidip tavaf edeceğimizi söylemedin mi?" dedim.

"Evet, bunu sana söyledim; sana, gelecek yıl muhakkak oraya gideceksin demedim mi?" dedi.

"Hayır," dedim.

"Sen, muhakkak oraya gidecek ve tavaf edeceksin," dedi. Duramadım, **Ebû Bekir**'in yanına gittim. Ona:

*"Ya **Ebâ Bekir**, bu zât, Allah'ın gerçek peygamberi değil midir?"* dedim.

"Evet, Allah'ın hak peygamberidir," dedi.

"Biz, hakk üzere, düşmanlarımız da bâtıl üzere değil midir?" dedim. **Ebû Bekir**:

"Ey adam! O, Allah'ın Rasûlü'dür. Rabbine isyan etmez. Allah, O'nun yardımcısıdır. Sen, O'nun sözüne ve gidişine yapış. Vallahi O, hak üzeredir," dedi.

"Peki O, bize Kâbe'ye gideceğimizi ve onu tavaf edeceğimizi söylemedi mi?" dedim.

"Evet, söyledi; sana gelecek yıl oraya gideceğini bildirmedi mi?" dedi.

"Hayır," dedim.

"Sen mutlaka oraya gidecek ve Kâbe'yi tavaf edeceksin," dedi.

Hz. Ömer (r.a), anlatmaya devam ediyor: *"Bu iş için çok uğraştım. Sonra Kitab'ın hükmü geldi. Fetih Sûresi nâzil oldu. Allah Rasûlü, ilâhî haber ve hükümleri okuyup bitirince, ashâbına:*

*'Kalkın, kurbanlıklarınızı kesin, sonra da traş olun,' buyurdu. Vallahi onlardan hiçbiri (üzüntüsünden) ayağa kalkmadı. Rasûlullah (s.a.v), aynı emri üç defa tekrarladı. Hiçbiri ayağa kalkmayınca, hanımı **Ümmü Seleme**'nin çadırına girdi ve ona insanlardan gördüğü davranışı anlattı. **Ümmü Seleme** (r.h):*

'Ya Nebiyellah! Sen bunu istiyor musun? Öyleyse çık, hiç kimseyle bir şey konuşmadan kurbanlık deveni boğazla ve bir berber çağır, başını traş etsin,' dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), dışarı çıktı; hiç kimseyle bir şey konuşmadan kuranlık devesini boğaz-

ladı. Sonra bir berber çağırdı; berber, başını traş etti. Ashâb bunu görünce kalktılar, kurbanlık develerini boğazladılar ve birbirlerini traş etmeye başladılar. Öyle bir hâldeydiler ki, üzüntüden, neredeyse birbirlerini öldüreceklerdi." [20]

İbn Hacer el-Askalânî (852/1448), *Fethu'l-Bâri* adlı eserinde, yukarıdaki hadisin şerhinde: *"Ashâb-ı Kirâm, Rasûlullah'ın (s.a.v) kendilerine, müşriklerle savaşmaya izin vereceğini ve onlara galib gelerek umrelerini tamamlayacaklarını ümid ederek, verilen emre derhal uymaktan geri kaldılar,"* demiştir.

İmam Buhârî, **Ebû Hureyre**'den (r.a) rivâyet ediyor. O, demiştir ki: Hz. Peygamber (s.a.v), ashâbına:

"Hiç ara vermeksizin peşpeşe oruç tutmayın," buyurdu. Onlar:

"Siz bunu yapıyorsunuz," dediklerinde Hz. Peygamber (s.a.v):

"Ben, sizin gibi değilim; Rabbim, bana yedirir ve içirir. Siz, buna dayanamazsınız," buyurdu. Fakat onlar, visal orucuna son vermediler. Hz. Peygamber (s.a.v), onlarla, iki gün ara vermeden oruç tuttu. Sonra yeni ayın hilâlini gördüler ve ara verdiler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v), onlara ta'zir yollu:

"Şayet hilâl gecikseydi, size bunu artıracaktım," buyurdu. [21]

İmam Mâlîk (179/795), *Muvatta* adlı eserinde, **Ata b. Yesar**'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Bir adam, oruçluyken hanımını öptü ve bundan büyük haz aldı. Bunun üzerine, durumu sormak üzere hanımını Hz. Peygamber (s.a.v)'e gönderdi. Kadın, **Ümmü Seleme**'nin (r.h) yanına gitti ve hadiseyi anlattı. **Ümmü Seleme** (r.h), kendisine, Rasûlullah (a.s)'ın da oruçlu iken hanımlarını öptüğünü haber verdi. Kadın, bunu kocasına haber verince, kocası:*

*'Biz, Allah'ın Rasûlü gibi değiliz. Allah, dilediğini Peygamberine helâl kılar,' dedi. Kadın, tekrar **Ümmü Seleme**'nin yanına gitti. Hz. Peygamber (s.a.v)'i yanında buldu. Efendimiz (a.s):*

*'Bu kadının derdi nedir? Ne istiyor?' diye sordu. **Ümmü Seleme** (r.h) de kendisine durumu haber verdi. O zaman Hz. Peygamber (s.a.v):*

*'Ona, benim oruçlu iken hanımlarımı öptüğümü söylemedin mi?' dedi. **Ümmü Seleme** (r.h):*

(20) Buhârî, *Tefsir*, 48; Müslim, *Cihad*, 93-94. Ayrıca bkz : Şevkânî, *Neylü'l-Evtar*, VIII, 29-30.
(21) Buhârî, *Savm*, 49; Müslim, *Savm*, 57-59.

'Söyledim. O da gidip kocasına haber verince kocası, biz, Allah'ın Rasûlü gibi değiliz. Allah, Peygamberine dilediğini helâl kılar demiş,' deyince, Rasûlullah (s.a.v) gazablandı ve:

'Ben, sizin Allah'tan en çok korkanınızım ve O'nun çizdiği sınırı en iyi bileninizim,' (22) *buyurdu."*

İmam Buhârî ve **Müslim**, **Hz. Alî**'nin şöyle dediğini nakletmiştir: *"Ben, kendisinden, çok mezi gelen bir adamdım. Bunu Rasûlullah (s.a.v)'a sormaya utandım ve **Miktad b. el-Esved**'den, gidip Hz. Peygamber (s.a.v)'e sormasını istedim. O da gidip sordu. Efendimiz (s.a.v): 'Mezi gelince abdest gerekir,' buyurdu."* (23)

Tirmizî hariç, bir grup hadis imamı, **İbn Ömer**'den (r.a) şu hadiseyi nakletmişlerdir: **İbn Ömer**, hayız halinde olan hanımını boşadı. **Hz. Ömer**, durumu Hz. Peygamber (s.a.v)'e anlattı. Allah'ın Rasûlü (s.a.v), buna çok kızdı ve hanımına dönmesini, sonra temizleninceye kadar yanında tutmasını, sonra tekrar hayız görüp boşamak isterse ona yanaşmadan boşamasını emretti ve Allah Teâlâ'nın emrettiği iddetin bu şekilde olduğunu söyledi. (24)

İmam Ahmed, **Buhârî** ve **Müslim**'in, **Ya'la b. Ümeyye**'den rivâyet ettiklerine göre O, şöyle demiştir: **Ömer b. Hattab**'a (r.a), *"Kâfirlerin size kötülük etmesinden endişe ederseniz namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur,"* (25) âyetini okudum ve: *"Bugün insanlar, bundan emin değil midir?"* dedim. **Hz. Ömer** (r.a): *"Ben de senin gibi bu âyette hayrete düştüm ve Rasûlullah'a sordum. Efendimiz (a.s): 'Bu, size Allah'ın bir ihsanıdır. Allah'ın ihsanını kabul ediniz,'* (26) *buyurdu."*

Suyûtî (911/1505), demiştir ki: *"Ulemâ, ashâbın bu âyetten, düşman korkusu bulunmadığı zaman, namazı kısaltmanın kalktığını anlamışlar; Hz. Peygamber (s.a.v), kendilerine her iki halde bunun bir ruhsat olduğunu bildirmiştir."* (27)

Buhârî ve **İbn Abdilberr**, **İbn Ömer**'in (r.h) şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: *"Rasûlullah (s.a.v), Ahzab günü (Hendek Savaşı'nda), 'Ben-i Kurayza'ya varmadan, kimse ikindi namazını kılmasın,' buyurdu. Bazıları yolda iken ikindi namazına ulaştılar. İçlerin-*

(22) İbn Mace, *Sıyam*, 19; *Muvatta*, *Sıyam*, 13; *Müsned*, VI, 465.
(23) Buhârî, *İlm*, 51; Müslim, *Hayz*, 17; Ebû Dâvud, *Tahâret*, 82.
(24) Buhârî, *Talak*, 1; Müslim, *Rıda*, 66; Ebû Dâvud, *Talak*, 4.
(25) Nisâ, 101.
(26) Müslim, *Müsâfirûn*, 4; Tirmizi, *Tefsir*, 4; Nesâî, *Taksîr*, 1; Ahmed, *Müsned*, I. 25.
(27) Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, 30.

den bir kısmı: 'Ben-i Kurayza'ya varmadan namazı kılmayalım,' dediler. Bazıları da: 'Hayır, kılalım. Rasûlullah bizden bunu istemedi,' diyerek ikindiyi kıldılar. Durum Hz. Peygamber'e (s.a.v) aktarılınca, hiçbirine kızmadı." (28)

Yine rivâyet edilir ki, ashâbdan iki kişi, beraberce yolculuğa çıktılar. Namaz vakti geldi. Yanlarında su yoktu. Teyemmüm abdesti alıp namazlarını kıldılar. Sonra, vakit çıkmadan su buldular. İçlerinden birisi, su ile abdest alıp namazını iâde etti, diğeri etmedi. Hadise Hz. Peygamber'e (s.a.v) intikal edince, ikisini de doğru buldu ve namazı iâde etmeyene: *"Sünnete uydun, kıldığın namaz sana yeterlidir,"* dedi. Namazını iâde edene de: *"Sana da iki kat ecir vardır,"* buyurdu. (29)

İçlerinde, **Hz. Ömer** ve **Hz. Muaz**'ın (r.a) da bulunduğu sahâbeden bir grup, yolculuk yapıyorlardı. **Hz. Ömer** ve **Muaz**'ın gusül abdesti almaları icab etti. Yanlarında su yoktu. Herbiri içtihadını ortaya koydu. **Muaz** (r.a), toprakla yapılacak temizliği su ile yapılana kıyas etti ve cünubluktan temizlenmek için bütün vücuduyla toprakta yuvarlanıp sonra namaz kıldı. **Hz. Ömer** ise bunu yeterli bulmadı ve namazını tehir etti. Rasûlullah (s.a.v)'a döndüklerinde kendilerine işin doğrusunu açıklayarak **Hz. Muaz**'m kıyasının yanlış olduğunu, çünkü onun, *"Su bulamadığınız zaman temiz bir toprakla teyemmüm yapın, yüz ve ellerinize mesh edin,"* (30) âyetine ters düştüğünü söylemiş ve ona, teyemmümün yer ve şeklini gösterek: *"Böyle yapman sana yeterlidir,"* buyurmuş **Hz. Ömer**'e de teyemmümün, küçük hadesi ortadan kaldırdığı gibi büyük (hayız ve cünubluk gibi) hadesi de ortadan kaldıracağını, hem âyet-i kerîme'de zikredilen ve teyemmümün yeterli olduğu, kadınlara dokunmakla kasdedilenin (öpmek, ellemek gibi) cimâya sevkeden şeyler olmayıp, bizzat cimâmn kendisi olduğunu anlatmıştır. (31)

Bu ve bunlardan başka pek çok rivâyet, bize az önce konu başında açıkladığımız delilin doğruluğunu göstermektedir.

Üçüncü Delil: Kitab-ı Kerîm Kur'ân-ı Hakîm'dîr

Allah Teâlâ'nın Kitabı, sünnetin delil oluşunu kesin olarak ifade eden pek çok âyet-i kerîmeyle doludur.

(28) Buhârî, *Havf*, 5.
(29) Ebû Dâvud, *Tahâret*, 126.
(30) Nisa, 43.
(31) Nesâî, *Tahâret*, 196.

Bu âyet-i kerîmeler, birkaç gruba ayrılmaktadır. Bazen bir âyet-i kerîme, birden fazla gruba ait olabilmektedir. Biz, burada beş grubu zikretmekle yetineceğiz.

Birinci Grup Âyetler: Hz. Peygamber (s.a.v)'e iman etmenin vâcib olduğunu gösteren âyet-i kerîmelerdir.

Burada Hz. Peygamber'e imanla anlatılmak istenen, O'nun peygamberliğini ve Kur'ân'da zikri geçsin veya geçmesin, O'nun Allah katından getirdiği bütün şeyleri tasdik ve kabul etmektir. Yine Hz. Peygamber'e uymamamn ve hükmüne rıza göstermemenin imanla bağdaşamayacağını ifade eden âyet-i kerîmeler de bu gruba girer.

Şimdi ilgili âyet-i kerîmeleri ve ulemânm yaptığı bazı açıklamaları sunuyoruz:

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor: *"Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberi'ne, indirdiği Kitab'a ve daha önce indirdiği Kitab'a (tam mânâsıyla) iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını ve kıyâmet gününü inkâr ederse, tam mânâsıyla sapıtmıştır."* (32)

"Artık Allah'a, Rasûlü'ne ve indirdiğimiz nûra (Kur'ân'a) iman edin. Allah, yaptıklarınızdan tamamen haberdardır." (33)

"Rasûlüm de ki: Ey insanlar! Gerçekten ben, sizin hepinize gelen, Allah'ın peygamberiyim. O Allah ki, yer ve göklerin tasarrufu O'nundur. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, diriltir ve öldürür. Onun için Allah'a ve O'nun bütün kelimelerine iman eden o ümmî Peygambere iman edin ve o Peygambere uyun ki, doğru yolu bulasınız." (34)

Kâd-ı Iyâz (544/1149), demiştir ki: *"Allah'ın peygamberi **Hz. Muhammed** (s.a.v)'e iman, kesin bir farzdır. İman ancak O'nunla tamam olur ve İslâm ancak O'nunla sıhhat bulur."* (35) Allah Teâlâ, buyurmuştur ki: *"Kim Allah'a ve Rasûlü'ne iman etmezse bilsin ki muhakkak biz, kâfirler için tutuşmuş bir ateş hazırladık."* (36)

Allah Teâlâ, yine buyurur ki: *"(Ey Rasûlüm) Gerçekten biz, seni (ümmetine) şâhid (Cennetle) müjdeleyici (Cehennemle) korkutucu bir peygamber olarak gönderdik ki siz insanlar, Allah'a ve Peygamberine iman edesiniz. Rasûlü'ne yardım edip O'nu yüceltesiniz ve sabah ak-*

(32) Nisâ, 136.
(33) Teğâbün, 8.
(34) A'raf, 158.
(35) Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II. 1.
(36) Fetih, 13.

şam Allah'ı tesbih edesiniz." (37)

Allah Teâlâ, buyurur: *"Mü'minler ancak Allah'a ve Rasûlü'ne iman eden, sonra imanlarında asla şüpheye düşmeyen ve Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihad edenlerdir. İşte onlar, gerçekten sâdık kimselerdir."* (38)

Bir başka âyet: *"Mü'minler ancak Allah'a ve Rasûlü'ne gönülden iman etmiş kimselerdir. Onlar, o Peygamber'le toplu bir iş üzerinde bulundukları vakit, O'ndan izin isteyip O da izin vermedikçe bırakıp gitmezler. (Rasûlüm) Şu, senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Rasûlü'ne iman etmiş kimselerdir. Öyle ise bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver; onlar için Allah'tan bağış dile; Allah çok mağfiret edici ve merhametlidir."* (39)

İmam Şâfiî (204/819), demiştir ki: *"Allah Teâlâ, kendisine ve Rasûlü'ne imanı, diğer bütün amellerin başlangıcı ve kâmil imanın kaynağı yapmıştır. Bir kul, Allah'a iman edip de Rasûlü'ne iman etmese, imanı tamam ve sahih olmaz. Hatta kabul görmez."* (40)

İbn Kayyım el-Cevziyye (751/1350) ise şöyle demektedir: *"Allah Teâlâ, Ashâb-ı Kirâm'ın, Hz. Peygamber'le toplu bir işteyken ondan izin almadan herhangi bir yola ve yere gitmemelerini, imanın gereklerinden kılınca, O'nun izni olmaksızın, ilmî bir mezhebe ve hükme gitmemeleri, daha öncelikli olarak imanın bir gereği olmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in böyle bir konudaki izni ise getirdiği vahiy ve sünnetin o şeye izin verdiğini göstermesi ile bilinmektedir."* (41)

Allah Teâlâ, buyurur: *"Güçsüz durumda bulunanlar, hasta olanlar ve infak edecek bir şey bulamayanlar, Allah ve Rasûlü'ne sadâkatlerini korudukları takdirde kendilerine, cihaddan geri kaldıkları için bir günah yoktur. İyilik sahiplerini ayıplamaya bir yol yoktur. Allah Gafûr ve Rahîm'dir."* (42)

Ebû Süleyman el-Hattâbî (388/998), demiştir ki: *"Âyet ve hadislerde geçen nasihat, kendisi için nasihat yapılan ve samimiyet gösterilen kimse için hayır düşünüldüğünü ifade eden bir kelimedir. Nasihata tek bir mânâ vermek, doğru ve mümkün değildir. Nasiha-*

(37) Fetih, 8-9.
(38) Hucurât, 15.
(39) Nûr, 62.
(40) Şâfiî, *Risâle*, 75.
(41) İbn Kayyım, *İ'lâmu'l-Muvakkiîn*, I, 58.
(42) Tevbe, 91.

tın lügat mânâsı, ihlâs ve samimiyettir.

Buna göre Allah Teâlâ için nasihat, O'nun birliğine doğru bir şekilde itikad etmek, O'nu lâyık sıfatlarla vasfetmek, hakkında câiz olmayan şeylerden tenzih etmek, sevdiği şeylere rağbet, gazablandığı şeylerden nefret ve ibâdetinde ihlâs üzere hareket etmektir.

Allah'ın Kitabı için nasihat; ona iman, onunla amel, güzel okumak, kıraatı anında huşû üzere olmak, onu yüceltmek, onu anlamak ve hükümlerine vâkıf olmak, haddi aşanların hevâlarına göre yorumlarından ve dinsizlerin hücumlarından onu korumaktır. Allah'ın Rasûlü için nasihat ise O'nun peygamberliğini tasdik etmek, emir ve yasaklarında kendisine var güçle itaat etmektir."

Ebû Bekîr el-Âcurî, demiştir ki: *"Allah'ın Rasûlü için nasihat, O'nu desteklemek, kendisine yardım etmek, hayatta ve vefat ettikten sonra himâye etmek; sünneti öğrenip savunarak, halk arasında yayarak, yüce ahlâkı ve güzel edebiyle ahlâklanarak O'na ait şeyleri ihyâ etmektir."*

Ebû İbrahim İshak et-Tûcîbî (ö.352 h.), demiştir ki: *"Rasûlullah (s.a.v) için nasihat, getirdiklerini tasdik, sünnetini tatbik, onu yaymak ve buna teşvik, Allah'a, Kitabı'na, Rasûlü'ne, O'nun sünnetine ve onunla amele davet etmektir."* (43)

Allah Teâlâ, buyurur ki: *"Onlara: 'Allah'ın indirdiğine ve Rasûlü'ne gelin,' denildiği zaman, münâfıkların, kibirlenerek senden yüz çevirdiklerini görürsün."* (44)

Yine Allah Teâlâ, buyurur: *"(Bazı İnsanlar) Allah'a ve Rasûlü'ne inandık ve itaat ettik diyorlar, sonra da içlerinden bir grup yüz çeviriyor. Onlar gerçekten mü'min değillerdir."*

"Onlar, aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Rasûlü'ne çağrıldıklarında, içlerinden bir kısmının yüz çevirip döndüğünü görürsün!"

"Ama eğer (Allah ve Rasûlü'nün hükmettiği) hak kendi lehlerine ise itaat içinde gelip boyun eğerler."

"Bunların kalplerinde bir hastalık mı var, yoksa şüphe içinde midirler, yahut Allah ve Rasûlü'nün kendilerine zulüm ve haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Hayır, gerçekten onlar zâlim kimselerdir."

---

(43) Bu rivâyetler için bkz. *Şifâ*, tahkikli baskı, II. 71 vd.
(44) Nisâ, 61.

"Aralarında hüküm vermesi için Allah'a ve Rasûlü'ne çağrıldıkları vakit, mü'minlerin sözü, ancak: 'Dinledik ve itaat ettik,' demeleridir. İşte bunlar kurtuluşa erenlerdir."

"Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat eder, Allah'tan içtenlikle korkar ve O'na isyandan sakınırsa, işte onlar, saadeti ele geçiren kimselerdir."

"Bir de münâfıklar, kendilerine emrettiğin zaman, muhakkak (savaşa ve hicrete) çıkacaklarına dair en kuvvetli yeminler ettiler. (Ey Rasûlüm, onlara) de ki: Yalan yere yemin etmeyin. Sizden istenen hâlis bir itaattır. Muhakkak Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır."

"(Ey Rasûlüm) de ki: Allah'a itaat edin, Peygambere de itaat edin. Eğer yüz çevirirseniz Peygambere düşen tebliğ, size düşen de itaat etmektir. Eğer O'na itaat ederseniz hidâyete erersiniz; Peygambere düşen, sadece hakkı açıkça tebliğ etmektir." (45)

İmam Şâfiî (204/819), demiştir ki: *"Allah Teâlâ, bu âyet-i kerîmelerde insanlara, onların aralarında hüküm vermesi için Rasûlullah (s.a.v)'a davet edilmelerinin, aslında, Allah'ın hükmüne bir davet olduğunu bildirmiştir. Çünkü aralarında hakem, Allah'ın Rasûlü'dür. Allah farz kıldığı için O'nun Rasûlü'nün hükmüne teslim oldukları zaman hakikatte onlar, Allah'ın hükmüne teslim olmuş olacaklardır."* (46)

Allah Teâlâ, buyurur: *"Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, mü'min bir erkek ve kadına, kendi işlerinden dolayı Allah'ın ve Peygamberin hükmüne aykırı olanı seçme hakkı yoktur. Kim, Allah'a ve Rasûlü'ne isyan ederse açık bir şekilde sapıtmış olur."* (47)

İbn Kayyım (751/1350), demiştir ki: *"Allah Teâlâ, bir mü'min için Allah ve Rasûlü'nün hükmünden sonra başka şeyi seçme hakkının bulunmadığını, böyle bir tutum içine girenin, apaçık sapıtacağını haber vermiştir."* (48)

Allah Teâlâ, buyurur: *"Hayır, Rabbine yemin olsun ki, aralarında çıkan bir anlaşmazlıkta seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden, içlerinden hiçbir sıkıntı duymaksızın (onu) tam mânâsıyla kabullenmedikçe iman etmiş olmazlar."* (49)

(45) Nûr, 47-54.
(46) Şâfiî, *Risâle*, 84.
(47) Ahzab, 36.
(48) İbn Kayyım, *İ'lâmu'l-Muvakkiîn*, I. 57.
(49) Nisâ, 65.

İbn Kayyım el-Cevziyye, demiştir ki: *"Allah Teâlâ, kullarının (büyük-küçük) aralarında çıkan her anlaşmazlıkta, Rasûlü'nü hakem yapmadıkça mü'min olamayacaklarına zâtı üzerine yemin etti.*

İmanlarının kabulü için sadece O'nu hakem seçmeyi yeterli bulmayıp verdiği karar ve hükümlerden, içlerinde herhangi bir darlık ve sıkıntının bulunmamasını ileri sürdü. Bununla da yetinmeyip verilen hükme tam teslimiyetle boyun eğmelerini istedi." (50)

İmam Şâfiî (r.h) demiştir ki: *"En doğrusunu Allah bilir, bize ulaşan haberlere göre bu âyet-i kerîme,* ***Zübeyr b. Avvam*** *(r.a) ile arazi konusunda çekişmeye giren bir adam hakkında nâzil olmuştur. Davayı, Hz. Peygamber'e götürdüklerinde, Allah Rasûlü,* ***Zübeyr'****in (r.h) lehine hüküm vermiştir. Verilen hüküm, Rasûlullah'a ait bir uygulama olup Kur'ân'da, buna dair bir âyet yoktur. Allah en iyisini bilir, Kur'ân da bu anlattığıma delâlet etmektedir. Çünkü bu konuda Kur'ân'da bir hüküm olsaydı, ilgili âyetler bulunurdu."* (51)

İmam Şâfiî (r.h), özetle şunu demek istiyor: Âyet-i kerîme'nin nüzûlüne sebep olan hadisedeki hüküm, Allah'ın Kitabı'nda açıkça mevcut değildir. Hüküm, Allah Rasûlü'ne aittir. Çünkü bulunmuş olsaydı imansızlık, Kitab'ın hükmünü reddedişlerinden ve ona teslim olmayışlarından olur, Rasûlullah'ın hakem seçilmeyişinden, hükmüne teslim olmayışından ve karara karşı iç sıkıntısından kaynaklanmazdı. Bu durumda zâhiren şöyle denilirdi: *"Rabbine yemin olsun ki onlar, Kitab'ın hükmünü kabul edip ona teslim olmadıkça, iman etmiş olmazlar."* Böyle bir ifade bulunmadığına göre bu hükmün, Rasûlullah'a ait olduğu anlaşılır.

İkinci Grup Âyetler: Bu gruptaki âyetler, Rasûlullah (a.s)'ın, Kitab'ı (Kur'ân'ı) açıklayıcı -Allah'ın hükmüne uygun olarak-, Allah Teâlâ katında makbul olacak şekilde şerh edici olduğunu ve Hz. Peygamber'in ümmetine Kitab'ı ve hikmeti (sünneti) öğrettiğini gösteren âyet-i kerîmelerdir.

Biz, hikmete, **İmam Şâfiî** ve başkalarının dediği gibi sünnet mânâsını verdik. Hikmetin de Kur'ân mânâsına geldiğini kabul etme durumunda, Rasûlullah'ın (s.a.v) onu ümmetine öğretmesinden anlaşılması gereken, Kur'ân'ı şerh, mücmelini beyân ve müşkilini tavzih etmesidir. Bu da O'nun Kitab'a getirdiği sözlü, fiilî ve takrirî açıklamalarının delil olmasını gerektirir. Şimdi ilgili âyetleri görelim:

(50) İbn Kayyım, *a.g.e.*, I. 57.
(51) Şâfiî, *Risâle*, 83.

Allah Teâlâ, buyurur ki: *"İnsanlara kendilerine indirileni açıklaman için sana Kur'ân'ı indirdik. Belki düşünüp anlarlar."* (52)

"Biz bu Kitab'ı sana, sırf hakkında ihtilâfa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidâyet ve rahmet olsun diye indirdik." (53)

"Nitekim kendi içinizden size, âyetlerimizi okuyan, sizi kötülüklerden temizleyen, size Kitab'ı ve hikmeti ta'lim edip bilmediklerinizi öğreten bir Rasûl gönderdik." (54)

"And olsun ki, içlerinden, kendilerine Allah'ın âyetlerini okuyan (kötülük ve küfür kirinden) kendilerini temizleyen, kendilerine Kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle Allah, mü'minlere büyük bir lütufta bulunmuştur. Halbuki onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler." (55)

"(Okuma yazma bilmeyen) ümmîlere, içlerinden, kendilerine âyetlerini okuyan, onları küfür ve isyan kirlerinden temizleyen, onlara Kitab'ı ve hikmeti öğreten bir peygamber gönderen O'dur. Şüphesiz onlar, önceden apaçık bir sapıklık içindeydiler." (56)

"Allah'ın sizin üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek üzere indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'tan korkun. Bilin ki Allah, herşeyi hakkıyla bilmektedir." (57)

"Allah, sana, Kitab'ı ve hikmeti indirdi ve sana bilmediklerini öğretti. Allah'ın sana ihsanı çok büyüktür." (58)

"(Ey Peygamber hanımları!) Evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti hatırlayın. Şüphesiz Allah, herşeyin iç yüzünü bilen ve herşeyden haberdar olandır." (59)

İmam Şâfiî (r.h) (204/819), demiştir ki: *"Allah Teâlâ, 'Kitab' deyince Kur'ân'ı, 'hikmet' ile de -görüşlerine katıldığım ehl-i Kur'ân âlimlerin dediği gibi- Rasûlullah'ın sünnetini kasdetmiştir. Bu görüş, Kur'ân'ın ifadesine uymaktadır. Allah, en iyisini bilir. Çünkü Kur'ân, önce Kitab'ı, peşinden hikmeti zikretmiştir. Allah Teâlâ da kendilerine, Kitab ve hikmeti öğretmekle kullarına yaptığı ihsanı zik-*

(52) Nahl, 44.
(53) Nahl, 64.
(54) Bakara, 151.
(55) Âl-i İmrân, 164.
(56) Cum'a, 2.
(57) Bakara, 231.
(58) Nisâ, 113.
(59) Ahzâb, 34.

retmektedir. Allah, en doğrusunu bilir. Buradaki hikmetin, Rasûlullah'ın sünnetinden başka bir şey olduğunu söylemek de uygun değildir. Sebebi şudur: Allah Teâlâ, hikmeti, Kitab'la yanyana zikretmiştir. Ayrıca Peygamberi'ne itaatı ve herkese onun emrine uymayı farz kılmıştır. Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün sünnetinden başka hiçbir söz için 'farz' denilmesi câiz değildir. Bunun sebebi de Allah Teâlâ'nın, Rasûlü'ne imanı, kendisine iman ile beraber zikr ve emretmesidir." (60)

İmam Şâfiî (r.h), bu ifadeleriyle şunu açıklamak istiyor: Allah Teâlâ, bütün bu âyetlerde hikmeti, Kitab üzerine atfederek zikretmiştir. Atıfla, yanyana zikredilen iki şey aym olmayacağı için buradaki hikmet, sünnettir. Ayrıca hikmetin, Kitab ve sünnetin dışında başka bir şey olması da sahih değildir. Çünkü Allah Teâlâ, bize hikmeti öğreterek ihsanda bulunduğunu bildirmiştir. Böyle bir ihsan, ancak doğru, gerçek ve katındaki ilmine uygun bir şeyle olabilir. Şu halde hikmet, Kitab (Kur'ân) gibi uyulması gereken bir şeydir. Özellikle Allah Teâlâ'nın, hikmetle Kitab'ı beraber zikrettiğini düşünürsek, söylediğimiz daha rahat anlaşılır. Hem Allah Teâlâ, bize, ancak Kitabı'na ve Rasûlü'nün sünnetine uymamızı emretmiştir. Şu halde hikmetin sünnet olduğu ortaya çıkmaktadır.

Üçüncü Grup Âyetler: Bu gruptaki âyetler, Hz. Peygamber (s.a.v)'e emir ve nehiylerinde mutlak olarak uymanın vâcib, O'na itaatin Allah'a itaat olduğunu gösteren, kendisine muhâlefetten ve sünnetini değiştirmekten sakındıran âyet-i kerîmelerdir.

Allah Teâlâ, buyurmuştur ki: *"Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin ki, merhamet olunasınız."* (61)

"De ki: Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin. Eğer itaatten yüz çevirirseniz (şüphesiz bilin ki) Allah kâfirleri sevmez." (62)

"Ey iman edenler! Allah ve Rasûlü'ne itaat edin. Dinlediğiniz halde O'ndan yüz çevirmeyin. İşitmedikleri halde, işittik diyenler gibi olmayın." (63)

"Allah'a itaat edin. Peygambere itaat edin. İsyandan sakının. Eğer itaatten yüz çevirirseniz, biliniz ki, Rasûlümüze düşen, sadece apaçık tebliğdir." (64)

(60) İmam Şâfiî, *Risâle*, 78.
(61) Âl-i İmran, 132.
(62) Âl-i İmran, 32.
(63) Enfal, 20-21.
(64) Mâide, 92.

"Allah'a ve Rasûlü'ne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin; yoksa dağılırsınız ve gücünüz gider. Sabredin; şüphesiz Allah, sabredenlerle beraberdir." (65)

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin ve Peygambere de itaat edin. (İnkâr ve isyanlarla) amellerinizi boşa çıkarmayın." (66)

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygambere ve sizden olan ulü'l-emre (idarecilere) de itaat edin. Herhangi bir konuda ihtilâfa düştüğünüzde, eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız, onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürün. Böyle yapmanız, sizin için daha hayırlı ve sonuç olarak daha güzeldir." (67)

Kâd-ı Iyâz (544)1149), **Atâ**'dan, **İbn Abdilberr** (463/1071) *Beyâni'l-İlim*'de ve **Beyhakî** (458/1066) *el-Medhal*'de **Meymun b. Mihran**'dan, şunu rivâyet etmişlerdir: *"Bir dâvayı Allah'a götürmek, onu Kitabı'na arzetmektir."*

İmam Şâfiî (204/819), demiştir ki: *"Âlimlerin bir kısmı, âyette geçen ulü'l-emirden maksadın, Rasûlullah'ın düşmanı takibe gönderdiği seriyyelerin başındaki insanlar olduğunu söylemiştir. En doğrusunu Allah bilir. Bize verilen haber böyle. Allah daha iyisini bilir; bu, şöyle diyenin sözüne benziyor: 'Mekke civarında yaşayan Araplar, disiplinli yönetim bilmezlerdi. Bir idarî disiplin içinde, bazısının diğerlerine itaat etmesini gururlarına yediremezlerdi. Allah Rasûlü'ne itaatle boyun eğdiklerinde, bu itaati, Rasûlullah'tan başkası için uygun görmüyorlardı. Bunun için Rasûlullah'ın başlarına tayin ettiği idarecilere itaat etmeleri emredildi. Bu, mutlak mânâda bir itaat değildir. Kendileri ve idareciler için istisnâları vardır. Bunun için: 'Herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, onu, Allah'a ve Rasûlü'ne götürün (onların talimatına göre halledin)' buyurdu."* Allah, en doğrusunu bilir. Ulü'l-emre itaatten sonra böyle emir verilmesi, onlarla halk arasında bazı anlaşmazlıkların olacağını ve bunun hâl çaresinin, Allah ve Rasûlü'ne götürmek olduğunu gösteriyor ve âyet şunu da ifade ediyor: İhtilâfa düştüğünüz zaman, bu konuda Allah ve Rasûlü'nün hükmünü biliyorsanız, onlara arzedin; eğer bilmiyorsanız, yanına vardığınızda Rasûlullah'a veya sizden onunla buluşan birisine sorun. Çünkü bu, kimsenin itiraz etmediği bir farzdır. Âyet-i kerîme'de: *"Allah ve Rasûlü, herhangi bir işe hüküm verdiği zaman, mü'min bir erkek ve kadın için o işi kendi isteklerine göre seç-*

(65) Enfal, 46.
(66) Muhammed, 33.
(67) Nisâ, 58.

me hakkı yoktur." [68] buyurulmuştur.

Rasûlullah (s.a.v)'ın vefatından sonra, bu şekil bir çekişmeye düşen kimse, meseleyi, önce Allah'ın (Kitabı'nda getirdiği) hükmüne, sonra da Rasûlü'nün (sünnetiyle ortaya koyduğu) kararına götürür. Eğer o konuda, Kitab ve sünnette veya herhangi birinde bir hüküm ve açıklama yoksa, başka âyet-i kerîmelerde belirtildiği gibi Kitab ve sünnete dayanarak kıyasa gider. [69]

Hâfız İbn Hâcer (852/1448), *Fethu'l-Bâri* adlı eserinde, önce ulemânın, âyette bahsedilen ulü'l-emrin kimler olduğu hakkındaki ihtilâflarını açıklıyor ve ulü'l-emr, idareciler mi yoksa âlimler midir? görüşleri içerisinden birinci gurubun tercihe şâyan olduğunu belirtip bir önceki âyetin de buna delâlet ettiğini söylüyor. Bu âyet şudur: *"Allah size, mutlaka, emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğinizde, adaletle hükmetmenizi emreder."* [70]

Daha sonra şunları naklediyor: Âyet-i kerîme'de, hakikatte itaat edilen sadece Allah Teâlâ olmakla birlikte *"Allah'a itaat edin,"* şeklinde itaat fiilinin tekrar edilmesi ve bunun ulü'l-emr için ayrıca kullanılmaması, mükellef olunan şeylerin kaynağının sadece Kur'ân ve sünnet olduğunu göstermek içindir. Sanki şöyle denilmiş oluyor:

"Kur'ân'ın size emrettiği konularda, Allah'a itaat edin. Ayrıca Kur'ân'dan açıkladığı konularda ve sünnetiyle ortaya koyduğu hususlarda Peygambere de itaat edin."

Yahut âyetin mânâsı şöyle olur:

"Tilâvetiyle ibâdet yapılan vahiyle (Kur'ân'la), size emrettiği şeylerde Allah'a itaat edin ve Kur'ân olmayan vahiyle (sünnetle), size emrettiği şeylerde de Peygambere itaat edin..."

Tâbiîn'den bir zâtın, Benî Ümeyye idarecilerinden birine verdiği cevap ne kadar güzeldir. İdareci, kendisine: *"Allah Teâlâ, 've sizden olan idarecilere itaat edin,' âyetinde sizin bize itaat etmenizi emretmiyor mu?"* diye sorunca, o zât:

"Hayır, siz, hakka muhâlefet ettiğiniz için size itaat ortadan kalkmıştır. Çünkü, aynı âyetin devamında: 'Herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz -eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız- onu Allah'a ve Rasûlü'ne götürün,' buyurulmaktadır. [71] *Sizse bunu*

(68) Ahzâb, 36.
(69) Şâfiî, *Risâle*, 78-81.
(70) Nisâ, 58.
(71) Nisâ, 59.

yapmadınız," demiştir. [72]

Şerefüddîn et-Tayyîbî (743 h.), demiştir ki: [73] *"Allah Teâlâ: 'Peygambere itaat ediniz,' buyururken, itaat ediniz fiilini ikinci kez zikretti ki, Hz. Peygambere mutlak ve müstakil olarak itaatin vâcib olduğu anlaşılsın. Fakat ulü'l-emir'de aynı emir tekrarlanmadı. Allah Teâlâ, bununla, idareciler içinde kendisine itaatin vâcib olmayacağı kimselerin de bulunabileceğine işaret etmiş ve bu: 'Aranızda herhangi bir konuda anlaşmazlığa düştüğünüz zaman, onu, Allah ve Rasûlü'ne götürünüz,' âyetiyle açıklamıştır."*

Âyette, sanki şöyle denilmiş oluyor: *"Eğer idarecileriniz, hakka uymazlarsa, onlara itaat etmeyin ve ihtilâfa düştüğünüz şeyi (halletmek için) Allah'ın ve Rasûlü'nün hükmüne müracaat edin."*

İbnu'l-Kayyım (751/1350), demiştir ki: *"Allah Teâlâ, kendisine ve Rasûlü'ne itaati emretti. Peygambere emrettiklerini, Kitab'a (Kur'ân'a) arzetmeksizin, bizâtihi kendisine itaatin vâcib olduğunu bildirmek için 'Peygambere de itaat ediniz,' buyurarak 'itaat' emrini tekrarladı. Hz. Peygamber (s.a.v), bir emir verdiği zaman, o emir Kur'ân'da bulunsun bulunmasın, mutlak ve müstakil olarak kendisine itaatin vâcib olduğunu bildirdi. Çünkü O'na Kitab ve beraberinde benzeri değerde sünnet verilmiştir.*

Allah Teâlâ, ulü'l-emre müstakil olarak itaati emretmedi. Aksine fiili hazfedip onlara itaati, Peygambere itaatin içinde emretti. Bununla onlara, ancak Peygamberin itaatine bağlı olarak itaat edileceğini, onlardan, Peygamberin taatine uygun emir verene itaatin vâcib; onun getirdiği hükümlerin tersine emir verenlere hiçbir şekilde itaat etmenin gerekmeyeceğini bildirmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v), sahih hadislerinde şöyle buyurmuştur:

'Yaratana isyanda, kula itaat yoktur.' [74]

'İtaat ancak hayırda olur.' [75]

İdareciler hakkında: *'Sizden kim, bir günahı emrederse, asla kendisine kulak verilmez ve itaat edilmez,'* [76] *buyurmuştur.*

(72) *Keşşâf*, I, 535 (Bahsedilen Tâbiî'nin Ebû Hazim, idarecinin de Mesleme b. Abdilmelik olduğu zikredilmektedir. Müt.)

(73) Bu zat, *Keşşâf*'a yazdığı *Fütûhu'l-Gayb fi'l-Keşfi an Gınâî'r-Rayb* adlı altı ciltlik hâşiyesi ile meşhur bir ehl-i sünnet âlimidir. (Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II, 549. Müt.)

(74) Müslim, *İmâret*, 39; Ebû Dâvud, *Cihad*, 87; Nesâî, *Bey'ât*, 34.

(75) Buhârî, *Ahkâm*, 4; Müslim, *İmâret*, 40.

(76) Buhârî, *Ahkâm*, 4; Ebû Dâvud, 87.

Hz. Peygamber (s.a.v)'e, başlarındaki komutan ateşe girmelerini emretmiş, ona girmek isteyen bazı kimseler kendisine haber verilince:

'Eğer ona girselerdi, bir daha ondan çıkamaz, Cehennemde de ondan kurtulamazlardı,'(77) *buyurmuştur.*

Halbuki onlar, ateşe, komutanlarına bir itaat olarak giriyorlardı ve bu emre uymanın, kendilerine vâcib olduğunu zannediyorlardı.

Fakat onlar, yanlış ve noksan içtihad yaptılar. Allah'a isyan olan bir emre uymaya kalktılar. Rasûlullah (s.a.v)'tan o konuda bir emir gelmemesine ve dinde de bu iş yasak olmasına rağmen onlar, her konuda emre itaat gerekir, fikrine vardılar; böylece içtihadlarında hata ve acze düştüler. 'Bu yaptığımız, Allah ve Rasûlü'ne bir itaat midir, yoksa değil midir?' diye hiç araştırmaksızın, nefislerine azap etmeye ve onu helâke kalkıştılar. Onlar, bunu bilmediklerinden de olsa, emre itaat ediyoruz diye yaptılar. Sonunda, yukarıdaki tehditle karşılaştılar. Bunun yanında bir de Allah'ın, Peygamberiyle gönderdiklerine apaçık ters düşen konularda, bir başkasına itaat eden kimsenin hâlini düşün!..

'Sonra Allah Teâlâ, mü'minlere -eğer imanlarında sâdık iseler- anlaşmazlığa düştükleri şeyleri, Allah ve Rasûlü'ne götürmelerini emretti ve böyle yapmalarının, dünyada kendileri için daha hayırlı, âhirette de sonucun daha güzel olacağını bildirdi.'

'Bu âyet-i kerîme, birçok şeye işaret etmektedir:

1- Mü'minler, bazen muhtelif konularda ihtilâf ve anlaşmazlığa düşebilirler; ancak bununla, imandan çıkmış olmazlar.

2- Âyet-i kerîme'de: 'Herhangi bir şeyde çekişmeye düşerseniz...' şeklindeki şartın, umûmîlik ifade eden bir kelime ile zikredilmesi, küçük-büyük, açık-gizli, mü'minlerin anlaşmazlığa düştüğü herşeyi içine almaktadır. Şayet anlaşmazlığa düşülen şeylerin hükmü, Allah'ın Kitabı'nda ve Rasûlü'nün sünnetinde açıklanmasaydı veya bunlar kâfi gelmeseydi Allah, onlara götürme emrini vermezdi. Çünkü Allah Teâlâ'nın, bir anlaşmazlık olunca, onu bu çekişmeyi halledemeyecek bir mercie götürmeyi emretmesi mümkün değildir.

3- Ümmet, dâvayı Allah'a götürmenin, O'nun Kitabı'na arzetmek, Rasûlullah (s.a.v)'a götürmenin ise hayatta iken kendisine, vefatından sonra da sünnetine arzetmek olduğuna icmâ etmişlerdir.

4- Allah Teâlâ, herhangi bir anlaşmazlık hâlinde, meseleyi Al-

(77) Nesâî, *Bey'ât*, 34.

lah ve Rasûlü'ne götürmeyi, imanın bir gereği ve zarûreti yapmıştır. Öyle ki, bu arz yapılmayınca iman da ortadan kalkacaktır. Bir şeyi gerektiren sebebin yok olmasıyla, ona bağlı olanın da yok olması gibi. Özellikle bu iki şey arasındaki mülâzemet ve gereklilik daha kuvvetlidir. Çünkü bu, iki taraflıdır. Onlardan birisi yok olursa, diğeri de ortadan kalkacak durumdadır.

Sonra Allah Teâlâ, meseleyi, Allah ve Rasûlü'ne arzetmenin, kendileri için daha hayırlı ve sonuç olarak da daha güzel olduğunu bildirmiştir." (78)

Allah, kendisine rahmet etsin; müellif, kitabında çok güzel tespit ve çok doğru izahlarda bulunmuştur. Rasûlullah (s.a.v)'a itaatı emreden âyetleri sunmaya devam edelim:

Allah Teâlâ, buyurmuştur ki: *"Ey iman edenler! Sizi hayat veren şeye çağırdıklarında, Allah'a ve Rasûlü'ne icâbet edin. Biliniz ki, muhakkak Allah, kişi ile kalbi arasına girer. Şüphesiz O'nun huzurunda haşredileceksiniz."* (79)

"Biz, her peygamberi, -Allah'ın izniyle- ancak kendisine itaat edilmesi için gönderdik. Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri zaman sana gelseler de Allah'tan bağışlanmayı dileseler, Rasûl de onlar için istiğfar etseydi Allah'ı çok fazla affedici, esirgeyici bulurlardı." (80)

"Peygamber size neyi verdi ise onu alıp yapın; sizi neden sakındırdı ise ondan da sakınıp kaçın." (81)

"Kim, Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse işte onlar, Allah'ın kendilerine lütûflarda bulunduğu peygamberler, sıddîkler, şehidler ve sâlih kişilerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır." (82)

"Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve doğru söz söyleyin ki Allah, işlerinizi düzeltsin ve günahlarınızı bağışlasın. Kim, Allah ve Rasûlü'ne itaat ederse, büyük bir kurtuluşa ermiş olur." (83)

"Muhakkak ki sana bîat edenler, ancak Allah'a bîat etmektedirler. Allah'ın eli, onların ellerinin üzerindedir. Artık kim ahdini bozarsa, kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefâ gösterirse Allah, ona büyük bir mükâfat verecektir." (84)

(78) İbn Kayyım, *İ'lâmu'l-Muvakkiîn*, I. 54.
(79) Enfal, 24.
(80) Nisâ, 64.
(81) Haşr, 7.
(82) Nisâ, 69.
(83) Ahzâb, 70-71.
(84) Fetih, 10.

"Biz, seni insanlara Peygamber olarak gönderdik, şahid olarak Allah yeter. Kim, Peygambere itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. Yüz çevirene gelince, seni onların başına koruyucu ve gözetici göndermedik." (85)

İmam Şâfiî (204/819), demiştir ki: *"Allah Teâlâ, yukarıdaki son iki âyette, onların Hz. Peygamber (s.a.v)'e bey'atlarının kendine yapılan bey'at, ona itaatlerinin de kendine yapılan itaat olduğunu bildirmiştir."* (86)

Yine Allah Teâlâ, buyurmuştur ki: *"Kim, Allah'a ve Peygamberi'ne itaat ederse, Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere koyacaktır. Onlar, orada devamlı kalacaklardır. İşte en büyük kurtuluş budur. Kim de Allah ve Peygamberi'ne isyan eder ve Allah'ın koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu, devamlı kalacağı bir ateşe sokar ve onun için alçaltıcı bir azap vardır."* (87)

"(Ey mü'minler!) Peygamberi, kendi aranızda birbirinizi çağırır gibi çağırmayın. İçinizden, birini siper edinerek (savaştan veya başka bir işten) sıvışıp gidenleri, muhakkak ki Allah bilmektedir. Bu sebeple, O'nun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar." (88)

"Kendisine doğru yol belli olduktan sonra, kim, Peygambere karşı çıkar ve mü'minlerin yolundan başka bir yola girerse, onu, girdiği yolda ve sapıklıkta bırakırız; âhirette de Cehenneme sokarız. O, ne kötü bir yerdir." (89)

"Kim, Allah'a ve Peygamberi'ne karşı gelirse, bilsin ki Allah, azabı şiddetli olandır." (90)

"Şu muhakkak ki Allah, kâfirleri rahmetinden kovmuş ve onlara çılgın bir azap hazırlamıştır. Onlar, orada ebedî olarak kalacaklar, kendilerini koruyacak ne bir dost ne de bir yardımcı bulacaklardır. Yüzleri ateşte evrilip çevrildiği gün, 'Eyvah bize! Keşke, Allah'a itaat etseydik. Peygambere de itaat etseydik,' derler." (91)

"İnkâr edenler, Allah yolundan alıkoyanlar ve kendilerine doğ-

(85) Nisâ, 79-80.
(86) Şâfiî, *Risâle*, 82.
(87) Nisâ, 13, 14.
(88) Nûr, 63.
(89) Nisâ, 115.
(90) Enfal, 13.
(91) Ahzâb, 64-65.

ru yol belli olduktan sonra Peygambere karşı gelenler, Allah'a hiçbir zarar veremezler. Allah, onların yaptıklarını boşa çıkaracaktır. Ey iman edenler, Allah'a itaat edin. Peygambere itaat edin. (İnkâr ve isyanla) amellerinizi boşa çıkarmayın." (92)

Dördüncü Grup Âyetler: Burada vereceğimiz âyetler, Hz. Peygamber'den sâdır olan bütün söz ve fiillerde O'na tâbi olmanın ve kendisini örnek almanın vâcib olduğunu, Allah'ın muhabbetinin tahsili için O'na uymanın gerekli bulunduğunu gösteren âyet-i kerîmelerdir.

Allah Teâlâ, buyurmuştur ki: *"Rasûlüm, onlara de ki: Eğer siz, Allah'ı seviyor (ve sevdiğinizi iddia ediyor)sanız; derhal bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah, çok affedici ve çok merhametlidir."* (93)

Kâd-ı Iyâz (554/1149), *Şifâ*'da, **Hasan el-Basrî**'nin (110/728), şöyle dediğini nakletmiştir: Bazıları Hz. Peygamber (s.a.v)'e gelerek, *"Ya Rasûlallah! Biz, gerçekten Allah'ı seviyoruz,"* dediler. Bunun üzerine: *"De ki: Eğer siz Allah'ı seviyor (ve sevdiğinizi iddia ediyor)sanız; hemen bana uyun ki, Allah da sizi sevsin."* (94) âyeti nâzil oldu.

Lâlekâî, *es-Sünnet* adlı eserinde, **Hasan el-Basrî**'nin şöyle dediğini rivâyet etmektedir: *"Onların Allah'ı sevmelerinin alâmeti, Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetine uymaları oldu."*

Allah Teâlâ, buyurdu ki: *"Andolsun ki, sizden Allah'a ve âhiret gününe kavuşmayı arzulayanlar ve Allah'ı çok zikredenler için Rasûlullah'ta (tâkip edeceğiniz) pek güzel bir örnek vardır."* (95)

Muhammed b. Alî Hâkim et-Tirmizî (285/898), demiştir ki: *"Peygamber (s.a.v)'i örnek almak, O'na uymak, sünnetine tâbi olmak ve sözde veya fiilde kendisine muhâlefet etmemektir."*

Kâd-ı Iyâz da müfessirlerden pek çoğunun, âyetteki *"üsve"*ye (örneğe) bu mânâyı verdiğini nakletmektedir. (96)

Yine aynı konuyla ilgili olarak Cenâb-ı Hakk, şöyle buyurmuştur: *"(**Mûsâ** duâsına devamla): 'Rabbim, bize bu dünyada ve âhirette iyilik ver. Şüphesiz biz sana döndük.' Allah, buyurdu ki: Dilediğime*

(92) Muhammed, 32-33.
(93) Âl-i İmran, 31.
(94) Âl-i İmran, 31.
(95) Ahzâb, 21.
(96) Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II. 7.

azâbımı isabet ettiririm. Rahmetim ise herşeyi kuşatmıştır (Dünyada mü'mine de kâfire de şâmildir). Fakat âhirette onu, küfürden sakınanlara, zekâtı verenlere ve âyetlerimizi iman etmiş olanlara has kılacağım."

"Onlar ki, yanlarında bulunan Tevrat ve İncil'de ismini yazılı buldukları ümmî peygambere ve Rasûle tâbi olurlar. O (Rasûl), kendilerine iyiliği emrediyor, onları fenalıklardan alıkoyuyor; onlara, (nefislerine) haram ettikleri temiz şeyleri helâl kılıyor, murdar şeyleri de haram kılıyor, onların ağır yüklerini, üzerlerindeki bağları indiriyor. Onlar, O'na iman ederler, kendisine ta'zim ve yardım ederler, onunla gönderilen nûr'a (Kur'ân'a) uyarlar. İşte bunlar, kurtuluşa eren kimselerdir."(97)

Örnek almakla ilgili başka bir âyet: *"(Rasûlüm), Hani, Allah'ın nimet verdiği, senin de kendisine iyilik ettiğin kimseye: 'Eşini yanında tut, Allah'tan kork!' diyordun. Allah'ın açığa vuracağı şeyi, insanlardan çekinerek içinde gizliyordun. Halbuki asıl korkmana lâyık olan Allah'tır. **Zeyd**, o kadından ilişiğini kesince, biz onu sana nikâhladık ki, evlâtlıkları, karılarıyla ilişkilerini kestiklerinde (o kadınlarla evlenmek isterlerse) mü'minlere bir güçlük olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir."* (98)

Beşînci Grup Âyetler: Burada zikredeceğimiz âyetler, Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber (s.a.v)'i kendisine vahy-i metlûv yoluyla veya vahy-i metlûv dışındaki vahyettiği şeylere uymakla ve kendisine indirilen bütün şeyleri tebliğ etmekle mükellef tuttuğunu, kendisine indirilen şeyleri değiştirmek, bozmak veya herhangi bir şeyi noksanlaştırmaktan nehyettiğini ifade eden âyet-i kerîmelerdir.

Vereceğimiz bu âyetler, aynı zamanda Allah Teâlâ'nın, Rasûlü'nü, kendisine indirilen bazı şeyleri gizlemesini veya değiştirmesini isteyen kimselerden koruduğunu, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, tebliğ emrine tamamen uyduğunu, peygamberlik vazifesini hakkıyla yerine getirdiğini, onu en mükemmel şekilde îfâ ettiğini ve insanları sırat-ı müstakîme götürdüğünü ifade etmektedir. Bu âyetler, ayrıca Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber (s.a.v)'in kendisine indirilen bütün şeyleri tebliği vasıtasıyla, ümmet için İslâm dinini tamamladığını, Hz. Peygamber (s.a.v)'in büyük bir ahlâk üzere olduğunu göstermektedir. Ahlâk, bütün ihtiyârî söz ve fiillerin kaynağıdır. Hz. Peygamber (s.a.v), büyüklük ve güzellikte Allah katında en son noktada

(97) A'raf, 156-157.
(98) Ahzâb, 137.

olunca, kendisinden meydana gelen söz ve fiiller de aynı şekilde en güzel hâlde olmaktadır.

Şayet Hz. Peygamber (s.a.v), Allah Teâlâ'nın emrettiklerinin hilâfına bir hüküm bildirseydi ve fiilî uygulamada bulunsaydı yahut yasak olan bir şeyi emredip, helâl ve hayır olandan nehyetseydi; tebliğ emrine uymuş ve sırat-ı müstakîme sevketmiş olmaz, bilakis ümmetini sapıtmış ve yukarıda zikrettiğimiz bütün sıfatlarda, Allah Teâlâ'nın hüsn-i şehâdetini kaybetmiş olurdu.

Bütün bunlar, sünnetin gerçek bir delil ve ona yapışmanın vâcib olduğunu göstermektedir.

İşte ilâhî emir ve şahidleri:

Allah Teâlâ, buyurmuştur ki: *"Ey Peygamber! Allah'tan kork, kâfirlere ve münâfıklara itaat etme. Şüphesiz Allah, herşeyi bilici ve her hükümde hikmet sahibidir. Rabbinden sana vahyedilene uy. Muhakkak Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır."* (99)

"Sana Rabbin tarafından vahdeyilene tâbi ol. Ondan başka ilâh yoktur. Müşriklerden yüz çevir." (100)

"Sonra, (ey Rasûlüm) seni dinden bir yol (şeriat) üzere görevli kıldık. Onun için sen, o şeriata uy da ilmi olmayanların arzu ve isteklerine uyma." (101)

"Ey Rasûlüm, sana da bu hak Kitab'ı (Kur'ân'ı), kendisinden önceki kitabları hem tasdikçi, hem onların üzerine bir şahid olarak indirdik. O halde sen, ehl-i kitab arasında Allah'ın gönderdiği hükümlerle hüküm ver. Sana gelen bu haktan ayrılıp da onların arzuları arkasından gitme. Ey insanlar! Sizden her bir peygamber için bir şeriat ve bir yol tayin ettik. Eğer Allah dileseydi hepinizi tek şeriata bağlı bir ümmet yapardı. Fakat sizi, size verdiği dinle imtihan edip iyiyi kötüden seçmek için sizi serbest bıraktı. O halde siz, hayırlı işler yapmakta birbirinizle yarışın. Sonunda hepinizin dönüşü Allah'adır. O gün, din hakkında düştüğünüz ihtilâfları, Allah size haber verecektir."

"Ve şu emri de indirdik: Aralarında, Allah'ın indirdiği hükümlerle hüküm ver. Onların arzularına uyma ve Allah'ın sana indirdiği hükümlerin bir kısmından, seni şaşırtırlar diye, kendilerinden sakın. Eğer onlar, hükümleri kabulden yüz çevirirlerse, bil ki Allah, onların

(99) Ahzâb, 1-2.
(100) En'âm, 106.
(101) Câsiye, 18.

bazı günahları sebebiyle, başlarına mutlaka bir musibet getirmek diliyor. Şüphesiz insanların çoğu fâsıktırlar." (102)

"Ey şanlı Peygamber! Rabbin tarafından sana indirilen şeyleri tamamen tebliğ et. Eğer tebliği tam yapmazsan, Allah'ın peygamberlik görevini yerine getirmiş olmazsın. Allah, seni insanların zararlarından koruyacaktır. Şüphe yok ki Allah, kâfirler topluluğuna muvaffakiyet vermeyecektir." (103)

Bir başka ilâhî mesaj:

"Ey Rasûlüm! İşte sana, böylece emrimizden bir ruh (Kur'ân) vahyettik. (Halbuki daha önce) Sen kitab nedir, iman nedir bilmiyordun. Fakat biz, o Kitab'ı bir nûr yaptık. Onunla kullarımızdan dilediğimize hidâyet vereceğiz ve muhakkak sen, doğru bir yola (İslâm'a) çağırıyorsun. O Allah'ın yoluna ki, göklerde ve yerde ne varsa hep onundur." (104)

"(Ey Rasûlüm!) Eğer senin üzerinde Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir topluluk, seni haktan kesin şaşırtmaya azmetmişti. Aslında onlar, kendilerinden başkalarını saptıramazlar ve sana hiçbir şekilde zarar da veremezler. Hem nasıl zarar verebilirler ki; Allah, sana Kitab'ı ve hikmeti indirdi, daha önce bilmediklerini öğretti. Allah'ın senin üzerindeki lütfu ve ihsanı çok büyüktür." (105)

Bir başka uyarı:

"Artık yemin ederim, gördüklerinize ve görmediklerinize! Şüphesiz o Kur'ân, şerefli bir Peygamber'in (Allah'tan) getirdiği sözdür. O bir şâir sözü değildir. Siz, pek az inanıp tasdik ediyorsunuz. Bir kâhin sözü de değildir. Siz, pek az düşünüyorsunuz. O, âlemlerin Rabbinden indirilmedir. Eğer o Peygamber, bazı sözler uydurup bize isnad etmeye kalkışsaydı, elbet onu kuvvetle yakalar ve kendisinden intikam alırdık. Sonra da onun hayat damarlarını kesip atardık. O vakit, sizden kimse buna mâni de olamazdı." (106)

Bir başka tasdik:

"Ey Rasûlüm de ki: 'İşte benim yolum (vazifem) budur (Allah'ın dinine davettir). Ben, bir görüş ve anlayış üzere, insanları, Allah'a davet ediyorum. Ben ve bana tâbi olanlar, böyleyiz. Allah'ı bütün

(102) Mâide, 48-49.
(103) Mâide, 67.
(104) Şûra, 52-53.
(105) Nisâ, 113.
(106) Hâkka, 38-47.

noksanlıklardan tenzih ederim. Ben, müşriklerden değilim." (107)

Diğer ilâhî tasdik ve şahidlikler:

"Rasûl, kendilerine iyiliği emrediyor, kötülükten nehyediyor; onlara (nefislerine) haram ettikleri şeyleri helâl kılıyor, murdar şeyleri de haram kılıyor, onların ağır yüklerini, üzerlerindeki bağlarını indiriyor." (108)

"Şüphesiz sen, onları, sırât-ı müstakîme çağırıyorsun." (109)

"Yâsin! Kur'an-ı Hakîm'e yemin olsun ki, şüphesiz sen, dosdoğru bir yol üzerinde (tarafımızca) gönderilmiş peygamberlerdensin. O Kur'ân, Azîz ve Rahîm olan Allah tarafından indirilmiştir." (110)

"Sen, Allah'a tevekkül et. Şüphesiz sen, apaçık bir hak üzeresin." (111)

"Bugün size, dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Size din olarak İslâm'ı seçtim ve razı oldum." (112)

"Nûn! Kaleme ve yazdıklarına yemin olsun ki, muhakkak sen, Rabbinin nimet ve himâyesiyle, mecnun değilsin. Ve sana hiç bitmeyen bir sevap var. Gerçekten sen, pek büyük bir ahlâk üzerindesin." (113)

Sonra Allah Teâlâ, kıyâmet gününde ümmetine karşı O'nun şehâdetini kabul edeceğini haber vermiş ve şöyle buyurmuştur: *"Ey müslümanlar, böylece sizi seçkin ve şerefli bir ümmet kıldık ki, bütün insanlar üzerine adalet örneği ve hak şahidleri olasınız. Peygamber de sizin üzerinize şahid olsun."* (114)

Şüphesiz Allah Teâlâ, ancak içi ve dışıyla adalet ve hak üzere olan, kendisinden tebliğ veya başka konularda adaleti ortadan kaldıran söz ve fiiller çıkmayan kimsenin şahidliğini kabul eder. Çünkü Allah (c.c), O'nun (s.a.v) gizli, açık, bütün hâllerini bilmektedir.

Bu bahsi, Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber (s.a.v) hakkındaki şu övgüsüyle bitiriyoruz:

(107) Yusuf, 108.
(108) A'raf, 157.
(109) Mü'minûn, 73.
(110) Yâsin, 1-5.
(111) Neml, 79.
(112) Mâide, 3.
(113) Kalem, 1-4.
(114) Bakara, 143.

"Rasûlüm! Biz, seni ancak âlemlere bir rahmet olasın diye gönderdik." (115)

"Ey Peygamber! Şüphesiz biz, seni (ümmetinden tasdik edip etmeyenler üzerine) bir şahid, (iman edenlere Cenneti) bir müjdeleyici, (kâfirleri Cehennemle) bir korkutucu olarak, hem Allah'a, O'nun izniyle bir davetçi ve insanlara nûr saçan bir kandil olarak gönderdik." (116)

Aslında düşünen ve anlayanlar için şu iki âyette anlatılanlar, bu konunun halledilmesi için yeterlidir.

Dördüncü Delil: Sünnet-i Şerîf

Sünnetin delil olduğunu gösteren pek çok hadîs-i şerîf rivâyet edilmiştir. Bu bölümün başında, bunu ifade eden ve savunan rivâyetler geçti. Bu konuda çok çeşitli haberler vârid olmuştur. Bunları dört grup altında toplamamız mümkündür.

Birinci Grup Hadisler: Burada vereceğimiz hadisler, ana başlıklarıyla şu konuları ortaya koymaktadır:

1- Hz. Peygamber (s.a.v), kendisine, Kur'ân ve onun dışında hadis olarak vahyedilen şeylerde yalan söylemekten mâsumdur.

2- Hz. Peygamber (s.a.v)'in açıkladığı ve ortaya koyduğu hükümler, Allah Teâlâ'nın hükmüyle ortaya konmuştur. O'nun katından gelmiştir. Rasûlullah'ın bizâtihi kendisinden değildir.

3- Hükümleri sadece Kur'ân'dan almak ve anlamak mümkün değildir; bu konuda sünnetin desteği şarttır.

4- Sünnetle amel, Kur'ân'la amel demektir.

5- Allah Teâlâ, ümmete, Hz. Peygamber'in sözünü alıp uygulamayı, O'nun emrine itaati ve sünnetine uymayı emretmiştir.

6- Kim, Rasûlullah (s.a.v)'a itaat eder, sünnetine yapışırsa, Allah'a itaat etmiş, hidâyeti bulmuş, Cenneti ve en büyük mükâfatı (cemâlullahı) haketmiş olur. Kim de O'na isyan ederse ve hadisini reddedip, kendi görüş ve hevâsına göre hareket ederse, Allah'a isyan etmiş, yolunu sapıtmış, helâke düşmüş, Cehennemi ve Allah'ın lânetini hak etmiş olur.

(115) Enbiya, 107.
(116) Ahzâb, 45-46.

7- İman ancak O'nun getirdiği şeylere bütünüyle uymakla tamam olur. O'ndan (s.a.v), hakkın dışında bir şey çıkmaz. Hidâyet yolunun en hayırlısı, O'nun getirdiği yoldur.

8- Hz. Peygamber (s.a.v)'in getirmediği ve tasvip etmediği, insanların kendi hevâ, heves ve şehvetlerine göre icad ettikleri herşey, bid'at ve merduttur; kabul görmez, amel edilmez.

Bütün bunlar, sünnetin delil olmasını gerekli kılmaktadır.

İşte konu ile ilgili hadisler:

Ebû Dâvud, **Tirmîzî** ve **Hâkim**'in, **Mikdam b. Ma'dîkerb**'den (r.a) rivâyet ettiklerine göre Rasûlullah (s.a.v), şöyle buyurmuştur: *"Dikkat edin! Bana, Kitab (Kur'ân) ve onunla bir misli verildi. Dikkat edin, karnı tok bir adamın, koltuğuna yaslanarak size: 'Bu Kur'ân'a yapışmanız gerekir. Onda helâl bulduklarınızı helâl, haram bulduklarınızı haram sayın (Başka kaynağa bakmayın),' demesi yakındır. Dikkat! Allah Rasûlü'nün haram kıldıkları, Allah'ın haram kıldıkları gibidir. Dikkat edin, ehil eşek, bütün yırtıcı tırnaklı hayvanlar ve zimminin yitiği, size helâl değildir. Ancak sahibinin ihtiyaç hissetmeyip terk ettiği yitik alınabilir. Kim, bir kavme misafir olarak inerse, onların, o misafiri ağırlamaları gerekir. Aksi takdirde ona, kendisine yetecek miktar mal ve erzak alarak onları cezalandırma hakkı doğar."* [117]

Ebû Dâvud, **Irbaz b. Sâriye**'nin (r.a) şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v), bir gün aramızda ayağa kalktı ve: *"Sizden birisi, koltuğuna yaslanmış bir halde oturarak Allah Teâlâ'nın, bu Kur'ân'dakinden başka, herhangi bir şeyi haram kılmadığını mı zannediyor? Dikkat edin! Şüphesiz ben de birtakım şeyleri emrettim, bazı şeyleri öğütledim ve bazı şeylerden de nehyettim. Onlar, miktar olarak Kur'ân kadar, belki daha fazladır. Şüphesiz Allah, size, izni olmaksızın ehl-i kitab'ın evlerine girmeyi, onların kadınlarını dövmeyi, üzerlerine düşeni size verdikten sonra, meyvelerini yemeyi helâl kılmamıştır."* [118]

İmam Beyhakî, *Medhal* adlı kitabında, **Talha b. Nüdayle**'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Kıtlık olduğu yıl, (aşırı pahalılık karşısında) bazıları, Rasûlullah'a (a.s) gelerek: 'Ya Rasûlallah! Bizler için fiyatlara, narh* [119] *koyun, dediler.' Hz. Peygamber (s.a.v) de:*

(117) Ebû Dâvud, Sünnet, had no: 4605; Tirmizî, *İlim*, 10, Hâkim, *Müstedrek*, 1, 108.
(118) Ebû Dâvud, aynı yer; Tirmizî, *İlim*, 10.
(119) "Narh" : Yetkililerin fiatları belli bir miktarda dondurmaları. (Müt.)

'Allah Teâlâ, emretmediği bir sünneti (uygulamayı) sizlere sünnet olarak koymamı benden istemiyor. Fakat siz, Allah'tan, lütfuyla size genişlik vermesini isteyiniz,' buyurdu." (120)

Tabarânî'nin, (360/970), *Câmiü'l-Kebîr*'de, **Hasan b. Alî**'den (r.h) rivâyetine göre o, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v), Tebük Gazvesi'nin olduğu gün, minbere çıktı. Allah'a hamd ve senâdan sonra şöyle buyurdu: *"Ey insanlar! Ben, size ancak Allah'ın emrettiklerini emrediyorum ve O'nun nehyettiklerinden de nehyediyorum. Rızkınızı güzel yollardan arayın. Canımı kudret elinde tutan Allah'a yemin ederek söylüyorum: Sizden birinin, rızkını aradığı gibi eceli de onu arar. Rızkınızın size ulaşması zorlaşırsa onu, Allah Teâlâ'ya itaatle ele geçirmeye çalışınız."* (121)

Ebu'ş-Şeyh, **Ebû Nuaym** ve **Deylemî**, Rasûlullah'ın (s.a.v) şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: *"Kur'ân, kendisinden hoşlanmayana karşı zordur; aşılmaz, anlaşılmaz görünür. Halbuki o, (her konuda) hâkemdir. Kim, benim hadisime yapışır, onu anlar ve hıfzederse, Kur'ân'la birlikte hareket etmiş olur. Kim, Kur'ân'ı ve hadisimi hafife alırsa, dünya ve âhirette perişan olur. Ümmetime sözüme yapışmalarını, emrime itaat etmele-rini ve sünnetime tâbi olmalarını emrettim. Kim, benim sözüme razı olursa, Kur'ân'a razı olmuş olur."* Çünkü Allah Teâlâ: *"Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi nehyederse ondan da vazgeçin,"* (122) buyurmaktadır. (123)

İmam Beyhakî, *Medhal* adlı eserinde, **Cündüb b. Abdullah**'tan (r.a) şu nakli yapar: Rasûlullah (s.a.v), buyurdu ki: *"Kim, Kur'ân'a kendi görüşüyle fikir beyân ederse isabet etmiş de olsa hata yapmış olur."* (124)

Tabarânî (360/970), *Evsat*'da, **Hz. Ömer** (r.a)'den rivâyet ediyor. O, demiştir ki: Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: *"Benden sonra ümmetim için en çok korktuğum, Kur'ân'ı, hevâsına göre te'vil edip onu konulduğu mânânın dışında yorumlayan kişidir."* (125)

Ebû Ya'lâ el-Mevsılî, sahih bir senedle, **İbn Abbas** (r.h)'dan, O'nun şöyle dediğini rivâyet ediyor:

Rasûlullah, buyurdu ki: *"Kim, ilimsiz olarak Kur'ân hakkında*

(120) *Kenzu'l-Ummal*, IV. 103.
(121) İbn Mâce, *Ticâret*, 2; Beyhakî, *Sünen*, VII, 76.
(122) Haşr, 7.
(123) Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II, 25.
(124) Ebû Dâvud, *İlim*, 5; Tirmizî, *Tefsir*, no:1; Ebû Ya'lâ, *Müsned*, III, 90.
(125) Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, I, 187; *Kenzu'l-Ummal*, X, 187. 200.

konuşursa, kıyâmet günü ağzına ateşten bir gem vurulmuş olarak gelir." (126)

İbn Abdilberr (380/990), Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Ümmetim için en çok korktuğum, diliyle çok bilgili, Kur'ân'la mücadele yapan münâfıktır."* (127)

Yine **İbn Abdilberr, Ukbe b. Âmir el-Cühenî**'den (r.a), O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v), buyurdu ki: *"Ümmetim için en çok korktuğum (yanlış değerlendirilecek) iki şeydir: 1- Kur'ân, 2- Bol servet. Kur'ân'a gelince münâfıklar, onu mü'minlerle mücadele etmek için öğrenirler. Servet sahiplerine gelince onlar, rahatlığın ve şehvetlerinin peşine düşüp namazlarını terkederler."*

İbn Abdilberr, bu hadisi, yine **Ukbe b. Âmir**'den iki ayrı yoldan daha rivâyet etmiştir. Birinde, şu farklı lafızlar mevcutur: *"Kur'ân'ı öğrenirler ve onu Allah'ın indirdiği mânânın dışında yorumlarlar."* Diğerinde ise şu farklılık vardır: *"Kitab'a gelince birtakım gruplar, Kur'ân'ı önlerine açıp onunla, mü'minlerle mücadeleye girişirler."* (128)

İmam Buhârî ve **Müslim, Huzeyfe** (r.a)'den, O'nun şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah (s.a.v), bize şöyle buyurdu: *"Muhakkak emanet, semâdan, bazı er kişilerin kalb merkezine indi. Kur'ân da indi. Siz, Kur'ân'ı okuyun ve (onun hüküm ve inceliklerini anlamak için) sünnetten (gerektiği kadar) öğrenin."* (129)

Yine **İmam Buhârî** ve **Müslim, Ebû Hureyre**'den (r.a), O'nun şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: *"Bana itaat eden Allah'a itaat, bana isyan eden Allah'a isyan etmiş olur. Benim emirime (görevlendirdiğim kimseye) itaat eden bana itaat etmiş olur."* **Buhârî**'nin rivayetinde şu ziyâdelik mevcuttur: "Emirime isyan eden bana isyan etmiştir." (130)

İmam Ahmed, Ebû Ya'la ve **Tabarânî, İbn Ömer**'in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Rasûlullah (s.a.v) ashâbından bir grubun içindeydi. Bir ara ashâbına: *"Siz, bana itaat edenin, Allah'a itaat etmiş olacağını ve bana itaatin, Allah'a itaatten bir parça olduğunu bilmiyor musunuz?"* buyurdu. Onlar da: *"Evet, biliyoruz; buna şahidlik ederiz,"* dediler. Rasûlullah (s.a.v):

(126) Tirmizî, *Tefsir*, no: 1; Ebû Ya'lâ, IV, 458; Heysemî, I, 163.
(127) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, II, 193.
(128) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, II, 193.
(129) Buhârî, *Rikak*, 35; Müslim, *İman*, 230.
(130) Buhârî, *Ahkâm*, 1; Müslim, *İmaret*, 32.

"Emir ve imamlarınıza itaat etmeniz, bana itaat olmaktadır," buyurdu. (131)

Fethu'l-Bâri'de şöyle denmiştir: *"Hadîs-i şerîf'de, idarecilere itaatin vâcib olduğu ifade edilmektedir. Ancak bu, verilen emrin isyan ve günah olmamasına bağlanmıştır. Hâlıka isyanda mahlûka itaat edilmez."* (132)

Buhârî, Câbir b. Abdullah (r.a)'tan, O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah uyurken yanına melekler geldiler. Onlardan bazıları: *"O, uyuyor,"* dedi. Bazıları da: *"Gözü uyuyor, fakat kalbi uyanıktır,"* dedi. Kendi aralarında:

"Bu dostunuz için (verilecek) bir misal var. Hadi onun durumunu bir misâlle anlatın," dediler. Bazıları: *"O, uyuyor,"* dedi. Bazıları da: *"Gözü uyuyor, fakat kalbi uyanıktır,"* dedi. Sonra O'nun misâlini anlatmaya başladılar:

"Bu zâtın durumu, yeni bir ev yapıp, bir ziyafet tertip eden, daha sonra da ziyafete çağırmak için etrafa davetçi gönderen kimseye benzer. Kim, davetçiye uyarsa eve girer, ziyafetten yer. Kim de davetçiye uymazsa, eve de giremez, ziyafetten de yiyemez. Sonra aralarında: 'Bunu bir yorumlayın da neyi, kime misâl verdiğinizi anlasın,' dediler. Bazıları: 'O, uyuyor,' dedi. Bazıları da: 'Gözü uyuyor, fakat kalbi uyanıktır, siz anlatın. O, anlar,' dedi. O zaman misâli:

*'Ev, cennettir. Davetçi, **Muhammed** (s.a.v)'dir. Kim, **Muhammed**'e uyarsa, Allah'a itaat etmiş olur. Kim de **Muhammed**'e isyan ederse, Allah'a isyan etmiş olur. **Muhammed** (s.a.v), insanlar arasında (hak ile bâtılı, mü'minle kâfiri birbirinden) ayırım noktasıdır,'* (133) *şeklinde açıklamıştır."*

Ebû Said el-Hudrî (r.a), demiştir ki: Rasûlullah (s.a.v), şöyle buyurdu: *"Kim, helâl ve temizinden yer, sünnet dairesinde amel eder ve insanlar da şerrinden emin olurlarsa, Cennete girer."* Ashâb:

"Ya Rasûlallah! Bugün ümmetin içinde böyleleri çoktur," dediler. Efendimiz (s.a.v):

"Bu, benden sonra gelen bir kavim içinde olacak," buyurdu. Hadisi **Hâkim** rivâyet etmiş ve *"isnâdı sahihtir,"* demiştir.

(131) Ahmed, *Müsned*, II, 93; Ebû Ya'la, *Müsned*, IX, 340 (No: 5450); Heysemî, *Meemau'z-Zevâid*, V, 222.
(132) *Fethu'l-Bâri*, XIII, 91.
(133) Buhârî, *İ'tisam*, 2; Dârimî, *Mukaddime*, 2; Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, II. 92.

İmam Buhârî ve **Hâkîm, Ebû Hureyre** (r.a)'den, O'nun şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah (s.a.v), buyurdu ki: *"Yüz çevirenler hariç, ümmetimin tamamı Cennete girecektir."* Ashâb sordu:

"Ya Rasûlallah! Yüz çevirenler kimlerdir?" Allah Rasûlü (s.a.v):

"Bana itaat eden Cennete girer, bana isyan edense Cennetten yüz çevirmiş olur,"(134) buyurdu.

Beyhakî *el-Medhal*'de, **İbn Abbas** (r.h)'dan, Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

"Kim, ümmetimin fesada gittiği zamanda sünnetime yapışırsa ona, yüz şehid sevabı verilir."

Bu hadisi, **Tabarânî, Ebû Hureyre** yoluyla rivâyet etmiştir. **Aliyyü'l-Kâri**'ye ait *Şifâ* şerhinde de aynı haber mevcuttur.

Tirmizî, Kesir b. Abdullah'dan, o, babasından, o da dedesinden, Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Şüphesiz bu din, garib olarak başladı. Garib olarak (sahibine) dönecektir. Benden sonra, insanların bozduğu sünnetimi ihyâ ve ıslah eden gariblere ne mutlu."* (135)

Nasr el-Makdisî de *el-Hucce alâ Tarîki'l-Muhacce* adlı eserinde bu hadisi yukarıdaki senedle şu lafızlarla rivâyet etmiştir: *"... Benden sonra sünnetimi ihyâ eden ve onu insanlara öğretenlere ne mutlu."*

Tirmizî, Enes b. Mâlik'ten (r.a), O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v), bana şöyle buyurdu: *"Ey yavrum, hiçbir (mü'min) kimseye kalbinde kin ve düşmanlık bulundurmadan sabahlayıp akşamlayabilirsen, bunu yap. Oğulcuğum, bu (ahlâk) benim sünnetimdir. Kim, benim sünnetimi sever ve ihyâ ederse beni sevmiş olur. Beni seven de Cennette benimle olur."* (136)

Tirmizî, Abdullah b. Amr b. Âs'dan (r.a), O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v), buyurdu ki: *"Vallahi, Benî İsrail'in başına gelenler, bir ayakkabının eşine benzemesi gibi aynen benim ümmetimin başına da gelecektir. Hatta onlardan birisi, açıktan annesine yaklaşmışsa, benim ümmetim içinde de onu yapan olacaktır. İsrailoğulları yetmiş iki millete ayrıldı. Benim ümmetim de yet-*

(134) Buhârî, *İ'tisam*, 2; *Müsned*, II. 361.
(135) Benzeri rivâyetler için bkz. Müslim, *İman*, hadis no:232; Tirmizî, *İman*, 13; Dârimî, *Rikak*, 42; *Müsned*, I, 398.
(136) Tirmizî, *İlim*, 16; İbn Mâce, *Mukaddime*, 15.

miş üçe ayrılacak. Biri hariç, hepsi Cehennemdedir."

Ashâb: *"Kimdir onlar, ya Rasûlallah?"* diye sorunca, Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle buyurdu: *"Benim ve ashâbımın yolunda olanlardır."* (137)

İmam Buhârî, Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'den (r.a) rivâyet ediyor: Rasûlullah (s.a.v), şöyle buyurdu: *"Benimle, Allah Teâlâ'nın beni vasıta kılıp gönderdiği şeylerin misâli, şöyle bir adamın hâline benziyor: Adam, kavmine gelerek:*

'Ey kavmim! Ben (size saldırmak üzere gelen), bir orduyu gözlerimle gördüm. Hiç şüphesiz ben, büyük bir tehlikeyi haber veren bir uyarıcıyım. Kurtulmak için başınızın çaresine bakın,' diye feryat etti. Kavminden bir grup, adama inandı ve hemen gece yarısı yola çıkarak ellerindeki mühlet içinde yol aldılar. Kavminden bir grup da adamı yalanlayıp yerlerinde sabahladılar. Sabaha doğru ordu, bunlara saldırdı, kendilerini helâk edip köklerini kazıdı. İşte, bana itaat edip getirdiklerime uyanın misâli birinci grup gibidir. Bana isyan edip hak olarak getirdiklerimi yalanlayanın misâli de yerinde bekleyip helâk olanlar gibidir." (138)

İbn Hibban (354/966), **Abdullah b. Ömer**'den, O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v), buyurdu ki: *"Her amel için bir dinçlik ve iştiyak zamanı vardır. Kim, önceki amelindeki dinçlik ve iştiyakı kesilince yeni amelinde benim sünne-time yönelirse o, doğruyu bulmuş olur. Kim de sünnetin dışına yönelirse helâk olmuş olur."* (139)

Kâd-ı Iyâz, Rasûlullah (s.a.v) Efendimizin şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Allah Teâlâ, bir kulunu, yapıştığı sünnet sayesinde cennetine kor."* (140)

Tirmizî -hasen bir tarikle- ve **İbn Mâce**, **Amr b. Avf el-Müzenî**'den (r.a) rivâyet etmişlerdir: O, demiştir ki: Hz. Peygamber (s.a.v), **Bilâl b. Harîs**'e:

*"Bil, ya **Bilâl**,"* buyurdu. **Bilâl** (r.a):

"Ya Rasûlallah, neyi bileyim?" diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.v):

(137) Tirmizî, *İman*, 17.
(138) Buhârî, *Rikak*, 26; Müslim, *Fedâil*, 16.
(139) Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II. 158.
(140) Benzeri mânâ ve rivâyetler için bkz. *Şifa*, II, 19, 28.

"Bil ki, kim benim kaybolmuş bir sünnetimi ihyâ ederse, onunla amel edenlerin sevabının bir misli kendisine yazılır. Amel edenlerin sevabından da hiçbir şey eksiltilmez. Kim de Allah ve Rasûlü'nün razı olmadığı bozuk bir bid'at ortaya koyarsa, onunla amel edenlerin günahlarının bir misli de ona yazılır. Onların da günahından hiçbir şey eksiltilmez." (141)

Hâkîm, **Tabarânî** ve **İbn Hıbban**'ın, **Hz. Âişe** (r.a)'den rivâyet ettiklerine göre O, demiştir ki:

Rasûlullah (s.a.v), şöyle buyurdu:

"Şu altı kimseye Allah ve duâsı makbul bütün peygamberler lânet etmiştir:

1- Allah'ın Kitabı'na ilâve yapan,

2- Allah'ın kaderini yalanlayan,

3- Allah'ın aziz kıldığını zelil, zelil kıldığını aziz etmek için zorla ümmetimin başına geçen,

4- Allah'ın haram kıldığını helâl gören,

5- Allah'ın yakınlarıma yapılmasını haram kıldığını helâl sayan,

6- Sünnetimi terkeden." (142)

Tabarânî, *el-Kebîr*'de, **İbn Abbas** (r.h)'dan, O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v), buyurdu ki: *"Yeryüzünde Allah'ın sultanını zelil kılmak için uğraşan kimseyi, Allah Teâlâ - kıyâmette kendisi için hazırladığı azap bir yana- dünyada da zelil-ü rüsva eder."*

Müsedded, şu ziyâdeyi rivâyetinde zikrediyor: *"Allah'ın yeryüzündeki sultanı, Allah Teâlâ'nın Kitabı ve Rasûlü'nün (s.a.v) sünnetidir."* (143)

Yine **Tabarânî**, *el-Evsat*'da, **Câbir b. Abdullah** (r.a)'dan, O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v), buyurdu ki: *"Kime benden bir hadis ulaşır da onu yalanlarsa, şu üç şeyi yalanlamış olur: Allah'ı, Rasûlü'nü ve kendisine anlatılan hadisin hükmünü."*

---

(141) Tirmizî, *İlim*, 15; Ahmed, *Müsned*, II, 505.
(142) Bkz. *Câmiu's-Sağîr*, hadis no: 4460; *Feyzu'l-Kadîr*, IV, 96.
(143) Suyûtî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, XI, 94. 171; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, II, 170.

İbn Abdilberr, Kesir b. Abdullah b. Amr b. Avf'dan, o babasından, o da dedesinden, O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v), şöyle buyurdu: *"Size, kendilerine sımsıkı yapıştığınız zaman, asla sapıtmayacağınız iki şey bırakıyorum: Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün sünneti."* (144)

Hadisi, **Hâkim** uzunca bir şekliyle **İbn Abbas** (r.a)'dan rivâyet etmiş ve *"senedi sahihtir,"* demiştir.

Aynı hadisi, **Beyhakî** de *el-Medhal*'de, **Ebû Hureyre** (r.a)'den, sonundaki şu ziyâdeyle rivâyet etmiştir: *"Size, kendilerine yapıştıktan sonra asla sapıtmayacağınız iki şey bıraktım: Allah'ın Kitabı ve benim sünnetimdir. Bu ikisi, Cennette havz'a gelinceye kadar birbirinden ayrılmayacaklardır."*

İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v), şöyle buyurmuştur: *"Size, Allah Teâlâ'nın Kitabı'ndan bir emir ve hüküm verildiği zaman, onunla amel gerekir. Onu terk etme konusunda hiçbir kimse için özür olamaz. Meselenizin hükmü, Allah'ın Kitabı'nda yoksa, Peygamberin sünneti geçerlidir. Peygamberin sünneti bulunmazsa, ashâbımın sözüne müracaat edin. Şüphesiz ashâbım, gökteki yıldızlar gibidir. Hangisine tâbi olursanız, hidâyeti bulursunuz. Ashâbımın ihtilâfı sizin için rahmettir."* (145)

Tirmizî, Abdullah b. Amr (r.h)'dan, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Sizden birinizin hevâsı (düşünce ve arzuları), benim getirdiğim şeylere tâbi olmadıkça, o tam iman etmiş olmaz."*

Kâd-ı Iyâz (544/1149), **Ebû Hureyre**'den (r.a) rivâyet ediyor. O, demiştir ki: Rasûlullah (s.a.v), şöyle buyurdu: *"İnsanlar Allah'tan başka ilâh olmadığına şehâdet edip, bana ve getirdiklerime iman edinceye kadar kendileriyle savaşmakla emrolundum. Bunu yaptıkları zaman, benden, kanlarını ve mallarını korumuş olurlar. Ancak mallarından, dinin emrettiği kısmı alınır. Onların (iç) hesapları Allah'a aittir."*

Hadisi, **Müslim** ve diğer kütüb-ü sitte sahipleri de rivâyet etmişlerdir. Ancak onların rivâyetinde: *"...Bana ve getirdiklerime iman edinceye kadar..."* kısmı yoktur. **Müslim**'in lafzı şöyledir: *"İnsanlarla, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim Allah'ın Rasûlü oldu-*

(144) Suyûtî, *Câmiu's-Sağîr*, hadis no: 3282; Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, III, 240, 241; Hâkim, *Müstedrek*, I, 93; Beyhakî, *Sünen*, X, 114.

(145) Bu hadisin kaynak ve değerlendirilmesi için bkz. Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'l-Mevdûa*, I, 79, hadis no: 59.

ğuma şehâdet edinceye kadar kendileriyle savaşmakla emrolundum. Bunu söyledikleri zaman..." devamı yukarıda geçtiği gibidir.

Aliyyü'l-Kârî (1014/1605), **Suyûtî**'den (911/1505), bu hadisin mütevâtir olduğunu nakletmiştir.

İmam Ahmed, *Müsned*'de Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: "*Kim, bana uyarsa o, bendendir. Kim, sünnetimden yüz çevirirse o, benden değildir.*" (146)

Ebû Dâvud, **Temim ed-Dârî**'den, O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v), buyurdu ki:

"*Din nasihattır, din nasihattır, din nasihattır.*" Ashâb:

"*Kim için nasihattır, ya Rasûlallah?*" diye sorduklarında, Efendimiz (s.a.v):

"*Allah için, Kitabı için, Rasûlü için, müslümanların imamları için ve bütün müslümanlar içindir,*" buyurdu.

Daha önce, **Hattâbî** (388/998) ve başka âlimlerden, Allah, Allah'ın Kitabı ve Rasûlü için nasihatın ne mânâya geldiğini zikretmiştik. (147) "*Müslümanların imam (ve idarecilerine) nasihata gelince o, hak dairesinde kendilerine itaat, onlara hakta kalmaları için yardım, gerektiğinde hakkı emretmek, kendilerine en güzel olanı hatırlatmak, haktan gaflete düştüklerinde veya müslümanların işlerini gözardı ettiklerinde kendilerini uyarma olup, onlara karşı ayaklanma ve halkı tahrikle, aleyhlerine kalbleri ifsadı terk etmektir. Bütün müslümanlara nasihata gelince bu, onlara din ve dünya işlerinde faydalarına olanı göstermek ve bu konuda kendilerine söz ve fiillerle yardım etmek, gaflete düşenleri uyarmak, câhilleri aydınlatmak, muhtaç olanlara yardım etmek, kusurlarını örtmek, kendilerine gelen zararları defetmek ve faydalı şeyleri hizmetlerine sunmaktır.*" (148)

Beyhakî, *Medhal*'de, **Abdullah b. Amr** (r.a)'dan, O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v)'tan duyduğum herşeyi ezberlemek isteyerek yazıyordum. Kureyş, beni bundan nehyetti ve: "*Sen, Rasûlullah (s.a.v)'tan işittiğin herşeyi yazıyorsun. Halbuki O da bir insan, kızgınlık ve hoşnutluk hâllerinde konuştuğu olur (hepsinin yazılması doğru olmaz,)*" dediler. Bunun üzerine, ben de yazmayı bıraktım. Durumu Allah Rasûlü'ne (s.a.v) söyledim, buyurdu

---

(146) Buhârî, *İman*, 17; Müslim, *İman*, 32; Ebû Dâvûd, *Cihad*, 95; Tirmizî, *Tefsir*, 88; Nesâî, *Zekât*, 3; İbn Mâce, *Fiten*, 1-3.

(147) Bkz. *Şifâ*, II, 29.

(148) Kad-ı Iyâz, *Şifâ*, II. 29.

ki: *"Yaz! Nefsimi elinde tutan Allah'a yemin ederim ki, ondan -eliyle ağzına işaret etti- haktan başkası çıkmaz."* (149)

Hadisi, **İmam Ahmed, Ebû Dâvud, Hâkim, Dârîmî** ve başkaları da rivâyet etmişlerdir. Hadisin sıhhatini kitabımızın üçüncü bölümünde tahkik edeceğiz, inşâallah...

Müslim, Câbir b. Abdullah (r.h)'dan, O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v), bir hutbe verdi ve hutbesinde buyurdu ki: *"Bundan sonra muhakkak sözlerin en hayırlısı, Allah Teâlâ'nın Kitabı'dır. Hidâyetin en hayırlısı da **Muhammed'in** hidâyetidir. İşlerin en kötüsü (dinin ruhuna uymayan), sonradan icad edilmiş şeylerdir. (Dinin tasvip etmediği) herşey bid'attır. Her bid'at, sapıklıktır."*

Hadis, *Şifâ*'da biraz farklı ve kısa lafızlarla rivâyet edilmiştir.

Dârimî, Câbir b. Abdullah (r.a)'dan, O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir: **Hz. Ömer** (r.a), bir gün Rasûlullah'a (s.a.v) gelerek:

"Bazı Yahudilerden hoşumuza giden söz (ve haber)ler işitiyoruz. Onların bir kısmını yazmamızı uygun görür müsünüz?" diye sordu. Bunun üzerine Allah Rasûlü (s.a.v):

*"Yahudi ve Hıristiyanların sonunu düşünmeden birtakım işler yapıp şaşırdıkları gibi siz de mi şaşkınlığa düşmek istiyorsunuz? Şüphesiz ben, size apaçık, tertemiz haberler (ve din) getirdim. Şayet **Mûsâ** hayatta olsaydı, bana uymaktan başkası, kendisine câiz olmazdı,"* buyurdu.

Ebû Dâvud ve **İbn Mâce**'nin **Abdullah b. Amr** (r.a)'dan rivâyet ettiklerine göre O, şöyle demiştir:

Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu ki: *"(Asıl) ilim üçtür. Bunun dışındakiler -sahibi için- bir ihsândır. Asıl olan ilimler: Muhkem âyet, ayakta duran (yaşanan) sünnet, âdil hüküm vermek (ve taksim yapmak)."* (150)

Şeyhân (Buhârî ve **Müslim), Ebû Dâvud** ve **İbn Mâce**'nin rivâyetlerine göre Rasûlullah (s.a.v), şöyle buyurmuştur: *"Kim, bizim dinimizde, onun tasvip etmediği bir şey icad ederse o, (kişi ve işi) reddedilir."* (151)

(149) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, II, 27; Ebû Dâvud, *İlim*, 3 (No: 3646).
(150) Ebû Dâvud, *Ferâiz*, 1; İbn Mâce, *Mukaddime*, 8.
(151) Buhârî, *İ'tisâm*, 20; Müslim, *Ekdiyye*, 17; 18; Ebû Dâvud, *Sünnet*, 5; İbn Mâce, *Mukaddime*, 2.

İkinci Grup Hadisler

Burada vereceğimiz hadisler, şu konuları ortaya koymaktadır:

1- Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetine yapışmak.

2- Sadece Kur'ân'da olanı alıp onunla amelden, Kur'ân'da olan bir hüküm getirmediği zaman sünneti terketmekten, hevâya uymaktan ve kendi görüşüyle yetinmekten nehiy.

3- Allah'ın Rasûlü, ancak O'nun farz kıldığını emreder ve sadece O'nun sakındırdıklarını nehyeder. Daha önceki haberlerde geçtiği gibi...

Ebû Dâvud, **Tirmizî** ve **İbn Mâce**'nin **Irbaz b. Sâriye**'den (r.a) rivâyet ettiklerine göre o, şöyle demiştir: Rasûlullah (s.a.v), bir gün bize namaz kıldırdı. Sonra bize dönerek etkili bir vaaz verdi. Öyle ki gözlerimiz yaşardı, kalplerimiz duygulandı. Cemaatten bir kişi:

"Ya Rasûlallah ! Bu vaazınız, sanki veda edecek bir kimsenin konuşmasına benziyor. Bizlere ne tavsiyede bulunursunuz?" dedi. Allah Rasûlü (s.a.v):

"Size, Allah'tan korkmanızı, başınızdaki idareci Habeşli bir köle de olsa, dinleyip itaat etmenizi tavsiye ederim. Şüphesiz, sizden (benden sonra) yaşayacak olanlar, pek çok ihtilâflar görecektir. Sizin, benim sünnetime ve hidâyet üzere giden râşid halifelerimin gidişâtına sarılmanız gerekir. Onlara yapışıp canla-başla sahip çıkın. (Dinin tasvip etmediği) sonradan dine sokulan şeylerden sakınınız. Şüphesiz, (bu sıfattaki) her yeni şey, bida'ttir. Her bid'at dalâlettir. (Tevbe edilmeyen) her dalâletin sahibi ateştedir." (152)

Müslim, **Râfî b. Hudeyç**'ten (r.a), Rasûlullah'ın (a.s) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Siz, dünya işlerinizi daha iyi bilirsiniz. Ben de dinle ilgili işlerinizi en iyi bilirim. Size, dininizle ilgili bir şey emrettiğim zaman onu alıp yapınız."* (153)

Buhârî ve **Müslim**, **Ebû Hureyre**'den (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: *"Ben size bir şey söylemediğim müddetçe, beni kendi hâlime bırakın. Sizden öncekilerin helâk oluşu, ancak peygamberlerine çok sual sorup, onlara muhâlefet etmeleri yüzünden olmuştur. Öyleyse size herhangi bir şeyi nehyettiğim zaman ondan kaçının, bir şeyi emrettiğimde de gücünü-*

---

(152) Ebû Dâvud, *Sünnet*, h.no: 5; İbn Mâce, *Mukaddime*; 6: Dârimî, *Mukaddime*, 16; Beyhakî, *Sünen*, X, 114.

(153) Müslim, *Fedâil*, 140.

zün yettiği kadar, onu yapın." (154)

Yine **Buhârî** ve **Müslim**, **Hz. Âişe**'den (r.h), O'nun şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Rasûlullah (s.a.v), yapılmasında ruhsat olan bir iş yaptı. Bir grup kimse de onu yapmaktan uzak durdular. Bu hareketleri Rasûlullah'a (a.s) ulaştı. Bunun üzerine, ashâbına bir konuşma yaptı; Allah'a hamd ve senâdan sonra: *"Bazılarına ne oluyor ki, benim yaptığım bir işi yapmaktan çekiniyorlar. Vallahi, ben, onların Allah'ı en iyi bileni ve O'ndan en çok korkanıyım,"* buyurdu. (155)

Hâfız İbn Hâcer (852/1448), **İbnu'd-Din ed-Dâvudî**'den şunu nakletmiştir: *"Rasûlullah'ın (a.s) ruhsatla amel ettiği bir işten çekinmek, en büyük günahlardan biridir. Çünkü böyle yapan kimse, kendisini, Allah Rasûlün (s.a.v)'den daha müttaki görmektedir."*

"Ben derim ki: Böyle düşünenin dinden çıktığında şüphe yoktur. Fakat hadiste işaret edilen kimse, Hz. Peygamber (s.a.v)'in geçmiş ve gelecek günahlarının affedildiğini, O, bir işte ruhsatla amel ettiğinde günahları af garantisi verilmeyen kimseler gibi olmadığını, günahları affedilmeyen kimselerin kurtuluşa ermesi için azîmet ve zor ameller yapmaya muhtaç olduğunu sebep göstermiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v) de onlara, her ne kadar günahları affedilmiş olsa bile, bununla beraber, insanların Allah'tan en çok korkanının kendisi olduğunu haber vermiştir. Demek ki Hz. Peygamber (s.a.v), ruhsat olsun, azîmet olsun, her ne tür amel etse, amelinde son derece takvâ ve haşyet içindedir. Günahlarının affedilme nimeti O'nu, amelinde gevşekliğe götürmemiş, bilakis O, bu nimetin şükrünü edâ için çırpınmıştır. O'nun, bazen amelinde ruhsatla hareket etmesi, azîmet olanı, gayret ve dinçlikle yapmasına yardım içindir." (156)

İmam Şâfiî, Ebû Dâvud, Tirmizî ve **İbn Mâce, Ebû Râfi**'den (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: *"Sakın, sizden birini, koltuğuna yaslanmış bir halde kendisine emrettiğim veya nehyettiğim bir haber geldiğinde: 'Bunu ben bilmi-yorum. Biz Kur'ân'da bulduğumuza tâbi oluruz,' derken bulmayayım."* (157)

---

(154) Buhârî, *İ'tisâm*, 6; Müslim, *Fedâil*, 130.
(155) Buhârî, *Edeb*, 72; Müslim, *Sıyam*, 74; Ahmed, *Müsned*, VI, 45.
(156) İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, XIII, 216-217.
(157) Ebû Dâvud, *Sünnet*, h. no: 4605; Tirmizî, *İlim* 10; İbn Mâce, *Mukaddime*, 2; *Müsned*, VI, 8; Şâfiî, *Risâle*, 403-404.

Üçüncü Grup Hadisler

Bu kısımda vereceğimiz hadisler, Hz.Peygamber (s.a.v)'in hadislerinin dinlenmesi, onların ezberlenmesi ve onları kendi asrında yaşayanların, daha sonra gelecek olanlara tebliğ etmesiyle ilgili emirlerini ve bu işi yapanlara büyük bir ecir vaadini ifade etmektedir.

O'nun bu emirleri, sünnetin hüccet olmasını gerekli kılmaktadır.

İmam Şâfiî (r.h), demiştir ki: *"Rasûlullah (s.a.v), kendi sözünün dinlenip ezberlenmesi ve hakkıyla aktarılmasını tavsiye etmiştir. Bu da O'nun, ancak kendisine tebliğ yapılanlara hüccet olan şeyleri emrettiğini gösterir. Çünkü bu, ya yerine getirilmesi gereken bir helâl, ya kaçınılması gereken bir haram veya uygulanması icab eden bir had veyahut alınıp verilmesi gereken bir mal veyahut da din ve dünya ile ilgili bir nasihattır."*

Hz. Peygamber (s.a.v)'in kendisi adına yalan söylemekten ve hadisini gizlemekten nehyetmesi, bunu yapanları şiddetli bir azabla tehdit etmesi ve kendisi adına yalan söylemenin, başkası adına yalan söylemek gibi olmadığını bildirmesi de onun haberlerinin, daha sonrakiler için bir delil ve kaynak olduğunu gösterir.

Bunun böyle olmasının tek sebebi şudur: Hadîs-i şerîf, Allah Teâlâ'nın hükümlerini kapsayan bir delildir. Bu durumda, Hz. Peygamber (a.s) adına yalan söylemek ve ondan sâdır olan herhangi bir şeyi gizlemek, Allah'ın hükmünü değiştirmeye, insanların ondan câhil kalmasına ve Allah'ın indirdiklerinin dışındaki şeylerle amele götürür.

Hadis-i şerîfler, bahsettiğimiz konumda olmasaydı Hz. Peygamber (s.a.v)'in dışındaki bir kimse adına yalan söylemek ve ondan sâdır olan şeyleri gizlemekle, Rasûlullah (a.s) adına yalan söylemek ve ondan sâdır olan şeyleri gizlemek arasında bir fark olmaz, onun adına yalan söyleyenle, haberlerini gizleyen kimse, bu şiddetli tehdidi haketmezdi.

Beyhakî *Medhal*'de ve **Dârimî** *Sünen*'inde, **Ebû Zerr**'in (r.a) şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: *"Rasûlullah (s.a.v), bize, iyiliği emretmek, kötülükten nehyet-mek ve insanlara sünnetleri öğretmemiz konusunda gevşek ve âciz olmamamızı emretti."* (158)

Rasûlullah (s.a.v), veda haccında vermiş olduğu hutbede şöyle

(158) Ahmed, *Müsned*, V, 165; Dârimî, *Mukaddime*, 46.

buyurmuştur: *"Dikkat edin! Sizden burada bulunanlar, bulunmayanlara sözlerimi ulaştırsın. Kendisine haber ulaştırılan nice kimseler, onu ilk işiten ve nakledenden daha anlayışlı ve kavrayışlıdır."* (159)

Beyhakî (458/1066) demiştir ki: *"Şayet sünnetin delil oluşu sabit ve zarûrî olmasaydı; Hz. Peygamber (s.a.v), veda hutbesinde, kendisini dinleyenlere, dinleriyle ilgili işleri öğrettikten sonra: 'Dikkat! Sözlerimi tebliğ edin,' demezdi."*

İmam Şâfiî (r.h), **İbn Mesud**'dan (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Benden işittiği hadisi ezberleyip hıfzeden ve onu başkalarına tebliğ eden kimsenin, Allah, yüzünü ağartsın. Nice fıkha kaynak olacak ilimleri taşıyan vardır ki, fakih değildir. Nice fıkıh yüklü kimseler, kendisinden daha fakih (anlayışlı) olana ilim nakleder. Üç şey vardır ki, müslümanın kalbi, onlarda hıyânetlik içinde olmaz. Bunlar: Allah için ihlâsla amel, müslümanlara nasihat ve cemaatlarına devam. Şüphesiz müslümanların birbirini hakka daveti, onları şerden korur ve destek olur."* (160)

İbn Abdilberr, bu hadisi kısa olarak rivâyet etmiştir. **Hatîb Tebrîzî** (737/1336), *Mişkâtu'l-Mesâhih*'te şöyle der: *"Hadisi, **Şâfiî, Beyhakî** -Medhal'de- **Ahmed, Tirmizî, Ebû Dâvud, İbn Mâce** ve **Dârimî, Zeyd b. Sâbit**'ten (r.a) rivâyet etmişler; ancak **Ebû Dâvud** ve **Tirmizî**, 'Üç şey var ki, onlarda hiyânetlik yapmaz...' kısmını zikretmemişlerdir."* **Suyûtî**, *Miftâhu'l-Cenne* isimli eserinde, hadisin ilk kısmım rivâyet etmiş ve *"Bu hadis mütevâtirdir,"* demiştir.

Nasr el-Makdisî, *el-Hucce alâ Târiki'l-Muhacce* adlı eserinde **Hz. Ali**'den, Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Size, benden, ashâbımdan ve önceki nebilerden sonra bütün bunlar adına kimlerin halife olduğunu söyleyeyim mi? Onlar, Allah için, Allah yolunda Kur'ân'ı ve hadislerimi taşıyıp başkalarına nakledenlerdir."* (161)

Tabarânî *el-Evsat*'da, **İbn Abbas**'tan (r.h), O'nun şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah (s.a.v): *"Allah'ım! Halifelerime rahmet eyle,"* buyurdu. Biz, *"Ya Rasûlallah! Sizin halifeleriniz kimlerdir?"* diye sorduk. Efendimiz (s.a.v): *"Benden sonra gelip hadislerimi rivâyet eden ve onları insanlara öğretenlerdir,"* buyurdu. (162)

(159) Buhârî, *İlim*, 9; Müslim, *Kasame*, 29; İbn Mâce, *Mukaddime*, 18; *Müsned*, VI, 4.
(160) Buhârî, *İlim*, 9; Tirmizi, *İlim*, 7; Hadisin ilk kısmı İbn Mace, *Mukaddime*, 18; İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, I, 40.
(161) Suyûtî, *Câmiu'l-Kebîr*, I, 350; Deylemi, *Müsned*, h. no; 467.
(162) Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 126; *Kenzu'l-Ummal*, X, 221, 229-294.

el-Makdisî, *el-Hucce* kitabında, **Berâ b. Âzib**'den (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Kim, kendisine faydalı olacak iki hadisi öğrenir veya başkasına faydalanacağı iki hadis öğretirse, bu yaptığı iş, altmış yıllık (nafile) ibâdetten daha hayırlıdır."* (163)

Ebû Nuaym (430/1038), *Hilye*'de, **İbn Abbas**'tan (r.h), Rasûlullah'ın (a.s) şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Kim, ümmetime, uygulanmasıyla bir sünnetin yerine getirildiği veya bir bid'atın ortadan kalktığı bir hadis ulaştırırsa ona Cennet vardır."* (164)

el-Makdisî, *el-Hucce*'de, **Ebû Hureyre** (r.a)'den, Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Kim, ümmetim için kendilerine dinî işlerinde faydası olacak kırk hadis ezberlerse, kıyâmet günü âlimlerle birlikte haşredilir."* (165)

Makdisî, hadisi başka bir senedle, **Ebû Hureyre**'den şu lafızlarla rivâyet etmiştir: *"Kıyâmet günü peygamberlerle beraber haşrolunur."* Yine müellif, bir başka yolla, **Ebû'd-Derdâ**'dan (r.a): *"Allah o kimseyi kıyâmet günü fakih olarak diriltir, ben de kendisine şahid olurum,"* lafzıyla, **İbn Abbas**'tan da (r.h): *"Kıyâmet günü ben ona şefaatçi olurum,"* ifadeleriyle rivâyet etmiştir.

Buhârî, **Abdullah b. Amr**'dan (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Benden (duyduğunuz) bir âyet de olsa onu tebliğ edin. Hadislerimi de rivâyet ediniz ve yalan söylemeyiniz. Kim, kasıtlı olarak benim adıma yalan söylerse kendini, Cehennem'deki yerine hazırlansın."* (166)

Tabarânî, *Evsat*'da, **Ebû Bekîr**'den (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Kim benim adıma kasıtlı olarak yalan söyler veya emrettiğim bir şeyi reddederse, Cehennem'deki yerine kendini hazırlasın."* (167)

Yine **Tabarânî**, *el-Kebîr*'de, **Selman el-Fârisî**'den (r.a), Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Kim, benim adıma kasıtlı olarak yalan söylerse, Cehennem'de gireceği yere kendisini hazırlasın. Kim, benden kendisine ulaşan bir hadisi reddederse, kıyâmet günü onun hasmı ben olurum. Size, benden yakînen tanıma-*

---

(163) Suyûtî, *el-Kebîr*, I, 764; Hatib, *Şerefu Ashâbi'l-Hadis*, 80.
(164) Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 44; Suyutî, *es-Sağîr*, h. no: 8363; Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr*, VI, 44.
(165) Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 189; Aclûnî, *Keşfi'l-Hafâ*, II, 246.
(166) Buhârî, *Enbiyâ*, 50; Tirmizî, *İlm*, 13.
(167) *Mecmaü'z-Zevâid*, I, 136-138.

dığınız bir hadis ulaştığı zaman: 'Allah en iyisini bilir,' deyiniz." (168)

Buhârî ve **Müslim, Muğire**'den (r.a), Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: *"Benim adıma yalan söylemek, başkası adına yalan söylemek gibi değildir. Kim, kasden benim adıma yalan söylerse, ateşteki yerine hazır olsun."* (169)

el-Makdisî *el-Hucce*'de, **Ebu'd-Derdâ**'dan (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet eder: *"Kim, sabah ve akşam sünnetimi öğrenmek arzusuyla yola çıkarsa, sabah akşam Allah yolunda cihad eden kimse gibi sevâba ulaşır. Kim, Allah Teâlâ'nın kendisine öğrettiği bir ilmi (isteyeni ve duyurulma gereği varken) gizlerse, Allah Teâlâ, kıyâmet günü ağzına ateşten bir gem vurur."* (170)

Yine **el-Makdîsî**'nin, **Muaz b. Cebel**'den (r.a) rivâyetine göre Rasûlullah (s.a.v), şöyle buyurmuştur: *"Ümmetimin arasında bid'atler yayıldığı ve ashâbıma dil uzaltıldığı zaman âlim, ilmini ortaya koysun. Eğer bunu yapmazsa, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti üzerine olur."* (171)

Velid b. Süleyman'a: *"İlmin ortaya konması nedir?"* diye sorulunca, *"Sünnetin açıklanmasıdır,"* demiştir.

Beşinci Delil: Sadece Kur'ân-ı Kerîm'le Amel Etmenin Güç ve Zor Olmasıdır

Kendisine bir vahiy gelmeyen ve Allah tarafından vahiyle desteklenmeyen hiçbir kimsenin, sadece Kur'ân'dan, İslâm şeriatının hüküm ve tafsilâtını anlaması mümkün değildir. Bunun için o kimseye, vahiy yoluyla gelen veya Hz. Peygamber (s.a.v)'in kendi içtihadıyla Kur'ân'dan çıkardığı ve Allah Teâlâ'nın tasvip ettiği sünnete bakması gerekir. Ancak bu şekilde, Allah'ın murâdını anlamak ve Kur'ân'dan, hükümlerin tafsilâtını ortaya çıkarmak mümkün olur. Çünkü bunun için tek yol sünnettir.

Şayet sünnet, hüccet (hükümlerde delil ve kaynak) olmasaydı, müçtehidlerden hiçbirinin ona bakması ve bu konuda ondan destek alması sahih olmaz ve hiçbir kimse, mükellef olduğu şeyi anlamazdı. Bu durumda hükümler yok olur, teklif ortadan kalkar ve Allah Teâlâ

(168) *Mecmaü'z-Zevâid*, I, aynı yer.
(169) Buhârî, *İlm*, 38; Müslim, *Zühd*, 72; Ebû Dâvud, *İlm*, 4.
(170) Bkz. *Mecmaü'z-Zevâid*, I, 163.
(171) Aynı yer.

için mümkün olmayan bir abes meydana gelmiş olurdu.

Zikrettiğimiz bu konularda, bir müçtehidin tek başına, kendi görüşüyle hareket etmesi mümkün değildir. Çünkü Kur'ân, i'cazda en yüksek noktada, belâgat ve fesâhatta en ileri seviyede olduğu için pek yüksek mânâlar ve söyleyenle kendisine vahyedilenin dışında kimsenin bilemeyeceği, çoğu bize kapalı, pek çok esrâr ve ilim hazineleri ihtiva etmektedir.

İmam Buhârî rivâyet ediyor: Rasûlullah Efendimiz (s.a.v)'e, kırmızı tüylü (en değerli) develerden zekât verilip verilmeyeceği sorulduğunda: *"Bana (şu ana kadar) bu hususta: 'Kim, zerre miktar hayır işlerse, âhirette onu görür (sevâbına nâil olur); kim de zerre miktar şer işlerse âhirette onu görür.'* [172] *meâlindeki, geniş mânâlı ve mevzuunda tek olan âyetten başkası inmedi,"* buyurdu. [173]

Şimdi, soruya ve cevaba iyi bak. O'nun, bu âyetten, sorulan sorunun hükmünü nasıl çıkardığına dikkat et. Bir başkasının bunu yapmaya gücü yeter mi..?

Kur'ân-ı Kerîm, aynı zamanda birtakım mücmel (kapalı) ve müşkil âyetleri ihtiva etmektedir. Amel için onları açıklayacak, te'vil ve tefsir edecek bir şerh gerekmektedir. Bu şerh ve açıklamanın, Allah Teâlâ katından olması gerekir. Çünkü kullarını mükellef tutan, O'dur. Âyette neyin kasdedildiğini en iyi O bilir; başkası buna vâkıf olamaz. İşte bu açıklama, vahiyle bildirilmiş olan veya Rasûlullah (a.s)'ın kendi içtihadıyla ortaya koyduğu ve Allah tarafından tasvip gören sünnettir.

Bunun için Allah Teâlâ, şöyle buyurmuştur: *"Kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye, sana bu Kur'ân'ı indirdik."* [174]

Bu dediğimize örnek olabilecek birkaç misal verelim: Allah Teâlâ, âyetinde: *"Gereği üzere namazı kılınız ve zekâtı veriniz,"* buyurmaktadır.

Bu âyetten, namaz ve zekâtın farz olduğu anlaşılmaktadır. Fakat farz kılınan bu namazın mahiyeti ve keyfiyeti nedir? Ne zaman yapılır? Kaç rek'at kılınır? Kime farzdır? Ömürde kaç defa farz olur? Bunlar, sadece bu emirle bilinmemektedir.

Aynı şekilde zekâtı ele alalım. Zekât nedir? Kime farzdır? Hangi

(172) Zilzâl, 7-8.
(173) Buhârî, *Tefsiru Sûre* (99), 1, 2; Müslim, *Zekât*, 24, 25; *Tâc*, IV, 296.
(174) Nahl, 44.

maldan gerekir? Miktarı ve farz olma şartı nedir? Sadece yukarıdaki emirden bunların cevabı anlaşılabilir mi?

Bir başka âyette Allah Teâlâ buyurmuştur ki: *"Şimdi siz, akşama ulaştığınızda ve sabaha kavuştuğunuzda Allah'ı tesbih ediniz."* (175).

Bu âyetten tesbihin vâcib, vaktinin de kısaca sabah ve akşam olduğunu anlıyoruz.

Fakat buradaki tesbihden kasdedilen nedir? *"Namaz kılınız.."* âyetindeki namaz mıdır? Yoksa *"Sübhânallah"* demek gibi başka bir şey midir?

Bir başka âyette ilâhî emir şudur: *"Kur'ân'dan kolayına geleni oku..."* (176) Bu âyetten, kolay olan şeyin kıraatının vâcib olduğunu anlıyoruz. Fakat bu kıraatla ne kasdedilmektedir? O, namaz mıdır? Yoksa Kur'ân okumak mıdır? Namaz olduğunda, tek rek'at yeterli midir? Yeterli olduğunu düşünelim. Peki, bu bir rek'atta neler yapılacak, nasıl kılınacaktır?

Başka bir âyette şu emir verilir: *"Ey iman edenler! Rükû ve secde edin."* (177) Bu âyetten rükû ve secdenin farz olduğunu anlıyoruz. Fakat bunların yapılış şekli nasıldır? Bunlardan murâd nedir? Namaz mıdır, yoksa başka bir şey midir? Kasdedilen namaz ise rükû ve secdelerin adedi aynı mı olacak; biri, diğerinden farklı mı olacak?.. Bunlar, bu âyetten anlaşılmamaktadır.

Bir başka ilâhî emir: *"Şüphesiz Allah ve melekleri, Peygambere salât etmektedirler. Ey iman edenler, siz de Peygambere salât edin ve tam bir teslimiyetle selâm verin."* (178) Âyette geçen *"salât"*la ne kasdedilmektedir? Bu, Allah Teâ-lâ'nın,*"Salâtı (namazı) kılınız,"* âyetindeki namaz mıdır, yoksa başka bir şey midir? Allah'ın, meleklerin ve bizim salâtımız nedir? Nasıl olur?

Şu âyete bakalım: *"Altını ve gümüşü biriktirip, onları Allah yolunda infâk etme-yenlere, acıklı bir azâbı müjdele."* (179) Bu âyetten, mal biriktirmenin ve infâk etmemenin haram olduğunu anlıyoruz. Fakat mal yığmaya mukabil, yapılması istenen infâkla ne kasdediliyor? Bu infâk şekli, âyet-i kerîme nâzil olduğu zaman Sahâbe'nin an-

(175) Rum, 17.
(176) Müzzemmil, 20.
(177) Hacc, 77.
(178) Ahzâb, 56.
(179) Tevbe, 34.

ladığı gibi bütün malın infâk edilmesi midir, yoksa bir kısmının verilmesi midir? Bu kısmın da miktarı ne kadardır? Bunlar, ifade edilmemiştir.

Şu âyete bakalım: *"Hacc ve umreyi Allah için tamamlayın."* (180) Âyet-i kerîmeden, hacc ve umrenin eksiksiz yapılmasının farz olduğunu anlıyoruz. Fakat bunlardan kasdedilen nedir? Câhiliye döneminde Arapların hacc ve umre adına yaptıkları bütün fiiller mi, yoksa başka bir şey mi? Hacc ve umre nedir? Ömürde kaç kere farzdır? Âyette bu konular açıklanmamıştır.

Bir başka âyeti ele alalım. Allah Teâlâ buyurmuştur ki: *"İman eden ve imanlarına zulüm karıştırmayan kimseler (var ya), işte güven onlarındır. Ve doğru yolda olanlar da onlardır."* (181) Allah Teâlâ'nın emniyet ve hidâyet için bulunmamasını şart koştuğu zulüm nedir? Sahâbe-i Kirâm'ın anladığı gibi bütün günah çeşitleri midir? (182) Yoksa ondan bir çeşit midir? Öyleyse bu çeşit hangisidir? Bütün bunları, direkt olarak âyetten anlama imkânımız yoktur.

"Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza ve Allah'tan (başkalarına) bir ibret olmak üzere ellerini kesin. Allah Azîz ve Hakîm'dir." (183) Bu âyet-i kerîmeden, hırsızlık yapan erkek ve kadının ellerinin kesilmesinin farz olduğunu anlıyoruz. Fakat el kesmeyi icab ettiren bu hırsızhk, lügat mânâsından anlaşılan bütün hırsızlık çeşitleri midir, yoksa başka bir şey midir? Eğer başka bir çeşit ise, o nedir? Şartları ve çalınması el kesmeyi gerektiren malın miktarı (nisabı) nedir? Sonra bu kesmenin şekli nasıl olacaktır; el omuzdan itibaren mi, dirsekten aşağı mı, yoksa bilekten bu tarafı mı kesilecektir? Ve bu kesme işi, hırsızlık tekerrür ettikçe tekrarlanacak mıdır? Bu ve bunlara benzer pek çok konu açıklama istemekte ve bunu âyetten anlama imkânımız da bulunmamaktadır. Kur'ân'da, buna benzer pek çok âyet-i kerîme vardır.

Şimdi bir an, bu ve benzeri âyet-i kerîmelerde zikrettiğimiz durumları açıklayan sünneti, zarûret-i diniyyeden sünnet vasıtasıyla bilinen şeyleri ve fakihlerin sünnete dayanarak elde ettikleri kıyas ve benzeri delilleri kullanmak suretiyle içtihadlarıyla ortaya koyduk-

(180) Bakara, 196.
(181) En'am, 82.
(182) Bu âyet-i kerime nâzil olduğu zaman Ashâb-ı Kirâm'a ağır geldi ve: "Hangimiz nefsine zulmetmedi ki?" dediler. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v): "Sizin zannettiğiniz gibi değildir. Burada kasdedilen zulüm, Lokman'ın vasiyyetinde: 'Yavrum, Allah'a şirk koşma, şüphesiz şirk büyük bir zulümdür.' (Lokman, 13) dediği şirktir," buyurdu. Bkz. Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, Cüz: VII, 255; Kurtûbî, *el-Câmi'*, VII, 30.
(183) Mâide, 38.

ları hükümleri bir kenara bırak. Evet, bütün bunları bir kenara bırak ve sonra düşün; yukarıda bahsettiğimiz ve benzeri durumlara cevap vermeye kim güç yetirebilir? Şayet bir kısmına cevap verilebildiğini düşünsek bile bu, hepsi için mümkün müdür?

Kimse buna güç yetiremediği zaman, bu vazifeleri yerine getirmemiz mümkün olabilir mi? Hem Allah Teâlâ'nın bizden gizlediği ve ne istediğini açıklamadığı birtakım vazifelerle bizi yükümlü tutması düşünülebilir mi? Böyle bir şeyin Allah Teâlâ'dan sâdır olması, hem muhâl hem de abes değil midir?

Bütün bunlar, Allah Teâlâ'nın, Kitabı'nda kapalı olarak zikrettiği bu tekliflerle bizi yükümlü tutmadığını -çünkü O, bizim akıllarımızın, ilâhî murâdı anlamaktan âciz olduğunu en güzel şekilde bilmektedir- ancak onları bize açıklayacak, tefsir edecek bir şârih ve müfessir tayin ettiğini göstermektedir. O da bütün bunları, vahiy ve onun desteği ile yapan Rasûlullah'tır (s.a.v).

İbn Hazm'ın (r.h) sözleri de bu söylediklerimizi desteklemektedir; o, *el-İhkam*'da şöyle demektedir: *"Kur'ân'ın hangi âyetinde, öğle namazının farzının dört ve akşamın üç rek'at olduğunu, rükûnun, secdenin, kıraatın ve selâmın yapılış şeklini, oruçta sakınılacak şeyleri, altın, gümüş, koyun, deve ve sığır zekâtlarının ne şekilde olduğunu ve bunların ne kadarından ne kadar zekât alınacağını, haccın vakti, Arafat'ta vakfe, orada ve müzdelifedeki namaz, taşların atılması, ihrâmın şekli, hacda sakınılacak şeyler gibi hacla ilgili amelleri, hırsızın elinin kesilmesini, haram kılan süt emme şeklini, haram olan yiyecekleri, hayvan boğazlama ve kurban kesmenin usûlünü, hadlerin hükümlerini, boşamanın nasıl vukû bulacağını, alış-veriş hükümlerini, faizin ne ve nasıl oluştuğunu, hüküm ve dâvaların teferruatını, yemin çeşitlerini, hapis sebeplerini, mehirler ve diğer fıkhî meselelerin açıklamasını bulabiliriz?"*

"Kur'ân'da birtakım hükümler vardır ki, eğer onlarla karşı karşıya bırakılsak, nasıl amel edeceğimizi anlayamayız. Onları anlamak için tek müracaat kaynağı, Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen nakillerdir. İcmâ da bir kaynaktır; fakat o, bazı meselelerde hükme medâr olur. Biz, bütün bunları, Kitâbu'l-Merâtib adlı eserimizde toplayıp zikrettik. Demek ki, zarûrî olarak hadise başvurmak lâzımdır." (184)

"Şayet bir kimse, 'Biz, ancak Kur'ân'da bulduğumuzu alır, uygularız' derse, icmâ-i ümmet ile kâfir olur. Böyle düşünen bir kimse-

(184) İbn Hazm, *el-İhkam*, II, 79-80.

ye namaz olarak öğle ile akşam arasında bir rek'at, fecrin doğuşuyla da diğer bir rek'at kılması gerekli olmaktadır. [185] *Çünkü namaz diyebilmek için en az bir rek'at olması yeterlidir. En fazlası için de âyette bir sınır yoktur. Bunu söyleyen kimse, malı ve kanı helâl müşrik bir kâfirdir. Böyle bir görüşe, sadece ümmetin kâfir olduklarında icmâ ettiği bazı müfrid Râfizî'ler sahiptir. Hidâyet ve tevfik Allah'ın elindedir."*

"Şunu da bilelim: Eğer bir kimse, sadece ümmetin icmâ ettiği hükümleri alıp hakkında nass bulunan konularda ihtilâf ettikleri bütün hükümleri terketse, ittifakla fâsık olur."

İmam Şâfiî (r.h), (204/819) *er-Risâle* ve *Cimâu'l-İlm* adlı eserlerinde, **İbn Hazm**'ın söylediklerine benzer şeyler zikretmiştir. Daha önce, Üstad **Hüdarî**'nin, kendisinden yapmış olduğu nakillerde bu konuyla ilgili bahisler geçmişti. Şimdi onun, *Risâle*'de geçen bazı sözlerini zikredelim:

Allah kendisine rahmet etsin, O, *Risâle*'de demiştir ki: [186]

"Allah'ın Kitabı'nın tam olarak anlaşılması için şunların bilinmesi gerekir:

1- Bütün Kur'ân'ın kendisiyle nâzil olduğu Arapça.

2- Kur'ân'ın nâsih ve mensûhu.

3- Farz, edeb, irşâd ve ibâha ifade eden hükümler.

4- Allah'ın Kitabı'nda farz kıldığı ve Peygamberi'nin diliyle (sünnet yoluyla) açıkladığı hükümlerde, Peygamberi'ne verdiği açıklama görevi ve yetkisi.

5- Allah'ın farz kıldığı bütün hükümlerde murâdının ne ve kimler olduğu, hükmün bütün kullarına mı yoksa bazısına mı hitab ettiği.

6- İnsanlara farz kıldığı taat ve ibâdetler.

7- Darb-ı meseller ki bunlar, Allah'ın taatına sevkeden, O'na isyandan sakındıran, nefsanî hazların getirdiği gafleti ortadan kaldıran; nâfile ve faziletlere iştiyakı artıran birtakım misallerdir. Âlimlerin de ancak bildikleri konularda konuşmaları gerekir."

İleride yine **İmam Şâfiî**'den bazı nakiller yapacağız inşâallah.

(185) Namazla ilgili âyetten anlaşılan budur (İsrâ, 78). Fakat âyet kapalıdır. Hz. Peygamber'in uygulama ve beyanları ile murâd-ı ilâhî anlaşılmakta ve emir uygulanabilmektedir.

(186) Şâfiî, *Risâle*, 40-41.

Allah'ın Kitabı'nı, sadece âyetlerle ve aklımızla anlayamayacağımız konusunda ve sünnet olmadan bunun mümkün olmadığı hususunda pek çok hadîs-i şerîfler vârid olmuştur. Yine bu konuda Sahâbe ve onlardan sonrakilerden sayısız haber rivâyet edilmiştir. Hepsi de aynı konuda ittifak halindedir.

Şimdi bunlardan bir kısmını zikredelim:

İbn Ebî Müleyke, Hz. Ebû Bekir (r.a)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Allah'ın Kitabı'ndan bir âyet hakkında kendi görüşümle bir şey söyler veya bilmediğim bir konuda konuşursam, hangi yer beni üzerinde taşır ve hangi semâ beni gölgelendirir."*

İbn Abdilberr, Amr b. Dinar'dan, **Hz. Ömer**'in (r.a) şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Sizin için sadece iki adamdan korkuyorum: Biri, Kur'ân'ı asıl mânâsının dışında yorumlayan, diğeri de mü'min kardeşinin aleyhine sultana şikâyete koşuşturan."*

Yine **İbn Abdilberr, Abdulaziz b. Ebi Hâzim**'den, **Hz. Ömer** (r.a)'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Bu ümmet için imanı kendisini kötülükten koruyacak mü'minle, fıskı açık fâsıktan korkmuyorum. Fakat diliyle süsleyerek Kur'ân okuyan ve sonra onu asıl mânâsının dışında yorumlayan adamdan korkuyorum."*

Beyhakî *el-Medhal*'de, **Lâlekâî** *es-Sünne*'de, **Hz. Ömer**'in şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: *"Kendi görüşüyle hüküm çıkaranlardan sakının. Şüphesiz onlar, sünnet düşmanıdırlar. Rasûlullah (s.a.v)'ın hadislerini ezberlemek ve öğrenmek kendilerine zor geldiği için kendi görüşleriyle konuşmaya başladılar. Böylece, kendileri haktan saptı; başkalarını da sapıttılar."*

Dârimî ve **Lâlekâî** *es-Sünne*'de, **Hz. Ömer**'in şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: *"Sizinle, Kur'ân'ın müteşâbih ve hükmü kesin olmayan âyetleriyle mücadeleye giren birtakım insanlar gelecektir. Onları, sünneti bilenlere götürün. Şüphesiz sünnet âlimleri, Allah'ın Kitabı'nı en iyi bilenlerdir."* **Lâlekâî, Hz. Ali**'den benzeri bir rivâyet nakletmiştir.

İbn Sa'd, *Tabâkât*'ında, **İkrime** yoluyla, **İbnu Abbas**'ın şöyle dediğini nakleder: **Hz. Ali** (r.a), beni Hâricîlere gönderdi ve: *"Onlara git. Kendileriyle tartış; fakat Kur'ân'la delil getirme. Çünkü Kur'ân'ın pek çok bakış açıları vardır. Onlarla, sünneti delil göstererek tartış."*

İbn Sa'd, başka bir tarikle de şu rivâyeti nakleder: **İbn Abbas**

(r.a) der ki: *"Ey mü'minlerin emiri! Ben, Allah'ın Kitabı'nı onlardan daha iyi biliyorum; çünkü Kur'ân, bizim evlerimizde nâzil oluyordu."* **Hz. Ali** (r.a), kendisine: *"Doğru söylüyorsun. Fakat Kur'ân, pek çok mânâlar ve bakış açıları taşır özelliktedir. Sen, bir şey söylersin; onlar da başka bir şey söylerler. İyisi mi sen, onlarla, sünnete dayanarak tartış. Kendilerine hadisleri arzettiğin zaman kaçacak yer bulamazlar,"* dedi. Bunun üzerine **İbn Abbas** (r.h), yanlarına vardı. Onlarla, hadislere dayanarak tartıştı ve Hâricîlerin elinde ona karşı bir delil kalmadı, sustular.

el-Makdisî, *el-Hucce*'de, **Hz. Ali**'nin şöyle dediğini nakleder: *"Her şeyin ilmi Kur'ân'da mevcuttur; fakat insanların görüşü onu bulup çıkarmaktan âcizdir."*

Ebû Hâtim (354/965), **İbn Mesud**'un (r.a) şöyle dediğini nakleder: *"Her şey bize Kur'ân'da açıklanmıştır; fakat bizim anlayışımız, onu idrakten âcizdir. Bunun için Allah Teâlâ: 'Kendilerine indirileni insanlara açıklayasın diye sana Kur'ân'ı indirdik,'* (187) *buyurmuştur."*

Beyhakî, *el-Medhal*'de; **Dârimî**, *Sünen*'inde, **İbn Mesud**'un (r.a) şu sözünü naklederler: *"Ey insanlar! İlim kaldırılmadan önce ilim öğrenmeye bakınız. İlmin kaldırılması, ilim ehlinin tükenmesidir. Bid'atlerden, lügat parçalayarak, ağzı lâfla doldurarak lüzumsuz konuşmaktan sakının. Sizden öncekilerin yolunda bulunun (Kur'ân ve sünnete tutunun). Bu ümmetin son zamanlarında bazı gruplar çıkacak, Allah'ın Kitabı'na çağırdıklarını iddia edecekler. Halbuki kendileri, onunla ameli terketmişlerdir."*(188)

İbn Abdilberr (463/1071), **Recâ b. Hayve**'den, bir adamın şöyle dediğini nakleder: *"**Hz. Muâviye**'nin yanında oturuyorduk, bize: 'Dalâletin en kötüsü şudur: Bir adam Kur'ân'ı okur, fakat onu hakkıyla anlamaz. Sonra onu çocuk, köle, kadın ve câriyelere öğretir; onlar da kalkar, ehl-i ilme karşı Kur'ân'la mücadeleye girişir,' dedi."*(189)

Ahmed b. Hanbel (r.h), **İmran b. Husayn** (r.a)'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Kur'ân indi. Rasûlullah (a.s) da birtakım sünnetler ortaya koydu ve: 'Bize (Kur'ân ve sünnete) uyunuz. Vallahi, eğer bunu yapmazsanız, sapıtırsınız,' buyurdu."*

Said b. Mansur da **İmran**'dan şunu nakleder: Aralarında hadis müzâkere ederken, oradan biri: *"Bırakın şu hadisi, bize Allah'ın*

(187) Nahl, 44.
(188) Beyhakî, *Medhal*, 272; Dârimî, *Mukaddime*, 19.
(189) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, II, 194.

Kitabı'ndan bahsedin!" der. Bunun üzerine **İmran**: *"Sen bir ahmaksın, söyle bakalım, Allah'ın Kitabı'nda, namazın nasıl kılınacağını, orucun ne şekil tutulacağını teferruatıyla bulabilir misin? Kur'ân, bunları emretmiş; sünnet de açıklamıştır,"* diye cevap verir.

Beyhakî de *Medhal*'de, **Şebib b. Ebî Fudâle el-Mekkî** yoluyla, **İmran b. Husayn**'dan (r.a) şunu rivâyet eder: **İmran** (r.a), şefaattan bahsetti. Cemaattan bir adam söze karışarak:

*"Ya **Ebâ Nüceyd**! Sen, bize Kur'ân'da delilini bulamadığımız birtakım hadislerden bahsediyorsun,"* dedi. Bu sözü duyan **İmran** (r.a) kızdı ve adama:

"Sen Kur'ân'ı okudun mu?" diye sordu. Adam:

"Evet," dedi. **İmran** (r.a):

"Peki, söyle bakalım: Sen, Kur'ân'da yatsının farzının dört, akşamın üç, sabahın iki, öğle ve ikindinin dört rek'at olduğuna rastladın mı?" diye sordu. Adam:

"Hayır," dedi. **İmran** (r.a):

"Siz, bütün bunları kimden alıp öğrendiniz? Siz bizden, biz de Hz. Peygamber (s.a.v)'den öğrenmedik mi? Allah Teâlâ, Kur'ân'da: 'Beyt-i Atik'i (Kâbe'yi) tavaf ediniz,' (190) *buyurmaktadır. Peki, Kur'ân'da: 'Yedi defa tavaf ediniz, makâm-ı İbrâhim'in arkasında iki rek'at namaz kılınız,' diye bir emir bulabilir misiniz? Veya Kur'ân'da: 'İslâm'da Celb,* (191) *Cenb* (192) *ve Şigar* (193) *yoktur,'* (194) *şeklinde hükümlere rastladınız mı? Bütün bunlar, hadisle sabittir. Peki Allah Teâlâ'nın, Kitabı'nda: 'Peygamber size neyi verdiyse onu alın, size neyi yasakladıysa ondan da kaçının,'* (195) *buyurduğunu duymadınız mı ?"*

İmran (r.a), daha sonra şöyle söyler: *"Biz, Rasûlullah'tan, sizin bilmediğiniz daha başka şeyler de öğrendik."*

Beyhakî, ayrıca **Hasan el-Basrî** yoluyla, **İmran b. Husayn**'dan, benzeri bir konuşmayı, kısa olarak rivâyet etmiştir. **Hâkim** de hâdiseyi aynı yolla nakletmiştir.

(190) *Hacc*, 29.
(191) Zekâtını verecek olanın, malını zekât tahsildarının ayağına kadar getirmesi.
(192) Zekât malını bulunduğu yerden uzaklaştırması.
(193) Kişilerin, birbirlerine kızkardeşlerini vererek mehirsiz olarak evlenmeleri.
(194) Ebû Dâvud, *Zekât*, 9; Tirmizî, *Nikâh*, 30.
(195) Haşr, 7.

İmam Mâlîk, **İbn Şihab**'dan, **Hâlid b. Useyd**'in ailesinden bir adamın şöyle dediğini rivâyet eder: **Abdullah b. Ömer**'e: *"Ya **Ebâ Abdurrahman**, korku nama-zını, mukim kimsenin namazını, Kur'ân'da buluyoruz; fakat yolcu namazının nasıl kılınacağını beyân eden bir âyete rastlamadık, onu neye göre kılıyoruz?"* dedi. **İbn Ömer** (r.a):

*"Ey kardeşimin oğlu! Biz, hiçbir şey bilmezken Allah (c.c), **Hz. Muhammed** (s.a.v)'i gönderdi; O, bize neyi, nasıl yapacağımızı öğretti. Biz, ancak O'ndan gördüğümüzü yaparız,"* dedi.

Beyhakî, *el-Medhal*'de, **Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid**'den, yukarıdaki rivâyetin benzerini rivâyet etmiştir.

İbn Abdilberr, **Ebû Said el-Hudrî**'nin (r.a) şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah (s.a.v) âhirete intikal edince, hadiseyi kendimiz için bir felâket gördük. Nasıl böyle görmeyelim ki; Allah Subhânehû, âyet-i kerîmesinde: *"Hem bilin ki, içinizde Allah'ın Rasûlü vardır. Şayet O, birçok işlerde size uysaydı, mutlaka sıkıntıya düşerdiniz,"* (196) buyurmuştur.

Dârimî, **Said b. Cübeyr**'den, şunu nakleder: **Said b. Cübeyr** (r.h), birgün Rasûlullah (s.a.v)'dan hadis rivâyet ediyordu. Oradan, adamın biri: *"Allah'ın Kitabı'nda buna muhâlif hüküm vardır,"* dedi. Bunun üzerine **Said b. Cübeyr**:

"Ben, sana Allah'ın Rasûlü (s.a.v)'nden hadis rivâyet ediyorum; sen, Allah'ın Kitabı'yla ona karşı çıkıyorsun. Allah'ın Rasûlü (s.a.v), Allah'ın Kitabı'nı senden daha iyi biliyordu," dedi.

İbn Abdilberr ve **Beyhakî**, *Medhal*'de, **Eyyûb es-Sahtiyânî**'den şunu naklederler: Bir adam, **Mutarrıf b. Abdullah**'a: *"Bize, sadece Kur'ân'dan bahsedin; hadis anlatıp durmayın,"* dedi. **Mutarrıf**, adama:

"Vallahi biz, hadisleri Kur'ân'ın yerine anlatmıyoruz. Bilakis, hadisleri anlatmaktaki gayemiz, Kur'ân'ı en iyi bilenin bildiklerini nakletmektir," diye cevap verdi.

İbn Abdilberr, **Evzâî**'den, **Hasan b. Atıyye**'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Hz. Peygamber (s.a.v)'e vahiy inerken Cebrâil (a.s), inen âyeti açıklayan sünneti, o anda kalbine ilham ediyordu."*

Bu haberi, **Ebû Dâvud** *Merâsilîn*'de, **Beyhakî** *el-Medhal*'de değişik bir lafızla rivâyet etmişlerdir. **Beyhakî**'nin rivâyeti ileride

(196) Hucurât, 7.

gelecektir.

İbn Abdilberr (380/990), **Meymun b. Mihran**'ın şöyle dediğini nakleder: *"Şüphesiz bu Kur'ân, insanlardan çoklarının kalbinde yerleşmiştir. Siz, Kur'ân'ın dışında hadisleri araştırınız. Bu ilmi, bazıları dünya malı için, bazıları onunla mücadele etmek için, bazıları da şöhret bulup kendisine iltifat ve işaret olunması için öğrenirler. Halbuki ilim ehlinin en hayırlısı, onu, Allah'a itaat için öğrenenlerdir."*

İbn Abdilberr demiştir ki: *"Kur'ân'ın kalblerde yerleşmesi -Allah en iyisini bilir- ancak sünneti bilen selefin rivâyet ettiği hadisler sayesinde, kıraatından çıkan değişik te'villerin tesbitidir. Çünkü bunlara ancak sahih hadislerle vâkıf olunur. Yoksa nefsin desise ve fikirlerin çekişmesiyle bu oluşmaz. Ehl-i hevânın yapıp da yıktığı gibi."*

İbn Abdilberr, Hasan el-Basrî'nin şöyle dediğini rivâyet eder: *"Sizden öncekilerin helâk oluşunun tek sebebi şudur: Önlerine birçok yol çıkınca hak yoldan ayrıldılar, peygamberlerinden gelen haberleri terkettiler, dinî konularda kendi görüşleriyle hüküm vermeye başladılar. Böylece kendileri sapıttı, başkalarını da sapıklığa sevkettiler."*

İbn Abdîlberr, İbn Mübârek'ten nakleder: O, bir adama, şöyle demiştir: *"Hüküm verme işiyle mübtelâ olduğun zaman, hadis ve selefin haberlerine yapışman gerekir."*

Beyhakî'nin *Medhal*'de naklettiğine göre **İbnu'l Mübârek**'e: *"Kişi ne zaman fetvâ verebilir?"* diye sorulunca: *"Hadis ve haberleri iyi bildiği ve keskin görüşlü olduğu zaman,"* demiştir.

Yine **Beyhakî**, *el-Medhal* adlı eserinde, **Eyyûb es-Sahtiyânî**'nin (131/748) şöyle dediğini rivâyet eder: *"Bir adama sünnetten bahsettiğin de, 'Bırak sünneti; sen, bize Kur'ân'dan haber ver,' derse, bil ki o adam, haktan sapmış birisidir."*

Evzâî (176/792) der ki: *"Bunun sebebi şudur: Sünnet, Kur'ân üzerine hüküm koyucu olarak gelmiştir. Kur'ân ise sünnet üzerine hüküm koyucu olarak gelmemiştir."* **Beyhakî** bu sözü, **Yahyâ b. İbn Kesir**'den de rivâyet etmiştir.

Yine **Beyhakî, Mekhul**'dan şunu nakleder: *"(Açıklanmaya ihtiyacı olduğu için) Kur'ân, sünnetin ona muhtaç olmasından daha çok, sünnete muhtaçtır. Âlimler, bununla, sünnetin Kitab'ı tefsir edip ondaki ilâhî murâdı açıkladığını vurgulamak isterler.*

***Fadl b. Ziyad el-Bağdâdî** demiştir ki: **Ahmed b. Hanbel**'e, 'Sünnet, Kur'ân üzerine hüküm koyucudur,' şeklinde rivâyet edilen söz sorulduğu zaman, şöyle söyledi: 'Ben, bu şekil söylemeye cesaret edemiyorum. Fakat sünnet, Kitab'ı tefsir eder ve açıklar,' diyorum."* (197)

Lâlekâî, *es-Sünne* adlı eserinde, **Ahmed b. Hanbel**'in şöyle dediğini nakleder: *"Hadisler, bizim yanımızda Rasûlullah (s.a.v)'tan gelen rivâyetlerdir. Onlar, Kur'ân'ı açıklar. Onlar, Kur'ân'ın işaret ettiği mânâların delilleridir."*

Nasr b. el-Makdisî, *el-Hucce* adlı eserinde, **Abdurrahman b. Mehdî**'nin şöyle dediğini nakleder: *"İnsan, yeme ve içmeye ihtiyacından daha fazla, hadislere muhtaçtır. Çünkü hadisler, Kur'ân'ı tefsir ederler."*

Bu, mutlak böyledir. Hem Kur'ân, aynı zamanda nâsih ve mensûhu da ihtiva etmektedir. Her ikisinin bilinmesi, müçtehid için zarûrîdir.

İmam Müslim, **Hz. Ali**'den şunu rivâyet eder: **Hz. Ali** (k.v), insanlara kıssa anlatan bir kıssacıya uğradı. Kendisine: *"Nâsihi ve mensûhu biliyor musun?"* diye sordu. Adam, *"Hayır"* deyince, **Hz. Ali** (k.v) şöyle dedi: *"Kendini ve insanları helâk ettin."* **İmam Müslim**, bu haberin aynısını, **İbn Abbas**'tan (r.a) rivâyet etmiştir.

Bir müçtehid için nâsihi ve mensûhu tammak, ancak her ikisinin iniş vakitlerini bilmekle veya Hz. Peygamber (s.a.v)'in haber ve beyânıyla olabilir. **İmam Şâfiî** (r.h), demiştir ki: ***"Allah'ın Kitabı'ndaki nâsih âyetlerin ekseriyeti, Rasûlullah (s.a.v)'ın sünneti sayesinde bilinebilir."*** (198)

Şayet, nâsih ve mensûh konusunda sünnet yol göstermeseydi, bu durumda, ya her ikisiyle amel edecek ya ikisini de terk edecek veya hangisinin nâsih olduğunu bilmeden birisiyle amel etmemiz gerekecekti. Halbuki bütün bunlar bâtıldır.

Son olarak şunu da hatırlatalım: **İmam Ahmed** (r.h), Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaat konusunda bir kitap yazmış ve kitabında, Rasûlullah'ın sünnetlerinin birbirine taâruzu konusunda, Kur'ân'ın zâhiriyle delil getirene ve sünnetle hüküm çıkarmayı terkedene cevaplar vermiştir.

Bahsimizin sonunu, **İbnu'l-Kayyım**'ın (751/1350) misk kokulu

(197) Bkz. *Muhtasaru Tabakâti'l-Hanebile*, 180; İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, II, 191-192.
(198) Şâfiî, *Risâle*, 222.

şu güzel açıklamalarıyla bağlayalım; o, der ki: *"Allah Teâlâ,* ***Hz. Muhammed'i*** *hidâyet ve hak din ile gönderdi. Kâfir ve müşrikler istemeseler de Allah, onunla gönderdiği dini, bütün dinlere üstün kılmak için peygamberini görevlendirdi.*

Ona tâbi olanlara, nûr ve hidâyet olan Kitabı'nı indirdi. O Kitab'ın zâhirinden, bâtınından, hâss ve umûmî olanından, nâsihinden, mensûhundan, kısaca ilâhî Kitab'ın bütün âyetlerinden neyi murâd ettiğini ifade için Hz. Peygamberi'ni delil ve aracı kıldı. Bu durumda Rasûlullah (s.a.v), Allah'ın Kitabı'nı halka sunan ve mânâlarını açan bir mübelliğ oldu. Bu vazifede, Allah Teâlâ'nın Peygamberi için seçtiği ve sevdiği Ashâb-ı Kirâm, kendisine şahid oldu ve O'ndan bu ilimleri naklettiler. Bu müşâhede ve beraberlik sayesinde onlar, Rasûlullah'ı, Allah'ın Kitabı'nda neyi murâd ettiğini ve âyetlerin ne mânâlara geldiğini bilmede insanların en âlimi oldular. Hz. Peygamber (s.a.v)'den sonra bu ilmin ifade ve nakil işini, onlar üstlendiler."(199)

Câbir (r.a) demiştir ki: *"Rasûlullah aramızda iken kendisine vahiy geliyor ve kendisi, gelen âyetin mânâ ve yorumunu biliyordu. Sonra O, âyetle nasıl amel ederse, biz de öylece amel ediyorduk."*

Altıncı Delil : Vahiyle Bildirilen veya Vahiy Derecesinde Olan Sünnettir

Bil ki, Rasûlullah (s.a.v)'tan sâdır olan şeyler, ya Allah'tan gelen hükümleri tebliğ için ortaya konmuş söz ve fiillerdir veya tebliğin dışındaki davranışlarıdır.

Birinci Kısım: Bu, kesin vahiydir. Bilindiği gibi Allah Rasûlü, bu kısımda hata ve yanılmadan korunmuştur. Hanefî âlimleri buna *"vahy-i zâhir"* demektedirler.

Bu kısımdaki vahiy, bazen onun ilâhî vahiy olduğunu gösteren bir lafızla beraber iner veya başka türlü iner. İlahî vahiy olduğunu ifade eden lafızla birlikte gelen, ya taabbüd (kulluk) ya i'câz veya en kısa bir süreyle meydan okuma ifade eder ki bu, Kur'ân'dır.

İ'câz ve tehaddi özelliği taşımayan vahiy ise lafzının da inzâl edildiğini söyleyen görüşe göre hadîs-i kudsîdir. Bunun da vahiy olduğunda şüphe yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), *"Rabbu'l-İzzet buyurdu ki,"* gibi sözlerle Allah'tan haber vermektedir. Bu da yalan-

(199) İbn Kayyım, *İ'lâmu'l-Muvakkiîn*, II, 367.

dan mâsum bir haberdir. Hz. Peygamber'in haberi, Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı olduğunu gösterdiği gibi; bunun da Allah'ın kelâmı olduğunu gösterir. Hadîs-i kudsîler çoktur. Bir iki örnek hatırlatalım:

Ebû Zerr el-Gıfârî (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'tan, Allah Teâlâ'nın kudsî hadiste şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Ey kullarım! Ben, zulmü kendime haram kıldım ve onu sizin aranızda da haram yaptım. Artık birbirinize zulmetmeyin..."

Bir başka örnek:

"Ey kulum, nimetimi sana ulaştırmak için vasıta kıldığım kimseye teşekkür etmezsen, bana şükretmiş olmazsın." (200)

İnen vahiyle birlikte, onun Allah Teâlâ'ya ait olduğunu gösteren bir söz yoksa o, hadîs-i nebevîdir. Hz. Peygamber (s.a.v)'e ait hadis ve uygulamaların vahiy olduğunu, şu âyet-i kerîmeler göstermektedir :

"O (Peygamber), kendi arzusuna göre konuşmaz. O (bildikleri), kendisine vahyedilenden başkası değildir." (201)

"Ben, ancak bana vahyedilene tâbi olurum." (202)

"Allah, sana Kitab'ı ve hikmeti indirdi ve sana daha önce bilmediklerini öğretti." (203)

Daha önce değindiğimiz gibi âyette geçen *"hikmet"*, sünnettir.

"(Rasûlüm!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak (kalbinde yerleştirmek) ve onu okutmak, bize aittir. O halde, biz onu okuduğumuz zaman sen, onun okunuşunu takip et. Sonra şüphen olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir." (204)

"İnsanlardan bir kısım beyinsizler: 'Yönelmekte oldukları kıblelerinden onları çeviren nedir?' diyecekler. De ki: 'Doğu da batı da Allah'ındır. O, dilediğini doğru yola iletir.' İşte böylece, sizin insanlığa şahidler olmanız ve Rasûlün de size şahid olması için sizi mûtedil bir millet kıldık. (Ey Rasûlüm), hâlen yönelmekte olduğun Kâbe'yi, ancak Rasûle uyanlarla, itaatten yüz çevirenleri birbirinden ayırdetmemiz için kıble yaptık. Bu iş, Allah'ın hidâyet verdiği kimselerden başkasına elbette ağır gelir. Allah, sizin iman (ve amelinizi) asla zâyi

(200) Müslim, *Birr*, 55.
(201) Necm, 3-4.
(202) Yunus, 15.
(203) Ahkâf, 9.
(204) Kıyâme, 16-19.

edecek değildir. Muhakkak Allah, insanlara çok merhametli ve günahlarını fazlaca affedicidir."

"(Ey Muhammed!) Biz, senin yüzünün (vahiy gelmesi için) göğe doğru çevrilip durduğunu görüyoruz. Bunun için seni, razı olacağın kıbleye çevireceğiz. Artık yüzünü, Mescid-i Haram tarafına çevir. (Ey müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzlerinizi o tarafa çevirin. Şüphe yok ki kendilerine kitab (ve ilim) verilenler, onun, Rablerinden gelen gerçek olduğunu çok iyi bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir." (205)

Bu âyet-i kerîmeler, kıblenin, Beyt-i Makdis'ten (Kudüs) Kâbe'ye çevrilişi esnasında nâzil olmuştur. Bu, bize daha önce Beyt-i Makdis'e yönelmenin, vahiyle belirlendiğini ve emredildiğini gösteriyor. Hz. Peygamber (s.a.v), baba ve dedelerinin kıblesi olması hasebiyle, Kâbe'ye yönelmeyi şiddetle arzulamasına rağmen ilâhî emir gelmeden oraya yönelmemiş, kendisi ve ashâbı, Beyt-i Makdis tarafına yönelmeye devam etmişlerdi. Bu, bize ayrıca onların bu devamlarının hak ve doğru, kıble değişmeden önce bunun kendilerine vâcib olduğunu gösterir.

Böyle olmakla birlikte şunu da hatırlatalım ki, Beyt-i Makdis'e yönelme, Kur'ân âyetleriyle emredilmemiştir. Çünkü yukarıda zikrettiğimiz âyet-i kerîmeler, o tarafa yönelmenin sonunda gelmiştir ve sadece Kâbe'ye yönelme hükmünü ortaya koymuştur.

Kur'ân'da, bize, Beyt-i Makdis'e yönelmeyi açıklayan başka bir âyet de yoktur. Bütün bunlar, Hz. Peygamber (s.a.v) ve ashâbının, Kur'ân âyeti bulunmayan bir hükümle amel ettiklerini ve bu amellerinin kendilerine vâcib ve hak olduğunu gösterir.

"Onların bu ameli, sırf kendi akıl ve içtihadlarıyla idi," demek de doğru değildir. Çünkü bilinen bir kıbleye yönelmek ve Hz. Peygamber (s.a.v)'in Beyt-i Makdis'e yönelirken Kâbe'ye yönelmeye fazlaca rağbetinin bulunması bir yana, akıl, herhangi bir kıbleye yönelmenin vâcib olmasına kendi hesabıyla bir yol ve gerekçe bulamaz. Şu halde Beyt-i Makdis'e yönelmek, Kur'ân'ın dışındaki bir vahiy ile olmuştu. Hz. Peygamber (s.a.v)'in, Kur'ân'dan hariç vahiy aldığını, şu hadîs-i şerîfler de göstermektedir:

Rasûlullah (s.a.v) buyurmuştur ki:

"Dikkat edin, bana, Kur'ân'la birlikte bir misli daha verildi."

(205) Bakara, 142-144.

"Sizden birisi koltuğuna yaslanmış olarak Allah Teâlâ'nın, sadece şu Kur'ân'dakileri mi haram kıldığını düşünüyor. Dikkat edin! Ben de birtakım şeyler emrettim; bazı şeyleri tavsiye, bazılarını da nehyettim. Onlar (miktar olarak) Kur'ân kadar yahut ondan daha fazladır." [206]

Beyhakî'nin, **Talha b. Nudayle**'den rivâyet ettiği bir hadisede şöyledir: Kıtlık olup da fiyatların yükseldiği sene, Hz. Peygamber'e:

"Ya Rasûlallah, bizim için fiatlara 'narh' [207] *koyunuz,"* denildi. Efendimiz (s.a.v):

"Allah Teâlâ, emretmediği bir uygulamayı sizlere hüküm olarak koymamı benden istemiyor. Fakat siz, Allah'ın lütf-u kereminden (size genişlik vermesini) isteyiniz," [208] buyurdu.

Rasûlullah (s.a.v), Kur'ân'da bulunmayan birtakım hükümleri açıklamış ve uygulamalar ortaya koymuştur. Bu hadis, bunların, Allah'ın emri ve vahyi ile olduğunu göstermektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in: *"Ben, size ancak Allah'ın emrettiklerini emrediyor, nehyettiklerini yasaklıyorum,"* sözü de konumuzun delilidir.

Makdisî, *el-Hucce* adlı eserinde, **Ebû Hureyre**'den (r.a) Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu rivâyet eder: *"**Gıfar**'a Allah mağfiret etsin. **Eslem**'e selâmet versin. Bunu ben demedim, Allah söylüyor."* [209]

İmam Şâfiî'nin, *el-Ümm*'de rivâyet ettiği şu hadis de Hz. Peygamber (s.a.v)'in Kur'ân olarak inen vahyin dışında ayrıca vahiy aldığım göstermektedir: [210] **Zeyd b. Hâlid el-Cünehî** (r.a) anlatıyor:

Bir Arâbî, Hz. Peygamber (s.a.v)'e gelip: *"Ya Rasûlallah, Allah'ın adıyla senden istiyorum. Bir meselem var; Allah'ın Kitabı ne diyorsa, öyle hükmet,"* dedi.

Arâbî'nin daha dirâyetli olan hasmı da: *"Evet, ya Rasûlallah, Allah'ın Kitabı ile aramızda hüküm ver; ve müsaade buyur, meseleyi*

---

(206) Ebû Dâvud, *Sünnet*, h. no: 4604-4605; Tirmizî, *İlim*, 10; İbn Hıbban, *Sahih*, h. no:13; İbn Mâce, *Mukaddime*, 2; Ahmed, *Müsned*, VI, 8.

(207) Fiatları sınırlama.

(208) *Kenzu'l-Ummal*, IV, 103 (Beyhakî ve Tabarânî rivâyetiyle).

(209) Bu iki kabile harpsiz darpsız gönüllü olarak müslüman oldukları için Allah Rasûlü (s.a.v), onlar için böyle duâ etmiştir. Bkz. Buhârî, *Münâkıb*, 6; Müslim, *Fedâilu's-Sahâbe*, h. no: 185; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 82.

(210) Müellif, hadisi *el-Ümm*'den kısa olarak almış. Biz, iyice anlaşılması için tamamını verdik. (Müt.)

açıklayayım," dedi. Rasûlullah (s.a.v) izin verdi. Adam, olayı şöyle anlattı:

"Oğlum, bu adamın yanında ücretli olarak çalışıyordu. Karısı ile zinâ etti. Bana, oğlumun recmedileceğini söylediler. Bu sebeple kendisine fidye olarak, çalıştığı adama, yüz koyun ve bir câriye verdim. İlim adamlarına meseleyi sorunca, bana, oğluma yüz sopa ve bir sene sürgün cezası lâzım geldiğini ve bunun karısının da recmedilmesi gerektiğini söylediler." Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v):

"Aranızda muhakkak Allah'ın Kitabı ile hükmedeceğim; verdiğin koyunlar ve câriye sana iâde edilecek, oğluna da yüz sopa ile bir sene sürgün cezası verilecektir," dedi ve orada bulunan zâta hitaben:

*"Ey **Üneys**, yarın bu adamın karısına git; zinâ ettiğini itiraf ederse recm cezâsını tatbik et,"* diye emretti. O da ertesi gün gidip kadına sorunca kadın, suçunu itiraf etti ve kendisine recm cezasını tatbik etti. (211).

Şu hadisler de konumuza delil olmaktadır:

Allah Rasûlü (s.a.v), buyurmuştur ki: *"Allah, ümmetime, İsra gecesinde elli vakit namazı emretti. Ben, Cenâb-ı Hakk'a durmadan müracaat ederek hafifletilmesini istedim. Nihayet beş vakte indirdi."* (212) .

"Cebrâil, bana, Beyt-i şerîfin yanında iki defa imam oldu." (213)

Hz. Peygamber (s.a.v)'in kendisine sorulan sorulara hemen cevap vermeyip vahyi beklemesi ve Kur'ân dışında vahiy gelmesi de O'nun, değişik yollarla vahye mazhar olduğunu gösterir.

İmam Buhârî ve **Müslim**'in rivâyet ettikleri şu hadis, buna bir örnektir. **Ebû Said el-Hudrî** (r.a) anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v): *"Sizin için en çok korktuğum, Allah Teâlâ'nın size yerin bereketlerinden çıkaracağı şeylerdir,"* buyurdu. Kendisine: *"Yerin bereketleri nedir?"* diye soruldu. Efendimiz (s.a.v): *"Dünyanın zenginlikleridir,"* buyurdu. Cemaatten bir adam:

"Hayır, şer getirir mi?" diye sordu. Allah Rasûlü (s.a.v), sükût buyurdu. Ben, kendisine vahiy ineceğini düşündüm. Sonra, alnını silmeye başladı. (**Müslim**'in rivâyetine göre az sonra, boşanan terini si-

(211) Buhârî, *Sulh,* 5; *Hudud,* 30; Müslim, *Hudud,* 25; Ebû Dâvud, *Ekdiyye;* 11; *Hudud,* 24; Tirmizî, *Ahkâm*, 3.
(212) Buhârî, *Salât,* 1; Müslim, *İmam,* 259; Nesâî, *Salât,* 1; *Müsned,* III, 149.
(213) Buhârî, *Bidu'l-Halk*, 6; Müslim, *Mesâcid*, 166; Ebû Dâvud, *Salât,* 2; Tirmizî, *Salat,* 1.

lerek daldığı halden çıktı ve:

"Soru soran nerede?" buyurdu. Adam:

"Benim, buradayım," dedi. Hz. Peygamber (s.a.v):

"Şüphesiz, hayır ancak hayır getirir," (214) buyurdu.

Rasûlullah'a (s.a.v) vahiy geldiğinde, vahyin şiddetinden ve ağırlığından kendisinden ter boşanırdı. **İbn Abdîlberr**'in, **Evzâî** yoluyla, **Hasan b. Atıyye**'den rivâyet ettiği şu söz de bu görüşü doğrulamaktadır: *"Rasûlullah'a (s.a.v) vahiy indiğinde Cebrâil (a.s), yanında, gelen âyeti açıklayan sünneti de getiriyordu."*(215)

Ebû Dâvud ve **Beyhakî**, bu rivâyeti şu lafızlarla tahric ve tesbit etmişlerdir: *"Cebrâil (a.s), Hz. Peygamber (s.a.v)'e Kur'ân'ı indirdiği gibi sünneti de indiriyor. Kur'ân'ı öğrettiği gibi sünneti de öğretiyordu."* (216)

Beyhakî, *el-Medhal*'de, **Tâvus**'tan, onun şöyle dediğini rivâyet eder: *"Yanımda, diyetlerle ilgili hükümlerin bulunduğu vahiyle bildirilmiş olan bir sahife var. Rasûlullah (s.a.v)'ın zekât ve diyetlerle ilgili farz kılmış olduğu hususlar, ancak vahiyle bildirilmiştir."*

Beyhakî, **Evzâî**'nin de şöyle dediğini nakleder: *"Sana, Rasûlullah (s.a.v)'tan bir hadis ulaştığında, onun dışında bir şey söylemekten sakın. Şüphesiz Rasûlullah (s.a.v), söylediklerini, Allah Teâlâ'dan alıp tebliğ yapmaktadır."*

el-Makdisî, *el-Hucce* adlı eserinde, **Kehmes el-Hemedânî**'nin şöyle dediğini rivâyet eder: *"Hadis ehlinin, dinin koruyucuları olduğunu anlamayan ve kabul etmeyen kimse, Allah'a doğru düzgün kulluk edemeyen, zayıf akıllı zavallılardan birisidir. Çünkü Allah Teâlâ, Nebîsine: 'Allah, kelâmın en güzelini indirdi,'* (217) *buyururken Rasûlullah (s.a.v) da: 'Cibril, bana Allah'tan (c.c) haber verdi,' demektedir."* Bütün bunlar, -bu konudaki icmâın yanında- Hz. Peygamber (s.a.v)'e, Kur'ân'dan başka vahyin geldiğini isbat etmektedir.

Şunu da ilâve edelim: Gelen vahiy, Cenâb-ı Hakk'a ait olduğunu ifade eden bir lafızla zikredilmediği zaman, vahyi getiren melek, bir işaret veya fiili ile gelenin vahiy olduğunu bildirir. Meselâ, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şu sözünde olduğu gibi: *"Bu, âlemlerin Rab-*

(214) Buhârî, *Rikak*, 7; Müslim, *Zekât*, 123.
(215) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, II, 191; Dârimî, *Mukaddime*, 49.
(216) Dârimî, *Mukaddime*, 49.
(217) Zümer, 23.

bi'nin elçisi Cibril'dir. Kalbime ilkâ etti ki, biraz gecikse de hiçbir kimse rızkını tamamlamadan ölmez." [218]

Şu hadis de fiil ile haberin vahiy olduğunu bildirmeye örnektir. Hz. Peygamber (s.a.v), buyurmuştur ki: *"Cibril, iki defa, Beyt-i şerîfin yanında bana imam oldu ve güneş tepe noktasından kaymaya başlayınca öğle namazını, gölge her şeyin iki misli olunca ikindiyi, oruçlunun iftar ettiği vakitte (güneş batınca) akşamı, kırmızı şafak kaybolunca yatsıyı, oruçlunun yeme içmeyi kestiği vakitte (fecir doğunca) sabah namazını kıldırdı. Ertesi gün, her şeyin gölgesi bir misli olunca öğleyi, iki misli olunca ikindiyi, güneş batınca akşamı, gecenin üçte biri geçince yatsıyı, ortalık ağarınca sabah namazını kıldırdı ve: 'Her namazın vakti, birinci ile ikinci vaktin arasından ibarettir,'* [219] *dedi."*

Allah Teâlâ, kendisine gelenin vahiy olduğunu ilham eder veya O'ndan geldiğini bildiren kesin, zarûrî bir ilim halkeder. O da amel eder.

Peygamberlere gelen ilham, vahiydir. Bunu, **İbrâhim** Aleyhisselâm'ın durumunu anlatan şu âyetten anlıyoruz. **İbrâhim** (a.s), şöyle demişti: *"Oğlum ! Ben, rüyamda seni boğazladığımı görüyorum. Bak, ne diyorsun?"* Oğlu: *"Babacağım! Sana emredileni yap,"* dedi. [220]

Müfessirlerin pek çoğu demişlerdir ki, peygamberlerin rüyası vahiydir. Çünkü **İbrâhim** (a.s), oğlunu boğazlama emrini rüyasında almış, bunu oğluna bildirmiş, o da bunun ilâhî bir emir olduğunu bildiği için: *"Babacığım, sana emredileni yap,"* demişti. Bütün bunlar, bu ilâhî emrin rüyada verildiğini ve bu emrin bağlayıcı bir vahiy olduğunu gösteriyor.

Şu âyetten de bu hükme varabiliriz: Allah Teâlâ buyurur ki: *"Sana gösterdiğimiz rüyayı ve Kur'ân'da zikredilen lânetlenmiş ağacı, insanlar için sadece bir imtihan yaptık."* [221] Bazı müfessirler, bu rüyanın, Mi'râc gecesinde görülmüş olduğunu beyân etmişlerdir. [222]

Vereceğimiz şu âyet-i kerîme de Hz. Peygamber (s.a.v)'e, Kur'ân'dan başka vahiy ve ilham verildiğini göstermektedir: Allah Teâlâ, buyurur ki: *"Allah'ın, sana gösterdiği şekilde, insanlar arasın-*

(218) İbn Mâce, *Ticaret*, 2.
(219) Buhârî, *Bidu'l-Halk*, 6; Müslim, *Mesâcid*, 166; Ebû Dâvud, *Salât*, 2.
(220) Saffât, 102.
(221) İsrâ, 60.
(222) Bkz. *Beydâvî*, ilgili âyetin tefsiri; İbn Kesir, *Tefsir*, III, 48.

da hükmede-sin diye, sana, Kitab'ı hak ile indirdik." (223) Sana gösterdiği demek, ilham ettiği şekilde, mânâsındadır. Fahru'l-İslâm ve başkaları, bu mânâyı tercih etmişlerdir. (224)

İkinci Kısım: Sünnet

Bu kısım, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, Allah Teâlâ'dan tebliğ kasdı bulunmayan söz ve davranışlarıdır. Bunlar da ya Allah Teâlâ tarafından tasvip görüp tasdik edilmiştir veya bu durumda değildir.

Eğer Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v)'in bir fiilini tasvip etmişse -o fiil, bizâtihi vahiyle ta'lim edilmemiş de olsa- vahiy durumunda ve hükmündedir. Çünkü bir fiilin Cenâb-ı Hakk tarafından tasvip edilmesi, onun gerçek, doğru ve Allah'm rızasına uygun olduğunu gösterir. İş sadece bu tasviple de kalmıyor. Ayrıca Allah Teâlâ, bize, Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olan her söz ve fiile uymamızı, her fiili açık vahiyle bildirmemiş de olsa, vahiyle O'na uymamızı emretmiştir. Şu halde bir kimse, Hz. Peygamber (s.a.v)'den vahiyle bildirilmeyen bir fiilini alıp tatbik etse, bunu, Allah Teâlâ'nın: *"Ona uyunuz,"* emrine imtisal ederek yapmış olacaktır. Bu durumda O'ndan sâdır olan bu türden şeyler, hiç şüphesiz hakikatte kendisine vahyedilmiş durumunda olmaktadır.

İmam Suyûtî'den (911/1505) yapacağımız şu nakil, bu sözlerimi desteklemektedir. O, demiştir ki: **Şâfiî** (204/819) ve **Beyhakî** (458/1068), **Tâvus**'tan, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmişlerdir: *"Ben, ancak Allah'ın Kitabı'nda helâl kıldığını helâl kılar ve ancak O'nun Kitabı'nda haram kıldıklarını haram kılarım."* (225)

İmam Şâfiî (r.h), bu hadisle ilgili olarak şöyle demiştir: Bu haber, munkatı'dır. Bununla beraber Rasûlullah (s.a.v), bu hadise uygun olarak hareket etmiş ve böyle davranmakla emrolunmuştur. Allah Teâlâ, O'na, kendisine vahyedilen şeylere tâbi olmasını emretmiş ve O da bu emre uymuştur. Yine Cenâb-ı Hakk, vahyolunmayan hususlarda da O'nun sünnetine uyulmasmı, vahiyle farz kılmıştır. Şu halde kim O'nun sünnetini kabul ederse, Allah'ın emrini kabul etmiştir. Allah Teâlâ'nın bize verdiği emir şudur: *"Peygamber size neyi*

(223) Nisâ, 105.
(224) Bkz. Râzî, *Tefsîr-i Kebîr*, XI, 33; *Nesefî*, ilgili âyetin tefsiri.
(225) Ebû Dâvud, *Sünnet*, 5; Tirmizî, *İlim*, 10; İbn Mâce, *Mukaddime*, 2; Suyûtî'nin nakli için bkz. *Miftâhu'l-Cenne;* 19.

verdiyse onu alın, neden de yasakladıysa ondan sakının." [226]

Beyhakî, şöyle der: *"Hadiste geçen 'Allah Kitabı'nda' ifadesi eğer sahihse Rasûlullah (s.a.v), bununla, kendisine vahyedileni kasdetmiştir. Kendisine vahyedilen de iki kısımdır: 1- Vahy-i metlûv (Kur'ân). 2- Vahy-i gayr-i metlûv (Allah'tan kendisine verilen Kur'ân dışında bilgi ve ilhamlar)."*

İbn Mesud (r.a) da **İmam Şâfiî** (r.h) gibi âyet-i kerîmeden, Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetini kabul edenin, aslında Allah'ın (c.c) Kitabı'nın emrini kabul etmiş olacağını söylemiştir. Çünkü Rasûlullah'a (s.a.v) tâbi olmanın zorunlu oluşu, Kur'ân'ın ortaya koyduğu bir hükümdür.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in içtihadına dayanan ve Allah Teâlâ'nın tasvip ettiği hükümler, bu ikinci kısma girmektedir. Hanefî âlimleri, buna *"vahy-i bâtın"* derler.

Yine, Hz. Peygamber (s.a.v)'den âdet ve tabiatı üzere ortaya çıkan ve Allah Teâlâ'mn açık bir vahiyle yasaklamayıp tasvip ettiği işleri de bu kısma girer. Yemesi, içmesi, giyinmesi, oturması, uykusu ve benzeri davranışları gibi. Dünya ile ilgili konulardaki sözleri de böyledir. Çünkü diğer azalarının fiilleri gibi bunlar da lisanına ait fiillerdir. Allah Teâlâ'nın, O'na karşı, bu fiillerinde tasvibi ve bize de kendisine uyma emri olduktan sonra bütün bunlar, vahiyle bildirilmiş durumda olmakta ve en azından bu fiillerin, Rasûlullah'a (s.a.v) nisbet edilmesiyle zâtına has olduğunu gösteren bir delil bulunmadığı zaman, bizim de onunla amel etmemizde bir sakınca bulunmadığım göstermektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in dünyevî konulardaki bazı irşâd ve işaretlerine gelince bunlar, şer'î hükümler değildir ve mutlaka uymak da gerekmez. Bunlar, kendi aramızda birbirimizden bazı şeylerin yapılmasını veya yapılmamasını istemek, aklın yettiği, zekânın ulaştığı kadar, danışılan bir konuda yol göstermek, tavsiyelerde bulunmak gibi şeylerdir.

Meselâ Hz. Peygamber (s.a.v), Ashâb-ı Kirâm'dan, hurmalarını aşılamamalarını istemesi, Bedir harbinde, askeri, harp için uygundur diye bir yerde konaklatması ve daha sonra her iki kararından da yapılan uyarılarla vazgeçmesi, bu kısma örnektir. Biz, bütün bunlardan, dünyevî meselelerde, bilenlerle gücü yettiği kadar istişâre etmenin mübâh olduğunu, işaret ve tavsiye edilen şeyde uyma zorunlulu-

(226) Haşr, 7.

ğu bulunmadığını anlıyoruz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v), benzeri durumlarda, bir harama veya mekruha işaret etmiş değildir. Ayrıca şunu düşünmeliyiz: Hz. Peygamber (s.a.v)'in bazı âdete uygun fiilleri, kendisine vahyedilen umûmî bir hükmün içine girebilir. Meselâ, temiz bir yiyecek yemesi, şu âyetlerin hükmü altına girmektedir:

"Boğazlayarak kestiğiniz hayvan size helâldir." (227)

"Bütün iyi ve temiz şeyler, size helâl kılınmıştır." (228)

Hiç şüphesiz, âyetlerin umûmî hükmüne giren bu tür fiiller, vahye dayanmış olmaktadır. Eğer Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v)'in fiillerinden bir fiili, -ister içtihâdî, isterse âdete uygun davranışları olsun- tasvip etmemişse o, sünnet değildir ve onunla delil de getirilmez. Delil getirme, ancak Allah Teâlâ'mn tasvibinden ve delilin peşinden gelen tenbi-hinden sonra olur.

Bütün bunlardan anlaşılan şudur: Hz. Peygamber (s.a.v)'den söz, fiil ve tasvip olarak meydana gelen ve Allah Teâlâ'nın uygun görüp tasvip ettiği bütün fiilleri, Allah katından gelen bir vahye veya vahiy derecesinde olan bir ilme ve ilhama dayanmaktadır. Bu sıfatla olan bütün fiiller, kullar için bir hüccet ve gereğince amelin lâzım olduğu birer delildir.

Yedinci Delil: İcmâ

Râşid halifelerin ilk döneminden bugüne kadar, selefin eserlerini, halefin haberlerini incelediğimizde, kalbinde zerre kadar iman, birazcık samimiyet ve ihlâs bulunan hiçbir müçtehid imamın, bizâtihi sünnete yapışmayı, onunla delil getirmeyi ve gereğince amel etmeyi inkâr ettiğini göremeyiz. Bilakis, onların, sünnete sımsıkı sarıldıklarını, onun çizdiği istikâmette hareket ettiklerini, başkalarını sünnetle amele teşvik ve ona muhâlefetten menettiklerini, kendileri ve başkaları için hükümlerinde ona dayandıklarını, sünnete muhâlefet eden veya onu hafife alana şiddetle karşı çıktıklarını, onu, Kur'ân'ın tamamlayıcısı ve bir açıklayıcısı gördüklerini, kendileri, önlerine sahih ve aksi hüküm bildiren bir hadis geldiğinde, Kitab veya diğer delillerden birine dayanarak elde ettikleri içtihadî görüşlerinden hemen ona döndüklerini ve onu nazar-ı dikkate aldıklarını görmekteyiz.

Bu konuda seleften, şu meşhur söz nakledilmiştir: *"Sahih bir*

(227) Mâide, 3.
(228) Mâide, 4.

hadis bulunduğunda, benim mezhebim odur. Ona ters düşen sözümü, kaldırıp duvara çarpınız." [229] **İmam Şâfiî**'nin, bu mânâda bir sözü meşhur olmuştur. Müçtehidlerin çoğundan, bu mânâya yakın sözler nakledilmiştir.

Allah kendilerinden râzı olsun, onlar, hadisin mevkiini çok yüksek tutuyor, hadis meclisinde edeble oturuyor, hadis âlimlerine hürmet ve ta'zim ediyor, onları övüp kendilerine rıfk ile muamele ediyorlardı. Hadis ehli için düşünce ve itikadları şu idi: Ehl-i hadis, din için en büyük yardımcı, saldırganların hücûmuna ve dinsizlerin şüphelerine karşı en kuvvetli koruyucudur. Onlara, ancak bid'at ehli, fâcir ve kâfir düşman olur.

Selef, ayrıca hadis rivâyetine büyük önem veriyor, bu yolla uzak-yakın, dünyanın dört bir yanına yol tepiyor, ömürlerini vererek işlerini, zevk ve şehvetlerini, vatan, mal ve evlâtlarını terk ederek hadis almaya ve yaymaya çalışıyorlardı. Bütün bunları, hadisi rivâyet, dağınık rivâyetleri toplama, onları zapt ve hıfz altına alma, zamanını tesbit, sahih, zayıf ve mevzu olanını birbirinden ayırma konularındaki gayret ve hassasiyetlerinden dolayı yapıyorlardı. Bunca çalışma, ancak şeref ve kıymeti büyük, netice ve faydası pek çok olan bir şey için yapılabilir. Dikkat! Bu şey, İslâm'ın asıl kaynaklarından biridir. Kur'ân'ın ve ekseri hükümlerin anlaşılması ona bağlıdır. O da sünnettir. İşte bu sebeple sünnetin delil oluşunda İslâm âlimleri arasında icmâ hâsıl olmuş, bu konuda söz birliği sağlanıp kesin hükme varılmıştır.

Hadislerde ülemâ arasında meydana gelen ihtilâf iki konuda olmuştur:

1- Bu hadisin, Hz. Peygamber (s.a.v)'e ait oluşu sahih midir, değil midir?

2- Bu hadis, bu hükme delâlet eder mi, etmez mi?

İmam Şâfiî (r.h), demiştir ki: *"Ümmet, önüne Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti gelen bir kimseye, herhangi bir insanın sözü için sünneti terk etmesinin câiz olmadığı hususunda icmâ etmiştir."*

Yine **İmam Şâfiî**, şöyle demiştir: *"İnsanların âlim dediği yahut kendisini ehl-i ilim gösteren hiç-bir kimsenin, Allah Teâlâ'nın, Rasûlullah (s.a.v)'ın emrine uymayı ve hükmüne teslim olmayı farz kılmasında muhâlefet ettiğini işitmedim. Sahâbe ve Tâbiîn içinde, kendisine Hz. Peygamber (s.a.v)'in bir sünneti haber verildiğinde onu*

(229) Bu sözün geniş bir açıklaması için bkz. Sübkî, *Mecmûatu'r-Resâili'l-Müniriyye*, II, 98.

kabul etmeyen, hükmüne dönmeyen ve onu sünnet olarak görmeyen bir kimse bilmiyorum."

"Bizim, Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen bir hadise (sened veya başka şeyinden dolayı amel etmeyip) muhâlif bir görüş ileri sürmemize gelince, bundan dolayı inşâallah hesaba çekilmeyeceğimizi ümid ediyorum. Başkası için böyle değildir. Fakat bazen birisi, sünneti bilmeden, ona ters düşen bir söz söyler; bununla sünnete muhâlefeti kasdetmez. İnsan, bazen de yorumunda hata ve gaflete düşer. Bu durumlarda, yanılan mâzur görülebilir." (230)

Şeyhü'l-İslâm İbn Teymiyye (728/1327) (r.h), demiştir ki: *"Bilinsin ki; umûmen ümmet yanında kabul görmüş imamlardan hiçbiri, küçük-büyük hiçbir hususta, Hz. Peygamber (s.a.v)'e muhâlefeti kasdetmemiştir. Çünkü onlar, Rasûlullah (s.a.v)'a uymanın vâcib olduğunda, kesin olarak ittifak hâlindedirler. Ve yine Rasûlullah (s.a.v) hariç, diğer bütün insanların sözlerinin bazılarının alınıp, bazılarının terk edilebileceğinde de görüş birliği içindedirler. Fakat bununla birlikte imamlardan birinin, sahih hadisin hilâfına bir görüşüne rastlandığında, bu hadisi terk etmesinde mutlaka bir özrü vardır. Bütün bu özürler de üç çeşittir:*

1- Hz. Peygamber (s.a.v)'in onu söylediğine yakînen inanmaması.

2- Bu sözle, bu meselenin kasdedildiğini kabul etmemesi.

3- Hadisle bildirilen hükmün mensuh olduğuna inanması." (231)

Evet, bütün bunlarla birlikte, kendini ilim ehli gösteren ve bizâtihi sünnetin delil oluşunu inkâr edenler vardır. Fakat biz, bu kimsenin durumunu araştırdığımızda ve içinde gizlediğini dışa vurduğumuzda, onun, şu üç kimseden biri olduğunu görürüz:

1- Dine girmiş görünür; fakat mü'min değildir. Bilakis, kendisi ve taraftarları lehine yürütülen bir plan adına, dinin asıllarında şüpheler ortaya çıkarmak ve onu kökünden yıkıp temelinden sarsmak için müslüman görüntüsü veren, küfrünü gizleyen bir zındıktır.

O, açıkça müslümanların dinine ve bütün delillerin kaynağı olan Kur'ân'a saldırmaktan çekinir ve onlara başka bir taraftan yanaşır. O da kendisi olmaksızın Kitab'ın anlaşılamayacağı, bütün hüküm ve kanunlarının hükümsüz kalacağı sünnete saldırmaktır. Bu

(230) Bu rivâyetler için bkz. Şâfiî, *Risâle*, 73, 219; Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, 24; İbnu'l-Kayyım, *İ'lâmu'l-Muvakkiîn*, II, 361, 374.
(231) İbn Teymiyye, *Refu'l-Melâm ani'l-Eimmeti'l-A'lâm*, 22-24.

hücumlarıyla, bütün hükümleri yok hükmüne getirecekler, Kur'ân ellerinde bir oyuncak olacak, onu anlamaya güçleri yettiğini zannederek, âyetleri kendi hevâ ve hesaplarına göre yorumlayıp tefsir edecekler, bunları yaparken de: *"Biz, Allah Teâlâ'nın, 'Kur'ân'da hiçbir şeyi bırakmadık, açıkladık.'* [232] *'Biz sana her şeyin bir açıklaması olarak Kitab'ı indirdik,'* [233] *âyetleriyle amel ediyoruz,"* diyeceklerdir.

Evet, bu âyetler haktır; fakat onlar, bunlarla, bâtıl bir mânâ kasdetmektedirler. Şüphesiz Kur'ân, bütün şeriatı (hükmen) ihtiva etmektedir. Bütün kanun ve hükümlerin temeli Kur'ân'dır. Fakat inşâallah, ileride açıklayacağımız gibi bu, onların düşündüğü bâtıl mânâyı isbat ve sünnetin delil oluşunu iptal neticesini vermez.

2- Hadisi inkâr ve iptal eden ikinci tip, açıkça küfrünü ortaya koyan ve yüzündeki perdeyi kaldıran bir kimsedir. Meselâ: *"Cebrâil hata etti, asıl peygamber **Hz. Ali** iken yanlışlıkla peygamberliği **Hz. Muhammed** (s.a.v)'e götürdü."* diyen kimse, bu gruba örnektir.

3- Bu gruptaki, hakka ulaşmak, Rabbine güzel ve doğru bir şekilde ibâdet yapmak isteyen bir adamdır; ancak o, aklı şaşkın, gafleti taşkındır. Çeşitli fikirler kendisini sağa-sola, öne-arkaya çekip durur. Zâhiren dine bağlı, onu savunmaya hırslı, korumaya hevesli görünen zındıkların ileri gelenleri ve dinsizlerin şeytanları, tatlı dilleri ve sahte ahlâkî güzellikleriyle ona bozuk fikirlerini ve bâtıl mezheblerini güzel gösterir, kendilerince kabul görmüş birtakım delil ve hüccetleri öne sürer ve hak ile bâtılı birbirine karıştırırlar; bununla da dini muhafaza ettiklerini ve onu bid'atçıların görüşlerinden temizleyip asıl sâfiyetine kavuşturduklarını zannederler. Bunları dinleyen o kimse de duyduğu sözlerdeki hata ve dinsizliği, şer ve fesadı araştırıp anlamaksızın, güzel bir niyet ve şâibesiz bir kalb ile onların doğruluğuna ve sağlamlığına inanarak hatta savunmaya çalışarak onlardan bu görüşleri alır. Heyhât! Ne sinsice bir veriş ve ne ahmakça bir alış! Bunun için; *"Akıllı düşman, câhil dosttan daha hayırlıdır,"* denmiştir.

Hiç şüphesiz bu kimselerin muhâlefetleri, müçtehidlerin, sünnetin delil ve onunla amelin vâcib olduğu konusunda oluşturdukları icmâya herhangi bir olumsuz tesir yapmaz. Sünnetin bu durumu, dinin kesin olarak bilinen meselelerinden olmuştur ve pek çok mesele, onun üzerine kurulmuştur. Nitekim bunların hepsini açıkladık.

Yukarıda, bizden evvelki büyüklerimizin sünnete nasıl sımsıkı

(232) En'am, 38.
(233) Nahl, 89.

sarıldıklarını gösteren haberlerden bir miktar zikretmiştik. Bu konuda sayısız diyebileceğimiz haber ve nakil mevcuttur. Kalbinin yatışması, nefsinin güvenle dolması ve fıkıh, ilim, edeb ve hikmet yönüyle istifadenin olması için bu haberlerin bir kısmını zikretmeyi uygun buldum. İyi dinle, güzel anla!

Ümmetin İmamlarının Sünnete Sımsıkı Sarıldıklarını, Gösterdiği Yola Râm Olduklarını, Ona Uymaya Teşvik ve Muhâlefetten Men Ettiklerini Gösteren Haberler

Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (223/838), *Kitâbu'l-Kadâ* adlı eserinde ve **Dârimî** (255/868), *Sünen*'inde **Meymun b. Mihran**'ın, şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"**Hz. Ebû Bekir** (r.a), kendisine bir dâva geldiği zaman, Allah'ın Kitabı'na bakardı; eğer orada dâvayı halledecek bir şey bulursa onunla hükmederdi. Eğer Allah'ın Kitabı'nda önüne gelen dâva ile ilgili bir şey bulamaz ve Rasûlullah (s.a.v)'ın o konuda bir sünnetini bilirse, onunla hükmederdi. Eğer Kitab ve sünnetle meseleyi halledemezse dışarı çıkar ve müslümanlara: 'Bana şöyle şöyle bir mesele geldi. Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu konuda verdiği bir hükmü biliyor musunuz?' diye sorardı. Çoğu zaman, birkaç kişi yanına varıp Rasûlullah (s.a.v)'ın o konudaki hükmünü söylerlerdi."*

Dârimî'nin rivâyetinde, şu ziyâde vardır: *"O zaman **Ebû Bekir** (r.a), 'İçimizde dinimizi muhafaza eden ve bize öğreten kimseler yaratan Allah'a hamdolsun,' derdi."* (234)

Ebû Ubeyd de şu ilâve rivâyeti zikretmiştir: *"O konuda Hz. Peygamber'in bir uygulamasını bulamazsa mü'minlerin ileri gelenlerini toplayıp kendileriyle istişâre ederdi; ortak bir görüşte birleştiklerinde, onunla hükmederdi. **Hz.Ömer** (r.a) de böyle yapardı. Meselenin cevabını Kitab ve sünnette bulamazsa, '**Ebû Bekir**'in bu konuda bir hükmü var mı?' diye sorardı. Eğer **Ebû Bekir**'in (r.a) bir hükmü varsa onunla hükmederdi; yoksa, cemaatın âlimlerini toplayıp kendileriyle istişâre ederdi. Ortak bir görüşte birleştiklerinde, onunla hükmederdi."*

Yine **Dârimi, Müseyyeb b. Râfiî**'nin şöyle dediğini nakleder: *"Ashâb, önlerine, hakkında Hz. Peygamber (s.a.v)'den herhangi bir hüküm ve haber bulunmayan meseleler geldiğinde, toplanıp mesele hakkında ortaklaşa görüş bildirirlerdi. Tabiî ki hak, birleştikleri gö-*

(234) Dârimî, *Mukaddime*, 20.

rüşteydi."

Beyhakî, *el-Medhal'*de, **Zehebî**, *Tezkîratu'l-Huffaz'*da, **Kâbisa b. Züeyb**'in şöyle dediğini nakleder: Bir nine, **Hz. Ebû Bekir**'in (r.a) yanına gelip mirastan ne kadar pay alacağım sordu. **Hz. Ebû Bekir**, kadına: *"Bu konuda Allah'ın Kitabı'nda herhangi bir açıklama yoktur. Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetinde de bir uygulama bilmiyorum. Hele sen şimdilik git de ben, bunu insanlara sorayım,"* dedi. Ve bu konuda bildikleri bir hadisin olup olmadığını yanındakilere sordu. **Muğire b. Şu'be** (r.a): *"Ben Rasûlullah'ın yanında bulundum. Nineye altıda bir verdi,"* dedi. **Hz. Ebû Bekir**:

"Söylediğine senden başka şahid var mı?" dedi. O zaman **Muhammed b. Mesleme el-Ensârî** (r.a) ayağa kalkıp aynı şeyi söyledi. Bunun üzerine **Hz. Ebû Bekir**, nine için hadisteki hükümle karar verdi.

İmam Ahmed, **Amr b. Meymun**'un şöyle dediğini nakleder: *"**Hz. Ömer**, bize Müzdelife'de sabah namazını kıldırdı, sonra Meşâr-i Haram'da vakfe yaptı ve: 'Müşrikler, güneş doğmadan Mina'ya gitmezlerdi. Hz. Peygamber (s.a.v), onlara muhâlefet etti,' dedi. Sonra, güneş doğmadan Mina'ya doğru yola çıktı."*

İbn Mâce hariç diğer kütüb-ü sitte sahipleri, **Âbis b. Râbia**'nın, şöyle söylediğini naklederler: **Hz. Ömer**'i (r.a) Hacerü'l-Esved'i öperken gördüm, şöyle diyordu: *"Sen bir taşsın; fayda ve zarar vermezsin. Şayet Rasûlullah (s.a.v)'ın seni öptüğünü görmeseydim, ben de öpmezdim."* (235) **Hz. Ömer**'in bu sözü, *Şifâ'*da da zikredilmiştir. (236)

İmam Ahmed, **Sâlim**'den, **İbn Ömer**'in şöyle dediğini nakleder: Rasûlullah (s.a.v): *"Sizden birisinin, hanımı, mescide gelmek için izin isterse onu menetmesin,"* (237) buyurdu. **Ömer b. el-Hattab**'ın (r.a) hanımı mescidde namaz kılardı. **Hz. Ömer**, ona: *"Sen, benim neyi sevdiğimi bilirsin!"* dedi. Hanımı da: *"Vallahi, sen beni bundan nehyedinceye kadar namazımı mescidde kılmaya devam edeceğim,"* dedi. **Hz.Ömer** (r.a) saldırıya uğradığında hanımı da mesciddeydi.

Hz. Ömer (r.a), hanımının dışarı çıkmasından pek hoşlanmadığı halde Rasûlullah (s.a.v)'ın emrine riâyet ederek hanımını mescidden menetmemiştir.

(235) Buhârî, *Hacc*, 60; Müslim, *Hacc*, 250; Nesâî, *Menâsik*, 148.
(236) *Şifâ*, II, 34.
(237) Buhârî, *Ezan*, 166; Müslim, *Salât*, 124; İbn Mâce, *Mesâcid*, 15.

İmam Şâfiî, *Risâle*'de, **Ebû Dâvud** ve **Beyhakî** *Sünen*'lerinde, **Tâvus**'tan rivâyet ettiklerine göre bir gün **Hz. Ömer**: *"Allah adına soruyorum, Rasûlullah (s.a.v)'tan, cenin konusunda bir şey işiten var mı?"* diye sordu. **Hamele b. Mâlik b. Nâbiğa** ayağa kalkarak:

"Evet, ben iki hanımımla beraberdim. Biri diğerine çadır direği ile vurdu ve kadın hemen düşük yaptı. Rasûlullah (s.a.v) da cenin tazminatı olarak bir köle azâd etmesini emretti," dedi. O zaman **Hz. Ömer** (r.a):

"Bunu duymasaydık az kalsın bunun dışında, kendi görüşümüze göre değişik bir hüküm verecektik," dedi. [238] Haber, **İbn Abbas** (r.a) yoluyla da rivâyet edilmiştir.

Buhârî, Muğire b. Şu'be'den (r.a) rivâyet ediyor: O, demiştir ki: *"**Hz. Ömer**, düşük yapan kadının durumunu sordu ve 'Bu konuda Rasûlulah'tan (s.a.v) bir şey işiteniniz var mı?' dedi. Ben de:*

'Ben işittim,' dedim.

'Nedir?' diye sordu.

*'Hz. Peygamber (s.a.v)'in cenini düşürene, erkek veya kadın, bir köle âzad etmesi gerekir, dediğini duydum,' dedim. **Hz. Ömer** (r.a):*

*'Söylediğine başka bir kaynak buluncaya kadar yanımdan ayrılma,' dedi. Ben de çıkıp, **Muhammed b. Mesleme**'yi buldum ve kendisine getirdim. O da Hz. Peygamber (s.a.v)'den bu şekil duyduğuna benimle birlikte şahidlik etti."* **İmam Müslim** de bu haberin benzerini **el-Misver b. Mahreme** yoluyla rivâyet etmiştir. [239]

Buhârî ve **Müslim, Abdullah b. Âmir b. Râbia**'dan, şu hadiseyi rivâyet ederler: **Hz. Ömer** (r.a), Şam tarafına yola çıktı. (Şam yolunda bir köy olan) Serğ'e gelince, Şam'da vebâ salgını olduğu haberi geldi. **Abdurrahman b. Avf** (r.a), Hz. Peygamber (s.a.v)'in: *"Bir yerde vebâ olduğunu duyarsanız, oraya gitmeyiniz; bulunduğunuz yerde vebâ yayılmışsa, ondan kaçarak başka yere çıkmayınız,"* [240] buyurduğunu haber verdi. Bunun üzerine **Hz. Ömer**, Şam'a gitmeden, bulunduğu yerden geri döndü.

Zühri (124/742), demiştir ki: **Salim b. Abdullah b. Ömer**, bana, **Hz. Ömer**'in, **Abdurrahman b. Avf**'tan işittiği hadisten dolayı insanları geri çevirdiğini haber verdi.

---

(238) Ebû Dâvud, *Diyet*, 19; Nesâî, *Kasame*, 12; İbn Mâce, *Diyât*, 11; *Risâle*, 427; *Müsned*, I, 364.

(239) Buhârî, *Ferâiz*, 11; Müslim, *Kasame*, 35, 36, 37; Ebû Dâvud, *Mukaddime*, 54.

Buhârî, **Hz. Âişe**'nin (r.a) şöyle dediğini rivâyet eder: *"Hz. Ömer (r.a), **Abdurrahman b. Avf** kendisine, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Hecer mecûsîlerinden cizye aldığını haber verinceye kadar, mecûsîlerden cizye almıyordu."* (241) **İmam Şâfiî**, *Risâle*'de, benzeri bir haberi, **Becâle** yoluyla nakleder. (242)

İmam Mâlik de benzeri bir haberi, **Muhammed el-Bâkır** yoluyla, şu lafızlarla rivâyet eder: **Hz. Ömer** (r.a), mecûsîlerden bahsetti ve: *"Haklarında nasıl davranacağımı bilmiyorum,"* dedi. O zaman **Abdurrahman b. Avf**, kendisine, Hz. Peygamber (s.a.v)'in: *"Onlara, ehl-i kitaba yaptığınız muameleyi uygulayın (yani cizye alın),"* dediğini haber verdi. (243)

Beyhakî'nin, *el-Medhal*'de, **Zeyneb b. Ka'b b. Ucre**'den naklettiğine göre bu hanıma, **Ebû Said el-Hudrî**'nin kızkardeşi **el-Fürey'a b. Mâlîk b. Sinan**, (kendi başından geçen bir hadiseyi anlatır ve ailesine dönmek için Rasûlullah (s.a.v)'tan izin ister. Çünkü kocası, kaçan kölelerini aramak için yola çıkmış, Kaddüm tarafında onlara yetişmiş, fakat onlar da onu öldürmüşlerdi. Bu sebepten, Rasûlullah (s.a.v)'tan *"Aileme dönebilir miyim?"* diye izin ister ve: *"Zira kocam, beni, kendisine ait bir evde terketmedi,"* der. Rasûlullah da (s.a.v):

"İddet müddetin dolana dek bulunduğun evde otur," buyurur. **el-Fürey'a** diyor ki:

*"Ben de dört ay on gün iddet bekledim. **Osman b. Affan** (r.a) halife olunca, bana, Rasûlullah'ın nasıl hüküm verdiğini sordurttu. Ben de başımdan geçeni haber verdim. O da ona uyup aynı şekilde hüküm verdi."* (244)

Hz. Alî'nin (r.a) şöyle dediği rivâyet edilmiştir: *"Dikkat! Ben Peygamber değilim; bana vahiy de inmez. Fakat ben, gücümün yettiği kadar Allah'ın Kitabı ve Peygamberi **Hz. Muhammed**'in sünnetiyle amel ederim."* (245)

İmam Ahmed ve **Beyhakî**, **Hz. Alî**'nin (k.v) şöyle dediğini rivâyet ederler: *"Rasûlullah (s.a.v)'tan bir hadis işittiğimde, Allah*

---

(240) Buhârî, *Tıb*, 30; Müslim, *Selâm*, 92, 94; Ebû Dâvud, *Cenâiz*, 6.
(241) Buhârî, *Cizye*, 1; Beyhakî, *Sünen*, IX, 189.
(242) Şâfiî, *Risâle*, 430.
(243) Mâlik, *Muvatta, Zekât*, 42.
(244) Ayrıca bkz. Şâfiî, *Risâle*, 438-439; Ebû Dâvud, *Talak*, 44; Tirmizî, *Talak*, 23; Nesâî, *Talak*, 60; İbn Mâce, *Talak*, 7.
(245) Beyhakî, *Medhal*, 94; Ahmed, *Müsned*, I, 10.

Teâlâ'nın müyesser kıldığı kadar ondan istifade ederdim. Ashâbdan birisi, bana bir hadis söylediğinde ise ona, bunu Rasûlullah'tan işittiğine dair yemin ettirirdim; yemin ederse ona inanırdım. ***Ebû Bekir*** *de bana -O, şüphesiz doğru söyler- Rasûlullah'ın:*

'Mü'min kul, bir günah işledikten sonra güzelce abdest alır, iki rek'at namaz kılar ve Allah'tan (c.c.) affını isterse Allah (c.c), onu mutlaka affeder,' (246) *buyurduğunu haber verdi."*

İmam Buhârî, **Câbir b. Semûre**'nin, şöyle dediğini rivâyet eder: Kûfeliler, **Hz. Ömer**'e (r.a), **Sa'd**'ı şikâyet ettiler. Bunun üzerine **Hz. Ömer**, başlarına **Ammar**'ı tayin etti. Ondan da şikâyetçi oldular, hatta onun güzel namaz kıldırmadığını söylediler. Bunun üzerine **Hz. Ömer**, adam gönderip **Ammar**'ı yanına çağırttı ve kendisine:

"Ya ***Ebâ İshak****! Bunlar, senin güzel namaz kıldırmadığını söylüyorlar, ne dersin?"* dedi. O da:

"Bana gelince, vallahi ben, onlara Rasûlullah (s.a.v)'tan gördüğüm namazı kıldırıyorum; ondan hiçbir şeyi noksanlaştırmıyorum. Yatsı namazını kıldırırken ilk iki rek'atta, biraz uzunca ayakta duruyor, son iki rek'atta kıraatı hafif tutuyorum," dedi. **Hz. Ömer** (r.a):

"Ya ***Ebû İshak****! Bu, senin düşüncen; bakalım halk ne diyor?"* dedi ve onunla beraber birkaç kişiyi Kûfe'ye gönderdi. Gidenler, hiçbir mescid bırakmadan bütün Kûfelilere onun durumunu sordular, hepsi de hakkında güzel övgülerde bulundu. (247)

İbn Abdilberr, **Dârimî**, **Hâkim** ve **Beyhakî**, **Abdullah b. Ebî Yezid**'den rivâyet ederler. O, demiştir ki: *"****İbn Abbas*** *(r.a), kendisine bir mesele sorulduğunda şöyle hareket ederdi: Meselenin hükmü Allah'ın Kitabı'nda varsa onu söylerdi. Allah'ın Kitabı'nda yok, Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetinde de bir cevap yoksa, bu hususta,* ***Hz. Ebû Bekir*** *ile* ***Hz. Ömer****'in uygulamalarına bakardı. Bir şey bulursa ona göre hüküm verirdi. Fakat ne Allah'ın Kitabı'nda, ne Rasûlullah'ın sünnetinde ve ne de* ***Hz. Ebû Bekir*** *ile* ***Hz. Ömer****'in uygulamalarında konu ile ilgili bir hüküm yoksa kendi içtihadı ile hüküm verirdi."* (248)

(246) Beyhakî, *Medhal*, 94; Ahmed, *Müsned*, I, 10.
(247) Buhârî, *Ezan*, 95; Müslim, *Salât*, 158; Nesâî, *İftitah*, 74.
(248) İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, II, 58; Dârimî, *Mukaddime*, 20; Beyhakî, *Medhal*, 127-128; Hâkim, *Müstedrek*, I, 127.

Beyhakî, **Mâlik** tarikiyle, **Recâ**'nın şöyle dediğini rivâyet eder: *"**Abdullah b. Ömer** (r.a), Hz. Peygamber (s.a.v)'in nasıl hareket ettiğini ve hâllerini araştırır, buna büyük önem verirdi. Öyle ki, bu konudaki dikkat ve ihtimamından, aklını kaybedeceğinden korkulurdu."*

Bezzâr ve **Kâd-ı Iyâz**, **İbn Ömer**'den (r.h) rivâyet eder:

*"**İbn Ömer**, Mekke ile Medine arasında bir ağacın altına gelir ve orada öğle uykusuna yatar, Hz. Peygamber (s.a.v)'in de böyle yaptığını söylerdi..."* (249)

Ahmed b. Hanbel, **İbn Sîrin**'den nakleder. **İbn Sîrin**, demiştir ki: *"Arafat'da **İbn Ömer**'le beraberdim. Arafat'dan beraber döndük. Me'zemin'e varmadan dar geçide gelince, hayvanını çökertti. Biz de çökerttik. Namaz kılacak zannettik. Hayvanını tutan kölesi:*

'Namaz kılmak için durmadı. Fakat Rasûlullah'ın buraya gelince ihtiyacını giderdiğini hatırladı. O da (Rasûlullah'a (s.a.v) mutabaat için) aynı yerde ihtiyacını gidermeyi seviyor,' (250) *dedi."*

İnsanlar, **Abdülmelik b. Mervan**'a bey'at ettiklerinde **Abdullah b. Ömer** (r.a), ona şöyle bir yazı gönderdi: *"Allah'ın kulu, mü'minlerin emiri **Abdülmelik**'e... Ben, gücümün yettiği kadar sana, Allah'ın Kitabı'na ve Rasûlü'nün sünnetine uymak şartıyla bey'at ediyor, dinleyip itaat edeceğimi bildiriyorum. Evlâtlarım da bu şartlarda sana bey'at ettiklerini bildirirler."* Bu haberi, **İmam Buhârî** rivâyet etmiştir. (251)

İmam Mâlik ve **Tabarânî**, **İbn Ömer**'in (r.a) şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: *"İlim üçtür:*

1- Hakkı söyleyen Allah'ın Kitabı.

2- Hz. Peygamber'in sünneti.

3- Gerektiğinde 'bilmiyorum' demek." (252)

***Abdurrahman b. Avf, Hz. Osman** (r.a)'a demiştir ki: "Allah'ın Kitabı, Rasûlü'nün ve O'ndan sonraki iki halifesinin sünnet ve gidişatına uymak şartıyla, sana bey'at ediyorum."* Haberi, **Buhârî** rivâyet etmiştir. (253)

(249) Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, I, 175.
(250) Ahmed, *Müsned*, II, 131; Heysemî, a.g.e., I, 174-175.
(251) Buhârî, *Ahkâm*, 43; Mâlik, Muvatta, *Bey'at*, 3.
(252) Tabarânî, el-*Mu'cemu'l-Evsat*, II, 7; Heysemî, a.g.e., I, 172.
(253) Buhârî, *Ahkâm*, 43.

Buhârî ve **Müslîm, Ebû Said el-Hudrî**'den (r.a) rivâyet ederler. O, demiştir ki: *"Ensar'la bir mecliste oturuyordum. Birden, **Ebû Mûsâ** korku ve endişe içinde çıkageldi."* Kendisine:

"Seni endişelendiren nedir?" dediler. O da:

*"**Hz. Ömer** (r.a), yanına gitmem için beni çağırttı; kapısına gittim. Üç defa seslenip izin istedim, kimse cevap vermedi. Ben de geri döndüm. Sonra, tekrar çağırttı. Gittim. Yanına varınca:*

"Bize gelmene ne mâni oldu?" dedi. Ben de:

"Geldim, kapında üç defa selâm verdim; cevap vermediler ve geri döndüm. Çünkü Rasûlullah (s.a.v): 'Sizden biriniz (bir yere girmek için) izin istediğinde izin verilmezse geri dönsün,' buyurmuştur" dedim. **Ömer** (r.a):

"Bu söylediğine bir şahid getir, yoksa seni cezalandırırım," dedi. **Ebû Mûsâ**, durumu anlatıp bir şahid istedi. Onlar da:

"Seninle bu cemaatın en küçüğü gidebilir," dediler. Bunun üzerine **Ebû Said**, kendisiyle **Hz. Ömer**'in huzuruna kadar gitti ve **Ebû Mûsâ**'nın, Hz. Peygamber (s.a.v)'den işittiği izin isteme hadisini kendisinin de işittiğini söyledi. **Hz. Ömer, Ebû Mûsâ**'ya hitaben:

"Seni suçlamadım, fakat Rasûlullah (s.a.v)'tan nakledilen bir hadis duydum; vesikalandırmak istedim," dedi. [254]

İbn Mâce ve **İbn Hıbban, Urve b. Abdullah b. Kuşeyr**'den rivâyet ediyorlar. O, demiştir ki: **Muaviye b. Kurra**, babasından naklederek bana şunları anlattı: *"Müzeyneli bir heyetle beraber Rasûlullah'ın yanına geldim. Kendisine biat ettik. Hz. Peygamber (s.a.v)'in düğmeleri çözülmüştü. Hırkasının yakasından elimi soktum ve sırtındaki Nübüvvet mührüne dokundum."*

Urve, demiştir ki: *"**Muâviye** ve oğlunu, yaz ve kış düğmeleri ilikli görmedim. Bu konuda Hz. Peygamber'e ittiba ediyorlardı."* [255]

Dârimî, İbn Mesud'dan (r.a), onun şöyle dediğini rivâyet eder: *"Allah'ın Kitabı'ndan, bize sorduğunuz ve bizim de bildiğimiz herşeyi sizlere aktardık. Aynı şekilde Rasûlullah'ın sünnetinden sorduğunuz herşeyi de size haber verdik. Artık sonradan ortaya çıkardığınız bid'atlardan, bize bir sorumluluk yoktur."* [256]

(254) Buhârî, *İsti'zân*, 13; *Edeb*, 32; Ebû Dâvud, *Edeb*, 127; Tirmizî, *İsti'zan*, 3. Müslim, *Edeb*, 32.
(255) Ayrıca bkz. Ebû Dâvud, *Libas*, 22; *Müsned*, IV, 19, 35; *el-İsâbe*, III, 233; İbn Sa'd, I, 460.
(256) Dârimî, *Mukaddime*, 17.

Lâlekâî, *es-Sünne* adlı eserinde, **A'lâ b. el-Müseyyeb**'den rivâyet eder. **Abdullah**, şöyle demiştir: *"Biz, elimizdeki delillere uyuyoruz, kendimiz uydurmuyoruz; tâbi oluyoruz, bid'at çıkarmıyoruz. Hadislere yapıştığımız müddetçe de sapıtmayız."*

Hâkim, Hz. Ali'den rivâyet eder: **Hz. Ali**'ye (r.a) birtakım insanlar gelip **İbn Mesud**'u övmeye başladılar. **Hz. Ali** de: *"Ben, sizin söylediklerinize katılıyorum ve şunu ilâve ediyorum: Kur'ân'ı okudu, helâlini helâl, haramını haram bildi; o, dinde fakih, sünnette âlim birisidir."*

Ebu'l-Bahteri der ki: **Hz. Ali**'ye (k.v): *"Bize **İbn Mesud**'dan bahseder misin?"* denilince şöyle dedi:

"Kur'ân ve sünneti öğrendi, bunlarla yetindi. Bu da ilim olarak ona yetti." (257)

Said b. Müseyyeb, İbn Abbas yoluyla, **Sa'd b. Muaz**'ın (r.h) şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Üç şey var ki ben, onlarda gerektiği gibi hareket eden birisiyim. Bunların dışında ise insanlardan herhangi bir kimse gibi davranmaktayım. Bu üç şey:*

1- Rasûlullah (s.a.v)'tan işittiğim herşeyin, Allah tarafından gönderilen bir hak olduğunu bildim.

2- Namazda, nefsim başka şeyle meşgul olduğunda onu kazâ ettim.

3- Bulunduğum bir cenazede, nefsim bana, orada söylenmesi gerekenlerin dışında bir şeyden bahsetti ise o cenazeden ayrıldım."

Said b. Müseyyeb (93/711), demiştir ki: *"Bu hasletlerin ancak bir peygamberde bulunacağını düşünüyorum."* (258)

İbn Sîrin der ki: *"Selef, sünnet üzere devam ettikleri müddetçe, doğru yolda olduklarını düşünürlerdi."* (259)

Evzâî (157/774), demiştir ki: *"Rasûlullah'ın ashâbı ve Tâbiîn'in beş haslet üzere olduğu söylenirdi:*

1- Cemaate devam.

2- Sünnete ittibâ.

3- Mescidleri tamir.

(257) Beyhakî, *el-Medhal*, 142-143; Hâkim, *Müstedrek*, III, 318.
(258) İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, II, 192.
(259) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 35.

4- Kur'ân'dan okumak.

5- Allah yolunda cihad."

Bunu, **Lâlekâî**, *es-Sünne* adlı eserinde zikretmiştir.

Beyhakî, *el-Medhal*'de, **İbn Vehb**'den, **İmam Mâlîk**'in şöyle dediğini nakleder: Kur'ân, hadis ve ashâbın rivâyetleriyle yetinen ve onlara güvenerek hüküm veren kimseye: *"Niçin bunu söyledin?"* denemez.

İmam Şâfiî, *er-Risâle*'de şöyle der: Bana, **Ebû Hanîfe b. Sîmâk b. Fadl eş-Şihâbî** haber verdi. Dedi ki: Bana, **İbn Ebî Zi'b el-Makburî**'den, **Ebû Şurayh el-Ka'bî**'nin şöyle dediğini anlattı:

Rasûlullah (s.a.v), fetih senesinde buyurdu ki:

"Kimin bir yakını öldürülürse o, iki hayırlı şeyden birini tercih eder: İsterse öldürenden diyet alır, isterse kısas uygulanır." (260)

İbn Simâk demiştir ki: **İbn Ebî Zi'b**'e: *"Ya **Ebu'l-Hâris**! Sen, buna göre mi davranıyorsun?"* dedim. Bunun üzerine göğsüme vurdu, bana bir hayli bağırdı, yanıma sokuldu ve: *"Ben, sana Rasûlullah (s.a.v)'tan hadis söylüyorum, sen ise bana: 'Ona göre mi hareket edeceksin?' diyorsun. Evet, O'nun hükmüne uyuyorum. Bu, bana ve onu işiten herkese farzdır. Allah (c.c), insanlar içinde **Muhammed** (s.a.v)'i seçti, O'nun sayesinde ve terbiyesinde onları hidâyete ulaştırdı; O'nun için seçtiklerini ve bildirdiklerini insanlar için de seçti. Bundan sonra insanların, isteyerek yahut istemeyerek O'na tâbi olmaları gerekir. Hiçbir müslümanın bundan kaçış yeri yoktur,"* dedi. Durmadan konuşuyordu. Keşke sussa diye temenni ettik.

Beyhakî, *el-Medhal*'de, **İbn Mübârek**'in şöyle dediğini rivâyet eder: **Ebû Hanîfe**'yi şöyle derken işittim: *"Hz. Peygamber (s.a.v)'den bir haber ve hüküm gelince onun, başımız gözümüz üstünde yeri vardır. Rasûlullah'ın ashâbından bir haber gelince sözlerinden, kuvvetli bulduğumuzu seçeriz. Tâbiîn'den bir haber ve hüküm gelince onu iyice tetkik ederiz, sonuçta alırız veya terk ederiz."*

Takiyyüddîn Sübkî de bu sözün benzerini zikretmiştir. Yine **Sübkî, Nuaym b. Hammâd** yoluyla, **Ebû İsmet**'in şu sözünü nakletmiştir: **Ebû Hanîfe**'yi şöyle derken işittim: *"Rasûlullah (s.a.v)'tan gelenler, başım gözüm üstüne. Ashâb-ı Kirâm'dan gelenlerde tercih yaparız. Bunun dışındaki kimselere gelince; onlar da ilim adamı, biz*

(260) Buhârî, *Diyât*, 8; Müslim, *Buyû*, 11; Ebû Dâvud, *Diyât*, 4.

de ilim adamıyız."

Beyhakî, *el-Medhal*'de, **Yahyâ b. Durays**'ın şöyle dediğini nakleder: **Süfyan es-Sevrî**'nin yanındaydım. Bir adam geldi ve:

*"**Ebû Hanîf** hakkında bir şey demeyecek misin?"* dedi. **Süfyan**:

"Ne var, ne oldu?" diye sordu. Adam:

"Kendisini dinledim. *'Önüme gelen bir meselede Allah'ın Kitabı'na bakıp hüküm veririm. Onda cevap bulamazsam, Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetine müracaat ederim. Allah'ın Kitabı'nda ve Rasûlü'nün sünnetinde bir şey bulamazsam, Hz. Peygamber'in ashâbının sözüne bakarım. Onlardan uygun gördüğümün sözünü alır, diğerlerinin sözünü bırakırım. Meseleme cevap varsa, ashâbın sözünün dışına çıkmam. Ama söz, **İbrâhim**, **Şâ'bî**, **İbn Sirîn**, **Hasan**, **Atâ** ve **İbnu'l-Müseyyeb**'e gelince, (birçoklarını daha saydı) onlar içtihad etmişlerdir; onlar gibi ben de içtihad ederim,' diyor"* dedi.

Yine **Beyhakî**, *el-Medhal*'de, **Osman b. Ömer**'in şöyle dediğini nakleder: **İmam Mâlik**'e bir adam geldi. Kendisine bir mesele sordu. İmam da:

"Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu," dedi. Adam:

"Sen de böyle mi düşünüyorsun?" deyince, **İmam Mâlik**:

"Peygamber'in emrine muhâlefet edenler, başlarına bir musibetin gelmesinden veya şiddetli bir azâba uğramalarından korksunlar," [261] âyetini okudu.

İbn Abdilberr, **İmam Mâlik**'in şöyle dediğini nakleder: *"İnsanlar arasında verilen hükümler esasen iki çeşittir:*

1- Allah'ın Kitabı'nda bulunan veya sünnetin ortaya koyduğu hüküm. Doğru ve kendisine uymak vâcib olan hüküm budur.

2- Âlimin, kendi görüşüyle (delillerin de yardımıyla) içtihad ederek ortaya koyduğu hüküm. Bu, doğru olabilir.

Üçüncü bir hüküm de var ki, sırf zorlamayla elde edilir. Bunun için en uygun sonuç, isabetli olmamasıdır." [262]

Rivâyet edildiğine göre **İbn Şübrüme**, nazım halinde şöyle demiştir:

(261) Nûr, 63.
(262) İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, II, 25.

Hasma şefaat olmaz hükümde,
Akıllı ve fakih âlim önünde.

Kitab ve sünnetle hüküm verince,
Sen teslim ol, zâlim inat etse de.

Bir nass olmayınca içtihad ettim.
Hükmü, halkça mâlum şeye benzettim.

Süfyan es-Sevrî (r.h) de: *"Din ancak hadislerle ayakta durur,"* demiştir. [263]

Hâkim, Rabîb b. Süleyman'dan nakleder: O, der ki: **İmam Şâfiî**'nin yanındaydım. Bir adam kendisine bir mesele sordu. O da: *"Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivâyet olunduğuna göre o, şöyle şöyle buyurmuştur,"* dedi. Adam :

*"Ya **Ebâ Abdullah**! Sen de böyle mi söylüyorsun?"* deyince, **İmam Şâfiî** irkildi, hali değişti, rengi sarardı ve adama:

"Hay yazık sana! Rasûlullah (s.a.v)'tan bir hadis rivâyet eder de onun gibi hüküm vermezsem beni hangi yer taşır, hangi semâ gölgelendirir? Evet, ondan gelenler başım gözüm üstüne. Evet, emri başım gözüm üstüne," dedi.

İmam Şâfiî'nin bu sözünü, **İbnu'l-Kayyım**, *el-İ'lâm* adlı eserinde, ayrıca **Sübkî, Suyûtî** ve **Ebû Nuaym**, birbirine benzer lafızlarla muhtasar olarak nakletmişlerdir.

Hâkim, Beyhakî, Ebû Nuaym ve **Takiyyu's-Sübkî**'nin, **Rabî**'den rivâyet ettiklerine göre şöyle nakletmiştir: **İmam Şâfiî**, bir gün, bir hadis rivâyet etti. Orada bulunan bir adam:

*"Ya **Ebâ Abdullah**, sen de hadisteki gibi mi hüküm veriyorsun?"* diye sorunca, İmam:

"Ben, Rasûlullah (s.a.v)'tan bir hadis rivâyet eder de ona göre hüküm vermezsem, bilin ki aklım gitmiş demektir," dedi.

Yine **Rabî**'nin rivâyetine göre **İmam Şâfii**, şöyle demiştir: *"Kıyası devreye sokarak Rasûlullah (s.a.v)'tan gelen hadisleri terk edemeyiz. Sünnetin bulunduğu yerde kıyasa mahal yoktur."*

Yine **İmam Şâfiî** (r.h): *"Rasûlullah'ın sünnetine uymaktan baş-*

(263) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 34.

ka yapılacak bir şey yoktur," demiştir. (264)

İmam Ahmed'in şöyle dediği anlatılır: Bir toplulukla beraberdim. Su kenarındaydık. Onlar, soyunup suya girdiler. Ben de: *"Kim Allah'a ve âhiret gününe iman ederse peştemalsiz hamama girmesin,"* (265) hadisiyle amel ederek soyunmadım. O gece bir rüya gördüm. Birisi bana: *"Müjde ey **Ahmed**! Sünnetle amel etmen sebebiyle Allah seni affetti. Seni kendisine uyulan bir imam yaptı,"* diyordu. *"Sen kimsin?"* dedim; *"Cibril,"* dedi. (266)

Sehnûn'a: *"Bir âlim için bildiği bir konuda, 'bilmiyorum' demesi câiz midir?"* diye sorulunca, şöyle cevap vermiştir: *"Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün sünneti hakkında câiz değildir. Fakat insanların kendi görüşüne gelince 'bilmiyorum' demesi câizdir. Çünkü o, bu görüşün doğru mu yanlış mı olduğunu bilemez."* (267)

Talk b. Ganem demiştir ki: *"**Hafs b. Gıyâs**, bir meselede hüküm verirken gecikti. Kendisine niçin beklediğini sordum, bana: 'Bu, sadece benim görüşümdür. Kitab ve sünnette, onunla ilgili bir şey yoktur; onu kendi gücümle ortaya çıkardım, öyleyse acele niye?' cevabını verdi."*

Kâd-ı Iyâz (544/1149), *Şifâ*'da zikreder: **Sehl b. Abdullah Tüsterî**, demiştir ki: *"Bizim yolumuzun temeli üç şeye dayanır:*

1- Ahlâk ve amellerde Hz. Peygamber (s.a.v)'e uymak.

2- Helâl lokma yemek.

3- Bütün amellerde niyeti hâlis tutmak." (268)

Ebû Nuaym, *Hilye*'de, **Tüsterî**'nin şöyle dediğini nakleder: *"Yolumuzun esasları altı şeydir:*

1- Allah'ın Kitabı'na yapışmak.

2- Rasûlullah'ın sünnetine uymak.

3- Helâl yemek.

4- Eziyeti terk etmek.

5- Günahlardan çekinmek.

(264) Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II, 33.
(265) Nesâî, *Gusl*, 2; İbn Mâce, *Edeb*, 38.
(266) Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II, 35.
(267) İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, II, 25.
(268) Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II. 34.

6- Hakları yerine getirmek." [269]

İmam Kuşeyrî (465/1072), *Risâle*'de zikreder: **Cüneyd el-Bağdâdî** (297/909), demiştir ki:

"Bizim bu mezhebimiz, Rasûlullah (s.a.v)'ın hadisine sımsıkı bağlanmıştır. Kim, Kur'ân'ı ezberlemez ve hadisi yazarak yerinden öğrenmezse, bu işte kendisine uyulmaz. Çünkü bizim ilmimiz, Kur'ân ve sünnete bağlıdır." [270]

Ebu'l-Kâsım Nasrabâdî (307/977), demiştir ki: *"Tasavvufun esasları şunlardır:*

1- Kitab ve sünnete sarılmak.

2- Şehvet ve bid'atları terk.

3- Meşâyıha hürmet ve ta'zim.

4- Halkın özür ve kusurlarını kabul.

5- Virdlere devam.

6- Ruhsatla ameli ve hisse dayalı te'villeri terk." [271]

Ebû Süleyman ed-Dârânî (215/830) de şöyle demektedir: *"Çoğu zaman kalbime, tasavvuf ehlinin kalbine gelen nükte, ilham ve işaretler gelir. Fakat ben, onları, iki âdil şahid olan, Kur'an ve sünnetle kontrol edip haktan olduklarını anlamadıkça, kabul ve amel etmem."* [272]

Ebû Bekîr Sıddık (r.a), demiştir ki: *"Rasûlullah (s.a.v)'ın yapmış olduğunu bildiğim ve gördüğüm her ameli ben de yaptım. O'nun emrinden bir şey terk edersem, ayağımın kaymasından korkarım."* [273]

İbn Abdilberr, Hz. Ömer (r.a)'den nakleder. O, bir hutbesinde şöyle demiştir: *"Sünnetlere yapışarak cehâletleri ortadan kaldırın."* [274]

Beyhakî, Hz. Ömer'in (r.a) şöyle dediğini nakleder: *"Kur'ân'ı öğrendiğiniz gibi sünnetleri, miras ilmini ve kelimelerin kullanış alanlarını da öğreniniz."* **İbn Abdilberr** de **Hz. Ömer**'den, aynı sö-

(269) Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 190.
(270) Kuşeyrî, *Risâle*, 140.
(271) *Tezkire*, 790 (Hz. S. Uludağ)
(272) *Tezkire*, 310.
(273) Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II, 39.
(274) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 187.

zü nakletmiştir. **Kâd-ı Iyâz** ise bunu, valilerine yazdığını zikretmiştir. (275)

İbn Cerîr et-Taberî (310/922), **Şa'bî**'den nakleder. **Şa'bî** (104/722), demiştir ki: *"**Hz. Ömer** (r.a), **Şurayh**'ı, Kûfe'ye kadı olarak gönderdiği zaman: 'Önüne bir mesele gelince, Allah'ın Kitabı'na bak; onda* bulduğ*unla hükmet, hiç kimseye bir şey sorma. Kur'ân'da bir şey bulamazsan, sünnete bak. Sünnette de meselenle ilgili bir şey bulamazsan, kendi görüşünle içtihad et,' dedi."* (276)

Nesâî, **Şa'bî** yoluyla, **Şurayh**'tan şunu nakleder: **Şurayh**, **Hz. Ömer**'e, bir mesele için mektup yazdı. O da cevaben şunları yazıp gönderdi: *"Önüne gelen bir meseleyi halletmek için önce, Allah'ın Kitabı'na bak. Allah'ın Kitabı'nda meselene cevap yoksa, Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetine göre hüküm ver. Allah'ın Kitabı'nda ve Rasûlullah'ın sünnetinde bir cevap bulamazsan, sâlihlerin hükmüne göre hüküm ver. Şayet hiçbirinde de bir şey bulamazsan, istersen kendi görüşünle hemen bir hüküm ver, istersen (bana danışman için) tehir et. Tehiri, senin için daha hayırlı görürüm. Vesselâm."* (277)

İbn Kayyım, yukarıdaki rivâyetin sonunu şu lafızlarla nakletmiştir: *"Şayet hiçbirinde meselene cevap bulamazsan muhayyersin; eğer kendi görüşünle içtihad etmek istersen içtihad et. Ve eğer meseleyi bana danışmak istersen bunu, senin için daha hayırlı görürüm. Vesselâm..."* (278)

Hz. Ömer (r.a), **Ebû Mûsâ el-Eş'ârî**'ye yazdığı mektubunun başında şöyle demiştir: *"Bundan sonra, şüphesiz hüküm verme, kesin bir farz ve takip edilecek bir sünnettir."* Bu meşhur kıymetli mektubu, **İbn Kayyım el-Cevzîyye** (751/1350), *İ'lâmu'l-Muvakkiîn* adlı eserinde zikredip çok güzel bir şekilde şerhetmiştir. (279)

İbn Abdilberr, **Hz. Ömer**'in şöyle dediğini nakleder: *"Sünnet (uyulması gereken), Allah ve Rasûlü'nün ortaya koyduğu amellerdir. İnsanların yanlış görüşlerini, ümmete, sünnet gibi göstermeyiniz."* (280)

İbn Abdilberr'in, **Said b. Müseyyeb**'den rivâyet ettiğine göre o, şöyle demiştir: *"**Hz. Ömer b. el-Hattab**, Medine'ye geldiğinde bir*

(275) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 123; Beyhakî, *Medhal*, 266-267; *Şifâ*, II, 31.
(276) Dârimî, *Mukaddime*, 200; Beyhakî, *Sünen-i Kübrâ*, X, 115.
(277) Dârimî, *Mukaddime*, 20; Beyhakî, *Sünen-i Kübrâ*, X, 115.
(278) İbn Kayyım, *İ'lâm*, I, 85.
(279) İbn Kayyım, a.g.e., I, 85-86 v.d.
(280) İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, II, 136.

hutbe verdi. Allah'a hamd ve senâdan sonra şöyle söyledi: Ey insanlar! Ben, size birtakım sünnetler (uygulamalar) ortaya koydum, birçok farzlar (görevler) yükledim. Ve sizi apaçık bir yolda bırakıp gidiyorum. Ancak daha sonra, kendi his ve görüşlerinize göre hareket edip insanları sağa sola sapıtmanızdan korkuyorum." (281)

Yine **İbn Abdilberr, Hâris b. Abdilberr, Hâris b. Abdullah b. Evs**'ten rivâyet eder: **Hâris** demiştir ki: *"**Hz. Ömer**'e geldim ve Kâbe'yi tavaf edip, hayız gören bir kadının durumunu sordum:*

*'Vazifesinin sonu, Kâbe'yi tavaf olsun; bu, ona kâfidir,' dedi. Ben de: 'Rasûlullah (s.a.v) da böyle fetvâ vermişti,' deyince **Hz. Ömer**:*

'Yazıklar olsun sana! Rasûlullah'a sorduğun şeyi, ona muhâlif bir görüş söylemem için bir de bana mı soruyorsun?' dedi."

İbn Mesud (r.a), demiştir ki: *"Sünnetle yetinmek, bid'atla içtihad etmekten daha hayırlıdır."* (282)

Yine **İbn Mesud** (r.a), demiştir ki: *"Şüphesiz sözlerin en güzeli, Allah'ın Kitabı'dır. Hidâyetin en güzeli, **Muhammed** (s.a.v)'in gösterdiği yoldur. İşlerin en kötüsü, sonradan dine sokulanlardır. Size va'd edilenler, mutlak gelecek ve siz engel olamayacaksınız."* (283)

Ebu'l-Ahvas anlatıyor: **İbn Mesud** (r.a), perşembe günü insanlara vaaz ediyordu. Bir gün şöyle dedi: *"Asıl bilinecek ve uyulacak şey ikidir: Hidâyet ve söz. Sözün en doğrusu, Allah'ın kelâmı; yolun en güzeli de **Hz. Muhammed** (s.a.v)'in davetidir. İşlerin en kötüsü, sonradan dine sokulan şeylerdir. Dikkat edin (dinin kabul etmediği) her yeni şey bid'attır. Dünya işleriyle fazla uğraşmayın; kalbiniz katılaşır. Uzun amellerle oyalanmayın. Şüphesiz her gelecek olan şey, yakındır. Dikkat! Asıl uzak olan, hiç gelmeyecek şeydir."* (284)

Abdullah b. Yezid anlatıyor: Bir gün insanlar, **Abdullah b. Mesud**'un başına toplanarak soru sormaya başladılar. **İbn Mesud** (r.a), kendilerine şöyle söyledi:

"Öyle bir zaman geçti ki biz, o zaman ne hüküm verdik ne de bu konumdaydık. Sonra Allah Teâlâ, gördüğünüz gibi bize, bu dini tebliğ etmemizi takdir buyurdu. Artık bugünden sonra, içinizden kime hüküm verme işi tevdi edilirse, önüne gelen meseleyi çözmek için ön-

(281) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 187.
(282) Dârimî, *Mukaddime*, 23; Kâd-ı Iyâz, Şifâ, II, 32.
(283) Buhârî, *İ'tisâm*, 2; Dârimî, *Mukaddime*, 23; İbn Abdilberr, a.g.e., II, 181.
(284) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 181.

ce, Allah'ın Kitabı'na baksın. Allah'ın Kitabı'nda cevabı olmayan bir iş geldiğinde, Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetine baksın. Eğer önüne, Allah'ın Kitabı'nda ve Rasûlü'nün sünnetinde bulunmayan bir şey gelirse, sâlihlerin verdiği hükme göre hüküm versin. Şayet, hiçbirinde de cevap bulamazsa, kendi görüşüyle içtihad etsin ve: 'Ben korkarım, ben çekinirim,' demesin. Şüphesiz, helâl açık, haram bellidir. İkisi arasında birtakım şüpheli şeyler bulunmaktadır. Şüpheli işlerle karşılaştığında, seni rahatsız edeni bırak, kalbinin rahat ettiğini al."(285)

İbn Abdilberr ve **İbn Ebî Heyseme**, *"Kendi görüşüyle içtihad etsin,"* sözünden sonra, şu ilâveyi de zikrederler: *"Eğer doğru ve güzel içtihad yapamayacaksa kalksın, utanmasın."* (286)

İbn Abbas (r.h), demiştir ki: *"Allah'ın Kitabı'nda bulunmayan, Rasûlullah'ın sünnetinde de geçmeyen yeni bir görüş ortaya atan kimsenin, Allah'ın huzuruna çıkınca hâlinin ne olacağı bilinmez."* (287)

Yine **İbn Abbas** (r.h), der ki: *"İlim ve hüküm kaynağı ancak Allah'ın Kitabı ve Rasûlullah'ın (s.a.v) sünnetidir. Bir kimse, bunların dışında, kendi görüşüyle bir şey söylediği zaman bu, onun hasenâtına mı yoksa seyyiâtına mı yazılır, bilmiyorum."* (288)

Yine **İbn Abbas** (r.h), der ki: *"Hz. Peygamber (s.a.v) şöyle dedi ve falanca da böyle dedi derken, azâba uğrayacağınızdan ve yere batacağınızdan korkmuyor musunuz?"* (289)

İbn Ömer (r.h), demiştir ki: *"Ümmet, sünnete sarıldığı müddetçe, doğru yoldan sapmaz."* (290)

Buhârî ve **Dârimî**, **Câbir b. Zeyd**'in şöyle dediğini rivâyet ederler: *"**İbn Ömer**, tavaf esnasında bana rastladı. Dedi ki: Ey **Ebu'ş-Şa'sâ**! Sen, Basra'nın fakihlerinden ve kendisinden fetvâ istenen birisisin. Dikkat et, ancak Allah'ın Kitabı ve Rasûlü'nün sünneti ile fetvâ ver."* **Dârimî**, şu ilâveyi de ekler: *"Eğer bunun dışında hareket edersen, helâk olursun ve helâk edersin."* (291)

İbn Abdilberr, **Safvan b. Muharraz el-Kârî**'den nakleder: O, demiştir ki: **Abdullah b. Ömer**'e (r.h), yolculuktaki namazı sordum.

(285) Nesâî, *Kazâ*, 11; Dârimî, *Mukaddime*, 20; İbn Abdilberr, a.g.e., II, 58.
(286) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 58.
(287) Beyhakî, *Medhal*, 157; Dârimî.
(288) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 136.
(289) Dârimî, *Mukaddime*, 39.
(290) Beyhakî, *Medhal*, 194.
(291) Dârimî, *Mukaddime*, 20.

Cevaben: *"İki rek'attır; kim sünnete muhâlefet ederse küfre girer,"* dedi. **Kâd-ı Iyâz** da aynı sözü *Şifâ*'da nakletmiştir. (292)

Übeyy b. Ka'b (r.a) demiştir ki: *"Kur'ân ve sünnete yapışınız. Kur'ân ve sünnet üzerinde amel eden bir kul, iç âleminde Rabbini zikrederek O'nun haşyetinden dolayı gözyaşı dökse, Allah, ona ebediyyen azâb etmez. Yine, yeryüzünde Kur'ân ve sünnete göre amel eden herhangi bir kul, gizlice Allah'ı zikredip, haşyetinden tüyleri ürperince, yaprakları kurumuş bir ağacın, kuvvetli bir rüzgârın esip bütün yapraklarını döktüğü gibi bu gözyaşı ve ürperme de onun günahlarını döküp temizler. Kur'ân ve sünnetle yetinmek, bunlara muhâlif bir içtihaddan ve bir bid'ata uymaktan daha hayırlıdır. Öyleyse amellerinizin, -uygulama olsun, içtihad olsun- Peygamber'in (s.a.v) usûlüne ve uygulamasına bağlı olmasına dikkat ediniz."*

Bu sözü de **Kâd-ı Iyâz** nakletmiştir: (293) **Hâkim**, *Müstedrek*'te, **Abdurrahman b. Ebzî**'den nakleder: O, demiştir ki: *"İnsanlar, **Hz. Osman** hakkında birtakım dedikodu ve haksız ithamlarda bulununca, **Ubey b. Ka'b**'a: 'Bu fitneden kurtuluş yolu nedir?' dedim. **Ubey** (r.a): 'Allah'ın Kitabı ve Peygamberi'nin sünnetidir. Onlardan, hükmü açık olanla amel et; anlamadığını da bilenine sor,' dedi."* (294)

Lâlekâî, *es-Sünne* adlı eserinde, **Ebu'd-Derdâ**'nın (r.a) şöyle dediğini nakleder: *"Sünnetle yetinmek, ona muhâlif içtihadla amelden daha hayırlıdır."* Müellif, aynı sözü, **Ubeyy b. Ka'b**'dan da rivâyet etmiştir.

Dârimî, **Ebû Nusayr**'ın şöyle dediğini nakleder: *"**Ebû Selem**, Basra'ya gelince ben ve **Hasan**, ziyaretine gittik. **Hasan-ı Basrî**'ye dedi ki: Demek, **Hasan** sensin! Basra'da en çok görmek istediğim kişi sendin. Sebebi de duyduğuma göre sen, kendi görüşünle fetvâ veriyormuşsun. Kendi görüşünü bırak; ancak Allah'ın Kitabı'nda ve Rasûlü'nün sünnetinde bir hüküm ve işaret varsa ona göre fetvâ ver.* (295) **İbn Kayyım** da benzeri bir haberi, kısaca nakletmiştir. (296)

Beyhakî, *Medhal*'de **Mâlik**'in şöyle dediğini nakleder: **Ömer Abdülaziz**, şöyle derdi:

"Rasûlullah (s.a.v) ve O'ndan sonra gelen idareciler, Allah'ın Kitabı'na uygun, taatını artıran ve dinine kuvvet katan birtakım uygu-

(292) Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II, 32.
(293) Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II, 32.
(294) Hâkim, *Müstedrek*, III, 303.
(295) Dârimî, *Mukaddime*, 20.
(296) İbn Kayyım, *İ'lâmu'l-Muvakkiîn*, I, 74.

lamalar koymuşlardır. Hiçbir kimseye, onları değiştirmek, bozmak ve onlara ters düşenin görüşüne bakmak câiz değildir. Onlara uyan hidâyeti bulur, onlara dayanan muzaffer olur. Muhâlefet eden, mü'minlerin yolunun dışına çıkmış olur. Halbuki Cenâb-ı Hakk: 'Kim, mü'minlerin yolunun dışında bir yola tâbi olursa onu döndüğü tarafa sevkederiz ve (sonunda) Cehenneme sokarız. Orası ne kötü bir dönüş yeridir,' (297) *buyuruyor."* (298)

Ömer b. Abdülaziz'in idarecilerinden birisi, beldesinin hâlini ve hırsızların çoğaldığını yazarak: *"Onları zan ile yakalayıp cezalandıralım mı yoksa hâllerini isbat edecek delile ve sünnetteki uygulamaya göre mi hareket edelim?"* diye tâlimat istedi. Allah kendisinden razı olsun, o da şu tâlimatı yolladı: *"Onları delil ve sünnetteki usûle göre cezalandır. Hakça davranış onları ıslah etmezse Allah, onları ıslah etmesin."* (299)

Yine **Ömer b. Abdülaziz, Urve b. Zübeyr**'e şu mektubu göndermiştir: *"Bana mektub yazıp insanlar arasında nasıl hüküm verileceğini soruyorsun. Bil ki, hüküm verilirken önce, Allah'ın Kitabı'nda olana uyulur. Sonra, Allah Rasûlü'nün sünnetine bakıp hüküm verilir. Sonra, hidâyet yolunun imamlarının hükmüne müracaat edilir. Onlarda da bir cevap yoksa, ilim ve görüş ehli ile istişâreye gidilir."* (300)

Dârimî, **Ömer b. Abdülaziz**'den nakleder: **Ömer b. Abdülaziz**, idaresi altındaki insanlara bir yazı ile şu tâlimatı verdi:

"Allah'ın Kitabı'nda veya Rasûlullah (s.a.v)'ın ortaya koyduğu bir sünnette, hiç kimsenin görüş bildirme hakkı yoktur. Ümmetin görüşü, ancak hakkında bir âyet ve sünnet bulunmayan konularda geçerlidir." Bunu, **İbn Abdilberr** ve **İbn Kayyım** da kitaplarında kısaca zikretmişlerdir. (301)

Hasan b. Vâsıl, Îsâ b. Dinar'ın şöyle dediğini nakleder: *"Sizden öncekiler, ancak görüş ve yolları ayrıldığı, hak yoldan saptıkları, peygamberlerinin sünnetlerini terk edip dinde kendi görüşlerine göre söz söyleyerek dalâlete düştükleri ve insanları da sapıklığa düşürdükleri vakit helâk oldular."* (302)

(297) Nisâ, 1115.
(298) İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, II, 187; Kâd-ı Iyâz, II, 30.
(299) Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II, 33.
(300) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 24.
(301) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 24.
(302) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 137.

Şurayh, demiştir ki: *"Sünnet, sizin kıyasınızdan önde gelir. Öyleyse, sünnete uyunuz ve bid'at çıkarmayınız. Hiç şüphesiz, sünnetlere sarıldığınız müddetçe asla sapıtmazsınız."* (303)

Katâde der ki: *"Vallahi, peygamberinin sünnetinden yüz çeviren herkes helâk olur. Sizin, sünnete sarılıp bid'atlardan uzaklaşmanız ve fıkha yapışıp şüphelerden kaçınmanız gerekir."* (304)

Urve b. Zübeyr der ki: *"Sünnete yapışın, sünnete. Şüphesiz sünnet, dinin esasıdır."* (305)

Hasan el-Basrî (r.h), demiştir ki: *"Söz, ancak amelle makbul olur. Amel ve söz ise ancak niyetle sahih olur. Söz, amel ve niyet ise ancak sünnete uyarsa kabul görür."* Bu sözü, **Lâlekâî**, *es-Sünne* adlı eserinde zikretmiştir. Müellif, aynı sözü, **Said b. Cübeyr**'den de benzeri lafızlarla rivâyet etmiştir.

Yine **Hasan el-Basrî**,*"Sünnete uyarak yapılan az amel, bid'ata dalıp yapılan çok amelden daha hayırlıdır,"* (306) demektedir.

Âmir eş-Şa'bî de: *"Sünneti terk ettiğiniz zaman helâk olursunuz,"* (307) demiştir.

Ebu'l-Âliye ise: *"Sizin, Peygamberinizin sünnetine ve Ashâb-ı Kirâm'ın hâline uymanız gerekir,"* demektedir. Sözü, **Lâlekâî** rivâyet etmiştir.

Abdullah b. Avn el-Basrî de: *"Kim, İslâm ve sünnet üzerine vefat ederse, bütün hayır çeşitleri kendisine müjdelenir,"* demektedir. Bu sözü de **Lâlekâî**, *es-Sünne*'sinde rivâyet etmiştir.

Yine **İbn Avn**, şöyle demiştir: *"Üç şeyi kendim ve mü'min kardeşlerim için seviyorum: Tedebbûr ve tefekkür ile Kur'ân okumak. Araştırıp soruşturarak sünneti öğrenmek. Hayır için buluşmanın dışında, insanlardan uzaklaşıp bir köşeye çekilmek."* (308) **Lâlekâî**, bu sözü kısa olarak *es-Sünne*'sinde zikretmiştir.

Ahmed b. Hâlid, demiştir ki: *"Sünnet, içinde hiçbir şüphe bulunmayan haktır."* **İbn Vaddah**, bu haberden çok hoşlanır ve: *"Güzel, çok güzel,"* derdi. (309)

(303) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 137.
(304) Ahmed, *Kitâbü'z-Zühd*'de rivâyet etmiştir.
(305) Beyhakî, *Medhal*, 195; İbn Abdilberr, a.g.e., II, 138.
(306) Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*.
(307) Beyhakî, *Medhal*, 198.
(308) Buhârî, *İ'tisâm*, 2; İbn Abdilberr, II, 28.
(309) İbn Abdilberr, II, 28.

Zührî (124/742), demiştir ki: *"Bizden önceki âlimlerimiz: 'Sünnete sarılmak kurtuluştur,' derdi."* (310)

Hakem b. Uteybe, demiştir ki: *"Hz. Peygamber (s.a.v)'in dışında, herkesin sözü alınır da alınmayabilir de."* **Beyhakî**, aynı sözü **Mücâhîd**'den rivâyet etmiştir. (311)

İbn Abdilberr, İbn Vehb yoluyla, **Hz. Ömer**'in şöyle dediğini nakleder: *"Tâbi olunacak sünnet, Allah ve Rasûlü'nün ortaya koyduklarıdır. Yanlış görüşleri, ümmet için sünnet gibi göstermeyiniz."* (312)

Lâlekâî'nin rivâyetine göre **Evzâî** (176/792), şöyle demiştir: *"Sünnet neredeyse, sen de orada ol."*

Yine **Evzâî**, şöyle der: *"İnsanlar seni terk ederse de sen, selefin (geçmiş büyüklerin) hâl ve haberlerine sarıl. Sana karşı yaldızlı sözlerle konuşsalar da kendi görüşüne göre ahkâm kesenlerden sakın."* Bu sözü **İbn Kayyım**, *İ'lâmu'l-Muvakkiîn*'de zikretmiştir. (313)

İbn Mübârek (181/797), der ki: *"Dayandığınız şey hadisler olsun. İçtihadlardan da hadisleri açıklayanları alınız."* (314)

Yahyâ b. Kesîr'e: *"Kişiye ne zaman fetva vermesi vâcib olur?"* diye sorulunca: *"Hadisleri ve görüşleri iyi bildiği zaman,"* diye cevap vermiştir. Bu rivâyeti de **İbn Kayyım** nakletmiştir. (315)

İbn Vehb anlatıyor: **Mâlîk b. Enes**'in yanında oturmuş, hadis müzâkere ediyorduk. Bir ara dedi ki: *"Sünnet, **Nuh** Aleyhisselâm'ın gemisi gibidir. Ona binen kurtulur. Ondan geri kalan boğulur."* Bunu, **İmam Suyûtî** *Miftâhu'l-Cenne* kitabında zikretmiştir.

Yine **İbn Vehb**, demiştir ki: **Mâlik b. Enes**, bana, şöyle dedi: *"Sakın sünnete karşı gelmeyin, tamamıyla ona boyun eğin."* Bu rivâyeti, **Makdisî**, *el-Hucce alâ Tarîki'l-Muhacce* adlı eserinde nakletmiştir.

İbn Cerîr, *Tehzibü'l-Âsâr* adlı eserinde, **İmam Mâlik**'in şöyle dediğini nakleder: *"Rasûlullah (s.a.v) vefat etti; vahiy kesildi, din tamamlandı. Bundan sonra, Rasûlullah'ın (s.a.v) sünnetlerine tâbi olunması gerekir. Kimse, görüşlere tâbi olmasın. Çünkü birisi, bir gö-*

(310) Dârimî, *Mukaddime*, 16; Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II, 30; Beyhakî, *Medhal*, 454.
(311) Beyhakî, *Medhal*, 107.
(312) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 136; Ayrıca bkz. İbn Kayyım, *İ'lâm*, I, 54.
(313) İbn Kayyım, a.g.e., I, 75.
(314) Beyhakî, *Medhal*, 202; İbn Abdilberr, a.g.e., II, 127.
(315) İbn Kayyım, a.g.e., 47.

rüşe uyar; bir başkası da daha kuvvetli bir görüş bulur, ona uyar. Sen de her ne zaman görüşü üstün birisi yanına gelse; döner, ona uyarsın. Böylece görüşler arasında kalırsın." (316)

Veki', demiştir ki: *"İnsanlar, hadisten her ne öğrense onu, mübtelâ olduğu bir hevâdan alıkoyar."* Bu sözü, **Nasr b. el-Makdisî**, *el-Hucce* kitabında zikretmiştir. (317)

İmam Şâfiî (r.h), der ki: *"Rasûlullah'ın sünneti yanında, hiç kimsenin, ona aykırı söz söyleme yetkisi yoktur."*

Yine **İmam Şâfiî**'den bir uyarı: *"Rasûlullah'a ait bir sünnet bulduğunuzda ona tâbi olunuz, başka kimsenin sözüne iltifat etmeyiniz."* (318)

Rabî der ki: **İmam Şâfiî**'yi, şöyle derken işittim: *"Kitabımda, Rasûlullah'ın sünnetine aykırı bir söz bulursanız, Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetine göre hareket ediniz ve benim sözümü terk ediniz."* (319)

Hermele b. Yahyâ anlatıyor: **İmam Şafiî**, der ki: *"Rasûlullah (s.a.v)'tan sahih olarak gelen sünnete ters düşen herhangi bir sözüme rastlarsanız, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sözüyle amel etmeniz daha evlâdır; benim sözüme uymayınız."* (320)

Yine **İmam Şâfiî**, der ki: *"Hiçbir kimse için, herhangi bir şey hakkında ilimsiz olarak: 'Bu helâldir veya haramdır,' deme yetkisi yoktur. Bu ilim, Kitab'da, sünnette, icmâda veya bu kaynaklara dayalı kıyasta mevcuttur."* (321)

Muhammed b. Hasan, demiştir ki: *"Şer'î ilimler, dört yoldan elde edilir:*

1- Allah'ın Kitabı'ndan.

2- Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetinden.

3- Ashâb-ı Kirâm'ın icmâsından. Ashâbın ihtilâf ettikleri konular da bunun içine girer. Her ne kadar, ihtilâf durumunda, içlerinden birisi seçiliyorsa da bu, benzerlerine kıyasla elde edilen bir ilim olmaktadır.

---

(316) İbn Kayyım, a.g.e., I, 78.
(317) Hatib, *Şerefu Ashâbi'l-Hadis*, 60.
(318) Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, IX. 107.
(319) Beyhakî, *Medhal*, 205.
(320) Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, IX, 106, 107.
(321) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 26.

4- Müslüman fakihlerin güzel ve uygun bulmalarıyla. İslâmî ilimler, sonuçta bu dört kaynaktan çıkmaktadır." (322)

Yine **Muhammed b. Hasen**, der ki: *"Kim, Allah'ın Kitabı'nı, sünneti, Rasûlullah'ın ashâbının sözlerini ve müslümanların fakihlerinin güzel gördüğü hükümleri bilirse namazında, orucunda, haccında, kendisine emir ve nehyedilen bütün işlerde, karşılaştığı meselelerinde içtihad etmesi ve hüküm vermesi câiz olur. Bu durumda içtihad eder, araştırır ve benzeri hükümlere kıyas ederse hata ihtimali olsa bile, çıkardığı neticeyle amel etmesi câizdir."* (323)

Seleme b. Şebîb, der ki: **İmam Ahmed**'i şöyle derken işittim: *"**Şâfiî**'nin görüşü, **Mâlik**'in görüşü ve **Ebû Hanîfe**'nin görüşü, bütün bunlar bence bir görüştür ve alınıp alınmama konusunda birdirler. Bizi bağlayan, ancak hadislerde olanlardır."*(324)

Ahmed b. Sinan anlatıyor: **Velid el-Kerâbisî**, dayımdı. Vefatı yaklaşınca yanındaydım. Oradakilere dedi ki:

"Kelâm ilmini, benden daha iyi bilen birisini biliyor musunuz?"

"Hayır," dediler.

"Peki, beni töhmet altında tutacağınız bir hâlimi biliyor musunuz?" dedi.

"Hayır," dediler.

"Size bir vasiyette bulunmak istiyorum; kabul edecek misiniz?" dedi.

"Evet," dediler. O zaman:

"Hadis ehlinin bulunduğu hâl üzere bulunun. Çünkü ben, hakkın onların yanında olduğunu gördüm," dedi. (325) Hadiseyi, **el-Makdisî**, *el-Hucce* adlı eserinde nakletmiştir.

İbrahim et-Teymî, şöyle dua ederdi: *"Allahım! Dinin ve Peygamberi'nin sünneti sayesinde beni, hakka muhâlefetten, hevâya uymaktan, dalâletten, karışık işlerden, ayak kaymasından ve kuru çekişmelerden koru."* (326)

Bişr b. Sırrî es-Sakatî, demiştir ki: *"İlme baktım, onun hadis*

(322) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 26.
(323) İbn Kayyım, a.g.e., I, 38.
(324) İbn Kayyım, a.g.e., I, 79.
(325) Hatib, *Şeref*, 56.
(326) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 188.

ve görüşlerden ibaret olduğunu gördüm. Hadisleri inceledim; içinde peygamberlerin, ölümün, Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyet, azâmet ve celâlinin, Cennetin, Cehennemin, helâlin, haramın, yakınlarla ilgiye teşvikin ve bütün hayır çeşitlerinin zikredildiğini gördüm. Görüşleri incelediğimde içinde, hile, katılık, hakkı zorlama, dinde kısır çekişme, hile ile amel, yakınla ilişkiyi kesmeye götürecek sebepler ve harama karşı cür'et buldum." (327)

Fudayl b. Iyâz (187/802), demiştir ki: *"İslâm ve sünnet üzere ölene ne mutlu! Durum böyle olunca bu hâl üzere vefat etmek için: 'Allah'ın dilediği olur,' sözünü, çokça söyleyin."* Bu sözü, **Lâlekâî**, *es-Sünne* adlı eserinde zikretmiştir.

İmam Kuşeyrî (465/1072), *Risâle*'de zikreder: **Ebû Osman el-Hîrî** (298/910), demiştir ki:

"Allah ile sohbet, edebi güzelleştirir; heybet ve murâkabe hâline devam etmekle, Rasûlullah ile sohbet de sünnete ittibâ ve ilmin gereğine yapışmakla hâsıl olur." (328)

Yine **Ebû Osman**, der ki: *"Kim, sözünde ve fiilinde sünneti kendine âmir yaparsa, hikmetle konuşur. Kim de kendine, hevâyı âmir yaparsa, bid'atla konuşur. Allah Teâlâ: 'Eğer ona itaat ederseniz hidâyete ulaşırsınız,'* (329) *buyurur."* **Kâd-ı Iyâz** da aynı sözü, *Şifâ*'da nakletmiştir. (330)

İmam Kuşeyrî'nin nakline göre **Sehl b. Abdullah**, şöyle (283/886) demiştir: *"Fütüvvet, sünnete ittibâ etmektir."* (331)

Hilye sahibi ise aynı zâttan şu nakli yapar: *"Kim, tam mânâsıyla Hz. Peygamber'e uyarsa onun kalbinde, herhangi bir şeyi seçme ve sevme endişesi kalmaz."* (332)

İmam Kuşeyrî, şöyle nakletmektedir: **İbrâhîm Havvas** (291/904), demiştir ki: *"Sabır, Kur'ân'ın ve sünnetin hükümlerinde sebat etmektir."* (333)

Zünnûn el-Mısrî (245/859) de: *"Allah'ı sevmenin alâmetlerinden birisi de Allah'ın Habîbi'ne (s.a.v), ahlâkında, fiille-*

(327) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 35.
(328) Kuşeyrî, *Risâle*, I, 141; *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 499.
(329) Nûr, 54.
(330) Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II, 34, *Tezkire*, 500; Kuşeyrî, *Risâle*, I, 122.
(331) *Tezkire*, 344; Kuşeyrî, a.g.e., II, 474.
(332) Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 190.
(333) *Tezkire*, 618.

rinde, emir ve sünnetlerinde tâbi olmaktır," (334) der.

Ebû İshak İbrâhim b. Dâvud'u dinleyelim: *"Allah'ı sevmenin alâmeti, O'na itaatı ve Rasûlü'ne mutabaatı, her şeye tercih etmektir."* (335)

Ahmed b. Ebi'l-Havârî (230/844), der ki: *"Kim, sünnete uymadan amel ederse ameli bâtıl olur."* (336)

Ebu'l-Abbas Ahmed b. Sehl, demiştir ki: *"Kim, sünnetin edebine yapışırsa Allah, onun kalbini, marifet nuruyla nurlandırır. Allah'ın Habîbi (s.a.v)'ne emir, fiil ve ahlâkında uymaktan daha şerefli bir makam yoktur."* (337)

Şah b. Suca' el-Kirmânî (276/884), der ki: *"Kim, gözünü haramlardan ve nefsini şehvetlerden alıkoyar, içini murâkabeyle, dışını sünnete ittibâ ile ma'mur eder ve kendisini helâl yemeye alıştırırsa, ferâset ve görüşünde hata etmez."* (338)

Ebû Bekir Timistânî'yi (340/951) dinleyelim: *"Hak yol açıktır. Kitab ve sünnet önümüzdedir. Hicret ve Allah Rasûlü'nün sohbetiyle, ümmetin önünde olan ashâbın fazileti mâlumdur. Kim, bu Kitab'a ve sünnete sarılır, nefsinden ve halktan uzaklaşır ve kalbiyle Allah'a hicret ederse o, özünde ve sözünde sâdık birisi olur."* (339)

Ebû Hafs Haddâd (260/874) ise şöyle der: *"Kim, bütün vakitlerde söz ve fiillerini Kitab ve sünnetle süslemez ve nefsânî düşüncelerini kötülemezse, onu, gerçek erlerin arasında saymayınız."* (340)

Şu da onun sözü:

"Kulun, Rabbine ulaşacağı yolların en güzeli, bütün hâllerinde O'na ihtiyaç içinde olduğunu bilmek, bütün fiillerinde sünnete uymaya devam etmek ve yiyeceğini helâl yoldan ele geçirmektir." (341)

Lâlekâî, *es-Sünne*'de, şöyle nakleder: **Şâz b. Yahyâ** demiştir ki: *"Cennete giden yollar içinde, hadisle amel edenlerin yolundan daha doğru bir yol yoktur."*

İmam Kuşeyrî, şöyle nakleder: **Ebû Hamza el-Bağdâdî**

(334) *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 185.
(335) *Hilye*, X, 354.
(336) *Tezkiretü'l-Evliyâ*, 372.
(337) Sülemî, *Tabakâtü's-Sûfiyye*, 268 (Halep, 1986, II. Baskı)
(338) *Tezkire*, 404; Kuşeyrî, *Risâle*, I, 136.
(339) *Tezkire*, 725; Kuşeyrî, a.g.e., I, 188.
(340) *Tezkire*, 421; Kuşeyrî, a.g.e., I, 107.
(341) *Tezkire*, 421.

(289/901), demiştir ki: *"Kim, hak yolunu bilirse sülûku kendine kolay olur. Allah'a giden yolda, bütün hâl, söz ve fiillerde, Hz. Peygamber (s.a.v)'e uymaktan başka hiçbir delil ve değer yoktur."* (342)

Nasr el-Makdisî, *el-Hucce* adlı eserinde, **Cüneyd el-Bağdâdî**'nin (298/910) şöyle dediğini nakleder: *"Hakka giden bütün yollar, halka kapalıdır; ancak Rasûlullah (s.a.v)'ın hâl ve haberlerine sarılıp sünnetine uyanların üzerinde bulunduğu Peygamberin yolu açıktır."* Allah Teâlâ: *"Şüphesiz, Allah'ın Rasûlü'nde sizin için güzel bir örnek (yaşantı) vardır,"* (343) buyurur. Bu haberi, **Kuşeyrî** de kısaca zikretmiştir. (344)

Önceki Büyüklerin Sünnetle Delil Getirdiklerinî, Sünnete Muhâlefet Edenleri Reddettiklerini ve Sahih Sünneti Öğrendiklerinde Ona Ters Düşen Görüşlerinden Derhal Döndüklerini Gösteren Haber ve Rivâyetler

İmam Buhârî, Ebû Hureyre'nin (r.a) şöyle dediğini rivâyet eder:

Rasûlullah (s.a.v) vefat ettikten sonra **Ebû Bekir** (r.a) halife seçilince zekât vermeyenlerle savaşma kararı aldı. **Hz. Ömer**, kendisine: *"Sen, bu insanlarla nasıl savaşırsın? Halbuki Rasûlullah (s.a.v): 'İnsanlar, Lâ ilâhe illâllah deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum. Kim, Allah'tan başka ilâh yoktur derse, benden nefsini ve malını korumuş olur. Ancak hakettiği bir ceza karşılığı kendisine ve malına gereken yapılır. İç hesabı Allah'a aittir,'* (345) *buyurmuştur,"* dedi. **Hz. Ebû Bekir** (r.a) de:

"Vallahi, namazla zekâtı birbirinden ayrı düşünen ve zekât vermeyenle savaşacağım. Şüphesiz zekât, malın hakkıdır. Vallahi, Rasûlullah (s.a.v)'a zekât olarak verdikleri bir ip parçasını bana vermeseler, bu kaçamaklarından dolayı kendileriyle savaşırım," dedi. O zaman **Hz. Ömer**:

*"Vallahi Allah Teâlâ'nın, **Ebû Bekir**'in kalbini savaş için açtığını gördüm ve bunun hak olduğunu anladım."* (346)

İbn Abdilberr ve **İbn Kayyım, Hz. Ömer**'den rivâyet ederler:

(342) Kuşeyrî, *Risâle*, I, 117.
(343) Ahzâb, 21.
(344) Kuşeyrî, *Risâle*, I, 117; Bkz. *Tezkire*, 458.
(345) Buhârî, *İman*, 32-36; Ebû Dâvud, *Cihad*, 95; İbn Mâce, *Fiten* 1-3.
(346) Buhârî, *İman*, 17; *Zekat*, 1.

Hz. Ömer, bir adama rastladı. Adama: *"Ne yaptın?"* diye sordu. Adam:

*"**Hz. Ali** ve **Zeyd**, şöyle hüküm verdiler,"* dedi. **Hz. Ömer**:

"Şayet ben olsaydım, şu şekilde hüküm verirdim," dedi. Adam:

"Hüküm vermene mâni nedir? Hem idare ve emir de sendedir," deyince, **Hz. Ömer**:

*"Eğer bu konuda Allah'ın Kitabı'nda ve Rasûlullah'ın sünnetinde bir şey bulsaydım elbette hüküm verirdim. Fakat elimde nass yok. Sadece, kendi görüşüm var. Görüş de müşterektir. Bu durumda, **Ali** ve **Zeyd**'in verdikleri hüküm bozulamaz,"* dedi. [347]

Buhârî'nin, **Mâlik b. Evs en-Nasrî**'den rivâyet ettiği uzunca bir haberde, **Hz. Abbas**'ın, **Hz. Ömer**'e gelerek **Hz. Alî** ile aralarında hüküm vermesini isteyince **Hz. Ömer** (r.a), aralarındaki meseleyi, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, *"Biz peygamberler, miras bırakmayız; bıraktıklarımız ümmete sadaka (vakıf)dır,"* [348] hadisini delil getirerek halletmiştir.

Aynı şekilde, **Hz. Ebû Bekir**, **Hz. Fâtıma** kendisine gelip babasının mirasını isteyince, bu hadise dayanarak hüküm vermiş ve: *"Vallahi, Rasûlullah'ın yaptığını gördüğüm ve bildiğim bir işi yapmadan bırakmam,"* demiştir. [349]

İmam Müslim ve **Kâd-ı Iyâz** nakleder: **Hz. Ömer** (r.a), Zülhulefye'de iki rek'at namaz kıldı. Kendisine niçin bu namazı kıldığı sorulunca:

"Rasûlullah'ın yaptığı gibi yapıyorum," demiştir. [350]

İmam Ahmed, *Tâatü'r-Rasûl* adlı kitabında **Ya'lâ b. Ümeyye**'nin şöyle dediğini nakleder: **Hz. Ömer**'le tavaf yapıyordum. Hacerü'l-Esved'i takip eden Rukn-i Garb'e ulaştığımızda, istilâm yapması için elini çektim.

"Ne yapıyorsun?" dedi.

"Selâmlamayacak mısın?" dedim.

"Sen, hiç Rasûlullah (s.a.v) ile tavaf ettin mi?" dedi.

(347) İbn Kayyım, *İ'lâm*, I, 65.
(348) Buhârî, *Nafaka*, 3; *Ferâiz*, 3; Müslim, *Cihad*, 49-52; Ebû Dâvud, *İmâret*, 19; Tirmizî, *Siyer*, 44.
(349) Buhârî, *Nafaka*, 3; *Ferâiz*, 3; Müslim, *Cihad*, 49-52-54-56.
(350) Müslim, *Hacc*, 6; Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II-31.

"Evet," dedim.

"Rasûlullah'ı, garba düşen bu iki köşeyi selâmlarken gördün mü?" dedi.

"Hayır," dedim.

"Onda senin için güzel bir örnek yok mudur?" dedi.

"Elbette vardır," dedim.

"Öyleyse kendi düşüncenden vazgeç," dedi.

Yine aynı zât anlatıyor:

Hz. Muâviye, bütün rükünleri selâmlamaya başladı. **İbn Abbas** (r.h): *"Niçin bu iki ruknü selâmlıyorsun? Rasûlullah, onları selâmlamazdı,"* diye uyardı. **Muâviye** (r.a): *"Allah'ın evinde terk edilen herhangi bir hayır amel yoktur,"* dedi. O zaman **İbn Abbas** (r.h): *"Allah'ın Rasûlü'nde sizin için (takip edilecek) güzel bir örnek vardır,"* (351) âyetini okudu. **Hz. Muavîye**: *"Doğru söyledin,"* dedi.

Yine **İmam Ahmed**, *Müsned*'de, **Ebû Hureyre**'den (r.a) nakleder: **Hz. Ömer** (r.a), cuma günü hutbe verirken içeri bir adam girdi. **Hz. Ömer**:

"Rasûlullah (s.a.v)'ın, 'Biriniz Cuma'ya gideceği zaman guslet-sin,' buyurduğunu duymadınız mı?" dedi. (352)

Buhârî ve **Nesâî, Mervan b. Hakem**'den nakleder:

Mervan, demiştir ki:

Hz. Ali ile **Hz. Osman**'ı, Mekke ile Medine arasında gördüm. **Hz. Osman** (r.a), hac ile umrenin birarada temettu olarak yapılmasından nehyediyordu. **Hz. Ali**, bunu görünce her ikisine birden telbiye getirdi ve: *"Ya Rabbi! Hac ve umre için emrindeyim,"* dedi. Bunu gören **Hz. Osman**:

"Şu yaptığını görüyor musun? Ben, insanları bir şeyden nehyediyorum, sen ise onu yapıyorsun!" diye serzenişte bulundu. **Hz. Ali** (r.a) de:

"Ben, bir insanın sözüne bakarak Rasûlullah'ın sünnetini bırakacak değilim; Efendimiz de böyle yapıyordu," dedi.

Hadiseyi, **Müslim** de rivâyet etmiş ve şu ilâveyle nakletmiştir:

(351) Ahzâb, 21.
(352) Buhârî, *Cum'a* 5; Ebû Dâvud, *Tahâret*, h. no: 340; *Müsned*, I, 15,46.

Hz. Osman, Hz. Ali'nin sözü üzerine kararından döndü ve: *"**Ali'yi** terkedecek değilim,"* dedi. [353]

Huzeyl b. Şurahbil (r.a) anlatıyor: **Ebû Mûsâ el-Eş'ârî** (r.a)'ye kız çocuğun, oğulun kızına ve kız kardeşin mirastan alacağı hisse soruldu. O da:

*"Kız çocuğa yarım, kız kardeşe de yarım hisse düşer. İstersen, **İbn Mesud**'a git sor; o da benim gibi cevap verecektir,"* dedi. **İbn Mesud**'a gittiler. **Ebû Mûsâ**'nın fetvasını ve sözünü söylediler. Bunu duyan **İbn Mesud** (r.a):

"Öyle dersem dalâlete sapmış ve hidâyet ehlinden ayrılmış olurum. Ben, bu konuda Allah'ın hükmü ile hükmederim. Kız çocuğa yarım, oğulun kızına üçte ikiyi tamamlamak üzere altıda bir, kalan hisse de kız kardeşe düşer," dedi.

Ebû Mûsâ'ya gidip, **İbn Mesud**'un fetvası hatırlatılınca *"İçinizde bu büyük âlim bulunurken bana sormayın,"* dedi. [354]

Buhârî, Müslim ve **İbn Abdilberr**'in, **Alkame**'den rivâyet ettiklerine göre **Alkame**, şunları anlatır: *"**Abdullah b. Mesud**, 'Allah dövme yapana ve yaptırana, yüz ve kaştaki tüyleri güzellik için yoldurup Allah'ın yarattığını değiştiren ve bunu yapana lânet etsin,' dedi."* Bu sözler, Benî Esed kabilesinden **Ümmü Ya'kûb** denen bir kadının kulağına ulaştı; hemen kalkıp **Abdullah**'ın yanına geldi:

*"Ya **Ebâ Abdurrahman**! Senin şöyle dediğin bana ulaştı; bu sözlerin aslı nedir?"* dedi. **İbn Mesud**:

"Rasûlullah'ın lânet ettiklerine ben niçin lânet etmeyeyim; hem bunlar, Kur'ân'da da vardır," dedi. Kadın:

"Mushâfın iki kapağı arasında olanların hepsini okudum; fakat bu senin söylediklerini bulamadım," deyince, **İbn Mesud** (r.a):

"İyice okumuş olsaydın, bulurdun. Zira Allah Teâlâ: 'Peygamber size neyi verdiyse onu alın, neyi nehyederse ondan da sakının,' [355] buyurmadı mı?" dedi. Kadın:

"Ben, şu anda söylediğin bu şeylerin bir kısmını senin zevcelerinin de yaptığını tahmin ediyorum," dedi. **İbn Mesud**:

"Git, bak" dedi. Kadın gitti; fakat bunlardan bir şey göremediği-

(353) Buhârî, *Hacc*, 34; Nesâî, *Menâsik*, 49; Müslim, *Hacc*, 23.
(354) Ebû Dâvud, *Ferâiz*, 4; İbn Mâce, *Ferâiz*, 2; *et-Tâc*, II, 253.
(355) Haşr, 7.

ni söyledi. Bunun üzerine **İbn Mesud**:

"Şayet zevcem böyle olsaydı onunla bir arada bulunmaz, birbirimizden ayrılırdık," dedi. [356]

Lâlekâî, *es-Sünne*'de, **İbn Abbas**'ın (r.h) şöyle dediğini nakleder: *"Vallahi, bugün yeryüzünde şeytanın, benim helâk olmamdan daha çok sevineceği bir şey yoktur."* Kendisine, *"Niçin?"* denilince şöyle cevap verir:

"Çünkü şeytan, doğuda veya batıda bir çok bid'atlar icad ediyor. Tabiî ki mü'min bir kimse, bunları getirip bana soruyor. Mesele bana gelince, ben de sünnetle, o bid'atın belini kırıp yok ediyorum. Böylece çıktığı gibi şeytana geri dönüyor, kabul görmüyor."

İmam Şâfii *Risâle*'de, **Buhârî** ve **Müslim** *Sahih*'lerinde, **Said b. Cübeyr**'in şöyle dediğini naklederler: **İbn Abbas**'a: *"**Nevf el-Mukâlî, Hızır** Aleyhisselâm'la arkadaşlık yapan **Mûsâ**'nın, Benî İsrail'in peygamberi olan **Hz. Mûsâ** (a.s) olmadığını ileri sürüyor,"* dedim. **İbn Abbas** (r.h):

*"Allah'ın düşmanı yalan söylemiş. Bana, **Ubey b. Ka'b** haber verdi ve dedi ki: Rasûlullah (s.a.v) bir gün bize konuşma yaptı.* [357] *Sonra **Hz. Mûsâ** ile **Hızır**'ın kıssasını zikretti. Öyle ki kıssada, **Hızır**'la arkadaşlık yapanın, **Hz. Mûsâ** (a.s) olduğunu gösteren ifade ve işaretler mevcuttu."*

İmam Şâfii, demiştir ki: *"**İbn Abbas**, dinde fâkih, hâlde verâ sahibi bir zât iken Hz. Peygamber (s.a.v)'den yanlış ve sözünün hilâfına rivâyette bulunan ve üstelik müslümanlardan olan bir kimseyi yalanlamış ve onu Allah'ın düşmanı saymıştır."*

Beyhakî *Medhal*'de, **Hâkim** *Müstedrek*'te ve **İbn Abdilberr** *Câmiu Beyâni'l-İlim*'de, **Hişam b. Hucayr**'ın şöyle dediğini naklederler: *"**Tâvus**, ikindiden sonraları iki rek'at (nâfile) namaz kılıyordu. **İbn Abbas** (r.h), durumu öğrenince: 'Onları bırak,' dedi. **Tâvus** da: 'Bırakmam,' dedi."* **İbn Abbas**, onu, bu namazı sünnet edinir ve öyle bilinir diye nehyetmişti. O, böyle deyince:

"Rasûlullah (s.a.v), ikindi namazından sonra nafile namazdan nehyetmiştir. Senin bunları kılmakla sevap mı alacağını yoksa azâba mı uğrayacağını bilmiyorum. Çünkü Allah Teâlâ: 'Allah ve Rasûlü bir işe hüküm verdiği zaman, mü'min bir erkek ve kadın için kendi görüş ve hesaplarıyla, Allah'ın ve Peygamberi'nin hükmüne ay-

(356) Buhârî, *Buyû*, 25; *Talak*, 51; Müslim, *Libas*, 119; Ebû Dâvud, *Teraccül*, 5.
(357) Buhârî, *İlim*, 44; Enbiyâ, 27; Müslim, *Fedâil*, 170.

kırı olanı seçme hakkı yoktur,' [358] *buyurmuştur."* dedi. [359]

İmam Şâfiî de aynı zâttan bu haberi naklettikten sonra şöyle demiştir: *"**İbn Abbas**, Rasûlullah (s.a.v)'tan naklettiği haberle, **Tâvus**'un yaptığının yanlış olduğunu anladı. Kur'ân'dan bir âyet okuyarak Allah ve Rasûlü bir şeye hükmettiği zaman kişinin, muhayyerlik hakkı olmadığını, artık ona uyması gerektiğini kendisine gösterdi."* [360]

İbn Abdîlberr nakleder: **Urve b. Zübeyr**, **İbn Abbas**'a: *"Allah'tan korkmuyor musun, mut'â'ya ruhsat veriyorsun!"* dedi. **İbn Abbas** (r.h):

*"Ey **Urve**'cik, (Rasûlullah'ın bu konudaki ruhsatını istersen) annene sor,"* dedi. **Urve**:

*"Fakat **Hz. Ebû Bekir** ve **Ömer** onu yapmıyorlar,"* deyince, **İbn Abbas**:

*"Allah, başınıza bir azâb indirinceye kadar şu tutumunuzdan vazgeçmeyeceğinizi görüyorum. Ben, size Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hadisinden bahsediyorum; siz bana, **Ebû Bekir** ve **Ömer**'den bahsediyorsunuz,"* dedi ve bu konuda ruhsat veren hadisi zikretti. [361]

İbn Abdilberr, der ki: *"Burada anlatılan mut'â, hacdaki mut'âdır. O da haccı bozup umre yapmaktır."*

Beyhakî, Muhammed b. Sîrin'den nakleder: *"**İbn Abbas**, fıtır sadakasını mecbûrî bir vazife olarak emredince insanlar, bunu hoş karşılamadılar. O da **Semûre**'ye haber göndererek: 'Hz. Peygamber (s.a.v)'in bunu emrettiğini bilmiyor musun?' diye sordu. O da 'evet' deyince, kendisine sitem ederek: 'O halde bunu belde halkına öğretmene mâni nedir?' dedi."*

Beyhakî, der ki: *"**İbn Abbas**, Rasûlullah'ın fıtır sadakasıyla ilgili emrini halka öğretmediği için **Semûre**'yi kınamıştır."*

İbn Huzeyme, **Beyhakî**, **Bezzâr** ve **Ebû Ya'lâ**, **Zeyd b. Eslem**'den rivâyet ederler. **Zeyd**, der ki: **İbn Ömer**'i, düğmeleri çözük olarak namaz kılarken gördüm. Kendisine, neden düğmelerini açtığını sorunca:

(358) Ahzâb, 36.
(359) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 189; Beyhakî, *Sünen*, II, 453.
(360) *Risâle*, 444.
(361) İbn Abdilberr, a.g.e., II. 196. Mut'a ile anlatılmak istenen iki şeydir: 1- Mut'a nikâhı 2- Hac için girilen ihramdan çıkıp umre yapmak. Bunlar, İslâm'ın ilk devirlerinde câizdi. Daha sonra kaldırıldı. İlgili rivâyet ve hükümler için bkz. Müslim, *Hacc*, 23.

"Rasûlullah (s.a.v)'ı böyle yaparken görmüştüm," dedi.[362]

Ahmed b. Hanbel ve **Bezzâr**, **Mücâhid**'den naklederler: *"Bir yolculukta, **İbn Ömer** ile beraberdik. Yoldan ayrılıp bir yere saptı. 'Niye böyle yaptın?' denilince, 'Rasûlullah'ı böyle yaparken gördüğüm için ben de öyle yaptım,' dedi."*[363] **Kâd-ı Iyâz** da aynısını nakletmiştir.[364]

İmam Buhârî ve **Müslim** rivâyet ediyor: **İbn Ömer** (r.h): *"Rasûlullah (s.a.v): 'Geceleri kadınlarınızı mescide gelmekten menetmeyin buyurdu,' dedi. Oğullarından birisi de:*

*'Vallahi, onları bırakamayız; mescidin huzurunu bozarlar,' dedi. Bunu duyan **İbn Ömer**, oğlunun göğsüne vurarak:*

'Ben sana Rasûlullah (s.a.v)'tan hadis söylüyorum; sen ise başka şeyler diyorsun,' dedi."[365]

İbn Abdilberr, **Abdullah İbn Ömer**'in oğlu **Bilâl**'den, şu ifadeleri nakleder: Ben: *"Bana gelince, zevcemi mescide göndermeyeceğim, isteyen yollasın,"* dedim. Babam, bana dönerek:

"Allah sana lânet etsin," diye üç kere tekrarladıktan sonra: *"Beni, 'Rasûlullah, kadınların mescidden menedilmemesini emretti,' derken işitiyorsun, bir de kalkmış, kendince bir şeyler söylüyorsun' dedi ve kızgın olarak yanımdan gitti."*[366]

Müslim, **Süleyman b. Yesar**'dan rivâyet eder: **Ebû Hureyre**, **İbn Abbas** ve **Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf**, kendi aralarında, kocasının vefatı zamanında doğum yapan hamile kadının müddetinin ne kadar olacağını müzâkere ediyorlardı. **İbn Abbas**:

"Kocasının vefatından sonra hamilelik veya dört ay on gün olan iddet müddetinden, hangisi süre olarak daha uzunsa, o kadar iddet bekler," dedi. **Ebû Seleme**:

"Doğum yapınca iddeti biter, evlenebilir," dedi.

Sonra, Rasûlullah (s.a.v)'ın hanımı **Ümmü Seleme**'ye (r.h) haber gönderip meseleyi sordular. O da şu cevabı verdi:

*"**Sübey'a el-Eslemiyye**, kocasının vefatından az bir zaman sonra doğum yapmıştı. Rasûlullah (s.a.v)'a durumunu sordu. O da evle-*

(362) Heysemî, *Mecmâu'z-Zevâid*, I, 175.
(363) Ahmed, *Müsned*, II, 32; Heysemî, a.g.e., I,174.
(364) Kâd-ı Iyâz, *Şifâ*, II, 34.
(365) Buhârî, *Cum'a*, 13; Müslim, *Salât*, 135; Ebû Dâvud, *Salât*, 52.
(366) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 195.

nebileceğini söyledi." [367]

Yine **İmam Müslim** rivâyet eder: **İbn Ömer** (r.h), kadınlara, gusül abdesti alırken saçlarını çözmelerini emretti. **Hz. Âişe** (r.h), bunu işitince:

*"**İbn Ömer**'e şaşarım, bu emri neye göre veriyor? Ben ve Rasûlullah, bir kabı kullanarak yıkanırdık. Ben başıma, (örgülerimi çözmeden) üç kereden fazla su dökmezdim,"* dedi.[368]

İmam Mâlik ve **Beyhakî, Atâ b. Yesar**'dan rivâyet ederler: **Muâviye b. Ebî Süfyan**, altından veya gümüşten bir su kabını, ağırlığından daha fazla altın veya gümüş karşılığında sattı. Hadiseyi duyan **Ebu'd-Derdâ**, kendisine:

"Rasûlullah (s.a.v)'ın bu tür bir alışverişi nehyettiğini duydum," dedi. **Muâviye** (r.a) ise:

"Bunda bir sakınca görmüyorum," dedi. **Ebu'd-Derdâ**, duyduklarından çok rahatsız olarak:

*"Bu **Muâviye**'nin yaptığına uygun bir karşılık versem, kim beni mâzur görür? Ben, ona Rasûlullah (s.a.v)'tan bir haber veriyorum; o ise kendi görüşünü söylüyor. Bundan böyle, senin bulunduğun yerde asla durmayacağım,"* dedi. [369]

İmam Şâfiî (204/819), der ki: *"**Ebu'd-Derdâ**, naklettiği hadisle, **Muâviye**'nin yaptığının yanlış olduğunu ortaya koydu. **Muâviye**'nin ise hadise rağmen yaptığını bırakmadığını görünce, güvenilir bir kimsenin Rasûlullah (s.a.v)'tan naklettiği haberi bir kenara itmesini büyük bir hata gördüğü için bulunduğu yeri terketti."* [370]

Beyhakî, İmam Şâfiî'nin, *Risâle*'de şu hadiseyi zikrettiğini nakleder: **Ebû Said el-Hudrî** (r.a), bir adamla karşılaştı. Ona, Rasûlullah (s.a.v)'tan bir hadis nakletti. Adam da onun zikrettiği hadisin hilâfına başka bir şey nakledip kendisine ters düşünce, **Ebû Said**:

"Vallahi, seninle bir çatı altında asla duramam," dedi.

İmam Şâfiî, rivâyetin sonunda demiştir ki:

*"Naklettiği hadisi adamın kabul etmemesi, **Ebû Said**'in (r.a)*

(367) Müslim, *Talak*, h. no: 56-57; Tirmizî, *Talak*, 18, Dârimî, *Talak*, II.
(368) Müslim, *Hayz*, 55; Nesâî, *Gusl*, 20.
(369) Muvatta, *Buyû*, 16; Nesâî, *Buyû*, 47; Beyhakî, *Sünen*, V, 280.
(370) *Risâle*, 447.

canını sıkmıştır." (371)

Dârimî, Hıraş b. Cübeyr'den nakleder: Mescidde, parmak uçlarıyla çakıl taşı atan bir delikanlı gördüm. Bir ihtiyar, kendisine:

"Böyle yapma; ben, Rasûlullah (s.a.v)'ın bunu nehyettiğini işittim," dedi. Genç, hiç aldırış etmedi; yine taş attı. Bunu gören ihtiyar: *"Ben, sana Rasûlullah (s.a.v)'ın bunu nehyettiğini söylüyorum; sen ise hâlâ taş atıyorsun. Vallahi senin cenazende bulunmayacağım, hasta olsan ziyaret etmeyeceğim ve seninle asla konuşmayacağım,"* dedi. (372)

İmam Buhârî ve **Müslim**, **İmran b. Husayn**'dan rivâyet ederler: Rasûlullah (s.a.v), buyurdu ki: *"Hayâ, (hangi sebepten kaynaklanırsa kaynaklansın) tamamı hayırdır (insanı hayra götürür)."*

Hadisi dinleyen **Büşeyr b. Ka'b**:

"Fakat biz, bazı kitaplarda, sükûnet ve vakarın hayâdan kaynaklandığı gibi zayıflık ve acziyetin de esasında hayâdan kaynaklandığını buluyoruz," deyince **İmran b. Husayn**, bu söze öyle kızdı ki, gözleri kıpkırmızı oldu ve ona:

"Ben, sana Rasûlullah'tan hadis söylüyorum; sense ona karşı geliyorsun," diye çıkıştı.

Bir rivâyette de: *"Sen ise bana kendi sayfalarından anlatıyorsun,"* ifadesi vardır. (373)

Yine, **Buhârî** ve **Müslim**, **Abdullah b. Büreyde**'den rivâyet ederler. O, şöyle anlatır: **Abdullah b. Muğaffel**, bir kişinin, eliyle (belli belirsiz hedeflere) çakıl taşı attığını görünce bundan menetti ve: *"Rasûlullah (s.a.v), bu atışı nehyetti ve: 'Bu, avı vurmaz, düşmanı öldürmez; sadece diş kırar, göz çıkarır,' buyurdu,"* diye uyardı.

Abdullah, daha sonra bu şahsın aynı şeyi yapmaya devam ettiğini görünce (kızdı ve) şöyle dedi:

"Ben, sana Rasûlullah (s.a.v)'ın hadisini söylüyorum; sen ise hâlâ aksine taş atıyorsun. Vallahi, seninle bundan sonra asla konuşmayacağım." (374)

Dârimî, **Katâde**'den şu rivâyeti nakleder: **İbn Sîrin**, bir ada-

(371) *Risâle*, 447.
(372) Dârimî, *Mukaddime*, 40.
(373) Buhârî, *Edeb* 77; Müslim, *İman*, 61; *Müsned*, IV. 426-427.
(374) Buhârî, *Zebâih*, 5; Müslim, *Sayd*, 54; Nesâî, *Kasame*, 40. Hadisin açıklaması için bkz. Münâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, VI 313.

ma, Rasûlullah (s.a.v)'tan bir hadis nakletti. O kişi: *"Falanca da şöyle diyor,"* deyince **İbn Sîrin**:

"Ben, sana Rasûlullah'tan hadis naklediyorum; sen ise 'Falanca da şöyle şöyle diyor,' diyorsun. Vallahi, seninle bir daha konuşmayacağım," dedi. [375]

Yine **Dârîmî**, **Said b. Müseyyeb**'den rivâyet eder: **Said**, bir zâtın, ikindi namazından sonra fazladan iki rek'at nâfile namaz kıldığını gördü. Adam:

*"Ey **Ebû Muhammed**! Namaz kıldığım için Allah beni cezalandırır mı?"* diye sorunca, **İbn Sîrin**:

"Namaz kıldığın için değil de sünnete aykırı davrandığın için cezalandırır," cevabını verdi. [376]

İbn Abdilberr, **Abdurrahman b. Yezîd**'den rivâyet eder: **Abdurrahman**, yakınlarından birinin üzerinde giyilmesi yasaklanmış bir elbiseyi gördü; giymemesini söyledi. O da: *"Bana, Allah'ın Kitabı'ndan bir âyet getir; elbisemi çıkar,"* dedi. O zaman kendisine: *"Peygamber size neyi verdi ve emretti ise* [377] *onu alıp yapınız, neden sakındırdı ise ondan kaçınız,"* âyetini okudu. [378]

İmam Şâfiî *Risâle*'de, **İbn Abdilberr** *İlim* kitabında, **Sâlim b. Abdullah**'tan şunu naklederler: **Hz. Ömer** (r.a), Kâbe'yi tavaftan önce ve şeytan taşlamadan sonra koku sürmeyi yasaklamıştı. Durumu **Hz. Âişe**'ye (r.h) aktardığımda:

"Rasûlullah (s.a.v)'ı ihrama gireceği zaman, ihramı için ve ihramdan çıkmak için Kâbe'yi tavaf etmesinden önce elimle kokuladım." Bu durumda elbette ki Allah Rasûlü (s.a.v)'nün sünneti, uyulmaya daha lâyıktır. [379]

İmam Şâfiî (r.h), der ki: *"**Sâlim**, dedesi **Hz. Ömer**'in sözünü bırakarak **Hz. Âişe**'nin haberine uymuş ve haberi anlattığı kimseye, bunun sünnet olduğunu, Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetinin uyulmaya daha lâyık ve kendisine vâcib olanın da bu olduğunu bildirmiştir."* [380]

(375) Dârimî, *Mukaddime*, 40.
(376) Dârimî, *Mukaddime*, 39.
(377) Haşr, 7.
(378) İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, II.189.
(379) Buhârî, *Hacc*, 18, 143; Müslim, *Hacc*, 30; Ebû Dâvud, *Menâsik*, 10; İbn Abdilberr a.g.e., II. 196.
(380) Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*.

İmam Kuşeyrî (465/1072), *Risâle*'de şöyle nakleder: **Ebû Osman el-Hîrî** (298/910), vefatı yaklaşıp can çekişmeye başladığı zaman, oğlu, üstünü başını yırtıp vâveylâ koparınca, **Ebû Osman**: *"Yavrum! Sünnete aykırı davranıyorsun; sünnete muhâlefet etmek, içteki riyânın (münâfıklığın) açığa vurulmasıdır,"* demiştir. (381)

Ebû Alî ed-Dakkak (405/1014) anlatıyor: **Bâyezid-i Bistâmî** (r.h), velîdir diye tanınan bir zâtın ziyaretine niyetlendi. Bahsedilen zâtın mescidine varınca, oturup çıkmasını bekledi. Zât çıkıp geldi ve (zemini toprak olan) mescide tükürdü. Bunu gören **Ebû Yezid Bistâmî**, adama selâm bile vermeden geri döndü ve yanındakilere: *"Bu adama, Rasûlullah (s.a.v)'ın edeblerinden bir edebi korumada bile emniyet edilmezken Hakk'ın sırlarını korumada nasıl güvenilir?* dedi. (382)

İmam Buhârî ve **Ahmed**, **Ebû Vâil**'in şöyle dediğini naklederler: *"**Şeybe b. Osman**'la şu mescidde (Kâbe'de) oturuyordum. Bana dedi ki: Bir gün **Ömer** (r.a), şimdi senin oturduğun yere oturdu ve: 'Kâbe'de altın ve gümüş adına hiçbir şey bırakmayıp, hepsini müslümanlar arasında taksim etmeye kararlıyım,' dedi."* Ben:

"Bunu yapamazsın," dedim.

"Niçin?" diye sordu.

*"Çünkü senden önceki iki arkadaşın (Hz. Peygamber (s.a.v) ve **Hz. Ebû Bekir**) bunu yapmadılar,"*dedim. **Hz. Ömer**:

"Onlar, kendilerine uyulacak iki zâttır," dedi. (383)

İmam Şâfiî *Risale*'de, **Beyhakî** *Medhal*'de, **Said b. Müseyyeb**'den naklederler: **Ömer b. el-Hattab** (r.a): *"Diyet, baba tarafından akrabalara aittir. Kadın, kocasının diyetinden miras olarak bir şey alamaz,"* diyordu. **Dahhak b. Süfyan**, Rasûlullah (s.a.v)'ın kendisine: *"**Eşyem b. Dibâbî**'nin diyetinden, hanımını da mirasçı kılmasını"* yazdığını haber verince **Hz. Ömer**, kendi hükmünden vazgeçip ona döndü. (384)

İmam Şâfiî, der ki: *"**Hz. Ömer**, hüküm vereceği bir meselede, kendi görüşünün hilâfına olan **Dahhak**'ın rivâyet ettiği hadise dönmüştür."* (385)

(381) Kuşeyrî, *Risâle*, I, 121.
(382) Kuşeyrî, *Risâle*, I, 79.
(383) Buhârî, *Hacc*, 49; *İ'tisâm*, 2; Ahmed, *Müsned* III. 410.
(384) Ebû Dâvud, *Ferâiz*, 18; İbn Mâce, *Diyât*, 12; Tirmizî, *Ferâiz*, 18.
(385) Şâfiî, *Risâle*, 428.

Beyhakî, **Hişam b. Yahyâ el-Mahzûmî**'den nakleder: Sakif'ten bir zât, **Ömer b. Hattab**'a (r.a) geldi ve: *"Kâbe'yi tavaf etmiş bir kadın, hayız görürse veda tavafını yapmadan yurduna dönebilir mi?"* diye sordu. **Hz. Ömer** de:

"Hayır, dönemez," dedi. Sakifli zât:

"Bu durumda olan bir kadın hakkında Rasûlullah (s.a.v), senin verdiğin hükmün tersine fetvâ vermişti," deyince **Hz. Ömer**, adama yanaşıp kırbacıyla vurdu ve:

"Rasûlullah (s.a.v)'ın hüküm verdiği bir meseleyi ne diye bir de bana soruyorsun," diye adamı azarladı. [386] Hadiseyi, **İbn Kayyım** da *İ'lâmu'l-Muvakkiîn*'de nakletmiştir.

Buhârî, **Müslim** ve **Şâfiî**, **Tâvus**'tan nakleder: **Tâvus**, demiştir ki: **İbn Abbas**'la birlikteydim. **Zeyd b. Sâbit**, kendisine:

"Hayızlı kadının, son vazife olarak, Kâbe'yi tavaf etmeden yurduna dönebileceğine fetvâ mı veriyorsun?" dedi. **İbn Abbas** da (r.h):

"Eğer durum, benim dediğim gibi değilse git, Ensar'dan filanca kadına sor bakalım; Rasûlullah (s.a.v), ona benim dediğim şekilde emretmemiş mi?" dedi. [387]

İmam Şâfiî (r.h), şöyle der: *"**Zeyd**, daha önce, herkesin en son iş olarak Kâbe'yi tavaf etmesi gerektiğini duymuştu. Hayızlı kadınları da emrin kapsamında düşünüyordu. **İbn Abbas** (r.h), hayızlı kadına, kurbandan sonra Kâbe'yi tavaf etmişse, veda tavafını yapmadan vatanına dönebileceğine fetvâ verince **Zeyd**, bunu kabul etmedi; **İbn Abbas**, Rasûlullah (s.a.v)'ın bir kadına, bu şekilde emir verdiğini haber verince, gidip kadına meseleyi sordu. Kadın da aynı şeyi söyleyince, kadını tasdik etti ve **İbn Abbas**'ın görüşüne katılmasının zarûrî olduğunu anladı."* [388]

İsrâil b. Yunus, **İbn Mesud**'dan (r.a) naklediyor: Bir adam, **İbn Mesud**'a gelerek bir hanımla evlendiğini, fakat daha kadına yaklaşmadan annesini gördüğünü ve ondan hoşlandığını, onunla evlenmek için nikâhındaki hanımı boşadığım, bu durumda ne lâzım geldiğini sordu. **İbn Mesud**: *"Bir sakıncası yoktur,"* dedi. Bu fetvâ üzerine adam, onunla evlendi. **Abdullah b. Mesud**, Kûfe'de, Beytü'l-Mâl'e bakıyordu. Beytü'l-Mâl'deki fazla, artık şeyleri satıyor; çok verip daha düşük karşılık alıyordu. Medine'ye geldiğinde bu konuları,

(386) Beyhakî, *Medhal*, 105; Benzeri rivâyetler için bkz. Müslim, *Hacc*, 386.
(387) Buhârî, *Hacc*, 145; Müslim, *Hacc*, 381; Ebû Dâvud, *Menâsik*, 84.
(388) Şâfiî, *Risâle*, 440-441.

Rasûlullah (s.a.v)'ın ashâbına sordu, onlar da:

"Bu adama, o kadın helâl olmaz; gümüş de ancak aynı ağırlıkta gümüşle satılırsa sahih olur," dediler. **İbn Mesud**, Kûfe'ye dönünce adamı aradı, bulamadı. Kavminden bazı kimseleri buldu ve onlara:

"Kendisine fetvâ verdiğim arkadaşınıza söyleyin, o kadın kendisine helâl değildir," dedi. Sonra kuyumculara geldi ve:

"Ey kuyumcular! Benim size yaptığım satış sahih değildi; gümüş ancak aynı ölçüdeki gümüşle satılabilir," dedi. (389)

İmam Şâfiî ve **Müslim**, **İbn Ömer**'den nakleder: *"Biz, ürünün belli bir kısmını almak üzere tarlayı kiraya verirdik ve bunda bir mahzur görmezdik. Tâ ki **Râfiî**, Rasûlullah (s.a.v)'ın bunu yasakladığını haber vermesine kadar. Sonra bu hadis sebebiyle böyle bir işten vazgeçtik."* (390)

İmam Şâfiî (r.h), der ki: *"**İbn Ömer**, mahsulün bir kısmını almak üzere tarlayı kiraya vererek istifade ediyor ve bunu helâl biliyordu. Fakat güvenilir bir kimse, Rasûlullah (s.a.v)'ın bunu nehyettiğini haber verince, o işi bıraktı. Rasûlullah (s.a.v)'tan gelen haber karşısında kendi görüşünü kullanarak, 'Kimse bu işe karşı bizi ayıplamadı, biz de bugüne kadar bu işi yapıyorduk,' demedi. Hiçbir mâzeret ileri sürmeden, hemen hadise tâbi oldu."* (391)

İmam Şâfiî nakleder: Kendisine güvendiğim bir şahıs, **İbn Ebî Zî'b** yoluyla, **Muhalled b. Hufaf**'ın şöyle dediğini haber verdi:

Bir köle satın aldım, çalışıp gelir getirmesini istiyordum. Sonra kendisinde bir ayıp ortaya çıktı. Durumu **Ömer b. Abdülaziz**'e götürüp davacı oldum. Bana, köleyi ve ondan elde ettiğim geliri geri vermem için hüküm verdi. Ben de **Urve**'ye geldim, durumu haber verdim. **Urve**:

*"Ben, akşam onun yanına gider, **Hz. Âişe**'nin (r.h) bana, Rasûlullah (s.a.v)'ın böyle bir durumda: 'Gelir, tazmin karşılığıdır (müşteriye aittir.)'* (392) *buyurduğunu haber verdiğini söylerim,"* dedi. Ben, acele ile **Ömer b. Abdülaziz**'in yanına gidip **Urve**'nin, **Hz. Âişe** yoluyla, Rasûlullah'tan naklettiğini haber verdim. Bunu duyan **Ömer b. Abdülaziz**:

"Verdiğim hüküm, bana çok kolay gelmişti. Allah biliyor, ben,

(389) İbn Kayyım, *İ'lâmu'l-Muvakkiîn*, IV. 224.
(390) Müslim, *Buyû* 95; Ebû Dâvud, *Buyû*, 31; Nesâî, *Eyman*, 45; *Risâle*, 445.
(391) Şâfiî, *Risâle*, 445.
(392) Ebû Dâvud, *Buyû*, 71; Tirmizî, *Buyû*, 53; Nesâî, *Buyû*, 15.

*haktan başka bir şey düşünmedim. Peşinden, Rasûlullah'ın sünneti bana ulaştı. Bu durumda **Ömer**'in hükmünü terk ediyor, Rasûlullah'ın sünnetini uyguluyorum,"* dedi. Sonra **Urve**, **Ömer**'in yamna gitti ve onun, bana geri vermem için hüküm verdiği geliri benim almama hükmetti.(393)

Yine **İmam Şâfiî** (r.h), der ki: Medineli güvendiğim bir zât, **İbn Zi'b**'in şöyle dediğini anlattı: Adamın aleyhine hüküm verdi. Ben de kendisine, Rasûlullah (s.a.v)'ın bunun aksine hüküm verdiğini haber verdim. Bunu duyan **Sa'd, Râbia**'ya:

*"Bu, **İbn Ebî Zi'b**'dir. Kendisine güvenirim. Hz. Peygamber (s.a.v)'den benim verdiğim hükmün aksini haber veriyor, ne dersin?"* deyince, **Râbia**:

"Sen içtihad ettin; hükmün geçerlidir," dedi. **Sa'd**:

*"Hayret doğrusu! **Sa'd**'ın hükmünü geçerli kılıp Rasûlullah (s.a.v)'ın hükmünü red mi edeceğim? Hayır, aksine **Sa'd**'ın (kendisini kasdediyor) hükmünü reddedip Rasûlullah (s.a.v)'ın hükmünü uygulayacağım."* Sonra hüküm yazılan kağıdı istedi, yırtarak ikiye böldü ve önceki hükmün tersine, adamın lehine hüküm verdi. (394)

Şeddâd b. Hakîm, **Züfer b. Hûzeyl**'in şöyle dediğini nakleder: *"Biz, bir meselede hüküm verirken Kitab ve sünnette bir cevap bulamadığımızda, kendi görüşümüzle hüküm veririz. Meseleyle ilgili bir âyet veya hadis önümüze gelince, görüşümüzü terk eder, nassa göre hüküm veririz."* (395)

Ma'n b. Îsâ el-Kazzâz, der ki: **İmam Mâlik**'i (179/795), şöyle derken işittim:

"Ben, bir beşerim; hata da ederim, isabet de. Öyleyse siz, sözlerime bakın; Kitab ve sünnete uyan her sözümü alıp uygulayın; Kitab ve sünnete uymayanları bir kenara bırakın." (396)

İmam Şâfiî (r.h), demiştir ki: *"Rasûlullah (s.a.v)'tan sahih bir hadis geldiğinde, ben daha önce ona muhâlif bir söz söylemişsem hemen sözümden döner, hadisle hükmederim."* (397)

Rabi, **İmam Şâfiî**'den şöyle nakleder: *"Size, benim görüşümün aksine Rasûlullah (s.a.v)'tan bir sünnet geldiğinde, görüşümü bıra-*

(393) Ebû Dâvud, *Buyû*, 71; Şâfiî, *Risâle*, 193 (1. baskı)
(394) *Risâle*, 193 (1. baskı).
(395) İbn Kayyım, a.g.e.
(396) İbn Kayyım, a.g.e., İbn Abdilberr, II, 32.
(397) Ebû Nuaym, *Hilye*, IX, 107.

kıp sünnete uyunuz; şüphesiz Rasûlullah'ın sünneti, benim mezhebimdir."

Yine **Rabî**, **İmam Şâfiî**'den nakleder: *"Benim sözümün aksine hüküm bildiren bir sünnete rastladığınızda, sözümü bırakıp sünnete yapışınız. Hiç şüphesiz, ben de sünnetin belirttiğini söylerim."*

Yine **İmam Şâfiî**'den:

"Hüküm verdiğim herhangi bir meselede, sözümün aksine, güvenilir âlimlerden sahih bir hadis rivâyet edilirse ben, hayatımda ve vefatımdan sonra ona döner, kendi hükmümü terk ederim."

Hakîm, **Rabî**'den nakleder: **İmam Şâfiî**'yi şöyle derken işittim:

"Her ne zaman bir söz söylediğimde veya bir hüküm ortaya koyduğumda, o konuda Rasûlullah (s.a.v)'tan aksi bir hüküm nakledilirse doğru olan ve uyulması gereken, Rasûlullah (s.a.v)'ın sözüdür. Benim de hükmüm odur."

Abdullah b. Ahmed, demiştir ki: Babam (**İmam Ahmed**), bana şunu nakletti: **İmam Şâfiî**, bize dedi ki: *"Elinize Rasûlullah (s.a.v)'tan sahih bir hadis geçtiğinde bana söyleyiniz ki, ona göre hüküm vereyim."*

Tabarânî, **Abdullah b. Ahmed**'den nakleder: Babamı, şöyle derken işittim (**İmam Ahmed**):

Muhammed b. İdris eş-Şâfiî der ki: *"Sen, sahih hadis ve haberleri bizden daha iyi biliyorsun. Sahih bir haber olunca Kûfeli, Basralı, Şamlı, kim rivâyet ederse etsin, bana bildir ki ona göre hükmedeyim."*

İmam Ahmed (241/855), demiştir ki: *"Bana göre* ***İmam Şâfiî****'nin en güzel yanı, daha önce duymadığı bir hadisi duyunca, ona göre hüküm verip kendi sözünü terk etmesiydi."*

İbn Ebî Hâtim, der ki: **Abdullah b. Ahmed**, bana şu haberi yazıp gönderdi: *"Babamı, '****İmam Şâfiî*** *bir hadis bulunca, onunla amel ederdi. Onda bulunan en hayırlı haslet, konuşmaya fazla rağbeti yoktu. Asıl gayreti fıkıhtı,' derken işittim."*

İmamü'l-Haremeyn el-Cüveynî, *Nihâye* adlı eserinde, **Saydalânî** yoluyla, arkadaşlarından birinin şöyle dediğini nakleder: *"Biz, kesin olarak şunu biliyorduk:* ***İmam Şâfiî****'ye, kendi düşüncesinin aksine sahih bir hadis ulaştığında, derhal hadise döner ve ona uygun hüküm verirdi."*

Bu rivâyetlerin çoğu, **Takiyyüddîn Sübkî**'nin *Tabakâtü'ş-Şâfiiyye* adlı eserinden alınmıştır.

Geçmiş Büyüklerin, Hadîs-i Şerîflerin Mevkiinî Yüksek Tuttuklarını, Hadis Meclisinde Edeble Oturduklarını, Hadisle Uğraşanları Övgüyle Anıp Onlara Şefkatle Davrandıklarını, Hadislerin Rivâyet ve Hıfzına Çok Dikkat Ettiklerini Gösteren Haber ve Nakiller

İmam Beyhakî, *Medhal*'de, **Halid b. Yezid**'in şöyle dediğini nakleder: *"Allah Rasûlü (s.a.v)'nün hadislerine hürmet etmek, Allah'ın Kitabı'na hürmet etmek gibidir."* (398)

Beyhakî, bu sözü şöyle değerlendirir: **Halid**, bu sözüyle hadisin lâyık olduğu yerin bilinmesi, hürmetinin büyüklüğü ve uyulmasının farz olması hususlarında Kur'ân'a benzetildiğini anlatmak istemiştir. Çünkü Allah Teâlâ: *"Allah'a itaat edin, Peygambere de itaat edin,"* (399) buyurmaktadır.

Beyhakî, **Süleyman et-Teymî**'den nakleder: **Süleyman**, demiştir ki: Ben, **Ebû Osman, Ebû Nadre**, **Ebû Miclez** ve **Hâlid el-Eşec**, beraber hadisleri ve sünnetleri müzâkere ediyorduk. İçimizden birisi:

"Kur'ân'dan bir sûre okusaydık daha faziletli olurdu," dedi. Bunun üzerine **Ebû Nadre**, şöyle dedi:

*"**Ebû Said el-Hudrî**: 'Hadis müzâkeresi, Kur'ân okumaktan daha faziletlidir,' dedi."* (400)

İmam Suyûtî (911/1505), *Miftâhu'l-Cenne* kitabında, bu söz için şu değerlendirmeyi yapmıştır: *"Bu, **İmam Şâfiî**'nin de dediği gibi; ilim taleb etmenin, nâfile namazdan daha faziletli olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü sadece Kur'ân okumak, nâfile bir ibâdettir. Hadislerin öğrenilip ezberlenmesi ise farz-ı kifâyedir. Allah, en iyisini bilir."* (401)

Yine **Beyhakî** nakleder: **Süfyan es-Sevrî**, demiştir ki: *"Niyeti güzel bir kimse için hadis öğretmekten daha güzel bir amel bilmiyorum."* (402)

(398) Beyhakî, *Medhal*, 392.
(399) Mâide, 92.
(400) *Medhal*, 306-37.
(401) Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, ter. *Sünnetin İslâm'daki Yeri*, 103.
(402) *Medhal*, 309.

İbnu'l-Mübârek ise şöyle der: *"Allah Teâlâ'nın rızasını arayan kimse için hadis öğreniminden daha faziletli bir şey bilmiyorum."* [(403)]

A'meş, Dırar b. Mürre'nin şöyle dediğini nakleder: *"Hadis âlimleri, abdestsiz olarak hadis rivâyet etmeyi hoş görmezlerdi."* [(404)]

İshak b. Rabî anlatır: *"**A'meş**, abdestsizken hâdis rivâyet etmek istediğinde, teyemmüm alırdı."* [(405)]

Beyhakî ve **İbn Abdilberr, Katâde**'den nakledenler: *"Rasûlullah (s.a.v)'ın hadislerini ancak abdestli iken okumamız müstehâb (güzel ve sevap) görülürdü."*

İbn Abdilberr, Şu'be'den nakleder: *"**Katâde**, Rasûlullah'ın hadislerini ancak abdestli iken rivâyet ediyordu."* [(406)]

İmam Mâlik naklediyor: *"**Cafer b. Muhammed** ancak abdestli iken hadis rivâyet ediyordu."* [(407)]

Ebû Mus'ab anlatıyor: *"**Mâlik b. Enes**, Allah Rasûlü'nün hadislerini ancak abdestli iken rivâyet ediyordu. Bunu, hadislerin mevkii ve şerefinin yüceliğini göstermek için yapıyordu."* [(408)]

Tabarânî, Ebû Hâzim'den, **Sehl b. Sa'd es-Saidî**'nin şu örnek hâlini nakleder: **Sehl**, kavminden birtakım insanlarla oturmuş, kendilerine hadis anlatıyordu. İçlerinden bazıları da birbirine dönmüş, başka şeylerden bahsediyorlardı. Bunu gören **Sehl**, kızdı ve:

"Şunlara bak! Ben, onlara Rasûlullah (s.a.v)'tan bahsediyorum, onlar da dönmüş birbirleriyle konuşuyorlar. Vallahi, sizin aranızdan çıkacağım ve bir daha yanınıza dönmeyeceğim," dedi. Kendisine:

"Nereye gidiyorsun?" dedim.

"Gidip Allah yolunda cihad edeceğim," dedi. [(409)]

Beyhakî, İmam Mâlik'ten nakleder: **Said b. Müseyyeb**, hasta yatağında uzanmış yatarken, yamna bir adam gelip hadis sordu. **Said**, doğrulup oturdu ve hadisi söyledi. Adam:

"Sizi rahatsız etmek istememiştim," deyince İmam:

---

(403) *Medhal*, 309.
(404) *Medhal*, 393; İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlim*, II, 198.
(405) *Medhal*, 393; İbn Abdilberr, a.g.e., II, 198.
(406) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 199.
(407) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 199.
(408) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 199; Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 318.
(409) Heysemî, *Mecmâu'z-Zevâid*, I, 155.

"Yattığım halde, sana Rasûlullah (s.a.v)'tan hadis nakletmeyi uygun görmedim," dedi. [410]

İbn Abdilberr, Abdurrahman b. Ebî Zînad'dan nakleder: *"**Sa'd b. Müseyyeb**'e, hasta yatağında yatarken Rasûlullah (s.a.v)'tan bir hadis zikredildi. Hemen yanındakilere: 'Beni oturtunuz, uzandığım halde, Rasûlullah (s.a.v)'tan bir hadis nakletmeyi hoş karşılamam,' dedi."* [411]

Beyhakî, İsmail b. Ebî Üveys'ten nakleder: *"**İmam Mâlik**, hadis rivâyet etmek istediğinde abdest alır, divanın ortasına oturur, sakalını tarar, vakar ve heybetle yerleşir, sonra hadis rivâyet ederdi. Bu davranışının sebebi sorulunca: 'Allah Rasûlü'nün (s.a.v) hadisini yüceltmeyi seviyorum ve ancak huzur içinde, abdestli olarak rivâyet etmek istiyorum,' derdi. İmam, yolda yürürken veya ayak üstü yahut acele bir işi varken hadis rivâyet etmeyi uygun bulmazdı: 'Rasûlullah (s.a.v)'tan rivâyet ettiğimi, düşünüp anlayarak rivâyet etmeyi seviyorum,' derdi."* [412]

Abdullah b. Mübârek anlatıyor: *"**İmam Mâlik**'in yanındaydım, hadis rivâyet ediyordu. O arada bir akrep gelip kendisini tam onaltı kere soktu. **Mâlik**'in acıdan rengi değişiyor, fakat zorlanarak sabrediyor, Rasûlullah (s.a.v)'ın hadisini bölmüyordu. Rivâyet işi bitip insanlar dağılınca, yanına vardım:*

'Hazret! Bu yaptığına hayret ettim,' dedim. O da:

'Evet, ben bunu Rasûlullah (s.a.v)'ın hadislerine olan hürmetimden dolayı yaptım,' dedi." [413]

Bişr b. Hâris nakılediyor: *"Bir zât, yürürken **İbnu'l-Mübârek**'e bir hadis sordu. İmam, adama: 'Bu halde hadis nakletmek, ilmin hürmetine uygun düşmez,' dedi."* [414]

Lâlekâî, *es-Sünne* kitabında, **İbn Abbas**'tan nakleder: **İbn Abbas** (r.h): *"O gün, nice yüzler ağarır, nice yüzler de simsiyah kararır,"* âyetindeki [415] ağaran yüzlerin; sünnet ehli kimselerin yüzü olduğunu, kararan yüzlerin de bid'at ehlinin yüzü olacağını söylemiştir.

---

(410) *Medhal*, 392.
(411) İbn Abdilberr, a.g.e., 199; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 179.
(412) Beyhakî, *Medhal*, 392; Ebû Nuaym, a.g.e., VI, 318.
(413) Beyhakî, *Medhal*, 394.
(414) Beyhakî, *Medhal*, 393.
(415) Âl-i İmran, 106

Lâlekâî, yine **İbn Abbas**'tan nakleder: *"Sünnete çağıran ve bid'attan sakındıran bir hadis âlimine bakmak ibâdettir."*

Dârimî, Hasan el-Basrî'den, onun şu sözünü nakleder: *"Sünnet ehli insanlar, önceleri, halk içinde en az sayıda olan kimselerdi. Bugün ve gelecekte de insanlar içinde sayıca en az olacak onlardır. Onlar, konfor ve rahata düşkün olanlarla lükse dalmamış, bid'atçılara kapılıp bid'atlara bulanmamış, sünnet üzere yaşamaya sabrederek Rablerine kavuşmuşlardır."* (416)

Lâlekâî, İbn Şevzeb'in şöyle dediğini nakleder: *"Allah'ın ibâdete başlayan bir gence, sünneti öğretecek birisini dost etmesi, kendisine bahşettiği ilk ve en büyük bir nimettir."* (417)

Yine aynı müellif, **Eyyûb es-Sahtiyânî**'den nakleder: *"Allah'ın, kendisine sünnetleri bilen bir âlimi nasib etmesi, gençler ve İslâm'la yeni tanışanlar için büyük bir saadettir."* (418)

Hammad b. Zeyd anlatır:

*"**Eyyûb es-Sahtiyânî**'ye hadis ehlinden birinin vefat haberi ulaştığında, üzerinde çok etki yaptığı görülürdü. İbâdet ehli bir kimsenin vefat haberi ulaştığında ise böyle bir etkilenme görülmezdi. Hazret: 'Hadis ehlinden birinin vefat haberini aldığımda, sanki vücut azâlarımdan birini kaybetmiş gibi olurum,' derdi."* (419)

Aşağıdaki rivâyetler, **Suyûtî**'nin, *Miftâhu'l-Cenne* adlı eserinde zikredilmiştir. **Eyyûb es-Sahtiyânî**, der ki: *"Sünnet ehlinin ölmesini arzulayanlar, ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istemektedirler."*

Yine **Lâlekâî, Fudayl b. Iyâz**'ın şöyle dediğini nakleder: *"Allah Teâlâ'nın öyle kulları vardır ki, onlarla yeryüzünü ihyâ eder. Onlar, sünnet ehli âlimledir."*

Müellif, **Süfyan es-Sevrî**'den de şu nakli yapar: *"Sünnet (hadis) ehline hayırla muamele edin. Çünkü onlar, garip kimselerdir."*

Nasr b. el-Makdisî, *el-Hucce*'de, **Süfyan es-Sevrî**'nin şöyle dediğini nakleder: *"Melekler göklerin, ehl-i hadis de yeryüzünün mânevî bekçileridir."* (420)

---

(416) Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, 62 (Kahire, 1985).
(417) Suyûtî, a.g.e., 65.
(418) Suyuti, a.g.e., 65.
(419) Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 9.
(420) Hatib, *Şerefu Ashâbi'l-Hadis*, 44.

Ahmed b. Hanbel'e: *"Yeryüzünde Allah'ın ebdâl (seçkin ve sevilmiş velî) kulları var mıdır?"* diye soruldu. İmam: *"Evet,"* dedi. *"Peki kimdir onlar?"* denilince: *"Eğer onlar ehl-i hadis değilse, ben, Allah'ın bir velî (ebdâl) kulunu bilmiyorum,"* dedi. (421) Bunu, **Makdisî**, adı geçen kitabında nakletmiştir.

İmam Şâfiî (r.h), der ki: *"Her ne zaman hadis ehlinden birini görsem, Allah Rasûlü (s.a.v)'nün ashâbından birini görmüş gibi oluyorum."* (422) Nakil, **Beyhakî**'nindir.

el-Makdisî, İbrahim b. Mûsâ'dan nakleder: **İbrahim**'e, Rasûlullah (s.a.v)'ın: *"Ümmetimin son zamanlarında bir topluluk bulunacak; onlara, öncekilere verilen sevaplar kadar sevap verilecektir. Onlar, kötülükleri reddedip fitne çıkaranlarla savaşırlar,"* (423) sözünün, kime işaret ettiğini sordular.

"Onlar, ehl-i hadistir. Çünkü halka, 'Rasûlullah (s.a.v), şunu yapın, şunu da yapmayın buyurdu,' diye tebliğde bulunacaklardır," dedi.

İbnu'l-Mübârek (181/797), der ki: *"Kıyâmete kadar, ümmetimden bir grup, hak üzere bulunmaya devam edecek; kendilerine karşı gelenlerin muhâlefeti onlara zarar vermeyecektir,"* (424) hadisinde anlatılanlar, benim görüşüme göre hadis âlimleridir. (425)

Makdisî, İbnu'l-Medinî'nin, bu hadis hakkında şöyle dediğini nakleder: *"Hz. Peygamber (s.a.v)'in sözünde anlatılanlar, hadis âlimleridir. Rasûlullah'ın yolunu takip edenler ve bâtıl fikir ve fırkalara karşı sünneti müdafaa edenler onlardır."* (426)

Yine **Makdisî, İmam Buhârî**'den şunu nakleder: **İbn Abdullah**'ın kapısında üç veya dört kişi hadis almak için bekliyorduk. Bize dedi ki: *"Ümmetimden bir grup, hak üzere bulunmaya devam edecek; onları güçsüz bırakmak isteyenler, kendilerine bir zarar veremeyeceklerdir,"* hadisinden kasdedilenlerin, sizler olduğu kanaatindeyim. Çünkü tüccarlar ticaretle, sanat ehli mesleğiyle, hükümdarlar memleketleriyle uğraşırken siz, Rasûlullah'ın sünnetini ihyâ ediyorsunuz. (427)

Hâkim, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadîs* adlı eserinde, **Mûsâ b. Ha-**

(421) Hatib, a.g.e., 50.
(422) Beyhakî, *Medhâl*, 391; *Hilye*, IX, 109.(423) Ahmed, *Müsned*, IV, 5, 62, 375.
(424) Buhârî, *İ'tisâm*, 10; Müslim, *İman*, 274; Ebû Dâvud, *Fiten*, 1.
(425) Hatib, *Şeref*, 26.
(426) Hatib, *Şeref*, 10.
(427) Hatib, *Şeref*, 52.

run'un şöyle dediğini nakleder: **İmam Ahmed**'e: *"Ümmetimden bir grup, hak üzere kalmaya devam edecektir,"* hadisindeki grubun, kimler olduğu sorulunca: *"Din düşmanları karşısında mansur ve muzaffer olan bu tâife, hadis âlimleri değilse, başka kimlerin olduğunu bilmiyorum,"* dedi.

Bu konuda şöyle söylenir: *"Kim, sözünde ve fiilinde sünneti kendine âmir yaparsa devamlı hak konuşur."*

İmam Ahmed b. Hanbel, yukarıdaki hadisin şerhinde, *"Kıyâmet gününe kadar ilâhî tevfik ve yardıma mazhar olan bu tâife, hadis âlimleridir ve hadisle amel edenlerdir."* demekle, ne güzel söylemiştir. Bunların yanında, sâlihlerin yoluna giren, geçmiş selefin haberlerine uyan, Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetlerine sarılarak, bid'at ehli ve sünnet muhâlifi kimseleri saf dışı bırakan kimselerle, ilim için dağ, tepe, yol katetmeyi nefsî arzu ve keyiflere tercih eden, ilim ve hadis ehline tahsis edilmiş meskenlerde kitaplardaki sıkıntılarla haz duyan ve bunu bir nimet sayan, hadis ve haberleri toplarken iki lokma ve bir eski hırkayla kanaat eden, şehvetine mağlup nefislerin düştüğü dinsizlik tehlikesinden ve buna bağlı olarak bid'at, hevâya uyma, bâtıl fikir ve haktan sapma gibi âfetlerden kaçıp kurtulan, mescidleri ev, dirseklerini yastık, boş buldukları yerleri yatak yapan kimseler de bu bahtiyar gruba girmeyi haketmiştir.

Yine **Hâkim**, bu sözün peşinden, **Hafs b. Gayyas**'tan şunu nakletmiştir: *"Babamdan duydum. Kendisine: 'Hadis âlimlerine ve ne halde olduklarına bakmıyor musun, haklarında ne dersin?' diye sorulunca: 'Onlar, dünyada yaşayanların en hayırlılarıdır,' dedi."*

Hâkim, Ali b. Haşrem'den nakleder: **Ebû Bekir b. Iyas**'ı dinledim. Diyordu ki: *"Ben, hadisçilerin, insanların en hayırlıları olmalarını ümid ediyorum. Çünkü onlardan birisi, benim kapımda durur ve benden hadis yazar. Eğer o, gitse ve: '**Ebû Bekir**, bana bütün hadislerini nakletti' dese, bunu yapardı. Fakat onlar, yalan söylemezler. Kimden, ne kadar, ne aldılarsa, onu naklederler."*

Bu rivâyetten sonra **Hâkim**, şu değerlendirmeyi yapar:

*"**Ebû Bekir b. Iyas**'ın: 'İnsanların en hayırlıları hadisçilerdir,' sözü tamamen doğrudur. Nasıl doğru olmasın ki; gerçekten hadisçiler, dünyayı tamamen arkalarına atmışlar, gıdalarını hadis yazmak, konuşma ve sohbetlerini muhâliflerle uğraşmak, istirahatlarını müzâkere, boya ve süslerini mürekkep, uykularını az uzanarak dinlenmek, yastıklarını çakıl taşları yapmışlardır. Bütün engel ve zor-*

luklar, onların yanında bir saadet; asıl aradıklarını bulamadıktan sonra rahatlık, onlar için bir sıkıntıdır. Akılları, sünnetin tadıyla mesrûr, kalbleri hâllerine rıza içinde ma'murdur. Sevinçleri, sünnetleri öğrenmek; keyifleri, ilim meclislerinde birikmektir. Onlar, bütün ehl-i sünneti kardeş, bid'at ve küfür ehlini düşman edinmişlerdir."

Yine **Hâkim**, bu değerlendirmenin peşinden, **Ebû İsmail Muhammed b. İsmail et-Tirmizî**'den şunu nakleder: **Ebû İsmail** demiştir ki:

Ben ve **Ahmed b. Hasan et-Tirmizî, Ebû Ahmed b. Hanbel**'in yanındaydık. **Ahmed b. Hasan**, kendisine: *"Ya **Ebâ Abdullah**! **İbn Ebî Füteyle**'ye, Mekke'de hadisçilerden bahsettiler, o da: 'Hadisçiler kötü bir topluluktur,' dedi."* deyince **Ahmed b. Hanbel**, ayağa kalktı; elbisesini silkeleyerek: *"Zındık, zındık, zındıktır o adam!"* deyip eve girdi.

Hâkim, Ebû Nasr Ahmed b. Selâm el-Fakih'in, şöyle dediğini nakleder: *"Dinsizlere, hadis dinlemekten ve isnadını rivâyet etmekten daha ağır ve daha sevimsiz gelen hiçbir şey yoktur."*

Sonra **Hâkim**, der ki: *"Biz, eserlerimizde ve çevremizde gördük ki, bazı dinsizlik ve bid'at ehlinden sayılan kimseler, hadiste anlatılan ilâhî yardıma ulaşmış bu tâifeye hakaret gözüyle bakmaktadırlar. Bunlar da Haşaviyye grubudur."*

Şeyh Ebû Bekir Ahmed b. İshak el-Fâkîh'i, bir adamla münâzara ederken dinledim. **Şeyh**, hadis rivâyet ediyordu. *"Bize falanca rivâyet etti,"* dedi. Karşısındaki adam:

"Bırak şu, 'Bize falanca rivâyet etti,' sözlerini... Ne zamana kadar böyle deyip duracaksın?" dedi. Bunu duyan **Şeyh Ebû Bekir**:

"Kalk ey kâfir! Bundan sonra sana evime girmek helâl değildir," diye çıkıştı. Sonra bize dönüp:

"Bu zamana kadar hiç kimseye: 'Evimize girme!' demedim. Ancak şu zındığa demek zorunda kaldım," dedi. [428]

Dârîmî, Ebû Hureyre'den rivâyet eder: *"Ben, geceyi üçe bölüyorum: Bir bölümünde uyurum, diğer bölümünde gece ibâdeti yaparım. Bir diğer bölümünde de Rasûlullah (s.a.v)'ın hadislerini düşünür, müzâkere ederim."*

Hasan el-Basrî (110/727), der ki: *"Ey hadis âlimleri! Ümmetin*

(428) Hâkim'den yaptığımız bu rivâyetler için bkz. Hâkim, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*, 2-4.

arasına dağılın. Çünkü siz, sayıca az olan insanlarsınız."

Yahyâ b. Maîn, der ki: *"Dört kimse var ki onlardan, hayır ve kemâlât beklenmez:*

1- Yol bekçisi,

2- Kadı tellâlı,

3- Bid'atçı,

4- Yazı yazıp da hadis öğrenmek için yolculuk yapmayan."

Bu sözü, **Hâkîm**, *Marifetü Ulûmi'l-Hadîs* adlı eserinde nakletmiştir.

Câbir b. Abdullah (r.a) anlatıyor: Rasûlullah (s.a.v)'tan bizâtihi işitmediğim bir hadisi, ashâbdan birinin duyduğunu haber aldım. Bu zât, Şam'daydı. Bir deve satın aldım. Azığımı hazırlayıp yola çıktım. Bir ay yolculuktan sonra Şam'a vardım. Yerini sordum ve buldum. Bir de baktım ki o zât, **Abdullah b. Üneys** (r.a) imiş. Yanına varıp:

"Rasûlullah (s.a.v)'tan işitmediğim, zulümlerle ilgili bir hadisi, senin, Efendimiz'den duyduğun haberi bana geldi. Bu hadisi duymadan, senin veya benim vefat etmemden korktum; söylesene hadis ne idi?" dedi. **Abdullah b. Üneys** de:

"Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim," dedi ve şu hadisi nakletti:

"İnsanlar, çıplak, sünnetsiz ve elleri bomboş olarak haşredilirler. Sonra Allah Teâlâ, onlara, yakın ve uzakta olanların işitebileceği bir sesle: 'Hesap görücü benim. Tek Hâkim benim. Cehenneme gireceklerden hiçbir kimse, cennetlik birisindeki hakkını almadan Cehenneme girmeyecektir. Cennete gireceklerden bir kimse de cehennemlik birisinin kendisinde alacağı varsa - bir tokat bile olsa- onu kendisinden almadan Cennete giremeyecektir,' diye, nidâ edecektir." Biz:

"Ey Allah'ın Rasûlü! Biz oraya çıplak, sünnetsiz ve eli boş olarak geleceğiz. Bu, birinin diğerinden hak alması nasıl olur?" dedik. Rasûlullah (s.a.v):

"Bu, ya hak sahibine diğerinin sevabından veya verecekliye, alacaklının günahından yüklemek suretiyle olur," buyurdu.[429]

(429) Buhârî, *Edebu'l-Müfred, Bâbu'l-Muâneka, Müsned,* III, 495; Hâkim, *Müstedrek*, II, 427-428; İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlim*, I, 93; Hatib, *er-Rıhle*, (thk. Nureddin Itr.) 111.

Nasr b. Merzûk, der ki: **Amr b. Ebî Seleme**'yi şöyle derken işittim: **Evzâî**'ye dedim ki: *"Ya* ***Ebâ Amr****! Dört gündür yanındayım, senden sadece otuz hadis dinledim!"* **Evzâî**: *"Sen, dört günde otuz hadisi az mı buluyorsun?* ***Câbir b. Abdullah****, bir hadis için Mısır'a yolculuk yaptı. Bir deve satın alıp* ***Ukbe b. Âmir****'e gitti ve tek bir hadisi sorup geri döndü. Sen ise dört günde otuz hadisi az buluyorsun!'* dedi. (430)

Ata b. Ebî Rabah anlatıyor: **Ebû Eyyûb** (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'tan işittiği bir hadisi, **Ukbe b. Âmir**'e (r.a) sormak için Mısır'a yolculuğa çıktı. Mısır'a geldiğinde o zaman, oranın emîri olan **Mesleme b. Muhalled el-Ensârî**'nin evine geldi. Kendisine geldiğini haber verdi. **Mesleme**, hemen dışarı çıkarak **Ebû Eyyûb** ile kucaklaştı. Sonra ona: *"Ya* ***Ebâ Eyyûb****! Seni buraya getiren sebep nedir?"* diye sordu. O da: *"Rasûlullah (s.a.v)'tan işittiğim bir hadisi, ben ve* ***Ukbe*** *dışında bilen kalmadı. O hadisi sormaya geldim. Yanıma bir adam ver de bana evini göstersin,"* dedi. O da birisini gönderdi. **Ukbe**'nin evine vardılar; haber verildi ve hemen dışarı çıktı. **Ebû Eyyûb**'un boynuna sarıldı ve kendisine: *"Ya* ***Ebâ Eyyûb****! Seni buraya getiren nedir?"* diye sordu. O da: *"Rasûlullah (s.a.v)'tan işittiğim bir hadis... Mü'minin ayıbını örtmekle ilgili bu hadisi, seninle benden başka bilen kalmadı. Şu hadisi tamamıyla bir söylesene,"* dedi. **Ukbe** şöyle dedi: *"Evet, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: 'Kim, dünyada mü'min kardeşinin ayıbını örterse, Allah da kıyâmet günü onun ayıbını örter,' buyurdu."* **Ebû Eyyûb** (r.a): *"Doğru söylediniz,"* dedi. Ayrılıp bineğinin yanına gitti ve Medine'ye dönmek üzere hayvanına bindi. **Mesleme b. Muhalled**, **Ebû Eyyûb**'a hediye göndermişti. Hediye ancak Mısır'ın Ariş beldesinde kendisine ulaşabildi. (431)

Said b. Müseyyeb, demiştir ki: *"Ben, tek bir hadis için günlerce yol teperdim."* (432) **Dârimî**, benzeri bir sözü, **Bûsr b. Abdullah**'tan, şu lafızlarla rivâyet eder: *"Tek bir hadisi duyabilmek için bir şehirden diğer bir şehire yolculuk yapardım."* (433)

Ebu'l-Âliye ise şöyle der: *"Ashâb-ı Kirâm'dan nakledilen bir hadis duyardık; fakat tam kesinlik kazandırmak için bineklerimize atlayıp bizzat kendilerinden işitmedikçe rahat etmezdik."* (434)

---

(430) Hâkim, *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadis*, 8.
(431) *Müsned*, IV, 153-159; Heysemî, *Mecmâu'z-Zevâid*, I, 134; Hatib, *er-Rıhle*, 118-120.
(432) Beyhakî, *Medhâl*, 278; İbn Abdilberr, a.g.e., I, 94.
(433) Dârimî, *Mukaddime*, 47; İbn Abdilberr, a.g.e., I, 95.
(434) Dârimî, *Mukaddime*, 47.

Buhârî ve **Müslîm, Sâlih b. Hay el-Hemedânî**'den rivâyet ederler. O, demiştir ki: **Şa'bî**'nin yanındaydım. Horasanlı birisi, ona: *"Biz, Horasan'da, kişi câriyesini âzad edip sonra onunla evlenirse bunu, birisinin deveyi Allah yolunda kurbanlık verip sonra da ona binmesine benzetiyoruz, sen ne dersin?"* diye sordu. **Şa'bî**, adama şöyle dedi:

*"**Ebû Bürde b. Ebî Mûsâ**, bana, babasının: 'Rasûlullah (s.a.v), buyurdu ki: Şu üç kimseye iki kat sevap verilir:*

1- Yanındaki câriyesini güzelce eğitip terbiye eden ve sonra da âzad edip evlenen kimse.

2- Allah'a (c.c) ve efendisine karşı görevlerini tam yerine getiren köle.

3- Ehl-i kitabdan olup kendi peygamberine iman eden ve Rasûlullah'a yetişince de onu tasdik ve takip eden kimse,' dediğini nakletti." (435)

Daha sonra **Şa'bî**, soruyu sorana şöyle der: *"Bu hadisi herhangi bir zahmet çekmeksizin ve karşılık ödemeksizin al. Önceleri kişi, bundan daha azı için Medine'ye kadar yolculuk yapardı."* (436)

---

(435) Buhârî, *İlim*, 31, Itk, 14; Müslim, *İman*, 241; Ebû Dâvud, *Nikâh*, 5; İbn Mâce, *Nikâh*, 42; Dârimî, *Nikâh*, 46.

(436) Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, 45; Hâkim, *Ma'rifetü Ulûmi'l Hadis*, 7.

3. BÖLÜM

SÜNNETİN HÜCCET OLUŞUNU İNKÂR EDENLERİN ORTAYA ATTIKLARI ŞÜPHELER VE BUNLARIN CEVABI

Geçen açıklamalarımızdan anlaşıldı ki; sünnetin hüccet oluşu dinî bir zarûrettir ve bu, hiç bir mü'minin kalbinde şek ve şüphe bırakmayacak şekilde en açık delillerle ortaya konmuştur.

Ancak -sözüm ona- İslâm'ı desteklemek, onu kendisine ârız olan tebdil ve tağyirden temizlemek ve muhafaza etmek isteyen bazıları, aklı zayıf müslümanların kalbini bozacak, sünnetin hüccet oluşunu ortadan kaldıracak birtakım şüpheler ortaya atmışlardır.

Bu şüpheleri yayanlardan birisi de **Dr. Muhammed Tevfik Sıdkî**'dir. O, *Mecelletü'l-Menâr*'da bunları yazıp yaymaya ve *"İslâm Sadece Kur'ân'dır"* başlığı altında, onları savunmaya çalışmış, bununla da dinine hizmet ve onu müdâfaa ettiğini zannetmiştir.

Şayet biz, bu şüpheleri anlatmaktan ve fesâdını açıklamaktan yüz çevirseydik; bu, bizim adımıza daha sağlam bir görüş ve daha doğru bir davranış olurdu. Çünkü çürük ve çarpık bir sözden yüz çevirip hiç bahsetmemek, onun yok olması ve sahibinin unutulması için en uygun bir yol ve câhillerin nazar-ı dikkatini çekmemek için en iyi bir tedbirdir.

Şu kadar var ki; ümmet içinde yayılan tehlikelerin şerrinden ve câhillerin birtakım hâdiselere kapılıp yanlış fikirlere dalmalarından ve ilim sahiplerince makbul olmayan görüşlere hızla koşmalarının

acı neticelerinden korktuğumuzdan; bu şüphelerin tehlikesini ortaya koyup, imkân nisbetinde onlara cevaplar vermeyi, halk için daha önemli, sonuç olarak da daha sevimli gördük. İnşâallah, bunları tek tek ele alıp, değerlendirmesini yaparak cevaplar vereceğiz.

I. Şüphe

Bu şüphe sahipleri diyorlar ki: Allah Teâla, Kitabı'nda: *"Biz Kitab'da hiçbir şeyi eksik bırakmadık."*(1) ve *"Bu Kitab'ı sana, herşeyin bir açıklaması olarak indirdik,"* (2) buyurmaktadır.

Bu âyet-i kerîmeler, Kur'ân'ın, dine taalluk eden herşeyi ve dinî hükümlerin tamamını içerdiğini ifade ediyor. Kur'ân'ın, dini her yönüyle açıklayıp bütün tafsilâtıyla ortaya koyduğunu belirtiyor. Bu durumda sünnet gibi başka bir şeyin, dinî hükümlere kaynakhk etmesine ve onu açıklayıp tafsilâtını ortaya koymasına gerek kalmamıştır. Bunun aksini savunmak, Kitab'ın din konusunda yetersiz kaldığını ve herşeyin bir açıklaması olmadığını söylemek olur. Böyle bir söz ise Allah Teâlâ'nın bizzat kendi haberine muhâlefet etmesi demektir ki, bu da imkânsızdır.

Cevap

Herşeyden önce, birinci âyet-i kerîmede geçen *el-Kitab* ile kasdedilen, Kur'ân'-ı Kerîm değil, *"Levh-i Mahfuz"* dur. Çünkü herşeyi içeren, bütün mahlukâtı, büyüğü, küçüğü, geçmişi ve geleceği ile bütün ayrıntılarına varıncaya kadar içeren O'dur. Nitekim Allah Rasûlü (s.a.v): *"Kıyâmete kadar olacak bütün hususlarda kalem kurumuştur; yani herşey takdir edilmiştir,"* (3) buyurmaktadır.

Âyet-i kerîmeleri, siyak ve sibaklarına göre anlamak gerekir. Dikkat edilecek olursa, ilk âyet-i kerîmenin öncesinde Allah Teâlâ: *"Yeryüzünde yürüyen hayvanlar ve iki kanadı ile uçan kuşlardan (ne varsa) hepsi sizin gibi bir ümmettir (onlar da sizin benzeriniz bir topluluktur.)"* (4) buyurmuştur. Bu âyetin hemen peşinden gelen yukarıdaki âyete verilecek en uygun mânâ, yukarıda işaret ettiğimiz şekilde, hayvanların da ömür, rızık, ölüm, saadet ve bedbahtlık gibi bütün hâlleri, tıpkı insanınki gibi Kitâbu'l-Mahfuz'da, en ince detayına

(1) En'am, 38.
(2) Nahl, 89.
(3) Tirmizî, *Kıyâme*, 59; Ahmed, *Müsned*, I, 293.
(4) En'am, 38.

kadar tesbit edildiğidir.

Eğer bu âyette de Kitab'dan maksadın, ikinci âyet-i kerîmede olduğu gibi Kur'ân olduğunu kabullensek bile, her iki âyeti de genel mânâda zâhirlerine hamletmek mümkün olamayacaktır. Çünkü bu, Kur'ân'ın, dine ve dünyaya ait her hükmün tafsilâtını ve izahını kapsadığını, hiçbir şeyi eksik bırakmadığını söylemek olur. Aksi takdirde Allah Teâlâ'nın, kendi haberine muhâlefet etmiş olması icab eder. Kur'ân'ın, dünyevî meseleleri en ince detaylarına kadar zikretmediği açıktır. Aynı şekilde dinî hükümlerde de yalnızca Kur'ân'la yetinmenin ne kadar güç bir iş olduğu ortadadır. O halde âyetlerin zâhirlerine değil, kasdedilen mânâsına uygun te'viline yönelmek gerekmektedir.

Âlimlerimiz, bu âyetleri çeşitli şekillerde te'vil etmişlerdir. Bazıları: *"Kitab (Kur'ân)'ın indirilmesindeki asıl gaye, Allah'ın bilinmesi, hükümlerinin insanlığa sunulması ve dinin izah edilmesi olduğu için o, yalnızca dine ait iş ve hükümleri açıklamış, bu konuda hiçbir şeyi eksik bırakmamıştır,"* demişlerdir.

Ancak burada söz konusu olan *"beyân"* iki kısımdır:

1- Nass Yoluyla Yapılan Beyân: Bu, Kitab'ın, itikad esasları, namaz, zekât, oruç ve haccın farz; alış-veriş ve nikâhın helâl; faiz ve fuhşiyatın haram olduğunu beyân etmesidir. Temiz ve pis olan yiyeceklerin hükümleriyle ilgili beyânı da bu kısma girer.

2- Şâri Teâlâ'nın Kitabında, Kulları İçin Bağlayıcı Birer Delil ve Hüccet Kabul Ettiği Diğer Delillere Havâle Etmek Sûretiyle Yapılan Beyân.

Böyle olunca sünnet, icmâ, kıyas ve muteber olan diğer delillerden herhangi birinin beyân ettiği her hüküm, Kur'ân tarafından beyân edilmiş sayılır. Çünkü bize o delilin meşrûiyetini beyân edip, bizi ona yönelten ve kendisiyle amel etmeyi üzerimize vâcib kılan Kur'ân'dır. Eğer o, bizi bu delille irşâd etmemiş ve gereği ile amel etmeyi vâcib kılmamış olsaydı; ne biz bu hükmü elde edebilir ne de onunla amel edebilirdik. Bu takdirde Kur'ân, teşriin (yasamanın esası) olup, şer'î hükümlerin tamamı ona dayanmaktadır.

Bu konuda **İmam Şâfiî** (204/819), şu açıklamalarda bulunmuştur: *"Mü'minlerin başına gelebilecek her türlü hadiseye dair, o konuda doğru yolu gösterecek bir delil, Kur'ân'da mutlaka mevcuttur."* Zira Allah Teâlâ, şöyle buyurmaktadır: *"Bu Kur'ân, Rabb'lerinin izniyle, insanları karanlıklardan aydınlığa, (yani) herşeye galib (ve), bü-*

tün övgülere lâyık olan Allah'ın yoluna çıkarman için sana indirdiğimiz bir kitaptır." (5)

"Sana da kendilerine indirileni, insanlara açıklayasın diye zikri indirdik. Beki düşünüp ibret alırlar." (6)

"Sana bu Kitab'ı, herşeyin bir açıklaması, bir hidâyet (rehberi) ve bir rahmet (vesilesi), müminler için de bir müjde (habercisi) olarak indirdik." (7a)

"Aynı şekilde sana da emrimizden (tarafımızdan) bir ruh (mânevî hayat kaynağı) vahyettik. Sen (daha önce) kitab nedir, iman nedir bilmiyordun. Fakat biz, onu, kullarımızdan dilediklerimizi, kendisiyle hidâyete kavuşturduğumuz bir nûr kıldık. (Rasûlüm) şüphesiz sen doğru yola iletensin." (7b)

Burada beyân, usûl ve fürû ile ilgili herşeyi kapsayan bir kelimedir. Bütün bunlar için şunu söyleyebiliriz: Onlar, Kur'ân'ın kendi dillerinde indiği muhatapları için bir beyândır. Bu mânâların bir kısmı, açıklama yönünden diğerinden kuvvetli olabilir. Fakat her hâlükârda dili, konuşanlar için anlaşılmaları yönünden seviyeleri birbirine yakındır. Arap lisanını bilmeyenlerin yanında ise bu mânâlar birbirinden farklılık arzeder.

Allah'ın Kitabı'nda verdiği hükümlere baktığımızda, kulların ubûdiyette bulunmaları için yapılan beyanlar birkaç türlüdür:

1- Bunlardan bir kısmım Allah Teâlâ, Kur'ân'da bizzat kendisi açıklamıştır. Namaz, zekât, hac ve oruç gibi kulların yapması gereken farzların tamamı, açık ve gizli fuhşiyatla zinâ, içki, domuz eti, kan ve leşin yenilmesinin haram kılınması, abdestin farzları ve bunlardan başka nasla bildirilen diğer hususları bu kısma girer.

2- Farziyeti, Kitab'la hükme bağlanan, keyfiyetinin izahı (nasıl yapılacağı) ise Peygamber'e bırakılan hususlar. Namaz ve zekâtın miktarı, vakitleri ve Allah Teâlâ'mn Kitabı'nda farz kıldığı diğer hususlar buna örnektir.

3- Allah'ın, hakkında herhangi bir hüküm bildirmediği konularda Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetiyle hükme bağlanan hususlar. Cenâb-ı Hakk, Kur'ân-ı Kerîm'de, Rasûlü'ne itaatı ve hükmüne müracaat edip teslim olmayı farz kılmıştır. Rasûlullah (s.a.v)'m verdiği

(5) İbrahim, 1.
(6) Nahl, 44.
(7a) Nahl, 89.
(7b) Nahl, 52.

hükümleri kabul eden, Allah'ın bunu farz kılmasından dolayı kabul etmektedir.

4- Allah Teâlâ'nın, hakkında içtihadı farz kıldığı hususlar. Cenâb-ı Hakk, bizzat farz kıldığı konularda, kullarını imtihan ettiği gibi böyle durumlarda, onların içtihad hakkındaki tutumlarını da denemektedir. Nitekim, âyetlerinde şöyle buyurmuştur: *"Yemin olsun ki, içinizden cihad edenlerle, sabredenleri belirleyinceye ve haberlerinizi açıklayıncaya kadar, sizi imtihan edeceğiz."* (8)

"Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalblerinizdekini temizlemek için (böyle yaptı.)" (9)

"Umulur ki, Rabbiniz; düşmanlarınızı helâk eder ve onların yerine sizi yeryüzüne hâkim kılarak nasıl hareket edeceğinize bakar." (10)

İmam Şâfiî, daha sonra sözlerine şöyle devam eder: (11) *"Bir diğer beyân çeşidi de Rasûlullah (s.a.v)'ın, Kitab'da zikredilmeyen konularda sünnetiyle hüküm ortaya koymasıdır."* Bizim bu kitapta belirttiğimiz gibi Allah Teâlâ, kullarına Kitab ve hikmeti öğretmesini bir nimet olarak zikretmiştir. Bu, bize, hikmetten maksadın sünnet-i seniyye olduğunu göstermektedir. Allah Teâlâ'nın, Rasûlü'ne itaatı farz kılması ve O'nun dindeki konumuna dair zikrettiklerimiz de bu anlayışı desteklemektedir. Kur'ân'da bizzat zikredilerek farz kılınanların beyânı ise şu şekillerde olur:

1- Kitab'ın son derece açık ve anlaşılır bir şekilde beyân ettikleri: Bu durumda, Kur'ân'ın yanında başka bir şeye ihtiyaç duyulmaz.

2- Gayet açık bir şekilde farz kılınanlar: Allah Teâlâ, Rasûlü'ne itaatı bu şekilde farz kılmıştır. Böylece, O da Allah'ın emri ile bu farziyyetin nasıl ve kimlere farz olduğunu, ne zaman farziyetinin icab edip hangi durumlarda ortadan kalkabileceğini beyân etmiştir.

3- Kur'ân'da, hakkında hiçbir nass bulunmayıp Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti vasıtasıyla beyân edilenler: Sünnette anlatılan ve Kitabı'ndaki farzların tamamını kabul eden bir kimse, O'nun kullarına, Rasûlü'ne itaat etmelerini ve hükmüne boyun eğip teslim olmalarını farz kılışından dolayı, Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetini de kabul eder. Şu halde, kim, Rasûlullah (s.a.v)'ın hükmünü kabullenirse, aslında Allah'ın hükmünü kabullenmiş demektir. Çünkü Allah Teâlâ,

(8) Muhammed, 31.
(9) Âl-i İmran, 154.
(10) A'raf, 129.
(11) Şâfiî, *Risâle*, 32.

O'na itaatı farz kılmıştır.

Her ne kadar Allah ve Rasûlü'nün bir şeyi farz kılması, helâl ve haramı beyân etmesi, hadleri belirleme ve belirtmesi değişik üslûblarda olsa ve ikisinin hükümlerini kabülün sebepleri farklı gibi gözükse de Kur'ân'daki hükümlerle, sünnetteki hükümleri kabul etmek, aslında her ikisini birden Allah'tan kabullenmek anlamına gelir. Çünkü her ikisinin kaynağı da vahiydir ve O'nun katından gelmektedir. Şüphesiz Allah Teâlâ, dilediği gibi hüküm ve tasarrufta bulunur. *"Allah yaptığından sorumlu olmaz; fakat onlar, her yaptıklarından sorulur ve sorumludur."* (12)

Son kısımdaki açıklamadan, Dr. **Tevfik Sıdkî**'nin: *"İslâm Yalnızca Kur'ân'dan İbarettir"* adlı makalesindeki: *"Niçin dinin bir kısmı Kur'ân, diğer bir kısmı hadis olsun ki? Bunun hikmeti ne olabilir?"* şeklindeki sorularına cevap ortaya çıkmıştır.

Nakledildiğine göre **İmam Şâfiî** (r.h), bir gün Mescid-i Haram'da otururken: *"Bana, ne sorarsanız sorun, cevabını Allah'ın Kitabı'ndan verebilirim,"* demiştir. Bunun üzerine birisi, ihramlı iken eşek arısını öldürmenin hükmünü sormuş. İmam, bir şey gerekmeyeceğini söylemiş, soru sahibi: *"Peki bu, Allah'ın Kitabı'nın neresinde?"* deyince, İmam: *"Allah Teâlâ: 'Rasûl size neyi verirse onu alın,'* (13) *buyuruyor,"* karşılığını vermiş ve senediyle birlikte şu hadisi zikretmiştir: *"Benim sünnetime ve benden sonraki Râşid halifelerin sünnetine (uygulamasına) yapışınız."*(14)

Daha sonra da **Hz. Ömer**, Peygamber (s.a.v)'in *"İhramlı birisi, eşek arısı öldürebilir,"* hükmünü söylemiştir. Böylece üç delille, Allah'ın Kitabı'ndan hüküm çıkararak kendisine sorulan sorunun cevabını vermiştir. Benzeri bir rivâyet de döğme yaptıranlar hakkında, **İbn Mesud**'dan (r.a) rivâyet edilmiştir. (15)

Hatırlanacağı üzere zinâ eden işçi ile ilgili hadiste, işçinin babası Hz. Peygamber (s.a.v)'e: *"Bize Allah'ın Kitabı'yla hükmet."* demiş, Rasûlullah (s.a.v) da: *"Aranızda Allah'ın Kitabı'yla hüküm vereceğim,"* diyerek işçiye bir yıl sürgün ve sopa cezası, kadına da suçunu itiraf ettiği takdirde recm cezası hükmünü vermiştir. Buradan hareketle **el-Vâhidî**: *"Allah'ın Kitabı'nda ne recm ve ne de sürgün cezası zikredilmemektedir. Öyleyse bu, Rasûlullah'ın verdiği bütün hüküm-*

(12) Enbiya, 23.
(13) Haşir, 7.
(14) Ebû Dâvud, *Sünnet*, 5; İbn Mâce, *Mukaddime*, 6.
(15) Buhârî, *Tefsir*, 59; Müslim, *libas*, 120; Ebû Dâvud, *Tereccul*, 5; Tirmizî, *Edeb*, 330; Nesâî, *Zinet*, 24.

lerin, aynen Allah'ın Kitabı'ndaki hükümler gibi olduğunu göstermektedir," demiştir. [16]

2- Yukarıda geçen âyet-i kerîmelerin bir diğer te'vili ise şöyledir: Kur'ân, bir bütün olarak dine taalluk eden hiçbir şeyi eksik bırakmamış, teferruata inmeden, şeriatın temel prensiplerini beyân etmiştir. İbâdet ve muamelâta dair hususların, araştırılıp tesbit edilmesi esnasında müçtehidlerin istinbatta bulunabilmeleri için bunun yeterli olmadığı mâlumdur. Bu yüzden, mutlaka mücmeli (kapalı hükümleri) tafsil edip açıklayan bir kaynağa müracaat etmeleri gerekmektedir. Bu kaynak da hiç şüphesiz sünnettir. Sünnetin teşrî'de (hüküm koymada) müstakil oluşundan bahsederken, bu konu üzerinde durulacaktır.

Ebû Süleyman el-Hattâbî (388/998), *Meâlimü's-Sünen* adlı eserinde demiştir ki: "**İbnu'l-Arabî**'den *Sünen-i Ebî Dâvud*'u dinlerken, eliyle önündeki nüshaya işaret ederek şöyle dedi: *"Eğer bir kimsenin yanında, Allah'ın Kitabı ve bir de şu kitab (**Ebû Dâvud**'un Sünen'i) bulunsa; ilim konusunda, başka bir şeye ihtiyaç duymazdı."* [17]

İbnu'l-Arabî, sözünde hiç şüphesiz haklıdır. Çünkü Allah Teâlâ, Kitabı'nı herşeyi açıklamak üzere göndermiş ve: *"Biz Kitab'da hiçbir şey eksik bırakmadık,"* [18] buyurmuştur. Bununla Allah Teâlâ, dinin kapsamına giren her konuyu, Kur'ân'ın içermekte olduğunu haber vermiştir. Şu kadar var ki beyân (açıklama), iki şekilde olur:

a- Beyân-ı celî (açık beyân): Bizzat nass zikredilerek yapılan beyândır.

b- Beyân-ı hâfî (gizli beyân): Kur'ân lafızlarının zımnen ifade ettiği mânâlar bu kısma girer. Bu tür beyânın geniş izahı, Hz. Peygamber (s.a.v)'e bırakılmıştır. Allah Teâlâ'nın: *"İnsanlara indirileni, kendilerine açıklayasın diye, sana da Kitab'ı indirdik,"* [19] âyetinin ifade ettiği mânâ da budur. Kim, Kitab ve sünneti, beraberce ele alır ve hükümlerine uyarsa, her iki beyân şekline (açık ve gizli kısmına) tam olarak vâkıf olmuş olur.

3- Müfessir **Âlûsî** (1270/18353), yukarıdaki âyetlerin bir başka şekilde te'vili konusunda, bazı âlimlerin şu görüşünü nakleder: *"İşler, dinî ve dünyevî olmak üzere iki kısımdır. Dünyevî olanları ile Peygamber'in bir ilgisi yoktur. Çünkü O, aslen onlar için gönderilme-*

(16) Bkz. Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gay*, IV, 40-41.
(17) Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, I, 8.
(18) En'am, 38.
(19) Nahl, 44.

miştir. Dinî olanlar ise ya aslîdir veya fer'îdir. Aslî konuların yanında fer'î meselelerin pek ehemmiyeti yoktur. Zira herşeyden önce, peygamberlerin gönderilmesindeki yegâne hikmet, tevhid ve benzeri hususlardır. Hem kulların yaratılmasından asıl maksat, Allah Teâlâ'nın tanınmasıdır. Nitekim âyet-i kerîmede: 'Ben, insanları ve cinleri, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım,' [20] *buyrulmaktadır. Müfessirlerin çoğu buradaki 'kulluk' kelimesini 'marifet' (Allah'ın bilinmesi, tanınması) olarak yorumlamışlardır. Ayrıca tasavvuf ehlinin sahih kabul ettiği meşhur bir kudsî hadiste de: 'Ben gizli hazine idim, tanınmayı arzuladım; bu maksatla mahlûkatı yarattım,'* [21] *şeklinde haber verilmektedir. Kur'ân-ı azîmüşşân, dinin aslî meselelerini en güzel ve en kâmil mânâda açıklamayı tekeffül etmiştir. Âyette geçen 'her şeyden' maksat da bu olsa gerektir. "* [22]

II. Şüphe

Sünneti inkâr edenlerin, bir diğer iddiaları da şudur: Allah Teâlâ: *"Kur'ân'ı biz indirdik. Onu muhafaza edecek olan da biziz,"* [23] buyuruyor. Bundan, Cenâb-ı Hakk'ın sünnetin değil, sadece Kur'ân'ın muhafazasını üstlendiği ve bunun garantisini verdiği anlaşılıyor. Eğer sünnet de Kur'ân gibi hüccet ve delil olmuş olsaydı, Allah Teâlâ, onun da korunmasını kendi üzerine alırdı.

Cevap

Allah Teâlâ, Kitabı'yla, sünnetiyle, bütün şeriatı muhafaza etmeyi tekeffül edip garantisi altına almıştır. Şu âyet, buna delâlet etmektedir: *"(Kâfir ve münâfıklar), ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek istiyorlar. Allah ise kâfirler istemese de nurunu tamamlamayı murâd etmektedir."* [24]

Allah'ın nurundan maksat, O'nun şeriatı, kulları için seçip onları kendisiyle mükellef tuttuğu dindir. Bu din, insanların maslahatlarını içermektedir. Allah onu, gerek Kur'ân ve gerekse Kur'ân dışında gönderdiği vahiyle, Rasûlü'ne inzâl etmiştir. Tâ ki insanlar, onunla amel ederek dünya ve âhirette saadet ve hayırlarına olan şeye ulaşabilsinler.

(20) Zâriyât, 56.
(21) Bkz. İbn Arrâk, *Tenzihü'ş-Şeria*, I, 148; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II, 173, had. no:2016.
(22) Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XIV, 197.
(23) Hicr, 9.
(24) Tevbe, 32.

Allah Teâlâ'nın: *"Zikri (Kur'ân'ı) biz indirdik, onu koruyacak olan da biziz"* âyetine gelince, âyetin metnindeki *"lehû"* zamiri hakkında, âlimler iki görüş ileri sürmüşlerdir:

1- Bu zamir, **Hz. Muhammed** (s.a.v)'e işaret etmektedir. Eğer böyle anlaşılacak olursa, muhâliflerin âyet-i kerîmeden kendilerine delil getirmeleri sahih değildir. (Çünkü bu durumda korunması üstlenilen Kur'ân değil, Peygamber olmuş olur.)

2- Bu zamir, daha önce geçen *"ez-Zikr"* kelimesine işaret etmektedir. Eğer *"ez-Zikri"* de Kitab ve sünnet ile beraber şeriatın tamamı olarak yorumlarsak, yine onunla delil getirmeleri mümkün olmayacaktır. Şayet *"ez-Zikri"*yi Kur'ân olarak tefsir etmek durumunda kalırsak, o zaman âyette, Kur'ân'ın dışındakileri devre dışı bırakan hakiki bir tahsisin varlığını söyleyemeyiz. Çünkü Allah Teâlâ, Kur'ân'dan başka daha pek çok şeyi korumuştur. Örneğin Rasûlullah (s.a.v)'ı düşmanların öldürmesinden ve hilesinden, kıyâmete kadar arş, yer ve gökleri dağılıp parçalanmaktan korumuştur. Şayet, buradaki tahsis izâfi olup, sadece özellikle (Kur'ân) içinse, bu durumda ona işaret eden bir karine ve delil olması gerekir. Halbuki, bunun için sünnet olsun, başka bir şey olsun, gösterecek herhangi bir delil yoktur. Âyetin metninde *"lehû"* câr ve mecrûrunun öne alınması, hasr için olmayıp âyet başlarındaki münâsebet ve uyumu korumak içindir.

Bir de şu var: Şayet âyet-i kerîmede tahsis, sırf Kur'ân'a yapılmıştır desek bile, sünnet, hükmün dışında kalmaz. Çünkü Kur'ân'ın muhafazası, sünnetin korunmasına bağlıdır ve durum bunu gerektirmektedir. Çünkü sünnet, Kur'ân'ın en sağlam kalesi ve kalkam, en güvenilir muhafızı ve en güzel şârihidir. O, Kur'ân'ın mücmelini tafsil, müşkilini tefsir, müphemini tavzih, mutlakını takyid ve has ifadelerini genelleştirir. Aynı zamanda onu, hevâlarına uyan ve abesle meşgul olanların kendi keyf ve gayelerine göre yorumlamalarından, fitnenin elebaşlarıyla şeytanların ilkâ ve ifsadlarından korur. Dolayısıyla sünnetin muhafaza edilmesi, Kur'ân'ın korunma sebeplerinden birisidir ve onun korunması, Kur'ân'ın muhafazası demektir.

Şüphesiz Allah Teâlâ, Kur'ân'ı muhafaza ettiği gibi sünneti de muhafaza etmiştir. Bunun bir sonuca olarak da her ne kadar ümmetin her ferdi aynı şekilde sünnetin tamamını öğrenememiş olsa da İslâm ümmetinin bütününe, sünnetin hiçbir kısmı gizli kalmamıştır.

İmam Şâfiî (r.h), Arap dilinden söz ederken şu görüşlere yer vermiştir: "*...Arap dili, lisanlar arasında en fazla lafız ve en geniş*

mânâları içeren bir dildir. Hz. Peygamber (s.a.v) dışında, bu dilin bütününü ihâta eden birisini bilmiyoruz. Ancak dilin hiçbir şeyi, onu konuşanların tamamına gizli kalmamıştır. Binâenaleyh, dili bilen kimse yoktur denilemez. Yani bir dili konuşanların, o dil hakkındaki tek tek bildikleri bir araya getirilince, dilin tamamı ortaya çıkar..."

"Arapların lisan bilgisi, fakihlerin sünnet bilgisi gibidir. Sünneti her yönüyle bilen kimse olduğunu bilmiyoruz. Fakat sünnet âlimlerinin hepsi bir araya getirilince, sünnet ilminin tamamı elde edilmiş olur. Her birinin bilgisi ayrılınca bazısı, bir kısmından yoksun kalır. Ama onda gizli kalan, başka birisinin yanında mutlaka mevcuttur."

"...Sünneti bilenler de derece derecedir; bir kısmı, sünnetin çoğunu, bazısı da bir kısmını bilmektedir. Sünnetlerin çoğunu bilen birisinin, bilmediğini, ille de kendi seviyesinin üstündekilerden öğrenmesi gerekmez. Pekâlâ, kendi seviyesinde olanlardan da öğrenebilir. Neticede sünneti tamamıyla öğrenmiş olur. Sünnetlerin tamamı hususunda bütün âlimler, tek bir fert gibidir. Ama her biri, belledikleri sünnet oranında derece derecedirler." (25)

Allah Teâlâ, her asırda, Kitabı'nı bir önceki nesilden diğerine nakledecek çok sayıda güvenilir hafızlar yarattığı gibi aynı şekilde, sünnet için de bir o kadar, belki de daha fazla, itimada şayan insanlar yaratmıştır. Bu insanlar, ömürlerini sünneti araştırmaya vakfetmişler, kendileri gibi adil ve güvenilir kimseler vasıtasıyla hadisleri, Rasûlullah (s.a.v)'tan nakledegelmişlerdir. Sonunda sahih olanı, sahih olmayandan ayırarak her türlü şâibe ve şüpheden temiz bir şekilde bize kadar ulaştırmışlardır. Gözü ve gönlü açık olana bu gerçek, sabah aydınlığı gibi âşikârdır.

Allah Teâlâ, Kur'ân'ı koruduğu gibi sünneti de korumuştur; onu, Kitabı'nın koruyucusu, bekçisi ve açıklayıcısı yapmıştır. Böylece sünnet, münâfıkların şüphelerine, hilekârların tereddütlerine karşı keskin bir kılıç; her zaman, mülhidlerin boğazında bir düğüm, zındıkların gözünde bir diken olmuştur.

Hiç şüphesiz, İslâm düşmanlarının, sünnetin hüccet oluşunu iptal ve ona sarılanların kalbini ifsad etmekteki tek gayeleri, dini yıkmaktır. Fakat kâfirler istemeseler de Allah, nurunu tamamlayacaktır.

(25) Şâfiî, *er-Risâle*, 42-43.

III. Şüphe

Sünnetin hüccet oluşunu inkâr edenlerin bir diğer şüphesi ve iddiası şudur: *"Sünnet hüccet olsaydı; Hz. Peygamber (s.a.v), yazılmasını emreder, Sahâbe ve Tâbiîn de cem ve tedvin için gerekli girişimlerde bulunurlardı. Çünkü sünnetin hüccet oluşu, ona, gereken ihtimamın verilmesini, korunması için gereken titizliğin gösterilmesini ve bu uğurda gerekli çalışmaların yapılmasını gerektirir. Ancak böylece sünnet, tahrif ve tebdilden, unutularak kaybolup gitmekten ve ehliyetsiz kimselerin, onda hata etmelerinden korunmuş olur. Bu ise ancak gelecek nesillerin, sübûtu kat'î bir tarzda, onu elde etmelerini emir ve bu imkânı oluşturmakla mümkün olur. Mâlumdur ki, sübûtu zannî olanlarla ihticacta bulunmak (hüküm çıkarmak), doğru değildir. Nitekim Allah Teâlâ: 'Bilmediğin şeyin peşine düşme!'* [26] ve *'Onlar ancak zanna tâbi oluyorlar,'* [27] *buyurmaktadır.*

Sünnetin sübûtunun kat'î olabilmesi de ancak Kur'ân için yapıldığı gibi yazıya geçirilip tedvin edilmesi ile mümkündür. Fakat böyle yapılmamıştır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v), hadislerin yazılmasını emretmediği gibi yazılmasını dahi yasaklayıp önceden yazılmış bulunanların da imhâ edilmesini emretmiştir. Sahâbe ve Tâbiîn de aynı tarzda hareket etmişler, iş bununla da kalmamış, içlerinden bazıları, hadis rivâyetinden çekinmiş yahut çok az rivâyette bulunmuş, başkalarını da çok hadis rivâyet etmekten menetmişlerdir.

Daha sonra sünnetin yazım ve tedvini olmuş; ancak bu, hadislerde hata, nisyan, tebdil ve tağyirin ârız olmasına imkân verecek kadar uzun bir müddet geçtikten sonra gerçekleştirilmiştir. Bu durum, hadislerin bir kısmında şüphelere yol açıp kat'iyyetine gölge düşürmüş, onu itimada şâyan ve hükme medar olmaktan uzaklaştırmıştır..."

Sonuç olarak, Rasûlulah (s.a.v)'ın, Sahâbe ve Tâbiîn'in davranışları, Şâriin (Allah'ın), sünnetin kat'î bir şekilde sübûtunu murâd etmediğini göstermektedir. Aynı zamanda bu irade, Şâriin nazarında sünnetin muteber bir delil olmadığını ve hüccet olarak kullanılamayacağını da ortaya koymaktadır. İddiamızı isbat ve seni bu konuda ikna edecek hadis ve haberleri sunuyoruz:

Ebû Said el-Hudrî, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu haber vermiştir: *"Benim sözlerimi yazmayınız! Kim, benden, Kur'ân dışında bir şey yazmışsa, onu derhal yok etsin. Benden, (ağız*

(26) İsrâ, 36.
(27) En'am, 116.

yoluyla) rivâyette bulunmanızda ise bir mahzur yoktur. Kim, bana yalan isnâd ederse, Cehennem'deki yerine hazırlansın." (28)

Yine **Ebû Said el-Hudrî** (r.a) anlatıyor: *"Biz, oturmuş Rasûlullah (s.a.v)'tan işittiklerimizi yazıyorduk. Bu arada Efendimiz (a.s) çıkageldi ve: 'Ne yapıyorsunuz?' diye sordu. 'Sizden işittiklerimizi yazıyorduk,' diye karşılık verdik. Bunun üzerine:*

'Allah'ın Kitabı'nın yanında, başka bir kitap daha mı istiyorsunuz? Allah'ın Kitabı'nı herşeyden tecrid edin, ona bir şey karıştırmayın,' buyurdu. Bizler de yazdıklarımızın hepsini bir araya toplayarak ateşle yaktık. Sonra da:

'Ey Allah'ın Rasûlü! Sizden hadis rivâyet edebilir miyiz?' diye sorduk. Efendimiz (s.a.v) de:

'Evet, benden hadis rivâyet ediniz, bunda herhangi bir sakınca yoktur. Ancak kim, benim adıma bilerek yalan söylerse, Cehennem'deki yerine hazırlansın,' buyurdu. Biz:

'Ya Rasûlallah! İsrailoğullarından rivâyette bulunabilir miyiz?' diye sorunca, Allah Rasûlü (s.a.v):

'Evet, İsrailoğullarından da rivâyette bulunmanızda bir sakınca yoktur. Çünkü sizin onlardan rivâyette bulunduğunuz şeylerin, daha da acâibleri onlarda vardır,' (29) *karşılığını verdi."*

Muttalib b. Abdullah Hantab şöyle demiştir: *"Bir gün **Zeyd b. Sâbit** (r.a), **Hz. Muâviye**'nin huzuruna girdi. **Muâviye**, ona bir hadis sordu. **Zeyd**, hadisi haber verince, birisinden onu yazmasını emretti. Bunun üzerine **Zeyd** (r.a): 'Rasûlullah (s.a.v), bizlere, hadisleri yazmamamızı emretmişti,' diye hatırlattı. **Muâviye** (r.a) de isteğinden vazgeçip yazıyı sildirdi."* (30)

Kâsım b. Muhammed, şöyle demiştir: **Hz. Âişe** (r.a), dedi ki: *"Babam (**Ebû Bekir**), Rasûlullah (s.a.v)'ın beşyüz kadar hadisini bir araya getirmişti. Bir gece onu çok sıkıntılı bir halde gördüm; bu hâlinden ben de huzursuz oldum ve kendisine, bir rahatsızlığından dolayı mı yoksa kötü bir haber nedeniyle mi kederlendiğini sordum. Sabahleyin, yanımda bulunan hadisleri getirmemi istedi; ben de götürdüm. Ateş istedi ve onları yaktı. Sonra da: 'İçlerinde, kendisine itimad ettiğim kimselerden rivâyetler vardı. Onların bana rivâyet et-*

(28) Müslim, *Zühd*, 72; Dârimî *Mukaddime*, 42; Ahmed, *Müsned*, III, 12, 21, 39.
(29) Buhârî, *Enbiya*, 50; Müslim, *Zühd*, 72; Tirmizî, *Fiten*, 70; *İlim*, 8,13; Ahmed, *Müsned*, III, 39, 46, 47, 83.
(30) Ebû Dâvud, *İlim*, 3; *Müsned*, V, 182; İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, I, 63.

tiği şekilde olmayabileceğini düşündüm. Binâenaleyh, onları üstüme almaktan endişe ettim ve onlar senin yanındayken ölüp gitmekten korktum,' dedi."

Hâkim aynı haberi, başka bir yolla şu ilâve lafızlarla rivâyet etmiştir: *"Burada benim kaydetmediğim bir hadis olabilir. O zaman insanlar: 'Eğer Hz. Peygamber (s.a.v) bunu söylemiş olsaydı, **Ebû Bekir**'in bundan haberi olması gerekirdi,' derler. Bilemem, belki de ben, size naklettiğim rivâyetleri harfi harfine işitmemiş olabilirim."* (31)

Haberi **Ali el-Muttakî** (975/1 (1587), *Muntehâbu Kenzi'l-Ummal* adlı eserinde zikretmiştir. **Zehebî** (748/1347) de aynı haberi, *Tezkîretu'l-Huffâz* adlı eserinde **Hâkim** yoluyla zikretmiş ve sahih olmadığım söylemiştir.

Yine **ez-Zehebî**, aym eserinde şunu kaydeder: **İbn Ebî Müleyke**'den gelen bir rivâyete göre **Hz. Ebû Bekir** (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'ın vefatının ardından insanları toplamış ve onlara şöyle demiştir: *"Sizler, Hz. Peygamber (s.a.v)'den hadis rivâyet ediyor ve onlarda da ihtilâfa düşüyorsunuz. Sizden sonrakilerin ihtilâfı ise daha fazla olacaktır. Bunun için Rasûlullah (s.a.v)'tan hiçbir şey rivâyet etmeyin. Kim, sizden rivâyette bulunmanızı isterse ona: 'Aramızda Allah'ın Kitabı var, helâlini helâl, haramını da haram olarak kabul edin,' deyin."* (32)

Karaza b. Ka'b, şöyle demiştir: *"Bizler, Irak'a gidiyorduk. **Hz. Ömer** de (r.a) bizimle birlikte 'Sırâr' mevkiine kadar geldi. Âzalarını ikişer kere yıkamak suretiyle bir abdest aldı. Sonra da:*

'Sizinle niçin yürüdüğümü biliyor musunuz?' diye sordu.

'Evet, Allah Rasûlü'nün ashâbı olduğumuz için bizimle yürüdün,' dedik. Bunun üzerine o:

'Kuşkusuz siz, Kur'ân okurken (kıraatını tam beceremedikleri ve yeni Kur'ân öğrendikleri için) arı uğuldaşır gibi uğuldaşan bir belde-

---

(31) İbn Kesir, rivâyetin bu şekliyle garib olduğunu söylemiştir. Zira, her iki senette de Ali b. Sâlih isimli bir râvi vardır ki, ma'ruf olmayan birisidir. Rasûlullah (s.a.v)'tan rivâyet edilen hadisler, bu miktardan (yani beş yüzden) binlerce adet fazladır. Belki de Ebû Bekir, (r.a) ancak bu kadarını toplamaya muvaffak olabilmişti. Daha sonra da sözünü ettiği kanaat kendisinde oluşmuştur. Suyûtî bunu şöyle değerlendirir: Belki de Ebû Bekir (r.a), bizzat kendisinin Hz. Peygamber (s.a.v)'den işittikleri ile yalnızca bazı sahâbilerin rivâyetlerini toplamıştır. Zâhir olan da böyle rivâyetlerin bu miktardan fazla olamayacağıdır. Daha sonra da haber verdiği hususların meydana gelmesinden korkmuş ve endişelenmiş olabilir.

(32) ez-Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, I, 3-4.

ye gidiyorsunuz. Onları hadislerle, Kur'ân'dan alıkoyup meşgul etmeyin. Kur'ân'ı herşeyden tecrid edin (ona bir şey karıştırmayın), hadis rivâyetini de azaltın. Haydi şimdi gidin, ben de (gönlümde) sizinle beraberim,' dedi. ***Karaza,*** *Kûfe'ye geldiği vakit, hadis rivâyet etmesini istemişler, o: '**Ömer** (r.a), bize bunu yasakladı,' karşılığını vermiştir."* [33a]

Ebû Hureyre'ye (r.a): *"Sen, **Ömer** (r.a) zamanında da böyle rivâyette bulunabiliyor muydun?"* diye sormuşlar, o da: *"Eğer ben, **Ömer** (r.a) devrinde, şimdiki gibi hadis rivâyetinde bulunsaydım, hiç şüphesiz beni sopalardı,"* [33b] demiştir.

Şu'be, Sa'd b. İbrâhim'den, o da babasından naklettiklerine göre **Hz. Ömer** (r.a), hadis rivâyetinde çok ileri gittikleri için **İbn Mesud, Ebu'd-Derdâ** ve **Ebû Mesud el-Ensârî**'yi hapsetmiş ve kendilerine: *"Siz, Rasûlullah (s.a.v)'tan fazlaca hadis rivâyet edip duruyorsunuz,"* demiştir. [34]

Urve b. Zübeyr, şöyle demiştir: *"**Ömer b. el-Hattab** (r.a), sünnetlerin yazılmasını istedi ve bu konuda ashâb ile istişâre etti. Onlar da yazılması yönünde görüş bildirdiler. **Hz. Ömer** (r.a), bir ay süreyle, Allah Teâlâ'ya istihârede bulunduktan sonra Allah, onun kalbinin belli bir yönde itminan bulmasına yardım etti ve bir sabah, ashâbın yanına çıkarak:*

'Ben, sünnetlerin yazılmasını istiyordum. Fakat sizden önceki milletleri hatırladım. Onlar, birtakım kitaplar yazıp onun başına üşüşerek Allah'ın Kitabı'nı terk etmişlerdi. Allah'a yemin olsun ki ben, O'nun Kitabı'na hiçbir şeyi karıştırmak istemem,' dedi." [35]

İbn Vehb, İmam Mâlik'in şöyle dediğini haber vermiştir: *"**Hz. Ömer** (r.a), hadisleri yazmak istemiş veya yazdırmıştı. Daha sonra: 'Allah'ın Kitabı'yla birlikte başka bir kitab olamaz,' dedi."*

İmam Mâlik (r.h), **İbn Şihab**'ın, yalnızca kavminin nesebini içeren bir kitaba sahip olduğunu, zira o zamanki hadisçilerin yazma âdetlerinin bulunmadığını, âlimlerin yalnızca ezberlediklerini, içlerinden bazıları yazmışsa, bunu ancak ezberlemek için yaptığını, ezberleyince onu imhâ ettiklerini söylemiştir. [36]

Yahyâ b. Ca'de nakleder: *"**Hz. Ömer** (r.a), bir ara sünnetin*

(33a) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 120. Zehebî, a.y.
(33b) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 121,
(34) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 121; Zehebî de yine *Tezkire*'de nakletmiştir.
(35) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 64; Beyhakî, *Medhal*, 407. had. no: 731.
(36) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 64.

yazılmasını arzu etti. Ama daha sonra kendisinde, yazılmaması yönünde bir kanaat oluştu. Şehir merkezlerindeki valilerine bir tamim göndererek yanında yazılı hadis bulunanların, onu imhâ etmesini istedi." (37)

Câbir b. Abdullah b. Yesar anlatıyor: *"Hz. Ali (k.v), bir hutbesinde: 'Yanında, yazılı hadis sahifesi bulunan herkesin, onu imhâ etmesini istiyorum. Zira önceki milletler, âlimlerinin kitaplarına tâbi olup, Allah'ın Kitabı'nı terk ettikleri için helâk olmuşlardır,' dedi."* (38)

Ebû Nadra, şöyle anlatır: *"**Ebû Said el-Hudrî**'ye:*

'Senden işittiğimiz hadisleri yazabilir miyiz?' dedik.

'Hayır! Yoksa siz, onları mushaflar hâline getirmek mi istiyorsunuz? Hz. Peygamber (s.a.v) bize konuşur, biz de ezberlerdik. Biz nasıl ezberlediysek, sizler de öyle ezberleyin,' dedi." (40)

Yine **Ebû Nadra** şöyle demiştir: *"**Ebû Said el-Hudrî**'ye (r.a): 'Sen, bize Hz. Peygamber (s.a.v)'den güzel hadisler rivâyet ediyorsun. Biz ise onlara birtakım ilâvelerde bulunmaktan veya bazı şeyler çıkarmaktan korkuyoruz,'dedim. O da: 'Siz, hadisleri Kur'ân mı yapmak istiyorsunuz? Hayır, hayır. Biz, Rasûlullah (s.a.v)'dan nasıl almışsak, siz de bizden öylece alın,'dedi."* (41)

Ebû Kesir, Ebû Hureyre (r.a)'nin: *"Biz, hadisleri ne yazar ne de yazdırırdık,"* dediğini haber vermiştir. (42)

İbn Abbas (r.h)'dan da: *"Biz, hadisleri ne yazar ve ne de yazdırırız,"* dediği rivâyet edilmiştir. (43)

Yine **İbn Abbas**'ın (r.h), hadisleri yazmaktan nehyettiği ve: *"Sizden evvelki milletler, yalnızca, bu tür kitaplarla ilgilenmişler ve sapıtmışlardır,"* dediği rivâyet edilmiştir. (44)

Ebû Bürde de babasmdan işittiği hadis ve haberlerle, pek çok kitap yazdığım, bir gün babasının, onları isteyerek su ile sildiğini söylemiştir. (45)

(37) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 65.
(38) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 63.
(39) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 64.
(40) Aynı yer.
(41) Aynı yer, Beyhakî, *Medhal*, had. no: 727.
(42) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 66; Ârimî, *Mukaddime*, 42.
(43) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 64; Beyhakî, *Medhal*, had. no: 736.
(44) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 65; Beyhakî, *Medhal*, 408.
(45) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 65; Dârimî, *Mukaddime*, 42.

Şa'bî anlatıyor: *"**Mervan, Zeyd b. Sâbit**'i (r.a) ve haberi olmadan ondan hadis yazan bir topluluğu yanına çağırdı. Topluluk, durumu kendisine bildirdi. **Zeyd** (r.a), onlara: 'Ne biliyorsunuz, belki de size bildirdiğim hadisler, haber verdiğim gibi olmayabilir; bunun için her duyduğunuzu yazmayın,' dedi."* (46)

Aşağıda gelen rivâyetler de **İbn Abdilberr**'e aittir.

Süleyman b. el-Esed el-Muhâribî, İbn Mesud'un, hadislerin yazılmasından hoşlanmadığını haber vermiştir.

Esved b. Hilâl de şöyle demiştir: *"**Abdullah b. Mesud** (r.a), içerisinde hadis yazılı olan bir sahife getirdi. Su isteyerek, onu yıkadı ve üzerindeki yazıları sildi. Sonra da yakılmasını emretti. Arkasından: 'Allah aşkına! Yanında yazılı sahife olan birini bilen varsa, onu bana söylesin; eğer o sahifenin, tâ Hind diyarında olduğunu bilsem kalkar, oraya giderim. Çünkü sizden önceki Kitab ehli, Allah'ın Kitabı'nı terk ve ihmal ettikleri ve sanki onu hiç bilmiyormuş gibi davrandıkları için helâk oldular,' dedi."*

Abdurrahman b. Esved, babasının şöyle dediğini haber vermiştir: *"'**Alkame** ile birlikte bir sahife buduk ve doğru **İbn Mesud**'a (r.a) gittik. Vakit de öğle sıraları idi. Belki dinleniyordur diye, kapısında oturduk."* Bir ara câriyesine:

"Bak bakalım, kapıdakiler kim?" dedi. Câriye de:

*"**Alkame** ile **Esved**"* diye karşılık verdi.

"İzin ver de içeriye girsinler," dedi. İçeriye girdik. Bize:

"Çok beklemişe benziyorsunuz," dedi.

"Evet," dedik.

"Peki, neden izin istemediniz?" deyince:

"Uykuda olduğunuzu düşünerek, rahatsız etmekten çekindik," dedik. Bunun üzerine:

"Hakkımda böyle düşünmenizden hoşlanmam; zira bu vakit öyle bir vakit ki biz, onu gece namazıyla kıyas ederdik (onun gibi faziletli görürdük.)" dedi. Bir müddet sonra, biz sahifeyi çıkararak:

"Şu sahifede güzel bir hadis var, bir bakar mısınız?" dedik. Hemen, câriyesinden bir tas su isteyerek onu eliyle silmeye başladı. Bir yandan da Allah Teâlâ'nın:

(46) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 65.

"Biz, sana kıssaların en güzelini haber verdik," (47) âyetini okuyordu. Biz:

"İçine bak, onda çok enteresan bir haber var!" dedik. O ise bir yandan siliyor, bir yandan da:

"Bu kalbler, birer kab gibidir. Onları Kur'ân'la meşgul edin; başka şeylerle oyalamayın," diyordu. (48)

Ebû Bürde, şöyle demiştir: **Ebû Mûsâ**, bizlere hadis rivâyet ediyordu. Onları yazmaya yeltendik. *"Benden işittiklerinizi mi yazacaksınız?"* dedi. *"Evet"* karşılığını verdik. Bunun üzerine: *"Getirin onları bana!"* dedi ve su isteyerek onları sildi. Sonra da: *"Biz nasıl ezberlediysek siz de öylece ezberleyin!"* dedi.

Saîd b. Cübeyr, demiştir ki: *"Kûfelilere birtakım meseleleri yazmıştım. Onlar hakkında, **İbn Ömer** ile görüşmek istiyordum. Nihayet onunla karşılaştım. Mektuptan haberi olup olmadığını sordum. Eğer yanımda yazılı bir kitabın bulunduğunu bilmiş olsaydı, aramızda iş biterdi."*

Başka bir rivayette ise **Said** (r.h), şöyle demiştir: *"Biz, bazı konularda ihtilâf eder, onları da yazardık. Sonra ben, onları **İbn Ömer** (r.a)'e götürür, ona belli etmeden yazdıklarımıza bakarak sorardım. Şayet onların yazılı olduklarını farketse, aramızda iş biter, bizden uzaklaşırdı."*

Mesruk anlatıyor: **Alkame**'ye: *"Bana, bazı fıkhî konuları yazar mısın?"* dedim. Bana: *"Yazmanın hoş karşılanmadığını bilmiyor musun?"* dedi. *"Evet, biliyorum; ben ancak yazıp ezberledikten sonra yakmayı düşünüyorum,"* dedim.

İbn Sîrin anlatıyor: *"**Ubeyde**'ye: 'Senden işittiklerimi yazabilir miyim?' diye sordum. 'Hayır,' dedi. 'Peki, hadislerin yazılı olduğu bir kitap bulursam, onu size okuyabilir miyim?' dedim, yine: 'Hayır,' dedi."*

İbrâhim de şöyle demiştir: *"**Ubeyde**'nin rivâyetlerini yazıyordum. Bana: 'Benden duyduklarınızı, kitap halinde toplayarak bir araya getirip ebedîleştirmeyin,' dedi."*

Ebû Yezid el-Murâdî de **Ubeyde**'nin, ölüm döşeğinde iken bü-

(47) Yusuf, 3.
(48) Bu rivâyetin râvilerinden birisi olan Ebû Ubeyd demiştir ki : "Rivâyete göre bu sahife, ehl-i kitabın haberlerinden elde edilmişti. Bunun için Abdullah b. Mesud, bakmayı hoş karşılamadı. Bkz. İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, I, 66.

tün yazdıklarını isteyip, imhâ ettiğini haber vermiştir.

Numan b. Kays da şöyle demiştir: *"**Ubeyde**, ölmeden önce yazdıklarını istedi ve onları imhâ etti. Kendisine, niçin böyle yaptığı sorulunca: 'Bir neslin gelip, onları maksatlarının dışında kullanmalarından endişe ediyorum,' dedi."*

Kâsım b. Muhammed ve **Saîd b. Abdulaziz**'in de asla hadis yazmadıkları rivâyet edilmiştir.

Şa'bî de: *"Ne beyaz bir kağıda çizgi çizdim, ne de kendisinden hadis aldığım kimseden, bir hadisi, iki kere tekrarlattım,"* demiştir. Başka bir rivâyette ise: *"Eğer, ehli olanlar ezberlememiş olsalardı, bir hayli hadisi unutmuş olacaktım,"* ziyâdesi vardır.

İbrâhim en-Nehâî'nin de hadislerin yazılmasını kerih gördüğü ve: *"Hadisleri yazmayın, aksi takdirde gevşekliğe düşersiniz,"* dediği rivâyet edilmiştir.

İshak b. İsmaîl et-Tâlekânî, şöyle demiştir: *"**Cerir b. Abdülhamid**'e, **Mansur b. el-Mu'temir**'in, hadislerin yazılmasını kerih görüp görmediğini sordum: 'Evet, **Mansur**, **Muğire** ve **A'meş**, hepsi de hadislerin yazılmasından hoşlanmazlardı,' dedi."*

Yahyâ b. Said ise şöyle demiştir: *"Bir zamanlar, insanların yazım işini büyüttüklerini ve ondan sakındırdıklarını görmüştük. Şimdi ise herkes hadise yöneldi. Eğer biz, yazacak olsaydık, (babam) **Said**'in ilminden ve rivâyetlerinden çok şeyler yazardık."*

el-Evzâî de şöyle demiştir: *"Bir zamanlar bu ilim, çok kıymetli ve değerli bir şeydi. O vakitler insanlar, birbirleri ile karşılaşmaları ve müzâkereleri esnasında, sözlü olarak hep ilim aktarırlardı. Ne zaman ki kitaplara geçti; o vakit, hem ilmin nûru kayboldu, hem de ehli olmayanların eline düştü..."* (49)

İbnu's-Salah (643/1245), *Ulûmu'l-Hadis* adlı eserinde, **el-Evzâî**'nin bu sözünü muhtasar olarak şu lafızlarla nakletmiştir: *"Bu ilim, insanlar onu birbirlerinden ağız yoluyla nakil ve tahsil ederlerken çok değerliydi. Ne zaman kitaplara geçti; o vakit, ehli olmayanlar ona karıştı ve karıştırdı."* (50)

(49) Buraya kadar verdiğimiz rivâyetler için bkz. İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, I, 63-70.
(50) İbnu's-Salah, *Ulûmu'l-Hadis*, 171.

Cevap

Yukarıda yaptığımız nakiller, sünnetin hüccet oluşunu inkâr edenlerin dayandığı delillerdir. Onlar, bunlara dayanarak sünnetin Kur'ân gibi yazılmadığını, yazılmasımn menedildiğini, bunun için sünnetin kesin bir hüccet olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Bu şüphe, birçok meseleyi içine almaktadır. Bunları ileri sürenler, hak yoldan çıkmış, doğru yoldan sapmış kimselerdir. Bu itibarla, bize de onları tek tek ele alarak açıklamak, her birindeki hata ve yanlış düşünceleri ortaya koymak düşmektedir. Böylece ortaya atılan bu tür şüphelerin aslı ortaya çıkmış, bâtıl oldukları anlaşılmış ve okuyucularımız onların yanlış olduğuna iyice kanaat getirmiş olacaklardır. Şimdi söze başlıyoruz:

Delillerin Korunmasında Râvilerin Adâleti

Hüccet olabilecek delillerin, muhafaza edilip korunmasında yegâne dayanak, onları âdil ve güvenilir olan kimselerin, yine kendileri gibi aynı vasıfları taşıyan kimselerden nakletmeleridir. Bu nakil, ister rivâyet edilen şeyin lafzını ezberlemek, ister yazmak yoluyla yahut da hiçbir kapalılık ve karışıklık olmadan mânâsına açıkça delâlet eden lafızlarla yani mânâ yoluyla rivâyet edilsin farketmez. Bu üç şekilden hangisiyle olursa olsun, adalet şartı tam olarak bulunduğu sürece delil, güvenilirlik konusunda yeterlidir. Eğer bu üçü birden, adalet şartı ile birleşecek olursa, o zaman delil, en güzel şekilde korunmuş olacaktır. Fakat bu üç unsur bulunup da adalet sıfatı olmazsa, bu durumda onların birleşmesi, hiçbir mânâ ifade etmez ve bir fayda vermez. Zira böyle bir durumda, delilin tahrif ve tebdil edildiğinden emin olamayız.

Hele, bir de yazma işi de ezberden yapılır, yazılı nüshayı rivâyet edenin adaletine de hiç bakılmazsa, bu durumda biz, o yazılı nüshaya asla itimad edemeyiz. İşte, Yahudi ve Hıristiyanlar! Tevrat ve İncil'i yazdıkları halde, onlarda nasıl tahrifat ve tebdilât yapıldığını hepimiz biliyoruz. Bu, onların yazım esnasmda adalet şartını aramamalarından kaynaklanmıştır. Bu nedenle bugün, her iki kitapta bulunanlardan, herhangi bir şeyin sıhhatini kestiremiyor, hatta düşünemiyoruz. Bilakis, asıllarına muhâlif olduklarını kesin bir şekilde söyleyebiliyoruz. Nitekim Allah Teâlâ, onların bu hâlini şöyle ifade buyurmaktadır:

"Vay hâline o kimselerin ki onlar; kitabı elleriyle yazarlar, son-

ra, o yazdıkları şeyi az bir para karşılığında satmak için: 'Bu, Allah katındandır,' derler. Ellerinin yazdıklarından ötürü vay onların hâline! Yine yaptıklarından ve yazdıklarından ötürü vay hâline onların." (51)

Sünnetin Hüccet (Delil) Oluşunda Kitâbet (Yazım) Lâzım Değildir

Hangi yolla nakledilirse edilsin, delilin korunmasında önemli olan, onu nakledenin adaleti olduğu için hadislerin yazımı, hüccet olabilmelerinin bir şartı değildir. Ayrıca yazım, delillerin muhafazasında tek yol değildir. Bu, son derece açık bir mesele olmakla birlikte biz, aşağıda zikredeceğimiz deliller muvâcehesinde konuyu biraz daha aydınlatmaya çalışacağız.

1- Hepimiz, Rasûlullah (a.s)'ın, bazı sahâbelerini muhtelif kabileleri İslâm'a davet etmek, onlara dinlerini öğretmek ve aralarında dinin kurallarını tatbik etmek için elçi olarak gönderdiğini biliyoruz. Rasûlullah (s.a.v), her bir elçi ile birlikte, gittikleri yerlerdeki insanlara ulaştıracakları ahkâmın bütününe delil olabilecek, onları bağlayacak yazılmış bir Kur'ân parçası da göndermiyordu. Hiç kimse, bunun aksini isbat edemez ve: *"Rasûlullah (s.a.v), her elçi ile birlikte, yeteri kadar Kur'ân âyetleri de gönderiyordu,"* diyemez.

Rasûlullah (s.a.v)'ın çoğu zaman yaptığı, elçinin elçiliğini ispatlayan, onun Peygamber tarafından oraya gönderildiğini doğrulayan bir mektup yazmasıydı. Bazen de Kur'ân nassı bulunmayan veya tebliğ edilecek ahkâmın tamamını içerecek miktarda âyet olmayan konularda, sünnetle tesbit edilen hükümleri içeren, genişçe bir mektup yazardı.

Bütün bunlardan anlaşılıyor ki Rasûlullah (s.a.v), elçilerinin âdil olması ile Kur'ân ve sünnetten bildiği kadarını ezberinden tebliğ etmesini, davet edilen topluluk için hüccet olarak yeterli bulup, itaatleri için kâfi görmüştür.

2- Yine biz, hiçbir müçtehidin, İslâm'ın ikinci temel prensibi olan namazın nasıl kılınacağını yalnızca Kur'ân'dan hareketle ortaya koyamayacağını da biliyoruz. Bilakis bu konuda, mutlaka Rasûlullah (a.s)'ın beyânına ihtiyaç duyacaktır. Halbuki Rasûlullah (s.a.v), söz ve fiilleriyle izah ettiği namazın keyfiyetinin yazılmasını, hiçbir za-

(51) Bakara, 79.

man emretmemiştir. Eğer yazım, hüccet olmanın gereklerinden olsaydı, Hz. Peygamber (s.a.v), Tâbiîn ve sonra gelen müçtehidlerin mücerred akıllarıyla veya yalnızca Kur'ân'dan yaptıkları içtihadlarla mahiyetini ortaya koyamayacakları bu son derece önemli hususun yazılmasını muhakkak emreder, bundan geri durmazdı.

3- Biz, daha evvel, sünnetin dinî bir zarûret ve hüccet olduğunu beyân etmiş, bunun için şüphe ve inkâra yer vermeyecek deliller serdetmiştik. Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.v), kendisinden sâdır olan herşeyin mutlaka yazılmasını da emretmemiştir. Eğer sünnetin hüccet oluşu, yazılı bulunmasına bağlı olsaydı, Rasûlullah'ın bu işi ihmal edip Sahâbe'yi bununla görevlendirmemesi, asla câiz olmazdı.

Sonra, eğer Yahudi ve Hıristiyanlar, böyle bir şüphe sahibine gelseler de: *"Kur'ân hüccet değildir; çünkü o, gökten yazılı olarak inmemiştir. Şayet hüccet olsaydı, Şâri (Allah) ona önem verir, İncil ve Tevrat'ı indirdiği gibi onu da yazılı olarak indirirdi,"* deseler, yazımı, sünnetin hüccet olması için gerekli şartlardan birisi olduğunu savunup duran bu kişiler, acaba onlara ne cevap verirlerdi?

Eğer onlara, Hz. Peygamber (s.a.v)'in Kur'ân'ı tahrif ve onda hata etmekten mâsum olduğunu, bunun da Kur'ân'ın yazılı olarak nüzûlüne gerek bırakmadığını söyleyecek olsalar, onlar da: *"**Hz. Mûsâ** ve **Hz. İsâ** (a.s) da senin bahsettiğin gibi mâsum idiler. Fakat Şâri (Allah), o ikisinin kitabına önem vermiş ve yazılı olarak indirmiştir. Bu da yalnızca böyle bir konuda ismetin kifâyet etmeyeceğindendir,"* şeklinde cevap vereceklerdir.

Halbuki, biz müslümanların kanaatı şudur: Hz. Peygamber (s.a.v)'in mâsum oluşu, Kur'ân'ın yazılı olarak inzâline gerek bırakmamıştır. Aynı şekilde râvilerin âdil olması da Kur'ân ve sünnetin hüccet oluşlarında yazıma gerek bırakmamıştır.

Bu konuda söylenebilecek şey şudur: İsmet, bize yakîn ifade eder, adalet ise zan ifade eder. Şâri-i Hakîm, fürûa ait meselelerde, bizim zanla kullukta bulunmamızı yeterli görmüş, sıkıntı ve meşakkate sokacağından dolayı bizi, her hükümde yakînî bilgi ve delil aramakla yükümlü tutmamıştır.

"Allah, herkesi ancak gücü yettiği ile mükellef tutar." (52)

Ancak delili bize nakledenler, tevâtür derecesine ulaştıkları vakit, her ne kadar yazım yoluyla olmasa da onların nakli bizim için, aynen ismette olduğu gibi yakîn ifade eder. Zaten sünnetlerin pek ço-

(52) Bakara, 286.

ğü da bu yolla nakledilmiştir. [53]

Bu şüpheyi ileri sürenler, eğer müslüman iseler, bu konuda bizimle birlikte düşünüp hüccet olma konusunda yazımın şart olmadığını itiraf etmek zorundadırlar. Bununla birlikte râvilerin her biri, adalet ve zapt sahibi kimseler olması hasebiyle, tevâtür derecesine ulaştıkları vakit bu, delilin korunmasında ve hücciyyetin isbatında, Peygamber (s.a.v)'in ismeti yerine geçmektedir. Bunu da Yahudi ve Hıristiyanların yönelttikleri sorulara cevap verebilmek için kabul etmek zorundadırlar.

Kitâbet (Yazı) Kat'iyyet İfade Etmez

Görüldüğü üzere âdil olmayan birisinin kitâbeti, bizim için ne kat'iyyet ne de zan ifade etmektedir. Aynı şekilde âdil birisinin yazdığını, adalet vasfına sahip olmayan bir başkası bize nakledecek olsa, bu da ne zan ne de kat'iyyet ifade etmez.

Adalet vasfına sahip birisinin yazdığını, aynı vasıfta birisi bize nakledecek olursa, bu da kat'iyyet değil, zan ifade eder. Zira adalet sıfatına rağmen, zayıf bir ihtimal olsa da onda hata ve tahrifat imkânı sözkonusudur.

Evet, yazanlar ve rivâyet edenler, hepsi tevâtür derecesine ulaşacak olsalar, bu durumda delil, kat'iyyet ifade eder. Yine bir kişi hadisi yazar, yazılan nüshayı tevâtür derecesinde bir kalabalık ikrar ve tasvip eder, aynı nitelikte bir cemaat da bize naklederse, bu rivâyet de kat'iyyet ifade eder. Her hâlükârda kat'iyyet, yazımdan ileri gelen bir husus ve onun belirgin bir vasfı değildir. Ancak birinci durumda yazılı bir tevâtür, ikincisinde ise ikrardan dolayı sözlü bir tevâtür sözkonusudur.

Kitâbet (Yazım) Kuvvet Bakımından Hıfzdan Düşüktür

Bilindiği üzere kitâbet, zan ifade etmektedir. Bu durumda mertebe itibariyle o, ezberlemenin altındadır. Bu nedenle usûl âlimlerinin, ezberden dinleme yoluyla alınan bir hadisle, yazılı olarak alınan hadisin çelişmesi durumunda, birinciyi (işitmeye dayanan) tercih ettikleri görülür. **el-Âmidî** (617/1220), rivâyet yoluyla gelen haberlerin tercihini şöyle izah eder: *"Haberlerden birinin râvisi, onu Hz. Pey-*

(53) Buradaki tevâtür yönü ve şekli pek açık değildir. Müellifin bu görüşü tartışmaya açıktır. (Müt.)

gamber (s.a.v)'den bizzat işiterek, diğeri de kitâbet yoluyla aldığında, işitme yoluyla alınan rivâyete, hata ve tahrif ârız olma ihtimali daha az olduğu için bu tür bir rivâyet, kabule daha lâyıktır." (54)

Öte yandan hadisçiler, sema' yoluyla rivâyetin sıhhatinde ittifak ettikleri halde, münâvele ve mükâtebe yoluyla yapılan rivâyetlerin sıhhatinde ihtilâf etmişlerdir. Bazıları mükâtebenin cevâzına kâil olmuş ve **Buhârî**'nin (256/870) ta'lik yoluyla naklettiği şu rivâyeti, buna delil getirmişlerdir: *"Rasûlullah (s.a.v), bir seriyye kumandanına mektub vermiş ve onu belli bir yere kadar açıp okumasını tenbih etmişti. Kumandan da mektubu sözkonusu yerde açmış ve Rasûlullah'ın emrini, askerlerine duyurmuştur."* (55)

Bazı hadisçiler ise Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu mektubu ile delil getirmenin vâcib olmasım, Sahâbe'nin adaletine bağlamışlar, bu sıfatın haberde tebdil ve tağyire imkân bırakmadığını söylemişlerdir. Sahâbe'den sonraki nesillerde ise böyle bir nitelik bulunmadığından, mükâtebeyi delil kabul etmemişler ve kitâbete cevap vermemişlerdir. Bu görüşü, **Beyhakî** rivâyet etmiştir. Ancak bu, gördüğün gibi zayıf bir itirazdır. Doğru olan görüş, râvide adalet vasfı bulunduğu, yazılı nüshada da ona şüphe düşürecek bir unsur bulunmadığı müddetçe, her iki yolla da rivâyetin muteber olmasıdır.

İbn Hacer (852/1448), bu konuda, şu değerlendirmeyi yapmıştır: *"Mükâtebe yoluyla hüccetin olabilmesi için mektubun mühürlü ve onu taşıyanın güvenilir olması şarttır. Bununla birlikte, mektubu gönderen şeyhin yazısını (hattını), kendisine mektub gönderilen zâtın tanıması gerekmektedir."* (56)

Hülâsa, yazma yoluyla yapılan rivâyetlerde hata ihtimali, şifâhî tarzda (ağız yoluyla) yapılanlardan çok daha fazladır. Bu yüzden **İbn Hacer**'in de temas ettiği şartlara riâyet edildiğinde, böyle bir habere itimad etmek câiz olmakla birlikte, yine de kitâbet yoluyla yapılan rivâyette ihtilâf sözkonusu olmuştur.

Araplarda Ezber, Kitâbetten Daha İleri ve Daha Kuvvetlidir

Arapların ümmî (okuma-yazma bilmeyen) bir millet olduklarını, içlerinde yazı bilene ender rastlandığını hepimiz biliyoruz. Yazıyı bilenler de güzel bir sûrette yazamaz; dolayısıyla yazdıklarına hata ka-

(54) el-Âmidî, *el-İhkâm*, IV, 334.
(55) İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 115.
(56) İbn Hacer, *Fetuh'l-Bârî*, I, 115.

rışma ihtimali çok fazla olurdu. Yazanlar güzel bir biçimde yazsalar bile, bu sefer de içlerinden okuma bilenler doğru dürüst okuyamazlardı. Bunun bir neticesi olarak, özellikle **Abdülmelik b. Mervan** döneminden evvel, harekeli ve harekesiz harflerin birbirinden ayrılmasını sağlayan noktalama işaretleri henüz tesbit edilmediği için yazıda hata ve karışıklık ihtimali oldukça fazlaydı. Bu itibarla tarihî vak'aların kaydında, haberleşme, alış-veriş ve diğer işlerinde tek güvenceleri hafızaları olmuştur. Öyle ki, sonunda bu melekeleri, bir hayli gelişmiş ve ezberledikleri konularda, hata ve unutkanlığa mâruz kalmaları ihtimali oldukça azalmıştır. Bu durum, yazıya güvenen ve yazıyı alışkanlık hâline getirmiş milletlerde bunun aksinedir. Çünkü onlarda ezberleme melekeleri gerilemiş; bunun bir sonucu olarak da ezberledikleri hususlarda hata ve unutma oranı fazlalaşmıştır. Bu durumları, günlük hayatımızda da müşâhede edebiliriz.

Örneğin; âmâ olan birisinin, gözleri gören bir insandan daha kuvvetli bir hafızaya sahip olduğunu görürüz. Bunun nedeni, onun bütün güven ve gayretini hafızasına vermiş olmasıdır. Ama gören kimsede bu, böyle değildir. Çünkü o, ihtiyaç duyduğu zaman bakabileceği bir kitaba itimad etmektedir.

Aynı şekilde, okuma-yazma bilmeyen fakat ticaretin içinde yoğrulan bir tüccar da bir günde yüzlerce satış yapar ve kârım-zararını, alacağını-vereceğini, bir tanesinde dahi yanılıp unutmadan hafızasında tutabilir. Ancak aynı özelliği, bu işi daha çok öğrenme yoluyla yapan bir tüccarda görmek mümkün değildir. Çünkü o, ticarethanesinde defter tutar; alış-veriş, alacak-verecek konusunda defterlerine itimad eder. Bu yüzden, defter kayıtlarını tutmadıkları zaman, onların çok çabuk unuttuklarım görürüz.

Bunun bir benzerini de körlerin işitme duyularında görmek mümkündür. Onların bu duyuları, gözleri görenlerinkinden çok daha kuvvetlidir. Bunun nedeni ise görme hassalarını yitirdikleri vakit, daha önce gözleri ile temyiz edecekleri pek çok eşyayı anlamada, işitme organlarını kullanıyor olmalarıdır. Böylece işitme duyuları kuvvetlenmiştir.

Yine, yırtıcı hayvanların görme, işitme ve koklama duyularının, insanınkinden kat kat kuvvetli olduğunu biliyoruz. Zira onlar, hayatlarında bu duyulara insandan daha fazla muhtaç olup bu duyularını daha çok kullanmaktadırlar.

Şüphesiz, Arapların hafıza melekelerinin güçlenmesinde de için-

de bulundukları tabiat şartları, yaşam biçimleri, keskin ve kıvrak zekâları, anlayışlarının kuvvetli oluşu, dillerinin üslûbu ve beyân yolları konusundaki engin yetenekleri yardımcı olmuştur.

Sahâbe ve Tâbiîn'in Ezberleme Güçleri Daha Fazladır

Yukarıda zikrettiğimiz hâller, Arapların câhiliyye devrindeki durumlarıdır. Bir de Allah Teâlâ'nın, şeriatı muhafaza, onu kendilerinden sonrakilere tebliğ ve ta'lim etmek için halkettiği, kalblerini iman, takva ve ilâhî haşyetle doldurduğu Sahâbe-i Kirâm'ın hâlini ve hafızasını düşün. Onların hafızası, elbette diğerlerinden daha güçlü ve emniyetlidir. Cenâb-ı Hakk, onları, sonraki nesillere dinin ahkâmını ve Rasûlullah'tan görüp işittiklerini sağlam bir şekilde nakletsinler diye bu özelliklerde yaratmıştır. Onlar, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sohbetinin bereketine ermişler, önünde diz çöküp vahle-i saadetlerinde yetiştirilmişler, kalbleri Rasûlün (s.a.v) nûruyla aydınlanmış, O'nun edebiyle edeblenmişler, hidâyetine tâbi olup sünnetine yapışmışlardır. **İbn Abbas** ve **Ebû Hureyre** (r.a) için olduğu gibi Efendimiz (s.a.v), onların ilmi, hıfzı ve dinde fakih olmaları için duâ ve niyazda bulunmuştur. Sahâbe'ye bu mertebede en yakın olanlar ise hiç şüphesiz, onlarla bir araya gelen, hâllerini müşâhede edip peşlerinden giden Tâbiîn cemaatıdır.

İşte bütün bunlar, Sahâbe'den hadis işiten birisinde, hata, unutkanlık, tebdil ve uydurma gibi endişeleri neredeyse ortadan kaldırıyor. Arapların hafıza güçlerine delâlet eden, avam-havas herkesin bildiği çok sayıda haber vardır.

Sahâbe arasında, **İbn Abbas** (68/687) ve Tâbiîn içinde **eş-Şa'bî, ez-Zührî** (124/742), **en-Nehâî** (96/714) ve **Katâde** (117/735) gibi pek çok kimse hafızaları ile temâyüz etmişlerdir. **İbn Abbas** (r.h), **Ömer b. Ebû Râbia**'nın yetmişbeş beyitlik kasîdesini bir sefer dinlemekle ezberleyivermiştir. **İmam Zührî**'nin şu sözü de dikkate değer: *"Ben, Bakî denen yerden geçerken etrafımda söylenen kötü sözlerin kulağıma takılıp hafızama girmesinden korkarak kulaklarımı tıkardım."* Benzeri bir söz, **eş-Şa'bî**'den de nakledilmiştir.

Hülâsa, ezberleme ve kitâbet, bir şeyi muhafazada birbirinin yerine kâim olan unsurlardır. Genellikle birisi geliştiği vakit, diğeri zayıflamaktadır. İşte buradan hareketle Sahâbe'nin, öğrencilerini niçin ezberlemeye teşvik edip yazmaktan alıkoyduklarını anlayabiliriz. Çünkü onlar, yazıya itimad etmenin, ezberleme melekesini köreltece-

ğini biliyorlardı. Ezberleme, onların tabiatlarında var olan kuvvetli bir melekeydi. Elbetteki nefis, tabiatında olan şeylere meyleder; ona ters düşen ve güç gelen şeyden de hoşlanmaz.

Ezberlemenîn Faydaları

Çoğu zaman ezberleme; anlama, mânâyı özümseme ve hakikatına ermekle gerçekleşir. Bu şekilde insan, lafızların unutulmamasına destek sağlamış olur. Daha sonraları da zaman zaman ezberlediklerini tekrarlamak ve hatırlamak sûretiyle, öyle bir an gelir ki, artık onları unutma diye bir endişesi kalmaz. Ayrıca ezberinde olan şey, her zaman ve mekânda kendisiyle birliktedir; ihtiyaç hâlinde, hiçbir meşakkat ve sıkıntıya mâruz kalmadan her durum ve şartta ona müracaat imkânı vardır.

Yazı ise böyle değildir. Çünkü o, genellikle mânâsı anlaşılmadan yazılır. İleride, yazılanların kaybolması veya ihtiyaç anında yanında hazır bulunmaması ya da onları anlayıp izah edecek birinin bulunmaması ihtimali de mevcuttur. Ayrıca yazan insan, çoğu zaman yazdıklarını yeniden gözden geçirmek için bir sebep ve imkân bulamayabilir. Bundan başka, her zaman ve her yerde yazılı nüshaları bulundurmakta, sıkıntı ve meşakkat sözkonusudur.

Bütün bu nedenlerden dolayı gerçeğini anlamadan, yazı yoluyla ilim nakliyle uğraşanlar, (genelde) câhil kalırlar. Bu durumda onların misâli, kitap yüklü merkeplere benzemektedir. Bu da ilmin zâyi olup gitmesi ve cehâletin yayılması için en büyük sebeptir.

İbrâhîm en-Nehâî'nin: *"Yazmayın, gevşersiniz,"* sözü de söylediklerimizin doğruluğunu göstermektedir. Onun şu sözü de söylediklerimizi desteklemektedir: *"İnsan, ilim talebi için azıcık gayret ettiğinde Allah (c.c), ondan kendisine yetecek miktarı nasib eder. Bir kimse azıcık yazmaya yönelince de ilme karşı gevşer."*

Evzâî'nin daha önce geçen: *"Bir zamanlar bu ilim çok kıymetli ve değerli bir şeydi. Çünkü o zaman insanlar, birbirleriyle karşılaşmaları ve müzâkereleri esnasında biri diğerine ilim aktarırdı. Ne zaman ki ilim, kitaplara geçti; o vakit, hem nûru kayboldu, hem de ehli olmayanların eline düştü,"* sözü de konumuza ışık tutmaktadır.

Yunus b. Habib'in, bir adamın nazım hâlinde:

"İlmi kağıda terketti, zâyi eyledi,

Ne kötüdür bu kişi âh bir bileydi," şeklinde söylediği sözü işitince:

"İlim ve hıfzın korunması konusunda ne kadar da titiz. Çünkü insanların ilmi, ruhundadır; malı ise bedeninde. Öyleyse ruhunu koruduğun gibi ilmini de koru, bedenini muhafaza ettiğin gibi de malı," demesi de söylediklerimizi desteklemektedir.

Halil b. Ahmed de: *"İlim, kitaplıkta değil, ancak göğüslerdedir,"* demiştir.

Edib ve şâirler, bu konuda daha pek çok şey söylemişlerdir.

Hıfzın (ilim ve özellikle hadisleri ezberlemenin), yazıma karşı fazileti ve fayda yönünden daha ileri olmasıyla ilgili zikrettiklerimizden, Sahâbe ve Tâbiîn'den pek çoklarının, hadislerin yazımına niçin hoş bakmadıklarımn bir başka sebebi ortaya çıkmaktadır. Onlar, yazıma güvenerek gevşeneceğinden ve açıkladığımız gibi yazılanı anlamama sebebiyle ilmin zâyi olmasından ciddi şekilde endişelenip bunun için yazılmasma karşı çıkmışlardır.

Kur'ân'ın Kat'iyyeti Lafzî Tevâtürle Sabit Olmuştur

Kur'ân'ın bütün lafızlarıyla birlikte kat'iyyetine olan itimadımız, onun lafzî tevâtür yoluyla bize kadar gelmesine dayanmaktadır. Her ne kadar, zan ifade ettiği için bir te'kid aracı olsa bile, kitâbetin (yazımın) bunda bir fonksiyonu yoktur. Eğer Kur'ân'ın, lafzî tevâtür derecesine ulaştığı ama yazılmadığını farzetsek, bu durumda yine de Kur'ân, kat'iyyet ifade edecektir. Fakat aksi farzedilse, kat'iyyet sözkonusu olamayacaktır.

Zira, vahiy kâtiplerinin yazmış oldukları nüsha veya nüshalar, bugün elimizde yoktur. Var olduklarım farzetsek bile onlardaki hattın, vahiy kâtiplerine ait olduğunu nereden bileceğiz? Bu durumda ona, kat'iyyet nazarı ile bakabilmemiz için mutlaka tevâtür derecesinde bir kalabalığın, hiçbir noksanlık ve fazlalık olmaksızın, tahrife de uğramadan, yazıların vahiy kâtiplerine ait olduğunu bildirmelerine ihtiyacımız olacaktır.

Aym şekilde vahiy kâtiplerini Kur'ân'ı yazarken gören, her harfin yazımı konusunda ittifak eden tevâtür derecesindeki kitlelerin şehâdetlerine ihtiyaç duyulacaktır.

Herkesin pek tabiî olarak bildiği gibi bu, tahakkuk etmemiştir.

Ama vahiy kâtiplerini Kur'ân'ı yazarken gören ilk nesil hariç, biz ve bizden öncekiler, bunun tahakkukunu farzedip lafzî tevâtüre dayanarak bu yazının, vahiy kâtiplerine ait olduğunu kabul ediyoruz. Eğer bu lafzî tevâtür olmasaydı, asla kat'iyyet tahakkuk etmezdi.

Bu konuda diyebileceğimiz tek şey şudur:

Bizler, Kur'ân'ın lafzî tevâtürünü, ilk Kur'ân nüshalarındaki hattın vahiy kâtiplerine ait olduğunu bildiren bir tevâtür olarak kabul ediyoruz. Vahiy kâtiplerini Kur'ân'ı yazarken görenlere gelince; onların, Kur'ân lafızlarını kesin olarak tayin etmede, ne kitâbete ve ne de lafzî bir tevâtüre ihtiyaçları yoktur. Çünkü vahiy kâtipleri, nasıl Kur'ân'ı Rasûlullah (s.a.v)'tan işitmişlerse, onlar da öylece O'ndan işitmişlerdir. Böylece yukarıdaki hususlara ihtiyaçları kalmamıştır.

Buradan, Kur'ân'ın kat'iyyetinin, hiçbir nesilde kitâbete dayanmadığı neticesini çıkarabiliriz. Ama birisi kalkıp şöyle diyebilir: *"Bizim, ne vahiy kâtiplerinin yazdığı nüsha veya nüshalara ne de bahsettiğin nitelikteki bir topluluğun haber vermesine ihtiyacımız yoktur. Çünkü râşid halifelerden sonraki dönemde ortaya çıkan yazılı tevâtür, ikinci asırda ve daha sonraları, harflerine varana kadar her şeyinde ittifak edilen yazılı nüshaların, herhangi bir tahrif, ilâve veya eksikliğe meydan vermeyecek şekilde çoğalmış olması, bize yetmektedir. Zira bu kadarı bize, tamamının Kur'ân olduğu hakkında kesin bir kanaat vermektedir."*

Buna karşı deriz ki:

Elimizde olan sonraki dönemlere ait nüshaların, bahsedilen nitelikteki ilk nüshalardan istinsah edildiğini nasıl tesbit edeceğiz? Hepsinin kaynağının, **Hz. Osman** veya **Zeyd b. Sâbit**'e ait tek bir nüsha olduğunu söylemek mümkün değil midir? Bilakis, Kur'ân tarihi hakkında biraz mâlumat sahibi olanların da bildiği gibi vâkıa böyledir. Ana nüsha tek olunca, ondan alınanlara kat'iyyet nazarıyla bakmamız, nasıl mümkün olacaktır?

Eğer nüshalara kesin gözüyle bakmanın, Sahâbe'nin hemen hepsinin, ana nüshadakileri ikrar ve sıhhatini itiraf etmelerinden kaynaklandığı söylenecek olursa, buna karşı da deriz ki: İşin sonunda, ana nüshadakilerin hiçbir değişikliğe uğramadan, Kur'ân'ın tamamını teşkil ettiği yolundaki lafzî tevâtüre gelinmiş olur. Halbuki, daha evvel kat'iyyet konusunda, lafzî tevâtür yeterli görülmüyor, bu konuda yegâne dayanağın yazmak olduğu savunuluyordu.

Bu Konudaki Delil ve Değerlendirmeler

Mushaflar konusunda, **İbn Hacer** (852/1448) demiştir ki: *"**Hz. Osman**'ın (r.a), mushafları, diğer şehir merkezlerine göndermesinden anlaşılan; yazım şeklini kendisine isnad için böyle yaptığıdır. Yoksa, Kur'ân'ın aslını isbat için değildir. Çünkü bunu, zaten tevâtüren bilmektedirler."* (57)

İbnu'l-Cezerî (833/1429) ise bu konuda şu açıklamalarda bulunur: *"Kur'ân'ın naklinde yegâne dayanak hıfzdır. Mushaf ve kitaplarda yazılması değil. Bu, Allah Teâlâ'nın, İslâm ümmetine tahsis ettiği yüce bir şereftir. Zira **İmam Müslim**'in (261 / 874) rivâyet ettiği sahih bir hadiste Rasûlullah (s.a.v), şöyle demiştir: 'Rabbim bana: Kalk, Kureyş'i inzar et, buyurdu. Ben de: Ya Rabbi! O vakit, başımı ezer dağıtırlar, dedim.' Allah Teâlâ:*

'Ben, seni de ve seninle beraber insanları da imtihan etmek için gönderdim. Sana, suyun yıkayıp silemeyeceği, uykuda da, uyanıkken de okuyacağın bir Kitab indirdim. Onlara karşı bir ordu gönder, beraberinde bir mislini de biz gönderelim. Sana itaat edenlerle birlikte, isyan edenlere karşı savaş. Allah yolunda infak et ki, sana da infakta bulunulsun,' buyurdu." (58)

Bu hadiste, Allah Teâlâ, Kur'ân'ın muhafazası için yazısı su ile silinebilecek sahifelere ihtiyaç olmadığını, bilakis onun her hâl ve zamanda okunabilecek nitelikte olduğunu haber vermiştir. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v) de ümmetini tavsif ederken: *"Kitapları göğüslerinde (ezberlerinde)dir,"* buyurmuştur. Ehl-i kitab böyle değildir. Onlar, kitaplarını ezberleyerek değil, ancak yazılı olarak muhafaza ederler ve ona bakarak okurlar.

"Allah Teâlâ, Kur'ân'a ehil olan kimselerin onu ezberlemelerini murâd edince bu iş için güvenilir, imam sıfatında insanlar yaratmış, onlar da kendilerini Kur'ân'ın tashih ve tedkikine vererek, onu en güzel biçimde zapdetmek için bütün güçlerini sarfetmişler ve ilâhî kelâmı, Rasûlullah (s.a.v)'tan harf harf alıp aktarmışlardır. Kur'ân'ı büyük bir titizlikle, hiçbir eksiklik veya fazlalığa meydan vermeden tesbite gayret etmişler, içlerinden bir kısmı, Kur'ân'ın tamamını, bir kısmı, pek çoğunu, bir kısmı da birazını ezberlemişlerdir. Bunların hepsi, Hz. Peygamber (s.a.v) zamanında olup bitmiştir." (59)

(57) İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, I, 114.
(58) Müslim, *Cennet*, 63.
(59) İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 6.

Fürûa Ait Meselelerde Zannî Delillerle Amel Edilir

Daha evvel de işaret ettiğimiz gibi bazı kimseler, delilin tesbitinde, yalnızca kitâbetin kat'iyyet ifade ettiği zehâbına kapılmışlardır. Bunun ne kadar yanlış olduğunu, önceki kısımlarda görmüştük.

Bu kimseler, daha sonra bu anlayışlarından hareketle, Şâri'nin (Allah ve Rasûlü) sünnetin yazımını yasaklamasını, O'nun tesbitinde kat'iyyetin meydana gelmesini istemediği anlamına yormuşlar, bunun bir neticesi olarak da Şâri'in bizzat onu delil olarak kabul ve hükümlerin tesbitinde hüccet olarak kullanılmasında itibar etmediği sonucuna varmışlar ve: *"Sübûtun kat'î olması, delilin bir şartıdır. Bu şartın meydana gelmemesini istemek, ona ihtiyaç duyan şeyin de tahakkuk etmemesini istemek demektir,"* demişlerdir.

Bu anlayışın temeli olan, *"Sübûtun kat'î olması, delilin bir şartıdır,"* görüşüne katılmıyoruz. Onlar, bunu her alandaki delil için söylüyorlar. Halbuki o, fıkhî meselelerin ve fer'î hükümlerin dışında, Usûlü'd-Din ve itikad esaslarının tesbitinde aranan bir vasıftır. Bu, usûl ilminde geçtiği üzere haber-i vahidle kullukta bulunma meselesidir ki, şu anda konu ve kitabımızın dışında kalmaktadır. Ancak bu mesele, (muhâliflerimizce) sünnetin hücciyyetini ortadan kaldırmada bir esas olarak ele alındığı için kısaca izahında fayda görüyoruz.

Bu konuya girmeden önce, bir noktaya temas etmek istiyoruz: Tevâtürün, ilim (kat'iyyet) ifade ettiği noktasında, müslümanlar arasında hiçbir ihtilâf mevcut değildir. Ancak nübüvveti inkâr eden Brahmanlardan *"Sümniyye"* isminde bir tâife, bu konuda muhâlefet etmiş ve icmâın kesin ilim ifade etmeyeceğini ileri sürmüştür. Onların bu tavırlarının, akla karşı apaçık bir enâniyet ve haktan yüz çevirme olduğu mâlumdur. Bu tâife, çok uzak memleketlerde ve geçmiş milletlerde türemiş bir gruptur. Bu nedenle, onların icmâ konusundaki muhâlefetleri, onun hüccet oluşunda ve kat'iyyet ifade edişinde herhangi bir olumsuz tesir icrâ etmez. Çünkü bunlar, müslüman olmayan bir topluluktur. Yalnızca kitâbetin (yazımın) ilim ifade edeceği yolundaki iddiayı çürüten bir diğer husus da işte bu tevâtür hakkındaki icmâdır.

Evet, müslümanlar, tevâtürle elde edilen bilginin nazarî mi yoksa zarûrî mi olduğunda ve tevâtürün tahakkuku için gerekli olan şartlarda ihtilâf etmişlerdir. Ancak bu ihtilâf, sözkonusu iddia sahiplerine hiçbir şey kazandırmaz. Zira müslümanlar arasında, Hz. Peygamber (s.a.v)'den tevâtüren sabit olan bir haberle ibâdette bulunulacağı, kulluk yapılacağı konusunda herhangi bir ihtilâf yoktur. Ve

bu icmâ, yalnızca Kur'ân'ın kat'î olduğunu ileri sürerek onun dışında delil bulunmadığı yolundaki iddiayı çürütüp atacaktır. Çünkü Rasûlullah (s.a.v)'tan tevâtür yoluyla bize kadar nakledilen bir hayli haber mevcuttur.

Haber-i vâhide gelince; râvisi âdil olmadığı takdirde, ne ilim (kat'iyyet) ve ne de zan ifade eder. Ancak herhangi bir karine veya tariklerinin çokluğuyla desteklenecek olursa, bu ikisinden neş'et eden bir te'kid sebebiyle ilim veya en azından zan ifade eder. (60)

Eğer râvi, adalet şartını taşıyorsa, bu nitelikteki bir haberin, delil olma bakımından kıymet ifade ettiğinde icmâ vardır. Ancak ilim mi yoksa zan mı ifade ettiği noktasında yine ihtilâf edilmiştir.

Âlimlerin cumhuru, bu tür bir haberin zan ifade edeceğini, şayet ilim ifade eden bir karineyle desteklenirse, o zaman kat'î bilginin hâsıl olacağını savunmuşlardır. **İmam Ahmed** (241/855) ise bu nitelikteki bir haberin, doğrudan ilim ifade edeceği kanaatine sahiptir.

Bu mesele üzerinde, sözü daha fazla uzatmak istemiyoruz. Zann-ı galibimize göre, muhâtablarımız da haber-i vâhidin zan ifade ettiği konusunda bizim gibi düşünüyorlardır. Ama enâniyet damarları kabarıp da bunun herhangi bir ilim ve zan ifade etmediğini söyleyecek olurlarsa, icmâ onları reddedecek ve burunlarını yere sürtecektir. Yok eğer, **İmam Ahmed** (r.h) gibi düşünüyorlarsa, bizi rahatlatmış, şüphelerini de izâle etmiş olurlar.

Râvisi âdil olan bir haber-i vâhidin zan ifade ettiği tesbit edildikten sonra, bu haber-i vâhidin içerdiği hükümlerle amel etmek, Mu'tezilî imamlarından **el-Cübbâî** (330/941) hariç, âlimlerin çoğuna

---

(60) Cumhur'a göre haber-i vâhid, mütevâtir derecesine ulaşmayan haberdir. Bazen "meşhur" diye isimlendirilen "müstefiz" de haber-i vâhid nevindendir. Müstefiz haber, İlk râvisinden sonra çoğalıp yaygınlaşan haberdir. Râvi sayısının, en az iki, üç ve dört olması gerektiği yolunda görüşler ileri sürülmüştür. (Bkz. *Şerhu Cem'il Cevâmi*, II, 88)
Müstefiz haber de diğer vâhid haberler gibi zan ifade eder. Ebû İshak (418/1027) ve İbn Fûrek (400/1015) gibi bazı âlimler, bunun, nazarî bir ilim ifade edeceğini söylemişlerdir.
Hanefîlerin geneline göre ise meşhur, mütevâtir ve haber-i Vvhid'in karşılığıdır. Onu, kaynağı (ilk râvileri) âhad iken, ikinci ve üçüncü asırda, ümmetin kabulüyle birlikte tevâtür derecesine ulaşan haber olarak tarif etmişlerdir. Onun, delilin kendisinden kaynaklanan en ufak bir ihtimal ve şüpheye mahal bırakmayacak şekilde, yakîn mesâbesinde, kuvvetli bir zan ifade edeceğini söylemişlerdir. Bu ilme de "İlm-i Tume'nîniyye" adını vermişlerdir. Ebû Bekir el-Cassâs (370/980) ise onun, "İlm-i Zarûrî" ifade eden mütevâtirlerin dışında, "İlm-i Nazarî" ifade eden bir mütevâtir türü olduğu kanaatindedir (Bkz. *Şerhu'l-Müsellem*, II, 111).
Burada, haber-i vâhid'in, Hz. Peygamber (s.a.v)'in bildirdiği haberlerin dışındaki haberler olduğu bilinmelidir. Çünkü Mâsum'un haberi (bizzat kendisinden dinleyenler için), yakîn ifade eder .

göre câiz görüldüğü bilinmelidir. Usûl yazarlarının pek çoğu bu konuda ortaya çıkan ihtilâflara temas etmişlerdir. Ancak *Cemu'l-Cevâmî* yazarı **İbn Sübkî** (771/1369), bu konuda onlara muhâlefet etmiş ve bu konuya değinmemiştir. Onun, haber-i vâhidle amel konusunda **el-Cübbâî**'den naklen zikrettikleri şunlardır: *"**el-Cübbâî**, haber-i vâhidle amel edilebilmesi için en az iki kişinin rivâyet etmesini veya başka bir delille takviye edilmiş olmasını şart koşar. Nitekim, Sahâbe'den bazıları da bu şartlar müvâcehesinde onunla amel etmişler ve aralarında bu anlayış yaygınlaşmıştı."* [61]

Müellifin, **Cübbâî**'den yaptığı bu nakli, [62] diğer müellifler, onun rivâyet şartları konusundaki görüşleri arasında zikretmişlerdir.

Öte yandan **İbnu's-Sübkî** (771/1369), *Şerhu'l-Minhâc* adlı eserinde, bu iki nakli çelişkili ve birbirini nefyeder mahiyette bulup şu şekilde cevap vermiştir: *"Eğer, ileride kendisinden nakledileceği üzere, **el-Cübbâî**'nin bir taraftan haber-i vâhidle amel etmeyi aklen mümkün görmezken, diğer taraftan sayı şartını ileri sürmesi, haber-i vâhidle ameli onaylamak anlamına gelir denilirse bu çelişki, şöyle te'vil edilebilir: Birincisi, onun reddettiği haber-i vâhid, ıstılah anlamındaki yani mütevâtir derecesine ulaşamayan her haber-i vâhid değil, bilakis adalet şartını taşıyan tek bir kişinin yaptığı rivâyettir (yani ferd haberdir). Bu itibarla, **İmamu'l-Haremeyn el-Cüveynî** (478/1085), şöyle demiştir: '**el-Cübbâî**, bir kişinin haberinin kabul edilmeyeceği görüşündedir. Ona göre böyle bir haberin kabul edilebilmesi için mutlaka sayı gerekmektedir. Bu da en az, iki kişi olmasıdır.' İkincisi ise o, bu meseleyi şehâdet konusunda olduğu gibi mütalâa etmektedir."* [63]

el-Cübbâî'nin, haber-i vâhidle amel etmeye mâni olduğunu ileri sürdüğü şüpheye bakıldığında aynı engelin, tevâtür derecesine ulaşmadıkça, iki veya daha fazla kimsenin yaptığı rivâyetlerde de mevcut olduğu görülür. Çünkü, bunların rivâyetleri ancak zan ifade etmektedir.

(61) Suyûtî, bu konuda şöyle demektedir: "Mu'tezile'den Ebû Ali el-Cübbâî, adalet vasfını taşıyan âdil bir râvinin haberini, ancak aynı nitelikte başka bir râvinin rivâyetiyle onu desteklemesi veya Kitab'ın zâhirine ya da diğer bir haberin zâhirine muvâfık düşmesiyle kabul eder. Rivâyet edilen haberin Sahâbe arasında şöhret bulmuş olması veya bir kısım Sahâbenin onunla amel etmesi de kabulünde etkendir. Bunu, Ebu'l-Hasen el-Basrî *el-Mu'temed* adlı eserinde kaydetmiştir. Ebû Nasr et-Temimî ise Cubbâî'nin, haber-i vâhidi, ancak dört kişinin rivâyet etmesi şartıyla kabul ettiğini kaydetmiştir." (Bkz. Suyûtî, *Tedribu-Râvî* 17).
(62) Bkz. *Cemu'l-Cevâmi*, 16. (*Şerhu Cemu'l-Cevâmi*, II, 93.)
(63) İbn Sübkî, *Şerhu'l-Minhâc*, II, 197.

Fakat **el-Cübbâî** (330/941), **Ebû İshâk** (418/1027) ve **İbn Fûrek** (400/1015) gibi düşünüyor ve müstefiz (meşhur) haberin, nazarî ilim ifade ettiği yolundaki kanaata katılıyorsa bu takdirde, sözkonusu şüphenin ileri sürülemeyeceği gayet açıktır. **el-Cübbâî**'nin bu görüşte olduğuna delâlet eden diğer bir husus da **Adûdüddîn el-Icî**'nin (756/1355), onun, rivâyette adedin şart olduğu konusundaki istidlâllerini zikrederken: *"Bilmediğin şeyin peşine düşme."*[64] v.b. âyetlere yer vermiş olmasıdır. **el-Cübbâî**'nin bu âyet-i kerîme ile istidlâlde bulunması, bize, yeterli sayı bulunduğu takdirde, haber-i vâhidin ona göre ilim ifade ettiği hissini vermektedir.

Bununla birlikte, şöyle söylemek de mümkündür: **el-Cübbâî**, bir ara, teabbüdî konularda, haber-i vâhidle amel edilemeyeceği görüşünde olabilir. Sonradan, bu kanaatinden vazgeçerek onunla amel edileceğini belirtmiştir.

Ne var ki bazıları, onun hâlâ evvelki görüşünde devam ettiğini zannederek ilk görüşünü, bir kısmı da ikinci görüşünü nakletmiş olabilirler. Daha sonra da usûl yazarları, ikisi arasındaki çelişkiyi farketmeden her iki görüşü de bir arada zikretmişlerdir.

Belki de **İbn Sübkî**, *Cemu'l-Cevâmî* adlı eserini yazarken, en son bu kanaat kendisinde hâsıl olmuş ve aklen teabbüdî konularda, haber-i vâhidle amel edilip edilemeyeceğinin cevâzına dair ihtilâfı nakletmemiştir.

Haber-i vâhidle amelin cevâzına delâlet eden diğer bir husus da râcih olanla (kuvvetle muhtemel olan delille) amel etmenin zarûrî oluşudur. Zira haber, Allah'ın hükmünü tayinde, en azından bir zan ifade eder. Kuvvetle muhtemel olan delille amel etmenin mâkul olduğuna ise hiçbir şekilde itiraz edilemez.

el-Cübbâî'nîn Bu Konudaki Şüpheleri

Haber-i vâhidle amel konusunda **el-Cübbâî**'nin üç şüphesi vardır: 1) *"Teabbüdî konularda haber-i vâhidle amel etmek, râvinin yalan söylemesi hâlinde helâli haram, haramı da helâlleştirmeye yol açar. Zira haber-i vâhid, râvinin doğruluğunda kat'iyyet ifade etmez. Bu ise her ne kadar uzak bir ihtimal de olsa, onda yalancılık olabileceğini gösterir. Bunun gerçekleştiğini farzedelim; eğer haber, haram olan bir şeyin helâl olduğunu belirtiyorsa, bu durumda haramın helâlleştirilmesi sözkonusu olacaktır. Tersini düşünecek olsak; o za-*

(64) İsrâ, 36.

man da bir helâl, haram yapılmış olacaktır. Böyle bir şeyin olması imkânsızdır. Dolayısıyla, bu neticeye götüren şey de imkânsız olacaktır." (65)

el-Cübbâî'nin (330/941) ileri sürdüğü bu şüpheye, şu şekilde cevap vermek mümkündür: Herşeyden önce, *Cemu'l-Cevâmî* adlı eserde de nakledildiği gibi müfti ve şâhidlerin beyânına dayanarak, teabbüdî konularda amel etmenin cevâzına dair icmâ vardır. (66) Müfti ve şâhidlerin de yalan söyleme ihtimali olduğu için sözkonusu icmâ, yukarıdaki itirazı yok eder. Bu yalanın tahakkuk ettiği farzedilecek olursa **el-Cübbâî**'nin, burada da aynı görüşü ileri sürmesi gerekir. Fakat o, bu konuda böyle düşünmemektedir.

Diğer taraftan bir müçtehid, âdil bir râviden işittiği habere içtihad eder, râvinin âdil, haberinin doğru olduğuna kanaat getirirse; o takdirde, bu görüşü tasvip edenlere göre haberin içerdiği hüküm, Allah'ın kendisiyle mükellef tuttuğu hükümdür. Onlara göre bu müçtehidin içtihadına muhâlif düşen bir hükmün olabileceğinden bahsedilemez. Dolayısıyla bu gibi durumlarda, helâli haram, haramı helâl etmek gibi bir şey sözkonusu değildir.

Ancak böyle düşünmeyenlere göre bir helâlin veya haramın değiştirilmesi sözkonusudur. Şu kadar var ki biz, zann-ı galib ve içtihaddan neş'et ettiği için böyle bir şeyin imkânsız olduğunu söylemiyoruz. Ama mevcut olan hükmün, icmâ ile zaten onun üzerinden düşmüş olacağını söylüyoruz.

Meselâ, nasıl ki mükellef olan birisi, eşi zannederek yabancı bir hanımla birleşse, bu takdirde üzerinde haramlık terettüb etmez. Aynı şekilde temiz zan ile necis bir suyla abdest alınsa, abdest sahih olur. Yine bir kimse kıbleye yöneldiği zannıyla, başka bir yöne doğru namaza dursa, namaz sahih olur. Buna, bilinen türden daha pek çok misal verilebilir.

2) Onun bir diğer şüphesi de şudur: *"Aynı seviyede iki âdil râvi, birbirine zıt iki rivâyette bulundukları takdirde bu haberlerle amel etmek, iki zıt şeyi birleştirmek olur. İki zıddın biraraya gelmesi ise muhaldir. Dolayısıyla, bu neticeyi doğuran şey de muhal olur."* (67)

el-Cübbâî'nin bu şüphesine şu cevaplar verilebilir:

a) Daha evvel zikrettiğimiz, müfti ve iki şâhidin beyânları ile

(65) Bkz. *Şerhu'l-Muhtasar*, II, 58; *Şerhu'l-Müsellem*, II, 131.
(66) İbn Sübkî, *Cemu'l-Cevâmi*, 159, (Şerh, II, 89)
(67) Bkz. *Şerhu'l-Müsellem*, II, 131.

amelin meşrû olduğuna dâir icmâ, bunu da çürütür.

b) Burada iki zıt şeyin birleştirilmesi diye bir şey sözkonusu değildir. Çünkü müçtehid, aralarındaki çelişkiden dolayı, bu haberlerden herhangi biriyle amel etmeyip birisini tercih etmesine yardımcı olacak bir delil ortaya çıkıncaya kadar beklemekle mükelleftir.

3) **el-Cübbâî**'nin bir başka şüphesi de şudur: *"Eğer fürûa ait meselelerde, haber-i vâhidle amel etmek câiz olsaydı, aynı şekilde itikad, Kur'ân'ın nakli ve mucize göstermeksizin peygamberlik iddiasını kabulde de amel etmek câiz olurdu. Halbuki bu, bâtıldır."* (68)

Bu şüphenin cevabı da şudur:

Önce âdet davranışa ait konulardaki haberlerle, itikad v.b. konulardaki haberler arasında görülen bâriz farktan dolayı, **el-Cübbâî**'nin olmasını düşündüğü gereklilik sözkonusu değildir. Çünkü itikadî konularda hata etmek, kâfir olmayı ve sapıklığı doğuracağından, bu konulardaki haberlerde aranan, onun ilim (kesin bilgi) ifade etmesidir. Haber-i vâhid ise kat'î ilim ifade etmez.

Kur'ân'a gelince; onun hıfzını ve naklini gerektiren pek çok sebep mevcuttur. Yalnızca bir kişi naklettiği zaman, yalan söyleyip söylemediği kesinlikle anlaşılır; yalan yolu kesilir.

Mucizesiz peygamberlik iddiası ise muhaldir. İtikad ve peygamberlere ittibâ konularının dışında, her meselede, delilin kat'î olmasını aramak, son derece güç bir iştir; âdeta imkânsızdır.

Bir de şu var: Haber-i vâhidle fürûa ait konularda amel etmek, mutlaka itikad v.b. konularda da onunla amel etmeyi gerektirmez. Çünkü bu meselelerde haber-i vâhidle amel edilmeyeceği, aklî değil, şer'î bir gerçektir. Şer'an imkânsız olması, aklen de imkânsız olmasını gerektirmez. Halbuki bizim üzerinde durduğumuz konu, bunun aklen de imkânsız olup olmadığıdır.

Râfizî ve Zâhirîlerin dışında, haber-i vâhidle itikadî konularda amel etmenin aklen câiz olduğunu söyleyenler, bunun şer'an da mümkün olduğunu belirtiyorlar. Buna dair de pek çok delil zikrediyorlar. Biz, sadece en önemlilerinden birkaçını kaydetmek istiyoruz.

1. Delil: Râvisi âdil olan bir haber-i vâhid, içerdiği hükmün Allah'ın hükmü olduğu konusunda, zann-ı galib ifade eder. Böyle bir durumda da aynen Kur'ân'ın zâhiri gibi kendisiyle amel etmek vâcib olur.

(68) *Şerhu'l-Müsellem*, II, 131.

Haber-i vâhidin zann-ı galib ifade ettiğini, sünnetin hücciyyetini ele alırken delilleriyle birlikte nazara vermiştik. Orada zikrettiğimiz kesin deliller ortaya koydu ki; sünnetin kat'iyyetini gerektiren şeyler, onunla amel etmenin de vâcib olmasını gerektirir. Bu ise amel edilen hükmün, hiç şüphesiz Allah'ın hükmü olmasını gerektirir. Çünkü ittifaken yalnız Allah'ın hükmüyle amel etmek vâcibdir. Nitekim, bir şeyin vâcib olmasını gerektiren şey de vâcibdir. Buna göre sünnetin kat'iyyeti bir zorunluluktur. Öyleyse içerdiği hükümlerin, Allah'ın hükmü olması da bir zorunluluktur. Aynı şekilde (unutmamak lâzım ki); gereği ileri sürülen şeyin kesinliği, onu gerektiren şeyin de kesinliğini ifade ettiği gibi gereğine inanılan şeyin zannîliği, onu gerektiren şeyin de zannîliğini ifade eder. Bu itibarla, râvileri âdil olan bir haber-i vâhid, içerdiği sünnetin zannîliğini ifade eder. Bu ise o haberin de zannî olması demektir. Sonuç olarak böyle bir haberin (sünnetin) içerdiği hüküm, Allah'ın hükmü olmaktadır.

Sadece *Müsellemetü's-Sübût*' da yer verilen bu delili, kitabın şârihi izah etmiş, bu arada, müellife yer yer itirazda bulunarak şöyle demiştir: *"Eğer mutlak olarak, delilin zan ifade etmesinden hareketle, bunun o delille amelin vücûbiyetini gerektireceği şeklindeki kanaate katılmıyoruz. Buradaki zannîlik, Kur'ân'ın zâhirinde olduğu gibi kat'î bir metinden kaynaklanmaktadır, dersen, derim ki: Bunu birbirinden ayırmak bir zorlama olur. Zira metnin zannî oluşu, ancak tesbit edilen hükmün Allah'ın hükmü olduğu konusunda zan meydana getirir. Nitekim Kur'ân'ın zâhirinde de durum böyledir. Eğer bu zannîlik, Kur'ân'da vucûbiyet ifade ediyorsa, aynı şekilde hadislerde de vücûbiyet ifade eder."* (69)

Buna göre biz de deriz ki: Bir kimse, hüküm istinbat ederken sünnetin getirdiği şer'î mânâ ve Kur'ân'la ilgili açıklamaları terk ederek sadece Kur'ân'la netice almaya kalkışırsa; bu durumda, takib ettiği metodu ve Kur'ân'ı, sırf Arap dil kaidelerine dayanarak yorumlamanın zannîliğinden kurtulamayacaktır. Zira Kur'ân lafızlarının, Şâri'in ıstılahlaştırdığı anlamda değil de mücerred luğavî mânâlarında kullandığını farzetsek bile, Arapların, lafızları mânâlandırırken gözönünde bulundurdukları şartlar olmadan o lafızlar, luğavî anlamlarına delâlet edemeyeceklerdir. Çünkü bu şartların, o mânâlara delâlet etmeleri, mücerred aklî bir hadise değildir. Bunları, insan doğuştan bilemediği gibi sadece akılla da kestiremez. Bunlar, ancak başka birilerinin haber vermesiyle öğrenilebilir. Lafızların taşıdıkları mânâların pek çoğu, bize sözlü veya yazılı, âhad yolla ulaşmıştır. Son

(69) *Şerhu'l-Müsellem*, II, 132.

asırlarda, meşhur veya mütevâtir olan mânâların ekseriyeti, ilk çıkışlarında âhad olup, nakilleri **el-Esmâî** ve **Ebû Ubeyde** gibi şahıslara dayanmaktadır. Onlar, çoğu zaman bu mânâları, yalan, uydurma ve fıskla meşhur olmuş, **Ömer b. Ebî Râbia**, **Beşşâr** ve **Ebû Nuvas** gibi kimselerin şiirlerinden almışlardır.

Hülâsa; Kur'ân, her ne kadar lafzı itibariyle kat'î olsa da sünnetin yardımı olmadan mânâlarını anlamak, lafızların luğavî anlamlarının tesbitindeki metodun zannîliğine dayanır. Bu zannîlik, -bunun zannî olduğunu kabul edersek- Allah Teâlâ'nın murâd ettiği mânâları ve kullarına ihsan ettiği Kur'ân'ı açıklayan sünnetin zannîliğinden daha zayıftır. Çünkü sünneti, masum olan peygamberine, bizzat Allah indirmiş ve dinlerine dört elle sarılan, ihlâs sahibi, muttakî, güvenilir insanlar da onu nakledegelmişlerdir.

Allah kendilerinden râzı olsun, Sahâbe-i Kirâm, (r.h) **İmam Zührî**, **Mâlik**, **Şâfiî**, **Ahmed**, **Buhârî** ve **Müslim** gibi zevât ile haklarında söylenmedik söz bırakılmayan **Halef el-Ahmar** gibi lügatçıları kıyas etmek mümkün müdür? Bunun gibi yalan dolanla meşhur olmuş pek çok dilci vardır. Onların dil konusundaki çabalarımn tek gayesi, dünya şöhreti ve sultanlara yaltaklanıp onlara yaklaşabilme arzusudur. Nitekim onlardan herhangi birini, lafızları kendi arzusuna göre yorumlayıp iddiasım kuvvetlendirmek için bir beyit uydurarak onu **İmriu'l-Kays** ve benzeri şâirlere isnad etmekten alıkoyacak dinî edebleri ve Allah korkuları mevcut değildi. Bu nedenle, lafızların luğavî anlamlarında pek çok uydurma ve çelişki meydana gelmiştir.

Evet, dinlerine ihlâsla yapışıp Allah'ın rızasını kazanmak isteyen o ilk devirdeki muttakî âlimlerle bu gibilerini kıyaslamak, asla mümkün değildir.

Şayet bu iki grubun arasında bir mukayese yapmak ve bu iki yoldan hangisinin daha üstün olduğunu ortaya koymak doğru olsa; hiç şüphesiz, hadisçilerin metodu daha hayırlı, zannî (kesine yakın) ilmi gerektirmesi bakımından daha kuvvetli, gönüllerin yatışması bakımından daha uygun ve netice itibariyle de daha güvenilirdir.

Diğer yandan, eğer mutlaka Araplardan nakledilenlere itimad etmemiz gerekiyorsa; Allah'ın kelâmını izah sadedinde söylediklerinde, Arabın en fasîhi ve belîği olan Hz. Peygamber (s.a.v) ve O'nun hidâyetine tâbi olan Sahâbe-i Kirâm, fısk ve işret meclislerinde sarhoş sarhoş söz sarfedip şiirler söyleyen diğer Araplardan çok daha itimada lâyıktırlar. Tekrar delile dönecek olursak muârızlarımız, bu

noktada şöyle diyebilirler: *"Burada yapılan, usûlden kaynaklanan bir kıyastır. Biz, onu hüccet olarak kabul etmiyoruz. Sonra, bir anlık kabullenecek olsak bile bu, ancak zan ifade edebilir. Halbuki üzerinde durduğumuz mesele, kat'iyyet meselesidir."*

Kanaatimize göre *Müsellemetü's-Sübût* müellifi, kendisine yöneltilen bu itirazlardan kurtulabilirdi. Önce delilini, mantıkî bir kıyasla, şu şekilde sunması uygun düşer: *"Râvileri adalet vasfını taşıyan haber-i vâhid, ihtiva ettiği hükmün, Allah'ın hükmü olduğu yolunda, müçtehide zann-ı galib kazandırır. Bu durumda olan bir delille de amel etmek vâcibdir."*

Sonra küçük önermeye de (kazıyye-i suğrâ) fer'deki illetin beyânını isbat hususunda, daha evvel geçtiği üzere delil getirmeliydi. Büyük önermeye (kazıyye-i kübrâya) ise **İmam Şâfiî**'nin *er-Risâle*, **İmam Gazâlî**'nin de (505/1111) *el-Mustafâ* adlı eserlerinde naklettikleri şekliyle, fıkhın tarifinde zikrettikleri gibi cevap vermeliydi. Yani, müçtehidin zann-ı galibiyle amel etmesinin vâcib olduğuna dair icmâyı delil getirmeliydi. [70]

2. Delil: Aralarında **Hz. Ali** (r.h)'nin de bulunduğu Sahâbe-i Kirâm'ın (r.h), râvileri âdil olan haber-i vâhidle amelin vâcib oluşuna dair icmâlarıdır. Mütevâtir derecesine ulaşmasa bile tek tek rivâyetlerin, muhtelif vak'alarda üzerinde birleştikleri nokta, mütevâtir kabul edilir. Bu tür rivâyetleri tek tek alıp göstermeye ne tâkat yeter, ne de kağıt. Fakat biz, bütün bu rivâyetlerin üzerinde ittifak ettikleri noktanın şu olduğunu görüyoruz: *"Sahâbe-i Kirâm (r.h), yeni ortaya çıkan hadiselerde problemleri çözmek için haber-i vâhide müracaat eder, ilgili konularda Hz. Peygamber (s.a.v)'den nakledilen haberlerin ne mânâya geldiğini anlamaya çalışırlardı. Kendilerine bir hadis rivâyet edildiği vakit, hiçbir itirazda bulunmaksızın, derhal onunla amel etmeyi şiâr edinmişlerdi."* İşte bu, inkârına veya birkaç meselenin inhisârına imkân olmayan bir durumdur.

Fakat bu genel duruma itiraz edilerek: *"Evet, Sahâbe'nin, âhad haberlerle amel ettiklerine dair rivâyetler mevcuttur. Fakat bu tür bir haberi reddettiklerine dair rivâyetleri görmek de mümkündür. Meselâ, **Hz. Ebû Bekir** (r.a), ninenin mirası konusunda, **Muğire**'nin haberini, **İbn Mesleme** de rivâyet edinceye kadar reddetmiştir. Aynı şekilde **Hz. Ömer** (r.a) de **Ebû Said el-Hudrî** (r.a) gelip rivâyet etmedikçe, isti'zân konusunda, **Ebû Mûsâ el-Eş'ârî**'nin (r.a) rivâyetlerini kabul etmemiştir. Yine **Hz. Ali** (r.a), **Ma'kil b. Sinan**'ın (r.a)*

(70) Bkz. Sübkî, *Şerhu'l-Minhâc*, I, 22.

böyle bir haberini reddetmiştir. Bir de ***Hz. Ali'****nin,* ***Hz. Ebû Bekir'****in dışında hadis rivâyet edenlerden, onu Rasûlullah (s.a.v)'tan aldıklarına dair yemin ettirme prensibi vardı. Hz. Âişe (r.anha)'nin, ölünün yakınlarının ağlamasının, ölünün kabir azabı çekmesine neden olacağına dair İbn Ömer'in haberini kabul etmemesi de bu cümledendir.* (71)

Muârızlarımız, ibâdetlerle ilgili konularda haber-i vâhidle ameli inkâr ettikleri vakit, iki kişinin veya yeminle birlikte bir kişinin rivâyetiyle ameli de reddetmiş oluyorlar. Bu durumda ***Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer*** *ve* ***Hz. Ali'****nin (r.h) uygulamaları, onların aleyhine bir delil teşkil eder. Biz, haber-i vâhidin makbul olduğunu söylediğimiz vakit, onun şüpheden uzak olup aksine hüküm bildiren bir delil bulunmadığı ve onun sıhhatini zedeleyecek bir hâl ârız olmadığı durumda kabul edildiğini ifade ediyoruz."* (72)

3. Delil : Haber-i vâhidle amel etmenin câiz olduğunu gösteren bir diğer delil de şudur: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, İslâmî hükümleri tebliğ, helâl ve haramı açıklamak maksadıyla çevre memleketlere elçiler gönderdiği tevâtüren bilinmektedir. Bu elçilerin yanında bazen yazılı bir şeyler bulunurdu. Rasûlullah (s.a.v)'ın emirlerini nakletmeleri genelde âhad yolla tek başlarına olurdu. Bu elçilerde mâsum vasfı aranmadığı gibi bazen haberlerinde zan altında kaldıkları da olmuştur. Eğer âhad haberler delil olmasaydı tebliğ, bir mânâ ifade etmez; bilakis insanlığı hak yoldan sapıtmak gibi bir şey olurdu.

Şayet, *"Münâkaşa mevzuumuz, müçtehidin amelinin vâcib olup olmadığı meselesidir; yoksa elçi gönderilen kimseler, mukallid olabilirler,"* denilecek olursa, şöyle karşılık verilir: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, müçtehid olan sahâbelere, hükümlerin tebliğ edilmesinde tevâtür derecesinde bir sayıya ihtiyaç duymadığı, bilakis tek tek fertler göndermekle yetindiği tevâtüren bilinmektedir.

Buna karşılık muârızımız: *"Öyleyse, itikadî konuların da zannî delillerle tesbit edilmesi ya da haber-i vâhidin kesin ilim ifade etmesi gerekir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v),* ***Muaz b. Cebel'****i (r.a) elçi olarak gönderirken: 'Sen, kitap ehli olan bir topluluğa gidiyorsun; onları, ilk önce Allah'tan başka ilâh olmadığına ve benim O'nun Rasûlü olduğuma şehâdet etmeye çağır,'* (73) *buyurmuştur."* diyecek olursa, cevabımız şudur:

---

(71) Bkz. *Şerhu'l-Müsellem*, II, 133-134.
(72) Bkz. Aynı yer.
(73) Buhârî, *Megazî*, 60; Müslim, *İman*, 29; Nesâî, *Zekât*, I.

"Allah ve Rasûlü'ne imana davetle emretmek, herkesin tevâtürle bildiği bir durumdur. Hem hiç kimsenin, Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından gönderilen elçilerin, bunu yerine getirmekle görevlendirildiklerinde en ufak bir şüphesi yoktu. ***Muaz'a*** *(r.a) da herşeyden evvel, bunlara davet etmesini emretmiştir. Zira kâfirlerin, bu esasları kabule çağrılmaları kesin bir emir veya sünnettir. Hem onların hemen imana girerek büyük bir sevaba ulaşmaları muhtemeldir."* (74)

Râfizîler ve onlar gibi düşünenler, haber-i vâhidin yalnızca zan ifade ettiğini, bu nedenle böyle bir haberle amel etmenin mümkün olmadığını ileri sürmüşlerdir. Delil olarak da: *"Allah Teâlâ zanna tâbi olmayı yasaklamış ve onu kınayarak:*

'Hakkında bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme!' (75)

'Onlar, başka şeye değil, sadece zanna tâbi oluyorlar. Zan ise hak konusunda hiçbir şey ifade etmez,' (76) *buyurmuştur. Bu âyetlerdeki kınama ve yasaklama, hürmete yani zanla amelin haram olduğuna delâlet etmektedir,"* demektedirler.

Bu anlayış ve yaklaşım sahibine şu cevapları veririz:

1- Bahsi edilen konu, kat'î bir konudur. Âyetler ise her ikisi de umum ifade ettiğinden zannîdirler. Bu tür âyetler, tahsis edilmedikleri müddetçe, size göre de zan ifade ederler. Şayet, Hanefîlerin dediği gibi umum ifade eden âyetler, tahsis edilmedikleri sürece kat'iyyet ifade eder, diyecek olursanız bu, size bir şey kazandırmaz. Zira Hanefîlerin kasdettiği kat'iyyet, daha genel anlamda bir kat'iyyettir. Yani âyetin, herhangi bir delilden ötürü, başka şeye ihtimali bulunmaması demektir. Sözkonusu mesele ise daha özel mânâda bir kat'iliğe sahiptir. Yani, bir delilden kaynaklansın veya kaynaklanmasın herhangi bir ihtimale imkân vermemesidir. Bu itibarla genel mânâda kat'î oldukları farzolunsa bile bu iki âyet, daha özel mânâda kat'iyyet ifade eden bir meseleye delil getirilemez. Çünkü her an kendisine ihtimal ârız olabilir, demektir. Böyle olan bir şeyle de ihtimale mahal olmayan bir mesele, kesin olarak tesbit edilemez.

2- Bu iki âyetin, zanla ameli iptali sahih görülse, Kur'ân'ın zâhiriyle amel etmenin de iptal edilmesi gerekecektir. Çünkü bu, zanla ameldir. Böyle bir şey ise icmâen bâtıldır. Kaldı ki biz, her iki âyetin de Kitab'ın zâhirinden olduğunu söylüyoruz. Bu nedenle, Kur'ân'ın zâhiriyle ameli iptal ettikleri zaman, hüküm kendilerine de

(74) Bkz. *Şerhu'l-Müsellem*, II, 134.
(75) İsrâ, 36.
(76) Necm, 28.

dönecek ve bu âyetlerle delil getirmek sahih olmayacaktır.

3- Âyet-i kerîmelerde, kendisiyle amel etmenin haram olduğu bildirilen zan, Allah'ın birliği gibi itikada ve usûlü'd-dine ait meselelerdeki zandır. Amelî konularda ve fıkhî meselelerde zanna itibarın ve ona göre davranmanın vâcib olduğu, daha evvel geçen kat'î delillerle ortaya konmuştu. Bu nedenle âyetlerde geçen zannı, belirttiğimiz şekilde anlamak gerekir.

4- Ayrıca zan ile amelin haramlığını ifade eden âyetlerin, bizi muhatab aldığını kabul etmiyoruz. Çünkü ilk âyet, doğrudan Hz. Peygamber (s.a.v)'e hitab etmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v), vahyi bekleyerek yakînî bilgi elde etme imkânı varken, zanna tâbi oluşunun haram kılınışı, yakînî bilgiyi elde edebilme imkânına sahip olmayan bizler için de haramlığını icab ettirmez. Ayrıca âyette geçen *"ilim"*den, zannı da içine alan mutlak bir tasdik kasdedilmiş olabilir. Zira zanna da ilim isminin verilmesi yaygındır. O zaman mânâ şöyle olur: *"Bilmediğin veya şüpheye düştüğün ya da kararsız kaldığın şeyin peşine düşme."* Yine: *"Hakkında bilgi sahibi olmadığın şey"*den maksat, *"Aksi, sana mâlum olan şey"* olabilir. Bu durumda âyet, zannı içine almaz. Çünkü sahibi, amel ettiği şeyin aksini bilmiyor; ancak vehim sözkonusu olabilir.

İkinci âyette ise zannın kötülenmesi, sadece bazı vakitlerde ona tâbi olunduğundan dolayı değildir. Bilakis onların, her zaman zanna tâbi olup hiçbir vakit ilme tâbi olmamalarındandır. Bunun da yerilecek bir davranış olduğunda hiçbir şüphe yoktur. Çünkü böyle bir davranışta, kat'î olarak bilinen şeyleri terk etme sözkonusudur.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in Yalnızca Kur'ân'ın Yazılmasını Emretmesindeki Hikmet

Eğer *"Mâdem ki Hz. Peygamber (s.a.v), Kur'ân'ın yazımını onun hücciyyetini tesbit için emretmemiş ve yazı da kat'iyyet ifade etmiyorsa, böyle bir emrin verilmesindeki hikmet ne olabilir?"* diye sorulacak olursa, buna şöyle cevap veririz:

Kur'ân'ın yazılmasına dair emirdeki hikmet, âyetlerin tertibi ve konulacak yerini tesbit içindir. Bu itibarla âlimler, tertibin, Cebrâil (a.s) tarafından Rasûlullah (s.a.v)'a getirildiğinde ve tevkîfî olduğunda ittifak etmiştir. Bilindiği gibi Kur'ân, durum ve hadiselere göre parça parça iniyordu. (İnen âyetin hangi sûreye ve hangi sıraya ko-

nacağını Allah (c.c) bildiriyor, Rasûlullah (a.s) da vahiy kâtiplerine söylüyordu.)

Bir diğer hikmet de sûrelerin tertibini beyândır. Kuvvetli ve tercih edilen görüşe göre sûrelerin tertibi de tevkîfîdir yani akla değil, vahye dayanır.

Bir diğer hikmet, Kur'ân'ın kat'iyyetini daha fazla ortaya koymaktır. Biz, yazının, herhangi bir şeyi tesbit yollarından biri oluşunu inkâr etmiyoruz. Şu kadar var ki, sırf yazımla bir şeyi tesbite çalışmak, bırakın lafzî tevâtürü, mücerred sözlü rivâyetten bile daha zayıf bir yöntemdir. Ancak yazı, herhangi bir hususun zaptında, kendisinden daha kuvvetli bir yöntemle birleştiği zaman kuvvet ve güvenilirliği artar.

Ayrıca Kur'ân'ın daha fazla güvenilirliği için yazımına ihtiyaç gösteren başka sebepler de vardır. Bunlar, şöylece sıralanabilir:

1- Kur'ân, Allah'ın kitabı ve kıyâmete kadar bütün mahlukâta gönderilmiş bir elçi olan **Hz. Muhammed** (s.a.v)'in en büyük mucizesi olması sebebiyle, O'nun zaptındaki kuvvet ve te'kidi artırmak. Zira Kur'ân, Hz. Peygamber (s.a.v)'in mucizeleri arasında sonraki nesillere O'nun nübüvvetini isbat eden, en kat'î ve en açık bir delil olarak kalacaktır.

2- Kur'ân, İslâm şeriatının esasıdır. Şâri'in (Allah Teâlâ) delil olarak kabul ve itibar ettiği diğer deliller ve asıllar, sonuçta ona dayanmaktadır. İtikada ve fürûa ait meseleler, Kur'ân'da tesbit edilmiştir. Bu nedenle Kur'ân'ın yok olup kaybolması, bütün bu hususların da ortadan kalkması ve şeriatın yok olması sonucunu doğurur.

3- Allah Teâlâ, gerek namazda ve gerekse namaz dışındaki ibâdetlerimizde, Kur'ân okumamızı istemiş, bir tek harfini bile değiştirmemize izin vermemiştir.

İşte Kur'ân, bu son derece önemli konuları ihtiva ettiğinden dolayı Şâri olan Allah Teâlâ, ona çok büyük bir önem vermiş, onu yüce himâyesine almış, bu sebeple de insanların sübûtu konusunda tamamen tatmin olmaları için lafızlarını ve metnini, büyük küçük, kuvvetli zayıf mümkün olan her türlü isbat ve tesbit vasıtalarıyla zapdetmiş, böylece kıyâmete kadar gelecek olan insanların elinde bulunmasına imkân hazırlamıştır. Aynı şekilde, Kur'ân'ın mânâlarını da onun şârihi olan sünnet vasıtasıyla muhafaza buyurmuştur.

Hadislerin birbirleri ile münasebeti bakımından bir tertip söz-

konusu olmadığından sünnet, düzen bakımından Kur'ân gibi değildir. Hem sünnet mucize değildir ve Allah Teâlâ, lafızlarını okumak sûretiyle ibâdet etmemizi de bizden istememiştir. Ayrıca sünnetin hakiki mânâsını korumak şartıyla, lafızlarının benzerleriyle değiştirilmesine (ve mânâ yoluyla rivâyete) müsaade edilmiştir. Çünkü sünnetin gayesi, Kitab'ı izah etmek ve hükümlerini açıklığa kavuşturmaktır.

Böylece bu amacın gerçekleşmesinde, mânânın anlaşılması yeterlidir. Anlam bozulmadıktan sonra lafızların Rasûlullah'tan sâdır olması ile bir başkasından sâdır olması aynıdır.

Kur'ân, diğer delillerin tesbitinde, itikad esaslarının tayini ve fürûa ait temel prensiplerin ortaya konmasında bize yeterli olmaktadır. Bundan dolayı Şâri (Allah ve Rasûlü), Kur'ân'a gösterdiği ihtimamı sünnete göstermemiş; onun naklinde bir tek delili, yani sözlü rivâyeti yeterli bulmuştur. Eğer sözlü rivâyet, yazım ve tevâtür gibi bütün tesbit vasıtalarıyla bir arada bulunacak olsa bu en iyisidir.

Bütün bunların yanında, Kur'ân'ın hacmi ile görevini ona açıklamak ve izah etmek olan sünnetin hacmi arasındaki apaçık farkı da gözardı etmemek lâzımdır. Bilindiği gibi şerh, her zaman şerh edilenden daha hacimli ve daha kabarık olur. Normalde hacmi küçük olan şeyin, bütün nakil imkânlarıyla nakli daha kolaydır. Ama hacmi kabarık olan şey böyle değildir. Özellikle de ümmî bir toplum olan Arapların bu şeyi nakletmeleri sözkonusu olunca.

Bir de sünnetin, Rasûlullah (s.a.v)'ın söz, fiil ve takrirlerinden meydana geldiği gözönünde bulundurulunca bütün tesbit vasıtalarıyla zaptı güçleşmektedir. Rasûlullah (s.a.v)'ın her hâlinde, tevâtür derecesinde bir kitlenin ve yazma imkânına sahip bir grup sahâbenin, O'nunla birlikte bulunması mümkün değildir. Dolayısıyla her duyduklarını ve müşâhede ettiklerini, yanlarında bulunmayanlara veya kendilerinden sonrakilere yazılı ve sözlü tevâtür yoluyla bildirmeleri, ne mümkün ve ne de zorunludur.

Şunu da unutmayalım ki, Rasûlullah (s.a.v)'ın bir sözü ya da fiili, okuma yazma bilmeyen tek bir sahâbenin önünde vukû bulmuş ve bir daha da Hz. Peygamber (s.a.v) onu tekrarlamamış olabilir. Ama Kur'ân için durum böyle değildir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v), âyet ve sûreleri muhtelif kitlelerin huzurunda okuyordu. Bu kitlelerin içerisinde, okuma yazma bilen de bilmeyen de bulunuyordu. Yine Kur'ân âyetleri, Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından, farklı zaman ve zeminlerde hiçbir değişikliğe uğratılmadan aynı lafızla tekrar ediliyordu. İşte

bütün bunlardan dolayı Kur'ân'ın zapt ve naklinde, nakil vasıtalarının hepsi bir arada kullanılıyordu.

Sünnetin Yazımının Yasaklanması Onun Delil Olmadığı Anlamına Gelmez

Muârızımız, yukarıdaki anlattıklarımızla ikna olmayıp: *"Eğer mesele, yalnızca sünnetin yazılmasını emretmemekle kalmış olsaydı, söylediklerin iknaya yeter, şüpheleri giderebilirdi. Ne var ki mesele, bununla kalmamış, bilakis, sünnetin yazımının yasaklanmasına ve hatta daha önce yazılmış olanların yok edilmesine kadar uzanmıştır. Bu durum, Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetin sonraki nesillere nakledilmemesini istediğini gösterir. O'nun bu arzusu ise sünnetin hüccet olamayacağı neticesini doğurur. Çünkü hüccet olsaydı, nakil yollarından herhangi birisiyle nakline engel olunmazdı,"* diyecek olursa, kendisine şöyle cevap veririz:

Daha evvel izah ettiğimiz üzere, bir nassın yazılı olması, onun delil olabilmesinin şartlarından değildir. Üstelik yazı, kat'iyyet de ifade etmez. Bir anlık, yazının kat'iyyet ifade ettiğini kabul etsek bile, delilin kat'î bir yolla tesbit edilmiş olma zarûreti yoktur. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v)'in, sünnetin yazımım yasaklamış olması, onun sünnetin naklini istemediğine ve onun hüccet olamayacağına bir delil teşkil etmez. Rasûlullah (s.a.v), bu yasağın hemen ardından, daha etkili ve kuvvetli bir nakil yoluyla hadislerin rivâyet edilmesini emretmişken, nasıl olur da sözkonusu yasağın, sünnetin delil olamayacağına delil teşkil ettiği söylenebilir?

Müslim'in, **Ebû Said el-Hudrî** (r.a) tarikiyle rivâyet ettiği bir haberde, bizzat Hz. Peygamber (s.a.v), kendisine kasden yalan isnadında bulunan kimseleri, şiddetli bir azabla korkutmuştur. Bu konudaki şu rivâyetleri de hatırlayalım:

Buhârî ve **Müslim, Ebû Bekir** (r.a)'den şu hadisi nakletmişlerdir: *"Burada bulunanlar, bulunmayanlara (sözlerimi) iletsin. Zira sözümü duyan birisi, onu, kendisinden daha iyi kavrayacak birisine ulaştırmış olabilir."*(77)

İmam Ahmed'in, **Zeyd b. Sâbit** (r.a)'ten yaptığı bir rivâyette de Rasûlullah (s.a.v): *"Bizden bir hadis işitip de onu başkasına nakledinceye kadar hafızasında tutanın, Allah yüzünü ağartsın. Niçe*

(77) Buhârî, *İlim*, 9; Müslim, *Hacc*, 446; Ebû Dâvud, *Tatavvu*, 10.

kimseler vardır ki, kendilerinden daha fakih (daha anlayış sahibi) olanlara fıkıh (malzemesi olacak hadis) aktarır. Nice fıkha malzeme ve kaynak olacak ilim taşıyanlar vardır ki, kendisi fakih değildir," (78) buyurmuştur.

Tirmizî'nin, **İbn Mesud** (r.a)'dan yaptığı bir rivâyette: *"Bizden bir şey işitip de onu, duyduğu gibi başkalarına ileten kimsenin, Allah yüzünü ak etsin. Kendilerine haber iletilen nice insanlar vardır ki, onu bizzat işitenden çok daha iyi kavrarlar,"*(79) buyurulmuştur.

İmam Ahmed, Cübeyr b. Mut'im yoluyla yaptığı bir rivâyette, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu kaydetmiştir: *"Allah, sözümü işitip belleyen, sonra da onu işitmeyenlere nakleden kimsenin yüzünü ak etsin. Zira kendisine tebliğ yapılan nice kimseler, kendisine nakil yapandan daha anlayışlı ve daha kavrayışlıdır."* (80)

Buharî'nin rivâyetinde Hz. Peygamber, **Abdu'l-Kays** heyetine, birtakım tavsiyelerde bulunduktan sonra şöyle buyurmuştur: *"Bunları iyi belleyin ve (memleketinize döndüğünüz vakit) oradakilere iletin."* (81)

İmam Şâfiî ve başkalarının, **Ebû Râfi**'den yaptıkarı rivâyette Allah Rasûlü (s.a.v), şöyle buyurmuştur: *"Sizden birinizi, koltuğuna yaslanmış bir vaziyette iken kendisine benim emir ve nehiylerimden birisi geldiğinde: 'Biz anlamayız, Allah'ın Kitabı'nda ne bulduysak ancak ona tâbi oluruz,' derken bulmayayım."* (82) Benzeri rivâyetleri daha da çoğaltmak mümkündür.

Hz. Peygamber (s.a.v)'in, hadislerin ezberlenip rivâyet edilmesini emretmesi, kendisine yalan isnad edilmesine karşılık şiddetli bir ceza ile korkutması, sünnetin dinleyenler ve kendilerine tebliğ yapılanlar için ne kadar önemli olduğunu, inananlar için ne büyük faydalar içerdiğini, ayrıca onun, dinde bir hüccet ve ilâhî ahkâm için bir açıklama olduğunu apaçık göstermez mi?

Daha önce zikrettiğimiz rivâyetlerde geçtiği üzere Hz. Peygamber (s.a.v)'in, hadislerin tebliğini emrettikten sonra, *"Nice fıkha kaynaklık edecek hadis ve haber taşıyanlar vardır ki, (kendisi onlardan hüküm çıkaracak seviyede) fakih değildir. Ve yine nice fıkıh (malzemesi) taşıyanlar vardır ki, kendilerine naklettikleri, onlardan daha*

(78) İbn Mâce, *Mukaddime*, 18.
(79) Tirmizî, *İlm*, 7.
(80) Ahmed, *Müsned*, V, 39; Buhârî, *Fiten*, 8; Tirmizî, *İlm*, 7.
(81) Buhârî, *İman*, 40; *İlim*, 25; Müslim, *İman*, 24.
(82) Ebû Dâvud, *Sünnet*, 5; Tirmizî, *İlm*, 10.

anlayışlıdır" buyurması, sünnetin dinde bir hüccet ve şer'î hükümlerde kaynak olduğuna en güzel bir delildir. Rasûlullah (s.a.v)'ın bu sözü, hadisleri bizzat işiten kimselerin, onları, sonraki nesle iletmelerindeki gayenin, bu neslin hadislerin içerdiği fıkhî ve şer'î hükümleri istinbat etmelerine imkân verme anlamı taşır. Bu ise hadislerin bir hüccet ve içerdiği hükümlerin tesbit edildiği bir delil kabul etmeden mümkün değildir. Zerre kadar aklı ve imanı olan birisi bilir ki Hz. Peygamber (s.a.v), hadislerin rivâyet edilmesine dair emrini, tarihte bazı melik ve idarecilerin yaptığı gibi sırf meclislerde konuşma konusu olsun diye vermemiştir. Allah Rasûlü (s.a.v), ümmetine hiçbir fayda sağlamayacak, onları oyun ve boş işlere sevk edecek şeyleri emretmekten çok uzak ve beridir.

İmam Şâfiî'nin (r.h), **İbn Mesud** (r.a)'un hadisini değerlendirirken söyledikleri de sözümü destekler mahiyettedir. Hazret, demiştir ki: *"Hz. Peygamber (s.a.v), sözlerine kulak verilip ezberlenilerek onların başkalarına iletilmesine teşvik ettiğine göre bu, Rasûlullah'ın, ancak duyan kimseler için hüccet teşkil edecek nitelikteki şeylerin, kendisinden nakledilmesini emrettiğini gösterir. Çünkü Hz. Rasûl (s.a.v)'den, ancak yerine getirilmesi gereken bir helâl veya kaçınılması gereken bir haram ya da tatbik edilecek bir had yahut alınıp verilecek bir mal yahut din ve dünya ile ilgili bir nasihat tebliğ edilebilir. Ayrıca bu hadis, fakih olmayan ve künhüne vâkıf olmadığı halde hadisleri ezberleyen kimselerin, bu nitelikteki hadisleri nakledebileceklerini göstermektedir."* [83]

Bunun yanında özellikle Rasûlullah (s.a.v)'a yalan isnad etmenin, neden büyük bir günah olduğunu ve bunu yapanın şiddetli bir azabı hakettiğini düşünelim. Halbuki başkaları adına yalan söylemek de haram olduğu halde, böyle değerlendirilmemiştir. Eğer başkalarına yalan isnad etmekle, Hz. Peygamber (s.a.v) adına yalan söylemek aynı seviyede olsaydı, yukarıdaki tehdidin özellikle zikredilmesinin bir hikmeti olmazdı.

Rasûlullah (s.a.v)'ın kendisine yalan isnad etmeye özellikle işaret edip bu suça karşılık şiddetli bir azabı müjdelemesinin, hiç şüphesiz, ciddi bir sebebi vardır. Çünkü böyle bir durum, şeriat hükümlerinin tebdilini, helâlin haram, haramın da helâl görülmesini ortaya çıkarır. Bu da sünnetin vazgeçilmez bir hüccet ve şeriat hükümlerine kaynaklık etmesinden dolayı olmaktadır. Bu görüşlerimizin gerçekliğini görmek istiyorsan, **Buhârî** ve **Müslim**'in, **Muğire** (r.a)'den rivâyet ettikleri şu hadise bir bak: *"Benim adıma söylenen yalan,*

(83) eş-Şâfiî, *Risâle*, 402.

başkası adına söylenen yalan gibi değildir. Kim, kasden benim adıma yalan söylerse Cehennemdeki yerine hazırlansın." (84)

Sonra **İmam Müslim**'in, **Ebû Hureyre**'den (r.a) rivâyet ettiği şu hadisi düşün: *"Âhir zamanda yalancılar, deccaller çıkacak. Sizin ve babalarınızın (öncekilerin) duymadığı hadisleri size getirecekler. Onlardan sakının; sizi sapıtıp fitneye düşürmesinler."* (85)

Şimdi, Allah için söyle! Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadisleri dinde hüccet olmasaydı, O'na isnad edilen uydurma hadislere karşı, sakındırmanın ne anlamı olurdu? Niçin böyle bir durum, fitne ve sapıklığı beraberinde getirsin? Şayet hadisleri rivâyetteki maksat, Arapların ve diğer milletlerin haberlerini ve birtakım şiirleri rivâyette olduğu gibi sırf bir teselli ve eğlence olsaydı, bu noktada yalancı ile doğru söyleyenin eşit olması gerekmez miydi? Aralarında bir fark olsa bile bu, fitne ve sapıklıktan sakındıracak kadar büyük bir fark olur muydu? Elbette ki hayır. Fakat sünneti diğerleri gibi düşünmemiz imkânsızdır.

Sonuç olarak buraya kadar zikrettiklerimizin hepsi, sünnetin hüccet olduğunu apaçık ortaya koymaktadır. Bütün bunlar, akıl ve idrak sahibi olanların yanında, Hz. Peygamber (s.a.v)'in bizzat kendi açıklaması mesâbesindedir. Aynı zamanda O'nun, sünnetin nakil ve muhafazasına olan rağbetinin bir göstergesidir.

Bütün bunlar apaçık ortadayken, nasıl olur da Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetlerin korunmasına önem vermediği, yazımım nehyetmesinin de bunu gösterdiği, dolayısıyla onun dinde hüccet olamayacağı düşünülebilir ve söylenebilir? Fakat gerçekleri herkes anlayamaz ki! Allah Teâlâ'nın ilâhî ihbarı şöyledir: *"Rasûlüm! Elbet sen, (hakkı) kalbi ölülere duyuramazsın. Arkalarını dönüp giden sağırlara daveti işittiremezsin. (Gönül) gözleri kör olanları, sapıklıklarından kurtarıp hidâyete ulaştıramazsın. Sen, ancak âyetlerimize iman edip teslimiyet gösterenlere davetini ulaştırabilirsin."* (86)

Sünnetin Yazımına Getirilen Yasağın Hikmeti

Eğer muhâliflerimiz: *"Şimdiye kadar, Kur'ân'ın yazılması ve onunla birlikte sünnetin yazıya geçirilmemesine ilişkin emrin hikmetlerini beyân ettiniz. Ne var ki söyledikleriniz, sünnetin yazımını*

(84) Buhârî, *İlm*, 38; Müslim, *Zühd*, 72; Ebû Dâvud, *İlm*, 4.
(85) Müslim, *Fiten*, 84.
(86) Rûm, 52-53.

yasaklamanın da bir gerekçesi olamaz. Çünkü onun mucize olmayışı, okunmak sûretiyle ibâdet edilmeyişi, Kur'ân'ın izahı ve açıklayıcı konumunda bulunması, yazımın yasaklanmasına bir neden teşkil etmez. Bu, olsa olsa Sahâbe'nin yazıp yazmamada serbest bırakılmasını icab ettirebilir. Hem siz, sünnetin hüccet oluşuna dair delillere dayanarak, sözkonusu yasağın, onun hücciyyetini iptal etmeyeceğini ileri sürdünüz. Fakat yasaklamasının da bir nedeni olması gerekmez mi? Bunun ne olduğunu bize izah edebilir misiniz?" diyecek olurlarsa, cevâbımız şu olur:

Âlimlerimiz, bu yasağın hikmetine dair, birkaç görüş ileri sürmüşlerdir.

1- Hz. Peygamber (s.a.v), sünnetin Kur'ân'la karıştırılması endişesiyle, ashâbı bundan menetmiştir. (87) Burada şöyle bir itiraz ileri sürülebilir: *"Bu karışıklığın herhangi bir zararı yoktur. Çünkü Kur'ân da sünnet de şer'î hükümlerin kaynağıdır. Dolayısıyla bizim için önemli olan, hükümler tesbit edilirken dayandığımız delilin Rasûlullah (s.a.v)'dan sâdır olmasıdır. Bunun sünnet veya Kur'ân olması farketmez. Yeter ki bu ikisinden başka bir şey olmasın."*

Bu itiraz tutarlı değildir. Çünkü Kur'ân, pek çok bakımdan, sünnetten farklı ve ayrıdır. Herşeyden önce Kur'ân'ın tilâveti, ibâdettir. İ'câzı ile kıyâmete kadar, Hz. Peygamber'in risâletine delildir. Bu itibarla o, her ne kadar hüccet olma bakımından, sünnetle aynı gibi gözüküyorsa da kendine has farklı özelliklerinden dolayı mutlaka sünnetten ayrı değerlendirilmelidir.

Yine: *"Kur'ân'ın i'câzı, onun sünnetten farkedilmesi için yeterlidir. Ayrıca yazıyla temyizine gerek yoktur,"* şeklinde bir itiraz gelebilir. Ancak bu da tutarlı değildir. Çünkü Kur'ân'ın i'câzını, ancak Arap belâğatının zirvesinde olduğu ilk devirlerdeki söz sahibi olmuş kimseler anlayabilir. Fakat hangi asırda olursa olsun belâğatla ilişkisi olmayanlar -ki bunlar hep çoğunlukta olmuştur- onu sünnetten ayırdedemezler. Özellikle de kavlî (sözlü) sünnetin, Arabın en fasîhi ve belîği bir zâttan sâdır olduğunu ve neredeyse belâğat bakımından Kur'ân'a yakın bulunduğunu nazar-ı dikkate aldığımız vakit, bunu daha iyi anlayabiliriz. Bu nedenle sünnetle Kur'ân'ı birbirinden ayırdedebilmek, öyle herkesin anlayacağı bir iş değildir. Onu, parmakla sayılacak kadar çok az insan farkedebilir. Belâğatta ilgisi ve bilgisi olmayanlar, Kur'ân'ın i'câzını kendiliklerinden anlayamazlar. Onlar, bunu ancak Hz. Peygamber (s.a.v)'in belâğat ve fesâhat ustalarına,

(87) Bkz. Tâhir el-Cezâirî, *Tevcihü'n-Nazar*, 5.

Kur'ân'ın en kısa sûresinin bir benzerini getirme yolundaki meydan okumasını ve onların bundan âciz kaldıklarını görerek anlayabilirler.

Bu şekilde Kur'ân'ın i'câzı ortaya çıktığı vakit, onlar için **Hz. Muhammed** (s.a.v)'in peygamberliği de sabit olmuş olur. Peygamberliği sabit olan bu zâtın: *"Şu sûre veya şu âyet ya da şu kelime Kur'ân'dandır,"* diye haber verdiğinde, doğru söylediği apaçık ortaya çıkar. Hz. Peygamber (s.a.v)'in bu şekilde haber vermesi de Arabı - Acemi, beliği ve beliğ olmayanı ile bütün ümmet için Kur'ân'ın, Peygamber'in dışında bir kaynaktan geldiğini ortaya koymaya yeter.

Elbette Rasûlullah (s.a.v)'ın bizzat haber vermesi, yalnızca kendi asrındakiler için mümkündür. Bütün ümmet için böyle bir şey sözkonusu değildir. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v), Kur'ân'ı işitenlerin iyice belleyememesi ve insanlar arasında tamamen yayılmaması sebebiyle, uzun zaman sonra, onda birtakım karışıkhkların meydana gelmesinden endişeleniyordu. Özellikle de âyet, kelime veya harflerinin karıştırılması, O'nu tedirgin ediyordu. İşte bu yüzden, Kur'ân'ın yazılarak, kendisinden sâdır olan diğer sözlerden ayrılmasına şiddetle özen gösteriyordu. Bu itibarla Kur'ân, herkes tarafından güzelce öğrenilip halk arasında yayılıncaya ve diğer sözlerden tanınıp ayrılabilir hâle gelinceye ve herhangi bir ihtilâf meydana geldiğinde ya da birisinin hata etmesi hâlinde, kalabalık halk kitlelerinin, sözkonusu hata ve ihtilâfları düzeltebilecekleri bir seviyeye ulaşıncaya kadar, sadece Kur'ân'ın yazılmasını emretmiştir. Ümmetin bu konuma geldiğine kanaat getirdiği zaman, sünnetin yazılmasına müsaade buyurmuştur. Nitekim bu konuya ileride değinilecektir.

2- Rasûlullah (s.a.v), Sahâbe'nin yazdıklarına güvenerek gevşemeleri, bu nedenle de en belirgin vasıfları ve fıtrî özellikleri olan ezberleme hassalarını ihmal etmeleri sonucunda bu melekelerin giderek zayıflaması endişesiyle sünnetin yazımını yasaklamıştır. [88]

Yazmaya ve yazdığına güvenek ezberlemeyi ihmal etmenin, ilmin kaybolmasında ne derece etken olduğu herkesçe mâlumdur. Bunu, daha evvel izah etmiştik. Bundan dolayı yazım yasağı, yalnızca hafızası kuvvetli, unutkanlıktan emin olan kimselere getirilmiştir. Bunun yanında **Ebû Şah** kıssasında değinileceği gibi hafızası zayıf olanlara izin verilmiştir. Aynı şekilde, kuvvetli bir hafızaya sahip olup da çok sayıda hadis topladığı için hepsini ezberlemekte güçlük çeken **Abdullah b. Amr** (r.h) gibilerine de onları yazma müsaadesi verilmiştir.

(88) Suyûtî, *Tebrîbü'r-Râvi*, 150.

Eğer, *"Hafızanın zayıflamasına, ilmin yok olup gitmesine neden olacak kadar yazıya güvenip gevşeme, Kur'ân için de sözkonusudur. Bu takdirde niçin onun yazımı yasaklanmamıştır?"* denilecek olursa, şu cevabı veririz:

Mesele Kur'ân olunca, bu hikmetten ayrı bir durum arzeden ve Kur'ân'ın yazılmasını gerektiren birtakım başka sebepler vardır. Öyle ki bu sebepler, bahsedilen hikmete ağır basmış, ona üstün gelmiştir. Böylece Kur'ân yazıldığı zaman meydana gelebilecek (hıfzı ikinci plana itme, gevşeme gibi) zararları ortadan kaldırmıştır. Hatırlanacağı gibi bu sebepler, Kur'ân'ın i'câzı, kıraatıyla ibâdet olunması ve bunlardan başka daha önce değindiğimiz hususlardır. Böylece Kur'ân'ın yazılmasının niçin emredildiği anlaşılmış olur.

Kur'ân'ın yazımından doğabilecek olan zararların giderilmesi şu nedenlerle mümkündür. Öncelikle kıraatı ile ibâdet edilmesi şartı, mükellefin onu ezberlemesini gerektirir. Ayrıca onun i'câzı, nazmının akıcılığı, üslûbunun câzibesi gibi hususlar da yazanı ezberlemeye teşvik eder.

3- İslâm'ın ilk devirlerinde yazma bilenlerin oranı oldukça azdı. Bu da ehemmi mühimme tercih ederek, yazı bilenlerin gayretlerini Kur'ân'ın yazımına teksif etmelerini ve ondan maadasını yamakla yazmamalarını icab ettirmiştir. [88a]

Bu yüzden yazma bilenler artınca Rasûlullah (s.a.v), hadislerin yazılmasına izin vermiştir. Nitekim Efendimizin, **Abdullah b. Amr**'a söylediği ile ölüm hastalığında iken bazı şeyleri yazmaya niyetlendiğine dair rivâyetler ileride zikredilecektir.

4- Ashâb, yazma işinde zayıf ve maharet sahibi olmadıkları için sünnetin kaydında hata etmeleri endişesiyle yazmaktan menedilmişlerdir. Buna göre Hz. Peygamber (s.a.v)'in yazmamalarını istediği kimseler, güzel yazı yazamayan kimselerdi. Bu işi iyi becerenlere ise müsaade edilmiştir. Nitekim **Abdullah b. Amr** (r.a)'a bu izin verilmiştir.

Bu konuda şöyle bir itiraz karşımıza çıkabilir: *"Sünnetin yazımındaki yasağı ortaya koyan temel delil, **Ebû Said el-Hudrî**'nin rivâyetidir. Bu rivâyetten ilk anlaşılan, sünneti yazmaları yasaklanan kimselere, Kur'ân'ı yazabilecekleri yolunda izin verilmiş olduğudur. Eğer yasağın illeti, yazıda meydana gelebilecek hata endişesi ise onların Kur'ân'ı yazmalarına nasıl müsaade edilebilir? Bunun*

(88a) el-Hûlî, *Miftâhü's-Sünne*, 17.

*mâkul olduğunu ispatlayabilmek için **Ebû Said** (r.a) rivâyetinde akla gelen bu durumun tersini ispat etmek mecburiyeti vardır."*

Sünnetin Yazımına Müsaade Edilmesi

Sünnetin yazıya geçirilmeyişinden dolayı hüccet olamayacağı şeklindeki şüpheyi kökünden temizleyecek hususlardan biri de Hz. Peygamber (s.a.v)'in, sünnetin yazımına izin vermiş olmasıdır.

İbn Abdilberr, **Abdullah b. Müemmil**, **İbn Cüreyc** ve **Ata** tarikiyle, **Abdullah b. Amr**'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v)'a: *"İlmi kaydedeyim mi?"* diye sordum, bana: *"Evet, kaydet"* buyurdu. [89] **Ata**, *"İlmin kaydedilmesi nedir?"* diye sormuş, **Abdullah** da *"yazılmasıdır"* karşılığım vermiştir.

Başka bir rivâyette ise **Abdullah İbn Amr**: *"Ey Allah'ın Rasûlü! İlmin kaydedilmesi ne demektir?"* diye sormuş, Rasûlullah (s.a.v) da: *"Yazılmasıdır,"* şeklinde cevap vermiştir. [90] Aynı rivâyeti, **İbn Kuteybe**, **İbn Cüreyc** ve **Ata** tarikiyle nakletmiştir. [91]

"İlim" den murâd, özellikle hadistir. [92]

İmam Ahmed, **Abdullah b. Amr**'m (r.a) şu sözünü rivâyet etmiştir: Rasûlullah (s.a.v)'dan her duyduğum şeyi yazıyor ve ezberlemek istiyordum. Kureyş, beni bundan menetti ve: *"Sen, Rasûlullah (s.a.v)'dan her işittiğini yazıyorsun. Halbuki O da bir insandır; neşeliyken de sinirli hâlinde de konuştuğu olur,"* dediler. Ben de yazmaktan vazgeçtim. Daha sonra konuyu, Rasûlullah'a açtım, bana: *"Sen yaz! Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki ben, ancak hakkı konuşurum."*

Haberi, **İbn Abdilberr** de muhtasar olarak şu lafızlarla nakletmiştir: *"Ey Allah'ın Rasûlü! Sizden her duyduğumu yazabilir miyim?"* dedim. *"Evet, yazabilirsin"* buyurdu. *"Peki, neşeli olsanız da sinirli olsanız da yazayım mı?"* dedim, yine: *"Evet, yaz! Çünkü ben, her hâlükârda haktan başka bir şey söylemem,"* buyurdu. [93]

Denilse ki: *"**İbnü'l-Müemmil** ve **İbn Şuayb** tarikleriyle gelen haberlerle ihticacta bulunmak (delil kabul edilip hükme kaynak yap-*

(89) İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*, I, 73.
(90) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 27.
(91) İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtefi'l-Hadis*, 365.
(92) İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtefi'l-Hadis*, 365.
(93) Ebû Dâvud, *İlim*, 3; Dârimî, *Mukaddime*, 43; Ahmed, *Müsned*, II, 162, 192; İbn Abdilberr, a.g.e., I, 70-71.

mak), sahih değildir. Çünkü ***İbn Mâin, Nesâî, Dârekutnî*** *ve* ***el-Münzirî, İbnü'l-Müemmil****'in zayıf olduğunu söylemişlerdir.* ***Ebû Hâtim****'le* ***Ebû Zur'a****, onun hadiste kâvi olmadığını belirtirken* ***İbn Mâin****, hadislerinin tamamının münker olduğunu söylemiştir.* ***Ahmed b. Hanbel*** *de aynı kanaattedir.* ***İbn Adiyy****, onun rivâyet ettiği hadislerin tamamının zayıf olduğunu söylemiştir."*

İbn Şuayb, Ebû Dâvud'a: *"Amr'ın babası vasıtasıyla, dedesinden yaptığı rivâyetler, dinde hüccet olabilir mi?"* diye sorulduğun da: *"Hayır! Delil olmalarından bahsedemeyiz,"* diye cevap verdiğini söylemiştir. Yine **İbn Şuayb, Ahmed b. Hanbel**'in: *"Hadisçiler,* ***Amr****'ın babası vasıtasıyla dedesinden naklettiği hadisleri, dilediklerinde alıyor, istediklerinde terk ediyorlardı,"* dediğini haber vermiştir. Elbette bununla, **Amr b. Şuayb**'ın hadislerindeki endişelerini kaydediyor. **Abdülmelik b. Meymun** ise **Ahmed b. Hanbel**'in: *"****Amr b. Şuayb****'ın, babası kanalıyla, dedesinden yaptığı pek çok münker haber vardır. Biz, onun rivâyet ettiği hadisleri, sadece öğüt almak maksadıyla yazardık. Hükümde hüccet olmaları ise asla mümkün değildir,"* dediğini haber vermiştir. Ayrıca **Yahyâ b. Said el-Kattan** da onun rivâyet ettiği hadislerin zayıf olduğunu belirtmiştir.

Abbas ise **İbn Mâin**'in: *"Şayet babası vasıtasıyla dedesinden rivâyet ederse, bu haberi kitaptan almış demektir. Fakat* ***Said*** *ve* ***Süleyman b. Yesar*** *ya da* ***Uruc*** *kanalıyla rivâyet ederse, o zaman sikadır veya benzeri bir durumdadır,"* dediğini söylemiştir.

İbn Ebî Şeybe de: *"****İbnu'l-Medînî****'ye,* ***Amr b. Şuayb****'ın durumunu sordum, bana: '****Eyyûb*** *ve* ***İbn Cüreyc*** *kanalıyla gelen rivâyetlerin hepsi sahihtir. Ama babası kanalıyla dedesinden naklettiklerini bir kitaptan almıştır; dolayısıyla zayıftır,' karşılığını verdi"* demiştir.

Kaldı ki **İbnu'l-Müemmil** ve **Amr b. Şuayb**'ın bu tarikiyle, sadece cerh ve tâdilde gevşek davranan daha sonraki bazı âlimler ihticacta bulunmuştur. Bildiğimiz kadarıyla rivâyetin üçüncü bir isnadı da yoktur. Dolayısıyla yukarıda geçen (yazımla ilgili haber) sahih değildir. [94]

Buraya kadar zikredilenler; muhâtabımızın, hadisin râvilerinden **İbnu'l- Müemmil** ve **Amr b. Şuayb**'ın zayıf olduklarıyla ilgili iddiasına delil getirdiği rivâyetlerdir. Bunlara cevabımız şu olur:

(94) *Mecelletü'l-Menar*, yıl. 10. sayı: 765-766.

Önce **İbnu'l- Müemmil'i** ele alahm. **İbn Sa'd**, **İbnu'l-Müemmil'in** *"sika"* olduğunu söylemiştir. **İbn Huzeyme**, **İbn Hıbban** ve daha başkaları ise hadislerini sahih bulmuşlardır. **İbn Mâin** de onun iki rivâyetinde sika, birinde zayıf olduğunu söylemiştir. (95)

Görülüyor ki imamlar, onun cerh edilip edilmeyeceği konusunda ihtilâf ederek, hepsi cerhe gitmemiştir. Cerh edenlerden bir kısmı ise rivâyet ettiği hadislerinin tamamını terk etmeyip, bir kısmını kabul etmişlerdir. Hem onun yukarıdaki rivâyetini, **İbn Abdilberr** (463/1071) ve **Zehebî'nin** (745/1347), **Abdulhumeyd b. Süleyman**, **Abdullah b. el-Müsennâ** ve **Sümâme** tarikiyle, **Enes** (r.a)'den merfû olarak rivâyet ettikleri: *"İlmi, yazıyla kaydediniz."* (96) şeklindeki hadis de desteklemektedir.

İbn Mâin, **İbnu'l-Medînî**, **Nesâî** ve **Dârekutnî'nin**, az önceki hadisin râvilerinden **Abdulhumeyd'i** zayıf bulmalarının buna bir tesiri yoktur. Zira **Ebû Dâvud** ve daha başka kimseler, onun sika olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca **Enes** (r.a) yoluyla gelen rivâyeti, **Hakim et-Tirmizî'nin** yaptığı merfû bir rivayet de desteklemektedir.

İbn Şuayb'a gelince; **Zehebî** (748/1347), onun, zamanının âlimlerinden birisi olduğunu söylemiştir. (97) **İbn Mâin**, **İbn Râheveyh** ve **Sâlih b. Cezre** de onun sika olduğunu belirtmişlerdir.

el-Evzâî (157/774) de: *"**Amr b. Şuayb**'dan (bugün) daha kâmil bir Kureyşli görmedim,"* demiştir. Yine **Evzâî**: *"**Mekhul** otururken **Amr**, bana hadis rivâyet etmiştir,"* der. (97a)

İshak b. Râheveyh (238/853): *"**Amr b. Şuayb**'ın, babası kanalıyla dedesinden yaptığı rivâyetler, **Eyyûb**'un **Nâfi** vasıtasıyla **İbn Ömer**'den (r.a) yaptığı rivâyetler mesâbesindedir,"* demiştir.

Ebû Hâtim (277/890) ise: *"**Amr**'ın, babası kanalıyla dedesinden naklettiği rivâyet, **Behz b. Hâkim**'in babası aracılığı ile dedesinden naklettiği rivâyetlerden bana çok daha sevimlidir,"* der. Yine o, **Yahyâ b. Mâin'e**, **Amr b. Şuayb'ın** durumunu sorduğunda, onun kızarak: *"Ben ne diyeyim ki? İmamlar, ondan rivâyette bulunmuşlardır,"* şeklinde cevap verdiğini söylemiştir.

Abbas ve **Muâviye b. Sâlih** de **İbn Mâin'in** **Amr** hakkında *"sika"* dediğini nakletmişlerdir. **İshak el-Kevser** de (251)872) **İbn**

(95) Bkz. *el-Münzirî, el-Tergib ve't-Terhib*, IV, 286.
(96) İbn Abdilberr, a.g.e.,I, 72; Zehebî, *el-Mizan*, II, 95.
(97) Zehebî, *el-Mizan*, II, 289.
(97a) Burada ismi geçen ve hadisin yazım izniyle ilgili, Abdullah b. Amr hadisinin râvisi Amr b. Şuayb (v.120), Abdullah b. Amr'ın (r.h) torunudur.

Mâin'in: *"Amr'ın rivâyet ettiği hadis yazılır,"* dediğini rivâyet etmiştir.

Ebû Zur'a (281/894) ise: *"Amr, sika bir kimsedir. Ondan gelen münker haberlerin ekseriyeti **el-Müsennâ b. es-Sabah** ve **İbn Cüheya**'dan kaynaklanmaktadır,"* demiştir.

Yahyâ b. Said el-Kattan (198/813) da: *"Ondan sika bir râvi rivâyette bulunduğunda, haberi hüccettir,"* demiştir. (98)

İmam Ahmed (241/855)'den, **Amr**'ın rivâyet ettiği hadisle ihticacta bulunulmayacağı şeklinde nakledilen görüş şayet doğru ise onun bu konudaki bir tereddüdünden kaynaklanmıştır; kesin kanaatine dayanmamaktadır. Nitekim daha sonra bu tereddüdü kalkmış ve hüccet olduğu görüşünü belirtmiştir.

İmam Ahmed'in sözkonusu görüşünün tereddüdünden kaynaklandığına, **el-Esrem**'in şu sözü delâlet etmektedir: *"**Ahmed b. Hanbel**'e, **Amr b. Şuayb**'ın durumu sorulduğu vakit: 'Bazen hadisleriyle ihticacta bulunuyoruz. Fakat bazen de kalbimizde bir şüphe belirdiği oluyor,' demiştir."* (99)

İmam Ahmed'in bahsi geçen endişesinin kalkıp, **Amr**'ın rivâyet ettiği hadislerin hüccet olabileceğine kâil olduğuna ise **Buhârî**'nin *et-Tarih*'indeki şu sözü delâlet etmektedir: *"**Amr b. Şuayb**'ın hadisleriyle, **Ahmed b. Hanbel, Ali b. el-Medînî** (234/849), **İshak b. Râheveyh** (25/853), **Humeydî** (219/834), **Ebû Ebeyd** (224/838) ve diğer hadisçilerin delil getirdiklerini gördüm. Müslümanlardan hiç kimse, onu metruk kabul etmemiştir."* (100) Hiç şüphesiz **Buhârî**'nin nakli (diğerlerinden), daha sahih ve daha kuvvetlidir.

Abbas'ın, **Yahyâ b. Mâin**'den sözkonusu isnadın zayıf olduğu yolundaki nakli, onun önceleri bu konuda mütereddid bulunduğuna, fakat daha sonra, bu tereddüdünün kalkarak, bahsedilen isnadla ihticacta bulunulabileceğine kâil olduğuna hamledilir. Aksi takdirde bu rivâyetin, **Ebû Hâtim, el-Kevsec, Muâviye b. Sâlih** ve bizzat **Abbas**'ın kendi rivâyetine ters düşmesi sözkonusudur. Ayrıca **Buhârî**'nin şu sözüyle de çelişki arzetmektedir. **Alî, Yahyâ b. Mâin, Ebû Hayseme** ve ilim ehlinden bazı meşâyıh biraraya geldiler ve **Amr b. Şuayb**'ın hadisleri konusunda müzâkerede bulundular. Bunun sonunda, hadislerinin hüccet olduğu kanaatine vardılar. (101)

(98) Zehebî, a.g.e., II, 289-291.
(99) Zehebî, a.g.e., aynı yer.
(100) Bkz. Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, IV, 67; Zehebî, a.g.e., II, 290.
(101) Sehâvî, a.g.e., IV, 68.

Buhârî'nin naklinin, **Abbas**'ın naklinden daha kuvvetli olduğunda şüphe yoktur.

İbn Ebî Şeybe'nin, **İbnu'l-Medinî**'den yaptığı nakil de aynı şekilde değerlendirilmelidir.

Ebû Dâvud'dan yapılan, onun zayıf olduğu yolundaki rivâyet de bizzat **Ebû Dâvud**'un kendi tutumuyla çelişki arzetmektedir. Çünkü o, **Habib b. Muallîm**'in, **Amr b. Şuayb**'ın bu tarikle naklettiği şu hadise yer vermiştir: Hz. Peygamber (s.a.v) buyurdu ki: *"Cuma'da üç sınıf insan bulunur: Duâ eden, boş işle uğraşan ve sükût eden."* (102) Özetle söyleyecek olursak; onun mecruh olduğu yolundaki azınlık görüşü ile sika olduğu şeklindeki kuvvetli ve cumhura ait olan görüş çelişmektedir. İşin ilginç tarafı ise itiraz sahiplerinin bu noktaya hiç temas etmemeleridir. Sanki onlar, hakkında pek çok imamın *"sika"* dediği birisinin, mecruh olduğu iddia edilirken, hiç kimsenin bunu tetkik etmeyeceğinden emin olmuşa benziyorlar. Diğer bir konu da buradaki tereddüd veya cerh, iki sebepten kaynaklanmaktadır.

Birincisi: Bazı âlimler, hadisin mürsel bir tarikle geldiğini zannederek, onunla ihticacta bulunmamış veya tevakkuf etmişlerdir. Meselâ, **İbn Adiyy**: *"**Amr b. Şuayb**'ın kendisi sikadır. Fakat babası vasıtasıyla dedesinden rivâyet ettiği vakit, haberi mürsel olmaktadır,"* demiştir.

Zehebî (748/1347) de onun, dedesi **Muhammed b. Abdullah b. Amr** ile görüşmediğine işaret etmiştir. (103)

İbn Hıbban (354/965) ise: *"**Amr b. Şuayb** hakkında doğru olan, onun sika râvilerden olduğudur. Çünkü adaleti tesbit edilmiştir. Babası kanalıyla dedesinden yaptığı münker haberlerin hükmü ise sika râvilerin maktu' ve mürsel rivâyetlerinin hükmü gibidir. Böyle bir durumda, maktu' ve mürsel olan rivâyetleri terk edilir. Sahih olan haberleriyle ihticacta bulunulur,"* demiştir. (104)

İkincisi: **Amr b. Şuayb**'ın bu tarikle yapmış olduğu rivâyetler, ya bir sahifeden *"vicâde"* (105) yoluyla ya da sema' (işitme) tarikiyle

(102) Zehebî, *el-Mizan*, II, 289; Ebû Dâvud, *Salat*, had. no: 113. Buradaki lafızlar, *el-Mizan*'dakinden farklıdır. Ebû Dâvud aynı tarikle "Diyetü'z-Zimmî" babında da bu hadise yer vermiştir.

(103) Zehebî, *Mizan*, II, 389-290.

(104) Zehebî, a.g.e., II, 291.

(105) Vicâde, bir hadis âliminin tanıdığı ve itimad ettiği hattıyla yazılmış bir hadis bulmasına denir. Bir kimsenin meşhur müelliflerin mâruf kitablarından bazı hadisleri bulup alması da vicâdettir. Bkz. Suphi Sâlih, *Ulûmu'l-Hadis*, 5. fasıl. (müt.)

yapılmış rivâyetlerdir. Söz (sema') yoluyla yapılan rivâyetlerin aksine, sahifelerden yapılan rivâyetlerde yanlış yazılma ihtimali olduğundan, onlara itimad etmek sahih değildir. Nitekim **Muğire**: *"**Abdullah b. Amr**'ın sahifesine sahip olmam beni, iki hurma tanesine veya iki kuruşa sahip olmak kadar sevindirmez,"* demiştir. (106)

Kanaatimize göre bu iki ihtimal de tutarsızdır. Birincisini ele alalım: Bunun için **Zehebî** (748/1347) demiştir ki: *"Bu, bir şey ifade etmez. Çünkü **Şuayb**'ın, (**Amr**'ın babası) **Abdullah**'ı (r.a) işittiği bilinmektedir. Zaten kendisini yetiştiren de odur. Hatta **Muhammed**'in, babası **Abdullah**'ın sağlığında vefat ettiği, **Şuayb**'ın bakımını ise dedesi **Abdullah**'ın (r.a) üstlendiği söylenmektedir. Bu nedenle, isnadda, önce 'an ebihî (babasından)' sonrada 'an ceddihî (dedesinden)' denildiği vakit, burada **Şuayb**'ın dedesi **Abdullah b. Amr** (r.h) kasdedilmektedir."* (107)

Ali b. el-Medînî (234/849), **Şuayb b. Muhammed**'in, **Abdullah b. Amr**'ı (r.a) işittiğini söylerken **Zehebî**, buradaki **Şuayb**'ın, **Abdullah**'ın torunu olduğunu hatırlatır. (108)

Hafız el-Irâkî (806/1403), **Şuayb**'ın, **Abdullah b. Amr**'ı işittiğinin sahih olduğunu söyler ve bunu, **Buhârî**'nin *et-Tarih*'inde **Dârekutnî** ve **Beyhakî**'nin *es-Sünen*'de sahih bir isnadla rivâyet ettiklerine işaret eder. Ayrıca **İmam Ahmed** de bunu rivâyet edenler arasındadır. (109)

Bu konuda **İbnü's-Salah** (577/1181) da şöyle der: *"Hadisçilerin çoğunluğu, buradaki 'ced' ifadesini **Şuayb**'ın babası olan **Abdullah b. Amr**'ın oğlu **Muhammed**'e değil de **Abdullah**'a (r.a) hamlederek hadisleriyle ihticacta bulunmuşlar, 'ced' kelimesinden bunu anlamışlardır."* (110)

İkinci ihtimal hususunda da **ez-Zehebî**, şöyle diyor: *"**Amr b. Şuayb**'ın hadislerinin 'vicâde' yoluyla veya bir kısmının sema' (işitme), bir diğer kısmının da vicâdeyle olduğu, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Biz, onun hadislerinin sıhhatin en üst derecesinde olduğunu iddia etmiyoruz. Bilakis, onların hasen kısmına girdiğini söylüyoruz."* (111)

(106) Zehebî, a.g.e., Aynı yer.
(107) Zehebî, a.g.e., II, 289-290.
(108) Zehebî, aynı yer.
(109) Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, IV, 68-69.
(110) Sehâvî, a.g.e., aynı yer.
(111) Zehebî, a.g.e., II, 291.

Burada şunu hatırlatalım: **Amr b. Şuayb**'ın rivâyetlerinin, sözlü değil de sahifeden yapıldığını kabul etsek bile her ikisi de sika olan **Amr** ve babası **Şuayb**'ın, sahifedeki yazının bizzat **Abdullah b. Amr**'a ait olup olmadığını, metinlerde herhangi bir hata meydana gelip gelmediğini tetkik etmeden rivâyet etmiş olmaları, kanaatimize göre uzak bir ihtimaldir.

Kuşkusuz sika âlimlerin büyük bir ekseriyeti, sahifedeki rivâyetlerin sahih olduğunu ve onlarla ihticacta bulunulabileceğini söylemişlerdir.

Ahmed b. Sâlih, **Abdullah**'ın (r.a) ailesinin, sahifenin ona ait olduğunda ittifak ettiklerini söylemiştir. (112)

İbnu'l-Kayyım (751/1350), demiştir ki: *"**Abdullah b. Amr**'dan (r.h) gelen sahih rivâyetlere göre o, hadisleri yazardı. Yazdıkları arasında bir de 'es-Sahifetu's-Sâdıkâ' ismi verilen bir sahife vardı. Bu sahife, en sahih hadisleri içermektedir. Bazı hadisçiler onu, isnad yönünden **Eyyûb**'un, **Nâfi** yoluyla **İbn Ömer**'den yaptığı rivâyetler seviyesinde kabul etmektedirler. Dört büyük imam ve daha başkaları onunla ihticacta bulunmuşlardır."*

Bundan başka **İbnu'l-Kayyım**, **Amr b. Şuayb**'ın babası vasıtasıyla dedesinden naklen yaptığı rivâyetlerle, bütün fetva ehli imamların ihticacta bulunduğunu, bu konuda sadece fıkıh ve fetva işinde yeterince derinleşmemiş **Ebû Hâtim el-Büstî**, **İbn Hazm** ve benzeri kimselerin ileri geri konuştuğunu kaydetmiştir. (113)

Burada şöyle diyebilirsin: *"Bizim delil getirdiğimiz hadis, o sahifede bulunan bir hadis değildir. Bilakis o, çok sayıda hadisi içeren bu sahifenin yazılmasına izin verildiğini ifade eden bir başka hadistir. Bu hadisin, sözkonusu sahifenin rivâyet edildiği isnadla rivâyet edilmiş olması, bu hadisin de sahifedeki hadislerden olmasını gerektirmez."*

Bahsedilen isnadla, yalnızca cerh ve ta'dil konusunda gevşek davranan bazı müteahhir âlimlerin ihticacta bulunduğu iddiası asılsızdır. Nitekim **Buhârî**, **İbnu's-Salah** ve **İbnu'l-Kayyım**'ın daha evvel naklettiğimiz sözleri de bunu göstermektedir. Buna bir diğer delil de **Ahmed b. Saîd ed-Dârîmî**'nin (255/868): *"Ashâbımız, **Amr b. Şuayb**'ın hadisiyle ihticacta bulunmuştur."* (114) şeklindeki sözüyle, **el-Münzirî**'nin (656/1258): *"Cumhur, onun sika olduğu, babası va-*

(112) İbnu'l-Kayyım, *İlâmu'l-Muvakkiîn*, I, 116-317.
(113) İbnu'l-Kayyım, *Zâdü'l-Meâd, Şerhu'l-Mevâhib*'in kenarında, IV, 352-353.
(114) Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, IV, 68.

sıtasıyla dedesinden naklen yaptığı rivâyetlerde de ihticacta bulunulacağı görüşündedir," sözüdür. [115]

Yazmayla ilgili hadisin bir üçüncü isnadının olmadığı iddiası da şekilde asılsızdır. **Ebû Dâvud** ve **İmam Ahmed**, **Yahyâ b. Said** kanalıyla, **Abdullah b. Amr**'ın (r.h) şöyle dediği nakledilmiştir: *"Konuyu Rasûlullah'a açtım. Parmağı ile ağzını işaret ederek: 'Yaz, nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki; buradan haktan başkası çıkmaz,' buyurdu."* [116] Bu rivâyetlerin isnadı, son derece sahihtir.

Aynı şekilde yukarıdaki hadisi, **Beyhakî** *el-Medhal* ve **Dârimî** *es-Sünen*'de rivâyet etmişlerdir. [117]

es-Saâtî, *el-Fethu'r-Rabbânî*'de şunları kaydetmiştir: *"Bu hadisi, **Hâkim** de rivâyet etmiş ve: 'İsnadı sahih, hasen bir hadistir. Hadislerin yazımı konusunda asıl olan bir haberdir. **Buhârî** ve **Müslim**, eserlerinde, bu hadise yer vermemişlerdir. Ancak onlar, hadisin râvileri arasında, Şam âlimlerinden **Abdülvâhid b. Kays** ve hadis imamlarından, oğlu **Ömer b. Abdulvâhid ed-Dimeşkî** dışında bütün râvileriyle ihticacta bulunmuşlardır' demiş, **Zehebî** de bunu te'kid etmiştir."* [118]

Bütün bunları daha da kuvvetlendiren, **İmam Ahmed**, **Buhârî** ve **Tirmîzî**'nin, **Vehb b. Münebbih**'in kardeşi **Hemmam**'dan rivâyet ettikleri şu haberdir: **Hemmâm**, demiştir ki: *"**Ebû Hureyre**'nin (r.a): 'Rasûlullah (s.a.v)'ın ashâbı içerisinde, benden daha fazla hadise sahip olan yoktur. Ancak **Abdullah b. Amr**, bu konuda benden ilerideydi. Çünkü o, hadisleri yazıyordu, ben ise yazmıyordum,' [119] dediğini işittim."* Bunu, **Abdurrezzak** da *Musannef*inde kaydetmiştir. [120]

Bedruddîn el-Aynî (855/1451) ise şöyle demektedir: *"Sahâbe'nin en faziletlilerinden olan **Abdullah b. Amr**, Rasûlullah (s.a.v)'tan duyduklarını yazıyordu. Şayet yazmak câiz olmasaydı, asla bunu yapmazdı. Sahâbe'nin fiili hüccettir dediğimizde, münâkaşaya yer yoktur. Aksi takdirde Rasûlullah (s.a.v)'ın onun fiilini takrir etmesi, yazımın cevâzına delil olmaktadır. **Ebû Hureyre**'nin bu hadisini **Tirmizî**, Kitâbu'l-İlim ve Kitâbu'l-Menâkıb' da zikretmiş ve: 'hasen un-sahîhûn' demiştir. **İmam Nesâî** de bu hadisi*

(115) Münzirî, *et-Terğıb ve't Terhib*, IV, 289.
(116) Ebû Dâvud, *Sünen, İlim*, 3.
(117) Dârimî, *Mukaddime*, 43; Ahmed, *Müsned*, II, 162; Beyhakî, *el-Medhal*, had. no: 555.
(118) *el-Fethu'r-Rabbânî*, I, 172-173.
(119) Buhârî, *İlim*, 12; Tirmizî, İlim, 12; Ahmed, II, 249.
(120) Abdurrezzak, *Musannef*, XI, 259.

Kitâbu'l-İlim'de rivâyet etmiştir." (121)

Rasûlullah (s.a.v), **Abdullah b. Amr**'a hadislerin yazılması için izin vermiştir. İzinle ilgili haberi, **İmam Ahmed** ve **Beyhakî**, **Amr b. Şuayb** yoluyla, **Mücâhid** ve **Muğire b. Hâkim**'den naklen rivâyet etmişlerdir. Râviler demişlerdir ki:

Ebû Hureyre'yi şöyle derken işittik: *"Rasûlullah (s.a.v)'ın hadislerini, **Abdullah b. Amr**'ın dışında, benden daha iyi bilen kimse yoktur. **Abdullah**, hadisleri hem yazar, hem de ezberlerdi. Ben ise yazmaz, sadece ezberlerdim. **Abdullah**, yazım için Rasûlullah (s.a.v)'tan izin istedi, Efendimiz de kendisine izin verdi."* (122)

İbn Hacer (852/1448), bu rivâyetin isnadının *"hasen"* olduğunu, bundan başka bir isnadını da **Ukaylî**'nin (322/934), **Abdurrahman b. Süleyman**'ın terceme-i hâlinde zikrettiğini kaydetmiştir. (123) Haberi, aynı isnadla **ed-Dârimî** de (265/868) *en-Nakz* adlı eserinde rivâyet etmiştir. (124)

Buhârî ve **Müslim** de **Ebû Hureyre**'nin şu rivâyetine yer vermişlerdir: Allah Teâlâ, Mekke'nin fethini nasib ettiği vakit Hz. Peygamber (s.a.v), cemaatın içinde ayağa kalkarak şöyle buyurdu: *"Allah Teâlâ, Mekke'de savaş çıkmasına mâni olarak fil ordusunu oradan uzak tutmuştur. Fakat Rasûlü'yle mü'minleri, orayı fethe muvaffak kılmıştır. Mekke, benden önce hiç kimseye (savaş için) helâl kılınmadı. Bana ise yalnızca gündüzün birkaç saatinde helâl kılındı. Benden sonra da yine hiç kimseye helâl olmayacaktır. Böylece Mekke'de av hayvanı ürkütülemez, ot ve benzeri bitkiler koparılamaz, ortadan kaybolan eşyayı almak helâl olmaz. Ancak sahibini bulmak ve ilân etmek için alınabilir. Kimin bir yakını öldürülecek olursa, iki şeyden birini tercih edebilir: Ya kendisine verilen fidyeyi kabullenir ya da katilin öldürülmesini isteyebilir."*

Rasûlullah (s.a.v)'ın bu sözleri üzerine, **Hz. Abbas**: *"Ya Rasûlallah! İzhir otu var. Biz, onu (koku vermesi için) evlerimizde ve kabirlerimizde kullanıyoruz. Ona ne dersiniz?"* diye sordu. Rasûlullah (s.a.v): *"İzhir otu müstesna, onu koparabilirsiniz,"* karşılığını verdi. Bu arada Yemenli bir zât olan **Ebû Şah** ayağa kalkarak: *"Ey Allah'ın Rasûlü! (Bu hutbeyi) benim için yazdırır mısınız?'* dedi. Hz. Peygamber (s.a.v) de: *"Onu **Ebû Şah** için yazınız!"* buyurdu. (125)

(121) Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, II, 168-169.
(122) Ahmed, *Müsned*, II, 403; Beyhakî, *el-Medhal*, had. no: 751.
(123) İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 148-149.
(124) Dârimî, *en-Nakz*, 131.
(125) Buhârî, *İlm*, 39; Müslim, *Hacc*, 445; Ebû Dâvud, *Menâsik*, 89; Tirmizî, *İlm*, 12.

Buhârî ve **Müslim**, **Ebû Hureyre** (r.a) yoluyla gelen ve hutbenin îrad sebebini de içeren haberde şunu nakletmişlerdir: *"Huzaâ kabilesi, Mekke'nin fethedildiği sene, kendilerinden öldürdükleri bir adama karşılık olarak Benî Leys kabilesinden bir adamı öldürmüşlerdi. Durum, Rasûlullah (s.a.v)'a haber verildi. O da biniti üzerinde geldi ve bu hutbeyi îrad etti."* [126]

Beyhakî, **Ebû Hureyre** (r.a) yoluyla gelen şu rivâyete yer vermiştir: *"Ensar'dan bir zât, Rasûlullah (s.a.v)'a geldi ve: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Hadislerinizi dinliyorum, fakat ezberleyemiyorum,' diye dert yandı. Rasûlullah (s.a.v) da (eline işaret ederek) elinden faydalan yani yaz,"* karşılığını verdi.

Haberi, **Tîrmîzî** de rivâyet etmiş ve onun sahih olduğunu söylemiştir. [127] Ancak bazıları, onun: *"İsnadı o kadar sağlam bir hadis değildir. Çünkü **Buhârî**, isnadındaki **Halil b. Mürre**'nin 'münkeru'l hadis' olduğunu söylemiştir,"* dediğini kaydetmiştir. [128]

İmam Ahmed, **Buhârî** ve **Müslim**, -lafız **Müslîm**'e aittir- **Yezid b. Şerik et-Teymî**'nin şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: *"**Ali b. Ebû Tâlib**, bize bir hutbe verdi ve şunları söyledi: Her kim, yanımızda, Allah'ın Kitabı ile şu kılıcımın kınında asılı olan sahifeden başka (yazılı) bir şey olduğunu iddia ederse o, yalancının biridir. Bu sahifede (zekâta tâbi) develerin yaşları ile yaralamalara ait bazı hükümler yer almaktadır. Bir de Rasûlullah (s.a.v)'ın, 'Medine'nin Ayr ile Sevr (dağları) arası haremdir. Kim, orada bir bid'at işler veya bid'atçıyı barındırırsa, Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun. Allah, kıyâmet gününde bu kimsenin hiçbir tevbesini ve fidyesini kabul etmeyecektir. Yaptığı hayırlar da işe yaramayacaktır. Bütün mü'minlerin zimmeti eşittir. Kim, bir müslümana hıyânetlik ederse Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun. Her kim de babasından başkasının oğlu olduğunu iddia eder veya bir köle sahibinden başkasına intisâb ederse Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların lâneti onun üzerine olsun. Allah, kıyâmet günü, o kimsenin hiçbir ibâdetini ve kurtuluş fidyesini kabul etmeyecektir,' buyruğu vardır."* [129]

İmam Buhârî ve **Ahmed**, **Ebû Cuhayfe**'nin şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: **Hz. Ali**'ye: *"Yanında herhangi bir kitap var mı?"* diye sordum. Bana: *"Hayır, ancak Allah'ın Kitabı, O'nun mü'min in-*

(126) Buhârî, *İlm*, 39.
(127) Tirmizî, *İlm*, 12; Beyhakî, *Medhal*, 764.
(128) İbnu'd-Deyba', *Teysiru'l-Vusûl*, III, 176. Ayrıca bkz. Beyhakî *Medhal*, 765.
(129) Buhârî, *İ'tisam*, 5-6; *Ferâiz*, 21; Müslim, *Hacc*, 467; Ahmed, IV, 187, 238.

sana verdiği anlayış ve bir de şu sahifedekiler var," cevabını verdi. *"O sahifede neler var ki?"* diye sordum. **Hz. Ali** (r.a): *"Onda; diyet, esirlerin serbest bırakılması ve bir kâfire karşılık müslümanın öldürülemeyeceğine dair hükümler var,"* dedi. (130)

Müslim de **Ebu't-Tufeyl**'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: **Hz. Ali**'ye: *"Rasûlullah (s.a.v) özel bir şey vererek size herhangi bir ayrıcalık tanıdı mı?"* diye soruldu. O da: *"Kılıcımın kınında asılı duran şu sahifeden başka, insanların haberdar olmadığı bir şeyi vermek sûretiyle, Rasûlullah (s.a.v) bize ayrıcalık tanımamıştır,"* dedi. Daha sonra da sahifeyi çıkardı. Orada şunlar yazılıydı: *"Allah'tan başkası adına kurban kesene, Allah lânet etsin. Yerin alâmetlerini çalana (sınırları değiştirene), Allah lânet etsin. Babasına lânet okuyana, Allah lânet etsin. Bir bid'atçıyı barındırana (ve ona destek olana), Allah lânet etsin."* (131)

İmam Nesâî, **Kays b. Ubad**'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: **Eşter** ile birlikte **Hz. Ali**'ye gittik ve: *"Rasûlullah (s.a.v)'ın diğer insanların dışında, yalnızca sana verdiği bir şey oldu mu?"* diye sorduk, o da: *"Hayır, yalnızca şu yazdıklarım müstesnâ,"* dedi ve kılıcının kınından bir sahife çıkardı. İçinde şunlar yazılıydı: *"Mü'minlerin kanları eşittir. Onlar, kendi dışındakilere karşı tek vücuddurlar. İçlerinden sıradan birinin dahi zimmet verme hakkı vardır. Haberiniz olsun ki, bir kâfire karşılık bir mü'min öldürülmez. Kendisine eman verilmiş kimse de öldürülmez. Kim bir bid'at ortaya çıkarırsa, vebali boynudadır. Kim de bir bid'atçıyı barındırır (ve desteklerse) Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti onun üzerine olsun."* (132)

İmam Ahmed de *"hasen"* bir isnadla, **Târık b. Şihab**'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: **Hz. Ali**'yi minberde gördüm, şöyle diyordu: *"Allah'a yemin ederim ki, yanımızda Allah'ın Kitabı ve bir de şu sahifede olanlardan başka, size okuyabileceğimiz bir kitap yoktur. Bunu Rasûlullah (s.a.v)'tan aldım. İçerisinde, zekâtla ilgili hükümler var."*

Haberi, **İbn Hacer** de nakletmiş ve şöyle demiştir: *"Bu rivâyetlerin arasını birleştirmek mümkündür. Şöyle ki: Sahife bir tanedir ve rivâyet edilenlerin hepsi de bu sahifede yazılıdır. Ancak her*

(130) İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 146. İbn Hacer, Ebû Cuheyfe'nin bunu sormasına, Şia'nın, Ehl-i Beytin yanında, özellikle de Hz. Ali'de, Hz. Peygamber'in başkalarından gizlice, onlara verdiği bir vahyin bulunduğu düşüncesinin sebep olduğunu söylemiştir.

(131) Müslim, *Edâhî*, 45; Nesâî, *Tahâret*, 105.

(132) Ebû Dâvud, *Diyât*, 11; Nesâî, *Kasame*, 9.

râvi ne kadarını ezberleyebilmişse, onu rivâyet etmiştir. Doğrusunu Allah bilir. ***Katâde****, bu hadisi,* ***Hz. Ali****'den* ***Ebû Hasan*** *yoluyla gelen bir isnadla rivâyet etmiş ve bizim işaret ettiğimiz noktayı açıklamıştır. Aynı zamanda* ***Hz. Ali****'ye bu sorunun niçin sorulduğu konusunda da açıklık getirmiştir. Rivâyeti,* ***İmam Ahmed*** *Müsned'inde,* ***Beyhakî*** *Delâilü'n-Nübüvve'sinde,* ***Ebû Hasan*** *yoluyla nakletmişlerdir. (Rivâyetin öncesi şöyledir):* ***Hz. Ali*** *(r.a), birtakım işleri emrederdi. Kendisine: 'Biz onu yapmıştık,' denildiğinde: 'Allah ve Rasûlü doğru söylemiştir,' derdi. Bir gün* ***Eşter****: 'Bu söylediğin husus, Rasûlullah'ın, diğer insanların dışında, yalnızca sana verdiği bir şey mi?' diye sormuştur."* (133)

İbn Abdilberr, Ebû Cafer Muhammed b. Ali'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Hz. Peygamber'in kabzasında bir sahife bulundu, içerisinde şunlar yazılıydı: Bir âmâyı düzgün yolundan sapıtan ve tehlikeye sevkeden, sınırları değiştiren, kendisini efendisinden başkasına nisbet eden ve kendisine iyilikte bulunanın iyiliğini inkâr eden mel'undur. "* (134)

Ebû Dâvud, Ebû Said el-Hudrî'den şöyle rivâyet etmiştir: *"Biz, teşehhüd ve Kur'ân'dan başkasını yazmazdık."* (135) Bilindiği gibi teşehhüd, Kur'ân değildir; sünnetle tesbit edilmiş bir duâdır. Onun yazıldığını ise sünnetin yazılmasımn yasaklanmasına dair rivâyetin sahibi olan **Ebû Said el-Hudri** (r.a) haber vermektedir. Demek ki, mutlak ve genel mânâda bir nehiy sözkonusu değildir.

er-Râmehürmizî, Râfi b. Hudeyc'in şöyle dediğini nakleder: *"Hz. Peygamber (s.a.v)'e gelip: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Sizden bazı şeyler işitiyoruz, onları yazabilir miyiz?' dedim. 'Bir mahzuru yok, yazabilirsiniz!' karşılığını verdi."* (136)

Deylemî, Hz. Ali (r.a)'nin merfû olarak naklettiği şu haberi rivâyet etmiştir: *"Hadisi yazdığınız zaman, isnadıyla birlikte yazınız."* (137)

İmam Buhârî, üç tarikten, birbirine yakın lafızlarla, **ez-Zührî**'nin, **Abdullah b. Utbe**'den, onun da **İbn Abbas**'tan rivâyet ettiği şu haberi kaydetmiştir: **İbn Abbas** (r.h), demiştir ki: *"Rasûlullah (s.a.v) vefat anındaydı. O sırada evde birtakım kimseler vardı.* ***Ömer b. Hattab*** *da aralarındaydı. Rasûlullah (s.a.v): 'Geti-*

(133) İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 146-150.
(134) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, I, 71.
(135) Ebû Dâvud, *Sünen*, III, 319.
(136) Suyûtî, *Tedribü'r-Râvî*, 150.
(137) Suyûtî, a.g.e., 150.

rin, size bir şeyler yazdırayım; (ona tâbi olup) daha sonra asla sapıtmayasınız,' dedi. ***Hz. Ömer****: 'Rasûlullah (s.a.v)'ın ağrıları çoğaldı; aklını başından aldı. Yanımızda Kur'ân var. Bize Allah'ın Kitabı yeter,' diyerek müdahale etti. Bunun üzerine evdekiler anlaşmazlığa düşerek münakaşaya başladılar. Bir kısmı: 'Getirin, Allah Rasûlü (s.a.v) ne yazdırmak istiyorsa yazdırsın, daha sonra sapıtmayalım' diyor, bir kısmı da* ***Hz. Ömer****'in görüşünü tekrarlıyorlardı.*(138) *Rasûlullah (s.a.v), huzurunda gürültü ve münakaşayı çoğalttıklarını görünce onlara: 'Yanımdan çıkın, beni yalnız bırakın,'* (139) *buyurdu."*

Abdullah, demiştir ki: **İbn Abbas**, şöyle derdi: *"En büyük musibet, ihtilâf ve gürültüleri nedeniyle Rasûlullah'ın arzu ettiği şeyi yazdırmasına engel olan şeydir."* Bu rivâyetlerin birisinde, **Hz. Ömer**'in ve başkasının ismi açıkça söylenmemiştir. Haberi, **İmam Ahmed**, **Müslîm**, **İsmâilî** ve **İbn Sa'd** da rivâyet etmişlerdir. **İmam Ahmed**'in rivâyetinde, yazmakla görevlendirilen zâtın, **Hz. Ali** (r.a) olduğu kaydedilmektedir. (140)

Buhârî ve **Müslim**, **Said b. Cübeyr**'in şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir. (Lafız, **Buhârî**'nindir): *"Perşembe günü nedir bilir misiniz? O gün Rasûlullah (s.a.v)'ın acıları şiddetlenmişti. Bir ara: 'Bana kağıt kalem getirin, size daha sonra ebediyyen sapıtmamanız için bir şeyler yazdırayım,' buyurdu. Bunun üzerine orada bulunanlar, anlaşmazlığa düştüler. Halbuki bir peygamberin yanında bu tür davranışlar hiç uygun düşmüyordu. Aralarında: 'Rasûlullah'a ne oluyor? (Hastalığın etkisiyle) ne dediğinin farkında değil mi yoksa?' diyerek durumunu anlamaya çalışıyorlardı. Yanına vardıklarında, onlara: 'Beni yalnız bırakın. Benim bu hâlim, sizin arzu ettiğinizden daha hayırlıdır. Size üç şeyi tavsiye ediyorum...' dedi."* (141)

İbn Hacer (852/1448), **Buhârî**'nin hadisini değerlendirirken şu açıklamayı yapmıştır: *"****Buhârî****, ilk olarak* ***Hz. Ali****'nin, Hz. Peygamber (s.a.v)'den yazdığına dair rivâyete yer vermiştir. Bunda,* ***Hz. Ali****'nin Rasûlullah'ın vefatından sonra yazması ve yazımla ilgili nehyin kendisine ulaşmama ihtimali vardır.* ***Buhârî****, ikinci olarak* ***Ebû Hureyre*** *hadisini zikretmiştir. Bu hadis, yazımın yasaklanmasından sonradır. Dolayısıyla onu neshetmiş olur. Üçüncü olarak,* ***Abdullah b. Amr*** *hadisini zikretmiştir. Ben, bu rivâyetin bazı tariklerinde, Hz. Peygamber (s.a.v)'in* ***Abdullah b. Amr****'a yazma izni ver-*

(138) Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 149-150 (Hz. Ömer'in sözü ve müdahalesi hakkında ulemânın görüşleri)

(139) Buhârî, *Cihad*, 176; *İlm*, 49; *İ'tisam*, 26; Müslim, *Vasiyyet*, 20.

(140) Ahmed, *Müsned*, I, 222, 324.

(141) Buhârî, *İlm*, 49, *Merdâ*, 17; Müslim, *Vasiyyet*, 20.

*diğini ifade eden sözler bulunduğunu açıklamıştım. Binâenaleyh bu haber, yazımın cevâzı hakkında, **Ebû Şah**'la ilgili rivâyetten daha kuvvetlidir.*

*Çünkü oradaki yazım emrinin, âmâ yahut okuma yazma bilmeyen bir kimseye ait olma ihtimali vardır. **Buhârî**, son olarak da **İbn Abbas** rivâyetine yer vermiştir. Bu rivâyet, ümmetin ihtilâftan kurtulmaları için Rasûlullah (s.a.v)'ın onlara bazı şeyler yazdırmaya dair arzusunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in sadece hak olan bir şeye ilgi duyup ihtimam göstereceği âşikârdır."* [142]

Rasûlullah (s.a.v)'ın, diyet, miras ve daha pek çok konuda mektuplar yazdırdığı bilinmektedir. Nitekim **Amr b. Hazm**'ı Necran'a, **Muaz b. Cebel**'i de Yemen'e gönderirken yazılı metin kullanmıştır. Eğer konuyu uzatma ve okuyucuyu sıkma endişesi olmasaydı, bütün bu rivâyetlerin sahih kaynaklarını da zikrederdim. Daha geniş bilgi edinmek istersen, şu kaynaklara bakabilirsin. [143]

Sünnetin Yazımına İzin Veren Hadislerle, Yasaklayan Hadislerin Telifi

Eğer: *"Sünnetin yazımını yasaklayan rivâyetler, buna izin verenlerle çelişki arzetmektedir. Bunların aralarını telif etmek nasıl mümkün olacaktır? Bu konuda kitap yazanların bazılarının dediği gibi* [144] *yasaklayan rivâyetlerin, izin verenleri neshetmiş olması mümkün değil mi?"* diye sorulacak olursa, birinci suâle cevap olarak derim ki: Bu iki konudaki hadislerin aralarının telif edilmesi hususunda, âlimler birkaç görüş ileri sürmüşlerdir:

1- Hadislerin yazımının yasaklanması, Kur'ân'a hariçten birtakım şeylerin karıştırılması endişesinden dolayı yalnızca Kur'ân'ın nâzil olduğu döneme hastır. Bu konudaki izin ise daha sonraki dönemlere aittir. [145]

2- Yasaklama, yalnızca Kur'ân ve hadis metinlerinin aynı sahifeye yazılmasına aittir. Zira Sahâbe, âyetlerin tefsiriyle ilgili Hz. Peygamber (s.a.v)'den işittiklerini âyetlerin kenarına yazıyorlardı.

(142) İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 150.
(143) İbn Sa'd, *Tabakat*, II; *Cemheretü Resâili'l-Arab*, I; *Kitâbu'l-Emvâl*, 27, 125, 358; Ebû Yusuf, *Kitâbu'l-Haraç*, 85; el-Kureşî, *el-Haraç*, 116, 119; Siret ve tarihe ait kitaplar, Nesâî, Ebû Dâvud, Dârimî ve Dârekutnî'nin sünenleri, İbn Hazm, *el-Mahallâ*, vb.
(144) Bu zât, Reşid Rıza'dır. *Mecelletü'l-Menar*, 10, Sayı: 10, s. 767.
(145) Bkz. Suyûtî, *Tedrîbü'r-Râvi*, 151; Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm*, I, 246.

Karışıklık meydana gelebilir endişesiyle bundan menedildiler. Hadislerin yazılma izni ise içinde Kur'ân âyetleri bulunmayan müstakil sahifeler içindir. [146]

Bu karışmadan dolayı bazı âlimler, şâz kıraatların, çeşitli te'vil ve yorumların, âyetlerin kenarlarına yazılmış olmasından meydana geldiğini söylemişlerdir. Çünkü daha sonra gelen Tâbiî'ler bu izahları Kur'ân âyeti zannetmişlerdir. Yahut Sahâbe, âyetlerin izahını Tâbiîn'e zikretmiş, onlar da bunları, Kur'ân'la birlikte aynı yere yazmışlar, daha sonra gelenler de izah sadedinde kaydedilenleri Kur'ân'dan zannetmişlerdir.

3- Hadislerin yazımının yasaklanması, herkese değil, sadece Hz. Peygamber (s.a.v)'in hâne-i saâdetlerinde Kur'ân-ı Hakîm'i yazmakla görevli vahiy kâtiplerine getirilmiştir. Onlara hadis yazımı için izin verilmiş olsaydı, Kur'ân'la hadisi birbirine karıştırmalarından emin olunmazdı. Bunun için onların dışındakilere izin verilmiştir. [147]

4- Hadisleri yazma yasağı, unutma endişesi olmayan, bu itibarla hafızasına güvenen fakat yazdığında, ona dayanıp gevşekliğe düşeceğinden korkulan kimseler aittir. İzin ise unutma korkusu olan ve hafızasına güvenmeyen yahut yazdığında ona dayanıp gevşemesinden korkulmayan kimselere verilmiştir. [148]

5- Hz. Peygamber (s.a.v), bu izni, sadece **Abdullah b. Amr**'a vermiştir. Çünkü o, hem eski kitapları okuyabiliyor, hem de Süryânice ve Arapça'yı yazabiliyordu. Zaten Sahâbe içerisinde okuma-yazma bilen birkaç kişi vardı. Onlar da güzel yazamıyorlardı. Hata yapmaları endişesiyle onlara sözkonusu yasaklama getirilmiş, **Abdullah b. Amr**'a ise müsaade edilmiştir. Bu görüşü, **İbn Kuteybe** (276/889), *Te'vilu Muhtelefi'l-Hadis* adlı eserinde zikretmiştir. [149]

Kanaatimize göre Rasûlullah (s.a.v)'ın: *"Benim hadislerimi yazmayın. Kim, benden Kur'ân'ın dışında bir şeyler yazmışsa, onu imha etsin"* sözü ile *"Allah'ın Kitabı'nı onun dışındaki herşeyden arındırın,"* sözlerinden anlaşılan, O'nun sünneti yazmalarını yasakladığı kimseler, Kur'ân'ı yazmak için izin verdiği kişilerdir. Öyleyse Rasûlullah (s.a.v)'ın, hata yapmaları endişesiyle onları sünneti yazmaktan menedip, diğer taraftan, Kur'ân'ı yazmalarına müsaade etmiş olması düşünülemez. Çünkü Kur'ân, daha büyük bir ihtimam ge-

(146) Bkz. *Tedrîbü'r-Râvi*, 150-151; Sehâvî, *Fethu'l-Muğis*, II, 18.
(147) İbnu's-Salah, *Ulûmu'l-Hadis*, 171; *Müzekkiratü Tarihi't-Teşrî*, 197-198.
(148) *Tedrîbü'r-Râvi*, 150; *Fethu'l-Muğis*, II, 18; *Ulûmu'l-Hadis*, 171.
(149) İbn Kuteybe, *Te'vilu Muhtelefi'l-Hadis*, 365-366.

rektirmektedir.

Buraya kadar zikrettiklerimizden anlaşılmaktadır ki, yukarıda görüşlerini verdiğimiz bütün âlimler, yazım konusunda birbirine zıt gibi gözüken bu çeşit haberlerin, birinin diğerini neshettiği kanaatinde değildirler. Nesh görüşünü, yalnızca, aşağıda görüşlerini kaydedeceğimz âlimler ileri sürmüştür.

6- Buradaki yasaklama, sünnetin yine sünneti neshetmesi kabilinden bir olaydır. Rasûlullah (s.a.v), önce sözlerinin yazılmasını yasaklamış, fakat daha sonra sünnetin fazlalaşması sebebiyle, muhafazasındaki güçlüğü sezerek yazılıp kaydedilmesine müsaade etmiştir. **İbn Kuteybe** de bu kanaattedir. **el-Hattabî** (388/998) ise *Meâlimü's-Sünen* adlı eserinde şöyle demektedir: *"Öyle görünüyor ki yasaklama önceleri olmuş, fakat daha sonra yazmaya müsaade edilmiştir."* (150)

Onların sözlerinden anlaşılan yasaklama ve iznin, bütün şahıs, sahife ve zamanlara ait olduğudur. Daha evvelki görüşlerde ileri sürüldüğü gibi bu konuda hiçbir tahsis sözkonusu değildir. Buradan anlaşılan diğer bir husus da karıştırma endişesi olsun olmasın, yasaklamanın ilk zamanlarda konduğu, daha sonra ise mutlak olarak yazmaya izin verildiğidir.

Ancak bu görüşlere, şu nedenlerle katılmak mümkün değildir. Öncelikle, karışıklık endişesinin bulunmadığı bir ortamda, yasak getirmenin bir anlamı olmaz. Fakat mesele taabbüdîdir denirse, elbette o, müstesnadır.

İkinci olarak, karıştırma endişesi var olduğu müddetçe, yazıya izin verilmesi mâkul değildir. Ancak şöyle denilebilir: Hadislerin yazımına izin verildiği vakit Kur'ân, kafalara iyice yerleşip aralarında tevâtür derecesine ulaşmış, onu diğer unsurlardan ayırtedebilecek duruma gelmişlerdi. Vaziyet, ümmetin arasında kıyâmete kadar öylece devam edebilecek bir nitelik kazanmıştı. Dolayısıyla Kur'ân'ın başka şeylerle karıştırılması diye bir endişe ortadan kalkmıştı.

Ne var ki, bu da pek akla yakın gözükmüyor. Çünkü İslâm'a yeni giren bazı kimseler, Kur'ân konusunda kendilerini doğruya iletebilecek birini bulamayarak, pekâlâ, onu başkasıyla karıştırabilirler. Böyle bir durumda ise bizden, kendilerine Kur'ân'ı yazmamızı istediklerinde, onunla birlikte Kur'ân olmayan şeyleri yazmamız câiz olmayacaktır.

(150) Hattâbî, *Meâlimü's-Sünen*, IV, 184.

Şu halde sünnetin yazılabileceğine dair verilen izni, karıştırılma endişesinin bulunmamasıyla kayıtlamak gerekmektedir. Bu nedenle **İmam Suyûtî**, (911/1505) bu görüşü destekleyerek şöyle demiştir: *"Rasûlullah (s.a.v), sünnetin, Kur'ân'la karıştırılma endişesi bulunduğu sürece yazılmasını yasaklamış, bundan emin olunduğu vakit ise yazıma izin vermiştir. Bu durumda, yasaklamaya dair emir neshedilmiştir."* (151) Aynı ifadeleri, **Nevevî**'nin (676/1277), *Müslim Şerhi*'nde de görmek mümkündür. (152)

İbn Hacer de (852/1448) yasaklamamn daha önce vukû bulduğunu, karışıklıktan emin olunduğunda ise sünnetin yazımına izin verildiğini, bunun da ilk emri neshettiğini söylemiştir. (153)

İbn Hacer'in sözlerinden, burada bir nesh olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü onun sözünden, yasaklamanın evvel olup Kur'ân'a karışma endişesi bulunsun-bulunmasm, her iki durumda da yasağın geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Ancak daha sonra, karışıklık endişesi ortadan kalktığında, sünnetin yazımına izin verilmesi, daha önceki yasağı ortadan kaldırmıştır. Ancak karıştırma endişesi bulunduğu sürece, yazım yasağının devam ettiği bilinmelidir.

Suyûtî ve **İmam Nevevî**'nin sözlerine gelince, bunlardan nesholduğunu anlamak mümkün değildir. Çünkü ilk zamanlarda getirilen yasaklama, sünnetle Kur'ân'ın karışma endişesi bulunduğu takdirdedir. İzin ise bu endişenin bulunmadığı durumlara hastır. Bu nedenle iznin, nehyi ortadan kaldırması sözkonusu olamaz. Zira her ikisi, aynı noktada ve aynı durumda vârid olmamıştır. Bilakis, her biri, ayrı bir durum ve ayrı bir illetten doğmuştur. Dolayısıyla her birinin kıyâmete kadar hükümleri müstakil olarak devam edecektir. Karıştırma endişesinin bulunduğu durumlarda yasak devreye girecek, bulunmadığı zamanlarda ise izin tahakkuk edecektir. Buna göre neshten bahsetmek tutarlı değildir.

Ancak burada, şu ileri sürülebilir: *"Sünnetin yazımının yasaklanması, Kur'ân'ın İslâm ümmeti tarafından iyice özümsenip diğer unsurlardan ayırabilecekleri durumun oluşmamasından dolayı meydana gelebilecek bir karışıklık endişesinin varolduğu döneme hastır. Yazıma izin verildikten sonra kıyâmete kadar Kur'ân'ın tevâtür derecesine ulaşması ve ümmetin, onu tamamıyla ayırtedebilecek bir niteliğe kavuşması nedeniyle böyle bir karışıklık korkusu sözkonusu olamaz. Eğer birisinin, böyle bir karıştırmaya mâruz kaldığını farzetsek*

(151) Suyûtî, *Tedrîbü'r-Râvi*, 150-151.
(152) Nevevî, *Şerh-i Müslim*, XVIII, 130.
(153) İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 149.

bile, onu bu konuda aydınlatıp irşâd edecek pek çok kimseye müracaat etme imkânına sahip olduğundan dolayı âyetle hadisi birbirine karıştırmaktan emin olacaktır. Yasaklamaya neden olan illet ortadan kalktığı, iznin verildiği tarihten itibaren bir daha ortaya çıkması sözkonusu olmadığı için yasaklama sona ermiş demektir. İşte bu da nesh demektir."

Bu anlayışta, tenkide açık yönler mevcuttur. Zira ileriye sürdükleri sözlerin doğru olduğu farzedilse bile iznin, yasaklamayı neshettiği söylenemez. Burada söylenebilecek şey şudur: İlletin sona ermesi ve sonra bir daha ortaya çıkmamasından dolayı hükmün bu illetle ilgisi sonra ermiştir. Buna da nesh denilemez. Çünkü nesh, şer'î bir hükmün, yine şer'î bir hitab (ve nass)la ortadan kaldırılmasıdır.

Bir başka ihtilâflı nokta da daha önce bahsettiğimiz gibi; İslâm'a yeni giren kimselerle ilgili konuda ortaya çıkmaktadır.

Nesh olayını, yalnızca **İbn Kuteybe** (276/889), **Hattâbî** (388/998) ve **İbn Hacer**'in (852/1448) sözlerinden anlamak mümkündür. Bunlara daha evvel temas etmiştik. Şu kadar var ki, ilk ikisinin sözlerinde nesh olayı, hem karışıklık endişesinin var olduğu ve hem de bundan emin bulunulduğu durumları kapsamaktadır. **İbn Hacer**'in görüşüne göreyse sadece güven hâlindeki yasağa hastır. Âlimlerin çoğunluğu, nesh görüşünü benimsemişlerdir. Müteahhirûndan bazı âlimler de bu kanaattedir. (154) Aslında, burada herhangi bir nesh sözkonusu değildir. Sünnetle Kur'ân'ı karıştırma endişesi olunca nehiy, bu ortadan kalkınca izin devreye girmektedir. Ne zaman böyle bir korku ortaya çıkarsa yasak, korku ortadan kalkarsa izin sözkonusu olmaktadır. Zira neshi, iki ayrı durumu (ve hükmü), birleştirme imkânı bulunmadığı hâllerde kabul etmemiz gerekmektedir. Burada ise yasağı endişe hâline, izni de böyle bir endişeden emin olunduğu duruma tahsis etmekle aralarını te'lif (cem) imkânımız vardır. Bu da gayet mâkuldur. Öyleyse, bizi nesh görüşüne zorlayan nedir?

Sonra, daha evvel geçtiği üzere bu husustaki emirleri birtakım şahıs, sahife ve zamanlara tahsis yoluna gitmenin de bir anlamı yoktur. Bilakis, yasaklamanın sözkonusu olduğu durum, karıştırmanın olabileceği her durumdur. Bunun, Kur'ân'ın sünnetle biraraya (aynı sayfaya) veya müstakil olarak yazılmasından doğabilecek bir karışıklık olması ile vahiy kâtipleri ya da başka yazanlardan kaynaklanan bir karışıklık olması yahut da vahyin nâzil olduğu dönem veya daha

(154) Bkz. Suyûtî, *Miftahu's-Sünne*, 17; Ahmed, Şâkir, *el-Bâisu'l-Hasis*, 155.

sonraki dönemlerde olması farketmez. Bu, sonucu değiştirmez. İzin ise hangi durum sözkonusu olursa olsun, karıştırma endişesinden emin olunduğu dönemde geçerlidir.

Konunun başında sorulan sorunun ikinci şıkkına verilecek cevabımız şudur: Hadislerin yazılmasının yasaklanmasıyla ilgili emrin, bu husustaki izne ilişkin emri neshetmesi, üç nedenden dolayı doğru olamaz:

1- Müsaadenin, yasaklamayı neshettiği yolundaki görüşü iptal sadedinde zikrettiklerimiz, bunu göstermektedir. Orada belirttiğimiz gibi nesh görüşüne, ancak birbiri ile çelişen iki delilin arasını bulma imkâm olmadığı zamanlarda gidilebilir. Burada ise delillerin arasını bulmak mümkündür. Bu nedenle birinin diğerini neshettiği doğru olamaz.

2- Yazıma müsaade eden hadisler, daha sonra vârid olmuşlardır. **Ebû Şah** hadisi, Rasûlullah (s.a.v)'ın vefatına yakın, Mekke'nin fethi yılında vukû bulmuştur. **Ebû Hureyre**'nin, **Abdullah b. Amr**'la kendisi arasında mukayeseyi içeren rivâyeti de daha sonraki dönemlere aittir. Çünkü **Ebû Hureyre**'nin (r.a) müslüman oluşu, son zamanlara rastlar. Bu da onun müslüman olduğu vakit, **Abdullah b. Amr**'ın hadisleri yazdığına delâlet eder. Rasûlullah (s.a.v)'ın, ümmeti sapıtmaması için onlara bir şeyler yazdırma arzusu da O'nun sekerât hâlinde vukû bulmuştur. **Ebû Said el-Hudrî** rivâyetinin, özellikle Rasûlullah (s.a.v)'ın yazmaya teşebbüsü ile ilgili rivâyet başta olmak üzere, zaman bakımından bütün rivâyetlerden sonra vukû bulması uzak bir ihtimaldir. Sonra olsaydı, Sahâbe'nin mutlaka bundan haberi olurdu.

3- Sahâbe ve Tâbiîn asrından sonra İslâm ümmeti, yazmaya izin verilip bunun mübâh olduğunda ve iznin, yasaklamadan sonra vukû bulduğunda icmâ etmişlerdir. Sahâbe asrından sonra oluşan İslâm ümmetinin bu icmâı, tevâtüren sabit olmuştur.[155] Hatta asrımızda yasaklamanın, izni neshettiği görüşünü savunanlar bile eserlerinde, Hz. Peygamber (s.a.v)'in hadislerine çokça yer vermektedirler.

Sünnetin Sahâbe Devrinde Yazımı ve Tedvini

Şayet: *"Rasûlullah (s.a.v)'ın vefatından sonra, Sahâbe ve Tâbiîn'in tutumuna bakmak lâzım. Zira onlar, sünneti yazıp tedvin etmekten kaçınmışlar, başkalarını da bundan menetmişlerdir. Hatta*

(155) Ahmed Şâkir, *el-Bâisü'l-Hasis*, 159.

yazdıklarını alıp yakmışlardır. Bunu yaparken de Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetin yazımını yasaklamasıyla ilgili hadisleri delil getirmişlerdir. Bütün bunlar, sünnetin hüccet olmadığına, Rasûlullah'ın getirdiği yasağın, izinden sonra olup onu neshettiğine bir delil teşkil etmez mi? Aksi takdirde onların, iznin gereği hareket etmeleri gerekmez miydi?" denilecek olursa, şöyle cevap veririz: Sahâbe'yi bu konuda bir bütün olarak değerlendirmeye tâbi tutmak gerekir. Hepsi, yukarıda geçtiği gibi davranmıyorlardı. (156) Onların pek çoğu, yazıya cevâz veriyor, yazılı sünnetleri yanlarında muhafaza ediyor, bir kısmı da bilfiil yazıyordu. (157)

İşte bu konudaki vârid olan haberler:

Hz. Ebû Bekir (r.a), **Enes**'i (r.a) Bahreyn'e zekât görevlisi olarak gönderirken onlara şöyle yazmıştır: *"Bunlar, Rasûlullah (s.a.v)'ın bütün müslümanlara vecibe kıldığı zekât fârizalarıdır. Onları, Rasûlü'ne Allah Teâlâ emretmiştir. Müslümanlardan kim onu uygun, usûl ve miktarda isterse, onu versinler; kim de daha fazlasını taleb ederse, o takdirde vermesinler."* (158)

İbn Abdilberr, **Abdülmelik b. Süfyan**'ın, amcası kanalıyla **Hz. Ömer**'in: *"İlmi yazıyla kaydediniz,"* dediğini rivâyet etmiştir. Bunu, **Hâkim** ve **Dârimî** de rivâyet etmişlerdir. Yine **İbn Abdilberr**, benzeri bir rivâyeti **Yahyâ b. Kesir** tarikiyle, **İbn Abbas**'tan nakletmiştir. (159)

İbn Abdilberr, **İbn Abbas**'ın (r.h), **Harun b. Antere**'nin babasına yazı için müsaade verdiğini rivâyet etmiştir. Ayrıca **Said b. Cübeyr**'in, **İbn Abbas**'la birlikteyken ondan işittiği hadisleri, binitinin üzerinde yazdığını, indikten sonra da yazdıklarını çoğalttığını rivâyet etmiştir. (160)

İmam Müslim ise **İbn Ebî Müleyke**'nin şu sözüne yer vermiştir: *"**İbn Abbas**'a, bana bazı şeyleri yazıvermesi için bir mektup gönderdim. Bu arada bazı şeyleri de gizli tutmasını istedim. O da (hakkımda): 'Samimi bir çocuktur. Ben, onun adına çok şeyleri seçiyor, bazılarını da kendisinden gizliyorum,' demiş. (Râvi diyor ki): **İbn Abbas, Hz. Ali**'nin mahkeme kararlarını istedi ve onlardan bazı şeyler yazmaya başladı. Bu arada öyle şeylere rastlıyordu ki, onları okudukça: 'Allah'a yemin olsun ki, bu hükmü **Ali** vermemiştir. Onun bu*

(156) Aynî, *Umdetu'l-Kâri* II, 167 (Kâd-ı Iyâz'dan naklen).
(157) Dârimî, *en-Nakz*, 130-132.
(158) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, I, 72.
(159) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 72; Dârimî, *Mukaddime*, 43; Hâkim, *Müstedrek*, I, 107.
(160) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 72.

hükmü verebilmesi için ancak sapıtmış olması gerekir,' diyordu." (161a)

Yine **Müslîm, Süfyan b. Uyeyne** tarikiyle, **Tavus**'un şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"**İbn Abbas**'a, **Hz. Ali**'nin mahkeme kararları getirilmişti. O, onlardan (**Süfyan** dirseğini işaret ederek) şu kadarı hariç, hepsini imhâ etti."*(161b)

İmam Ahmed, Ka'ka b. Hâkim'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"**Abdülaziz b. Mervan, İbn Ömer**'e bir mektup yollayarak, ne ihtiyacı varsa, kendisine bildirmesini söyledi. **İbn Ömer** de (r.a) cevaben ona: 'Rasûlullah (s.a.v), veren el, alan elden daha hayırlıdır, infâka kendi ehlinden başka, buyurdu. Ben, senden herhangi birşey istemiyorum. Ama senin vasıtanla Allah'ın bana vereceği rızkı da reddetmek istemem,' diye yazdı."* (162)

İbn Hacer (852/1448), *Fethu'l-Bâri* adlı eserinde şöyle demektedir: **Ebû Kasım b. Mende**'nin *Kitâbu'l-Vasıyye*'sinde, **Buhârî**'nin, **Ebû Abdurrahman el-Hubulî**'ye kadar uzanan sahih bir isnadla zikrettiği şu rivâyete rastladım: **Ebû Abdurrahman, Abdullah**'a, içerisinde hadis yazılı olan bir kitap getirmiş ve: *"Şu kitabı incele. Bildiğin hadisler kalsın, bilmediklerini oradan sil,"* demiştir. Buradaki **Abdullah**'ın, **Hz. Ömer**'in oğlu **Abdullah** olması muhtemeldir. Çünkü **el-Hubulî**, ondan hadis işitmiştir. Onun, **Amr b. el-Âs**'ın oğlu olması da muhtemeldir. Zira **el-Hubulî**, ondan yaptığı rivâyetlerle meşhur olmuştur.

İbn Abdilberr, Mücâhid'den gelen şu rivâyete yer vermiştir: *"**Abdullah b. Amr** şöyle dedi: Beni yaşamaya teşvik eden iki şey var: Bunlardan birisi 'es-Sâdıka' diğeri de 'el-Veht'tir. 'es-Sâdıka', Rasûlullah'tan yazdığım hadisleri muhtevidir; 'el-Veht' ise **Amr b. Âs**'ın bana tasadduk ettiği arâzidir."* (163)

Yine **İbn Abdilberr, Fudayl b. Hasen b. Amr b. Ümeyye ed-Damrî**'nin babasından naklen şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"**Ebû Hureyre**'nin yanında bir hadis zikrettim; onu reddeti. 'Bu hadisi senden işittim!' dedim. 'Eğer onu benden işittiysen mutlaka yanımda yazılı olması gerekir,' dedi. Elimden tutup, beni evine kadar götürdü. Bize, Rasûlullah'ın hadisleri yazılı olan pek çok kitap gösterdi. İçlerinde bu hadisi de buldu ve: 'Eğer bu hadisi ben rivâyet ettiysem, mutlaka yanımda yazılıdır, diye söylememiş miydim?' dedi."* (164)

(161a) Müslim. *Mukaddime*, 4.
(161b) Müslim. *Mukaddime*, 4.
(162) Müslim, *Zekât*, 95, 97; Ebû Dâvud, *Zekât*, 39-40; Ahmed, *Müsned* II, 94.
(163) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 72.
(164) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 74.

İbn Hacer de benzeri bir rivâyete yer vermiştir. **İbn Abdilberr**, **Ebû Hureyre**'nin bu rivâyetinin, daha önce geçen ve kendisinin yazmayıp **Abdullah b. Amr**'ın yazmış olduğu yolundaki rivâyetiyle çelişki arzettiğini, evvelki rivâyetin nakil bakımından daha sahih olduğunu söylemiştir.[165]

İbn Hacer ise şöyle demektedir: *"Bu rivâyet, daha önce geçen **Abdullah b. Amr**'ın yazıp da kendisinin yazmadığı şeklindeki rivâyetle çelişki arzetmez. Çünkü aralarını bulma ve birleştirme imkânı mevcuttur. Şöyle ki; **Ebû Hureyre** (r.a), Rasûlullah (s.a.v) zamanında hadisleri yazmazken daha sonra yazmaya başlamış olabilir. Kaldı ki, hadislerin yazılı olarak yanında bulunması, onları kendisinin yazdığı anlamına gelmez. Çünkü (daha önce) yazmadığı bilinmektedir. Bu durumda, yanındaki yazılı hadislerin başkaları tarafından kaleme alındığı ortaya çıkmaktadır."*

İbn Abdilberr, Beşir b. Nehilen'in de şöyle dediğini nakleder: *"Ben, **Ebû Hureyre**'den işittiklerimi yazardım. Ondan ayrılaca-ğım vakit, yazdıklarımı getirdim ve kendisine: 'Bunları senden işittim, ne dersin?' dedim. O da baktı ve onayladı."*[166]

İmam Müslim, Enes b. Mâlik'in de içinde bulunduğu bir senedle, **Mahmûd b. er-Râbî**'nin, **Itbân b. Mâlik**'ten şunu naklettiğini haber vermiştir: Medine'ye gelmiştim; **Itbân** ile karşılaştım. *"Senin bir hadisini işittim. O neydi?"* dedim. Şöyle anlattı: *"Gözlerimden rahatsızlanmıştım. Rasûlullah (s.a.v)'a haber gönderdim ve evime teşrif edip namaz kılmasını, namaz kıldığı yeri, kendime namazgâh edinmek istediğimi söyledim. Rasûlullah (s.a.v) da bir grup ashâbıyla birlikte geldi. Kendisi bir köşede namaz kılarken ashâbı da kendi aralarında konuşuyorlardı. En fazla **Mâlik b. Dühşum**'dan bahsettiler (Onda münâfıklık sıfatları görüyorlardı). Peygamber (s.a.v)'in ona bedduâ etmesini ve bu sebeple onun helâk olmasını istediler. Bu arada Rasûlullah (s.a.v), namazını bitirdi ve: 'O, Allah'tan başka ilâh olmadığına, benim de Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet etmiyor mu?' diye sordu. Ashâb: 'Evet, bunu söylüyor, ama kalbiyle ona inanmıyor,' dediler. Rasûlullah (s.a.v): 'Allah'tan başka ilâh olmadığına, benim de Allah'ın elçisi olduğuma şehâdet getiren hiç kimse, Cehenneme girmeyecek ve onu tatmayacaktır,' buyurdu."* **Enes** (r.a), demiştir ki: *"Bu hadis, benim çok hoşuma gittiği için oğluma yazmasını söyledim; o da yazdı."*[167]

(165) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 74.
(166) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 74.
(167) Müslim, *İman*, 54.

İbn Abdilberr, **Sümâme**'den, **Enes** (r.a)'in: *"Yavrularım! İlmi yazıyla kaydedin,"* dediğini rivâyet etmiştir. Aynı haberi, **Hâkim** de kaydetmiştir. (168)

İbn Abdilberr, bu konuda ayrıca şu rivâyetlere yer vermiştir:

Râbi b. Sa'd: *"**Câbir**'i, **İbn Sâbât**'ın yanında (elindeki) levhalara bir şeyler yazarken gördüm,"* demiştir.

Abdullah b. Huneys de: *"(Bazı hadisçileri), **el-Berâ**'nın yanında, ellerinde kalmış, hadis yazarken gördüm,"* demiştir.

Ma'n b. İsâ (198/814), şöyle demiştir: *"**Abdullah b. Mesud**'un (r.a) oğlu **Abdullah**, bana bir kitap gösterdi ve onu babasının yazdığına yemin etti."*

Hasan b. Câbir de: *"**Ebû Umâme**'ye, ilmin (hadisin) yazılmasında bir mahzur olup olmadığını sordum; bir sakınca olmadığını söyledi,"* demiştir.

Hişam b. Urve (146/763) anlatır: Harre günü babam (**Zübeyr b. Avvam**)'ın kitapları yandığında şöyle söyleniyordu: *"Keşke bütün malım ve ehlim gitseydi de kitaplarım yanımda kalsaydı!"*

Serî b. Yahyâ demiştir ki: *"**Hasan el-Basrî**, ilmin (hadislerin) yazılmasında bir beis görmezdi. Tefsirini imlâ ettirir ve bizzat kendisi de yazardı."*

A'meş (148/765) nakleder: **Hasan el-Basrî** dedi ki: *"Bizim elimizden hiç düşürmediğimiz ve korunması için bizden sonrakilere tavsiye ettiğimiz birçok yazılı kitabımız vardır."*

İbrâhim en-Nehâî, *"Atrâf türü kitapların yazılmasında bir beis yoktur,"* demiştir. (169)

Ebû Kirânî, **Dahhak**'ın: *"Bir şey duyduğun vakit, duvara bile olsa onu yaz,"* dediğini, **Hasen b. Âkil**'in de: *"**Dahhak**, bana haccın menâsikini imlâ ettirdi,"* dediğini rivâyet etmiştir.

Ebû Kılâbe er-Rakkâşî: *"Yazmak, bana unutmaktan daha sevimlidir,"* demiştir.

Ebu'l-Melîh, demiştir ki: *"Bazıları benim yazmamı ayıplıyorlar. Halbuki Allah Teâlâ: 'Onların ilmi, Rabbimin katında bir kitap-*

---

(168) İbn Abdilberr, a.g.e., I, 73; Hâkim, *Müstedrek*, I, 106.

(169) Hadislerin bir bölümünün, özellikle ilk kısımlarının zikredilerek bir araya getirilmesine, "el-Atrâf usûlü tasnif" denir. Bkz. Mücteba Uğur, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, 87 (Müt.).

ta yazılıdır. Rabbim hata etmez ve unutmaz,' (170) *buyurmaktadır."* Haberi, **Suyûtî** de *Tedrîbü'r-Râvi* adlı eserinde zikretmiştir. (170a)

Abdurrahman b. Hermele de demiştir ki: *"Ben, hafızası zayıf birisiydim.* ***Said b. Müseyyeb,*** *bana yazmam için ruhsat verdi."*

İmam Mâlik de **Yahyâ b. Said**'in: *"Her işittiğimi yazmam, bana, malımın bir misli daha fazlalaşmasından çok daha sevimlidir,"* dediğini haber vermiştir.

Sevâde b. Hayyan da **Muâviye b. Kurra**'nın: *"İlmi yazmayan kimseyi, âlim saymayın,"* dediğini nakletmiştir.

Abdurrahman b. Ebi'z-Zinad, babasımn şöyle dediğini haber vermiştir: *"Biz, yalnızca helâl ve harama dair rivâyetleri yazardık.* ***İbn Şihab*** *ise her işittiğini yazardı. Kendisine ihtiyaç hissedildiğini görünce onun, insanların en âlimi olduğunu anladım."*

ed-Derâverdî de şöyle demiştir: *"İlmi (hadisleri) ilk tedvin eden ve yazan* ***İbn Şihab****'dır.* ***İmam Mâlik*** *de aynısını söylemiştir.* ***Ma'mer*** *ise* ***Zühri****'nin şu sözünü nakletmiştir: Emirler (idareciler) zorlayıncaya kadar biz, ilmin (hadislerin) yazılmasını hoş karşılamıyorduk. Sonra müslümanlardan hiç kimsenin bunu yapmasına mâni olmamamız gerektiğini anladık."*

Eyyûb b. Ebî Temîme de **Zühri**'nin (124/742) şu sözünü nakletmiştir: *"İdareciler, benden hadisleri yazmamı istediler. Ben de yazdım. Onların bu isteklerini yapınca başkalarına da yazmamaktan hayâ ettim."*

Ma'mer, Sâlih b. Keysan'ın şu sözünü nakletmiştir: *"****İbn Şihab****'la birlikte ilim öğreniyorduk. Bir gün sünnetleri yazmaya karar verdik ve Rasûlullah (s.a.v)'tan nakledilen hadislerden işittiklerimizi yazdık. Sonra o: 'Sahâbe'den gelenleri de yaz,' dedi. Ben: 'Hayır, olmaz. Çünkü onlar, sünnet değildir,' dedim. O: 'Hayır, onlar da sünnet sayılır,' dedi ve yazmaya devam etti. Ben ise yazmadım. O kazandı; ben ise kaybettim."*

Hâlid b. Nizar şöyle demiştir: *"****Hişam b. Abdülmelik, Zühri****'nin rivâyetlerini yazmak üzere iki tane kâtip tuttu, bir sene boyunca yazdılar."*

Ma'mer de şöyle demiştir: *"****Yahyâ b. Kesir,*** *bana bazı hadisler zikretti ve 'falanca hadisleri bana yazıver!' dedi. 'İlmin yazılmasını*

(170) Tâhâ, 52.
(170a) Suyûtî, *Tedrîbü'r-Râvî*, 276.

kerih görmüyor musunuz?' diye sorunca: 'Yaz; çünkü yazmasan ilmi kaybedersin veya onda yetersiz kalırsın,' dedi."

Âmir eş-Şa'bî de: *"Yazı, ilmin kaydıdır,"* demiştir.

Vehb. b. Cerîr ise **Şu'be**'nin kendilerine bir hadis rivâyet ettiğini ve onu yanındaki bir sahifede bulmuş olduğunu nakletmiştir.

Şehâbe de şöyle demiştir: **Şu'be** derdi ki: *"Benim hadisleri arka arkaya sıralayıp zikrettiğimi gördüğünüz vakit, bilin ki ben, onları bir kitaptan ezberlemişimdir."*

Süleyman b. Mûsâ da der ki: *"Bir âlim üç tür kimsenin önünde oturup ilim anlatır:*

1- Her işittiğini alan kimse. Bu, gece vakti odun toplayan gibidir.

2- Yazmayıp, yalnızca dinlemekle yetinen kimse. Buna, (sadece) âlimin meclisinde bulunan kişi denilir.

3- Duyduğu rivâyetleri seçen kimse. İşte bu, (âlimi dinleyenlerin) en hayırlısıdır."

Bir başka seferinde de: *"İşte o, esas âlimdir,"* demiştir.

Süfyan ise şunu nakleder: *"Bazı idareciler, **İbn Şübrüme**'ye: 'Rasûlullah (s.a.v)'a isnad ederek bize rivâyet ettiğin bu hadislerin durumu nedir, onları nereden naklediyorsunuz?' dediklerinde: 'Yanımızda bulunan bir kitaptan naklediyoruz,' demiştir."*

Hâtim el-Fakih, şöyle demiştir: **Süfyan es-Sevrî**'nin şöyle dediğini işittim: *"Hadisleri üç şey için yazmayı severim: Bazı hadisleri dinde amel etmek için yazarım. Bazılarının hadisini de sadece yazarım; onu ne bir kenara atar, ne de din edinirim. Bir de zayıf hadis vardır; onu tanımak hoşuma gider, fakat onunla pek ilgilenmem."*

Hâlid b. Hibaş el-Bağdâdî de şunu nakleder: *"**Mâlik b. Enes**'e veda ediyordum. 'Ey **Ebâ Abdullah**, bana ne tavsiye edersiniz?' dedim. Hazret: 'Gizli ve âşikar, her hâlinde Allah'tan kork. Müslümanlara nasihat et. Ehlini bulduğun zaman da ilmi yaz,' dedi."*

İshak b. Mansur, der ki: **Ahmed b. Hanbel**'e: *"İlmin (hadislerin) yazılmasını kimler kerih görüyor?"* diye sordum. Hazret: *"Bir kısım âlimler bunu kerih görürken, bazısı da buna ruhsat vermiştir,"* dedi. Ben: *"Eğer ilim yazılmamış olsaydı, kaybolup gitmez miydi?"*

dedim. *"Evet, ilim yazılmasaydı, şimdi hâlimiz ne olurdu bilmem,"* dedi.

İshak b. Mansur, demiştir ki: *"Aynı soruyu **İshak b. Raheveyh**'e sordum. O da aynen, **Ahmed b. Hanbel** gibi cevap verdi."*

Ebû Zûr'a da **Ahmed b. Hanbel** ile **Yahyâ b. Mâin**'in: *"Hadisleri yazmayan bir kimsenin hata yapmayacağından emin olunamaz,"* dediklerini haber vermiştir.

er-Riyâşî, Halil b. Ahmed'in: *"Yazdıklarını Beytu'l-Mâl kabul et, ezberlediklerini de nafaka."* dediğini nakletmiştir.

Müberrîd de **Halîl**'in: *"İşittiğim herşeyi yazdım. Yazdığımı da ezberledim. Ezberlediğim herşeyin de mutlaka faydasını gördüm,"* dediğini rivâyet etmiştir. (171)

Sahâbe'nin Sünnetin Yazımı Konusundaki Tutumlarının Değerlendirilmesi

Bazı sahâbelerin hadislerin yazımı konusundaki uygulamasını bir delil kabul etsek bile bu, asla sünnetin hüccet olamayacağı anlamına gelmez. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünnetin yazılmasını nehyetmesiyle ilgili hadisi değerlendirirken ifade ve izah ettiğimiz gibi o emrin mecrâsı ve mânâsı, muhâliflerin anladığı gibi değildir. Bu nehiy, sünnetin delil olmadığını göstermez ve yazı, hüccet olmanın zarûrî bir şartı değildir. Burada Sahâbe'yi sünneti yazmaktan alıkoyan başka sebepler de vardır. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Önce şunu hatırlatalım: Bazı sahâbelerin hadisleri yazmaktan kaçınması, yasaklamamn izinden sonra olduğuna ve onu neshettiğine dair bir delil olamaz. Çünkü **İbn Kuteybe** ve **Hattâbî**'nin belirttiği gibi yasağın ve iznin bütün şahıs ve durumları kapsadığını söyleyecek olursak, o takdirde Sahâbe'nin, Hz. Peygamber (s.a.v)'in vefatından sonra da önceki hâl üzere devam ettiklerini belirtmemiz gerekir. Onlar, Rasûlullah (s.a.v)'ın müsaadesine muttali olamamış, önceki hükmün nesholunmayıp devam ettiğini zannetmişlerdir. Yoksa, yasağın izinden sonra olup, onu neshettiği şeklinde bir anlayışa sahip olmamışlardır. Böyle olsaydı onlardan sonraki neslin, yazmaya izin verildiği ve bunun mübâh olduğu konusunda icmâ etmemeleri gerekirdi.

(171) İbn Abdilberr'in naklettiği bu haberler için bkz. *Câmiu Beyâni'l-İlm*, 70-77.

Eğer yasak ve iznin herbirini, daha önce zikredilen hususlarla tahsis edenlerin görüşünü benimsersek, o takdirde yazmaktan kaçınan, başkalarını bundan meneden ve yazılı olan sahifeleri imha eden Sahâbe ve Tâbiî'lerin, yazmaya engel teşkil eden unsurlardan herhangi birisi sebebiyle böyle yaptıklarını söylememiz gerekecektir. Bu sebepler, Kur'ân ve sünnetin yazılmasının karışıklığa yol açması, yazıya güvenilerek gevşekliğe düşülmesi, bunun sonucu olarak da ilim, fıkıh ve anlayışın kaybolması gibi nedenler olabilir.

Aynı şeyleri, sünnetin tedvin edilip tıpkı Kur'ân gibi bir kitapta toplanması konusunda da söyleyebiliriz. Kaldı ki tedvinin, hücciyyetin şartlarından olduğu yolundaki görüş tamamen yanlıştır. Buna göre deriz ki: Eğer tedvin edilmeyiş, hücciyyete mâni bir unsur olsaydı **Hz. Ebû Bekir** ve **Zeyd b. Sâbit** (r.h), ilk anda, Kur'ân'ın cem edilmesinden kaçındıklarında, Kur'ân'ın hüccet olmadığı anlayışıyla böyle yapmışlardır, demek de doğru olurdu. Bu durum, her ikisi için de düşünülemez. Fakat durum şudur: Onlar, ilk anda Kur'ân'ın cem edilmesi fikrine yanaşmadılar. Çünkü Rasûlullah (s.a.v), bunu yapmamış; yapılmasım da emretmemişti. Sonradan, maslahat ve hayrın Kur'ân'ın toplanıp yazılmasında olduğunu görünce, derhal onu gerçekleştirmişlerdir.

Buhârî, **İbn Şihab** tarikiyle şunu nakleder: **Zeyd b. Sâbît** (r.a), demiştir ki: Yemâme savaşında pek çok hafız sahâbenin şehid edilmesi üzerine Hz. Ebû Bekir (r.a), beni çağırttı. Vardığımda Ömer (r.a) de oradaydı. Ebû Bekir (r.a), bana: *"**Ömer** geldi ve: 'Yemâme savaşında çok sayıda Kur'ân hafızı şehid oldu. Ben, diğer bölgelerde de hafızların yok olmasından ve bu sebeple, Kur'ân'ın ekseriyetinin kaybolmasından endişe ediyorum. Ben, Kur'ân'ın biraraya getirilmesini emretmenizi uygun görüyorum,' dedi. Ben de ona: 'Rasûlullah (s.a.v)'ın yapmadığı bir işi biz nasıl yaparız ki?' dedim. **Ömer**: 'Allah'a yemin olsun ki, bu hayırlı bir iştir,' diyerek ısrarla bana müracaatta bulundu. Sonunda Allah, benim de kalbimi **Ömer**'in görüşüne ısındırdı. Ben de onun gibi düşünmeye başladım,"* dedi.

Zeyd (r.a) diyor ki: **Hz. Ebû Bekir** (r.a), bana: *"Sen genç ve akıllı birisisin. Hakkında kötü bir şey bilmiyoruz. Hem sen, daha önce Rasûlullah (s.a.v)'ın vahiy kâtipliğinde de bulunmuştun. Üzerinde Kur'ân yazılı olan parçaları araştır, onları biraraya getir,"* dedi. Allah'a yemin olsun ki; eğer bana, bir dağın yerini değiştirmek gibi bir görev verselerdi bu, **Ebû Bekir**'in (r.a), Kur'ân'ın toplama işini emretmesinden daha ağır gelmezdi.

Onlara: *"Rasûlullah (s.a.v)'ın yapmadığı bir şeyi, nasıl olur da sizler yapmaya kalkışırsınız,"* dedim. **Hz. Ebû Bekir**: *"Allah'a yemin olsun ki, bu çok hayırlı bir iştir,"* dedi ve bana bu konuda çok ısrar etti. Sonunda Allah, benim de kalbimi, o ikisinin kanaatine açtı ve yatıştırdı. Artık Kur'ân'ı cem edebilmek için üzerine âyet yazılmış hurma yaprağı, kemik, ince beyaz taş gibi yazı maddeleriyle, Kur'ân'ı ezbere bilenleri araştırıp âyetleri toplamaya başladım. Tevbe Sûresi'nin *"Andolsun, içinizden öyle bir peygamber geldi ki, sıkıntıya uğramanız O'na ağır gelir."* (172) âyetini yalnızca, **Ebû Huzeyme el-Ensârî**'nin yanında bulabildim; başka kimsede bulamadım. Biraraya getirdiğim Mushaf, (tamamlandıktan sonra) ölünceye kadar, **Hz. Ebû Bekîr**'in yanında kaldı. Sonra, hayatı boyunca **Hz. Ömer**'in yanında kaldı. Şehid edildikten sonra Mushaf, kızı **Hz. Hafsa**'ya intikal etti. (173) Bu rivâyet, bir nassın tedvin edilmeyişinin onun hücciyyetine olumsuz bir tesir etmediğinin en açık delilidir. Sünnetin tedvin edilmeyişinin daha başka sebepleri de vardır. Bunlara ileride değineceğiz.

Ayrıca **Hz. Ömer**'in, sünnetin tedvini ve onu bir kitapta toplama konusunda mütereddid olduğunu ve bu konuda ashâb ile istişârede bulunduğunu görüyoruz. Nitekim içlerinden bir kısmı, tedvin edilmesi yolunda fikir beyân etmişlerdir. Eğer tedvin edilmiş olmak, hücciyyetin bir şartı olsaydı, o takdirde **Hz. Ömer**'in tedvin konusundaki tereddüdünün, sünnetin hüccet olup olmadığı tereddüdünden kaynaklandığını söylemek gerekir. Bunu kim söyleyebilir?

Hz. Ömer'in, müslüman oluşundan itibaren, hilâfeti zamanında tedvin konusu ortaya çıkıncaya kadar geçen uzun zaman boyunca, sünnetin hücciyyetinden tereddüt ettiğini söylemek asla mümkün değildir. Çünkü o, çok daha basit meselelerde Rasûlullah'ın hükmünün ne olduğunu öğrenmeye büyük özen gösterirdi. Bu durumda, onunla ilgili olarak iki şey söylenebilir: O, ya sünnetin hüccet olduğu görüşündeydi yahut bu kanaatte değildi. Ama her hâlükârda, tedvin konusundaki tereddüdü, sünnetin hüccet oluşundaki tereddüdünden kaynaklanmış olamaz. Ancak bu tereddüt, sünnet konusunda araştırmaya sevkeden diğer sebeplerden ortaya çıkmış olabilir.

Bazı sahâbelerin tedvinden kaçınmaları veya tedvin edilmiş bulunan sahifeleri yakmaları konusunda ise iki sebep zikredilebilir:

1- Bu kimseler, son derece müttakî ve verâ sahibi kimselerdi.

(172) Tevbe, 128.
(173) Bkz. Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, IX, 303 vd.

Bu nedenle, kendilerinden sonra bazı kimselerin, onların tedvin etmiş olduğu hadislerle amel etmesinden endişe etmişlerdir. Bunun sebebi ise hadisi kendilerine rivâyet eden şahsın, zâhiren sikâ görünmekle beraber, aslında yalancı olması ihtimali veya hafızası kuvvetli gibi görünmekle birlikte, gerçekte zayıf olması yahut da bizzat kendilerinin Rasûlullah (s.a.v)'tan işittikleri hadislerde hata yapmaları ihtimalidir.

Nitekim **Hz. Ebû Bekir**'in (r.a), tedvin ettiği hadis sahifelerini niçin yaktığını, **Hz. Âişe**'ye izah ederken söyledikleri şu sözler, bunu göstermektedir: *"Onlar senin yanındayken ölüp gitmekten korktum. Ola ki, içerisinde kendisine güvenip sikâ zannettiğim bir zâtın rivâyetleri bulunur da aslında rivâyet ettiği hadisler, bana naklettiği gibi olmayabilir. Fakat sorumluluğu ben üzerime almış olurum."*

Başka bir rivâyette ise şöyle söylemiştir: *"Size birtakım hadisler rivâyet ettim. Kimbilir, belki de onları, Rasûlullah (s.a.v)'tan kelimesi kelimesine işitmemiş olabilirim."* (174)

2- Kur'ân'da olduğu gibi Sahâbe'den bir kişinin yahut iki, on veya yüz tanesinin, Rasûlullah (s.a.v)'tan sâdır olan herşeyi bir kitapta toplama imkânları yoktur. Çünkü bütün risâleti boyunca, her an Rasûlullah (s.a.v)'la beraber olan birini bulmak da mümkün değildir. Bunun bulunabileceği farzedilse bile bu sefer de her işittiğini ezberlemesi, onları hatırlaması ve tedvin etmesi imkân dahilinde değildir. Yine içlerinden belli sayıda kimsenin, sırayla, nöbetleşe Rasûlullah (s.a.v)'ın yanında bulunmaları, ve O'ndan sâdır olan herşeyi hafızalarına almaları da mümkün gözükmemektedir. Bazen içlerinden birisi, belli bir vakit Rasûlullah'la yalnız kalmış ve bu arada başkalarının müttali olamadığı bazı şeyleri müşâhede etmiş ve işitmiş olabilir.

Bu itibarla, Sahâbe'den her birinin, diğerlerinin sahip olmadığı sünnet bilgisine sahip olduğunu bilmek gerekir. Ne kadar yetki verilirse verilsin, hiçbir kimsenin, Rasûlullah (s.a.v)'ın vefatından sonra sayıları yüzbinleri bulan Sahâbe'yi biraraya toplayarak onlardan bildikleri ve yazdıkları bütün sünneti öğrenmeleri mümkün değildir. (175)

Sahâbe, buna muktedir olmadıklarını anlayınca kendilerinden sonra gelenlerin, aynen Kur'ân'da olduğu gibi, onların bütün güçlerini sarfederek, sünnetin tamamını bir kitap hâline getirdikleri inancına düşerler korkusuyla, tedvin işinden kaçınmışlardır. Bu nedenle, daha önce yazılmış olanları da yakmışlardır. Ayrıca sözlü rivâyetle-

(174) Bkz. Ali el-Muttakî, *Kenzu'l-Ummal*, X, 285.
(175) Bkz. Suyûtî, *Tedrîbü'r-Râvi*, 206.

rin sünnet olmadığı inancına kapılıp çelişki hâlinde tedvin edilmiş bulunanları, sözlü rivâyetlere tercih ederler endişesini de taşımışlardır. Halbuki böyle bir durumda sözlü rivâyet, tedvin edileni neshetmiş de olabilir. O zaman, şer'î hükümlerin büyük bir kısmının kaybolması tehlikesiyle karşı karşıya kalınmış olurdu.

Sünneti tedvin edenlerin, -özellikle de **Hz. Ebû Bekir** ve **Hz. Ömer** (r.h) gibileri- Rasûlullah (s.a.v) ile uzun müddet beraber yaşamış ileri gelen sahâbeler olduklarını düşünürsek sonraki müslümanların, sözkonusu inanca sahip olacakları âşikârdır. **Hz. Ebû Bekir**'in: *"Benim bulamadığım hadisler kalmış olabilir. Bu nedenle de insanların: 'Eğer Rasûlullah (a.s) bunları söylemiş olsaydı, **Ebû Bekir**'in mutlaka ondan haberdar olması gerekirdi,' demelerinden korkuyorum,"* sözü de bu kanaatimizi kuvvetlendirmektedir.

Fakat tedvin işini, Rasûlullah (s.a.v) ile uzun müddet birarada kalmadığı bilinen birisi yaptığı takdirde böyle bir endişe duymaya gerek kalmaz. Hele **Zührî**, **Buhârî** ve **Müslim** gibi bütün gayretini hadisleri toplayıp, tedvin etmeye sarfetmiş bir imamın, sünnetin tamamını biraraya getirme imkânına sahip olduğu hiç düşünülemez. Çünkü aradan uzun zaman geçmiş, İslâm toprakları genişlemiş, Sahâbe'nin pek çoğu vefat etmiş, Tâbiîn ve onlardan sonrakiler alabildiğine çoğalmıştır. Öyle ki, **Zührî** (124/742) gibi bir tek kişinin, bütün bunlarla karşılaşması ve rivâyetlerinin tamamını alması, aklen imkân dahilinde görülmemektedir.

Sözkonusu ihtimal, bu kimseler için mevcut olmayınca, doğal olarak, onların ve benzerlerinin, sünneti tedvin etmelerinde de bir sakınca kalmamaktadır. Bilakis, aradan uzun zaman geçmesi, güvenilir râvilerin vefat etmesi ve ezberleme melekesinin zayıflaması nedeniyle tedvin işi, zarûret hâline gelmiş olmaktadır.

Çünkü bir taraftan Acemler, Araplara karışmış, medeniyetleri Araplar arasında yayılmıştır. Bunun sonucu olarak pek çoğu yazı öğrenmiş ve hafızaya güvenen evvelki tabiatlarından sıyrılmışlardır. Öte yandan mezheplerin çoğalıp fırkaların yayılması, zındık ve mülhidlerin ortalığı kaplaması sonucu, Hz. Peygamber (s.a.v)'e uydurma hadis isnadı o kadar çoğalmıştır ki, artık Rasûlullah'tan sâdır olduğu bilinen hadislerin, güvenilir ve tenkitçi âlimler tarafından yazılıp tedvin edilmesi bir zarûret hâline gelmiştir. Ancak bu şekilde, sahih olanla olmayanları birbirinden ayırmak mümkün olabilmiştir.

İbn Hacer (855/1448), *Fethu'l-Bâri* adlı eserinin mukaddimesinde şöyle demektedir: *"Hadislerin, Sahâbe ve Tâbiîn büyükleri za-*

manında, Câmî türünden eserlerde toplanıp tertip edilmediği bilinmelidir. Bunun iki sebebi vardır: Birincisi, İslâm'ın ilk devirlerinde hadislerin Kur'ân'la karıştırılması endişesinden dolayı tedvin işinin, Sahâbe'ye yasaklanmış olmasıdır. İkincisi ise Sahâbe'nin kıvrak zekâ ve kuvvetli ezberleme gücüne sahip olması ve çoğunun yazı yazmayı bilmemesidir. Sonraları, Tâbiîn asrının sonlarına doğru âlimler, muhtelif şehir merkezlerine dağıldı. Bu arada Hâricî, Râfizî ve kaderi inkâr eden gruplardan pek çok bid'atlar yayıldı. Bu sebeple hadislerin, tedvin edilip kitap hâline getirilmesi zarûreti hâsıl oldu. (176)

Bundan dolayı **Ömer b. Abdülaziz**, vali ve âlimlere, hadisleri toplayıp tedvin etmelerini emretmiştir. Yazılmış olan nüshalardan da her şehre, birer tane göndermiştir.

Buhârî, ta'lik yoluyla naklettiği bir haberde şunları kaydeder: *"**Ömer b. Abdülaziz, Ebû Bekir b. Hazm**'a bir mektup göndererek: 'Rasûlullah (s.a.v)'ın hadislerini araştır ve yaz. Çünkü ben, âlimlerin vefat edip ilmin yok olmasından korkuyorum. Yalnızca Rasûlullah (s.a.v)'ın hadislerini kabul et. İlmi yayın. Bu maksatla ilim meclisleri oluşturun ki bilmeyenler de öğrensinler. Zira ilim, gizli kaldığı zaman yok olur,' demiştir."* (177) Haberi **İmam Mâlik**, *Muvatta*'da muhtasar olarak nakletmiştir.

el-Herevî de *Zemmü'l-Kelâm* adlı eserinde, **Yahyâ b. Said** vasıtasıyla, **Abdullah b. Dinar**'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Sahâbe ve Tâbiîn, hadisleri yazmamışlardır. Zekâtla ilgili mektuplar ve az miktardaki hususlar dışında, hadisleri ezber yoluyla alıp, sözlü olarak nakletmişlerdir. Ne zaman ki, hadislerin yok olmasından korkuldu ve âlimler ölüp gitmeye başladı, o vakit **Ömer b. Abdülaziz, Ebû Bekir b. Hazm**'a bir mektup göndererek, sünnet ve hadisleri araştırıp yazmasını emretti."* (178)

Ebû Nuaym (430/1038) ise *Tarihu Isbahan* adlı eserinde, bu haberi şöyle nakletmiştir: *"**Ömer b. Abdülaziz**, İslâm beldelerindeki âlimlere mektuplar göndererek: 'Rasûlullah (s.a.v)'ın hadislerini araştırın ve onları toplayın,' diye emir verdi."* (179)

Abdurrezzak (211/827), *Musannef*'inde, **İbn Vehb**'in şöyle dediğini kaydetmiştir: **İmam Mâlik**'i işittim, şöyle diyordu: *"**Ömer b.***

(176) İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 4.
(177) Buhârî, *İlim*, 34; Kâsımî, *Kavâidü't-Tahdis*, 46-47.
(178) Kâsımî, *Kavâidü't-Tahdis*, 46-47.
(179) Kâsımî, a.g.e., aynı yer.

Abdülaziz, şehir merkezlerine mektuplar göndererek onlara sünnet ve fıkıh hakkında bilgi verirdi. Medine'ye yazdığı mektuplarda ise daha evvelki tatbikatların nasıl olduğunu sorar ve yanlarındakilerle amel etmelerini isterdi. Bu arada ***Ebû Bekir b. Hazm****'a da bir mektup göndererek, sünnetleri toplamasını ve yazıp kendisine göndermesini istedi.* ***İbn Hazm*** *da (bulabildiği kadar) hadisleri bir kitapta topladı. Ne var ki, göndermeden evvel* ***Ömer b. Abdülaziz*** *vefat etti."* (180)

İbn Abdilberr, **Zübeyr**'in azadlı kölesi **Sid b. Ziyâd**'ın şöyle dediğini nakleder: **İbn Şihab ez-Zührî**'yi, **Said b. İbrâhim**'e şunları derken işittim: *"****Ömer b. Abdülaziz****, bize sünnetleri toplamamızı emretti. Biz de onları defterler hâlinde yazdık. O da valisi bulunan her beldeye bir defter gönderdi."* (181)

İbn Hacer (852/1448) ise *Fethu'l-Bâri*'nin mukaddimesinde - daha evvel naklettiğimiz sözlerinden sonra- şöyle demektedir: *"Hadisleri ilk defa cem edenler,* ***Râbî b. Sabîh*** *(160/776),* ***Said b. Ebî Arûbe*** *(157/773) ve benzerleridir. Üçüncü tabakanın büyük âlimleri ahkâmı tedvin edinceye kadar hadis âlimleri, bütün babları aynı tarzda tasnif ediyorlardı.* ***İmam Mâlik*** *(179/795), el-Muvatta adlı eserini tasnif etti ve ona, Hicazlı hadis âlimlerinin kuvvetli olan rivâyetlerini almaya itina gösterdi. Bu arada eserinde, Sahâbe sözlerine, Tâbiîn ve onlardan sonra gelenlerin söz ve fetvâlarına da yer verdi. Mekke'de* ***İbn Cüreyc*** *(150/767), Şam'da* ***el-Evzâî*** *(159/775), Kûfe'de* ***Süfyan es-Sevrî*** *(161/777), Basra'da* ***Hammad b. Dînar*** *(165/781), ilk tasnif işini gerçekleştirenlerdir. Daha sonra, kendi asırlarındaki pek çok kimse, tedvin ve tasnif işleminde onları takip etmişlerdir. Bu iş, Rasûlullah (s.a.v)'ın hadislerinin biraraya getirilmesi gerektiği görüşüne sahip olan imamlar gelinceye yani hicrî ikinci asrın başlarına kadar devam etti.*

Ubeydullah b. Mûsâ el-Abesî el-Kûfî, Müsedded b. Müserhed el-Basrî *(228/843),* ***Esed b. Mûsâ el-Emevî****, Mısır'a yerleşmiş olan* ***Nuaym b. Hammad el-Huzâî*** *(228 h.), bir müsned tasnif etmişlerdir. Sonra gelen imamlar da onları takip etmişlerdir. Pek çok imam, topladıkları hadisleri 'Müsned' hâlinde* (181a) *biraraya getirmişlerdir. Bunlara,* ***Ahmed b. Hanbel*** *(241/855),* ***İshak b. Râheveyh*** *(235/853),* ***Osman b. Ebî Şeybe*** *(239 h.) ve diğer seçkin*

(180) Kâsımî, a.g.e., aynı yer.
(181) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, I, 76.
(181a) Müsnedler; hadislerin, konularına bakılmaksızın, Sahâbe râvilerine göre ardarda sıralanarak toplandığı hadis mecmualarıdır.

hadisçileri örnek verebiliriz. ***Ebû Bekir b. Ebî Şeybe*** *(235/849) gibi bazı hadisçiler ise* (182) *hadis ve haberleri müsned ve bablara göre birlikte tasnif etmişlerdir.*

İmam Buhârî *(256/869), bu musannefleri görüp tetkik etti. Onların sahih ve hasen rivâyetlerin yanında, pek çok zayıf haberleri de ihtiva ettiğini, bu iki çeşit haberin birbirinden tefrik edilemeyeceğini farketti ve o vakit, sıhhatinden hiç kimsenin şüphe edemeyeceği sahih hadisleri toplamaya azmetti. Üstad* ***İshak b. Râheveyh****'in (238/852) bu konudaki teşviki de kendisine güç, azmine şevk verdi. Bu büyük üstad, bir gün içlerinde* ***Buhârî****'nin de bulunduğu talebelerine: 'Keşke, Rasûlullah (s.a.v)'ın sahih sünnetlerini ihtiva eden muhtasar bir kitap meydana getirseniz ne güzel olur,' demişti.* ***Buhârî*** *(r.h): 'Bu söz kalbime yer etti ve el-Câmiu's-Sahih'i yazmaya başladım,' der."* (183)

el-Kâsımî, *Kavâidü't-Tahdis* adlı eserinde (1332/1914) der ki: *"****İmam Suyûtî*** *(911/1505) ve hadisleri ilk cem eden kimselerin hepsi hicrî ikinci asırda yaşamışlardır. Hadis tedvininin başlangıcı ise hicrî birinci asrın başlarında,* ***Ömer b. Abdülaziz****'in (101/719) hilâfeti zamanına rastlar,"* demiştir. **İbn Hacer** (852/1448) de *Fethu'l-Bâri*'de aynı haberi zikretmiş ve şöyle demiştir: *"****Ömer b. Abdülaziz****'in emriyle, hadisleri ilk tedvin eden* ***İbn Şihâb ez-Zührî****'dir."* **Ebû Nuaym** da (430/1038) aynı haberi nakletmiştir. (184) İşte bu yüzden, Tâbiîn asrından sonra, yazmamn ve sünneti tedvin etmenin mübâh olduğuna dair icmâ tahakkuk etmiştir. Hatta bazıları, bunun mendûb ve vâcib olduğu görüşündedirler. (185)

Kâd-ı Iyâz (544/1149), demiştir ki: *"İlmin (hadislerin) yazımı konusunda, Sahâbe ve Tabiîn arasında pek çok ihtilâf vardı. Çoğu bunu uygun bulmazken, bazıları da câiz görüyorlardı. Daha sonra müslümanlar, bunun câiz olduğunda icmâ ettiler. Böylece, daha önce var olan ihtilâf ortadan kalktı."* (186)

İbn Salâh (318/929), demiştir ki: *"İlk devir müslümanları, hadislerin yazımı konusunda ihtilâf ettiler. İçlerinden bir kısmı, hadislerin ve ilmin yazımını uygun bulmayıp ezberlemeyi emrederlerken, bazısı da buna cevâz verdi. Sonradan bu ihtilâf ortadan kalktı ve*

(182) Osman b. Ebî Şeybe ile Ebû Bekir b. Ebi Şeybe kardeştirler ve ikisinin de müsnedleri vardır. (Müt.)
(183) İbn Hacer, a.g.e., I, 4 vd.
(184) *Fethu'l-Bâri*, I, 146.
(185) Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, II, 158.
(186) Bkz. Nevevî, *Müslim Şerhi*, XVIII, 129-130.

müslümanlar, sünnetin yazılmasının câiz ve mübâh olduğunda icmâ ettiler. Eğer hadisler, kitaplarda tedvin edilmeseydi sonraki asırlarda kaybolup giderdi." (187)

İbn Hacer de (852/1448): *"Selef âlimleri, hadislerin yazılıp yazılmayacağı konusunda ihtilâf etmişlerdir. Gerçi mesele daha sonra açıklığa kavuşmuş, hadisleri yazmanın câiz, hatta müstehâb olduğuna dair icmâ hâsıl olmuştur. Kaldı ki, hadisleri tebliğ ile yükümlü olup da onları unutma endişesi taşıyanların, yazmalarının vâcib olacağı gayet açıktır,"* (188) demiştir.

Sahâbe'nin Sünnetleri Rivâyetten Kaçınmaları ve Bunu Yasaklamaları (Özel Durumlara Hastır)

Eğer: *"Sahâbe'nin, sünnetin yazım ve tedvininden kaçınmalarının hikmeti anlaşılmıştır. Fakat sünneti rivâyetten sakınmalarına ve onu yasaklamalarına ne denilecektir? Onların bu tutumu, sünneti hüccet görmediklerinin bir delili olamaz mı? Ayrıca şer'î hükümlerde delil olarak kullanılmaması için Şâri'in, onun nakledilmesini istemediğine muttali oldukları anlamına gelmez mi?"* denilecek olursa, şöyle cevap veririz:

Sahâbe'nin, mutlak olarak hadis rivâyetinden kaçındıklarını zannetmek doğru değildir. Bazı durumlarda hadis rivâyetinden kaçınmış olmaları, sünnetin hüccet olmadığından kaynaklanmış değildir. Böyle düşünmek, nasıl doğru olabilir? Halbuki Rasûlullah (s.a.v), Sahâbe-i Kirâm'a, hadislerini rivayet etmelerini ve kendilerinden sonrakilere tebliğde bulunmalarını emretmiştir. Bu konudaki emirler, daha önce geçmiştir. **İbn Abbas**'ın rivâyetinde Efendimiz (s.a.v): *"Sizler, hadisleri (benden) işitiyorsunuz. Sonrakiler de onları sizden duyup alacaklardır. Onlardan da daha sonrakiler alacaklardır."* (189)

Sahâbe'nin hemen hepsinin, ister hadis rivâyetinden kaçman, ister bunu yasaklayan, isterse bunda bir beis görmeyenleri olsun, sünnete en çok sarılan ve daha sonra zikredeceğimiz türden bir mâni olmadıkça, sünnetin rivâyetine ve tebliğine en çok özen gösteren kimseler olduğu tevâtüren bilinmektedir. Onlar, muârızlarına karşı sünnetle delil getirmişler, kendilerine de sünnetle karşı çıkıldığında, görüşlerinden dönerek ikna olmuşlardır. Yeni zuhûr eden hadiseler

(187) İbnu's-Salah, *Ulûmu'l-Hadis*, 169-171.
(188) *Fethu'l-Bâri*, I, 146.
(189) Ebû Dâvud, *İlim*, I.

karşısında, sünnete müracaat etmişler, başkalarını da onunla amele teşvik etmişlerdir. Böyle davranırlarken de hiç kimse, onlara yaptıklarının yanlış olduğunu söylememiştir.

İşte **Hz. Ebû Bekir** (r.a), Sakif gününde [190] Ensar'a karşı: *"İmamlar Kureyş'tendir,"* [191] hadisini delil getirmiş, onlar da ikna olmuşlardır.

Yine o, **Hz. Fatma**'ya karşı: *"Biz, peygamberler topluluğu miras bırakmayız. Geriye bıraktıklarımız sadakadır,"* [192] hadisini delil getirmiş ve o da ikna olmuştur.

Yine **Hz. Ebû Bekir, Muhammed b. Mesleme**'nin rivâyetiyle te'kid ettikten sonra, ninenin mirastaki payı hususunda, **Muğire**'nin rivâyetiyle hüküm vermiştir. Zekâtlarını vermeyenlere karşı savaş ilan ettiği vakit, **Hz. Ömer**'in: *"İnsanlar, Allah'tan başka ilâh yoktur, deyinceye kadar onlarla savaşmakla emrolundum,"* [193] hadisiyle karşı çıkınca, *"Maldaki hakkın alınması için (savaş) müstesnâ,"* ifadesiyle cevap vermiştir.

İşte **Hz. Ömer** (r.a), Hacerü'l-Esved'i öperken: *"Eğer Allah Rasûlünü, seni öperken görmeseydim, ben de asla öpmezdim,"* demiştir.

Rasûlullah (s.a.v)'ın minberinden insanlara: *"Ameller niyetlere göredir,"* [194] hadisini rivâyet eden odur.

Yine o, **Ebû Said**'in sahih olduğuna şahidlik etmesi üzerine, **Ebû Mûsâ**'nın (r.a), isti'zana dair rivâyetini kabul etmiştir.

Ayrıca pek çok vesileyle: *"Rasûlullah (a.s)'tan (herhangi bir konuda) bir şeyler bilen varsa onu getirsin,"* diyen de odur. Kadının, kocasının diyetine mirasçı olabilmesi, iskat-ı cenin meselesi ve daha evvel (ikinci bölümde) zikrettiğimiz diğer konulardaki, **İmam Mâlik** ve diğer hadisçilerin naklettiği rivâyetler de burada misal verilebilir.

Bütün valilerine mektup göndererek: *"Kur'ân'ı öğrendiğiniz gibi sünneti ve Arap dilini de öğreniniz,"* diyen yine **Hz. Ömer**'dir. *"Rey'den sakınınız. Çünkü rey sahipleri, sünnetlerin düşmanıdırlar. Hadisler, onları sünnetleri ezberleyip öğrenmekten âciz bırakmıştır,"* diyen ve yine: *"Hidâyetlerin en hayırlısı, **Muhammed**'in hidâyeti-*

(190) Hz. Ebû Bekir'in halife seçildiğinde Ashâbın toplanıp durumu müzâkere ettiği yer ve gün.
(191) Ahmed, *Müsned*, III, 129, 1803.
(192) Buhârî, *Humus*, 1; *Ferâiz*, 3; Müslim, *Cihad*, 49.
(193) Buhârî, *İman*, 17; Müslim, *İman*, 32; Tirmizî, *Tefsir*, 88.
(194) Buhârî, *Bid'ül-Vahy*, 1; *İman*, 22; Müslim, *İmâret*, 155; Ebû Dâvud, *Talak*, 11.

dir," gerçeğini ifade eden, ayrıca: *"İleride birtakım insanlar, Kur'ân'ın (herkesçe anlaşılması zor olan) müteşâbihâtı ile karşınıza çıkacaktır. Onlara karşı sünnetlere tutunun. Zira sünnetleri iyi bilenler, Kur'ân'ı en iyi bilenlerdir,"* (195) diyen de **Hz. Ömer** (r.a.)'dir.

Hz. Ali (r.a)'ye bakalım: O, demiştir ki: *"Size, Rasûlullah'tan bir hadis rivâyet edildiği zaman, (bir rivâyete göre de hadis rivâyet ettiğimde) Rasûlullah'ın (s.a.v) ondan daha nezih ve daha muttakî olduğunu bilin."* Başka bir rivâyette ise: *"Rasûlullah'ın daha nezih, daha muttakî ve daha fazla hidâyet üzere olduğunu bilin."*

Abdullah b. Mesud'u (r.a) ele alalım. (Dövme yaptıran bir kadına karşı): *"Allah, dövme yapana ve yaptırana lânet etsin,"* (196) hadisini delil getirmiştir.

Ebû Dâvud'un rivâyetinde, **Alkame** şunları anlatmıştır: *"Mina'da, **Abdullah b. Mesud**'la yürüyordum. **Hz. Osman**'la karşılaştı. Onunla yalnız kalmak istedi. **Abdullah, Hz. Osman**'ın bir ihtiyacı olmadığını görünce, bana: 'Ey **Alkame**, buraya gel,' dedi. Gittim. Bu arada **Hz. Osman**, ona: 'Ey **Ebû Abdurrahman**! Seni bakire bir câriye ile evlendirelim mi? (ne dersin)? Belki de nefsinin alışageldiği şeyi, sana yeniden kazandırır,' dedi. Bunun üzerine **Abdullah b. Mesud**: 'Sen böyle diyorsun, ben ise Rasûlullah (s.a.v)'ın: Sizden kim evlenmeye güç yetirirse evlensin. Çünkü bu, gözü korumak ve iffeti muhafaza için daha güzeldir. Kim de evlenmeye güç yetiremezse, oruç tutsun. Zira oruç, onun şehvetini kırar, buyurduğunu işittim,' der."* (197)

İbn Ömer (r.h), **Ebû Hureyre**'yi överek şöyle diyor: *"Birlikte Rasûlullah (s.a.v)'ın devamlı yanında bulunduk ve hadislerini öğrendik."* **Ebû Hureyre** vefat edince (ö.58/677) **İbn Ömer** (74/693), cenazesinde kendisine rahmet dileyerek şöyle diyordu: *"Allah kendisine rahmet etsin. Peygamber (s.a.v)'in hadislerini müslümanlar için ezberleyip muhafaza ediyordu."*

Buhârî *et-Tarih*'inde, **Beyhakî** de *el-Medhal*'de, **Muhammed b. Umâre b. Hazm**'ın, şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: *"On civarında Sahâbe'nin büyüklerinin bulunduğu bir mecliste bulundum. **Ebû Hureyre** (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'tan oradakilerin bazılarının bilmediği hadisler rivâyet etmeye başladı. Onlar, hadisler hakkında bilmediklerini soruyor, o da açıklamalarda bulunduktan sonra, bir*

(195) İbn Abdilberr, *Beyânü'l-İlm*, II, 123, 124, 134, 135.
(196) Buhârî, *Libas*, 82-87; Müslim, *Libas*, 119; Ebû Dâvud, *Teraccül*, 5.
(197) Buhârî, *Savm*, 10; *Nikâh*, 2; Ebû Dâvud, *Nikâh*, 1; Nesâî, *Sıyam*, 43.

*diğer hadise geçiyordu. Bu böyle birkaç kere tekrar etti. İşte o zaman anladım ki **Ebû Hureyre**, insanların en fazla hadis bilenidir."*

Buhârî, başka bir rivâyetinde, **Ebû Hureyre**'nin (r.a) şöyle dediğini nakletmiştir: *"İnsanlar, **Ebû Hureyre**, hadis rivâyetinde çok ileri gidiyor, diyorlar. Eğer, Allah'ın Kitabı'ndaki şu iki âyet olmasaydı, bir tek hadis dahi rivâyet etmezdim: 'İndirdiğimiz açık delilleri ve Kitab'da insanlara apaçık belirttiğimiz hidâyet yolunu gizleyenler (var ya), işte onlara Allah ve bütün lânet edebilenler lânet eder. Ancak tevbe edip hâllerini düzeltenler, gerçeği açıklayanlar müstesnâdır. Onları bağışlarım. Çünkü ben, tevbeyi çok kabul eden, çok esirgeyenim.'* (198) *Muhâcir kardeşlerimiz, çarşı pazarda meşgul olurken, Ensar'dan kardeşlerimiz de malları ile ilgilenirken **Ebû Hureyre**, karın tokluğuna Rasûlullah (s.a.v) ile birlikte kalıyor, onların elde edemediklerini öğreniyor, belleyemediklerini ezberliyordu.* (199)

Ebû Hureyre (r.a), **Hz. Âişe**'nin hücresinin yamna oturur ve: *"Dinle, ey hücrenin sahibesi"* diyerek, kendisine hadis okurdu. (200)

İşte **Ebû Zerr** (r.a), (eliyle kafasını göstererek): *"Eğer, kılıcı şuraya dayasanız, ben de kafam kesilmeden önce Rasûlullah (s.a.v)'tan işittiğim bir sözü söyleyebileceğimi bilsem, onu mutlaka söylerdim,"* diyor. (201)

İşte, **Berâ b. Âzib** (r.a), **Ahmed b. Hanbel**'in yaptığı bir rivâyette: *"Bütün hadisleri, Rasûlullah (s.a.v)'ın fem-i saâdetlerinden işitmiş değiliz. Develerimizi gütmek bizleri meşgul ettiği için arkadaşlarımız, ondan duyduklarını bize rivâyet ederlerdi,"* demiştir. (202)

İşte **İbn Abbas** (r.h), **İmam Müslim** ve **Mücâhid**'in, **İbn Abbas**'la ilgili olarak şunları söylediğini nakleder: **Büşeyr el-Adevî**, **İbn Abbas**'a geldi ve: *"Rasûlullah şöyle söyledi... Rasûlullah böyle dedi..."* diyerek hadis rivâyet etmeye başladı. **İbn Abbas** (r.h) ise sözüne kulak vermedi ve hiç oralı olmadı. Bunu gören **Büşeyr**: *"Ey **İbn Abbas**! Ne oluyor da sözüme kulak vermiyorsun? Ben, sana Rasûlullah (s.a.v)'tan hadis rivâyet ediyorum; sen ise dinlemiyorsun bile!"* dedi. **İbn Abbas** da: *"Biz, daha önceleri birisi: 'Allah Rasûlü (s.a.v) şöyle buyurdu,' dediği zaman gözlerimizi dört açar, iyice kulak*

(198) Bakara, 156-160.
(199) Buhârî, *İlm*, 42; Müslim, *Fedâil*, 159.
(200) Müslim, *Zühd*, 71; Ebû Dâvud, *İlm*, 7.
(201) Buhârî, *İlm*, 10.
(202) Ahmed, *Müsned*, IV, 283.

verirdik. Ne zaman ki insanlar, sahih, zayıf demeden herşeyi nakletmeye başladılar, biz de iyice bildiklerimizden başkasını kabul etmez olduk," diye cevap verdi. [203]

Bu konuda, pek çok Sahâbe'den sayılamayacak kadar haber vardır. Sünnetin hücciyyeti konusunda bir kısmına değinilmişti. Bütün bunlar, bize, Sahâbe'nin hadis rivâyetinden kaçınmalarının, bizzat hadisten ve onların nazarında hadisin hüccet olmadığından ileri gelmediğini kat'î bir şekilde ortaya koymakta, onların bu konudaki tutumlarının sadece birtakım engellerden kaynaklandığını, ayrıca sünnetin, onların yanında şeksiz şüphesiz bir hüccet olduğunu ve bu konuda icmâ ettiklerini ortaya koymaktadır.

Bu durum, bizi, şüphe sahibinin zikrettiklerinin dışında, onları hadis rivâyetinden kaçınmaya ve onu yasaklamaya sevkeden sebepleri araştırmaya sevketmektedir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v)'ın hadis rivâyeti ve tebliği ile ilgili emirleri, Sahâbe'nin sünnetin hüccet olduğu konusundaki icmâları ve Rasûlullah'ın tebliğ emrine imtisaldeki hırsları bilindikten ve ayrıca sünnetin hücciyyetiyle ilgili kesin deliller ortada olduktan sonra onların, sünnet hüccet olmadığı için hadis rivâyetinden kaçındıklarını ve bunu nehyettiklerini düşünmek asla doğru değildir.

Meselâ, Sahâbe'nin hadis rivâyetinden kaçındıklarının ve bunu yasakladıklarının tesbit edildiğini ve bunun da sünnetin hüccet olmadığına delâlet ettiğini düşünelim. Peki bu durum, akıl sahibi birisinin, Kur'ân'dan başka delil olmayıp İslâm sadece Kur'ân'dan ibarettir, demesine yetecek mi? Yine vahye muhatab olup hevâsından konuşmayan Peygamber (s.a.v)'in fiili ve sözü bile olsa hükümlere delâlet etmeyeceğini, bu hususta yegâne delilin Kur'ân olduğunu savunan kimse; sünnetin delil oluşunda Rasûlullah'ın sözleri, ümmetin icmâı, bizzat Kur'ân'ın delâleti ve diğer deliller varken birkaç sahâbenin hadis rivâyetinden kaçınmalarının, Şâri'in nazarında, sünnetin hüccet olarak kabul edilmediğine delil teşkil edeceğini söyleyebilecek mi? Bunu düşünmek mümkün müdür?

Hayır, bunu yapmak asla câiz olamayacaktır. Çünkü bu, bizzat iddia sahiplerinin, *"İslâm yalnızca Kur'ân'dan ibarettir"* kaidelerine terstir. Bu, aynı zamanda bizim, *"Sünnet ve Sahâbe'nin icmâı aynen Kur'ân gibi birer hüccettirler,"* şeklindeki kaidemizle de çelişecektir. Hem Sahâbe'nin ameli ve sözü, mutlak mânâda hüccet değildir. Hüccet olabileceğini farzetsek bile, rivâyetten kaçınmaları ve onu yasak-

(203) Müslim, *Mukaddime*, 4.

lamaları, çeşitli sebeplerden olabilir. Bunun, hüccet olup olmamasının dışında bir sebepten kaynaklanmış olması, iddia sahiplerinin ileri sürdüğü nedenden kaynaklanmış olmasından daha fazla ihtimal dahilindedir. Nitekim daha önce kaydettiğimiz ve ileride temas edeceğimiz haberler de buna delâlet etmektedir.

Farzedelim ki, Sahâbe'den bazılarının bu tutumları, yalnızca iddia sahiplerinin ileri sürdüğü hususa muhtemil olsun. O zaman da bu, rivâyetten kaçınan ve bunu yasaklayan sahâbelerin yaptıkları rivâyet ve çoğunluktaki sahâbelerin rivâyetiyle çelişki arzedecektir. Bundan başka, Sahâbe'nin bu konudaki icmâları ve Rasûlullah'tan geldiği sabit olan rivâyetlere de ters düşecektir. Biz, *"çelişki"* derken aslında, iddia sahiplerine karşı yumuşak bir dil kullanmış oluyoruz. Çünkü bize göre Sahâbe sözü veya icmâı ile Rasûlullah'ın sözü arasında bir çelişkinin bulunabileceğini söylemek doğru olamaz. Bize göre -her ne kadar iddia sahipleri hoşlanmasalar ve akılları almasa da- Rasûlullah (s.a.v)'ın sözü ve ümmetin icmâı diğerlerinden öndedir.

İddia sahiplerinin ileri sürdükleri, ne onların ve ne de bizim kaidelerimize uygun düşmediğine göre onların bütün söyledikleri, boş laftan ibarettir. Dolayısıyla onlarla istidlâlde bulunmak ve bağlayıcılık vasfının bulunması doğru olamaz.

Sahâbe'yi Hadis Rivâyetinden Kaçmaya ve Bunu Yasaklamaya Sevkeden Sebepler

Konuyla ilgili en ufak bir şüphe kalmaması için Sahâbe'yi hadis rivâyetinden kaçınmaya ve onu yasaklamaya sevkeden sebepleri ve onlardan nakledilen haberler hakkında birtakım açıklamalarda bulunmak istiyoruz.

1. Sebep: Şüphe sahiplerinin, Sahâbe'nin hadis rivâyetinden kaçındığına ve çok hadis rivâyetini yasakladığına dair kendisine dayandıkları haberler, bütünüyle, ashâbın hadis rivâyetinden kaçındıkları ya da buna mâni oldukları anlamına gelmez. Bunun tek sebebi, çok hadis rivâyet edenlerin farkında olmadan hata etmeleri ve kendisinde hata edilen hadisin, kıyâmete kadar (o hâliyle) amel edilecek bir hüccet kabul edilme endişesidir.

Evet, çok rivâyette bulunmanın böyle bir tehlikesi olabilir. Gerçi, bu şekil bir hatada herhangi bir günah yoktur. Ancak hata sözkonusu olan bir şeye kasden teşebbüs etmek, ileri seviyede olduğunda,

yalana teşebbüs gibi değerlendirilir. Çünkü yasak bölgenin etrafında dolaşan kimsenin, oraya girme tehlikesi vardır.

İşte bu nedenle Sahâbe, rivâyetten son derece sakınmış, mümkün olduğu kadar bunu azaltmaya çalışarak ancak sıhhatinden emin oldukları hadisleri rivâyet etmişlerdir. Bununla birlikte, kendilerinden emin olabilenler, çokça rivâyette bulunmuşlardır.

Onların bu korku ve endişesi, aslında sünnetin konumunu içlerinde ne kadar büyüttüklerinin ve dinde kendisiyle amelin vâcib olduğunu hüccet gördüklerinin bir delilidir. Bu, aynı zamanda onlara karşı kalbimizde bir saygı oluşturmakta ve Rasûlullah'tan rivâyet ettikleri şeylerde kendilerine güven ve itminanla doldurmaktadır.

İşte, onların çok miktarda hadis rivâyetinden kaçınmalarının ve bunu yasaklamalarının tek sebebinin, hataya düşme endişesi olduğuna ve ancak güvenip itimad ettikleri haberlerle amel ederek onları naklettiklerine dair rivâyetler:

İmam Ahmed, **İbn Abbas**'tan naklediyor: Hz. Peygamber (s.a.v), buyurdu ki: *"Benden hadis rivâyet ederken dikkatli olunuz. Yalnız çok iyi bildiklerinizi rivâyet ediniz. Kim, kasden benim adıma yalan söylerse, Cehennemdeki yerine hazırlansın."* (204)

İmam Ahmed, **İbn Mâce** ve **ed-Dârimî**, **Ebû Katâde**'nin şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Şu minberin üzerinde Rasûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini işittim: *"Ey insanlar! Benden çok fazla hadis rivâyet etmekten sakınınız. Kim, benim adıma bir şey söylerse, ancak hak ve doğru olanı söylesin. Benim söylemediğimi bana isnad ederek söylemiş gibi gösteren, Cehennemdeki yerine hazırlansın."* (205) Hadisi, **Hâkim** de rivâyet etmiş ve **Müslim**'in şartlarını taşıdığını söylemiştir. Yine **İmam Ahmed**, **Semüre b. Cündüb** tarikiyle, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Kim, yalan olduğunu bile bile benden bir hadis rivâyet ederse o, yalancılardan birisidir."* Başka bir rivâyetinde ise: *"Çok yalan söyleyenlerden birisidir,"* (206) şeklinde geçmektedir.

Müslim, **Ebû Hureyre**'nin (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'tan şu rivâyetini nakleder: *"Kişiye, yalan olarak her duyduğunu söylemesi yeter."* (207)

(204) Ahmed, *Müsned*, II, 47, 83.
(205) Ahmed, *Müsned*, Aynı yer, III, 13, 39; İbn Mâce, *Mukaddime*, 4.
(206) Ahmed, I, 113; Tirmizî, *İlm*, 9.
(207) Müslim, *Mukaddime*, 3; *Keşfu'l-Hafa*, II, 147.

İbn Abdilberr, **İmam Mâlik**, **Ma'mer** ve daha başkaları tarafından gelen bir isnadla, *"Sakife hadisesinde"* **Hz. Ömer**'in, Cuma günü bir hutbe irâd ederek Allah'a hamd ve senâdan sonra, şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Benim için söylenmesi mukadder olan ne varsa, hepsini söyleyeceğim. Kim, dediklerimi beller, anlar ve ezberlerse, binitinin varabildiği yere kadar onu insanlara tebliğ etsin. Kim de belleyemeyeceğinden korkarsa onun, benim adıma yalan söylemesini helâl görmem. Allah Teâlâ,* ***Hz. Muhammed*** *(s.a.v)'i peygamber olarak gönderdi, beraberinde bir de Kitab indirdi. Recm de O'na indirdiklerinin arasındadır."* (208)

Yine **İbn Abdilberr**, **Müslim b. el-Haccâc**'ın, **Kays b. Ubâde**'den şunu naklettiğini zikreder: **Ömer b. el-Hattâb**'ı şöyle derken işittim: *"Kim, bir hadis işitir ve işittiği gibi onu rivâyet ederse kurtulmuştur."* (209)

Müslim de **Hz. Ömer**'in: *"Kişiye yalan olarak her duyduğunu söylemesi yeter,"* dediğini rivâyet etmiştir. (210)

İbn Uleyye ise **Recâ b. Ebû Seleme**'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: **Muâviye**'nin: *"**Hz. Ömer** devrinde mevcud olan hadisleri alın. Çünkü o, insanları Rasûlullah (s.a.v)'tan (gelişigüzel) rivâyette bulunmalarına karşı korkutmuştu,"* dediğini duydum. Bunu, **ez-Zehebî** de *Tezkîretü'l-Huffâz*'da kaydetmiştir.

İmam Ahmed ve **Beyhakî**, **Hz. Ali**'nin şu sözünü rivâyet etmişlerdir: *"Rasûlullah (s.a.v)'tan bir hadis işittiğimde, Allah ondan ne kadar istifade etmemi dilemişse, ondan o kadar istifade ederdim. Ama ashâbdan birisi, Rasûlullah (s.a.v)'tan bir hadis rivâyet ettiğinde, ona yemin ettirirdim. Yemin ederse onu tasdik ederdim.* ***Ebû Bekir*** *(r.a), Rasûlullah (s.a.v)'ın: 'Yakînen iman eden bir kul, herhangi bir günah işlediğinde güzelce temizlenir (gusül veya abdest alır), iki rek'at namaz kılarak Allah'tan bağışlanmasını isterse Allah, mutlaka onu affeder,' buyurduğunu bana haber verdi."* (211)

Beyhakî'nin, **Hasen**'den yaptığı bir rivâyette ise **Semure**, şöyle demiştir: *"Rasûlullah (s.a.v)'tan, iki yerde 'sekte' yapıldığını öğrendim. Birisi, tekbir getirdiği zaman, diğeri de sûreyi okumayı bitirdiği zamandır."* Bunun üzerine **İmran b. Husayn**, konuyu bir mektupla **Ubey b. Ka'b**'a sormuş, o da **Semure**'nin doğru söylediğini ifade

(208) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, II, 121-122.
(209) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 123.
(210) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 124.
(211) Ebû Dâvud, *Vitr*, 26; Tirmizî, *Salat*, 181; Ahmed, I, 2.

yalana teşebbüs gibi değerlendirilir. Çünkü yasak bölgenin etrafında dolaşan kimsenin, oraya girme tehlikesi vardır.

İşte bu nedenle Sahâbe, rivâyetten son derece sakınmış, mümkün olduğu kadar bunu azaltmaya çalışarak ancak sıhhatinden emin oldukları hadisleri rivâyet etmişlerdir. Bununla birlikte, kendilerinden emin olabilenler, çokça rivâyette bulunmuşlardır.

Onların bu korku ve endişesi, aslında sünnetin konumunu içlerinde ne kadar büyüttüklerinin ve dinde kendisiyle amelin vâcib olduğunu hüccet gördüklerinin bir delilidir. Bu, aynı zamanda onlara karşı kalbimizde bir saygı oluşturmakta ve Rasûlullah'tan rivâyet ettikleri şeylerde kendilerine güven ve itminanla doldurmaktadır.

İşte, onların çok miktarda hadis rivâyetinden kaçınmalarının ve bunu yasaklamalarının tek sebebinin, hataya düşme endişesi olduğuna ve ancak güvenip itimad ettikleri haberlerle amel ederek onları naklettiklerine dair rivâyetler:

İmam Ahmed, **İbn Abbas**'tan naklediyor: Hz. Peygamber (s.a.v), buyurdu ki: *"Benden hadis rivâyet ederken dikkatli olunuz. Yalnız çok iyi bildiklerinizi rivâyet ediniz. Kim, kasden benim adıma yalan söylerse, Cehennemdeki yerine hazırlansın."* (204)

İmam Ahmed, **İbn Mâce** ve **ed-Dârîmî**, **Ebû Katâde**'nin şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: Şu minberin üzerinde Rasûlullah'ın (s.a.v) şöyle dediğini işittim: *"Ey insanlar! Benden çok fazla hadis rivâyet etmekten sakınınız. Kim, benim adıma bir şey söylerse, ancak hak ve doğru olanı söylesin. Benim söylemediğimi bana isnad ederek söylemiş gibi gösteren, Cehennemdeki yerine hazırlansın."* (205) Hadisi, **Hâkim** de rivâyet etmiş ve **Müslim**'in şartlarını taşıdığını söylemiştir. Yine **İmam Ahmed**, **Semüre b. Cündüb** tarikiyle, Hz. Peygamber (s.a.v)'in şöyle buyurduğunu rivâyet etmiştir: *"Kim, yalan olduğunu bile bile benden bir hadis rivâyet ederse o, yalancılardan birisidir."* Başka bir rivâyetinde ise: *"Çok yalan söyleyenlerden birisidir,"* (206) şeklinde geçmektedir.

Müslim, **Ebû Hureyre**'nin (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'tan şu rivâyetini nakleder: *"Kişiye, yalan olarak her duyduğunu söylemesi yeter."* (207)

---

(204) Ahmed, *Müsned*, II, 47, 83.
(205) Ahmed, *Müsned*, Aynı yer, III, 13, 39; İbn Mâce, *Mukaddime*, 4.
(206) Ahmed, I, 113; Tirmizî, *İlm*, 9.
(207) Müslim, *Mukaddime*, 3; *Keşfu'l-Hafa*, II, 147.

İbn Abdilberr, **İmam Mâlik**, **Ma'mer** ve daha başkaları tarafından gelen bir isnadla, *"Sakife hadisesinde"* **Hz. Ömer**'in, Cuma günü bir hutbe irâd ederek Allah'a hamd ve senâdan sonra, şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Benim için söylenmesi mukadder olan ne varsa, hepsini söyleyeceğim. Kim, dediklerimi beller, anlar ve ezberlerse, binitinin varabildiği yere kadar onu insanlara tebliğ etsin. Kim de belleyemeyeceğinden korkarsa onun, benim adıma yalan söylemesini helâl görmem. Allah Teâlâ,* ***Hz. Muhammed*** *(s.a.v)'i peygamber olarak gönderdi, beraberinde bir de Kitab indirdi. Recm de O'na indirdiklerinin arasındadır."* (208)

Yine **İbn Abdilberr**, **Müslim b. el-Haccâc**'ın, **Kays b. Ubâde**'den şunu naklettiğini zikreder: **Ömer b. el-Hattâb**'ı şöyle derken işittim: *"Kim, bir hadis işitir ve işittiği gibi onu rivâyet ederse kurtulmuştur."* (209)

Müslim de **Hz. Ömer**'in: *"Kişiye yalan olarak her duyduğunu söylemesi yeter,"* dediğini rivâyet etmiştir. (210)

İbn Uleyye ise **Recâ b. Ebû Seleme**'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: **Muâviye**'nin: *"****Hz. Ömer*** *devrinde mevcud olan hadisleri alın. Çünkü o, insanları Rasûlullah (s.a.v)'tan (gelişigüzel) rivâyette bulunmalarına karşı korkutmuştu,"* dediğini duydum. Bunu, **ez-Zehebî** de *Tezkîretü'l-Huffâz*'da kaydetmiştir.

İmam Ahmed ve **Beyhakî**, **Hz. Ali**'nin şu sözünü rivâyet etmişlerdir: *"Rasûlullah (s.a.v)'tan bir hadis işittiğimde, Allah ondan ne kadar istifade etmemi dilemişse, ondan o kadar istifade ederdim. Ama ashâbdan birisi, Rasûlullah (s.a.v)'tan bir hadis rivâyet ettiğinde, ona yemin ettirirdim. Yemin ederse onu tasdik ederdim.* ***Ebû Bekir*** *(r.a), Rasûlullah (s.a.v)'ın: 'Yakînen iman eden bir kul, herhangi bir günah işlediğinde güzelce temizlenir (gusül veya abdest alır), iki rek'at namaz kılarak Allah'tan bağışlanmasını isterse Allah, mutlaka onu affeder,' buyurduğunu bana haber verdi."* (211)

Beyhakî'nin, **Hasen**'den yaptığı bir rivâyette ise **Semure**, şöyle demiştir: *"Rasûlullah (s.a.v)'tan, iki yerde 'sekte' yapıldığını öğrendim. Birisi, tekbir getirdiği zaman, diğeri de sûreyi okumayı bitirdiği zamandır."* Bunun üzerine **İmran b. Husayn**, konuyu bir mektupla **Ubey b. Ka'b**'a sormuş, o da **Semure**'nin doğru söylediğini ifade

(208) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, II, 121-122.
(209) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 123.
(210) İbn Abdilberr, a.g.e., II, 124.
(211) Ebû Dâvud, *Vitr*, 26; Tirmizî, *Salat*, 181; Ahmed, I, 2.

eden bir mektupla: *"**Semure**, hadisi Rasûlullah (s.a.v)'tan işitip ezberlemiştir,"* diye cevap vermiştir. (212)

İmam Ahmed, Mutarrıf b. Abdullah'ın şöyle dediğini rivâyet etmiştir: **İmran b. Husayn**, bana dedi ki: *"Ey **Mutarrıf**! Allah'a yemin olsun ki, isteseydim bir tek hadisi dahi tekrarlamadan, iki gün üst üste, Rasûlullah (s.a.v)'tan hadis rivâyet edebilirdim. Fakat bu konuda, bende işi ağırdan alma ve çok rivâyetten çekinme duygusu ağır bastı. Çünkü Rasûlullah'ın ashâbından bazıları, kendileri gibi benim de görüp işittiğim birtakım hadisler rivâyet ediyorlar. Aslında onlar, söyledikleri gibi değil. Sahâbe'nin hayırdan geri durmayacaklarını da biliyorum. Ama ben de onların rivâyet ederken karıştırdıkları gibi karıştırmaktan korkuyorum."*

İmran, bazen de şöyle derdi: *"Keşke, doğru söylediğimden emin olsam da Rasûlullah'ın şöyle şöyle dediğini işittim, diyerek size hadis nakletsem."* Yine o, bazı kere de: *"Rasûlullah'ı şöyle şöyle derken işittim,"* derdi. (213)

Müslîm, Enes b. Mâlik'in (r.a) şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Beni, sizlere çokça hadis rivâyet etmekten, Rasûlullah'ın: 'Kim, kasden benim adıma yalan söylerse, Cehennemdeki yerine hazırlansın,'*(214) *sözü alıkoymaktadır."*

İmam Ahmed, İbn Sîrin'in şu sözünü nakletmiştir: **Enes b. Mâlik** (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'tan bir hadis rivâyet ettikten sonra: *"ev kemâ kâle Rasûlullah yahut Rasûlullah'ın buyurduğu gibi,"* derdi. (215)

el-Fethu'r-Rabbânî adlı eserde, bu haberin isnadının sahih olduğu, bunu, **Hafız Suyûtî**'nin (911/1505) *el-Câmiu'l-Kebîr*'de zikredip **Ebû Ya'la, Beyhakî** ve **İbn Asâkir**'e dayandırdığını kaydetmiştir.

Fethu'l-Bâri'de şöyle denilmektedir: **Hürmüz**'ün kölesi **Atkab**'ın rivâyetinde şöyle kaydedilmiştir: **Enes** (r.a): *"Eğer hata yapmaktan korkmasaydım, Rasûlullah'ın söylediği daha pek çok şeyi size naklederdim,"* dedi. (216)

Buhârî, Abdullah b. Zübeyr'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: Babam **Zübeyr**'e: *"Senin, falanca ve falanca kimseler gibi Rasûlul-*

---

(212) Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, 42-43.
(213) Ahmed, IV, 433.
(214) Müslim, *Zühd*, 72.
(215) İbn Mâce, *Mukaddime*, 3; İbn Abdilberr, a.g.e., I, 79.
(216) İbn Hacer, Fethu'l-Bâri, I, 272.

lah'tan hadis rivâyet ettiğini niçin işitmiyorum?" dedim. O da: *"Ben, Rasûlullah (s.a.v)'tan hiç ayrılmış değilim. Fakat O'nun : 'Bana yalan isnad eden Cehennemdeki yerine hazırlansın,' buyurduğunu işittim,"* dedi.(217)

Müslim de **Tavus**'un şöyle dediğini rivâyet etmiştir: **Büşeyr b. Ka'b**, **İbn Abbas**'a gelerek hadis rivâyet etmeye başladı. **İbn Abbas,** ona: *"Falanca falanca hadisleri bir daha tekrarla,"* dedi. Sonra, yine rivâyete devam etti. **İbn Abbas**: *"Şu şu hadisleri tekrarlar mısın?"* dedi. O da tekrarladı ve: *"Bilemiyorum, bütün hadislerimi bildin de bir tek bunu mu tanıyamadın? Yoksa, hepsini münker buldun da yalnızca bunu mu bildin?"* dedi. Bunun üzerine **İbn Abbas**: *"Bizler, Rasûlullah'a yalan isnad edilmezken, O'ndan hadis rivâyet ediyorduk. Ne zaman ki insanlar, sağlam, çürük demeden (rivâyete başladılar) o vakit, O'ndan hadis rivâyet etmez olduk."* (218)

Beyhakî, Berâ b. Âzib'in şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Bizler hepimiz, Rasûlullah'ın yanında bulunup hadislerini dinleyemiyorduk. Her birimizin birtakım iş ve uğraşıları vardı. Fakat Rasûlullah (s.a.v)'ın huzurunda bulunanlar, bulunmayanlara anlatıyordu ve o zaman insanlar, asla yalan söylemiyordu."* (219)

Yine, **Beyhakî**, **Katâde**'den gelen şu rivâyete yer vermiştir: Birisi, Hz. Peygamber (s.a.v)'den bir hadis rivâyet etti. Başka bir zât da ona: *"Sen, bunu Rasûlullah'tan işittin mi?"* diye sordu. O da: *"Evet, bunu yalan söylemeyen birisi haber verdi. Vallahi, biz yalan söylemez ve yalan nedir bilmezdik,"* dedi. (220)

Buhârî ve **Müslim**, **Urve b. Zübeyr**'in şöyle dediğini rivâyet etmişlerdir: **Hz. Âişe** (r.h), bana: *"Ey kızkardeşimin oğlu! Duyduğuma göre **Abdullah b. Amr**, hacca giderken buradan geçecekmiş, ona yetiş de sor. Çünkü o, Rasûlullah (s.a.v)'tan pek çok ilim almıştır,"* dedi. Ben de ona yetiştim ve Rasûlullah (s.a.v)'ın bahsettiği bazı konularda kendisine sorular sordum. O da bana duyduklarını anlattı. Naklettikleri arasında, şu hadis de vardı:

*"Allah Teâlâ, ilmi insanlardan çekip almaz. Fakat âlimlerin ruhunu alır. İlim de onlarla birlikte kalkar gider. Böylece insanlar arasında câhil önderler kalır ve bilgisizce fetvâ verirler. (**Buhârî**'de: 'Kendi görüşlerine göre fetva verirler,' şeklindedir.) Böylelikle hem*

(217) Buhârî, *İlim*, 38; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 271.
(218) Müslim, *Mukaddime*, 4.
(219) Benzer bir rivâyet için bkz. Buhârî, *İlim*, 27; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 250-251.
(220) Rivâyetler için Beyhakî'nin el-Medhal'ine bakınız.

kendileri sapıtır, hem de başkalarını sapıklığa sevkederler."

Bunu, **Hz. Âişe**'ye söylediğim vakit, gözünde büyüdü ve onu garipsedi. Sonra da: *"Bunu, Rasûlullah (s.a.v)'tan işittiğini sana söyledi mi?"* diye sordu. Ben de: *"Evet, söyledi,"* dedim. Nihayet aradan bir yıl geçti. Bana tekrar: *"**İbn Amr** gelmiş, git ve meseleyi aç; sana ilim konusunda rivâyet ettiği hadisi bir daha sor,"* dedi. Ben de gidip, onu buldum ve meseleyi sordum. O da ilk sefer ne dediyse, aynısını tekrarladı. Durumu, **Hz. Âişe**'ye haber verdiğim vakit: *"İnanıyorum ki, **İbn Amr** doğru söylüyor. Rivâyete ne bir ilâvede bulunmuş ve ne de bir eksiklik yapmıştır,"* dedi. **Buhârî**'nin rivâyetinde, *"Vallahi, **Abdullah b. Amr**, bunu iyice öğrenmiş,"* şeklindedir.[221]

İmam Müslim, **Ebû Râfi** kanalıyla, **İbn Mesud**'dan gelen bir rivâyette, Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu kaydetmiştir: *"Allah Teâlâ'nın benden evvel gönderdiği peygamberlerinin, ümmetinden onun sünnetine yapışan ve emirlerine uyan ashâb ve havârileri olmuştur. Fakat onlardan sonra, yapmadıklarını söyleyen, emrolunmadıklarını yapan bazı kimseler gelmiştir. Kim, onlara karşı eliyle cihad ederse o, mü'mindir. Onlara karşı kalbiyle cihad eden de mü'mindir. Bunun ötesinde ise hardal tanesi kadar imandan eser yoktur."* [222]

Ebû Râfi der ki: *"Bu hadisi, **Abdullah b. Ömer**'e söyledim. Bana itiraz etti. (Bu arada) **Abdullah b. Mesud** gelmiş (Medine'nin vadilerinden) Kanât'da konaklamıştı. **Abdullah b. Ömer**, benden önce ziyaretine gitmek istedi. Ben de kendisiyle beraber gittim. Yanına varıp oturduğumuzda, kendisine bu hadisi sordum. O da aynen benim **İbn Ömer**'e naklettiğim şekliyle rivâyet etti."*

2. Sebep: Sahâbe, İslâm'a yeni girmiş, Kur'ân'ı henüz ezberleyip iyice öğrenememiş kimselere hadis rivâyetini yasaklıyor, kendileri de böyle kimselere hadis rivâyet etmekten kaçınıyor onların Kur'ân'dan başka şeylerle meşgul olmalarından korkuyorlardı. Çünkü Kur'ân, bütün (İslâmî) ilimlerin aslı ve en önde geleniydi.

Hz. Ömer'in (r.a) şu sözü de buna işaret etmektedir: *"Siz öyle bir memlekete gidiyorsunuz ki halkı, Kur'ân okurken (daha kıraatını tam beceremedikleri için) arı uğuldaşır gibi uğuldaşırlar. Hadislerle onlara mâni olmayın."* [223] Yani bu belde halkı, İslâm'a daha yeni girmişlerdir. Kur'ân'ı öğrenmeye yeni başlamışlar ve henüz ezberle-

(221) Buhârî, *İ'tisam*, 8; *İlm*, 34; Müslim, *İlm*, 13; Tirmizî, *İlm*, 5.
(222) Müslim, *İman*, 80; Ahmed, *Müsned*, I, 451, 461.
(223) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, II, 120.

meyi bitirememişlerdir. Bu yüzden onları hadis rivâyetiyle meşgul edip daha önemli olan Kur'ân'dan alıkoymayın, demek istiyor.

3. Sebep: Sahâbe'nin, fazla miktarda hadis rivâyetinden kaçınmaları ve bunu yasaklamaları, çok sayıda hadis duyanların, onu ezberlemekle meşgul olurken, mânâ ve hikmetini anlamaktan uzaklaşmaları korkusuna dayanmaktadır. Nitekim, çok hadisle meşgul olanların, hemen her zaman, hadisleri tam mânâsıyla düşünüp içindeki hüküm ve hikmetleri çıkaramadıkları görülmektedir.

4. Sebep: Sahâbe, kıt akıllı, sıradan kimselere, anlayamayacakları bu nedenle de kasdedilen mânanın aksine anlamlar çıkararak anlayışsız ve dengesiz kimselerin ortaya attığı birtakım şeylere ve hadislerin zahiriyle istidlâlde bulunmak suretiyle mesnedler bulmaya çalışacakları ihtimali olan kimselere, müteşâbih (anlaşılması herkesçe mümkün ve muvâfık olmayan) hadisleri rivâyetten kaçınmışlar ve bunu yasaklamışlardır. Yahut aklı zayıf bu kimselerin, benzeri hadisleri anlayamadıklarından dolayı itiraz etmeleri ve bu sebeple de Allah ve Rasûlü'nü yalanlamaya gitmeleri endişesinden bu tavrı takınmışlardır.

Bu yüzden **İbn Mesud** (r.a), şöyle demiştir: *"Bir topluluğa akıllarının ermeyeceği bir söz söylersen bu söz, onların bazısının fitneye düşmesine yol açar."* (224)

Hz. Ali (r.a) de şöyle demektedir: *"İnsanlara anlayabildikleri şeyleri haber veriniz; Allah ve Rasûlü'nün yalanlanmasından hoşlanır mısınız?"* (225)

İbn Hacer ise (852/1448) şöyle demektedir: *"**Âdem b. Ebî İyâs**, Kitâbu'l-İlm adlı eserinde, **Hz. Ali**'nin rivâyetindeki: 'İnsanların anlayamayıp inkâra gidecekleri şeyleri anlatmayın,' ilâvesini de zikretmiştir."*

Bazı haberlerin rivâyet edilmesini hoş görmeyenlerden birisi de **İmam Ahmed**'dir. O, açıkça sultanlara karşı ayaklanmayı ifade eden haberlerin rivâyet edilmesini hoş karşılamazdı. **İmam Mâlik**, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatlarına dair, **Ebû Yusuf** da garâible (ilginç haber ve hadiselerle) ilgili haberlerin rivâyetini hoş bulmazdı. Onlardan önce **Ebû Hureyre** (r.a), **Buhârî**'nin kaydettiği bir rivâyette şöyle demektedir: *"Rasûlullah (s.a.v)'dan iki kap (dolusu) ilim öğrendim. Birisini yaydım; anlatıp herkese duyurdum. İkincisini söyleye-*

(224) Müslim, *Mukaddimetu'l-Kitab*, I, 11; Beyhakî, *Medhal*, 362; İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, I, 124.
(225) Buhârî, *İlm*, 49.

cek olsam, şu boğazım kesilirdi." [226]

Âlimler, **Ebû Hureyre**'nin gizlediği bu tür haberleri, kötü idarecilerin hâllerini ve dönemlerini açıklayan hadislere hamletmişlerdir. Bunlar, şer'î hükümleri içeren haberler değildir. Aksi takdirde gizlenmesi câiz olmazdı. Nitekim, ilmi gizlemeyi kınayan âyeti bizzat **Ebû Hureyre** (r.a) zikretmiştir. Yine, sözkonusu haberlerin, kıyâmet alâmetleri, insanların hâllerinin değişmesi ve fitnelerle ilgili hadislerin olması da ihtimal dahilindedir. Çünkü bu tür hadiselerle yakından tanışmayan kimseler, inkâra gidip bilmeden itiraz edebilirler. Onun gizlediği haberler, **Buhârî** ve **Müslîm**'in, **Enes**'den (r.a) rivâyet ettikleri şu hadiste olduğu gibi ekseriyetle, verdiği müjdeli habere güvenen insanları gevşekliğe sevkedecek nitelikteki hadisler olabilir. **Hz. Enes**, şöyle anlatmıştır: Bir gün, Rasûlullah (s.a.v), terkisinde **Muaz b. Cebel**'le devesine binmiş gidiyorlardı. Bir ara Allah Rasûlü (s.a.v):

*"Ey **Muaz**!"* diye seslendi. **Muaz**:

"Lebbeyk, buyur ya Rasûlallah!" dedi. Allah Rasûlü, aynı şekilde üç defa: *"Ey **Muaz**!"* diye seslendi. O da:

"Buyur, ya Rasûlallah!" dedi. Üçüncüde Efendimiz (s.a.v):

*"Sıdku sadâkatla, Allah'tan başka ilâh olmadığına ve **Muhammed**'in O'nun kulu ve Rasûlü olduğuna şehâdet getiren herkese, Allah, Cehennemi haram kaldı,"* buyurdu. **Muaz** (r.a):

"Ey Allah'ın Rasûlü! Bunu, insanlara haber vereyim de sevinsinler mi?" deyince, Hz. Peygamber (s.a.v):

"Ama o takdirde, bu müjdeye güvenip amelden gevşerler," buyurdu.

Muaz (r.a), bu hadisi, ölüm döşeğine düşünceye kadar haber vermedi. Ancak ölüm esnasında, ilmi gizlemenin vebâlinden kurtulmak için bunu nakletmiştir. [227]

Burada, vebâlinden kurtulmak istenilen günah, gevşekliğe düşmeyeceğinden emin olunan kimselerden, ilmi gizlemenin günahıdır. **Muaz** (r.a)'ın o âna kadar susup söylememesi ise bu hadisin yayılmamasına dair emre itaatten ileri gelmektedir. Nitekim **Buhârî**, bu hadise, *"Anlayamamaları endişesiyle, bir cemaatı bırakıp diğer cemaate ilmî konularda ayrıcalık tanıma"* isimli babda yer vermiştir.

(226) Buhârî, *İlm*, 42.
(227) Buhârî, *İlm*, 49; Müslim, *İman*, 53.

İbn Hacer, bu konu etrafındaki görüşleri naklettikten sonra şöyle devam etmiştir: *"**Muaz** (r.a), Rasûlullah (s.a.v)'ın yasaklamadan gayesinin, nakli haram kılmak olmadığını anlamıştı. Bu fikre sahip olmasına sebep şu idi: Bir defasında Rasûlullah (s.a.v), **Ebû Hureyre**'ye, insanlara bunu müjdelemesini emretmiş, o da **Hz. Ömer**'le karşılaşmış ve ona müjdelemişti. Bunu duyan **Hz. Ömer** (r.a), **Ebû Hureyre** (r.a)'ye: 'Geri dön, ey **Ebû Hureyre**! (Durumun böyle olup olmadığını Rasûlullah'a soracağız)' demiş ve peşisıra gelip, Rasûlullah (s.a.v)'a: 'Ey Allah'ın Rasûlü! Böyle yapma. Ben, onların bu habere güvenip, gevşemelerinden korkuyorum. Bırak, insanlar amel etsinler,' demiş, Rasûlullah da: 'Öyleyse bırakın,' buyurmuştur."*

Rivâyete, **Müslim** de yer vermiştir. Anlaşılan, Rasûlullah'ın **Muaz**'a: *"Onların gevşemelerinden korkuyorum"* sözü, **Ebû Hureyre** kıssasından sonra olmuşa benziyor. Bu durumda yasak, maslahat için olup, haram kılmak için değildir. Bu nedenle **Muaz** (r.a), tebliği emreden âyetin umumu ile amel ederek ölmeden önce hadisi rivâyet etmiştir. (228)

IV. Şüphe

Sünnetin Hüccet Olmadığına Dair Rasûlullah'tan Rivâyet Edilen Haberlerin Aslı Nedir?

Sünnetin hüccet olduğunu kabul etmeyenler derler ki: Rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v), Yahudileri çağırmış ve onlara bazı şeyler sormuştur. Onlar da bildiklerini anlatmışlar ve bu arada **Hz. İsâ**'ya bir hayli yalan isnad etmişlerdir. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v), minbere çıkarak bir hutbe irâd etmiş ve: *"(İleride) benden, çok sayıda hadis nakledilecek ve yayılacaktır. Onlardan, Kur'ân'a uygun olarak size gelenler, bana aittir. Kur'ân'a ters düşenler ise bana ait değildir,"* demiştir.(229)

Bu meyanda, muhtelif isnadla rivâyet edilen çok sayıda haber vardır. Bu haber, Rasûlullah'a isnad edilen hadislerin, Kur'ân'a arzedilmesi gerektiğini, onlardan yalnızca her bakımdan Kur'ân'a uygunluk arzedenlerin alınabileceğini ifade etmektedir. Bunun dışında, müstakil olarak getirdiği hükümlerle, Kur'ân'ın mücmelini izah sadedinde ortaya koyduğu hükümler kabul edilemezler. Çünkü bunla-

(228) İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 216-217, 228.
(229) Bkz. *Mecmeu'z-Zevâid*, I, 170.

rın her ikisi de Kur'ân'da mevcut değildir. Bu durumda sünnetin görevi yalnızca Kur'ân'ı te'kidden ibaret olmaktadır.

Öyleyse sünnet, şer'î bir hükme delil olamaz. Zira herhangi bir konudaki delilin ona delâleti, o konunun başka bir delille tesbit edilmiş olmasına dayanmaz. Dahası sünnetin, te'kid için bile olmadığı söylenebilir. Çünkü te'kid, bir hükmün tesbitinde tek başına yeterli olan delilin bir fer'idir. O zaman te'kid için gelen şeyin, ancak delile uygun olması gerektiği söylenebilir. Ayrıca Rasûlullah (s.a.v)'ın, şöyle dediği de rivâyet edilmiştir: *"Bana isnad edilerek size rivâyet edilen bir hadise kalbiniz yatışıyor ve onu kerih görmüyorsanız, ben onu söylemiş olsam da olmasam da onu tasdik edin. Çünkü ben, münker olanı değil, ancak ma'ruf olanı söylerim. Yine size, bana isnad edilen fakat kalbinizin yatışıp hoş görmediği bir şey rivâyet edilirse, onu tasdik etmeyin. Çünkü ben, münker olan veya ma'ruf olmayan bir şeyi söylemem."*

Bu mânâda bir hayli rivâyet mevcuttur. Bu da Rasûlullah'a isnad edilen hadislerin, insanlarca Kitab ve akıl gibi doğrunun ve güzelin kaynağı olan şeylere arzedilmesini ifade etmektedir. Öyleyse sünnet, tek başına hüccet değildir.

Yine Rasûlullah (s.a.v)'ın, şöyle dediği de rivâyet edilmiştir: *"Ben, ancak Allah'ın Kitabı'nda helâl kıldığını helâl kılar, yine Allah'ın Kitabı'nda haram kıldığını haram kılarım."*

İmam Suyûtî, **Şâfiî** ve **Beyhakî**'nin, **Tavus**'tan gelen bir isnadla rivâyeti bu şekilde naklettiklerini kaydeder. (230) **İmam Şâfiî**'nin *Cimâu'l-İlm* adlı eserinde ise rivâyet şöyledir: Rasûlullah (s.a.v), buyurdu ki: *"İnsanlar, beni hiçbir şeyle muâheze etmesinler. Ben, onlara yalnızca Allah'ın helâl kıldığını helâl ve yine O'nun haram kıldığını haram kıldım."* (231)

İlk rivâyet, Rasûlullah (s.a.v)'tan sâdır olanların, mutlaka Kur'ân'a uygun düşmesi gerektiğine, böylece daha evvel geçtiği üzere, sünnetin hüccet olamayacağına delâlet etmektedir.

İkinci rivâyet ise sünnete yapışıp onu delil olarak kullanmayı yasaklamaktadır.

Rivâyet edildiğine göre Sahâbe'den bazıları, Hz. Peygamber (s.a.v)'e : *"Kusmadan dolayı yeniden abdest almak icab eder mi?"* diye sorduklarında, Efendimiz (s.a.v): *"Eğer gerekseydi, mutlaka Al-*

(230) Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, 19.
(231) Şâfiî, *Cimâu'l-İlm*, 113.

lah'ın Kitabı'nda bulurdum," cevabını vermiştir. Bu da sadece Kitab'da bulunanların yükümlülük getireceğini, sünnetin hiçbir şeyi zorunlu kılmayacağını ifade etmektedir.

Buraya kadar, sünnetin delil oluşunu inkâr edenlerin şüphe, itiraz ve takıldıkları noktaları naklettik. Şimdi, bunları tek tek ele alıp cevaplarını verelim.

Cevap:

Hadislerin Kur'ân'a arzını ifade eden rivâyetlerin hepsi de zayıftır. Bu nedenle, onlarla delil getirmek doğru olmaz. Bu rivâyetlerden bir kısmı munkatî, bir kısmının ise râvilerinden bazıları ya sika değil veya meçhuldür. Bazısı ise hem sika değil, hem de meçhuldür.

İbn Hazm (456/1062), *el-İhkâm* adlı eserinde, [232] **Suyûtî** (911/1505) de *Miftâhu'l-Cenne*'de, [233] **Beyhakî**'den naklederek tafsilâtıyla, bu hadis ve benzerlerini açıklamışlardır.

İmam Şâfiî (204/819), *Risâle*'de şöyle demiştir: *"Büyük küçük, herhangi bir meselede hadisi kabul edilen hiçbir râvi, bu haberi rivâyet etmemiştir. Dolayısıyla bize, siz bunu rivâyet edenin hadisini şu meselede (delil olarak) tesbit ve kabul ettiniz, (bunu niçin kabul etmiyorsunuz?) denilemez. Üstelik bu rivâyet, munkatî bir senetle gelen bir rivâyettir ki, onu hiçbir meselede kabul edemeyiz."* [234]

İbn Adîlberr de (463/1071) *Câmiu Beyâni'l-İlm* adlı eserinde şu görüşlere yer vermektedir: **Abdurrahman b. Mehdî**, bu hadisi, zındıklar ve Hâricîlerin uydurduğunu söylemiştir. Sahih haberleri zayıf olanlarından ayırma dirâyetine sahip ilim ehline göre bu lafızların, Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olması mümkün değildir. Bazı âlimler ise bizzat bu hadisi, Allah'ın Kitabı'na arzetmişler ve şöyle demişlerdir: *"Onu Allah'ın Kitabı'na arzettiğimiz vakit gördük ki, Allah'ın Kitabı'na ters düşmektedir. Çünkü Allah Teâlâ'nın Kitabı'nda, hadislerden yalnızca kendisine uygun düşeni kabul etmemiz gerektiğine dair hiçbir şey göremedik. Bilakis O'nun, mutlak olarak Hz. Peygamber (s.a.v)'in örnek alınmasını, O'na itaat edilmesini, her hâl ve şartta emrine muhâlefetten kaçınılmasını emir ve tenbih ettiğini*

(232) İbn Hazm, *el-İhkam*, II, 66-69.
(233) Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, 6, 13-19.
(234) Şâfiî, *Risâle*, 225. Hadisin râvilerinin tenkid ve değerlendirilmesi için bkz. *Mizânu'l-İtidal*, II, 357-358; Buhârî, *Tarîhu'l-Kebîr*, IV, 291; Ayrıca *Takrihü't-Tehzih*, I, 102, 259, 509, II, 184, 341.

gördük." (235)

Böylece haber, kendi kendinin asılsız olduğunu ortaya koymuş oluyor. Ayrıca hadisin **Ebû Hureyre** (s.a.v)'den merfû olarak gelen başka rivâyetlerinde Rasûlullah (s.a.v): *"Benden size muhtelif hadisler (haber ve nakiller) gelecektir. Onlardan, Allah'ın Kitabı'na ve sünnetime uygun düşenler, bana aittir. Bu ikisiyle çelişki arzedenler ise bana ait değildir,"* (236)buyurmuştur.

Bu rivâyet de zayıf olmakla birlikte, diğerlerinden daha sıhhatli ve tutarlıdır. Dikkat edilirse bu rivâyet, aleyhimize değil, lehimize bir delildir; aslında bizim görüşümüzü desteklemektedir.

Yukarıdaki ilk haberin uydurma olduğuna delâlet eden bir diğer delil de sahih bir senetle bize kadar ulaşan Rasûlullah (s.a.v)'ın şu sözüdür: *"Sizden birini, koltuğuna yaslanmış bir vaziyetteyken, emirlerimden veya yasaklarımdan birisi kendisine gelince: 'Ben anlamam! Biz, Allah'ın Kitabı'nda ne buluyorsak, ona tâbi oluruz," derken bulmayayım."* (237)

İmam Şâfiî (204/819), *er-Risâle*'de bu hadisi rivâyet ettikten sonra, şöyle demiştir: *"Allah'ın, Peygamber'in emrine itaatı farz kılmasıyla Allah Rasûlü, insanların, emirlerini reddetme yolunu iyice kapatmıştır."* (238)

Hadisin Kur'ân'a arzı ile ilgili haberin sahih olabileceğini farzetsek bile hiçbir müslümanın, Rasûlullah'tan ortaya çıkan söz ve amellerin iki kısım olduğunu; bunlardan bir kısmının Kur'ân'a uygun düşüp kendisiyle amel edilebilecek nitelikte, diğerinin de Kur'ân'a ters düştüğü için reddedilebilecek vasıfta olduğunu düşünebileceğine ihtimal vermiyoruz. Nitekim rivâyetlerden birisinde: *"O, bana aittir,"* denilirken diğerinde: *"O, bana ait değildir,"* denilmektedir. Ayrıca **İbn Hazm**'ın naklettiği bazı rivâyetlerde: *"Allah, kendisine Kur'ân ile hidâyet yolunu göstermişken Allah'ın Rasûlü'ne ne oluyor ki, Kur'ân'a uygun düşmeyeni söylesin?"* denmektedir.

Hem Rasûlullah (s.a.v)'ın, Kur'ân'a muhâlefet etmekten mâsum, insanların Kur'ân'ı en iyi ezberleyeni, onun âyetlerini en fazla düşüneni ve en çok zikredeni olduğu ittifakla kabul edilmişken nasıl olur da sözkonusu hadisin, Rasûlullah'ın da Kur'ân'a muhâlefet edebilece-

(235) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, II, 191. Bkz. Şevkânî, *el-Fevâidü'l-Mecmuâ*, 278-291; *el-Makâsıdu'l-Hasene*, 36; *Keşfu'l-Hâfa*, h. no: 220; Beyhakî, *Delâil*, I, 27.
(236) Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, 32 (Beyhakî'den naklen).
(237) Ebû Dâvud, *Sünnet*, 5; Tirmizî, *İlm*, 10; İbn Mâce, *Mukaddime*, 2.
(238) Şâfiî, *Risâle*, 51.

ği ihtimalini ifade ettiği söylenebilir? Halbuki Allah Teâlâ, şöyle buyurmaktadır:

"De ki: Ben, onu (Kur'ân'ı) kendi arzuma göre değiştiremem. Ben, sadece bana vahyolunana tâbi oluyorum." (239)

Her müslüman, pek tabiî olarak, Rasûlullah (s.a.v)'tan Kur'ân'a muhâlif hiçbir şeyin sâdır olmayacağına inanır.

İmam Şâfiî (r.h), *Cimâul-İlm* adlı eserinde şöyle demektedir: *"Allah Teâlâ, Peygamber (s.a.v)'in, Kur'ân'daki ve dindeki konumunu, Kur'ân'da belirtmiştir. Bu nedenle (mü'min) kullara farz olan, Allah'ın kendisine vahyettiği konularda, Peygamber'in sadece vahy edilen şeyleri söyleyeceğini, Allah'ın Kitabı'na asla muhâlefet etmeyeceğini ve O'nun, Allah'ın indirdiklerindeki maksadının ne olduğunu beyân ettiğini bilmeleridir."* (240)

Yine **Şâfiî**, demiştir ki: *"Hiçbir sünnet, asla ve kat'a Kur'ân'a muhâlif değildir."* (241)

Eğer yukarıdaki hadisin sahih olduğu farzedilecek olsa, mânâsı şöyle olur: *"Size bir hadis rivâyet edildiği zaman, doğru olarak anlamakta güçlük çeker, müşkilâta düşerseniz; onu Allah'ın Kitabı'na arzedin. Kur'ân'a ters düşerse reddedin. Çünkü o, benim sözlerimden değildir."*

Sonra Rasûlullah'tan sâdır olan şeylerin, Kur'ân'a muhâlif düşmemesi, sünnetin hüccet olamayacağı anlamını ifade etmez. Yine onun, Kur'ân'ın mücmelini izah, umûmî olanını tahsis, mutlakını takyid edemeyeceği, bir hükmü sona erdirip neshedemeyeceği ve müşkil ifadelerini açıklığa kavuşturamayacağı anlamı da taşımaz. Çünkü Rasûlullah'ın beyânı, Allah'ın murâdına tamamıyla uygun düşmektedir. Kur'ân lafızlarının zâhirine bakıldığında, sözkonusu beyânın onlara uygun düşmeyip ihtimalli olduğunu bir anlık kabullensek bile bu, Kur'ân'a muhâlif olarak düşünülemez. Hem Rasûlullah (s.a.v), yalnızca Kur'ân'a muhâlif olanların reddedilmesini emretmiştir. Bundan, Kur'ân'a uygun düşmeyen fakat çelişki de arzetmeyen haberlerin reddedilmesi gerektiği anlaşılamaz.

Bahsettiğimiz duruma, konuyla ilgili **İbn Hazm**'ın rivâyet ettiği şu rivâyet de delâlet etmektedir: Rasûlullah (s.a.v), şöyle buyurmuştur: *"Bana isnad edilerek rivâyet edilenler, üç çeşittir. Allah'ın Kita-*

(239) Yunus, 15.
(240) Şâfiî, *Cimâu'l-İlm*, 118.
(241) Şâfiî, a.g.e., 134.

bı'yla karşılaştırdığınızda, ona uygun olarak gördüğünüz her hadisi kabul edin. Allah'ın Kitabı'yla karşılaştırıp da kendisini reddedebilecek bir şey bulamadığınız fakat Kur'ân'daki yerini de tesbit edemediğiniz hadisleri kabul edin. Benden size rivâyet edilen, ancak kalpleriniz titreyip derilerinizin ürperdiği ve Kur'ân'da tam tersini gördüğünüz her hadisi reddedin." (242)

Görüldüğü gibi Kur'ân'a ilk bakışta uygun gibi görünmeyen fakat çelişki de arzetmeyen haberlerin kabulü zorunlu kılınmıştır. Bu rivâyet zayıf olmakla birlikte, şüphe sahiplerinin delil getirdiği hadislerle aynı türdendir.

Bu durumda sözkonusu rivâyetlerde, Kur'ân'da temas edilmeyen, sünnetin müstakil olarak tesbit ettiği hükümlerde bizzat sünnetten delil getirmenin muteber olmadığına dair bir delâlet sözkonusu değildir. Çünkü böyle bir hüküm, Kur'ân'a ters düşmemektedir. Yalnızca Kur'ân, ona temas etmemiştir.

Halbuki Allah Teâlâ: *"Peygamber size neyi verirse, onu alın; neden sakındırırsa, ondan da kaçının,"* (243) buyurmakla Rasûlullah (s.a.v)'ın, Kur'ân'la genel bir uyum içerisinde olduğuna işaret etmiştir. Üstelik bu uyumu, her hâlini içine alacak genel bir ifadeyle beyân edip Rasûlullah'ın Kur'ân'a nasıl uyum sağlayacağını, şu şekilde veya bu şekilde olur diye tahsis etmemiştir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v), Kur'ân'dan başkalarının anlayamadıklarını idrak edebilecek durumdadır. Dolayısıyla bizim, Kur'ân'da mevcut olmadığım zannettiğimiz bir şeyin, Kur'ân'da bulunduğunu Rasûlullah (s.a.v) pekâlâ bilebilir.

Nitekim kendisine: *"Kırmızı develerden (en değerli develer) zekât verilir mi?"* diye sorulunca, *"Bu konuda bana, şu kapsamlı ve şümûlüyle tek olan âyetten başkası indirilmemiştir,"* demiş ve: *"Kim, zerre ağırlığınca hayır yaparsa onu görür; kim de zerre miktar şer işlerse onu görür,"* (244) âyetini okumuştur. (245)

Şimdi, sünnete dayanmadan, hüküm istinbatında sadece Kur'ân'a bakmak gerektiğini ileri sürenler, sırf akıllarıyla bu âyetten sözkonusu hükmü çıkarabilecekler mi?

İbn Mesud (r.a), şöyle demiştir: *"Herşey, Kur'ân'da beyân edilmiştir. Fakat bizim aklımız, onları idrak etmekten âcizdir. Bu neden-*

(242) Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, 31 (Beyhakî'den naklen).
(243) Haşr, 7.
(244) Zilzâl, 7-8.
(245) Bkz. *et-Tâc*, IV, Zilzâl Sûresi tefsiri (Buhârî, *Tefsir*, 99; Müslim, *Zekât*, 24.

le, Allah Teâlâ: 'Kendilerine indirileni, insanlara açıklayasın diye sana da Kur'ân'ı indirdik,' [246] *buyurmaktadır."* [247]

Sahâbe'nin ulularından ve ilk müslümanlardan biri olan **İbn Mesud**'un (r.a) bu sözünü iyi düşün. O, böyle söylerse biz ne diyelim?

Herkesin bildiği *"Kur'ân'a arz"* hadisine gelince; **Beyhakî**, **İbn Hazm** ve daha başkalarının dediği gibi hadisin bütün tarikleri munkatîdir. Üstelik, *"Söylemiş olsam da olmasam da size gelen o haber bana aittir"* denmekle, Rasûlullah'a yalan isnadında bulunulmaktadır.

Beyhakî, *el-Medhal* isimli eserinde şöyle demektedir: Bu mânâda nakledilen rivâyetlerin isnadları içerisinden en iyi olanı, **Râbia**'nın, **Abdülmelik b. Said**'den, onun da **Ebû Hamid**'den veya **Ebû Üseyd**'den gelen isnad yoludur. Ve bu haberde Rasûlullah (s.a.v), şöyle buyurmuştur: *"Kalplerinizin yatışıp, derileriniz ve tüylerinizin yumuşadığı, kendinize de yakın bulduğunuz bir hadis duyduğunuz vakit, (bilin ki) ben, ona sizden daha evlâyım. Kalplerinizin hoşlanmadığı, deri ve tüylerinizin ürperip diken diken olduğu ve kendinizden uzak bulduğunuz bir hadise ise ben, sizden daha uzağım."* [248]

Bükeyr, **Abdülmelik b. Said**'den, o, **İbn Abbas b. Sehl**'den, o da **Übey**'den naklen, O'nun şöyle dediğini rivâyet etmiştir : *"Rasûlullah (s.a.v)'tan size, ruhen benimsediğiniz ve hiçbir rahatsızlık duymadan hoş karşıladığınız bir haber ulaşınca bilin ki, onu Rasûlullah (s.a.v) söylemiştir. Çünkü O, yalnızca hayır söyler; hayırdan başkasını söylemez."*

Buhârî, bu rivâyetin, **Ebû Hamid** veya **Ebû Üseyd**'den gelen rivâyetlerden daha sahih olduğunu söylemiştir. [249]

Yine aynı haberi, **İbn Lühey'a, Bükeyr b. el-Eşec**'ten, o, **Abdülmelik b. Said**'den, o, **Kâsım b. Süheyl**'den, o da **Übeyy b. Ka'b**'dan rivâyet etmişlerdir. Böylece Rasûlullah (s.a.v)'tan geldiği sabit olan bu hadis, (bir sahâbenin sözü olarak da rivâyet edildiğinden) illetli olmuştur.

Her hâlükârda, Rasûlullah'tan geldiği sabit olan bu hadis, hem akla yakın ve hem de usûle uygundur. Allah'ın, dinde Rasûlü'ne ver-

(246) Nahl, 44.
(247) Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, 34 (İbn Ebî Hatim'den naklen).
(248) *Müsned*, III,497; *Mecmeu'z-Zevâid*, I, 149-150.
(249) Suyûtî, *Miftâhu'l-Cenne*, 34. (Beyhakî'den naklen).

diği konumu ve yetkiyi anlayan, insanların ona itaat etmelerini farz kıldığını yakînen bilen kimse, bunu inkâr edemez. Rasûlullah (s.a.v)'ın sözlerini tasdik, hükümlerine ittibâ edilmesi gerektiğine inanan birisinin kalbi ondan soğumaz. Nitekim bu hadis, şer'î bakımdan mûteber olduğu gibi akıl sahipleri yanında ve ahlâkî yönden de güzel bulunmuştur. Bu haberlerin lafızlarından sahih olarak anlaşılabilecek olan da budur. **Beyhakî**'nin sözleri burada bitti. [(250)]

Demek ki, Rasûlullah (s.a.v)'tan sâdır olan herşey, haktır ve güzeldir. Selim akıl sahipleri yanında mâlum ve mûteberdir. Bizim aklımız, onun iyiliğini ve güzelliğini idrak etmeyebilir. Dolayısıyla bizim onları anlayamamamız, onların Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olmadığına veya dinde hüccet olamayacağına bir sebep teşkil etmez. Bilakis bu haberleri, güvenilir kimseler rivâyet ettikleri zaman, onu kabul etmemiz, hakkında güzel zanda bulunmamız, gereği gibi amel edip kendi aklımızı kusurlu görmemiz, üzerimize vâcib olur. [(250a)]

İbn Abdilberr, demiştir ki: **Ebû İshak İbrahim b. Seyyar** şöyle anlatırdı: *"Ben hadis rivâyetleriyle meşgulken Rasûlullah (s.a.v)'ın, su kaplarının ağzını açık bırakmaktan ve böyle bırakılan kaplardan su içmekten nehyettiğini duydum. Daha evvel ben: 'Bu hadisin sıhhatinde bir şey var. Böyle bir kabın ağzından su içmenin nesi var ki, bu yasaklama sözkonusu olsun?' derdim. Ne zaman ki bana, bir adamın, ağzı daha önceden açık kalmış bir kapdan su içerken kabın içine girmiş bir yılan tarafından sokulup bu yüzden öldüğü ve yılanların su kaplarının ağzından içeriye girdiği söylendi; o vakit, hadiste te'vilini bilemediğimiz bir noktanın olabileceğini, biz bilmesek de onun ifade ettiği bir yönün bulunabileceğini anladım."* [(251)]

İbn Abdilberr, **Said b. Müseyyeb**'in, **İbn Abbas**'tan (r.a) naklettiği şu haberi rivâyet etmiştir: *"Üç haslet var ki ben, onlara gerektiği şekilde dikkat ve riâyet ederim. Onların dışında ise diğer insanlardan birisi gibi davranırım. Bu üç haslet:*

1-Rasûlullah (s.a.v)'tan işittiğim her sözün, Allah tarafından (gönderilmiş) bir hak olduğunu bildim.

2- Hiçbir namazda, sonuna kadar, gönlümü başka şeyle meşgul etmedim.

3- Bulunduğum her cenâzede, dönünceye kadar nefsimi ciddi şe-

(250) Bkz. Suyûtî, a.g.e., 34; Rasûlullah (s.a.v.)'in, Kur'ân gibi emir ve nehiy sahibi olmasıyla ilgili beyanları için bkz. Beyhakî, *Sünen*, IX, 204.
(250a) Bkz. Tahâvî, *Şerhu Müşkili'l-Âsâr*, I, 159 (Tahkikli baskı, Beyrut, 1994).
(251) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, II, 192.

kilde hesaba çektim. ***Said b. Müseyyeb****: 'Bu hasletlerin yalnızca bir peygamberde bulunacağını zannederdim,' demiştir."* (252)

Yukarıda, **Tavus**'tan nakledilen rivâyete gelince; **Şâfiî**, **Beyhakî** ve **İbn Hazm**'ın dediği gibi her iki isnadı da munkatîdir. **İbn Hazm**, haberi, yine **Tavus**'tan gelen bir başka isnadla rivâyet etmiştir.

Bu rivâyetin sahih olduğunu farzetsek bile, ilk rivâyette de sünnetin hüccet olamayacağına, Rasûlullah'ın, helâl ve haram konusunda yalnızca Kur'ân'da bulunan hükümleri te'kid edeceğine dair bir delâlet yoktur. Çünkü rivâyetteki Kitab'dan maksat, Kur'ân değildir. **Beyhakî**'nin de dediği gibi Hz. Peygamber'e vahyedilenlerin tamamıdır. O'na gelen vahiy, *"kendisine tilâvet olunan"* ve *"tilâvet olunmayan"* vahiy olmak üzere iki kısımdır.

Bizi, bu te'vile ve cevâza sevkeden, daha önce geçen: *"Sizden birisini, koltuğuna yaslanmış oturur bir haldeyken, kendisine bir emrim veya nehyim geldiğinde: 'Bilmiyorum, biz Allah'ın Kitabı'nda helâl bulduğumuzu helâl, haram gördüğümüzü haram sayarız; başka şeye bakmayız!' derken bulmayayım,"* hadisidir. Bu hadiste, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, Kur'ân'da bulunmayan bazı şeyleri helâl ve haram kılabileceğine işaret edilmektedir.

Hadislerde, *"Kitab"* ifadesinin, Rasûlullah'a (s.a.v) inzâl olunanların tamamını ifade ettiği vâriddir.

el-Ümm'de şöyle bir rivâyet vardır: *"Bir adamın oğlu, başka birisinin hanımıyla zinâ etti. Delikanlının babası, kadının kocasına, bir miktar koyun ve hizmetçi vermek sûretiyle anlaşma yaptı. Durum, daha sonra Rasûlullah'a intikal edince Efendimiz (s.a.v), adama: 'Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizin aranızda Allah'ın Kitabı'yla hüküm vereceğim. Koyun ve hizmetçi sana geri verilecektir. Suçunu itiraf ettiği takdirde kadın recmedilecektir,' diye emredip delikanlıya da yüz sopa ve bir yıl sürgün cezası verdi."* (253)

Görüldüğü gibi Rasûlullah (s.a.v), recm ve sürgün cezasını, Allah'ın Kitabı'ndan saymıştır. Bu da Hz. Peygamber'in bu ifadeyle, mutlak olarak kendisine indirilenleri kasdettiğini gösterir.

*"Kitab"*dan maksadın, *"Levhu'l-Mahfuz"* olması da mümkündür. Nitekim: *"Biz, Kitab'da hiçbir şeyi eksik bırakmadık,"* âyetinin tefsirinde bazı müfessirler, bu mânâyı vermişlerdir.

(252) İbn Abdilberr, *Beyâni'l-İlm*, II, 192.
(253) Buhârî, *Sulh*, 5; *Hudud*, 30; Müslim, *Hudud*, 25; Ebû Dâvud, *Ekdiyye*, II vb.

Eğer *"Kitab"*dan murâdın, Kur'ân olduğunu kabul edecek olsak bile, Kur'ân'da zikredilmediği halde, Rasûlullah'ın helâl veya haram kıldığı şeyler de Kur'ân'ın helâl veya haramına dahil olmaktadır. Zira Allah Teâlâ: *"Peygamber size neyi verirse, onu alın. Size neyi nehyederse, ondan da kaçının,"* (254) buyurmaktadır. Buna, daha evvel değinmiştik.

Rasûlullah (s.a.v)'ın, ikinci rivâyetteki: *"İnsanlar, beni hiçbir şeyle muâhaze etmesinler,"* sözünün anlamı, ondan sâdır olan bir şeye yapışmayı haram kılmak veya onunla ihticacta bulunmayı yasaklamak değildir. Onun mânâsı şudur: İnsanlar, Allah'ın bana tamdığı ayrıcalıklardan ve benim için tayin ettiği özel hükümlerden birisiyle beni muâhaze etmesinler. Bana itirazda bulunup da: *"Rasûlullah (s.a.v), bazı şeyleri bize haram kılarken kendisi niçin onları yapıyor? Veya bize helâl kıldığı şeylerden O, niçin kaçınıyor?"* demesinler. Veya bu gibi konularda, kimse kendini bana kıyas etmesin. Çünkü benim, onlarla kendim arasında bazı farklılıklar gözeterek helâl veya haram kıldığım her konuda, hakem Allah Teâlâ'dır. Yine bazı hükümlerde, onlarla beni eşit sayan, bir kısmında da beni onlardan ayıran, bizzat Allah Teâlâ'dır.

İmam Şâfiî (r.h), **Tavus** tarikiyle gelen hadisi rivâyet ettikten sonra, şöyle demiştir: *"Bu rivâyet, munkatîdir. Biz,* ***Tavus****'un fıkhını biliriz. Eğer Rasûlullah'tan geldiği sabit olsa bile rivâyetin, benim tavsif ettiğim mânâda olduğu gayet açıktır. Rasûlullah (s.a.v): 'İnsanlar, beni herhangi bir şeyle muâhaze etmesinler,' buyurmuştur. 'Bana sımsıkı sarılmayın,' dememiştir. Bilakis, her emrine yapışılmasını emretmiş, Allah Teâlâ da bunu istemiştir."* (255)

İbn Uyeyne, **Ebû Nadr** yoluyla gelen bir hadiste, Rasûlullah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu haber vermiştir: *"Sizden birinize, emrettiğim veya nehyettiğim bir şey geldiğinde, kendisi koltuğuna yaslanmış bir vaziyetteyken: 'Biz, bunu bilmeyiz; Allah'ın Kitabı'nda ne varsa, biz ona tâbi oluruz,' derken görmeyeyim."* (256)

"Rasûlullah (s.a.v), bize, emirlerine tâbi olup, yasaklarından kaçınmamızı emretmiştir. Allah, O'na itaatı, Kitabı'nda kullarına farz kılmıştır. Bu konuda insanların yapabileceği yegâne şey, Allah ve Rasûlü'nden gelenlere yapışarak, onların gösterdiğine uymaktır."

Ancak -şayet söylemişse bile- Rasûlullah'ın: *"İnsanlar, beni hiç-*

(254) Haşr, 7.
(255) Şâfiî, *Cimâu'l-İlm*, 113.
(256) Ebû Dâvud, *Sünnet*, 5; Tirmizî, *İlm*, 10; İbn Mâce, *Mukaddime*, 2.

bir şeyle muâheze etmesinler" sözü, yalnızca şuna delâlet eder: O, (s.a.v) en güzel bir örnektir. O'na birtakım husûsiyetler tanınarak insanlara mübâh kılınmayan bazı şeyler, O'na mübâh kılınmıştır. Aynı şekilde, insanlara haram kılınmayan birtakım şeyler de O'na haram kılınmıştır. Bu itibarla O da: *"İnsanlar, kendileri dışında, bana helâl veya haram kılınan herhangi bir şeyden dolayı beni muâheze etmesinler. Kendilerinin dışında, lehime veya aleyhime olan şeylere yapışmasınlar."* (257)

Kusmak sebebiyle abdest gerekip gerekmeyeceğine dair soruya gelince; bunu, yalnız *Mecelletü'l-Menâr*'da yayınlanan, Dr. **Tevfik Sıdkî**'nin makalesinde görüyoruz. (258) Orada, hadisin senedini ve naklettiği kitabı açıklamamıştır. Belki de o, modern asrın bir uydurmasıdır. (259)

Hadisin sahih olduğu farzedilse bile **Tavus** hadisinin ilk rivâyetinde, nasıl cevap verileceği açıklanmıştır.

Dr. **Sıdkî**'nin: *"Bu hadis, sahih olsa da olmasa da akla yatıyor ve onu destekliyor. Bunun, müslümanların asla vazgeçemeyecekleri bir prensip olması zararlıdır,"* sözü de bundan önce zikrettiğimiz deliller ve cevaplardan sonra son derece geçersizdir.

Allah'a hamdolsun, müslümanların selim akılları, Rasûlullah (s.a.v)'ın Allah ile kullar arasında bir elçi olması hasebiyle, her ne kadar Kur'ân'da zikredilmese de O'nun getirdiklerini almayı zorunlu görmektedir. Nasıl ki bir sultanın teb'asına, elçiliği sabit olduktan sonra -her ne kadar onlara yazılı bir mektup getirmese de- sultanın sözünü nazar-ı dikkate alarak gönderdiği elçiye itaat etmeleri düşüyorsa, burada da böyle olması gerekir.

Bu, tabiî olarak herkesçe bilinen bir durumdur. Belki de kusmakla ilgili haberin zâhirini mâkul gören akıl, sadece Dr. **Sıdkî**'nin aklıdır. Müslümanların akılları ise o habere takılıp kalmamış ve nefsî değerlendirmelerle bulanmamıştır.

Allah, hepimizi hayır ve doğru yola ulaştırıp hak yolda sabit kılsın.

Hamd olsun, âlemlerin sahibi Allah'a.

---

(257) Şafiî, a.g.e., 114, 115.
(258) Yıl, 9, Sayı: 7, s. 515.
(259) Hadisin durumu müellifin dediği gibi değildir. Hadis sâbittir. Dr. Tevfik Sıdkî, daha sonra hadise, Zeyd b. Ali'nin *el-Mecmu* adlı eserinde Şevkânî'nin *Naylü'l-Evtar* adlı hadis kitabından naklen zikrettiğini gördüğünü belirtmiştir. Fakat değiştiremeden vefat etmiştir. Bkz. Tirmizî, *Tahâret*, 64.

SONUÇ

SÜNNETİN DELİL OLUŞUYLA İLGİLİ BAHİSLER

Bu konuda önümüze ilk olarak üç bahis çıkmaktadır. Bu bahisler, şunlardır:

1.Bahis: Kitab (Kur'ân)'ın karşısında sünnetin derecesi hakkındadır.

2. Bahis: Sünnetin, Kur'ân'da ve onun dışında bulunan şeylere delâlet etmesi bakımından çeşitleri hakkındadır.

3.Bahis: Sünnetin hüküm koymada müstakil olması hakkındadır. Şimdi bunları sırasıyla ele alalım:

1. Bahis

Kitab (Kur'ân)'ın Karşısında Sünnetin Derecesi

Sünnet, şer'î hükümlere delil olma ve nazar-ı itibara alınma yönüyle Kur'ân'la aym derecededir. Bunu, şöyle açıklayabiliriz: Mâlumdur ki, Kitab (Kur'ân)'m lafzen Allah katından indirilmesi, tilâvetiyle ibâdet yapılması ve benzerini getirmekten beşeri âciz bırakması yönleriyle sünnetten farklı ve üstün olduğunda herhangi bir çekişme ve itiraz yoktur. Sünnet, bu açılardan bakıldığında Kur'ân'la aynı derecede değildir.

Fakat bu, delil olma yönünden aralarında bir üstünlüğün olmasını gerektirmez. Şöyle ki: *"Sünnet, hükümlerde nazar-ı itibara alın-*

ma ve delil olarak kullanılma yönüyle Kitab'dan sonra gelir; öyleyse aralarında bir taâruz (çelişme) bulunduğunda sünnet devredışı bırakılıp sadece Kur'ân'la amel edilir," denemez.

Durum şudur: Kitab'ın delil oluşu, Allah katından vahiy olduğu cihetiyledir. Onda zikredilenlere, kimsenin herhangi bir dahli, etkisi ve katkısı yoktur. Şayet Kitab, mu'ciz ve tilâvetiyle ibâdet yapılır olmasaydı ve peygamberlik de Kur'ân'ın dışındaki mucizelerle sabit olsaydı bile yine onun delil olduğunu söylememiz gerekirdi. Nitekim daha önceki kitaplarda durum budur. Tahrif olmamış, aslî hâlde kalmış fakat mu'ciz olmayan daha önceki kitapları bir delil kabul edebiliriz. Bu açıdan sünnet, Kur'ân'la aynıdır. Çünkü o da Kur'ân gibi vahiydir. Öyleyse sünnetin, hükümlerde nazar-ı itibara alınma konusunda, Kur'ân'dan geri olmadığını söylememiz gerekir.

Eğer, *"Rasûlullah (s.a.v)'tan hata ihtimali olan bazı içtihadlar ve zelle cinsinden birtakım hatalar meydana gelmiştir. Bu durumda o, tamamı hiç şüphesiz vahiy olan Kur'ân'la bir değildir"* denirse, deriz ki: Biz, bu şekil hata ihtimali olan şeyleri ancak Hz. Peygamber (s.a.v)'in bütün fiil ve sözlerine muttali olan Allah'ın onları tasvip etmesinden sonra delil olarak kullanıyoruz. Cenâb-ı Hakk'ın bu takrir ve tasvibi, hiç şüphesiz Efendimiz (s.a.v)'den ortaya çıkan fiilin hak ve doğru olduğunu gösterir ve zâhir vahyin delâleti gibi kesinlik kazanır.

Yine mâlumdur ki, Kur'ân-ı Kerîm'de, sünnetin delil oluşu hakkında pek çok âyetin bulunduğundan kimsenin bir şüphesi yoktur. Bu açıdan sünnetin delil oluşu, Kitab'a bağlı olmaktadır. Fakat bu, hükümlerde nazar-ı itibara alınma ve delil olarak kullanılma hususunda, Kitab'dan geri olmasını gerektirmez; aksine, bir olmalarını gerektirir.

Çünkü zâhiren kendisine ters düştüğünü sandığımız âyetin korunması için sünneti devre dışı bırakmak, onun delil olduğunu ifade eden âyetleri iptal etmek olur. Bu durumda biz, bir âyetin iptalinden kaçıyoruz derken, Rasûlullah'tan sâdır olan bütün şeylerin delil olduğunu kesin olarak ortaya koyan diğer pek çok âyeti iptal etmiş olacağız. Halbuki böyle bir durumda yapılması gereken; önceki âyetin zâhirine göre hüküm vermemektir.

Şayet biz, bir asla dayanan fer'î kaynağın, hüküm verirken nazar-ı itibara alınma konusunda asıldan sonra geldiğini kabul etsek bile, bunun genellikle böyle olduğunu söyleyemeyiz. Ancak bu ikinci

kaynağın şu asıldan başka dayanağı yoksa, o zaman bu, ondan geridedir, sırası ve seviyesi bir değildir, diyebiliriz. Fakat bu ikinci kaynağın başka bir dayanağı varsa, o zaman delil olmada müstakil olur ve herhangi bir şeye bağımlılığı kalmaz.

Hem sünnetin delil oluşu, sadece Kitab'a bağlı değildir. Bilakis, Hz.Peygamber (s.a.v)'den meydana gelen bütün fiillerin delil olduğunu isbat için onun Kur'ân'ın dışında, Sahâbe'nin şahid olduğu ve bize tevâtüren gelmiş olan mucizeleriyle sabit olan ismeti (yalan ve hatadan korunması) kâfidir. Sonra, kelâm âlimlerince ortaya konduğu gibi; bir peygamberin peygamberliği için kendisine bir kitab inmesi şart değildir. Bunun için aranan şart, ümmetine tebliğ edeceği bir şeriatın indirilmesi ve mucize göstermesidir. *Akâidü'n-Nesefî* şerhinde ve hâşiyelerinde böyle açıklanmıştır. (1)

Bunu, şu hadise de göstermektedir. Allah Teâlâ, **Mûsâ** aleyhisselâmı, **Firavun**'a gönderip onun iman ve hidâyete gelmesini ve İsrailoğullarını kendisiyle göndermesini emretti. Halbuki o zaman Tevrat nâzil olmamıştı. Çünkü Tevrat, **Firavun**'un helâkinden ve İsrailoğullarının Mısır'dan çıkmasından sonra nâzil olmuştur. Bu mâlumdur. Bununla birlikte bu emir, **Firavun**'a karşı bir delil olmuş; **Hz. Mûsâ** (a.s) kendisine mucize gösterdikten sonra ona muhâlefet ettiği için Rabbine âsi kabul edilip azab ve lânete müstehak olmuştur. Şu halde gayr-i metlûv olan vahyin (yani sünnetin) delil oluşu, hakkında âyet gelmesine bağlı değildir. Çünkü her ikisi de Allah katından gelmektedir ve her birisi delil olmada müstakildir. Bunun için mühim olan, her birinin Allah katından geldiğinin sabit olmasıdır. Sünnetin, Allah tarafından vahyedildiğini, Hz. Peygamber'in Allah Teâlâ'dan kendisine gelenleri tebliğde mâsum olduğunu gösteren Kur'ân veya diğer mucizeler isbat etmektedir.

Şayet biz, asla dayanan bir fer'î kaynağın, asıldan sonra geldiğini mutlak olarak kabul etsek, diyebiliriz ki: Sünnette de Kitab (Kur'ân)'ın delil olduğunu ifade eden haberler gelmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in Kur'ân'a yapışmakla ilgili emir ve teşvikleri, şüphe götürmeyecek netlikte ve mânevî tevâtürdeki niteliktedir. Nitekim bir hadîs-i şerîfte şöyle buyurulmuştur: *"Size, kendilerine yapıştıktan sonra asla sapıtmayacağınız iki şey bırakıyorum: Onlar, Allah'ın Kitabı ve benim sünnetimdir. Havza gelinceye kadar ikisi birbirinden ayrılmayacaktır."* (2)

---

(1) *Şerhu'l-Akâidi'n-Nesefî ve Havaşşihî*, I, 54.
(2) Tirmizî, *Menâkıb*, 31; Mâlik, *Kader*, 3; Ahmed, *Müsned*, I, 51.

Hatta diyebiliriz ki: Kur'ân'ın en kısa bir sûresinin Kur'ân'a ait olduğu ancak Hz. Peygamber (s.a.v)'in: *"Bu, Allah'ın kelâmıdır,"* demesiyle sabit olur. Nitekim bunun açıklaması, sünnetin delil oluşunun zarûretinden bahsederken geçmişti.

Bu açıklamaya göre Kitab'ın nazar-ı itibara alınmada ve tanınmada, sünnetten sonra olduğu söylenebilir. Fakat gerçek olan şudur: Kitab'la sünnet birbirini destekler. Delil olarak kuvvet derecesinde ikisi aynı seviyededir. Bu konuda, Kitab'ın lafzının vahiyle inmesinin, i'câzının, tilâvetiyle ibâdet edilmesinin ve içinde sünnetin delil oluşunu ifade eden âyetlerin bulunmasının bir tesiri ve tercih sebebi yoktur. Her ikisi de Allah tarafından vahyedildiği için vâkıada aralarında bir ihtilâfın olması mümkün değildir. Sübût ve delâleti kat'î ve kesin olan Kitab ve sünnet arasında, vâkıada taâruzun (çekişmenin) gerçekleşmesi için şart koşulan, aynı zamana ait olmak ve diğer şartların bulunmasıdır. Bu durumda böyle bir taâruzun olması imkân dışıdır.

Fakat birinin delâleti kat'î, diğerinin zannî olduğu veya her ikisinin delâletleri de kat'î olup, zamanları aynı olmadığından, aralarında zâhiren taâruzun bulunması ise câiz ve çokça vâkidir. Bu durumda müçtehide düşen, her ikisini sanki birbiriyle aynı seviyede iki âyet veya iki sünnet gibi değerlendirmeye almaktır. Zaman olarak öncelik ve sonralık sırası belli ise önce gelen, sonraki tarafından neshedilir. Tercih şartları oluşmuşsa biri, diğerine tercih edilir. İmkân varsa her ikisi birleştirilip amel edilir; yoksa, başka bir delil ortaya çıkıncaya kadar beklenir, aralarında bir değerlendirme yapılmaz.

Birleştirme, tercih ve nesh delillerine bakmaksızın direkt olarak birinin iptal edilmesine gelince; bu hiçbir halde sahih değildir. Bunun için usûl ve fıkıh âlimlerinin: *"Sünnet, Kitab'ın umumunu tahsis, mutlakını takyid, bazı hükümlerini nesh, mücmelini tafsil ve zâhirinin tersine kapalı murâdını beyân eder,"* sözlerine rastlarız. Kitab'la sünnet arasında olduğu gibi.

Evet, bazı meselelerde pek çok ihtilâf vardır. Fakat bunun, başka kaynak ve sebeplere dayandığı bilinmelidir. Meselâ, Kur'ân kesinken, haber-i vâhidde isnadın zannî ve zayıf olması gibi. Yoksa bu taâruz, bizâtihi sünnete ve onun Kitab'dan sonra gelmesine bağlı değildir. Bunu, şundan çıkarıyoruz: Meselâ, Kur'ân'ın haber-i vâhid ile neshedilmesini kabul etmeyenler, mütevâtir sünnetin de haber-i vâhidle neshedilmesini kabul etmemektedirler. Halbuki bu kimseler, Kur'ân'ın mütevâtir sünnetle ve sünnetin Kur'ân'la neshedilmesini

câiz görmektedirler. Eğer sünnetin Kur'ân'dan geride olduğu düşünülseydi, *"Ancak Kur'ân, sünneti nesheder,"* denmesi gerekirdi.

Bütün bunlardan sonra **Şâtibî**'nin, *el-Muvâfakât* adlı eserinde zikretmiş olduğu: *"Sünnet, hükümlerde nazar-ı itibara alınmada Kur'ân'dan geridedir,"* görüşünün bâtıl ve yanlış olduğu ortaya çıkmış oldu.

Daha sonra gelen bazı müellifler, bu konuda **Şâtibî**'yi taklid ve takip etmişlerdir. Bu taklid yüzünden niceleri aldanmış ve yanılmıştır.

Şâtibî'nin bu konuda ileri sürdüğü bazı şüpheler vardır. Biz, şimdi onları zikredip cevaplarını vereceğiz. Tevfik Allah'tandır.

1. Şüphe: Kitab kat'î, sünnet ise zannîdir. Sünnette kat'îlik, sadece toptan düşündüğümüzde olur; ayrı ayrı ele alındığında değil. Kitab ise böyle değildir. O, bütünüyle ve tafsilâtıyla (tek tek âyetleriyle) Kur'ân olduğu kesindir. Kesin olan, zannî olanın önüne geçer. Buna göre Kitab'ın sünnete takdimi lâzımdır. (3)

Cevap: Sünnete sünnet olarak baktığımızda, onun bütünüyle kesinlik arzettiğini gördüğümüz gibi, ayrı ayrı da kesinlik arzettiğini anlarız. Bu, Hz. Peygamber (s.a.v)'i gören ve dinleyen Sahâbe'ye nisbetle böyledir. Böylece şüphe kökünden defedilir. Ve her müçtehidin, kâidesine uygun olarak sünneti değerlendirmesi gerekir. Her ne kadar bugün müçtehid yoksa da yapılacak iş budur.

Sünnetin bize geliş yolunu incelediğimizde, deriz ki: Âyete muârız olan haber mütevâtir ise onun hakkında yukarıdaki sözü söylemek yine doğru değildir. Bir hüküm nazar-ı itibara alınırken mütevâtir haber, nasıl âyetten ayrı ve geri düşünülebilir ki? Halbuki, bazen sünnetin delâleti kat'î, âyetinki zannî olabilir. Yine sünnet bazen âyetten sonra gelip onu neshetmiş olabilir. Bu iki durumda mütevâtir sünnetin âyetle aynı derecede olması bir yana, hükümde âyete takdim edilmesi vâcib olur. Mütevâtir sünnetin dışındaki haberlerin kat'î olmayışı, onun katiyyetinde olumsuz bir etki yapmaz. Çünkü taâruz (zâhiren çelişme), âyetle sadece bunun arasındadır. Bu durumda, Kitab'la sünneti toptan ve tafsil olarak katiyyet ifade edip etmemeleri konusunda karşılaştırmamız, burada bizim için önem arzetmemektedir.

Mütevâtir sünnetin az olması, **Şâtibî**'nin sünnetin umumuna ait iddiasının sahih olduğunu göstermez. Bilakis, şayet biz mütevâtir

(3) Bkz. Şâtibî, *el-Muvâfakât*, IV, 7.

sünnetin hiç bulunmadığını farzetsek bile, yine de var olabileceğini takdir etmemiz ve bu takdir gereği açıklama yapmamız gerekecektir. Çünkü onun var olması mümkündür ve aslında vardır.

Eğer âyetle zâhiren çelişen sünnet, mütevâtirin dışında haber-i âhad ve sübût-u zannî olsa bu durumda, bazan haber-i vâhid, has bir hüküm bildirir ve delâleti kat'î olur; buna ters görünen âyet ise umûmî hüküm bildirir ve delâleti zannî olur. Böylece her biri, bir yönden kuvvetli olur ve birbirlerine denk olurlar. Birisini devredışı bırakmak, tercihi gerektiren bir sebep yokken tercih yapmak olur ki bu, yanlıştır. Halbuki, birini diğerine uygun gelecek şekilde yorumlayarak aralarını birleştirmek gerekir ki, ikisiyle birlikte amel etmiş olalım.

Eğer şüphe sahibi derse ki: *"Benim mezhebime göre haber-i vâhid, kesin bir temele dayanırsa onunla amel makbuldür; aksi takdirde onunla hüküm verilmez. Çünkü bu durumda şeriatın asıllarına ters düşer; bu ise sahih değildir. Hem onun sahih olduğunu gösteren bir şahid de yoktur. Böyle bir haber, hükme medar olamaz; değerlendirmeden düşer. Sağlam bir temele dayanan sünnet ise mânen Kur'ân sayabileceğimiz bir haber çeşididir. Bunun kabulünde ise Kur'ân olan iki asıl arasında taâruz (çelişme) olacaktır."*[4]

Biz de kendisine deriz ki: Senin, *"Haber, sağlam ve kesin bir temele dayanmazsa şeriatın asıllarına muhâlif olur; ayrıca onun sahih olduğunu gösteren bir şahid de yoktur,"* sözü kabul edilemez. Çünkü; şeriat, her yönüyle kesin olan bir delil bulunmayınca, müçtehidin zann-ı galibine göre sabit olan haberle amelini gerekli görmektedir. Biz, bununla ilgili umûmî delilleri, üçüncü bölümde, üçüncü şüpheye cevap verirken açıklamıştık. Hem güvenilir bir râvinin adalet vasfı, Şâri nazarında, haberin doğruluğu için bir şahid kabul edilmektedir.

Eğer sen, haberin sıhhati için ileri sürdüğün şehâdetle, onun kat'î ve kesin bir kaidenin içine girmesini kasdediyorsan deriz ki: Böyle bir şehâdet, senin sözünde de hâsıl olmamıştır. Sonuçta söylenen sözü sana iade ediyoruz. Bu özellikte olmayan bir haber, hükümden düşmüştür. Bu, yukarıdaki iddianın aynısıdır ve aynı yere dönmektir.

Sonra ona deriz ki: Niçin katiyyet ve kesinliği sadece Kur'ân âyetlerine hasrediyorsun? Mütevâtir sünnette de aym kesinlik yok mudur?

(4) Bkz. Şâtibî, *el-Muvâfakât*, III, 17; IV, 11.

Sonra şunu da sorarız: Sünnet, Kur'ân'ın mânâsına uyduğu ve dayandığı zaman sence de makbuldür. Peki, böyle bir isnadla kuvvet kazanan haberin, bizâtihi çelişme durumunda olmasına mâni nedir? Hem bu zorlama ve aynı şeyi söyleyip durma niçindir?

2. Şüphe: *"Sünnet ya Kitab (Kur'ân)'ı açıklar veya ona yeni hükümler ilâve eder. Açıklayıcı olduğunda, açıklanan yanında ikinci planda değerlendirilir. Çünkü açıklanan (mübeyyen) ortadan kalkınca, açıklama ve açıklayanın da ortadan kalkması gerekir. Bu durumda olanın yani Kitab'ın, sünnetten önde ve öncelikte olması daha evlâdır. Eğer sünnet açıklayıcı değilse, bu durumda ancak Kitab'da bir hüküm bulunmadığı zaman nazar-ı dikkate alınır ve hükme kaynak yapılır. Bu da Kitab'ın, hükümlerde nazar-ı dikkate alınmada önde olduğunu göstermektedir..."* [5]

Cevap: Önce deriz ki: *"Mübeyyenin (Kitab'ın) düşmesinden, beyânın da (sünnetin) düşmesi gerekir,"* sözünde, mübeyyenin düşmesinden kasdın nedir?

Bundan maksadın, bir âyetin daha sonra gelen başka bir âyetle neshedilmesi ise aynı âyet, önceki âyeti açıklayan sünneti de nesheder; açıkladığı âyetin hükümden düşürmesine gerek kalmaz. Çünkü önceki âyetin zâhirî mânâsı değil, murâdı neshediliyor. Âyetin murâdı da sünnetin beyân ettiğidir. Böylece ikisi beraber mensûh olmuş olurlar.

Fakat sen, âyetin düşmesiyle onun Kur'ân'da zikredilmemesini kasdediyorsan -ki sözden anlaşılan bu değil, önceki açıklamadır- böyle olmayan bir âyet, uygulamada olan bir sünnetin düşmesini ve yeni bir hüküm koyup tafsilâtıyla açıkladığında nazar-ı itibara alınmamasını gerektirmez. Hem bizzat emir veren bir söze, beyân denmez.

Meselâ, bir an için Allah Teâlâ'nın, Kur'ân'da namazı farz kılmadığını düşünelim; bu konuda sadece Hz. Peygamber (s.a.v)'in namazla ilgili fiilî uygulaması ve: *"Benden gördüğünüz gibi namaz kılınız,"* emri bulunsun. Biz, sırf bu uygulama ve emirle, namazın farz olduğunu ve kılınışının nasıl olduğunu öğrenmiş oluruz.

Fakat asıl hükmün ne olduğunu beyân etmeksizin, tafsilâtıyla ilgili sünnet nakledilse, bundan hiçbir şey anlaşılmaz. Çünkü sünnetin delil olup olmadığı değil, neyi açıkladığı bilinmemektedir. Bu halde ve bu sıfattaki bir şeyin, Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olması zaten mümkün değildir.

(5) Şâtibî, *el-Muvâfakât*, IV, 7.

"Sünnetin (beyân) düşmesiyle âyetin (mübeyyen) düşmesi gerekmez," sözünde, sünnetin düşmesiyle onun neshini kasdediyorsan, biz de deriz ki: Sünnetin neshedilmesi, âyetten kasdedilen murâdın neshedilmesi demektir ki, bu durumda hükmen âyet de neshedilmiş ve yürürlükten kalkmış olur. Bu da senin iddiana uymamaktadır.

Eğer sen, beyânın (sünnetin) düşmesiyle o konuda henüz yeni bir sünnetin gelmediğini kasdediyorsan, sana deriz ki: Böyle bir durumda âyetin (mübeyyen) yürürlükten düşmemesinden bahsetmenin mânâsı nedir? Eğer âyetle bildirilen hükümle âmel etmenin mümkün olduğundan bahsediyorsan bu, hâliyle mümkün değildir. Eğer âyetin bu hâliyle, hakkında bir açıklama gelinceye kadar icmâlen hükme delil olduğunu anlatmak istiyorsan bu, kabul edilebilir. Fakat kendisiyle amel mümkün olmadıktan sonra, sadece bu delâletin faydası nedir?

Bütün bunları kabul etsek bile senin, iddianın sonunda söylediğin: *"Durumu bu olanın önde ve öncelikli olması daha evlâdır,"* sözünü kabul edemeyiz. Çünkü senin, *"Sünnetin yürürlükten düşmesi ve nazar-ı itibara alınmaması gerekir,"* şeklindeki bahsettiklerin ancak fer'î hükmün aslolana tâbi olması gibi mücerred ilişkilerde netice verir. Kur'ân karşısında sünnet için bu kaide uygulanamaz. Hatta bazıları: *"Kendilerine indirileni insanlara açıklaman için Kur'ân'ı sana indirdik,"* [6] âyetini delil göstererek sünnetin Kitab (Kur'ân) üzerine hâkim ve hüküm koyucu olduğunu söylemişlerdir.

Şâtibî'nin daha sonra zikrettiği şu sözü ele alalım: *"Sünnetin Kitab üzerine hüküm koyması, Kitab'ın bir kenara bırakılması ve sünnetin öne geçirilmesi mânâsında değildir. Bundan kasıt, sünnette anlatılan o şeyin Kur'ân'ın murâdı olduğudur. Sünnet, sanki Kitab'ın ahkâmında anlatılmak istenen mânâ ve murâdın şerh ve açıklaması durumundadır. Sünnet, Kitab'dan ayrı olarak hüküm koyucu değildir. Bu, şuna benzer: Meselâ* ***İmam Mâlik****, bir âyetin mânâsını açıklasa ve biz de gereğince amel etsek, bize: 'Allah Teâlâ'nın sözüyle amel ettik,' demek yerine, 'İmam'ın sözüyle amel ettik,' dememiz doğru değildir."* [7]

Halbuki **Şâtibî**'nin cevap vermeye çalıştığı kimse, Kitab'ın bir kenara itilmesinden bahsetmemekte, sadece Kitab'la sünnetin hüküm koymada eşit olduklarını ve her ikisini de kullanarak birleştirmeyi savunmaktadır.

(6) Nahl, 44.
(7) Şâtibî, a.g.e., IV, 10.

Hem **Şâtibî**'nin: *"Sünnette anlatılan şeyler, aslında Kur'ân'ın murâdıdır"* sözü, hasmın görüşünü ve sünnetin Kitab'dan ayrı ve geride düşünüldüğünde ortaya çıkacak olumsuzlukları bir itiraf mahiyetindedir.

"Hükmü koyan sünnet değildir," sözünü kabul ediyoruz ve biz de aynısını söylüyoruz. Aslında bu, onun görüşüne ters düşmektedir. Eğer **Şâtibî**, tek hüküm koyucu Kitab'dır, demek istiyorsa bu, doğru değildir. Hz. Peygamber (s.a.v)'in tefsir ve açıklamasını **İmam Mâlik**'in tefsirine kıyas etmesi bâtıldır. Çünkü **İmam Mâlik**'in sözü, delil değildir; alınabilir, alınmayabilir de. Hz. Peygamber (s.a.v)'in sözü ve tefsiri ise farklıdır. O, Allah tarafından bir vahiydir ve dinde bir hüccettir.

Şayet onun yukarıdaki değerlendirmesini kabul edecek olursak, onun bize ters düştüğü tek nokta, sünnetin isminde ve tarifinde olmaktadır. Bu da lafzî bir ihtilâftır. O, sünnetin, Kur'ân'da söz sahibi olduğu ve onu zâhirinin tersine hamletme yetkisinde bulunduğu konusunda bizimle aynı görüşte olduğu müddetçe, kendisiyle anlaşamayacak bir sebep göremiyoruz.

Şüphenin aslına dönelim. Deriz ki: Kitab'ın sünnete takdim edilmesini ifade eden sözünü, mutlak mânâda ve her hâlükârda kabul edemeyiz. Bunu, ancak sünnetle Kitab'ın hükmünü bir arada uygulama imkânı bulamadığımız zaman kabul ederiz. Çünkü iki delilin birden kullanılması, birinin iptal edilmesinden daha evlâdır.

Şunu da ilâve edelim: Kur'ân, bazen Kur'ân'ı, bazen de sünneti açıklar. Bazen de sünnet, sünneti açıklar. Bu durumda sen: *"Bütün bu hallerde açıklayan nass, açıkladığından geridedir,"* diyebilir misin? Sonra, bu delillerden birini iptal etmek bir yana; biri, diğerini açıklıyor, dedikten sonra bu iki delilin birbiriyle çelişmesinden bahsetmek doğru mudur?

"Sünnet, Kitab'ı açıklayıcı olmayıp hüküm koyucu olduğunda, Kitab'da bir şey yoksa o zaman nazar-ı itibara alınır, hükme kaynak yapılır," sözünü ele alalım. *"Kitab'da bir şey yoksa"* sözünden murâdın, sünnete muhâlif bir nas yoksa, olmalıdır. Bununla, kesin olarak muhâlif olanı kasdediyorsan, bu konuda sana katılırız. Fakat bu, sünnetin, Kitab yanında daha zayıf olduğunu göstermez ve bunu gerektirmez. Çünkü bu, bütün vahiy türleri içinde bulunabilir. Allah'ın hükümleri arasında birbirine ters düşme mümkün değildir.

Kur'ân'da, (zâhiren) sünnete muhâlif zannedilen hükümlerin

bulunmasına gelince; bu, olabilir ve bulunabilir. Hatta bu, iki âyet arasında da kendini gösterebilir. Bu durumda içlerinden birisi, tercih sebebi bulunmaksızın, devredışı kalmaması için bu iki delil, uygun şekilde te'vil edilip araları cem edilmelidir.

3. Şüphe: Bazı hadis ve haberler, Kitab'ın sünnete takdim edileceğini göstermektedir. Meselâ, **Muaz** (r.a) hadisi, buna güzel bir örnektir. Şöyle ki: Hz. Peygamber (s.a.v), **Muaz b. Cebel**'i Yemen'e vali olarak gönderdiğinde:

"Önüne bir mesele geldiğinde nasıl hüküm vereceksin?" diye sordu. **Muaz** (r.a):

"Allah'm Kitabı'yla," dedi. Hz. Peygamber (s.a.v):

"Aradığın, Allah'ın Kitabı'nda yoksa ne yaparsın?" diye sordu. **Muaz** (r.a):

"Rasûlullah (s.a.v)'ın sünnetiyle hallederim," dedi. Hz. Peygamber (s.a.v):

"Peki, Rasûlullah'ın sünnetinde de bulamazsan ne yaparsın?" diye sorunca, **Muaz** (r.a):

"Kendi görüş ve içtihadımla hallederim," diye cevap verince Allah Rasûlü (s.a.v), bundan pek memnun olarak kendisini tebrik etmiştir. [8]

Hz. Ömer de kadı **Şürayh**'a gönderdiği bir talimatta: *"Önüne bir mesele geldiğinde, önce Allah'ın Kitabı'na bak ve onunla hüküm ver. Allah'ın Kitabı'nda meselenin cevabını bulduktan sonra artık hiç kimseye sorma. Allah'ın Kitabı'nda bir şey bulamazsan, Rasûlullah'ın sünnetini araştır..."* [9] demiştir.

Benzeri haberler, **İbn Mesud** ve **İbn Abbas**'tan (r.a) da rivâyet edilmiştir. [10]

Cevap: Bazıları, **Muaz** hadisini mevzu kabul etmiştir. Biz sahih olduğunu düşünsek bile, bunun yorumunun şöyle olması gerekir:

Alınması ve kullanılması en kolay ve en yakın delil olması bakımından önce Kitab'a bakılır. Gerçekten de Allah'ın Kitabı bu özelliktedir. Bu te'vili yapmak zorundayız. Çünkü sübûtu ve delâleti kesin

(8) Hadis için bkz. Ebû Dâvud, *Ekdiyye*, 11; İbn Mâce, *Menâsik*, 38; Dârimî, *Mukaddime*, 20; *Müsned*, I, 37; Beyhakî, *Medhal*, 207-208.
(9) Bkz. Dârimî, *Mukaddime*, 20; *Sünen-i Kübra*, X, 115.
(10) Dârimî, *Mukaddime*, 20; Beyhakî, *Medhal*, 127-128; Şâtibî, a.g.e., IV, 7-8.

ve kat'î olan sünnet, Kitab'ın zâhirine takdim edilir. **Muaz** hadisine nisbeten, bu söylediğimiz daha fazladır. Sünnet, haber-i âhad cinsinden olunca bazen sünnetin delâleti kat'î, Kur'ân'ınki zannî olabilir ve bu durumda hükme kaynak olmada biri, diğerine eşit olur. Artık takdim, tehir sahih olmaz. Bilakis, içtihad ve tercih deliline bakarak beraberce yorumlanıp amel edilmesi gerekir.

Hz. Ömer'in: *"Allah'ın Kitabı'na bak; onda meselene bir cevap bulursan artık hiçbir kimseye sorma,"* sözüne gelince bunu, ilgili âyetin sünnetle muâraza (çelişki) hâlinde bulunmadığı zaman böyle hareket edileceğine hamletmek gerekir. Bunun sebebini yukarıda zikrettik. Bir de **Hz. Ömer**'in sözünün, âyet-hadis gibi hüccet olmadığı bilinmelidir.

2. Bahis
Sünnetin Kur'ân ve Onun Dışındaki Şeylere Delâlet Etmesi Bakımından Çeşitleri

Mâlumdur ki, Allah Teâlâ'dan gelen şeylerde bir ihtilâfın bulunması mümkün değildir. Kur'ân ve sünnet, tamamıyla Allah katından gelmiştir. Bu durumda, Rasûlullah (s.a.v)'tan sahih ve sağlam bir yolla gelen sünnetin, Kitab'a muhâlif bir hüküm bildirmesi mümkün değildir. Bazen lafız olarak, sanki aralarında bir zıtlık var gibi görünse de aslında birinin anlatmak istediği, diğerinin aynıdır. Böyle durumlarda olan şudur: Bazen âyet ve hadisin murâdı, müçtehide gizli kalmakta ve ilk anda aralarında çelişki var zannedilmektedir. Aslında böyle bir çelişki sözkonusu değildir.

İmam Şâfiî'nin, *er-Risâle*'de zikrettiği ve çoğunluğun da bu konuda kendisine uyduğu gibi sünnet, Kur'ân'daki hükümlere ve diğer meselelere delâlet etmesi bakımından üç çeşittir:

1- Bütün yönlerden Kitab'ın bildirdiği hükümlere benzer hüküm ortaya koyan sünnet. Bu tür sünnet, icmâl ve beyân, kısalık ve açıklama yönünden Kur'ân'a uyar ve onu destekler mahiyette hüküm ortaya koyar.

Meselâ: *"İslâm, beş temel üzerine kurulmuştur,"* hadisi ile Allah Teâlâ'nın: *"Namaz kılınız ve zekât veriniz."* (10a) *"Ey iman edenler! Size oruç farz kılındı."* (10b) *"Yol için gücü yetenlere Kâbe'yi ziyaret etme-*

(10a) Bakara, 110.
(10b) Bakara, 183.

si, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkı ve emridir," [11] gibi mirleri, bu durumdadır. Her ikisi de namaz, zekât, oruç ve haccın farz olduğunu göstermekte, fakat bu naslarda, verilen emirlerin keyfiyet ve şeklinden bahsedilmemektedir.

Âyetle hadisin aynı hükmü ortaya koymalarına bir başka örnek: Meselâ, *"Gönül hoşluğu ile vermesi dışında, hiç kimseye, bir başka müslümanın malı helâl değildir,"* [12] hadisi, *"Aranızda birbirinizin mallarını hırsızlık, kumar ve gasp gibi haksız sebeplerle yemeyin ve insanların mallarından bir kısmını, bile bile yalan şahidliği gibi günahla yemek için o malları rüşvet olarak hâkimlere vermeyin,"* [13] âyetiyle aynı hükmü bildirmektedir.

Bir başka örnek: Meselâ, *"Kadınlar hakkında (onlara kötülük etmekten) Allah'tan korkun. Onlar, sizin yardımcılarınızdır. Onları Allah'ın emaneti olarak yanınıza aldınız ve Allah'ın adıyla ferçlerini kendinize helâl kıldınız,"* [13a] hadisi, Allah Teâlâ'nın: *"Onlarla (kadınlarınızla) güzel geçinin,"* [14] âyetine uygunluk arzetmektedir.

2- Kitab'da bildirilen hükümleri açıklayan sünnet. Bu tür sünnet, Kur'ân'ın mücmelini tafsil, müşkilini beyân, mutlakını takyid, genel hüküm bildireni tahsis etmek sûretiyle açıklamalarda bulunur.

Meselâ, namaz ve zekâtı açıklayan, vakit, miktar ve uygulama şekli gibi âyette zikredilmeyen hususları ortaya koyan sünnetler buna misaldir. Yine Allah Teâlâ'nın: *"Siyah iplikten beyaz iplik tarafınızca seçilip ayrılıncaya kadar yemek ve cimâ size helâl kılınmıştır,"* [15] âyetindeki siyah ipliğin, gece karanlığı, beyaz ipliğin de gündüzün aydınlığı yani fecrin doğması olduğunu beyân eden sünnet bu kısma örnektir.

Yine: *"Altın ve gümüşü biriktirerek saklayıp onları Allah yolunda harcamayanları acıklı bir azab ile müjdele,"* [16] âyetindeki azaba sebep olan biriktirmenin, onların zekâtını vermemek olduğunu açıklayan sünnet de bu kısma girer.

Yine: *"Erkek ve kadın hırsızların ellerini kesiniz,"* [17] âyetinde kesilecek elin, sağ el olduğunu açıklayan sünnet ile *"Yeminini boza-*

---

(11) Âl-i İmran, 97.
(12) Buhârî, *Hibe*, 14; Müslim, *Zekât*, 98; Ahmed, *Müsned*, VI, 99.
(13) Bakara, 188.
(13a) Buhârî, *Hacc*, 147; Ebû Dâvud, *Menâsik*, 56; İbn Mâce, *Menâsik*, 84.
(14) Nisâ, 19.
(15) Bakara, 187.
(16) Tevbe, 34-35.
(17) Mâide, 38.

nın bir şeye gücü yetmiyorsa, keffâreti üç gün oruç tutmaktır," (18) âyetindeki keffâret orucunun peşpeşe tutulacağını beyân eden sünnet ve *"İman edip, imanlarına zulüm karıştırmayanlar,"* (19) âyetindeki zulümle, şirkin kasdedildiğini belirten sünnet, hep bu kısma girmektedir.

Sünnetlerin ekseriyeti bu kısma girer ve bunun için sünnet, *"Kitab'ın açıklayıcısı"* sıfatıyla tanınıp tarif edilmiştir.

3- Kur'ân'ın hüküm bildirmediği ve aksine bir beyânda da bulunmadığı konularda hüküm koyan sünnet.

Meselâ, neseb (sulb) yoluyla haram olanların, süt yoluyla da haram olacağını; bir kadını, halası veya teyzesiyle birlikte nikâh altında bulundurmanın haram oluşunu, şuf'a hakkını ve ikâmet hâlinde de rehin verilebileceğini, evli olup zinâ eden kadının recmedilmesi gerektiğini, Ramazan orucunu özürsüz olarak bozana keffâret gerekeceğini ve bunların dışında Kur'ân'da hakkında herhangi bir açıklama bulunmayan konularda hüküm ortaya koyan ve açıklayan sünnetler bu kısma girer. (20)

el-Fikrü's-Sâmi kitabının sahibi, sünnetin bu üç kısma hasredilmesine karşı çıkarak demiştir ki: *"Burada, bir dördüncü sünnet çeşidi daha vardır. O da cumhurun görüşüne göre; Kitab'ın bazı hükümlerini nesheden mütevâtir sünnet ve câiz görenlere göre âhad haberlerdir."*

Meselâ, Allah Teâlâ'nın: *"Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal bırakırsa anaya, babaya ve yakınlara uygun bir şekilde ve miktarda vasiyyet etmesi, Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur,"* (21) âyeti, Hz. Peygamber (s.a.v)'in: *"Vârise vasiyyet yoktur,"* (22) hadisiyle neshedilmiştir.

Yine: *"Zinâ eden (bekâr) kadın ve erkeğe yüz değnek vurunuz,"* (23) âyeti, *"Bekâr bir kadın ve erkek zinâ ederlerse, yüz değnek ve bir sene sürgün cezası verilir,"* (24) hadisini neshetmiştir. Buna göre bir hâkim, sadece celd (sopa) cezası uygularsa Kur'ân'a uymuş, sünnete ters düşmüş olur. Bu kısım hadis hakkında, Hanefilerle diğer mez-

(18) Mâide, 89.
(19) En'am, 82.
(20) İbn Kayyım, bütün sünnet çeşitlerinin bu üç grupta toplandığını beyan eder; Bkz. *et-Turûku'l-Hükmiyye*, 72-73.
(21) Bakara, 180.
(22) Buhârî, *Vasâyâ*, 6; Ebû Dâvud, *Vasâyâ*, 6; Tirmizî, *Vasâya*, 5.
(23) Nûr, 2.
(24) Buhârî, *Şehâdât*, 8; *Hudu*, 32; Ebû Dâvud, *Hudud*, 23.

hepler arasında ihtilâf vâki olmuştur.

İbnu'l-Kayyım (751/1350), *İ'lâmu'l-Muvakkiîn* adlı eserinde, bu kısma bir yenisini eklemiş ve hakkında uzun uzun bahsetmiştir. (25) Orada vermek istediği şudur: Bazı mezheplere göre dördüncü bir kısma dahil edeceğimiz sünnet çeşidi daha vardır ki, o da Kur'ân'a muhâlif hüküm ortaya koyan sünnettir. Halbuki, önce de beyân ettiğimiz gibi sünnetin Kitab'a muhâlif olması mümkün değildir ve hiçbir müslümanın: *"Bu olabilir,"* demesi düşünülemez.

el-Fikrü's-Sâmi adlı eser sahibinin, **İbnu'l-Kayyım**'ın, Hanefîlerle yaptığı münâzarada ve Hanefîlere nisbet edilen: *"Sünnet bazen Kitab'a ters düşebilir,"* görüşünü çürütmeye çalışırken söylediği sözlerden anladığı bâtıldır. Çünkü Hanefîler, böyle bir şey söylememişlerdir. Hem onların sünnet anlayışından da böyle bir sonuç çıkarılamaz. Bu konuyu biraz açıklayalım: Bil ki, bir nassın (âyet ve hadis) bildirdiği genel bir hükümden bazı fertleri hükmün dışına çıkararak bu nassa ek bir hüküm getirmek -eğer genel hüküm hemen peşinden getirilmişse- ittifakla tahsis olur ve bundan, hükmün herkese ait olmadığı anlaşılır. Eğer yeni ve ek hüküm, genel hükümlerden ayrı ve daha sonra gelmişse, bunun nesh mi yoksa tahsis mi olduğu konusunda, Hanefîlerle diğer mezhepler arasında ihtilâf vardır. Hanefîler nesh, diğerleri tahsistir demişlerdir. Her iki grup da bu sonradan gelen ek hükme verdikleri isme göre değerlendirme yapmışlardır. Çünkü neshin ve tahsisin hükümleri farklıdır.

Meselâ, sahih olan görüşe göre haber-i vâhid, Kitab'ı ve mütevâtir sünneti neshetmez; ancak tahsis eder. Bir yeni ek hüküm haber-i vâhidle geldiğinde, Hanefîlerin dışındakiler: *"Bu, öncekini tahsis eder, eğer haber-i vâhid genel hükme ters düşse bu, onun sıhhatini zedelemez; o, sahih bir sünnettir"* demişler, Hanefîler ise: *"Tahsis etmez, çünkü zaman ve yer olarak ayrıdır; nesh de etmez, çünkü haber-i vâhiddir. Haber-i vâhid, Kitab'a ters bir şey ortaya koymaz. Kitab'a ters düştüğünde, onun sahih olmadığı kabul edilir. Böyle bir haberin, Rasûlullah (s.a.v)'a dayandırılmış bir yalan olduğu ve ondan gelmediği ortaya çıkar. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v)'in sünneti, hiçbir zaman Kitab'a ters düşmez,"* demişlerdir.

Bundan anlaşılıyor ki Hanefîler, Kitab'a ters düşen bir sünnet çeşidinden bahsetmemişlerdir. Hem, onlardan böyle bir şeyin meydana gelmesi de düşünülemez. Böyle bir durumda Hanefî hâkim, sadece Kur'ân'ın bildirdiği hükümle amel edip ona ters düşen sünneti ter-

(25) İbnu'l-Kayyım, a.g.e., II, 382.

ketse, Hanefîlerce bu hâkime: *"Sünnete muhâlefet etti,"* denmez. Çünkü Kur'ân'a ters düşen haber, onlara göre sahih sünnet değildir. Bu hâkim için ancak: *"Kitab'a ve Rasûlullah (s.a.v)'tan gerçek olarak sâdır olan sünnete uygun hareket etti,"* denir. Fakat diğerlerine göre: *"Sünnete muhâlefet etti,"* denir. Çünkü bu haber, onların nazarında sahih ve kesindir. Bir de onlar, tahsis eden nassın tahsis ettiği nassa bitişik olmasını şart koşmazlar ve haber-i vâhidle tahsisi câiz görüp onunla, genel hüküm bildiren nass arasındaki çelişmeyi sadece lafızlarda kabul ederek haberin sıhhatini zedeleyecek bir durumun bulunmadığını savunurlar.

Yine bahsi geçen müellifin, **İbn Kayyım**'ın sözünden: *"Hanefîlere göre mütevâtir sünnet, haber-i vâhid gibidir,"* şeklindeki anlayışı da bâtıl ve yanlıştır. Çünkü Hanefîler: *"Eğer bu ek hükmü koyan mütevâtir sünnet olup nassın bazı hükümlerini neshetmiş ise hâkimin ona muhâlefet etmesi câiz değildir,"* derler.

Bu açıklamalardan anlaşıldığına göre bu yeni ek hüküm, üç hâlde değerlendirilmiştir :

1- Rasûlullah (s.a.v)'tan gediği sabit olmamıştır; çünkü o, haber-i vâhiddir. Bu, Hanefîlerin görüşüdür.

2- Mütevâtir habere dayanıyorsa önceki hükmü nesheder. Bu görüş de Hanefîlere aittir.

3- Mutlak olarak tahsis edicidir. Bu da Hanefîlerin dışındakilere aittir. Buna göre sözü edilen ilâve hüküm, sahih ve sağlam bir nakle dayanıyorsa ya nesh ya da tahsis edicidir; başka bir şey değildir.

Bütün nesh ve tahsis eden sünnetler, ya Kitab'ı beyân eder veya onun sükût ettiği konularda yeni bir hüküm ortaya koyar. Bu durumda hiçbir mezhebe göre: *"Sünnet, Kitab'a muhâlif hüküm ortaya koymuştur,"* denemez.

Biraz düşünüldüğünde bütün nesh ve tahsis eden sünnetlerin, iki alanda uygulandıkları görülecektir:

1- Kitab'ı açıklamada,

2- Kitab'ın sükût ettiği konularda müstakil hüküm ortaya koymada.

Bu iki şeklin, muhassiste (tahsis eden sünnette) nasıl meydana geldiğini kısaca açıklayalım: Tahsis eden nass, tahsis edilene zaman ve yer olarak ister bitişik olsun, ister ayrı olsun, durum aynıdır ve

olan şudur:

Tahsis eden nass, geneli ifade eden nassın hükmünü bazı fertlere hasreder. Biz de bu sayede hükmün muhatablarının, ilk akla geldiği gibi herkes olmayıp bazı fertler olduğunu anlarız. Bu tahsis, Kitab'ın nassıyla bildirilen hükmün, bu belirtilen fertlere ait olduğunu ve bunların dışında kalanları muhatab almadığını gösterir. O zaman Kur'ân âyeti ilk inerken sanki sadece tahsis gören fertlere hitab edip kalanlara bir şey söylememiş gibi olur. Sonra tahsis gören nass, -hitab etmediklerini hükmün dışında tutarsak- sadece hükme dahil olanlara yapılan bir hitab olmuştur.

Meselâ: *"Kavim geldi, ancak câhiller hariç"* dediğimizde, kavim kelimesi, istisna yapmazdan önce, âlimi de câhili de içine alıyordu. Peşinden istisna yapılınca; dinleyen, gelenlerle âlimlerin kasdedildiğini anlayacaktır. Bu durumda, sanki bu sözü söyleyen, ilk olarak *"âlimler geldi,"* demiş olacaktır. Fakat bununla, câhiller hakkında olumlu veya olumsuz bir hüküm anlaşılmamaktadır. Kavimle anlatılmak istenenin âlimler olduğu açıklandıktan sonra, *"kavim geldi,"* demek de aynı şekilde değerlendirilebilir. Sonra istisna, bazılarının hükümden çıkarıldığını gösterdiği gibi çıkarılanların hükmünün de istisnadan öncekilerin hükmüne ters olduğunu ifade eder ki biz, bunu: *"câhiller gelmedi,"* şeklinde ayrıca ifade edebiliriz.

Fakat burada *"kavim geldi"* sözüyle, câhillerin gelmediği anlatılmak istenmemiştir ki tahsis, sadece bir açıklamadır, denebilsin. Bazen tahsisle ayrı bir hüküm de ortaya konabilir. Meselâ, şu örneğe bakalım: Hz. Peygamber (s.a.v), Allah Teâlâ'nın: *"Bu sayılan kimselerden başkasıyla evlenmeniz size helâl kılındı,"* (26) âyetinden sonra: *"Bir kadını hala ve teyzesiyle bir nikâhta tutmak haramdır; neseb yoluyla birbirine haram olanlar, süt emme yoluyla da haram olur,"* (27) buyurduğunda bu sözüyle bize, âyette geçen: *"Bunların dışındakiler"* ifadesiyle âyette anlatılmayanların hepsi değil, bir kısmının kasdedildiğini açıklamış olur. O zaman âyet-i kerîme, sayılanların dışında kalanların hepsinin değil, hadisle tayin edilen bir kısmının helâl olduğunu göstermiş, bunlardan ayrılan diğer bir kısım hakkında hüküm bildirmemiştir. Âyet umum olarak gelmiş olsaydı, sadece bu ilk kısmın uygulanması uygun olurdu. Çünkü bu durumda anlaşılacak olan budur. Hem bir tahsis, ancak nasla bilinebilir. Buna göre Rasûlullah (s.a.v)'ın sözü, âyetin kapsamına girmeyen bazılarının da haram olduğunu belirtmiştir.

(26) Nisa, 24.
(27) Buhârî, *Nikâh*, 6; Müslim, *Radâ*, 1; Ebû Dâvud, *Nikâh*, 6.

Nesheden nass hakkında da benzeri değerlendirmeyi yapabiliriz. Şöyle ki: Nâsih, önceki hükmün zamanının bittiğini bildirir. Bu durumda hükmü kaldıran nass, ondan murâdın ne olduğu açıklandıktan sonra, ifade ettiği hükmün zamanının, onun nüzûl vaktinden başlayıp nesheden nassın nüzûlüne kadar devam ettiğini gösterir. Fakat neshedildikten sonra, yeni hüküm hakkmda sükût edip yapılması veya yapılmaması konusunda bir şey arzetmez. Diyelim ki, yapılmaması hakkında bir hüküm ortaya koydu da hükmün çeşidine işaret etmedi. Meselâ, hükmü kaldırılan şey, bir vâcib olsun. Buna göre düşündüğümüzde vâcib neshedilince; bu, bize onun ortadan kalktığını gösterir. Fakat yerine geçecek hükmün derecesini, yani haram mı, mekrûh mu, mübâh mı yoksa mendûb mu olduğunu net olarak göstermez. Şayet: *"Vücûb nesholunca cevâz olarak kalır,"* görüşünde olanlara göre hareket etsek, bu da bize, onun mübâh mı yoksa mendûb mu olduğunu göstermez. Ancak nesheden nass gelir ve müstakil olarak açıklamada bulunur ve meselâ, *"Yeni hükme göre şu iş haramdır,"* derse durum netleşmiş olur.

Bütün bunlardan, *el-Fikrü's-Sâmi* kitabımn müellifinin görüşüyle, **İbnu'l-Kayyım**'ın *İ'lâmu'l-Muvakkiîn* adlı eserindeki sözlerinden, dördüncü tür bir sünnet fikri ve açıklamalarının bâtıl olduğu anlaşılmaktadır.

Aslında, onun anlattığının dışında dördüncü çeşit bir sünnetten bahsetmek mümkündür ki bu, Kur'ân tarafından açıklanan sünnettir. Âlimlerin beyânına göre Kur'ân, sünnetin umûmunu tahsis, mutlakını takyid, bazısını nesheder. Bütün bunlar, -hatırlanacağı gibi- sünnet için bir yönüyle açıklama hükmündedir. Bu kısmı, yukarıda anlatılan sünnet çeşitlerine dahil etmek mümkün değildir.

Âlimlerin: *"Sünnet, Kur'ân için bir açıklayıcıdır"* sözü, sünnetin genelde yaptığı duruma göre söylenmiştir. Bunun dışında sünnet, Kur'ân'ı te'kid ettiği, ondan ayrı, müstakil hükümler koyduğu gibi aynı zamanda Kur'ân tarafından açıklanan bir kaynaktır.

Bil ki, yukarıda yapılan üçlü taksimin birinci ve ikinci kısımlarında bütün müslüman âlimler ittifak hâlindedirler. Üçüncü kısımda ise ihtilâf etmişlerdir. Nitekim **İmam Şâfii** (204/819), *er-Risâle*'de, bunu şöyle açıklar: *"İlim ehlinden kimsenin sünnetin üç çeşit olduğunda muhâlefet ettiğini bilmiyorum. Bunun iki kısmında ittifak hâlindedirler. Bu üç sünnet şudur:*

1- Allah Teâlâ, bir konuda hüküm bildiren bir âyet indirir. Hz. Peygamber (s.a.v) de Kitab'ın nassına benzer açıklamalarda bulu-

nur.

2- Allah Teâlâ, Kitabı'nda birtakım kapalı hükümler indirir. Hz. Peygamber (s.a.v) de Allah'ın murâdını ve âyetin mânâsını açıklar.

Bu iki kısımda ûlemâ ittifak hâlindedirler.

3- Hakkında Kitab'da bir nass bulunmayan konularda Hz. Peygamber (s.a.v), sünnetiyle hüküm koyar.

Âlimlerden birisi demiştir ki: Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (s.a.v)'e -O'na itaatı farz kılarak ve ilm–i ilâhîde ilâhî tevfiki ile yaptıklarından razı olarak- hakkında Kur'ân'da bir nass bulunmayan konularda, sünnetiyle hüküm koyma yetkisi vermiştir."

Âlimlerden birisi de şöyle der: *"Hz. Peygamber (s.a.v)'in ortaya koyduğu her sünnetin mutlaka Kur'ân'da bir aslı vardır. Meselâ, namazın adet ve yapılış şeklini açıklayan sünnet, namazı farz kılan âyetlere dayanmaktadır. Alış-veriş konularındaki uygulamalar da böyledir."* Çünkü Allah Teâlâ, âyet-i kerîmede: *"Mallarınızı aranızda haksız muâmelelerle yemeyiniz,"* [28] emrini vermiş, bir diğerinde: *"Allah, alış-verişi helâl, ribâyı haram kıldı,"* [29] buyurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v) de helâl ve haram kıldığı konularda, namazda olduğu gibi ilk emri Allah Teâlâ'dan alarak açıklama ve uygulamalarda bulunmuştur.

Bir diğer âlim ise şöyle der: *"Hz. Peygamber (s.a.v)'e sünnet, vahiyle gelmiş; sünnet de Allah'ın bu yolla farz kıldıklarını açıklamıştır."*

Bir âlim de der ki: *"Allah Teâlâ, Rasûlullah'ın bütün sünnetlerini kalbine ilkâ etti. Hz. Peygamber (s.a.v)'in kalbine Allah tarafından ilkâ edilen, hikmettir. Demek ki kalbine ilkâ edilenler, onun sünnetidir."* [30]

Bu üçüncü kısım sünnet hakkında nakledilen sözlerden anlaşıldığı gibi birinci, üçüncü ve dördüncü sözler, ittifakla sünnetin müstakil olarak hüküm koyduğunu göstermekte ancak Rasûlullah (s.a.v)'ın, bu müstakil hükmü, Allah Teâlâ'nın kendisini doğruya yöneltmesiyle bizâtihi tarafınca mı verdiği ya da Allah Teâlâ'nın kendisine o hükmü vahiy mi ettiği veyahut ilhâmla mı bildirdiği hususunda âlimler, farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Aslında bu ihtilâf, bizi

(28) Nisa, 29.
(29) Bakara, 275.
(30) İmam Şâfiî'den yapılan nakiller için bkz. *er-Risâle*, 51, 52, 53.

fazla ilgilendirmiyor.

Yukarıda nakledilen ikinci söz ise sünnetin müstakil hüküm koymasına muhâliftir. Bunun için biz de üçüncü bahiste bu konuyu işleyeceğiz ve sünnetin hüküm koymada müstakil olup olmadığını açıklayacağız.

3. Bahis

Sünnetin Hüküm Koymada Müstakil Oluşu

Sünnetin hüküm koymada müstakil oluşuyla anlatılmak istenen; onun, Kitab'ın sükût edip lehine ve aleyhine bir hüküm bildirmediği konularda yeni bir hüküm koymak ve kendisiyle amelin vâcib olduğu bir delil kabul etmektir.

İmam Şâfiî'den yaptığımız nakillerden anlaşıldığı gibi bu kısma giren sünnet, selef arasında ihtilâf konusu olmuştur. **Şâtibî** bu kısma muhâlefet etmiş, asrımızdaki bazı yazarlar da **Şâtibî**'ye uymuştur. [31]

Önce şunlardan bahsedeceğiz: Bu ihtilâf, bu tür sünnetin Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olup olmadığında mıdır? Yoksa Efendimiz'den sâdır olduğunda ittifak edildikten sonra, onun hüccet olup olmamasında mıdır? Yoksa her ikisinde midir? Şöyle ki; bazıları, bu tür sünnetin Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olmasına karşı çıkıp bu tür sünnetin bulunmadığını mı söylemişler; yoksa, Hz. Peygamber (s.a.v)'den geldiği düşünüldüğünde, onun hüccet olmasına mı karşı çıkmışlardır?

Deriz ki: Üstad-ı Âzam **Abdulvehhab Hallaf**'ın *Mecelletü'l-Kânûn ve'l-iktisâd*'da yayınlanan makalesinden anlaşıldığına göre bu kimseler, işin başında bu tür sünnetin Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olduğu konusunda bizimle ittifak hâlinde fakat delil olmasında muhâlefet içindedirler. Ancak bu kimseler, ikisinin arasım ayırmak için kendilerine bir yol bulunmadığım, her iki sünnetin de Allah katından gelen ve mâsum Peygamber'in tebliğ ettiği biri beyân, diğeri müstakil hüküm koyan bir vahiy olduğunu anladıklarında, insanla-

(31) Ancak şunun da bilinmesi gerekir : Şâtibî'nin bu meselede hakiki bir muhâlefet ettiği, sünnetle ilgili bahislerle, üçüncü meseledeki delil ve görüşlerini serdederken ifadelerinin zâhirinden anlaşılmaktadır. Fakat dördüncü meselenin sonundaki sözlerine baktığımızda onunla bizim aramızdaki ihtilâfın lâfızlarda olduğu, konunun aslında olmadığı anlaşılmaktadır. Bunu, bahsin sonunda ele alacak ve Şâtibî'nin zikrettiği delilleri tenkide tâbi tutacağız. Çünkü Şâtibî'den önce bu konuyu ele alan herhangi bir esere rastlamadım. Ondan sonra te'lif edilen eserler, hep kendisinden nakilde bulunmuşlardır.

rın önündeki durum ve konumlarını düzeltmek istediler; görüşlerindeki açık hatayı gizleyerek üzerine perde çektiler ve sonuçta bu tür sünnetin Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olduğu konusundaki ittifaklarından dönerek: *"Rasûlullah (s.a.v)'tan gelen her sünnet, Kur'ân'ın bir açıklaması olarak gelmiştir. Müstakil hüküm koymuş gibi düşünülen, aslında Kitab'ın bir açıklamasından ibarettir,"* dediler ve az sonra zikredeceğimiz gibi birçok zorlamalarla bu söz ve görüşlerini isbat etmeye çalıştılar.

Fakat **İmam Şâfiî**'nin, muhâliflerin sözlerinden yaptığı nakle bakılırsa onlar, daha işin başında bu tür sünnetin Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olmasında muhâlefet etmişlerdir. İmam'ın nakli şöyledir: Onlardan birisi de şöyle demiştir: *"Hz. Peygamber (s.a.v)'in ortaya koyduğu her sünnetin mutlaka Kur'ân'da bir dayanağı ve aslı vardır."*

Şâtibî'nin, *el-Muvâfakât* adlı eserinin dördüncü cildinde üçüncü meselenin evvelinde söylediği sözler de bunu ifade etmektedir. Orada şöyle demektedir: *"Kur'ân, sünnette bulunan her işe ya icmâlen veya tafsilâtıyla mutlaka bir işarette bulunmuştur."* (32)

Evet, bu kimseler, **İmam Şâfiî**'nin naklinde geçen: *"Her sünnetin mutlaka Kur'ân'da bir delili, aslı vardır,"* sözleriyle muhtemelen şunu kasdediyorlar: Hz. Peygamber (s.a.v), ancak Kur'ân'da aslı bulunan bir hükmü tebliğ etmiş ve kanun olarak koymuştur. Kendisinden, Kur'ân'da aslı bulunmayan bir şey sâdır olduğunda o, ne sünnettir, ne kanundur ve ne de bir delildir. Şu halde, ondan sâdır olanların bir kısmı sünnet ve delil olurken bir kısmı ise ne sünnet ne de delildir. **Şâtibî**'nin sözünden de bu sözlere benzer bir netice çıkarmak mümkündür.

Buna göre Üstad **el-Hallaf**'ın: *"Onlar, önce müstakil hüküm koyan sünnetin Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olmasında bizimle ittifak hâlindeydiler..."* şeklindeki ifadeleriyle birlikte, *er-Risâle*'de anlatılanla *el-Muvâfakât*'ta geçen ifadeler birbirine uymaktadır. -Allah kendisini muhafaza etsin- herhalde Üstad, onların bu açıklamalarına, benim görmediğim bir kitapta rastlamış olabilir.

Her hâlükârda biz, bu muhâliflere şunu sorarız: *"Farzedelim ki, Hz. Peygamber (s.a.v)'den, Kur'ân'da hiç zikredilmeyen bir konuda sünnet geldi. Bu gelen sünnet hakkında görüşünüz nedir? Bu sünnet, bir hüccet midir, değil midir?"*

(32) Şâtibî, a.g.e., IV, 12.

Onların bunca çaba ve çırpınmalarından elde edilen sonuç şudur: Rasûlullah (s.a.v)'ın görevi, ancak Allah'tan gelenleri açıklamaktır. Kur'ân, bütün hükümleri bildirmiştir. Yine onların, aslında hiçbir gerek ve zarûreti olmayan zorlamalarıyla, Hz. Peygamber'den sâdır olan herşeyi Kitab'a ait kılma çabalarından, sünnetin hükümde bir delil olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Fakat onlar, Kur'ân'ın bir açıklaması olarak da kabul etseler, Hz. Peygamber'den geldiği farzedilen şeylerin hüccet olduğu görüşüne sahip olduklarında, bu meseledeki ihtilâf faydasız, zorlamalar gereksizdir. Çünkü bu durumda onlar, Hz. Peygamber (s.a.v)'den gelen bütün şeylerin hüccet olduğu konusunda bizimle aym görüşte olmaktadırlar. Her ne kadar bu sünnet hakkında, onun Kitab'ı açıklayan veya müstakil hüküm koyan sünnet vasfında kendileriyle anlaşamasak bile, hüccet olma noktasında aynı görüşte oluruz.

Biz, her hâlükârda konunun en zayıf ihtimallerini de dikkate alarak gerçeği, aşağıdaki meseleler dahilinde açıklamaya çalışacağız.

1- Şer'an ve aklen, sünnetin hüküm koymada müstakil olması câiz midir?

2- Allah Teâlâ, bize müstakil sünnete yapışarak kulluk yapmamızı emredip onu amelde hüccet yapmış mıdır? Diğer bir ifadeyle; sünnetin müstakil olması, Kur'ân'ın hükümleriyle sabit midir?

3- Rasûlullah (s.a.v)'tan, müstakil hüküm koyan sünnet sâdır olmuş mudur?

Bunları açıkladıktan sonra da muhâliflerin şüphelerini ve onlara verilecek cevapları zikredeceğiz.

1. Mesele

Sünnetin Müstakil Hüküm Koymasının Cevâzı

Gerçek şudur ki; bu, aklen ve şer'an câizdir. Sebeplerine gelince:

1- Şayet bu câiz olmasaydı, müstakil sünnet ile ibâdet yapmak vâki olmazdı. Halbuki bu olmuştur. Hz. Peygamber'in sünnetinin dinimizdeki yerini açıklarken görüleceği gibi bu tür uygulamalar, **Hz. Mûsâ**'nın (a.s) ve **Hz. İbrâhim**'in (a.s) şeriatlarında da vâki olmuş ve Allah Teâlâ, bunları Kitabı'nda zikretmiştir.

Bunun, **Hz. Mûsâ**'nın (a.s) şeriatında vâki olan örneği şudur:

Hz. Mûsâ, **Firavun**'a giderek kendisine iman etmesini ve İsrailoğullarını beraberinde göndermesini emretmişti. O zaman Tevrat, henüz nâzil olmamıştı. Bu durumda bu emrin, Tevrat'a ait olduğu söylenemez. Bu emir, **Firavun**'a karşı bir delil olmuş ve **Mûsâ** aleyhisselâma itaat etmediği için Rabbine âsi olmuş, helâki haketmiştir.

Hz. İbrâhim'in şeriatındaki örnek ise şudur: Allah Teâlâ, **İbrahim** aleyhisselâma, rüyada vahiy yoluyla oğlu **İsmail**'i (a.s) boğazlamasını emretti. Bu, uyması gereken bir teklifti. Her ikisi de emri yerine getirmeye başladılar. Allah Teâlâ, bu itaat ve teslimiyetleri sebebiyle onları, muhsin (iyilik sahibi kimseler) olarak vasıflandırdı. Bu emrin, **İbrâhim** aleyhisselâma indirilen sahifelerde bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü Allah Teâlâ, böyle bir hadise ile sırf onu imtihan etmek istemişti. Nitekim âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hakk, şöyle buyurmuştur: *"Her ikisi de emrimize teslim olup, onu alnı üzerine yatırınca: Ey İbrâhim! Rüyâna sâdık kaldın; gereğini yaptın. Biz, iyileri böyle mükâfatlandırırız. Bu, gerçekten çok açık bir imtihandır, diye seslendik ve oğluna bedel olarak kendisine büyük bir kurban verdik."* (33)

Bu iki peygamberle, peygamberlerin en şereflisi olan bizim Peygamberimiz (s.a.v) arasında bu yönden herhangi bir fark yoktur. Her birinin, sünnetlerinin dışında birer kitabları vardır.

2- Eğer sünnetin müstakil hüküm koyması câiz olmasaydı bu, bir mâniden dolayı olması gerekirdi. Burada amelî bir mâni de yoktur. Çünkü Allah Teâlâ'nın, Peygamberi'ne, Kitabı'nda indirmediği (sadece kalbine ilkâ ettiği) bir hükmü tebliğ etmesini emretmesi şüphesiz câizdir. Hatta bütün hükümleri başlangıçta lafızsız olarak indirmesi, daha sonra kitabı indirerek onları te'kid ve beyân etmesi yahut hiçbir kitab indirmemesi de câizdir. Ayrıca Allah Teâlâ'nın bir kimseyi peygamber olarak göndermesi için ona kitab indirmesi şart değildir. O, yaptıklarından sorumlu tutulmaz; insanlar ise her işlerinden sorumludurlar.

Şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.v), inen hüküm vahy-i metlûv olsun (Kur'ân gibi), gayr-i metlûv olsun, müstakil olsun, açıklayıcı olsun veya Kitab'ın hükmünü destekleyici olsun, bütün tebliğinde hatadan mâsumdur. Bunu, bize mucize delili isbat etmektedir. Hatta bütün şeriat, gayr-i metlûv bir vahiyle indirilmiş olsa bile Hz. Peygamber (s.a.v), yine tebliğde hatadan mâsumdur. İşte bu tür bir tebliğle, insanlara sorumlu olacakları delil ortaya konmuş ve Peygam-

(33) Saffât, 103-107.

ber'e ittiba etmeleri gerekli olmuştur. Hiç şüphesiz sünnet, (her yönüyle ilâhî bir) vahiydir ve haktır. Bu durumda onun müstakil hüküm koyması câizdir.

Yine hiç şüphe yok ki, Allah katından indirilmesi ve hüccet olması yönüyle sünnetle birlikte hüküm koymada aynı değerde diğer bir kaynağın yani Kur'ân'ın bulunması, kendisine ters düşmedikten sonra sünnetin müstakil hareket etmesini ortadan kaldırmaz. Kur'ân, her ne kadar birçok yönüyle sünnetten üstün özelliklere sahip olsa da sünnetin delil olması, onun Kur'ân'daki bir asla dayanmasına bağlı değildir. Ve bu özellikler, sadece Kur'ân'ın delil olmasını gerektirmez.

Şu halde, sünnetin hüküm koymada müstakil hareket etmesine mâni nereden gelmektedir?

3- Eğer sünnetin müstakil hüküm koyması câiz olmasaydı, Kitab'ı te'kid ve hükümlerini tebyin (açıklama) etmesi de câiz olmazdı. Çünkü te'kid yani aslın koyduğunu destekler mahiyette başka bir hüküm koyma, yeni bir şey ortaya koyma salâhiyetine sahip olmak demektir. Tebyinde (açıklamada), açıklanan hükmün detaylarında müstakil hüküm koyma ve yeni açıklamalarda bulunma durumu vardır. Hem sünnetin müstakil hüküm koymasında düşünülen mâniler, açıklama yaparken de ortaya çıkar.

Şüphesiz mâni, ancak bir bozukluk ortaya çıktığında ortadan kaldırılır. Eğer dinî delillerde böyle bir boşluk ve bozukluk olsa; bu, mükellefin Allah'ın kendisine emrettiği hükmü bilmemesine ve güzelce yerine getirememesine sebep olur. Müstakil hüküm koyan veya Kitab'ı açıklayan sünnet için böyle bir mâniden ve neticeden bahsedilebilir mi? Elbette ki hayır.

2. Mesele

Müstakil Sünnetin Delili Yahut Sünnetin Hüküm Koymada Müstakil Oluşunun Ne İle Sabit Olduğu

Müstakil sünnet, Allah Teâlâ'nın, bize öğrenip gereğiyle amel etmeyi ibâdet olarak emrettiği bir delildir. Bunu, şu sebep ve deliller göstermektedir:

1- Hz. Peygamber (s.a.v)'in, Allah Teâlâ'dan kendisine gelen her şeyi tebliğ etmede hatadan mâsum olması, -ki bu mâsumiyet, mucizelerle sabit olmuştur- Kur'ân'ın sükût edip bir hüküm bildirmediği

konularda hüküm bildiren sünnetin de bu tebliğin ve ilâhî vahyin içine girdiğini göstermektedir. Şu halde o, Allah'ın katındakine ve hükmüne uygun olan bir haktır. Bu sıfatta olan bir şeyle de amel vâcibdir.

2- Bu sebeplerden biri de sünnetin hüccet (dinî hükümlerde bir kaynak) olduğunu gösteren âyet-i kerîmelerin genel açıklamalarıdır. Bu tür âyet-i kerîmeleri ikinci bölümde zikrettik. Bütün bu âyet-i kerîmeler, ister Kitab'ın hükmünü te'kid, ister kapalı mânâları beyân etsin, isterse müstakil hüküm koysun, bütün sünnet çeşitlerinin, dinde kesin bir delil olduğunu göstermektedir. Öyle ki bunca âyet-i kerîme, üç çeşit sünnetin de delil olduğunu ve müstakil hüküm koyan sünneti devre dışı bırakarak tahsisi getirme ihtimalinin bulunmadığını kesin olarak ortaya koymuştur.

Hele, Allah Teâlâ'nın: *"Rabbin hakkı için onlar, aralarında çekiştikleri şeylerde seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden nefisleri hiçbir darlık duymadan tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar,"* (34) âyet-i kerîmesi, özellikle müstakil sünnetin delil oluşunu ifade etmektedir. Daha önce de ikinci bölümde, Kur'ân delilini (üçüncü delil) işlerken bu âyetin sebeb-i nüzûlüyle birlikte **İmam Şâfiî**'nin yorumunu zikretmiştik.

Sonra da **Şâtibî**, *el-Muvâfakât* adlı eserinde bazı âyetleri zikredip kendi anlayışına göre onlarla delil getirilecek yönleri tesbit etmiş, en sonunda onlara itiraz etmiştir. Biz de onun kitabında yazdıklarını zikredip bir değerlendirmesini yapacağız: **Şâtibî**, önce kendisinin: *"Sünnet, ifade ettikleri bakımından Kitab'a dahil olmaktadır,"* sözünü doğru bulmayan kimsenin, buna delil olarak şu âyet ve açıklamaları öne sürebileceğini zikrediyor: Allah Teâlâ buyurmuştur ki: *"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan idarecilere de itaat edin. Herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, onu (halletmek için) Allah ve Rasûlü'ne götürün. Eğer Allah'a ve âhiret gününe inanıyorsanız böyle yapın."* (35)

Meseleyi Allah Teâlâ'ya götürmek, onu Kitab'a (Kur'ân) arzetmektir. Peygamber'e götürmek ise hayatta iken kendisine, vefatından sonra da sünnetine arzetmektir.

Bir diğer âyette: *"Allah'a itaat edin. Peygamber'e de itaat edin, isyandan sakının,"* (36) buyuruluyor. Bunların dışında, Peygamber'e

(34) Nisa, 65.
(35) Nisa, 59.
(36) Mâide, 92.

itaatin, Allah'a itaatle birlikte zikredildiği âyetleri düşünürsek ortaya şu çıkar: Allah'a itaat, Kitabı'nda zikrettiği emir ve nehiylere uymak; Peygamber'e itaat de Kur'ân'ın dışında getirmiş olduğu emir ve nehiylerine tâbi olmaktır. Çünkü Peygamber'in (s.a.v) getirdiği bütün şeyler Kur'ân'da olsaydı, hepsi Allah'a itaatin içine girer, ayrıca *"Peygamber'e de itaat edin,"* denilmezdi. Bir başka âyette: *"Peygamberin emrine muhâlefet edenler, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine acıklı bir azab isabet etmesinden sakınsınlar,"* (37) buyuruluyor.

Bu âyette, özellikle Hz. Peygamber'e uyulması gereken bir şeyden bahsedilmiştir. O da Kur'ân'da zikredilmeyen şeyleri getiren sünnettir. Buna işaret eden bir başka âyet şudur:

"Kim Peygamber'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur." (38)

Bir başka âyet: *"Peygamber size neyi verirse onu alıp uygulayın; neden sakındırırsa ondan da kaçın."* (39)

Bütün bu Kur'ân âyetleri gösteriyor ki Peygamber'in (s.a.v) getirmiş olduğu herşey, bütün emrettikleri ve nehyettikleri, hüküm bakımından Kur'ân'da gelenlere katılmıştır. Bu, onun Kur'ân'dan ayrı olduğunu ve ona ek hükümler koyduğunu ortaya koyar.

Şâtibî, daha sonra muhatabın sorabileceği bu tür delil ve açıklamalarına şöyle cevap veriyor: *"Biz: 'Sünnet, Kitab'ın hükümleri için bir açıklama mahiyetindedir,' dediğimizde şunu anlatmak istiyoruz: Sünnet, Kitab'daki değişik anlaşılma ihtimali olan hükümlerin açıklaması olmak zorundadır ve bunun için ihtimallerden birisini açıklar. Bir mükellef, bu açıklamaya uygun amel ettiğinde Kur'ân'ın emrettiği hususta Allah'a, yaptığı açıklamanın gerektirdiği konuda da Rasûlü'ne itaat etmiş olur. Şayet, Hz. Peygamber'in açıklamasının tersine amel ederse ameli ilâhî murâda ters düştüğü için Allah'a isyan etmiş olur. Aynı zamanda açıklamasının gereğine göre amel etmediği için Peygamber'e de isyan etmiş olur. Buna göre Allah'a ve Rasûlü'ne itaatin ayrı ayrı zikredilmesi, mutlak olarak uyulacak şeyin ayrı olmasını gerektirmez. Bu gerekli olmayınca, yukarıdaki âyetlerde, sünnette olan hükümlerin Kur'ân'dan ayrı olduğunu gösteren bir delil bulunmaz. Bilakis Kur'ân ve sünnet, aynı mânâda birleşirler. Bununla beraber isyan ve itaat, iki ayrı yönden kaynaklanabilir. Bunda olmayacak bir şey yoktur. Rasûlullah'ın hü-*

(37) Nûr, 63.
(38) Nisa, 80.
(39) Haşir, 7.

kümlerinin Kur'ân'da bulunma meselesi, Allah'ın izni ve yardımıyla, bu konunun peşinden incelenecektir. Soru sahibinin: 'Bu durumda sünnetin, Kur'ân'a ek olarak yeni hükümler koyması gerekmektedir,' sözüne gelince bu, kabul edilebilir. Fakat bu ek hükümler, bir şerh hükmünde midir? Çünkü şerhte açıklanan kısımları ayrı açıklamak mevcuttur. Yoksa şerh olarak görülmez mi? Veya bu ek hükümler, Kur'ân'da bulunmayan yeni bir şey midir? İşte burada ihtilâf vardır..." (40)

Biz de **Şâtibî**'ye deriz ki: Senin, Peygamber'e itaati tarif ederken: *"Peygamber'e itaat, Kur'ân'ın dışında getirmiş olduğu emir ve nehiylere tâbi olmaktır,"* şeklindeki açıklamanda, sünnet için yaptığın bu sınırlamayı uygun bulmuyoruz. Bilakis deriz ki: Peygamber'e itaat, getirdikleri ister Kitab'ı açıklasın, ister onu te'kid etsin, isterse müstakil hüküm koysun, bütün emir ve nehiylerine yapışmaktır. Âyet-i kerîme, bütün bu sünnet çeşitlerini kapsamaktadır.

Aslında âyetin emrini bütün olarak ele aldığımızda, ortaya şu çıkar: İlk akla geldiği gibi müstakil sünnete yapışmak, *"Peygamber'e itaat ediniz,"* emrine daha evvel açıkça dahil olmaktır. Öyle ki; emrin zâhirinden ilk anlaşılan ve tek olarak ayırabileceğimiz, bu tür sünnettir. Âyetleri açıklayan sünnet ise böyle değildir. Çünkü bu, açıklanan ile verilmek istenenin aynısıdır. Buna yapışmak, ona yapışmak gibidir. Kitab'ı destekleyen sünnet de müstakil sünnet gibi değildir. Sünnetin bazı çeşitlerinde Allah ve Rasûlü'ne itaatin aynı hükümde birleşmesi, açıklamamıza bir zarar vermez. Çünkü bizim için mühim olan, Rasûl'e itaatin müstakil sünneti de içine almış olmasıdır. Buna göre iyice düşünüldüğünde, Hz. Peygamber (s.a.v)'e bütün sünnet çeşitlerinde itaat etmenin, kulun Allah Teâlâ'ya itaatinin bir gereği olduğu ortaya çıkacaktır.

Yine senin: *"Bu, Kur'ân'da gelmeyen bir sünnettir,"* sözündeki hasrı da kabul etmiyoruz. Çünkü her sünnetin, Kur'ân'dan gelmesi veya aslen Kur'ân'a dayanması şart değildir.

"Bu durumda sünnetin, Kur'ân'a ilâve hükümler koyması gerekmektedir," sözündeki ilâveyle sadece müstakil hüküm koymasını kasdediyorsan, bunu doğru bulmuyoruz. Eğer hem müstakil hüküm koyan ve hem de kapalı hükümleri açıklayan sünneti kasdediyorsan bu, doğrudur.

"Sünnet, Kitab'ın bir açıklamasından ibarettir," sözünle *"Allah ve Rasûlü'ne itaatın ayrı ayrı zikredilmesi, itaat edilen şeyin ayrı ol-*

(40) Şâtibî, a.g.e., IV, 19, 20.

masını gerektirmez," sözünü ele alalım. Sana sorarız: *"Sünnet, Kitab'ın bir açıklamasından ibarettir,"* sözünle neyi kasdediyorsun? Eğer bununla, bütün sünnet çeşitlerinin Kur'ân'ın bir açıklaması olduğunu kasdediyorsan, işte bizim kabul etmediğimiz ve karşı çıktığımız taraf budur. Hem sen de bu sözünü hiçbir şekilde isbat edemezsin. Senin bu konudaki şüphelerini ve müstakil sünneti, âyetleri açıklayan sünnete dahil etme konusundaki diğer zorlamalarının yersiz ve haksız olduğunu isbat edeceğiz.

Gerçek şudur: Şüphesiz, sünnetin bir kısmı Kur'ân'ı açıklar; bir kısmı da müstakil hüküm koyar. Bunu, üçüncü meselede açıklayacağız. Vâkıa bu olduğuna göre âyet-i kerîmeler, her ikisine de şâmildir. Sünnetin hepsinin böyle olmadığını ancak bir delil ortaya koyabilir. Böyle bir delil de yoktur. Buna göre senin, gerçeğe uymayan bir hataya göre reddiyede bulunman doğru değildir.

Eğer yukarıdaki sözünle, sünnetin bir kısmının Kitab'ı açıkladığını kasdediyorsan, bunu kabul ederiz; bu kısma yapışmayı ve Peygamber'e itaate dahil etme çabanı da normal görürüz. Bütün sünnet çeşitlerinin âyetin kapsamına girmediğini biz değil, sen söyledin. Öyleyse itirazı bize değil, kendine yönelt ve anlattıklarına nefsini iknaya çalış.

Yine senin: *"Bu gerekli olmayınca âyetlerde, sünnette olan hükümlerin Kur'ân'da bulunmadığını gösteren bir delil yoktur,"* sözünü ele alalım. Eğer bu sözünle sünnette olan bütün şeyleri kasdediyorsan, bu görüşüne katılamayız. Çünkü âyet-i kerîmeler, bütün sünnetin Kur'ân'da bulunmadığım gösteriyor. Bilakis deriz ki: Sünnetin bir kısmı müstakil hüküm koyar, bir kısmı da Kur'ân'ı açıklar. Peygamber (s.a.v)'e itaati emreden âyetler, her ikisini de içine almaktadır. Ancak bunu sen, kendi kendine yaptığın açıklamada söyledin.

Eğer yukarıdaki *"sünnette olan hükümler"* ifadesiyle, sünnette olanların bir kısmını kasdediyorsan, sözüne delil gösterdiğin şartı kabul etmeyiz. Çünkü Allah ve Rasûlü'ne itaatin ayrı ayrı zikredilmesinden dolayı itaat edilen şeyin ayrı olmasının gerekli olmayışından, âyet-i kerîmenin mutlak ifadesine bakarak, birbirinden farklı ve ayrı iki itaatin çıkması lâzım gelmez. Diğer bir ifadeyle, Kur'ân'ı açıklayan sünnete uymayı Hz. Peygamber (s.a.v)'e itaate dahil etmek, müstakil hüküm koyan sünnete uymanın bu itaatin dışında olduğunu göstermez. Aslında *"Peygamber'e de itaat ediniz"* emrinde, itaat edilmesi emredilen sünnet, âyetin zâhirinden anlaşıldığına göre Kur'ân'ı açıklayan sünnet değil, müstakil hüküm koyan sünnettir.

Durum, vâkıada da böyledir. Âyetin şümûlü de devam etmektedir. Bu sünneti devre dışı bırakmak istediğinde, bunu yapman için delil gerekmektedir. Şayet varsa o delili göstermek, sana düşer.

Eğer sen: *"Bu âyet-i kerîmeler, vâkıada mevcut müstakil sünnete delâlet etmiyor,"* demek istiyorsan, bunu senin için kabul edebiliriz. Fakat biz, bu âyet-i kerîmelerin -varlığı farz kabul edildiğinde bile- müstakil sünnetin delil olduğunu gösterdiğini görüyor ve iddia ediyoruz.

Böyle bir sünnetin var olduğunu, üçüncü meseleyi açıklarken başka âyet-i kerîmelerle tesbit edeceğiz. Hem, aslen bunu: *"Rabbin hakkı için onlar, aralarında anlaşamadıkları konularda seni hakem yapıp sonra da verdiğin hükümden nefisleri hiçbir darlık duymadan tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar,"* [41] âyeti de isbat etmektedir.

Sen: *"Kur'ân'a ek hükümler koyan sünnet, onun bir şerhi midir? Yoksa başka bir şey midir? Bu konuda ihtilâf vardır,"* diyorsun. Bildiğin gibi biz, sünnetin sadece bir kısmını ele almıyoruz. Bilakis, âyet-i kerîmelerin de gösterdiği gibi her iki sünneti yani Kur'ân'ı açıklayan ile müstakil hüküm koyan sünneti konu ediyoruz.

Sen, âyetlerde işaret edilen sünnetin sadece şerh (açıklama) olduğunu düşünüyorsan, bunu isbat için sana delil gerekir. Burada: *"Delilin, iddia edilen hadiseyi kapsadığı ihtilâf konusudur,"* demek doğru değildir. Asıl ihtilâf ve çekişme konusu, delil değil, bizzat iddia edilen meselenin kendisidir.

Bil ki, *Miftâhü's-Sünne* kitabının sahibi, **Şâtibî**'yi verdiği cevaplarda yeterli bulmadığı için başka bir cevap vermek istemiş ve şöyle demiştir: *"Onun zikrettiklerinde, sünnetin hüküm koymada müstakil olduğunu gösteren bir şey yoktur. Bunu, şöyle açıklayabiliriz: Kur'ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber (s.a.v)'in ancak kendisine vahyedilene uyduğunu ve sadece Allah'ın emir ve nehyettiklerini emredip nehyettiğini bildirmiştir. İlâhî emir ve nehiylerin onun ifade ve açıklamalarıyla ortaya çıktığını nazar-ı itibara aldığımızda, itaatin ona izafe edilmesi, sahih olmaktadır. Bu görüşü, Allah Teâlâ'nın: 'Kim Peygamber'e itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur,'* [42] *âyeti de desteklemektir."* [43]

Sonra müellif, **Şâtibî**'nin daha önce geçen cevabını, içinde hata

(41) Nisâ, 65.
(42) Nisâ, 80.
(43) M. Abdülaziz el-Hûlî, *Miftâhu's-Sünne*, 9-10.

bulunmasına rağmen özetlemiş ve şu ilâvede bulunmuştur: *"Meseleyi Peygamber'e götürmek, onu sünnetine arzetmektir. Sünneti de ancak Kur'ân için yaptığı açıklamalardır."*

Biz de kendisine deriz ki:

Senin, *"Bunun izahı şudur: Çünkü Kur'ân, Hz. Peygamber'in ancak kendisine vahyedilene tâbi olduğunu bildirmiştir,"* sözünü ele alalım. Allah'a hamdolsun, biz de bunu diyoruz; Kur'ân'a iman ediyoruz ve onun hiçbir şeyinde şüphe etmiyoruz. Fakat bu âyet-i kerîmeler, onlarda sünnetin müstakil oluşuna hiçbir delilin olmadığını ortaya koymaz. Eğer sen, bu âyet-i kerîmelerin sadece Kur'ân'ı açıklayan sünnete işaret ettiklerini deliliyle birlikte isbat edebilirsen, o zaman âyetlerden: *"Hz. Peygamber (s.a.v), ancak Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da kendisine emrettiğini emreder, nehyettiğini de nehyeder,"* sonucunu çıkarabilirsin. O zaman cevabın tamam olur ve **Şâtibî**'nin cevabına takdim edilmeyi hakeder. Fakat bunu nasıl isbat edebileceksin?

Senin, *"O'nun sünneti, ancak Kur'ân için yaptığı açıklamalardır,"* sözüne gelince; bu, bâtıl ve yanlış bir iddiadır. Biz, onun yanlış olduğunu delilleriyle birlikte ortaya koyduk. Artık sen, onu cevap için nasıl ele alıp değerlendirmeye tâbi tutabilirsin?

3- Sünnetin hüküm koymada müstakil olduğunu gösteren delillerden birisi de ister Kur'ân'ı te'kid etsin, ister kapalı mânâlarını açıklasın, isterse tek başına hüküm koyar olsun, bütün bu sünnet çeşitlerinin delil olduğunu isbat eden hadislerin umûmî beyânlarıdır. Meselâ: *"Sizin sünnetime yapışmanız gerekir,"* (44) sözleri gibi. Onları, ikinci bölümde, dördüncü delili işlerken zikrettik. Bu hadisler, hep birden düşünüldüğünde, bizim için bu konuda kat'iyyet ifade ederler. Bu hadislerden birkaç misal verelim:

"Sakın, sizden birisini, koltuğuna yaslanmış bir haldeyken kendisine yapılmasını emrettiğim veya nehyettiğim bir iş geldiğinde: 'Bunu bilmiyorum! Biz, Allah'ın Kitabı'nda neyi bulursak ona tâbi oluruz,' derken bulmayayım." (45)

"Dikkat edin! Bana, Kur'ân ve onunla beraber bir misli verildi. Dikkat edin! Karnı tok bir adamın koltuğuna kurularak: 'Siz bu Kur'ân'a sarılın. Onda helâl bulduğunuzu helâl, haram bulduğunuzu haram kılın,' demesi yakındır. Şüphesiz Allah Rasûlü'nün haram

(44) Ebû Dâvud, *Sünnet*, 5; İbn Mâce, *Mukaddime*, 6; Dârimî, *Mukaddime*, 16.
(45) Ebû Dâvud, *Sünnet*, h. no: 4605; Tirmizî, *İlim*, 10; İbn Mâce, *Mukaddime*, 2; Hâkim, *Müstedrek*, I, 108.

kıldıkları, Allah'ın haram kıldıkları gibidir. Dikkat edin! Ehl-i eşek, yırtıcı tırnaklı hayvan ve zimmînin yitik malı haramdır. Ancak yitiğin sahibi ondan vazgeçmişse, o zaman bulana helâl olur. Kim, misafir olarak bir kavme inerse, onların bu misafiri ağırlamaları gerekir. Bundan kaçınırlarsa; misafire, kendisine yetecek yiyecek v.s. ihtiyaçlarını zorla da olsa alarak onları cezalandırma hakkı vardır." (46)

Mâlumdur ki; ehl-i merkeb ve beraberinde zikredilen şeylerin haramlığı, Kur'ân'da mevcut değildir. Bunların haramlığı, sadece üzerinde durduğumuz müstakil hüküm koyan sünnetle sabittir.

Yine: *"Bana Kitab'ın bir misli verildi,"* sözünün zâhirinden, ondan ayrı ve müstakil bir şeyin verildiği anlaşılmaktadır. Bunun, bütün sünnet çeşitlerini ihtiva ettiğini kabul etmemizde, bizce bir sıkıntı yoktur. Çünkü bu söz, bütün sünnet çeşitlerinin Allah tarafından verildiğini ve vahyedildiğini isbat etmektedir.

Aynı şekilde diğer hadis de Rasûlullah (s.a.v)'ın, Kur'ân'da bulunmayan bütün emir ve nehiylerini terketmenin yasak ve kınanmış olduğunu ifade etmektedir. Bu, onun hükümlerde delil olmasını gerektirir. Bir hükmün Kur'ân'da bulunmayışıyla ilk akla gelen, onun özet veya tafsilâtlı olarak Kitab'da zikredilmemesidir. Bir kimse, bildirdiği hükmün tafsilâtı Kitab'da mevcut değildir, diye Kitab'ı açıklayan sünneti de onda bulunmayan kısma dahil etmeye çalışsa; bu, bizim görüşümüze bir zarar vermez.

Fakat bazıları, bu hadislerin sadece Kitab'ı açıklayan sünnet olduğunu söylemeye kalkarsa bu, hatalı, boş ve doğrudan uzak bir çaba olur. Geçen âyetlerde olduğu gibi yukarıdaki hadislerde de bu anlayışı destekleyecek bir delil yoktur.

Şâtibî, *el-Muvâfâkat*'da, bu hadislere de âyetlerde yaptığı yorumlara uygun cevaplar vermiştir. (47) Bizim burada kendisine vereceğimiz cevap, yukarıda geçen cevabın aynısıdır. Sözü uzatmaya gerek yok.

4- Sünnetin hüküm koymada müstakil olduğunu gösteren delillerden birisi de bu çeşit sünnetle amelin vâcib olduğuna ve bunun delil olarak kullanılacağına ümmetin icmâ etmesidir.

Şöyle ki: Müslümanlar, birtakım fer'î hükümlerde icmâ etmişlerdir. Bu hükümlerin, müstakil hüküm koyan sünnetten başka bir dayanağı da yoktur. Onların, bu tür sünnetle amel etme ve hükmü

(46) Ebû Dâvud, *Sünnet*, h. no: 3050; Beyhakî, *Sünen*, IX, 204.
(47) Şâtibî, a.g.e., IV, 20.

ona dayandırmanın gerektiği konusundaki icmâları, onun delil olduğu konusunda da icmâ etmiş olmalarını gerektirir. Öyle ki, bu konuda bize muhâlif fikir beyân edenler, bu icmâ karşısında, müstakil sünnetin delil olduğunu söylemek ve onun delil oluşundaki icmâya katılmak zorunda kalırlar. Biz, kendilerine üzerinde icmâ edilen fer'î meselelerden birini zikrederek bu konudaki görüşlerini sorduğumuzda, kibirlenip de önceki icmâya muhâlefet etmeleri mümkün değildir. Yapabilecekleri tek şey, hakkında icmâ edilen hükmü ikrar ve tekrar etmeleridir.

Kendilerine, öncekilerin icmâının dayanağını sorduğumuzda, onun bizim bahsettiğimiz müstakil sünnete dayandığını itirafa mecbur kalırlar. Her ne zaman böyle bir durumla yüzyüze gelseler, büyüklenerek: *"Bu, onu Kur'ân için bir açıklama olmaktan çıkarmaz ve buna müstakil hüküm koyan sünnettir diyemeyiz,"* derler. Onlar, bu tür sünnetin de delil olduğunu kabul ettikten sonra böyle söylemelerinin, bizim görüşümüze bir zararı yoktur. Hem biz, onun müstakil hüküm koyan bir sünnet olduğunu açıklamaya devam edeceğiz.

Meselâ, bu tür sünnete dayanan hükümlerden birisi, ninenin vâris olması ve mirasın altıda birisini almasıdır. Bu konuda icmâ-yı ümmet hâsıl olmuştur. [48] Bu hükmün dayanağı, sadece sünnettir; çünkü Kur'ân'da bununla ilgili herhangi bir âyet yoktur.

İşte **Hz. Ebû Bekir** (r.a)!.. Râşid halifelerin ilki ve efendisi, müçtehidlerin imamı, Kur'ân'ın delâletlerini, mânâ ve detayını en iyi bilenleri iken bir nine, kendisine mirastan ne kadar alacağını sormuş ve büyük müçtehid, Sahâbe topluluğunun önünde, bu konuda Kur'ân'da herhangi bir şey bulamadığını, Rasûlullah'ın sünnetinde de bir açıklama bilmediğini açıklamış ve sonra bu konuda insanlara herhangi bir hadis olup olmadığını sormaya başlamıştı. İki kişi bu konudaki hadisi haber verdiklerinde hemen onunla amel etti. Hadiseye şahid olan ve işiten Sahâbe-i Kirâm, bütün bunları sükûtle tasvip ettiler. Bu davranışlarıyla, hem bu meselenin hükmünün Kur'ân'da bulunmadığına ve hem de Kur'ân'da hükmü bulunmayan bir meselede bu tür sünnetin, hüküm için delil olduğunda icmâ etmiş oldular.

İşte **Hz. Ömer** (r.a)!.. O da bir ninenin kendisine bu meseleyi sorması üzerine, **Hz. Ebû Bekir** gibi yapmıştır. **Hz. Ömer**'den bu tür hadiselerden pek çok rivâyetler vardır.

(48) Bkz. Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, VI, 51; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, VI, 52.

Bütün bunlar ortada iken bu kimseler, işi inada bindirerek, müstakil hüküm koyan sünnetin hüccet olduğunu veya vâkıada çokça mevcut bulunduğunu, hâlâ inkâr mı edecekler? Kur'ân'ın dilini, hükümlerini ve dinin bütün kaidelerini en iyi bilen **Hz. Ebû Bekir** (r.a)'in sözü ve Sahâbe'nin icmâsı, müstakil sünneti Kur'ân'ın bir açıklaması gibi göstermeye çalışan bu adamların sözlerinin dikkate değer olmadığını ve terkedilmeye daha lâyık olduğunu göstermez mi?

Sünnetin müstakil olarak ortaya koyduğu hükümlerden bazıları şunlardır [49]: Şuf'anın ve musâkat akdinin meşrû olması, [50] bir kadını halası veya teyzesiyle bir nikâh altında tutmanın haram oluşu. [51] Ehl-i merkeb etinin haram olması ki; **İbn Abdilberr**'in zikrettiğine göre bu konuda icmâ oluşmuştur [52] ve bunlardan başka daha pek çok mesele, müstakil sünnetle hükme kavuşturulmuştur.

Buna göre, Kur'ân'da hiç değinilmeyen konularda müstakil hüküm koyan sünnetin delil olmasında icmâ bulunduğunu açıklamaya gerek kalmamaktadır. Müslümanların imamlarından her birinin, mutlaka fer'î hükümlerden herhangi birisinde bu tür sünnete dayanarak bir hükme varmış olması, iddiamızın anlaşılması için yeterlidir. Onların mezhep, kitap ve eserlerini inceleyen herkes bunu görecektir. İmamların bu tutumu, bu tür sünnetle amel etmede ve onun delil oluşundu icmâ ettiklerini gösterir. Her ne kadar sünneti kullandıkları konular farklı olsa da ortak olan nokta, onunla hüküm çıkarılmasıdır.

3. Mesele

Rasûlullah'tan Müstakil Sünnetin Sâdır Olması

Daha önce geçen: *"Rabbine yemin olsun ki; onlar, aralarında anlaşamadıkları meselelerde seni hakem yapıp verdiğin hükme hiçbir darlanma göstermeden teslim olmadıkça iman etmiş olmazlar,"* [53] âyet-i kerîmesi, Hz. Peygamber (s.a.v)'in **Zübeyr** (r.a) ile arazi komşusu hakkında verdiği kararın, [54] Kur'ân'da bulunmadığını göstermektedir.

(49) Bkz. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, V, 459.
(50) Bkz. İbn Kudâme, a.g.e., V, 454.
(51) Bkz. İbn Kudâme, a.g.e., VII, 478; Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr* VI, 126.
(52) Bkz. İbn Kudâme, a.g.e., XI, 65.
(53) Nisâ, 65.
(54) Âyetin sebeb-i nüzûl ve Hz. Peygamber'in hükmü için bkz. Buhârî, *Tefsir*, 4; *Sulh*, 12; Müslim, *Fedâil*, h. no: 129; Ebû Dâvud, *Ekdiyye*, 31; Tirmizî, *Ahkam*, 26, İbn Mâce, *Mukaddime*, 2.

Hz. Ebû Bekir'in (r.a), ninenin mirası sorulduğunda ne yaptığını, nasıl davrandığını bildikten sonra onun bu konudaki hükmüne dayanak yaptığı hadisin, Kur'ân'ın içermediği bir hükmü ifade ettiği konusunda herhangi bir şüphenin bulunmadığını zannediyorum.

Nine yahut baba konusunda **Hz. Ömer**'den de benzeri pek çok haber nakledilmiştir. Kitabımızın ikinci bölümünde, selefin sünnete muhâlefetten sakınmaları ve her hâlükarda ona tâbi olmaları işlenirken, bu konuda bazı örnekler zikredilmiştir. Mâlumdur ki **Hz. Ömer**, kendisine arzedilen meselelerde Kur'ân'da bir açıklama bulunmadığı zaman, insanlardan o konuda bildikleri sünneti kendisine haber vermeleri için Allah'ın adıyla yemin ederek bilgi isterdi.

Yine sen, Hz. Peygamber (s.a.v)'in: *"Bana Kur'ân ve beraberinde hüküm için aynı değerde bir misli daha verildi,"* (55) hadisini okuduktan ve Kur'ân'da bulunmayan hükmü kabul etmeyeni reddederek hemen yukarıdaki sözün peşinden ehl-i merkeb etinin haram olduğunu ve diğer hükümleri zikrettiğini gördükten sonra Rasûlullah (s.a.v)'ın, bu hükümlerin Kur'ân'da geçmediğini bildiğini ve bir müçtehidin bunlara dayanarak hüküm çıkarabileceğini yakînen anladığını zannediyorum. Yoksa Allah Rasûlü (s.a.v): *"Bana Kur'ân'ın bir misli verildi,"* demezdi.

Evet, bir defasında Hz. Peygamber (s.a.v)'e ehl-i merkebin zekâta tâbi olup olmadıkları sorulunca, bu konuda bana: *"Kim zerre kadar hayır işlerse onu görür, kim de zerre kadar şer işlerse onu görür,"* (56) meâlindeki geniş mânâlı ve konusunda tek olan âyetten başka bir şey nâzil olmadı, buyurmuştur. (57)

Fakat burada, bu âyet, Peygamber'in dışında bir müçtehid için -velev ki bu müçtehid, içtihad derecesinin en üst seviyesinde de olsun- tafsilâtlı veya kapalı olarak eşeklerin hükmünü beyân ediyor, denemez. Allah Teâlâ'nın kendisine peygamberlik, hüküm ve tarafından özel bir ilim verdiği kimseden başka, bu âyetten bu hükmü kim anlayabilir? Sözümüz, Peygamber hakkında değildir. Biz, Kitab'ın nassından lafızların delâlet şekline göre hüküm çıkaran ve insanlarca bilinebilen karinelerden neticeye varan müçtehidden bahsediyoruz. Herhangi bir müçtehid, yukarıdaki âyetten bu hükmü anlamaya güç yetirebilir mi? Ve bu hükmün âyette bulunabileceğini hesap edebilir mi? Hayır!

(55) Ebû Dâvud, *Sünnet,* h. no: 4604; Tirmizî, *İlim,* 10; İbn Mâce, *Mukaddime*, 2.
(56) Zilzâl, 7-8.
(57) Buhârî, *Tefsir,* Zilzâl Sûresi; Müslim, *Zekât*, 6.

Aslında biz, bu kaideleri uygulamak istiyoruz. Biz, hadiste mevcut olan bir şeyi kendi aklımıza göre Kitab'da bulamadığımız ve hasmın dediği gibi: *"Kur'ân'da bulunmayan şey hüccet değildir,"* anlayışıyla hareket ettiğimizde hadisi terk ediyoruz. Halbuki o hadis, gerçekte Rasûlullah'ın anlayışına göre Kitab'da mevcuttur. Bak, hasmın anlayışı nasıl da aslında hüccet olan bir şeyi ihmale ve kendi zayıf akıllarınca hadisleri hiç ve gereksiz saymaya götürüyor? Yine bu anlayış, sahih hadislere nasıl yeni bir hücum kapısı açıyor ? Şimdi bunu irdeleyelim.

Hz. Peygamber (s.a.v), insanların bu hükümleri kendisinin anladığı gibi anlamalarının mümkün olmadığını bildiği için ilk hadiste, insanların akıl ve anlayışlarına göre Kitab'da bulunmayan bir hüküm kendi tarafından ifade buyurulduğunda kendilerine, bununla amelin vâcib olduğunu bildirmiştir. Hadisinin sonunda zikredilen hükümler de bu tür hükümlerdir.

Buna göre şunu diyebiliriz: Rasûlullah (s.a.v)'ın, eşeklerin hükmünü çıkardığı âyet, önceki hadiste geçen konuşmasından sonra nâzil olmuş olabilir. Efendimiz (s.a.v), daha önce bu hükmü Kitab'dan değil, gayr-i metlûv vahiyle biliyordu.

Bu zikrettiklerimiz, hasmın: *"Kitab'ın, hükmünü bildirmediği hiçbir sünnet yoktur,"* iddiasını iptal etmek için yeterlidir. Yine, üçüncü bölümde zikri geçen **Hz. Ali**'nin (r.a) sahifesi de söylediklerimizin sıhhati ve aksi görüşlerin sakat olduğunu anlamak için yeterlidir. Bu sonuca, hangi mezhebe ait olursa olsun, fıkıh kitaplarından da varman mümkündür. Çünkü araştırırsan, pek çok bölümün başında şu ibareleri bulursun: *"Bunun meşrûiyyetinde esas, sünnet ve icmâdır." "Bu meselenin meşrûiyyetindeki kaynak, sünnettir."* Veya bu mânâda bir ifade olur.

Meselâ, mestler üzerine mesh meselesi, [58] küsûf (güneş tutulması) ve hüsûf (ay tutulması) namazı, yağmur duâsında kılınan namaz, şuf'a, karz, lukata ve içki cezası gibi konular sünnetle sabittir. Biraz fazla mâlumat istersen, ikinci bahsin üçüncü çeşidinde zikrettiklerimize ve az önce icmâyı açıklarken bahsettiklerimize müracaat et.

Eğer birisi: *"Bu hadislerin bir kısmı, Kitab'ı tahsis, bir kısmı nesh, bir kısmı da takyid etmektedir. Bu durumda onlar müstakil değil, mübeyyin (açıklayıcı) dır,"* derse deriz ki: İkinci bahiste, *el-Fikrü's-Sâmi* kitabının sahibinin görüşlerini reddederken açıkladığı-

(58) Bkz. *el-Muhallâ*, II, 81; *el-Muğnî*, I, 283; *Şerhu'r-Ravda*, I, 94.

mız gibi; her tahsis ve nesheden nass için iki yön vardır: Açıklama yönü, bir de müstakil hüküm bildirme yönü. Orada, bunların ikinci yönünün nasıl oluştuğunu açıklamıştık. İstersen, oraya müracaat et ve takyidde de aym yöntemi uygula.

Muhâliflerin Şüpheleri

Şâtibî (r.h), demiştir ki: [59] *"Sünnet, mânâsı itibariyle Kitab'a râcidir; sonuçta ona dayanır. Çünkü sünnet ya Kur'ân'ın mücmelini açıklar, ya müşkilini beyân eder veya öz ve özet hükümlerinin tafsilâtını yapar."* Sonuçta sünnet, Kitab'ın bir açıklamasıdır. Bunu şu âyet-i kerîmeden anlıyoruz: *"Sana da kendilerine indirileni insanlara açıklaman için Zikri (Kur'ân'ı) indirdik."* [60]

Buna göre Kur'ân'ın, icmâlen veya tafsilâtla, sünnette mânâsına delâlet etmediği hiçbir uygulama göremezsin. Kur'ân'ın, şeriâtın temeli ve bütün hükümlerinin kaynağı olduğunu gösteren bütün deliller, aym zamanda sünnet için de bir delil olmaktadır. Çünkü Allah Teâlâ: *"Rasûlüm! Şüphesiz sen, büyük bir ahlâk üzeresin,"* [61] buyurmuştur.

Hz. Âişe (r.h), bu âyeti: *"Çünkü O'nun ahlâkı ancak Kur'ân idi,"* şeklinde tefsir etmiş, [62] ahlâkımn sadece Kur'ân'dan ibaret olduğunu bildirmiştir. Bu da O'nun bütün söz, fiil ve tasviplerinin Kur'ân'a dayandığını göstermektedir. Çünkü ahlak; söz, fiil ve tasviplerden oluşur. Hem Allah Teâlâ, Kur'ân'ı herşey için bir açıklama yapmıştır. Bundan dolayı sünnetin de herşeye dahil olarak tamamıyla Kitab'da bulunması gerekmektedir. Çünkü Kitab'da bulunan ilk ve öncelikli hükümler, emir ve nehiylerdir.

Şu âyet de yukarıdaki görüşü ifade etmektedir:

"Biz, Kitab'da hiçbir şeyi bırakmadık, açıkladık." [63]

"Bugün sizin dininizi tamamladım," [64] âyetini de konumuza bir delil olarak gösterebiliriz. Âyette, dinin tamamlanmasıyla Kur'ân'ın nâzil oluşu kasdediliyor. O halde sünnet, Kur'ân'ın içindekiler için bir açıklama olmakta ve mânen Kur'ân'a katılmaktadır. Allah'ın iz-

(59) Şâtibî, *el-Muvâfakât*, IV, 12-13.
(60) Nahl, 44.
(61) Kalem, 4.
(62) Müslim, *Müsâfirin*, 139.
(63) En'âm, 37.
(64) Mâide, 3.

niyle, bundan sonra açıklayacağımız dördüncü meselede de bu kesin sonuç ortaya çıkacaktır. Yukarıdaki deliller bölümünün evvelinde: *"Sünnet, Kitab'a râcidir; sonuçta ona dayanır,"* demiştik. Böyle olmazsa, onu kabul etmemek gerekir. Bu, temel bir esastır". **Şâtibî**'nin sözleri burada bitti. Şimdi, bu görüş ve açıklamaların bir değerlendirmesini yapacağız.

Cevap:

Şâtibî'nin: *"Sonuçta sünnet, Kitab'ın bir açıklamasıdır,"* sözünü ele alalım. O, bununla bütün sünnetin ancak bir açıklama olduğunu, müstakil hüküm koyan hiçbir sünnetin bulunmadığını anlatmak istiyor. Bu anlayışım, *"Kur'ân'ın, icmâlen veya tafsilâtla, sünnetle mânâsına delâlet etmediği hiçbir uygulama bulamazsın,"* sözü de destekliyor.

Onun asıl iddiası da budur. Nitekim son sözünde de: *"Sünnet, sonuçta Kitab'a dayanmakta ve ona dahil olmaktadır,"* diyerek bunu itiraf etmiştir. Bu, onun ortaya attığı bir iddia ve değerlendirmedir; açık ve direkt olarak bunu gösteren bir âyetle iddiasını isbat etmek kendisine düşer. Biz, kendisine katılmıyoruz ve yanıldığını söylüyoruz.

Şâtibî'nin, sözüne delil olarak gösterdiği: *"Ey Rasûlüm, sana da kendilerine indirileni insanlara açıklaman için Kur'ân'ı indirdik,"* (65) âyetine gelince; onda, Kur'ân'ın sadece açıklamak için indirildiğini gösteren bir delil yoktur.

Bunu ancak: *"Bu söz, hassaten açıklama konusunda söylendi ise hasr ifade eder,"* diyenin tarifine göre kabul edebiliriz. Buna göre âyetin mânâsı: *"Biz, sana Kitab'ı ancak kendilerine indirdiğimiz hükümleri insanlara açıklayasın diye indirdik,"* olur. Fakat bundan, sünnetin görevinin sadece Kitab'da olanları açıklamak olup, müstakil bir hüküm koyma yetkisinin bulunmadığı sonucuna varılamaz.

Çünkü âyetten anlaşılması gereken şudur: Allah (c.c), Rasûlullah (s.a.v)'a Kitab'ı ancak onu insanlara açıklaması için indirdi; yoksa açıklamasını ihmal ederek içindeki hükümlerden insanları câhil bırakmak için indirmedi. Bu, Hz. Peygamber (s.a.v)'in, hakkında Kitab'da nass bulunmayan bazı konularda tek başına birtakım hükümler koymasını ortadan kaldırmaz.

(65) Nahl, 44.

Meselâ sen, bir âlime iki kitap versen ve: *"Bu birinci kitabı sana ancak talebelerine açıklaman ve şerh etmen için verdim,"* desen bu sözle, senin ikinci kitabı da ancak onunla birinciyi açıklaması için verdiğini ve ikinci kitapta, birinci kitaptaki mevcut kaidelerden farklı ve fazla bir şeyin bulunmadığını anlatmak mı istemiş olursun? Elbette ki hayır. İşte, bizim içinde bulunduğumuz konu da aynı şekildedir. Allah Teâlâ, Rasûlü'ne (s.a.v) iki türlü vahiy indirdi. Birisi, vahy-i metlûv (Kur'ân), diğeri de gayr-i metlûv vahiy (sünnet). Ve kendisine: *"Sana şu metlûv vahyi ancak içindeki hükümleri insanlara açıklaman için indirdim,"* buyurdu. Bu, gayr-i mevlûv olan vahyin yani sünnetin, mevlûv vahiy (Kur'ân) için sadece bir açıklama olduğunu, Kur'ân'da bulunmayan hiçbir şeyin onda mevcut olmadığını gerektirmez.

Şayet âyetin, sünnetin kendisi için sadece bir açıklama olduğunu ifade ettiğini kabul etsek bile, Kitab'ın kapalı hükümlerini açıklamasının mânâsı, insanlara hükmü açıklamak ve tanıtmaktadır. Bu hüküm, daha önce Kitab ve sünnette kapalı olarak zikredilmiş veya edilmiştir; değişen bir şey yoktur.

Âyette geçen, *"kendilerine indirilenleri"* ifadesi, Kitab'ı ve onun dışındaki vahiy çeşitlerini içine almaktadır. Bu âyette geçen zikir, meşhur görüşe göre sadece Kitab (Kur'ân)'dır. O zaman âyetin mânâsı şöyle olur: *"Biz sana (fesâhat, belâğat ve hikmetiyle) beşeri benzerini getirmekten âciz bırakan Kitab'ı, ancak senin peygamberliğinin hak olduğuna bir delil ve Allah'ın ahkâmına muhâlefet edildiğinde hak edecekleri cezayı, ona yapıştıklarında da elde edecekleri sevabı bir hatırlatıcı olarak indirdik. Böylece kendilerine indirdiğimiz bütün vahiy çeşitlerini müstakilen veya bir açıklama olarak insanlara açıklaman senin için mümkün olur. Ve bu açıklaman, onları bağlayan ve sorumluluğa sokan bir delil olur. Çünkü biz, bu Kitab'la senin hak peygamber olduğunu ortaya koyduk; ona uyanları Cennetle müjdeledik ve muhâlefet edenleri azapla korkuttuk."*

Eğer zikirle Kitab kasdedilmiş ise âyete verilecek mânâ budur. Yok eğer bazı müfessirlerin dediği gibi [66] zikirle ilim kasdedilirse, o zaman durum açıktır. Çünkü zikir, ilim mânâsında kullanılınca sadece Kitab'la sınırlandırılmaz. Bu izaha göre âyetin mânâsı: *"Biz, sana bütün vahiy türlerini içlerindeki hükümleri insanlara açıklayıp ortaya koyasın diye indirdik,"* olur.

Beyân, Kur'ân'da *"mutlak açıklama"* mânâsmda kullanılmıştır.

(66) Bkz. Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî*, XIII, 136.

Kur'ân, pek çok âyette kendisini bu sıfatla anlatır. Meselâ şu âyetlerde, Kitab'ın beyân sıfatıyla birlikte zikredildiğini görüyoruz:

"Bunlar, helâl ile haramı beyân eden Kitab'ın âyetleridir." (67)

"Sana bu Kitab'ı, herşeyi beyân eden bir vahiy olarak indirdik." (68)

Görüldüğü gibi açıklamaya çalıştığımız âyette, **Şâtibî**'nin sahip olduğu ve savunduğu görüşe delâlet edecek bir şey yoktur.

Muhâtabla meseleyi tartışmak için âyette onun görüşünü ifade eden ve bizim ulaşamadığımız başka bir ihtimalin varlığı kabul edildiğinde bu ihtimali ortaya koyan delilin ne olduğu sorusu akla gelecektir. Bu delil, tercihe veya terke lâyık olsa da aynı mıdır?

Şâtibî'nin: *"Kur'ân, şeriatın temeli ve tamamıdır, bütün ahkâmın kaynağıdır,"* sözünü ele alalım: Eğer bununla, Kur'ân'da bütün temel İslâmî kaidelerin ve müçtehidlerin fer'î hükümleri istinbat ederken dayandığı delillerin -bu deliller, ister Kur'ân'ın hüküm bildirmediği konularda müstakil hüküm koysun, isterse Kur'ân'ın kapalı olarak ifade ettiği hükümleri açıklasın- zikredildiğini kasdediyorsa, buna katılamayız. Gerçi biz de Kur'ân'ın dinin esası olduğunu söylüyor ve ona iman ediyoruz. Hem bu, dinin kesin olarak bilinen bir gerçeğidir. Fakat burada sözkonusu olan durum nedir? Onun iddiası kabul edilebilir mi? Elbette hayır. Onu, bu hükme: *"Sana Kitab'ı, herşeyin açıklayıcısı olarak indirdik,"* (69) âyetiyle, *"Biz Kitab'da hiçbir şeyi eksik bırakmayıp tesbit ettik,"* (70) âyeti sevketmiştir. Bu da ancak âyet-i kerîmedeki Kitab'la, levh-i mahfuz'un kasdedilmediği görüşü kabul edildiği takdirde böyledir. Aslında o da iddiasına delil olmamaktadır.

Eğer **Şâtibî**, yukarıdaki sözüyle bütün hükümlerin Kur'ân'da kapalı olarak zikir ve ifade edildiğini söylemek istiyorsa, bunu da kabul edemeyiz. Çünkü vâkıa, kendisini yalanlamaktadır. Onun bu konuda zikrettiği âyetlerin, böyle bir görüşün aksine tefsir edilmesi gerekmektedir. Yoksa âyetler, yalan söylemiş olacaktır. Şöyle ki: Eğer, âyetleri zâhirine göre ele alsak ve muhâtabımızla tartışalım diye bunun doğru olduğunu kabul etsek, o zaman bu âyetler, Kur'ân'ın, şeriatın tamamı olduğuna bir delil olurdu. Bunun mânası: *"Kur'ân, bütün hükümleri icmâlî ve tafsilî olarak ihtiva ve ifade etmektedir.*

(67) Kasas, 2.
(68) Nahl, 89.
(69) Nahl, 89.
(70) En'âm, 38.

Hz. Peygamber'in sünneti, Kur'ân'ı açıklama ve müstakil hüküm koyma durumunda değildir," demektir. Sen, bunları söyleyebilir misin? Elbette hayır! Öyleyse bu müşkilâttan kurtulmak için söyleyeceğin nedir? Bunun için: *"Kur'ân, pek çok açıklamaları ihtiva etmektedir. Öyle ki, açık ve kesin bir şekilde sünnetin bunlarda bir delil olduğunu da açıklamıştır,"* diyecek değil misin? Senin tafsilâtlar hakkında söylediklerini, biz başka hükümler hakkında söyledik.

Eğer sen: *"Kur'ân, bu tafsilâtların esaslarını ihtiva eder, diyerek bu müşkilâttan kurtulurum,"* dersen deriz ki: Tartışma gereği olarak, Kur'ân'ın bu esasları ihtiva ettiğini ve gerçekte tafsilâtın da onlara dahil olduğunu kabul edelim. Fakat sana ve senden başka akıl, anlayış ve Kur'ân'ın mânâlarını idrak bakımından daha üstün olan kimselere bu temel esaslardan şu tafsilâtm hepsini çıkarmamız mümkün müdür? Eğer *"evet"* dersen, bu durumda sen, büyüklenen bir kimsesin! Seninle konuşmak doğru değildir. Eğer *"hayır"* dersen, sana deriz ki: O zaman Kur'ân, bu ümmetten herhangi bir müçtehidin kendisinden çıkaramadığı tafsilâtları açıklar. Hem Kitab'ın sıfatı olarak gelen *"tibyânen"* kelimesi, bir şeyi en son noktasına kadar açıp izah etmektir. İşte Kur'ân da bunu yapmıştır denebilir mi? Bu, doğru değildir. O halde, senin bu te'vilin de gayr-i sahihtir.

Şayet biz, bu tafsilâtı senin yahut bir başkasının anlayabileceğini kabul etsek, o zaman: *"Rasûlullah (s.a.v), müstakil hüküm koymadığı gibi Kitab'ı açıklamış da değildir,"* diyebilir miyiz? Böyle düşünüldüğünde biz, bütün hükümleri icmâlen ve tafsilâtıyla anlarız ve artık Hz. Peygamber (s.a.v)'in yeni bir açıklamada bulunmasını ve müstakil olarak hüküm koymasını gerektirecek bir sebep yoktur, sonucu ortaya çıkmaz mı? Halbuki biz, ittifakla şunu söylüyoruz: Şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.v), daha işin başında Kur'ân'ı açıklamış ve bu tafsilâtları ortaya koymuştur. Sadece Kur'ân'da zikredilenleri destekler mahiyetteki beyânlarla yetinmemiştir.

Eğer sen: *"Bizim bu hükümleri kendi başımıza anlamamız mümkün değildir. Fakat Kur'ân'ı, işin aslına bakarak bütün bunların bir açıklayıcısı olarak vasıflandırmak sahihtir. Yine Hz. Peygamber (s.a.v)'in bizim anlamamız için daha işin başında onları açıkladığını ve ortaya koyduğunu kabul etmek de doğrudur,"* diyorum dersen, deriz ki:

Biz de aynı şeyi söylüyoruz. Şüphesiz, sünnetin tek başına ortaya koyduğu ve Kur'ân'da, bizim kendilerini anlamamızı mümkün kılan bir nassın bulunmadığı hükümler, her ne kadar aslında Kur'ân'ın

temel kaidelerine dahil olsalar da zahirde, Hz. Peygamber (s.a.v)'in bunları ortaya koyduğunu göstermektedir. Halbuki tartışılan konu, müçtehidlerin kendisinden hükmü anlayabildikleri nasstır. Yoksa, bir şey anlaşılamayanın temel esaslara dahil edilmesi değildir. Çünkü hüküm çıkarmak isteyen bir müçtehide göre bunun bir kıymeti yoktur.

Özetle söyleyecek olursak Kur'ân'da, namazda tatbik edilecek fiiller ve ninenin mirası hakkında bunları anlayıp öğrenebileceğimiz bir nass yoktur. Kur'ân ise kendisini bunların açıklayıcısı olarak vasfetmiştir. Halbuki bunların ne olduğunu ve nasıl uygulanacağını bize ilk olarak Hz. Peygamber belirtmiş ve ortaya koymuştur. Bu, nasıl değerlendirilecektir? Burada olan bütün hadise şudur: Namazın fiillerini dikkate aldığımızda, Hz. Peygamber'in namazla ilgili açıklama ve uygulamalarına, ıstılahta *"beyân"* (açıklama) ismini veriyoruz. Çünkü namazın hükmü, Kur'ân'da kısa ve kapalı olarak zikredilmiştir. Durumu ninenin mirasına göre düşündüğümüzde de meselenin hükmünün, Kur'ân tarafından ortaya konduğu söylenemez. Çünkü bu konuda bir nass yoktur. Biz, bu hükmü koyana, müstakil sünnet ismini veririz.

Eğer sen, Allah Teâlâ'nın: *"Herşey için bir açıklama olan Kitab'ı indirdik"* âyeti, ninenin mirasını tesbit eden sünneti iptal eder, hükümsüz bırakır dersen, aynı şekilde namazla ilgili tafsilâtı ortaya koyan sünneti de hükümsüz bırakması gerekir. Rasûlullah (s.a.v)'ın fiillerine: *"O, ancak Kur'ân'da bildirilenin aynısını söyleyerek ve uygulayarak onu te'kid eder"* demek, doğru değildir.

Allah Teâlâ'nın: *"Rasûlüm! Şüphesiz sen, büyük bir ahlâk üzeresin"* (71) sözü, ne güzel bir övgüdür. Bu, ne güzel bir sıfattır ve Rasûlullah (s.a.v), ne güzel bir sıfat sahibidir. O (s.a.v), şerefli bir ahlâk, yüce bir fazilet sahibidir. Bunda herhangi bir şüphe var mı? **Hz. Âişe**'nin (r.h) bu âyeti tefsir şekli, kendine aittir ve bizim için bir hüccet değildir. Eğer hüccet kabul edersek, onun has bir ifade olduğunu kabul ederiz. Buna göre, onun tefsirinden anlaşılacak olan şudur: *"Hz. Peygamber (s.a.v)'in ahlâkı ve kendisinden meydana gelen fiilleri, Kur'ân'a muhâlif olmaz."*

Hz. Âişe'nin (r.h): *"O'nun ahlâkı ancak Kur'ân idi,"* sözündeki *"ancak"* ifadesinden, az önce söylediğimiz anlaşılır. Üstelik burada, Kur'ân'ın sükût ettiği konulara herhangi bir değinme yoktur. Biz, (zımnen de olsa) değinmiş olduğunu kabul ederiz. Onun sözünde,

(71) Kalem, 4.

muhâtabımızın anlatmaya çalıştığı gibi müstakil sünneti ortadan kaldırmaya yönelik bir delâlet mevcut değildir. Şu bir gerçek ki, Allah Teâlâ, Kur'ân'da hakkında sükût edilip Hz. Peygamber (s.a.v)'den sâdır olan şeyleri tebliğ etmesini ve onlara uymasını kendisine emretmiştir. Âyette, şöyle emir verilmiştir:

"Ey Peygamber! Sana Rabbin tarafından indirilen şeyleri tebliğ et."(72)

"Rabbin tarafından sana vahyedilenlere uy." (73)

Âyetteki vahiy umûmîdir; metlûv olan vahiyle (Kur'ân), gayr-i metlûv olan müekkid, mübeyyin ve müstakil sünneti içine alır. Bu da müstakil hüküm bildirilen gayr-i metlûv vahyi (sünneti) tebliğde ve ona ittibada kendisini yalan ve hatadan koruyacak yüce ahlâkının Kur'ân'la aynı olduğunu ve ona uyduğunu göstermektedir. Buna göre bu tür sünnet çeşidi, *"O'nun ahlâkı Kur'ân'dan ibâretti,"* sözünün içine girmektedir.

Şâtibî'nin, Kitab'ın bütün dinî hükümleri içerdiğine delil olarak gösterdiği: *"Bugün sizin dininizi tamamladım,"* (74) âyetini ele alalım: Bunun mânâsı, **Kâd-ı Beydâvî** ve diğer müfessirlerin dediği gibi Allah Teâlâ, yardımı ve bütün dinlere karşı üstün kılmasıyla dini tamamladı, demektir. Yahut delil sahibinin de dediği gibi Allah (c.c), içinde akâid temellerini zikrederek, hükümlerin asıllarını ve içtihadın kanunlarını koyarak Kur'ân'la dini tamamladı, demek olur. *"Bütün çeşitleriyle sünnet, hükümde müstakil olanı da dâhil, hepsi bir hüccettir,"* hükmünü de bu esaslara katabiliriz.

Yoksa âyetin mânâsı; Allah Teâlâ, sünnette belirtilen bütün hükümleri Kur'ân'da zikrederek dini tamamladı, değildir. Eğer böyle olsaydı, bütün tafsilât ve teferruatı ihtiva etmesi gerekirdi. Çünkü hükümler, mücmel olarak (kısa ve kapalı bir şekilde) zikredilmesiyle tamam ve kâmil oldu denmez. Dinin ve hukukun kemâli ancak bütün hükümlerinin tamam, açık ve net bir şekilde belirtilmesiyle olur. Kur'ân'ın tek başına bunu yapmadığı kesindir. Kısaca burada söyleyeceklerimiz, yukarıda: *"Herşey için bir açıklama olarak Kitab'ı sana indirdik,"* âyetinin açıklamasında söylediklerimizdir.

Şâtibî'nin: *"Daha sonraki meselede anlatacaklarımız, bunun böyle olduğunu kesin olarak ortaya kor,"* sözüne karşı deriz ki: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, **Hz. Ebû Bekir**'le diğer sahâbelerin (r.h) görüş-

(72) Mâide, 67.
(73) En'âm, 106.
(74) Mâide, 3.

lerindeki ihtilâflarla birlikte bütün fakihlerin kitaplarında vardığı sonuç, onun görüşünün aksini göstermekte, çıkardığı sonucun noksan ve yaptığı değerlendirmenin bazı bölümlerinde anlayış hatası olduğunu ortaya koymaktadır.

Şâtîbî'nin, az önceki cemaatın görüşlerini yorumlarken bazen: *"Kur'ân bunu zikretmemiştir,"* demesi, bazen: *"Bu, Kur'ân için bir açıklamadır,"* ve bazen de: *"Kur'ân bunu zikretmiştir,"* şeklindeki değerlendirme çabası boş bir uğraşıdır. Bunun böyle olduğunu, birazdan yapacağımız açıklamalarla anlayacaksın inşâallah.

Şâtibî'nin: *"Bu söylediklerimiz, Kitâbu'l-Edille'nin evvelinde geçmişti,"* (75) sözüne gelince, orada yazdıklarını birinci bahiste naklettik ve açıklamasını yaptık. Oraya bakabilirsin.

Muhâliflerin *"Sünnette Zikredilen Herşey Kitab İçin Bir Açıklamadır"* Şeklindeki İddialarını Açıklarken İleri Sürdükleri İsbat Yolları

Bunları zikretmeden önce, **İmam Şâfiî**'nin (r.h) de ifade ettiği gibi muhâliflerle anlaşamadığımız konuyu hatırlatacağız. Bu, Kitab'ın bahsetmediği bir hükmü tek başına ortaya koyan sünnettir. Önce bu konuyu gözönünde bulundur. Sonra **Şâtibî**'nin zikrettiklerini iyice anlayıp hüküm ver.

Şâtibî (r.a.), der ki: (76) Bu konuda, -yani bütün sünnet, Kur'ân için bir açıklamadan ibarettir anlayışında- insanlar için birtakım isbat yol ve yöntemleri vardır. Bunlar altı tanedir.

Birinci Yol: Bu isbat şekli gerçekten çok umûmîdir. Burada sanki Kitab'dan, sünnetle amelin sıhhatine ve ona ittibanın lüzumuna delil çıkarmak gibi bir durum ortaya çıkmaktadır. Bu da Allah Teâlâ'nın: *"Kim, kendisine doğru yol apaçık belli olduktan sonra, Peygambere aykırı harekette bulunur ve mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu döndüğü sapıklıkta bırakırız. Âhirette de kendisini Cehenneme sokarız,"* (77) âyetinden icmânın bir delil olduğunu çıkarmak gibidir. (78)

(75) Bkz. Şâtibî, *el-Muvâfakât*, III.
(76) Bkz. Şâtibî, a.g.e., IV, 24.
(77) Nisa, 115.
(78) Âyette, mü'min cemaatin aksine gidenler azapla korkutulmuşlardır. Bu da icmâ-i ümmetin hak ve gerekli olduğuna bir delildir. (Müt.)

Şâtibî, nakledilmesini gerektirecek herhangi bir sebep yokken birtakım haberler zikrettikten sonra şöyle der: *"Bu yol, sünnetle amelin gerekli olduğuna delil getirmek gibi bir şey oldu. Veya bizâtihi delil getirilmiş oldu. Fakat bununla sünnette bulunan şeyler, Kitab'ın delâlet ettiği tafsilî mânâlara ait ve dahil edilmiştir."* **Şâtibî**'nin sözü burada bitti. Bir iki noktaya açıklık getirmek istiyoruz.

Şâtîbî'nin: *"Bu, istidlâle (sünnet için delil getirmeye) benziyor"* sözü, doğru değildir, kabul edilemez. Oradaki söz ve deliller, bizzat sünnetle amelin gerekli olduğunu isbat için ileri sürülmüştür. Bunun için sadece: *"O, ancak bunun için yapılmıştır,"* demek gerekir. *"Dahil edildi"* sözü de üzerinde anlaşamadığımız konuda bir şey ifade etmiyor. Çünkü sünnetin delil olduğunu gösteren âyetler için: *"Bunlar, sünnetle sabit olan fer'î hükümleri de ortaya koymuştur,"* denemez. Meselâ, *"Namaz kılınız"* âyeti, namazın farz olduğunu ifade etmektedir; fakat sünnetle sabit olan namaz fiillerine ve şekline dair bir şey söylememektedir.

Sonra buradaki isbat şekli, işi tersine çevirmektedir. Buna göre Kur'ân, sünnette mevcut hükümlerin açıklayıcısı olmaktadır. Çünkü Kur'ân, sünnetin hüccet oluşuna bir delildir. Aklen bir şeye delil olan, delâlet edilen şeyin ihtiva ettiği ve ortaya koyduğu şeyleri açıklar. Aksi olmaz.

Eğer sen, bunu kabul etmeyip: *"Ancak delâlet edilen, delil olanı açıklar,"* dersen; sana deriz ki: Sünnette de Kur'ân'la amelin vâcib olduğunu ifade eden hadisler nakledilmiştir. Senin sözüne göre Kur'ân, sünnetteki hükümler için bir açıklayıcı olmakta, müstakil hüküm bildirmesi sahih olmamaktadır. Bunu söyleyebilir misin?

İkinci Yol: **Şâtîbî** (r.a), devamla der ki: [79] İkinci yol, ulemâ yanında en meşhur olanıdır. Burada sözkonusu olan sünnetler, Kur'ân'ın mücmel (kısa ve kapalı) olarak zikrettiği bir hükmün nasıl uygulanacağım veya sebeplerini, şartlarını, mânilerini, ona dahîl edilen şeyleri veya bunlara benzer taraflarını açıklar. Meselâ sünnetin, namazların vakitlerini, rükû, secde ve diğer hükümlerini açıklaması gibi.

Yine zekâtın miktarını, vaktini, zekâtı verilecek malların nisabını, zekâta tâbi olan ve olmayan mal çeşitlerini açıklayan, orucun hükümlerini ve Kitab'da bahsedilmeyen yönlerini ortaya koyan hadisleri burada örnek verebiliriz. Aynı şekilde hükmî ve hakikî pislik-

(79) Şâtibî, a.g.e., 25-26.

lerden temizlik, hac, hayvan boğazlama, av, eti yenen ve yenmeyen hayvan, nikâh ve bununla alâkalı olarak boşama, geri dönme, zihar, liân gibi meseleler, alış-veriş ve hükümleri, cinayetler, kısas ve benzeri konularda açıklamalarda bulunan hadisler de böyledir. Bütün bunlar, Kur'ân'da mücmel (kısa ve kapalı) olarak zikredilen hükümlerin bir açıklamasıdır. İşte, hadislerin: *"Sana da insanlara kendilerine indirileni açıklayasın diye Kur'ân'ı indirdik,"* [80] âyetinin hükmü altına girmesi böyle olmaktadır.

Rivâyet edildiğine göre **İmran b. Husayn** (r.a), *"Bize sadece Kur'ân'dan bahset,"* diyen bir adama: *"Sen, çok ahmak bir kimsesin. Allah'ın Kitabı'nda öğle namazının farzının dört rek'at olduğunu ve kıraatın açıktan yapılmayacağını bulabilir misin?"* dedi. Sonra diğer namazları, zekâtı ve benzeri ibâdetleri sayarak: *"Allah'ın Kitabı'nda bunları açıklanmış olarak bulabilir misin? Allah'ın Kitabı, bunları kısa ve kapalı olarak ifade etmiş, sünnet de açıklamıştır,"* dedi. [81]

Mutarrıf b. Abdullah'a: *"Bize hadis anlatıp durmayın; ancak Kur'ân'dan bahsedin,"* denilince şöyle demiştir: *"Vallahi biz, hadisleri Kur'ân'ın yerine anlatmıyoruz. Bilakis hadisleri anlatmaktaki gayemiz, Kur'ân'ı en iyi bilen Hz. Peygamber (s.a.v)'in bildiklerini ve bildirdiklerini anlatmaktır."* [82]

Evzâî, Hasan b. Atıyye'nin şöyle dediğini rivâyet etmiştir: *"Rasûlullah'a vahiy indiğinde Cebrâil (a.s), onu açıklayacak sünneti de getiriyor ve O'na öğretiyordu."* [83]

Evzâî demiştir ki: *"(Açıklanmaya ihtiyacı olduğu için) Kur'ân, sünnetin ona muhtaç olmasından daha çok sünnete muhtaçtır."*

İbn Abdilberr, bunu şöyle yorumlar: *"**Evzâî**, şunu anlatmak istiyor: Sünnet, Kur'ân üzerine hüküm koyar ve onun murâdını açıklar."* [84]

İmam Ahmed b. Hanbel'e: *"Sünnet, Kitab üzerine hüküm koyucudur,"* sözü sorulunca: *"Ben bunu söylemeye cesâret edemem; fakat 'Sünnet, Kitab'ı tefsir eder ve hükümlerini açıklar' derim,"* diye karşılık vermiştir.

Sünnetin, Kur'ân'ın bir açıklaması olduğu konusundaki bu açıklama şekli, maksadı daha güzel anlatmakta ve ulemâ arasında da

(80) Nahl, 44.
(81) Beyhakî, *Delâil*, I, 25-26.
(82) Suyûtî, *Müftâhu'l-Cenne*, 41-42.
(83) Dârimî, *Mukaddime*, 49; Suyûtî, a.g.e.
(84) İbn Abdilberr, *Câmiu Beyâni'l-İlm*; Suyûtî, a.g.e.

daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

Şâtibî, ikinci isbat yolunu ve yöntemini de böyle özetledi. Şimdi bir değerlendirmesini yapalım.

Kendisine deriz ki: Eğer bu anlattıklarınla, sünnetin bir kısmı, Kitab'da kısaca zikredilen hükümlerin -meselâ, namaz ve zekâtı farz kılan âyetler gibi- bir açıklamasıdır, demek istiyorsan buna katılırız.

Eğer bütün sünnetin böyle olduğunu anlatmak istiyorsan bu, henüz açıklığa kavuşturmadığın bir konudur. *"Bana göre bütün bunlar, Kur'ân'da mücmel olarak zikredilen hükümler için bir açıklamadır"* sözünle, bütün sünnet çeşitlerini kasdediyorsan bu, kabul edilemez. Bunun isbatı da bize düşmez.

Sonuç bölümünün ikinci bahsinde, her tahsis ve nesheden nassın iki yönü olduğunu, bir yönden Kitab'ın murâdını açıkladığını, diğer yönden de bu murâdın dışında kendi başına bir hüküm ifade ettiğini açıklamıştık. Diğer şart ve kayıtlarda da benzeri durum olmaktadır. Bunu iyice düşünürsen, **Şâtîbî**'nin sözündeki karışıklık ve kapalılık ortaya çıkar.

İmran b. Husayn'ın (r.a): *"Sünnet, bu çeşit Kur'ânî hükümleri açıklar"* sözü, sünnetin sadece Kur'ân'ı açıklayıcı olduğunu ifade etmez. Onun burada bu açıklamaya değinmesi, sadece verdiği misalde muhâtabını ikna etmek içindir. Çünkü burada aranan, sünnetin o vasfı idi.

Mutarrıf'ın: *"Fakat biz, Kur'ân'ı bizden daha iyi bilenin sözlerini aktarmak istiyoruz"* sözü, şunu ifade eder: Kur'ân, bazen müçtehidlerin dil, kaide ve kalıplarına göre hüküm çıkarabilecekleri bir nass zikretmeksizin bir hükmü içinde bulundurur. Bunu, bize ancak Hz. Peygamber (s.a.v) açıp ortaya koyar. Çünkü O, Allah Teâlâ'nın kendisine Cibril (a.s) yahut özel ilhâmı vasıtasıyla öğrettiği ilimle, Kur'ân'da kendisinden başka hiçbir insanın bilemediği sırları bilir ve bildirir. Bu da bizim sahip olduğumuz görüşü isbat eder.

Şâtibî'nin bundan sonra diğer imamlardan naklettiği sözler, kesinlikle sünnetin sadece açıklama yapacağını ifade etmez. Bu, açıktır.

Üçüncü Yol: **Şâtibî** (r.a), der ki: [85] *"Sünnetin, Kur'ân'ın bir açıklaması olduğu isbat edilirken nazar-ı dikkate alınan bir diğer yol da Kur'ân'ın genel olarak ifade ve delâlet ettiği şeylere bakmaktır.*

(85) Bkz. Şâtibî, a.g.e., IV, 27.

Bunlar incelendiğinde, hemen hepsinin daha geniş ve noksansız bir şekilde sünnette mevcut olduğu görülebilecektir. Sünnette, Kur'ân'a ziyâde olarak birtakım açıklama ve şerhler yapılmışır. Şöyle ki: Kur'ân-ı Kerîm, ele geçirilmesini isteyerek dünya ve âhiretin menfaat ve maslahatlarını açıklamış, sakınılması için de her iki dünyanın tehlike ve fesadını beyân etmiştir. Daha önce geçtiği gibi maslahatlar üç kısımdır:

1- Zarûriyyât: Din ve dünya için zarûrî olan şeyler. Bunları kâmil mânâda temin eden şeyler de bu kısma girer.

2- Hâciyyât: Din ve dünya için ihtiyaç olan ve bunları en güzel şekilde tamamlayan şeyler, hâciyyât olarak tarif edilir.

3- Tahsiniyyât: Zarûret ve ihtiyacın dışında kalıp dini ve hayatı güzelleştiren ve buna ileri seviyede hizmet eden şeyler, bu kısmı oluşturur.

Kitâbü'l-Makâsıd'da etraflıca işlenen bu üç kısma eklenecek herhangi bir şey yoktur. Sünnete baktığımızda, onun da üç şeyin dışında bir şey ortaya koymadığını görürüz. Şu halde Kitab, bu şeylerle ilgili birtakım esaslar ortaya koymuş, sünnet de Kitab'a ilâve olarak birtakım eklemelerde ve onlarla ilgili açıklamalarda bulunmuştur. Araştırırsan, sünnette mevcut bütün şeylerin bu kısımlara râci ve dahil olduğunu görürsün."

Bu, **Şâtibî**'nin değerlendirmesi. Biz de kendisine deriz ki: Şüphesiz, bu maslahatlar ve umûmî işler, Kitab'da zikredildiği gibi sünnette de zikredilmiştir. Bir kısmı sünnette açıklandığı gibi diğer bir kısmı da Kitab'da açıklanmıştır. Her ikisi de Allah katından gelen ve delil olarak kullanılma yönüyle, biri diğerine eşit iki vahiydir. Bu durumda senin, birine asıl, diğerine açıklama deyip birisini destekleme, diğerini ihmal etme imkânın yoktur. Buna göre senin: *"Şüphesiz Kitab, tek başına hüküm koyamaz. Çünkü bu maslahatlar, sünnette ortaya konmuş ve Kitab'da açıklanmıştır,"* demen câiz midir?

Bir de şu var: Bu hükümlerin, sırf Kitab'da zikredildiğini ve sünnette sadece açıklandığını kabul ettiğimizde, hakkında icmâlen veya tafsilâtla bir nass bulunmayan bu tür işlerin hükmünü kendi başımıza anlamamız mümkün müdür? Farzedelim ki Kitab, bu umûmî maslahatlar hakkında açıkça bir beyânda bulunsun; fakat ne Kitab ve ne de sünnet bunların tafsilâtına değinmemiş olsun. Bu durumda bizim, Ramazan orucunun vâcib, bayram günü tutulan orucun haram olduğunu, gasb edenle yankesiciye uygulanmayıp hırsıza

had uygulanacağını ve ilk seferinde sağ elinin kesileceğini, zinâ eden bekârın cezasının yüz sopa ve bir yıl sürgün, evli kimsenin zinâ cezasının ise recm olduğunu ve bunlar gibi diğer muâmelelerin hükmünü kendi başımıza anlamamız mümkün müdür?

Baksana, Mu'tezile bile akılla bilinebilir dedikleri husûn (iyilik) ve kubûh (kötü, çirkin) meselesinde senin görüşüne yakın fikir ileri sürdükleri halde, açıkça şunu itiraf etmişlerdir: *"Akıl, bazı hükümlere kendi başına ulaşamaz."*

Kur'ân'ın, maslahat ve umuma ait işleri açıkça zikrettiğini farzetsek bile bir müçtehide, sadece bu nasla onların hükmünü anlamak mümkün olmayınca bu, seni eleştiriden kurtaramaz.

Dördüncü Yol: **Şâtîbî** (r.a), der ki:[86] *"Sünnetin, Kitab'ın bir açıklaması olduğunu isbat yollarından birisi de içtihadın alan ve oluşumuyla, usûl ve fer'î hükümler arasında cereyan eden kıyasa bakmaktır. Önce içtihadı ele alalım: Kur'ân veya sünnette helâl ve haramı belirleyen açık naslar bulunur. Bir de her iki tarafın arasında kalan ve her birinin taraf ve hükmüne hamledilebilecek içtihada muhtaç meseleler vardır. Çoğu zaman, bu meselelerde değerlendirme yapmak ve bir sonuca ulaşmak, açık ve kolay olur. O zaman konu, müçtehidlerin değerlendirmesine havâle edilir. Nitekim bu, içtihad bölümünde açıklanmıştı.*

Çoğu zaman da mesele, değerlendirenin anlayamayacağı ya da illetinin belirlenemeyeceği taabbüdî bir konu olur. İşte böyle bir durumda, Rasûlullah (s.a.v)'tan onun hakkında bir açıklama gelir ve meseleyi haram veya helâlden birisine katar veya ihtiyatî bir tedbir olarak ya da başka bir sebepten dolayı durum ve zamana göre onun her iki tarafın da hükmünü alabileceğini belirler. Burada kasdedilen mânâ işte budur."

Şâtibî, daha sonra kıyas alanına giren hadisleri ele alır ve der ki:[87] *"Kur'ân-ı Kerîm'de, benzerlerinin de kendi hükmünde olduğunu gösteren birtakım esaslar bulunur. Bu esaslar mutlak olarak zikredilince, bazı kayıtlarla zikredilen hükümlerin de onlar gibi olduğu kolayca anlaşılır. Bu durumda, sünnetin konu ile ilgili beyânına dayanılarak, fer'î meselelerin detayına gidilmeksizin bu esaslarla yetinilir. Bu yaklaşım, kendine kıyas yapılan nassın -her ne kadar lafzen has da olsa- mânâ bakımından umûmî olduğu esasından hareketle olmaktadır. Konunun izahı, deliller bahsinde geçmişti. Özetle,*

(86) Bkz. *el-Muvâfakât*, IV, 32.
(87) *el-Muvâfakât*, IV, 39-40.

Kur'ân'da bir konu hakkında bir nass varsa, sünnet ya onunla aynı mânâda olanı veya ona yakın olanı ya da ona benzer olanı getirmiş olacaktır. Burada anlatılmak istenen de budur. Rasûlullah (s.a.v)'ın, sözkonusu hadisi, kıyas yoluyla ya da vahye müsteniden söylemiş olması arasında bir fark yoktur, diyebiliriz. Her halükârda o hadis, bizim anlayışımızda kıyas yapılmış bir söz olarak değerlendirilecek ve deliller bölümünde izah edilen mânâda Kitab'ın aslının onu ihtiva ettiği kabul edilecektir."

Şâtibî'nin sözü burada bitti. Şimdi bir değerlendirmesini yapalım. Kendisine deriz ki: Senin, içtihad alanını izah ederken söylediğin: *"Çoğu zaman değerlendiricinin anlayamayacağı ya da illetinin belirlenemeyeceği taabbüdî bir konu olur. İşte bu durumda Rasûlullah (s.a.v)'tan onun hakkında bir açıklama gelir,"* sözün, sana cevap olarak bize yeterlidir. Çünkü sen itiraf ettin ki, Kitab'da zikredilen iki taraf (helâl ve haram) arasındaki vasıta ve illeti bazen müçtehid direkt Kitab'dan anlayamaz. Orada Rasûlullah (s.a.v) devreye girerek sünnetiyle illeti belirler ve bize hükmü bildirir. Ancak sen, bu durumda Hz. Peygamber (s.a.v)'in koyduğu hükme *"beyân"* diyorsun, biz ise ona, *"müstakil hüküm koyan sünnet"* ismini veriyoruz. Çünkü Kitab, icmâlen veya tafsilâtla, müçtehidin anlayacağı şekilde meseleye değinmemiştir.

Kıyas alanında da aynı şeyler söylenebilir. İçtihadda belirttiğin şekilde müçtehid, fer'î meselenin hükmünü anlamaktan bazen âciz kalmakta, devreye giren sünnet, meseleyi halletmektedir.

İllette veya fer'î meselede, Hz. Peygamber'in sünnetiyle halletiği hükmün, ona indirilen bir vahiy veya başkalarında bulunmayıp Allah Teâlâ'nın kendisine lutfettiği ilim ve hikmete dayanan bir içtihadla verilmesi, bu konu hakkındaki düşüncelerimizi etkilemez. Burada önemli olan şudur: Hz. Peygamber (s.a.v), Kitab'ın bahsetmediği bir hükmü ortaya koymuştur ve O'nun hüküm koyması, bir hüccet olmuştur. Çünkü O'nun hükmü ya bir vahye ya da hatadan korunup Cenâb-ı Hakk tarafından tasvip gördüğü bir içtihada dayanmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v)'in içtihadının hüccet oluşu, ancak O'nun içtihadında hatadan korunmasından veya verdiği hükme ilâhî rıza ve tasdikten kaynaklanmaktadır. İlletin veya fer'î meselenin hükmünün anlaşılabilir olmasına gelince bu, iki şekilde olur: Ya Şâri (Allah Teâlâ), iki taraftan birinin illetini veya hükmün aslını Kitab'da zikreder ve biz, bu illetin hükme götürecek vasıtayı veya fer'î meseleyi kapsadığını görürüz. Bu durumda fer'in veya vasıtanın hükmü Kitab'da zikredilmiş olmakta, aynı konuda gelen sünnet de onu te'kid

kabilinden sayılmaktadır. Fakat bu, Allah Teâlâ'nın Kitab'da her hükmün illetini belirtmediği anlamına gelmez. İlleti bilinmeyen ve belirtilmeyen hüküm çok azdır. Fakat hükmün illeti sünnette belirtildiğinde, vasıta ve fer'î meseledeki hükmü, tek başına sünnet belirlemiş olmaktadır.

Yahut mesele, nassa dayanmaksızın, illetin istinbat yoluyla tesbit edilebilmesiyle anlaşılabilir. Hükümler arasındaki münasebetin belirlenmesi gibi. Bu durumda vasıta ve fer'î meseledeki hüküm kıyas ile sabit olmaktadır. Eğer birinci durumda da nass sadece illeti bildirip hükmü belirtmezse, bu illete dayamlarak varılan hüküm de kıyasla ortaya konmuş olacaktır.

O zaman, senin yukarıda geçen: *"Rasûlullah (s.a.v)'ın sözkonusu hadisi kıyas yoluyla ya da vahye müsteniden söylemiş olması arasında bir fark yoktur, diyebiliriz sözüne bakacak olursak, sanki sen, kıyasla müstakil hüküm konabilir fakat sünnet için bu yetki yoktur,"* demiş oluyorsun. Biz de deriz ki: Hangi tür vahiyle olursa olsun, Allah Teâlâ'nın hüküm koyması, bizim anlayış ve zihinlerimizde dolaşan ve oluşan şeylere bağlı değildir. İsterse bizim zihinlerimizde oluşan şeyler apaçık zâhir olsun; ilâhî hükümler, ona uyar da uymaz da. Kıyas ise zarûrî bir delildir; onunla ancak herhangi bir vahiy çeşidi ile Allah'ın hükmünü bilmekten âciz kalındığında amel edilir. Sünnetin yanında onun bir kıymeti yoktur. Sünnete uysun veya uymasın, durum değişmez. Hatta içtihad ve Hz. Peygamber'in kıyasından oluşan sünnet yanında da durum böyledir. Çünkü biz, bu tür sünneti ancak içtihad anında hatadan korunduğu yahut Allah Teâlâ'nın Peygamber'in hükmünü tasvip etmesinden dolayı delil olarak kullanırız. Sonra deriz ki: Sen, Kitab'ın hakkında hüküm bildirmediği bir konuda, tek başına kıyas ile hüküm vermeyi câiz görüyorsun da tek başına sünnet ile hüküm tesbit etmeyi uygun görmüyor musun?

Sünneti, Kitab'dan daha aşağı bir derecede değerlendirirken sende bazı şüpheler oluşuyor. Fakat sen: *"Sünnet, kıyastan sonra gelir. Kıyas, Kitab'a uyarsa yeni bir hüküm koyucu olur; bu durumdaki sünnet ise Kitab'ın hükmünü desteklemiş olur. Kıyas, tek başına hüküm koyma gücüne sahiptir; hadis böyle değildir,"* derken azıcık şüphen bulunmuyor. Hayret doğrusu!

Beşinci Yol: **Şâtibî** (r.a), devamla der ki: *"Sünnetin Kitab'ın bir açıklamasından ibaret olduğunu iddia edenlerin, bunu isbat yollarından birisi de Kur'ân'ın çeşitli delillerinden ortaya çıkan toplu mânâların dikkate alınmasıdır. Deliller çeşitli mânâlarda gelmiş*

olabilir. Fakat mesâlih-i mürsele ya da istihsandakine benzer bir durumla tek bir mânâ, onların hepsini kapsar mahiyettedir. Sünnet de işte bu kapsamlı mânânın gereğine ve gerçeğine uygun beyânlarda bulunur. Böylece sözkonusu mânânın, bütün bu cüzlerin toplamından çıkarıldığı bilinir ya da zannedilir. Elbette bu, sünnetin sadece Kitab'ın açıklaması için geldiğini gösteren delilin sıhhati üzerine bina edilmiş bir anlayıştır. Bunun misâli, şer'î deliller bölümünün evvelinde, Hz. Peygamber (s.a.v)'in: 'Zarar vermek ve zarar görmek yoktur,' hadisinin mânâsının Kitab'dan çıkarılması esnasında verdiğimiz örneklerde geçmişti. Bu mânâda bulunan diğer hadisler de bu kısma girer." **Şâtibî**'nin sözü burada bitti.

Biz de deriz ki: Hz. Peygamber (s.a.v)'in, Kitab'da mevcut kısımlarına bakarak hüküm çıkardığı bu tür küllî, umûmî mânâlar, diğer sünnetlere nisbeten azdır. Hem başkasının, bu kısımlardan o mânâları çıkarması da mümkün değildir. Onlar, cüz'iyyâttan istinbat ederek değil ancak vahiy yoluyla bilinir.

Bir de şu var: Bu cüz'iyyât, aslında küllî mânâ ve kaideler için bir açıklayıcıdır. Buna göre Kur'ân da sünnetin küllî mânâlarını açıklayıcıdır. Aksini kabul etsek, Kur'ân'da küllî esaslar, sünnette de cüz'î beyânlar mevcuttur. Senin mantığına göre düşündüğümüzde Kur'ân, açıklayıcı durumundadır. Doğrusu bu mu?

Altıncı Yol: **Şâtibî** (r.a), der ki: *"Sünnetin Kur'ân'ın bir açıklamasından ibaret olduğunu iddia edenlerin bunu isbat şekillerinden birisi de hadislerin detaylarının -bunlar her ne kadar Kur'ân'a ilâve beyânlar içerse de- Kur'ân'ın tafsilâtı içerisinde bulunduğuna nazar etmektir. Ancak bu yaklaşım sahiplerinin, her hâlükârda sünnette yer alan bütün mânâların -bir başka yönden değil de sadece luğavî açısından- bizzat Kur'ân'da işaret edilmiş ya da açıkça değinilmiş olduğunu isbat etmesi gerekir."* **Şâtibî**'nin sözü burada bitti.

Biz de deriz ki: Şayet sadece bu isbat şekli ve yaklaşımı tamam ve doğru olsaydı bizim, *"Kitab'ın, bir müçtehidin kelimenin luğavî kullanışlarına, hakikat ve mecaz mânâlarına bakarak kendisinden hüküm çıkarabileceği bir nass ortaya koymadığı konularda sünnet devreye girer ve hükmü belirler,"* şeklindeki görüşümüzü iptal eder, ortadan kaldırırdı. Fakat bu yaklaşım, doğru değildir. Bunu, sünnette vârid olan bütün beyân ve hükümlere uygulamaya kalkmak, boşuna bir çabadır.

Hem bizzat **Şâtibî** de bunu itiraf etmiştir. Yukarıdaki yaklaşıma ek olarak yaptığı açıklamada şöyle demiştir: *"Ancak Kur'ân, bu*

yaklaşımı destekleyecek gibi değildir. Hadislerde geçen her konuya Kur'ân'ın doğrudan değinmesi veya Arapların kullandığı luğavî vaz' açısından onlara işarette bulunması mümkün değildir. Meselâ, bu konuda ilk akla gelenleri, namaz, hac, zekât, hayz, nifas, lukata (kayıp ve hükümleri), borç, musâkât, diyetler, mal ve hak bölüşmeleri ve benzeri pek çok meselede sünnetin beyân ve hükümlerini Kur'ân'da aramaya kalkışmak veya hepsinin onda olduğunu söylemek yanlıştır. Bu itibarla bu görüş sahipleri, iddialarını isbat edecek durumda değillerdir. Bunların yapacakları, olsa olsa, Arap dilinin kabul etmeyeceği zorlamalara girerek iddialarına mesned aramaya çalışmak olacaktır. Böyle bir çabaya, ne selefin ne de râsih âlimlerin katılması mümkün değildir.

Birileri, üzerine dikkat çektiği bu kapının aralanmasına merak sarmış, fakat başaramamıştır. Zira iddiasını, ancak sözü edilen zorlamalara girerek ve sünnetin getirdiği şeyler hakkında Kur'ân'da husûsî surette bir nass ya da işaret bulunmayan pek çok yerde ilk yaklaşıma başvurarak isbata çalışmış ve böylece asıl maksadından uzaklaşmıştır." (83)

Sünnetin Kur'ân'ın Bir Açıklamasından İbaret Olduğunu Savunanlardan Bir Grupla İhtilâfımız Lafzî, Diğerleriyle Hakikidir

Yukarıdaki görüşleri ve yaptığımız değerlendirmeleri inceledikten sonra, ilk beş görüşe sahip olanların bizimle sadece lafzî ihtilâfa düştüğünü göreceksin. Çünkü onların ortak görüşü şudur:

"Bütün sünnet, -iddia sahiplerinin kendi görüşlerinde anlattıkları ve uyguladıkları tarzda- bir açıklamadan ibarettir." Onlar, *"Sünnet bir açıklayıcıdır,"* derken, *"Kur'ân, sünnetin getirdiği bütün hükümleri icmâlen de olsa tek tek zikretmiştir; bu durumda sünnetin Kur'ân'ın mücmel (kapalı) hükümlerini izah ve şerhten başka bir görevi yoktur,"* demiyorlar. Bu anlayışlarıyla onlar, bizim: *"Kitab'ın, hakkında bir şey bildirmediği konularda tek başına hüküm koyan"* diye tarif ettiğimiz müstakil sünnetin varlığını inkâr etmiyorlar. Onlar, sadece kendi tariflerine ve açıklama şekline ters düşen müstakil hüküm koymayı kabul etmiyorlar.

Biz, onların bu görüşlerini kabul edecek olsak; bu, kesinlikle bizim savunduğumuz fikre ters düşmez ve onu iptal etmez. *"Sünnetin*

(83) Bkz. Şâtibî, *el-Muvâfakât*, IV, 52.

bir kısmı, müstakil hüküm koyucudur," diyen **İmam Şâfiî** (r.h) bile yeri gelince, yukarıdaki birinci görüşe uygun açıklamalarda bulunmuştur.[84]

Şu kadar var ki, bizim bu kimselere karşı -**Şâtibî** de onlardan birisidir- dikkate alıp itirazda bulunduğumuz nokta şudur: Onlar, işin başında maksatlarını açıkça ortaya koymuyorlar. Aksine, görüşlerini bizimle aralarında hakikaten bir ihtilâf varmış hissini verecek ifadelerle açıklayıp birtakım deliller ortaya koyuyorlar ve hiçbir gereği bulunmaksızın bizim delillerimizi çürütmeye çalışıyorlar. Onlar, herhalde müstakil hüküm koymanın ve hükmü açıklamanın mânâsını bilmiyorlar. Fakat bu da uzak bir ihtimal. Çünkü **İmam Şâfiî** (r.h), -zannediyorum bu konuda ilk kitap yazan kendisidir- üzerinde çekişme olan bu konuyu apaçık ifadelerle açıklamıştır.[85]

Fakat altıncı görüş sahiplerine gelince; onlar, bu konuda hakikaten muhâlefet ediyorlar. Çünkü Kitab'ın hüküm bildirmediği bir konuda sünnetin gelmesini inkâr ediyor, sünnetle gelen herşeyi Kur'ân'ın âyet ve açıklamalarına dahil etmeye çalışıyorlar.

Gördüğün gibi **Şâtibî** de bu görüşte kendilerine tâbi olmamıştır.

İmam Şâfiî'nin Bu Mesele Hakkında İki Değerlendirmesi

İmam Şâfiî'nin (r.h) iki sözü var ki, hangi görüşte olursa olsun, bütün hasımları susturucu, dillerini kesici ve hangi çeşit olursa olsun, bütün çekişme ve şüpheleri kökünden kazıyıcı mahiyettedir. Şimdi onları sunuyoruz:

1- Cenâb-ı Hakk, İslâm ve müslümanlar adına onu muhlis mücâhidlere verdiği mükâfatın en büyüğü ve en güzeli ile mükâfatlandırsın, Hz. İmam demiştir ki: *"Hz. Peygamber (s.a.v), Allah Teâlâ'nın Kitabı'nda bir hüküm bildirmediği konularda sünnetiyle ortaya ne koymuş ise onu, Allah'ın hükmü ve vahyi ile koymuştur. Allah Teâlâ: 'Muhakkak sen, dosdoğru bir yola, Allah'ın yoluna ulaştırırsın.'[86] âyetinde bize böyle bildirmiştir."*

"Hz. Peygamber (s.a.v), sünnetiyle, Allah'ın Kitabı'yla aynı konuda hüküm bildirdiği gibi bizzat Kur'ân'da bir açıklama bulunmayan konularda da hüküm koymuş, uygulamada bulunmuştur."

---

(84) Bkz. Üçüncü bölümde, ikinci şüphe ve cevabın sonunda.
(85) Bkz. Şâfiî, *Risâle*, 88-89.
(86) Şûra, 52, 53.

"Allah Teâlâ, bize Hz. Peygamber (s.a.v)'in her sünnetine uymayı vâcib kılmış, O'na tâbi olmayı kendisi için bir taat, uymakta inat edip yüz çevirmeyi de hiç kimse için özür kabul etmeyeceği bir ma'siyet kabul etmiştir. Bu sebeple Allah Teâlâ, hiç kimseye Rasûlullah'ın sünnetlerine ittibâ etmekten kaçacağı bir yol bırakmamıştır. Rasûlullah (s.a.v) da bu konuda: 'Sakın, sizden birisini, koltuğuna yaslanmış bir haldeyken kendisine, benden emrettiğim veya nehyettiğim bir iş gelince: Bunu bilmiyorum, biz Allah'ın Kitabı'nda neyi bulursak ona uyarız.' derken bulmayayım,' buyurmuştur." (87)

2- Allah kendisinden râzı olsun ve bizleri ilmiyle menfaatlendirsin, **İmam Şâfiî**, müstakil sünnet hakkındaki görüşleri zikrettikten sonra demiştir ki: (88)

"Bunların hangisi olursa olsun, Allah Teâlâ, Kitabı'nda Rasûlü'ne itaatı farz kıldığını, hiçbir kimseden Rasûlullah'ın bilinen bir emrine muhâlefet etmek için özür kabul etmediğini, bütün insanların dinleri konusunda ona muhtaç olduklarını beyân etmiş ve onun Allah'ın Kitabı'nda farz kıldığı hükümlerde neyi murâd ettiğini açıkladığını bildirerek önlerine bir delil koymuştur. Böylece ortaya çıkmıştır ki; sünnet, Allah'ın Kitabı'nda, hakkında bir açıklama bulunan veya hiç bir açıklama bulunmayan konularda bir beyânda bulunduğunda bu, aynı kaynaktan çıkmakta, Allah'ın hükmüyle Rasûlü'nün hükmünde bir ihtilâf bulunmamakta, aksine, her hâlükârda sünnet bağlayıcı olmaktadır." (89)

(87) Ebû Dâvud, *Sünnet*, 5; Tirmizî, *İlim*, 10, İbn Mâce, *Mukaddime*, 2.
(88) *Risâle*, 104-105.
(89) Şâfiî, *Risâle*, 104-105.

SONSÖZ

Konumuzun sonuna geldik. Buraya kadar anlattıklarımız ve aktardıklarımız, bu güzel konuda ve çok önemli meselede, Allah Teâlâ'nın bana açtığı ve yazılmasında muvaffak kıldığı gerçeklerdir. Bu konuda benim acziyet ve kusurum mâlumdur. Konunun bazı meselelerinde yaptığım açıklamalarda doğruyu ifadeyle, birtakım yanlış anlayışları teşhis ve tedavi ettiğim ümidindeyim. Eğer bu gerçekleşmişse, Allah'ın fazlı, hidâyeti, güzel tevfik ve inâyetiyle olmuştur.

Allahım! Bana, bu işe başlamayı ilhâm ve onu bitirmeye yardım ettiğin gibi onu dünyada faydalı, âhirette de güzel bir azık yap. Ömrümüzü saadetle tamamla. Umduklarımızı fazlasıyla lutfet. Gün ve gecemizi âfiyet içinde geçir. Sonumuzu hayır yap ve bizi himâyene al. Amellerimizi, fazlınla kabul buyur. Şüphesiz Sen, kullarının yalvarışlarına icâbet eder, bol bol ikramda bulunursun.

Hamdolsun âlemlerin Rabbi, Rahmân ve Rahîm olan, ceza gününün sahibi Allah'a. Nebîlerin hâtemi, Rasûllerin imamı, bütün âlemlere bir rahmet olarak gönderilen Muhammed (s.a.v) Efendimize, onun âl ve ashâbıyla, sünnetine sımsıkı sarılan bütün ümmetine Allah'ın salât ve selâmı olsun. Âmin.

Abdülganî Abdulhâlık